Eskişehir Bilgeleri

Abdülkerim Erdoğan

eskişehir 2013
TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR BAŞKENTİ

T.C.
ESKİŞEHİR
VALİLİĞİ

eskişehir 2013
UNESCO SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRAS BAŞKENTİ

Eskişehir Bilgeleri

Abdülkerim Erdoğan

ISBN : **978-605-149-699-3**

Basım Yılı
Aralık 2014

Renkli Fotoğraflar
Abdülkerim Erdoğan

Kapak ve Sayfa Tasarımı
M. Edip Erdoğan
M. Sadık Erdoğan

Katkı Verenler
Doç. Dr. Güray Kırpık, Doç. Dr. Süleyman Solmaz, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı, Nizamettin Arslan, Mustafa Özçelik, Mevlüt Çam

Tashih
Mehmet Narince

Baskıya Hazırlık
Reyhan Basım Yayın Tanıtım Ltd. Şti.

Baskı
Semih Ofset - Ankara
Tel: 0312 341 40 75

Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı
Dede Mahallesi Sivrioğlu Sokak No: 2
Odunpazarı - ESKİŞEHİR
Tel: +90 (222) 230 28 38
Fax: +90 (222) 221 28 24
E-Posta: bilgi@eskisehir2013.org.tr

TAKDİM

Anadolu, İslam Tasavvuf kültürüyle yoğrulmuş bir coğrafyadır. Özellikle, Moğol istilası sonucu Selçuklu Devletinin çöküşü sürecinde yaşanan manevi tahribatlar, gönül erleri olan mutasavvıfların tarumar olmuş gönüllere yeniden sevgi ve inanç tohumlarını ekmesiyle giderilmiş, bu manevi canlanma sayesinde Osmanlı çınarı Anadolu coğrafyasında kök salarak bir cihan imparatorluğu haline gelebilmiştir.

Anadolu'nun her şehri, her köşesi tarih boyunca birçok değerli mutasavvıfa ev sahipliği yapmıştır. Eskişehir ilimiz de başta Yunus Emre, Nasreddin Hoca ve Aziz Mahmud Hüdâyi olmak üzere çok sayıda mutasavvıfa ev sahipliği yapmış bir bilgeler diyarıdır.

"Eskişehir Bilgeleri" isimli bu eseri yayına hazırlayan Abdülkerim Erdoğan'a ve yayınlayarak kültür hayatımıza kazandıran Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı'na teşekkür ediyor, bu kitabın, yetişen genç nesillerimizin bilgiyi bilgeliğe dönüştürmelerine katkıda bulunmasını diliyorum.

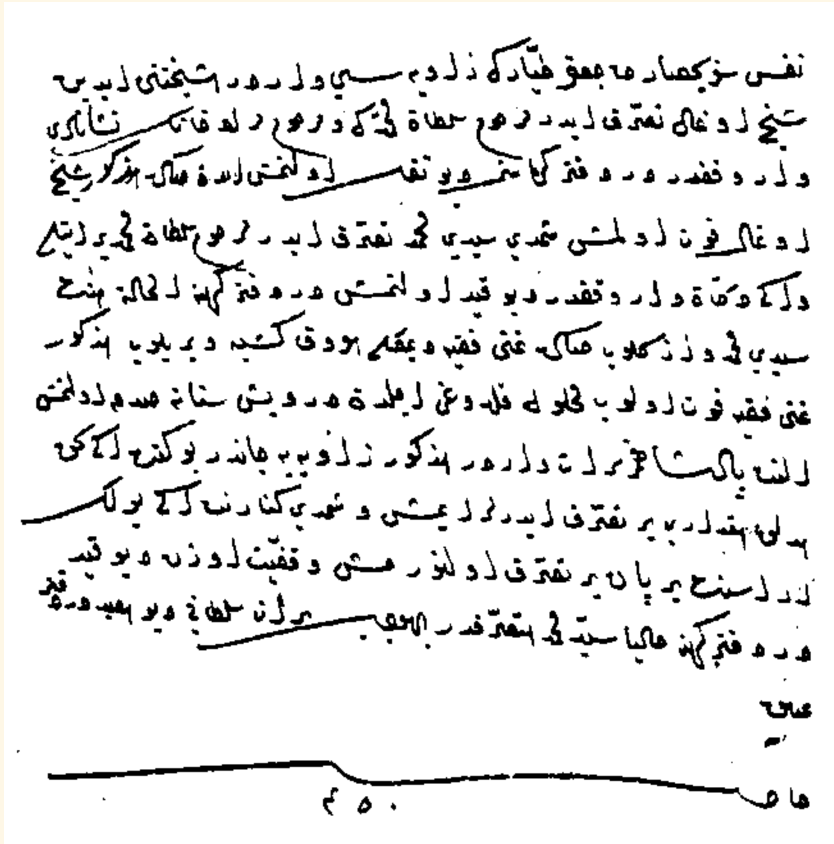
Nab Avcı
illi E iɑ'   aka(ğ

Mute Muharebesi÷nin yapėldėĹė yer. Karak, §rdÁn, 2005.

Cafer b. Ebî Tâlib de Arabistan'a döner ve yanındaki Habeş muhacirleriyle birlikte doğruca Hayber'de bulunan Hz. Peygamber'in yanına gider. Hayber'in fethinden hemen sonra Cafer'i karşısında gören Resûlullah, *I a(isi(e se2i(e e i' i il' i5) r1' a5 er i(eŒhi(e ' i 5) ksa a er i(elişi(e ' i]* diyerek onu kucaklayıp alnından öper ve elde edilen ganimetten on altı arkadaşıyla birlikte ona da pay ayırır. Ayrıca Medine'ye dönüşlerinde Cafer'e Mescid-i Nebevî'nin yanıbaşında bir yer ayırarak onu buraya yerleştirir.

Miladi 629 yılında Suriye'ye gönderilen orduya Hz. Peygamber *e5 rise*'yi (r.a) kumandan tayin eder. Eğer o şehid edilirse Cafer b. Ebû Tâlib'in (r.a), o da şehid düşerse *1 llah e2 ha*'nın (r.a) orduya kumanda etmesini ister. Mûte'de düşmanla karşılaşan İslâm ordusu şiddetli muharebede ardı ardına bu üç kumandanını da şehid verir. Zeyd b. Hârise'nin şehid düşmesinden sonra idareyi alan Cafer b. Ebû Tâlib, düşman üzerine kahramanca hücum ederek şehid olur. Muharebe esnasında Cafer b. Ebu Tâlib hazretlerinin iki kolu da kesilir. Abdullah b. Ömer, defnedilmeden önce onun vücudunun ön tarafında elli (veya doksandan fazla) yara gördüklerini söyler. Hz. Peygamber (s.a.v), yüce Allah'ın Cafer'in kesilen iki koluna karşılık iki kanat ihsan ettiğini ve onlarla cennette uçtuğunu haber verir. Bu sebeple kendisine *IŒa55 r]* (uçan) ve *I6 l e(he5 ( ]* (iki kanatlı) lakapları verilmiştir.

Kırk yaşında şehid olan Cafer hem Habeşistan'a hicret ettiği, hem de buradan dönüşünde kendi baba yurdu olan Mekke'ye değil doğrudan Medine'ye gittiği için *I6 l hi reŒe5 ( ]* ve ashabın muh-

Cafer-i Tayyâr Zâviyesi Vakfı kaydı. Evkâf Defteri, No: 580.

er Oğ2ar ğr e6k r 6 2i5e5e a(ğr k (e iki 1 1k' 1 l1k ' ik arğ5eri Oasarr1 i erleri' iş Ve şi' i ke(arğ(a iki 5) l1 (ara sğ(a ir, re 5er Oasarr1) l1 (1r' 1ş Vak i55e0 6ere e51 ka5 er e Oer i h(e ali5 e55i eh' e ' 1 Oasarrğ ğr i' 1 e i er Oğs1 l0 (' 1 ka55e er e Oer i Oik

asğ ak e]

Vakıf kaydına göre Sivrihisar şehir merkezinde bulunan Cafer-i Tayyâr Zâviyesi'nin şeyhliğini Sultan İkinci Murad ve Fatih Sultan Mehmed Han'ın nişanlarıyla *5 ğ e5h) l1* yürütürmüş. Aydın Şeyh oğlu vefat edince yerine Fatih'in beratıyla iki dükkan *e55i eh' e* tayin edilir. Ayrıca Fatih bu zaviyeye iki dükkan daha vakfeder.

Seyyidî Mehmed kendi isteğiyle görevi bırakır ve meşihat *a(ak*'ye verilir. Ganî Fakî de vefat edince evladı olmadığı için hariçten *er2 ş i(a(*'a padişah beratıyle sadaka olunur. Çandır Bükü'nde iki buçuk mudluk yeri Derviş Sinan tasarruf etmeye başlar. Daha sonra Dervîş Sinan, zâviyenin kenarında ve iki yolun arasında bir parça yeri tasarruf etmeye başlar. Sultan II. Selim zamanında vakfa *e55i eh' e* mutasarrıf olur. Vakfın yıllık geliri de dört yüz elli akçedir.

H. 1282/M. 1885-66 yılında Cafer-i Tayyâr Zâviyesi vakfının mütevellisi Osman Efendi olup vakfın yıllık geliri 852 kuruştur.[3]

3 VGMA, Defter No: 1954, v. 26.

Cafer-i Tayyâr Hazretleri TÁrbesi-nin bulunduĹu kÁlliyeden. Karak, ŞrdÁn, 2005.

SEYYİD BATTAL GAZİ ATASI

SEYYİD HÜSEYİN GAZİ

Seyyid Hüseyin Gazi hazretleri -Allah kutlu sırlarını aziz eylesin- İslâm ordularının Anadolu'da Bizans üzerine yaptıkları akınlarda şehid olduğunu tahmin ettiğimiz ve "seyyîd" nesepli bir İslâm mücahididir. Halife *I. Velid b. Abdülmelik* zamanında *Mesleme b. Abdülmelik* tarafından 707-712 yılları arasında Anadolu içlerine yoğun akınlar yapılır. Kanaatimizce bu akınlarda *Seyyid Hüseyin Gazi*, Ankara yakınlarında şehit olmuştur.

Seyyid Hüseyin Gazi'nin hayatı ve kişiliği hakkındaki bilgilere ise *"Battal Gazi Destanı"*, *"Battalnâme"*, *"Dânişmendnâme"* ve Evliya Çelebi'nin *"Seyahatnâme"*sinde rastlıyoruz. Bu kaynaklardaki bilgiler de daha ziyade oğlu *Seyyid Battal Gazi* hakkındadır.[1]

Günümüzde Ankara şehir merkezinin doğusunda, Mamak ilçesinde kendi adı ile anılan *"Hüseyingazi Dağı"*nın zirvesinde ve halk tarafından ziyaret edilen Seyyid Hüseyin Gazi hazretlerinin bir türbesi bulunmaktadır.

Seyyid Hüseyin Gazi ve oğlu Seyyid Battal Gazi hakkında destanlar yazılmış, sözlü halk edebiyatımızda dilden dile dolaşan efsaneleri anlatılır olmuştur. Baba ve oğul, Endülüs'ten Orta Asya'ya kadar bütün Müslüman milletlerin ortak kahramanı olarak gönüllerde abideleşmiştir[2].

Battal Gazi Destanı ve "Kutsal Emanet"

Battal Gazi Destanı, Anadolu'da yazılan ilk Türk destanıdır. Konu bakımından Türklerle ilgili olmamasına rağmen, Türk muhayyilesiyle şekillendiği için millî bir destan kimliği kazanmış, diğer Anadolu Türk destanları olan *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Saltuk Gazi Destanı*'na da kaynaklık etmiştir. *Battal Gazi Destanı*, sekizinci yüzyılda Emevî-Bizans savaşlarında meşhur olmuş *Battal Gazi* isimli bir kahramanın din uğruna yaptığı savaşları konu edinen destan veya destanî bir halk hikâyesidir. "*Menâkıb-ı Gazavât-ı Sey-*

1 Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, 2. Cilt-2. Kitap, Haz: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2005, s. 517-518; Ahmet Yaşar Ocak, *"Battal Gazi"*, TDVİA, C. 5, İstanbul 1992, s. 204-205; Hasan Köksal, *Battal Gazi Destanı,* Ankara 2003, s. 7-17; Necati Demir, *Danişmend-name,* Ankara, 2004, s. 63; Şükrü, *Seyyid Battal Gazi ve Divânı*, İstanbul 1334; Yağmur Say, *Türk-İslam Tarihinde ve Geleneğinde Seyyid Battal Gazi ve Battalname,* İstanbul 2009, s.28-30. F. W. Hasluck, *Bektaşilik Tetkikleri, Anadolu'nun Dînî, Tarih ve Etnoğrafyasına Dair,* İstanbul 1928, s. 64; Pertev Naili Boratav, *"Battal Gazi"*, İslam Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1993, s. 341.

2 Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Erenleri-I,* Ankara 2012, s.11-32.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi, Malatya.

yid Battal Gâzi", "Hikâyet-i Seyyid Battal Gâzi", "Seyyid Battal Gâzi Menkıbeleri", "Kitab-ı Battal Gâzi gibi pek çok isimle de bilinmektedir. *Battal Gazi Destanı*'nın kim tarafından ve hangi yılda kaleme alındığı belli değildir. 1244-45 yılında yazılan *Dânişmendnâme*'den önce yazıldığı kabul edilir. İlk şekli mensûr olan *Battal Gazi Destanı*, 1769-70 yılında *Darendeli Bekâyî* tarafından özetlenerek manzum olarak yeniden yazılmıştır. Battal Gazi Destanı'nda Peygamber Efendimizin (s.a.v) Seyyid Battal Gazi'ye verilmek üzere Abdülvahhab Gazi hazretlerine verdiği kutsal emanet şöyle anlatılır[3]:

O, sadaret sahibi ve dünyanın karanlık gecelerinin dolunayı, yaratılmış bütün insanların efendisi ve en seçkini, kainatın övündüğü "*safa-suffesi*"nin en büyüğü, vefâ kubbesinin ayı, nura garkolmuş Muhammed Mustafa aleyhisselâtü vesselâm'ın kelamından ve şeker saçan dilinden şöyle rivayet ederler:

Bir gün o iki cihanın övdüğü, Muhammed Mustafa (salât ve selâm üzerine olsun) sabah namazını kılmış, ashabı ile oturuyordu. Resûl Hazretlerinin mübarek gönlü hoş değildi. Zira, üç gün olmuştu ki "Cebrail-i Emîn", Hazreti Rabbü'l-âlemîn'den vahiy getirmemişti. Yüzünü görenlere döndü ve:

- "Ya ashablarım! Diliyorum ki biriniz bir güzel hikaye veya bir macera söyleyiniz. Biraz onunla meşgul olayım. İnşallah kardeşim Cebrail gelsin ve vahiy getirsin." buyurdu.

Ashab arasından *Abdülvahab* (Abdülvehhab Gazi) adlı uzun boylu, güzel yüzlü bir yiğit çıktı ve Resûlallah'ın önünde dua ederek:

3 Hasan Köksal, *Battal Gazi Destanı,* s. 11-13.

- "Ya Resûlallah! Çok seferlerde bulundum ve çok değişik bölgeler tanıdım. Fakat gördüğüm yerlerde Rum (Anadolu)'dan güzelini görmedim. Rum'un şehirleri birbirine yakın, suları iyi ve çeşmeleri çoktur. Havası güzel ve nimeti boldur, ancak adamları garip dostu, ama kafirdir. İnşallah o vilayeti Hakk Teala, Müslümanlara nasip eder" dedi.

Bu kadar vasıflarından bahsettikten sonra Resûl Hazretlerinin gönlü Rum'a (Anadolu) meyletti ki o anda Cebrail-i Emin, Hazreti Rabb'ül-âlemîn'den haber getirdi ve dedi ki:

- "Ya Resûlallah! Halik-i Âlem (celle celâlühü) sana selam gönderdi ve şöyle buyurdu:

- "Benim resûlümün gönlü şimdiye kadar Rum'a meyletmedi ki o ülkeyi ümmetine nasip edeyim. Kiliseleri yıkıp yerine mescid ve medreseler yapalar. Peygamberlik hükmü tamam olduktan ikiyüz yıl sonra, Malatya'dan Cafer adlı uzun boylu, güzel yüzlü, buğday renkli bir yiğit doğacak. Bu yiğit pehlivanlıkta Hamza[4] gibi, heybette Ali[5] gibi, kurnazlıkta Amr'dan[6] üstün olacak. Tek başına ve korkusuzca yürüyecek. Dört kitabı [Tevrat, Zebur, İncil, Kurân-ı Kerîm] ezbere bilecek. Nara attığında havadaki kuşlar yere dökülecek. Ülkeyi o köşede kuracak. Kiliseleri yıkıp yerine mescidler ve medreseler yapacak. İstanbul'un kapısını açıp keşişlerin ciğerini kebap eyleyecek. Bu sebeple Resûlümün mübarek hatırı şen olsun" dedi. Cebrail yine göğe ağdı.

Resûl aleyhisselâm bu haberi işitti ve şâd oldu. Mübarek yüzü güldü. Başını yukarı kaldırdı ve ashaba seslendi:

- "Padişah-ı Âlem-perverdigâr, Rum ülkesini bana ve benim ümmetime bağışladı" dedi. Ashab bu sözü işitip şâd oldular. Sonra Abdülvahhab ayağa kalktı ve:

- "Ya Resûlallah! Bu ashabtan o zamana kadar kim kalacak ki o yiğidin yüzünü görebilsin" dedi. Yine Cebrail aleyhisselâm geldi:

- "Ya Muhammed! Hakk Teala şöyle buyurdu ki:

- "Sual soran kişi o zamana kadar yaşayacak ve yiğidin yüzünü görüp, onunla çok gazalar edecektir. Benim habibim, Abdülvahhab'ın başını sıvasın, ağzındaki tükürüğünü onun ağzına bıraksın. Bugünü ve bu saati tarih olarak kaydedip ona görev versin. Abdülvahhab o yiğide erişince resûlümün mübarek mektubunu ona versin" dedi. Cebrail yine göğe ağdı.

Sonra Hazreti Resûl buyurdu ve Abdülvahhab'ı çağırdılar. Hazreti Resûl, Abdülvahhab'ın başını sıvazladı ve mübarek ağzındaki tükürüğü onun ağzına koydu. Tükürük Abdülvahhab'ın boğazında durdu ve aşağı inmedi, çünkü o emanetti. Hazreti Resûl, Abdülvahhab'a çok nasihat etti ve dedi ki:

- "Cafer'e (Seyyid Battal Gazi) eriştiğinde benim selamımı söyle ve bu emaneti ona ilet." Abdülvahhab böylece bu elçilik görevini üzerine aldı.

4 Hazreti Muhammed aleyhisselâtü vesselâm'ın amcası ve şehidlerin efendisi olan Hazreti Hamza (r.a), "Esedullah" (Allah'ın Aslanı) lakabıyla bilinir. Güçlü, kuvvetli, heybetli, onurlu, iyi bir avcı, keskin nisancı ve Kureyş'in en şereflilerindendir. Uhud Savaşı'nda şehit olmuştur.

5 Hazreti Ali (r.a), Hazreti Muhammed aleyhisselâtü vesselâm'ın damadı ve amcası Ebu Talib'in oğludur.

6 Amr İbnü'l As, Mısır'ın fatihi ve büyük bir devlet adamı olan sahabilerdendir.

Battal Gazi Destanı'nda anlatılan bu rivayete, siyer ve hadis kitaplarında rastlanılamamıştır. *Abdülvahhab*, Anadolu'da *"Abdülvehhab Gazi"* olarak bilinmektedir. Abdülvehhab Gazi, Hazreti Peygamber'in bayraktarı olup uzun yıllar yaşamış ve Resûlullah'ın emanetlerini destandaki anlatıma göre Battal Gazi'ye ulaştırmıştır. Türbesi, Sivas'ta Yukarı Tekke'dedir[7]. Abdülvehhab Gazi'nin Sivrihisar, Bayburt ve Afyon-Bolvadin'de de makam türbeleri bulunmaktadır.

Battal Gazi Destanı'nda *Seyyid Hüseyin Gazi*'nin nesebi hakkında övgü dolu şu ifadeler kullanılır:

"Efendiler efendisi, saadetlerin kaynağı olarak bilinen *Abdülmenaf*'ın sülalesindendir. Bu sülale, iftihar duyulan, şerefli ve itibarlı bir sülaledir. *Tâ-Hâ* ve *Yâ-Sîn*[8]'in gizli sırrıdır. Cafer (Seyyid Battal Gazi), Allah'ın Resûlünün bahçesinin nuru, milletin ve dinin kemâli ve efendisidir. O, kahramanlığı ve cesurluğu ile dillere destan olan bir şehittir. O, Seyyid Zeyd'in torunudur. Seyyid Ali'nin oğlu Hüseyin Gazi'nin de oğludur."[9]

Abdülmenâf (Abdümenâf), Hazreti İbrahim aleyhisselâm'ın oğlu Hazreti İsmail aleyhisselâm'ın neslinden "Adnânîler"in "Mudarîler" kolunun "Kureyş" kabilesinden *Kusay*'ın oğludur. *Hâşim, Abdi Şems, Muttalib* ve *Nevfel* adında dört evladı vardır. Haşim'in neslinden gelenler "Benî Hâşim", "Hâşimî" ve "Hâşimoğulları" adıyla anılır. Hazreti Muhammed sallallahü aleyhi vesellem'in büyük dedesi olan Hâşim'in asıl adı "Amr"dır. Mekke'de kıtlık olduğu bir yılda Suriye'den somun getirip ufalayarak tirit yaptırdığından dolayı kendisine "ufalayan" manasında "Hâşim" denilmiş ve bundan sonra bu isimle anılır olmuştur. Bir ticaret seyahati için Suriye'ye giderken uğradığı Medine'de, Adiy b. Neccâroğulları'ndan *Selmâ bint Amr* ile evlenir ve bu evlilikten, Hazreti Muhammed sallallahü aleyhi vesellem'in dedesi Şeybe (Abdülmuttalib) dünyaya gelir. Hâşim bir ticaret seyahati esnasında Gazze'de vefat eder ve oraya defnedilir. Abdülmuttalib (Şeybe), sekiz yaşına kadar Medine'de annesinin yanında kalır. Hâşim'in vefatı üzerine kardeşi Muttalib, Medine'ye gelip Abdülmuttalib'in annesi Selmâ bint Amr'ın iznini alarak yeğenini Mekke'ye götürür. Şehre girerken Muttalib'in devesinin terkisindeki çocuğu gören Mekkeliler onu kölesi zannederek kendisine *"Abdülmuttalib"* dediler ve o günden sonra Abdülmuttalib diye anılır. Hâşim'in Abdülmuttalib dışındaki oğullarının nesilleri İslâm'ın doğduğu yıllara dek devam ettiyse de daha sonra kesilmiş, sadece Abdülmuttalib'in nesli devam etmiştir. Abdülmuttalib'in on oğlu olur ve Hazreti Muhammed sallallahü aleyhi vesellem'in babası Abdullah en küçükleridir[10].

Battal Gazi Destanı'nda Seyyid Hüseyin Gazi hazretlerinin oğlu Seyyid Battal Gazi'nin şeceresi (soy kütüğü) şöyle zikredilir:

Seyyid Battal Gazi'nin babası *Seyyid Hüseyin Gazi*'dir.

7 Abdülvehhab Gazi'nin adı Dânişmend Gazi Destanı'nda da geçmektedir. Geniş bilgi için bk. Necati Demir, *Dânişmend-nâme II,* (Turkish Translatio), Harvard 2002, s. 213; Necati Demir-Kutlu Özen, *Abdülvehhâb Gâzi ve Gaza Arkadaşları,* Sivas 1996.

8 Kur'ân-ı Kerîm'de "Tâ-Hâ" ve "Yâ-Sîn" sûreleri. "Tâ-Hâ" ve "Yâ-Sîn": Kur'an-ı Kerîm'de yirmi dokuz sûrenin başında yer alan bu gibi harflere "Hurûf-i mukattaa" veya "Mukatta'ât" (Arap alfabesindeki adlarıyla, tek tek okunan harfler) denir. Anlamlarını kesin olarak bilmediğimiz bu harfler üzerinde tefsir bilginleri çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Bunlar arasında, bu harflerin; başında bulunduğu sûrenin adı, ya da Allah Teâlâ ile Hazreti Peygamber arasında birer şifre olduğu görüşleri ağırlık kazanmıştır.

9 Hasan Köksal, *age*, s. 10.

10 Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, C. 1, İstanbul 1981, s. 47-53

Seyyid Hüseyin Gazi'nin babası ise *Seyyid (Enihe) Ali*'dir.

Seyyid (Enihe) Ali'nin babası *Ali Zeydî*'dir ve lakabı "Rabi"dir.

Ali Zeydi'nin babası *Zeyd Muhammed el-Erdeşir*'dir.

Muhammed el-Erdeşir'in babası ise *Yahya el-İdris*'tir.

Yahya el-İdris'in atası da *Zeyd el-Enver*'dir.

Zeyd el-Enver'in babası da *İmam Zeynel Âbidin* hazretleridir.

İmam Zeynel Abidin hazretleri de Kerbelâ şehidi *Hazreti Hüseyin* Efendimizin oğludur.

Hazreti Hüseyin (r.a), Hazreti Muhammed sallallahü aleyhi vesellem'in torunu ve Hazreti Ali (r.a)'nin oğludur. Hazreti Hüseyin'in annesi *Fatimatü'z-Zehra* ise Hazreti Muhammed sallallahü aleyhi vesellem'in kızıdır. Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun[11].

Battal Gazi Destanı'ndaki bu şecerede (soy kütüğünde) Seyyid Hüseyin Gazi, *"seyyid"* neseplidir. Alman araştırmacı *H. L. Fleischer*'de Seyyid Hüseyin Gazi'nin bu şeceresini kabul eder[12].

Seyyid Hüseyin Gazi'nin Malatya Seraskerliği

Battal Gazi Destanı'nda Seyyid Hüseyin Gazi'nin atası *Ali el-Medenî*, Emevi zulmünden dolayı Medine'den ayrılarak Bağdat'a hicret eder. Burada bir yıl kaldıktan sonra Malatya'ya gelir. Malatya emiri *Ziyâd*, "Şah-ı Merdân" Hazreti Ali (r.a)'yi çok sevdiği için şehrin hatiplik görevini Ali el-Medenî'ye verir. Ali el-Medenî'nin vefatından sonra oğlu *Ali Zeydî (Rabi)* Malatya hatipliği görevini devralır. Rabi bu görevi otuz yıl sürdürür ve vefatından sonra bu görevi oğlu *Enihe Ali* devralır. Seyyid (Enihe) Ali'nin *Hasan* ve *Hüseyin* adında iki oğlu vardır. Hasan son derece güzel sesli ve alim olduğu için hatiplik görevi ona verilir.

Hüseyin (Seyyid Hüseyin Gazi) ise, gayet güçlü bir pehlivan olup, Bizans kralı *Kayser* ile sınır boylarında devamlı olarak savaş halindedir. Malatya Beyi Emir Ziyâd'ın önemli komutanlarından birisidir. Emir Ziyad ölünce yerine oğlu *Numan* geçer. Numan, gönlü geniş, inançlı biridir. Şehrin seraskerlik görevini Hüseyin Gazi'ye verir. Hüseyin Gazi'nin saldırıları karşısında Bizans kralı Kayser aciz kalır, barış imzalanır ve haraç vermeye başlar.

Malatya emiri Numan'ın bir oğlu olur ve adını *Ömer* koyarlar. Hüseyin Gazi, dağlarda avlanırken, bir geyik görür. Geyiğin sırtında altın simli bir çul vardır. Bu güzel geyiği yakalayıp Emir Numan'ın oğlu Ömer'e hediye etmek ister ve kaçan geyiği kovalamaya başlar. Geyik bir mağaraya girer. Hüseyin Gazi de onu takip eder ve atından inip mağaraya girer. Mağarada bir iki adım yürüyen Hüseyin Gazi'nin karşısına sarı renkli bir at çıkar. Gökkuşağına benzeyen eğerine bir bohça, bir kılıç ve büyük bir gürz tutturulmuştur.

11 Hasan Köksal, *age*, s. 13.

12 H. L. Fleischer, "*Über den Türkischen Volksroman Siret-i Sejid Battal*", Türkçesi: Battal İnandı, Milli Kültür, 35, Ağustos, Aralık 1982, s.28-31.

Gördüğü bu sahne karşısında hayran kalan Hüseyin Gazi ata yaklaşır ve geminden tutmak ister. Lakin bir türlü atın yularından tutamaz. O esnada mağaranın içinden bir nida gelir ve at huysuzluğunu bırakır. Bu sesin sahibini bir türlü göremeyen Hüseyin Gazi hayrete düşer ve atın yularını tutar. Eğere asılmış olan kılıcı alır. Kılıcın üzerinde "Bu süngü Keyyus'un süngüsüdür" ibaresi yazılıdır. Bohçayı açar. Bohçanın içinde Hazreti Adem aleyhisselâmın iki bölük saçı, Hazreti Davûd aleyhisselâm ve Hazreti İshâk aleyhisselâmın zırhları ile Hazreti Ömer (r.a) ve Hazreti Hamza (r.a)'nın silahları vardır. Her silahın üzerinde kime ait olduğu yazılıdır. Bu gördüklerine çok sevinen Hüseyin Gazi sarı at ve atın üzerinde bulunan kutsal emanetlerle birlikte mağaradan çıkar, Malatya'nın yolunu tutar.

Yol boyunca mağarada duyduğu nidayı düşünür ve "Cafer kimdir ki böyle silahlar ona verilecek?" diye düşüncede iken uykusu gelir. Atından iner ve bir kayaya yaslanır, uyur. Rüyasında bir pîr gelerek: "Ya Hüseyin! Müjdeler olsun sana ki, o Cafer senin oğlundur. Doğumuna az kaldı. O Rûm'u (Anadolu'yu) Müslüman edecek. Öyle işler yapacak ki, hiçbir pehlivan yapmamış olacak" dedi.

Hüseyin Gazi uyanır, abdest alır ve şükür secdesi yapar. Atına binerek Malatya'ya gelir. Aradan yıllar geçer Malatya Emiri Numan ibni Ziyad vefat eder, yerine oğlu *Ömer* geçer.

Hüseyin Gazi'nin yiğit ve pehlivan bir eri vardı. Adı *Tevabil*'di. Günlerden bir gün divan toplantısında iken Tevabil, Hüseyin Gazi'ye bir oğlu olduğunu müjdeledi. Emir Ömer, Hüseyin Gazi'nin oğlunun adını *"Cafer"* koydu. Hüseyin Gazi şükür nişanesi olarak ziyafet verdi. Cafer büyür ve üç yaşına girer. Onu gören herkes on yaşında sanır. Öyle güzelleşir ki benzeri yoktur. Kim kucağına alsa onu yere koymaz olur. Hüseyin Gazi ise her gün ava çıkar, Bizans Kralı Kayser de her yıl halifeye haraç verir[13].

Seyyid Hüseyin Gazi'nin Şehadeti

Seyyid Hüseyin Gazi devamlı olarak Bizans topraklarına akın yapar ve avlanmayı da çok sever. Ankara civarında avlanırken de şehit olur. *Battal Gazi Destanı*'nda bu şehadet olayı şöyle nakledilir:

"Mamuriye"[14] (Ankara) tarafına avlanmaya çıkan Hüseyin Gazi'nin önüne bir geyik çıkar. Geyiğin sırtında bir atlas çul ve kıymetli taşlar vardır. Bu geyiği yakalayıp oğlu Cafer'e hediye etmek ister. Birkaç kement atar ama yakalayamaz, geyik kaçar. Geyiğin peşine düşen Hüseyin Gazi farkında olmadan Bizans topraklarına girer. Yüksek bir dağın tepesine çıkar. Dağın eteğinde bir kale, kalenin eteğinde de muazzam bir şehir vardır. Şehrin önünde de kırk bine yakın asker vardır.

Bu şehir Mamuriye (Ankara)'dir. Şehrin beyi ise Mihriyayil (Mihrail)'dir. Bizans kralı Kayser'in kayınbiraderidir. Bunlar üç

13 Hasan Köksal, *age*, s. 14-16.

14 Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, *agm*, s. 130, 21. dipnot: Dânişmend Gazi Destanı'nda "Mamuriyye yani Engüriyye", "Mamuriyye yani Angara" biçiminde geçmektedir. N. Demir, Dânişmend-nâme II, Harvard 2002, s. 221.

Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi, Mamak, Ankara, 1980.

kardeş olup, büyüğü *Mihriyayil*, ortancası *Mihran*, küçüğü de *Şamasep*'dir. Kovaladığı geyik ise Mihriyayil'indir. Geyik her tarafta gezer, ama kimse ona bakmaya bile cesaret edemez.

Hüseyin Gazi'nin yakalamaya çalıştığı geyik yorulmuş bir vaziyette Mihriyayil'in çadırına varır. Geyiğin bu durumunu gören Mihriyayil sinirlenir ve askerlere geyiği kovalayan kişinin yakalanmasını emreder. Askerler sağa sola koşturup, geyiği kovalayan kişiyi aramaya başlarlar. Dağın zirvesinde duran Hüseyin Gazi'yi farkederler.

Mihriyayil'in askerleri ile Hüseyin Gazi arasında çetin bir mücadele geçer. Hüseyin Gazi yaralanır, yalnız olmasına rağmen çok düşman askeri öldürür ve şehid olur. Düşman askeri atını yakalamak ister, fakat yakalayamazlar. At kanlı bir vaziyette Malatya'ya varır.

Emir Ömer bu duruma çok üzülür. *Yahya bin Mansur*, Hüseyin Gazi'yi Bizans'ın Ankara valisi Mihriyayil'in askerlerinin şehit ettiğini gördüğünü söyler.

Bu şehadet olayı Emir Ömer tarafından bir mektupla Bağdat'ta halifeye bildirilir. Halife *Tavamık bin Bağdadî*, bu olaya çok üzülür ve Emir Ömer'e Bizans üzerine akınların başlatılmasını emreder[15].

Tarihi kaynaklarda da *Seyyid Hüseyin Gazi*'nin Ankara yakınlarında şehit düştüğü ve türbesinin de Ankara'da *Hüseyin Gazi Dağı*'nda olduğu zikredilir[16].

Evliya Çelebi "Seyahatnamesi"nde Seyyid Hüseyin Gazi

Evliya Çelebi *"Seyahatname"*sinin Malatya ile ilgili bölümünde Hicri 200 (816) tarihinde Hazret-i Ömer'in evlâdından *Mîr Ziyâd*, onun oğlu *Emir Lokman* ve onun oğlu *Emir Ömer*'in, iki yüz bin

15 Hasan Köksal, *age,* s. 16-18.

16 Yağmur Say, *"Anadolu İnaç ve Kültür Tarihinde Seyyid Battal Gazi Kült Birliği"*, dipnot 34 ve 35.

Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi, Mamak, Ankara, 2014.

asker ile gelip Malatya Kalesi'ni kuşattıklarını, kuşatmanın kırk yedinci günü *Seyyid Battal Gazi*'nin babası *Hüseyin Gazi* tarafından fethedildiğini, Emir Ömer'in de, Malatya'nın mülkiyetini Hüseyin Gazi'ye verdiğini kaydeder. Seyyid Battal Cafer Gazi'nin bu şehirde doğduğunu, Hicrî 239 senesinde Elina Tekfuru'nun Malatya'yı ele geçirdiğini, yine aynı sene Abbâsilerden *Yahya bin Ali*, Hüseyin Gazi ve oğlu Battal Gazi'nin, elli bin askerle Malatya'yı fethederek, kalesini temelinden yıktıklarını beyan eder. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Malatya Aspuzu Bağları'ndan bahsederken şu ifadeleri kullanır[17]:

"Özellikle bu İrem bağı içinde, Seyyid Battal Cafer Gazi'nin doğduğu ev vardır. Bu evin etrafında olan üzüm başka bir ülkede bulunmaz… Hasılı bu İrem bağını övmekte dil âciz kalır. Bu İrem bağı Malatya'nın kıblesinde ve çeyrek saat mesafededir."

Evliya Çelebi, 1648 yılında Ankara şehir merkezine gelmeden önce Hüseyingazi Dağı'nda bulunan Hüseyin Gazi dergâhını ve türbesini ziyaret eder. Onyedinci yüzyılda Hüseyin Gazi türbesini ziyaret eden ilk seyyah Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi, Hüseyin Gazi türbesi ziyareti esnasında şu bilgileri verir[18]: "Malatyalı Seydî Battal Cafer Gazi'nin aziz babasıdır… Zira bu *Hüseyin Gazi*, *İmam Hüseyin* evlâdından seyyidlerden olup, İmam Hüseyin gibi bu Hüseyin Gazi de küffar elinde yüce din uğuruna 244 (858) tarihinde *Harun Reşid* devrinde şehid olmuştur" ifadelerini kullanır.

17 Evliya Çelebi, *Tam Metin Seyahatname,* c. III, İstanbul 1996, s. 419, 426.

18 Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Günümüz Türkçesiyle), 2. C-2. Kitap, s. 517-518.

Seyyid Hüseyin Gazi Zaviyesi

Seyyid Hüseyin Gazi'nin mezarı, yapılan bir türbe içine alınır ve zaviye (dergâh/tekke) yapılır. Bu zaviye binasının yapılış tarihi ve banisi bilinmemektedir. Anadolu'da bulunan sahabe ve daha sonra gelen İslâm mücahidlerinin mezarları Anadolu Selçukîlerinden itibaren yerleri tespit edilerek yapılmış, zamanın sultanları ve yakınları tarafından, bu türbelerin yakınına mescid ve zaviyeler kurularak, masrafları için de vakıflar tahsis edilmiştir.

Ömer Lütfi Barkan "Kolonizatör Türk Dervişleri"nden bahsederken: Türbeler ve bazen türbelerin etrafında teşekkül eden zaviyeler, daha başka mahiyette ve daha manalı müesseselerdir ve çok defa zaviyede yatan ölüler, o zaviyenin tesisinde bir gaye değil, ancak bir vesile ve timsal hizmetini görmektedirler... Seyyid Battal Gazi ve Hüseyin Gazi'nin mezarlarının bir rüya veya keramet vak'ası ile keşf ve tesbit edildiğini zikreder[19].

928/1521-22 tarihli Ankara Evkâf Defteri'nde bulunan vakıf kaydına göre *Mihal oğlu Ali Bey* evlatları mülkleri olan, Murtazaabad kazasında bulunan Cimşid ve Bitik köylerinin gelirlerini Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi'ne vakfederler. Mihal oğlu Ali Bey ve evlatları Seyidgazi'de bulunan Seyyid Battal Gazi'nin türbesini de onarmışlardır.

"Karye-i Cimşid ve Nenek /Bitik): Karye-i mezkûreler Mihâl oğlu Ali Beğün ve İskender Beğin mülkü imiş. Mezkûrelerin cedd-i mezkûrler elinde padişahımızdan berâtı vardır deyu kayd olmuş der defter-i Köhne el-haletü hazihi mülkiyet üzere padişahımızdan mukarrernameleri vardır deyu der defter-i Köhnede mesturdur. Haliya Ali Beğin evladlarından Mehmed Beğ ve hımsı Yahşî Beğ kuralardan ve karyelerden Sultân Seyyidî Gazi rahimetullahi aleyhin Ankara kurbunda olan Sultan Gazi Hüseyin türbesine vakfeylemişler. Haliya meşihati padişahımız berâtıyle Dervîş Hüseyine sadaka olub (sarfider?). Hasıl 11.639 [akçe].[20]

Vakıf kaydına göre Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi'nin yıllık hâsılı diğer türbelere göre yüksektir. 1530 yılı Ankara Tahrir Defteri'ndeki vakıf kaydında da vakıf geliri değişmemiştir[21]:

"Vakf-ı Türbe-i Sultân Hüseyin Gâzî peder-i Sultân Battâl Gâzî kabri: Mehmed Bey ve Yahşî Bey veledânı Mihâl Bey oğlu Ali Bey, karye-i Cemşîd ve Bîtik, hane 62, mücerred 14, imâm 1, hassıl: maâ bâc-ı bâzâr, 11.639 [akçe]."

Ünlü seyyahımız *Evliya Çelebi*, 1648 yılının ilk aylarında Kalecik'ten geçerek, Kızılırmak vadisini takip edip, *"Kurbağalı"* (Kayadibi/Elmadağ) Köyü'ne gelir. Buradan batıya yönelerek vadi boyunca *"Nenek"* (Gökçeyurt/Mamak) Köyü'ne gelir. Buradan da ayrılarak Hüseyin Gazi Türbesi'ne çıkar. Bundan sonrasını *"Seyahatnâmesi"*nden aktaralım:

19 Ömer Lütfi Barkan, *"Kolonizatör Türk Dervişleri"*, Vakıflar Dergisi, c. II, İstanbul 1942, s. 295.

20 928/1521-22 Tarihli Ankara Evkâf Defteri, v. 143a-b.

21 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Kütahya, Kara-hisâr-i Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1993, s. 378; Abdülkerim Erdoğan, *Geçmişten Günümüze Kazan*, Ankara 2009, s. 139-140.

"Hüseyin Gazi Köyü menzili; Çubukovası kazasında yüksek bir tepenin tâ en yüksek yerinde, Hüseyin Gazi ziyareti; Malatyalı Seydî Battal Cafer Gazi'nin aziz babasıdır. Bir ulu Bektaşî tekkesidir. Yüzden fazla yalınayak başı kabak ârif-i billah, fakirlikle iftihar eder fukaraları, agâh (bilen, bilgili, haberli, uyanık) dervişleri var ki her biri Farsça ve Arapça bilir, tabiat sahibi (güzel huylu), maarif ehli (eğitim görmüş), gönlü yaralı insanlardır. Azizin nur dolu kabrine girip bir Yâsin-i şerîf okuyup aşinalık (tanışıklık) kazandık.

Nur dolu mezarının dört tarafı türlü türlü yaldızlı ve parlak şamdanlar, çerağdanlar ve Kur'an-ı Kerîmler ile süslenmiştir.

Yaz meydanları ve kış meydanları vardır. Bütün *Çubukovası*, *Yabanovası* ve *Murtatovaları* ayak altında apaçık görülür.

Ve bu türbenin evkâfı gayet çoktur. Senede bir kere büyük mevlûdü olup kırk elli bin âdem toplanır. Zira bu *Hüseyin Gazi*, *İmam Hüseyin* evlâdından seyyidlerden olup, İmam Hüseyin gibi bu Hüseyin Gazi de küffar elinde yüce din uğuruna 244 (858) tarihinde *Harun Reşid* devrinde şehit olmuştur.

Bu tekkede olan fukaraya *Balıkhisar*'da elimize giren Tanrı'nın ihsanı olan hediyelerden on kuruş sadaka verdik ve üç kurban kestik. Şeyh Memi Can Dede'nin hayır duasını alıp bütün fukara gülbâng-ı Muhammedî çektiler."

Evliya Çelebi, kendi tabiriyle *"lokmacılık ederek sağda solda olan köyleri muharrir gibi gezip dolaşıp yazarak"* otuz günde Ankara Sancağı'na bağlı Çubukovası (Çubuk), Yabanova (Yabanabad) ve Çorba (Şorba) kazalarını gezerek 1058 Rebiulâhir'inin başında (25 Nisan 1648) günü Hüseyin Gazi Köyü'ne gelir. Seyyid Hüseyin Gazi türbesinini duvarına şu beyti yazar:

"Gelip ettik du'â ile niyazı
Bize himmet ede Hüseyin Gazi" Allah sırrını aziz etsin[22].

Evliya Çelebi'nin "Hüseyin Gazi Köyü" adıyla zikrettiği yerleşme Altındağ ilçesine bağlı "Karapürçek" köyü olabilir. 1530 yılı Ankara Tahrir Defteri'nde Karapürçek köyünün kaydı bulunmakta, Hüseyin Gazi köyünün adı ise zikredilmemektedir.

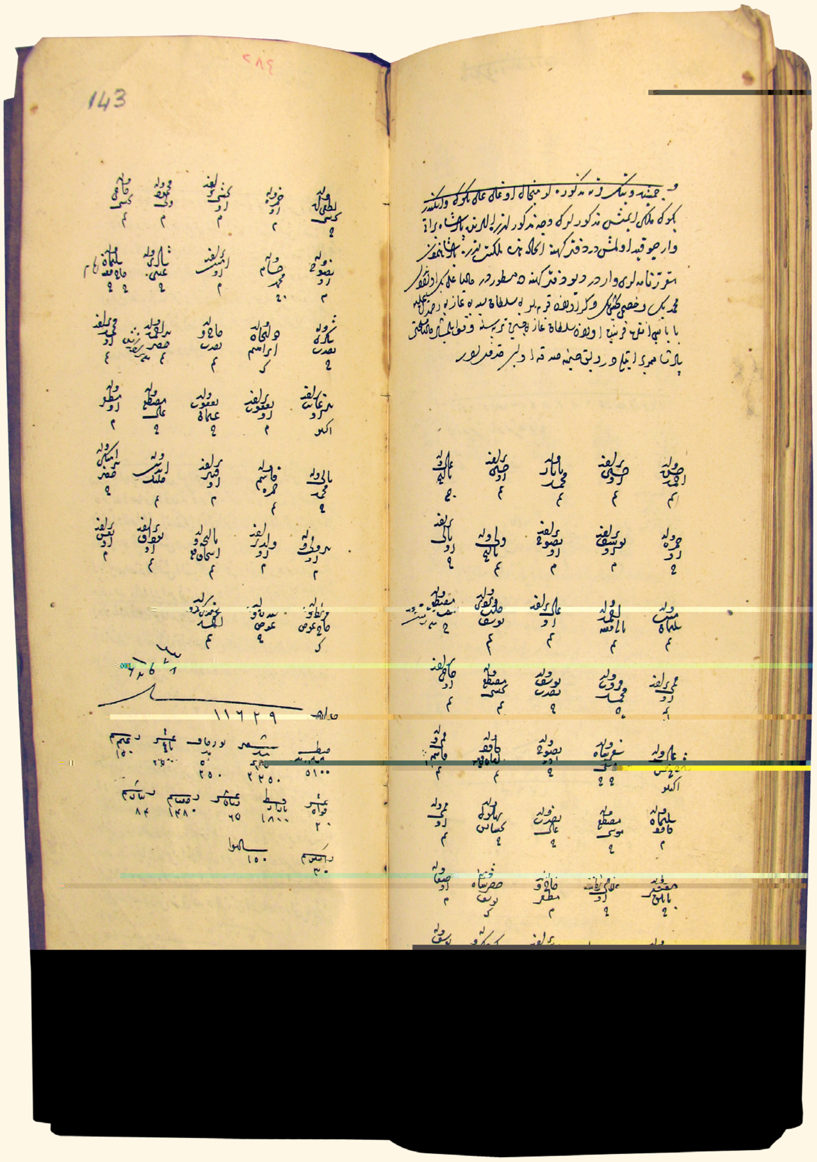
1972 yılında Hüseyin Gazi Türbesini ziyarete çıkarken Hüseyin Gazi Dağı'nın güney yamaçlarında, üç parça halinde mermer kitabe parçalarına rastladık. Bu kitabe parçalarını arkadaşlarla beraber Hüseyin Gazi Türbesi'ne çıkardık. Günümüzde türbenin giriş kapısı üzerinde serbest olarak duran Arapça kitâbede şu kelimeleri okuyabildik:

"Ammera

... es-Sultân Mehmed ... fî sene semân ve sittin ve semâni mîe."

Arapça kitabeden 868/1463-64 yılında Fatih Sultan Mehmed Han tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

22 Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Günümüz Türkçesiyle), 2. C-2. Kitap, s. 517-518.

H. 928 tarihli Ankara Evkâf Defteri'nde Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi vakıf kaydı.

Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi kitabesi, 1980.

10 Nisan 1804 tarihli bir belgede *"Ankara'da Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi Evkâfı'ndan Murtazaabad kazasında Cimşid (Çimşit) ve Sarılar karyeleri (köyleri) tekalifi (vergi) her binde on kuruş hesabiyle eda edegelirler iken kaza ayanı dilediği gibi tarh ve tahmil etmekle ahali dağılmış ve vakıf da bu yüzden gadra uğramış olduğundan evvelkini tekiden emir itası"* istenir. Bu belgeden Murtazaabad kazası ayânının (mahalli eşrâf, ağalar vd) keyfi uygulamaları sonucu Sarılar ve Cimşid köyleri ahalilerinin başka köylere göçtüğü için Hüseyin Gazi Vakfı'nın yıllık gelirinin azaldığı bildirilmektedir. Sarılar Köyü, günümüzde Kazan ilçesine bağlıdır[23].

Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi'ne şeyh atanması hakkında 3 Haziran 1668 tarihli bir belgenin konusu şöyledir: *"Ankara civarında medfun Seyyid Hüseyin Gazi Tekyesi'nin meşihati hakkında Ankara Kadısı Abdullah Efendi tarafından yazılan Müftü Yahya Efendi tarafından tahşiye olunan arz."* Bu arzdan sonra Hüseyin Gazi Dergâhı şeyhliği *Hacı Bayram-ı Veli* hazretlerinin soyundan gelenlere verilir. 10 Temmuz 1760 tarihli ve Osmanlı padişahı *III. Mustafa*'ya ait bir fermanda 1751 yılında vefat eden Hacı Bayram-ı Veli Dergâhı şeyhi *Kasım Baba*'nın Hüseyin Gazi Tekkesi şeyhliğini de yürüttüğünü öğreniyoruz[24].

Onyedinci yüzyıldan itibaren Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi şeyhliğini Hacı Bayram-ı Veli Dergâhı'nda şeyh olanlar yürütür ve bu konuda çok sayıda belge mevcuttur. 27 Haziran 1857 tarihli belgede *"Ankara'da Hüseyin Gazi hazretleri türbesindeki mescid ve misafir odalarının tamiri ve hitamında (iş bitiminde) keşf-i sani (ikinci keşif) defterinin tanzim olunması"* istenir[25].

İngiliz müsteşrik *F. R. Haslok*, "Bektaşi Tetkikleri Üzerine" yaptığı araştırmada şu bilgileri verir:

"Malatya Seraskerinin kardeşi olan *Hüseyin Gazi*, yöresel menkibeye göre Ankara taarruzunda kesilmiş başını, şehrin bir buçuk saat doğusunda bir tepeye götürmüş ve orada ölmüştür. Burası üzerine bir tekke yapılarak anılmış ve onyedinci asırda çok kalabalık bir ziyaretgah olmuştur. Hüseyin'in ölümünün intikamını, oğlu *Cafer* Hıristiyanlardan Kırşehir yakınındaki kaleyi zapt ve kumandanı Şemas'ı teke tek çarpışmada (mübarezede) Müslüman etmek suretiyle almıştır. Ankara civarında, Ankara'nın doğusunda yerleşmiş *"Hüseyin Dağ"* üzerinde, Bektaşîler tarafından mücahid bir ermiş olarak kabul edilen bir Arab'ın, yani Hüseyin Gazi'nin mezarı vardır. Ermiş zamanında burada, yüz Bektaşi dervişini barındıran bir tekke vardı ve her sene çok kalabalık bir ayin yapılırdı. Şimdi yalnız Ankara *"Bayramî"* dervişleri tarafından idâre edilen bir türbe vardır."[26]

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi belgelerindeki kayıtlarda: *"Anadolu'da medine-i Ankara kazasında vaki' kutbü'l-â-*

23 BOA, Tarih: 29/Z/1218 (Hicrî), Dosya No: 436, Gömlek No: 22055, Fon Kodu: C..EV.

24 BDA, Tarih: 22/Z/1078 (Hicrî), Dosya No:13, Gömlek No: 1526, Fon Kodu: İE.EV. F..

25 BDA, Tarih: 05/Za/1273 (Hicrî), Dosya No:88, Gömlek No:47, Fon Kodu: A.}MKT.MVL

26 R. Haslok, *Bektaşilik Tetkikleri,* MEB Yay., İstanbul 2000, s. 6.

rifîn gavsü'l-vâsılîn merhum ve mağfûrünleh Seyyid Hüseyin Gaazi tâbe serâh hazretlerinin tekyesi vakfının" ifadesi kullanılmıştır.

Hikmet Tanyu, "Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak yerleri" isimli eserinde, Hüseyin Gazi Tekkesi'ni görmüş ve o günkü mevcut durumunu şöyle anlatır:

"Hüseyin Gazi Türbesi, Hüseyin Gazi Dağı'nın (1400 metre) zirvesine yakın bir yerdedir. Yıktırılmadan önce geniş bir teşkilatı olduğu anlaşılıyor. Halen Hüseyin Gazi'nin türbesi ve etrafı harap duvarlarla çevrili olup, çatı, kubbe gibi şeyler kalmamıştır. Altı metre kadar uzunluktaki Hüseyin Gazi mezarı dahi yıkık bir durumdadır.

Bu Hüseyin Gazi ziyaretgâhı sahası 17-20 yıl önceye kadar mamur vaziyette imiş. Türbe bakıcılarına mahsus odalar, türbenin güzel bir kubbesi varken yıktırılmış, aynı zamanda türbenin içerisindeki halılar, kilimler ortadan kaldırılarak götürülmüş.

Fakat burasını bir harâbe yığını haline getirişte alâka ve sevgiyi sarsmak şöyle dursun bilâkis artırmış. Bunu açıkça isbat eden duvarlardaki binlerce tarih ve imzayı ihtiva eden, muhtelif kalem ve şahıslardan çıktığı aşikâr bir surette görülen yazılardır. Bunlar orada sıra sıra, bazen üst üste durmaktadır.

Türbenin kırk elli metre kadar aşağısında, yarın altında kapı genişliğinde bir taşın arkasında bir mağara mevcut olup, bunun güzel, soğuk bir suyu kayadan sızmakta ve rivâyete göre Hüseyin Gazi'nin buradan su aldığı ve dar yerde efsanevî bir maharetle atını suladığı söylenmektedir. Bu çevredeki mezarlardan birisi Hüseyin Gazi'nin çobanına ait imiş.

Halk arasındaki söylentiye göre Hüseyin Gazi, Battal Gazi'nin babası olup, Ankara'yı İslâmlaştırmıştır. Çetin ve kanlı savaşlarda yaralanan Hüseyin Gazi'nin "ayağını bastığı, kanının damladığı yerlerde çimen ve çiçek bitmiş" asasını vurunca "su çıkarmış." "Suyu hem soğuk hem de şifalıdır. Fakat tepeye çıkınca artık takati kalmamış ve şehit düşmüş." Hüseyin Gazi hakkındaki söylentiler ne yolda olursa olsun bu söylentilerden çıkan netice onun bir İslâm ve fetih şehiti olduğu noktasında iştirak ediyor."[27]

Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi

2 Eylül 1925 tarih ve 2413 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereğince Türkiye'de bulunan bütün tekke ve zaviyeler mühürlenerek kapatılır. Kurulan bir komisyon tarafından kapatılan türbe, tekke ve zaviyelerdeki eşyalar tutanakla tespit edilir, sanat değeri olanlar müzelere teslim edilir, diğer eşyalar ise satılır. Daha sonraki yıllarda yasağa rağmen halkın türbelere yoğun teveccühü üzerine Ankara'da bazı türbeler yıkılır, bazı türbeler de satılır.[28]

Hüseyin Gazi Türbesi de mezkûr kararname gereği kapatılan ve yıkılan türbelerdendir. Türbede bulunan eşyaların tespit tuta-

27 Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri,* Ankara 1967, s. 86-90.

28 Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi,* Ankara 1995, s. 404-420.

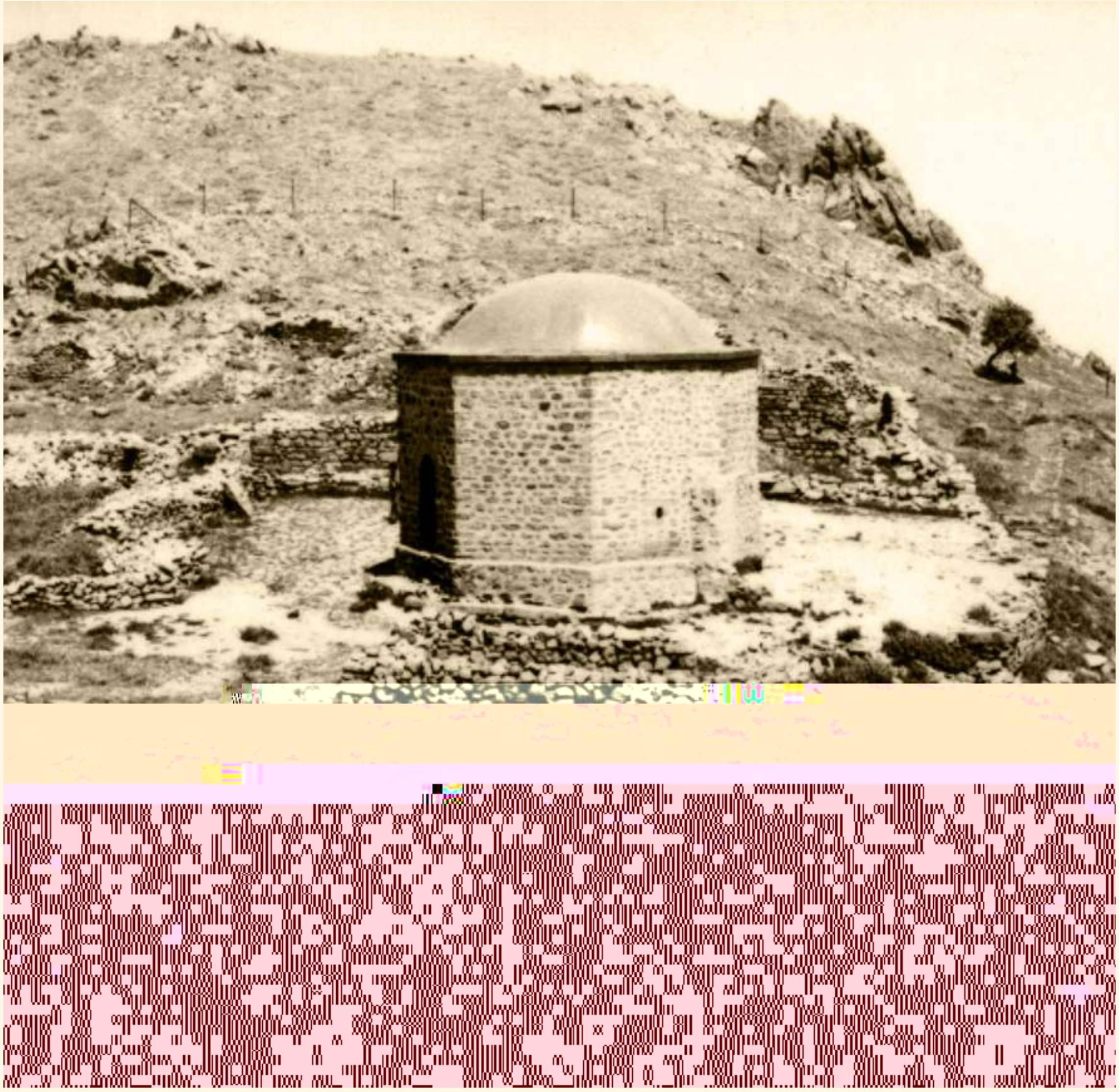
Seyyid Hüseyin Gazi mezarı. Mamak, Ankara, 1978.

nağına ulaşılamamıştır. Türbe ve dergâh yıkılmasına rağmen halkın teveccühü ve ziyareti önlenememiştir.

1972 yıllarında Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi'ne arkadaşlarımla sıkca gider, ziyaret eder, mağarasına girer ve yüksek zirveden çevreyi seyrederdik. O yıllarda türbeye patika yollarla çıkılıyordu. Türbe bakımsız ve ziyaretçi sayısı da azdı. Çevresindeki zaviye binasına ait yapıların harabeleri bulunuyordu. Bir ziyaretimizde İstanbul Kabataş Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapan bir hocamız rüyasında Hüseyin Gazi hazretlerini görmüş ve eşi ile birlikte ziyarete gelmişlerdi. 1982 yılında Emekli General *Zeki Tanrıverdi*'nin gayretleriyle türbeye çıkmak için Hüseyingazi Mahallesi'nden toprak yol açıldı. Aynı yıllarda Mamak Yeşilbayır Mahallesi sakinlerinden *Hacı Mecit Kaya*, sırtında torbalarla kum taşıyarak Hüseyin Gazi türbesini onardı. Hacı Mecit Kaya'dan Allah razı olsun, mekanı cennet olsun.

Eski fotoğraflarda türbenin sekizgen planlı, moloz taşlarla yapılmış, kubbeli bir yapı olduğu görülür. Türbeye kuzey cephede bulunan türbedar odasından girilmektedir. Türbe kapısı basık kemerlidir. Kapının sağında dilimli kemeri olan bir niş vardır. Dış cephelerde güney ve kuzey doğu kapalı, diğer cepheleri ise dikdörtgen pencerelidir. Pencerelerin üstü sivri kemerli olup, kemer aynaları tuğla dolguludur.

Dış örtünün yalın bir kubbe mi, yoksa piramidal bir külâh mı olduğu bilinmemektedir. Türbenin içinde her cephedeki kemerlerle

Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi. Mamak, Ankara, 1978.

sekizgenden kubbeye geçilmiştir. Güneyde basit bir mihrabiye vardır. Ortada doğu-batı yönünde Seyyid Hüseyin Gazi hazretlerinin mezarı olup kitabesi yoktur. Elimizde türbenin harap olduğu yıllarda çekilmiş kitabeli bir mezar taşının fotoğrafı bulunmaktadır. Bu mezar taşının kime ait olduğu bilinmemektedir.[29]

Günümüzde ise türbenin çevre düzenlemesi yapılmış, yakınına cem evi, mescid ve sosyal amaçlı binalar ilave edilmiştir. Türbeye kuzeyde bulunan ve beton çatı örtülü ön mekandan girilir. Türbe kapısı basık kemerli ve sağında dilimli kemeri olan bir niş muhafaza edilmiştir. Türbe harim duvarları mozaik sıva ile kapatılmıştır. Fatih Sultan Mehmed Han dönemine ait Arapça kitabe parçaları kuzey ana giriş kapısı üzerine serbest olarak konulmuştur.

Hüseyin Gazi Dağı'nın şehre bakan batı yamacında, halk arasında Hüseyin Gazi Mağarası olarak bilinen bir mağara vardır. Bu mağara günümüzde askeri saha içinde kalmaktadır. Rivayete göre

29 Abdülkerim Erdoğan, *Unutulan Şehir Ankara*, Ankara 2004, s. 21-22.

Seyyid Hüseyin Gazi Medresesi. Alaca, Çorum.

Seyyid Hüseyin Gazi hazretleri yaralanınca atı ile birlikte bu mağaraya sığınmış ve bir müddet burada kalmıştır. Mağara'da ince bir su sızıntısı vardır.

Ankara Vilâyeti Salnâmelerinde Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi'nin Ankara'da bulunduğu kayıtlıdır. Günümüzde Ankara dışında Çorum, Sivas ve Tokat'ta Seyyid Hüseyin Gazi hazretleri adına yapılmış makam mezar ve türbeler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Çorum Alaca ilçesine üç km uzaklıkta *"Hüseyin Gazi Medresesi ve Türbesi"* bulunmaktadır. Selçuklu dönemi ve onüçüncü yüzyıl mimarisine sahip yapıların inşa kitabesi yoktur.

SEYYİD BATTÂL GAZİ

Doç. Dr. Güray Kırpık [*]

Giriş

İslam fatihlerinin Anadolu'ya gelmeye başladığı VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da kahramanlıkları ve akıncı kişilikleri ile dikkati çeken şahsiyetlerin ilk örnekleri görülmeye başlamıştır. Bunların en önemlilerinden biri VIII. yüzyılın başından itibaren Çukurova-Eskişehir-Malatya arasındaki sahada gaza faaliyetlerinde bulunan *"Seyyid Battal Gazi"* lakabı ile meşhur İslam gazisidir. O'nun *gerçek kişiliği* ve *menkıbevi kişiliğini* mümkün olduğunca tarih ilmine ait bir takım bilimsel tenkitlerden geçirerek meczetmek suretiyle belgeler ışığında doğruya en yakın olabilecek bir "Bilge Battal Gazi" biyografisini ortaya koymaya çalışacağız. Böylece vicdânî anlamda tarihî şahsiyetlere karşı ilmî sorumluluğu da yerine getirmek mümkün olacaktır.

Seyyid Battal Gazi'nin Şahsiyeti

Battal Gazi'nin gerçek kişiliğinin VIII. Yüzyılın başlarındaki gazalarla irtibatı olmalıdır. Gerek İslam kaynaklarında gerek Bizans kaynaklarında ve gerekse Anadolu'nun yerli kaynaklarında bahsi geçen bir ortak sima olarak "Battal Gazi" yaşadığı, gaza yaptığı yerlerden en mühimlerinden birisi o zaman Bizans hududu olan"sugûr" bugünkü Eskişehir il sınırları bölgesine dayanmaktadır. O'nun kabri ile ilgili gelişmeler ve keşif olayı Türkiye Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat zamanında annesi "Sultan Ümmühan Hatun" tarafından gerçekleşmiştir. Bu keşif sonrası bugünkü Eskişehir ilinin Seyitgazi ilçesindeki külliye şeklindeki tarihî mekan kurulmaya başlamıştır[1]. Bununla birlikte onun gerçek hayatı ve medfeni ile ilgili müphem noktalar da yer almaktadır. Bunlardan biri onun babası ve akrabaları ile ilgilidir. İşte bu çalışmada onun

(*) Gazi Üniversitesi Öğretim üyesi, guray@gazi.edu.tr

1 Battal Gazi Destanı, Haz. Hasan Köksal, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.7-10.

hayatının izleri ortaçağ tarih kaynaklarındaki bilgilere ek olarak, Osmanlı Arşiv belgeleri ile birlikte sonraki dönemden de sürülmeye çalışılmaktadır. VIII. Yüzyıldan itibaren çok sayıda memlûk askerinin Emevî ordusu içerisinde Horasan'dan getirilerek Anadolu'da "sugûr" adı verilen sahaya uçlara yerleştirildiği bilinmektedir.

Battal Gazi'nin Malatyalı, Şamlı, Antakyalı, Eskişehirli olmak üzere dört beldenin birinden olduğu görüşüne son olarak Afyon da katılmıştır. Bu son görüş de üzerinde durulması gereken bir iddia halindedir[2]. Kavmiyet olarak onu bir Türk olarak anan kaynak olduğu gibi bir Abbasî soylusu ve Arap olarak kaydedenler de bulunmaktadır. O Türkçe destandaki konuşmalarında Orta Asya'dan geldiğini *"Çinliyim"* diyerek ifade etmektedir[3]. O'nun burada Çinli olduğunu söylemesi gizlice babasını aramaya giderken bir aldatmaca cümlesi içinde geçer. Dolayısıyla gerçekten siması Orta Asyalıya benzediği için mi bunu söylemiştir yoksa tamamen kendisini doğrudan tanıtmamak için mi yapmıştır metindeki konuşmalardan tam olarak anlaşılamamaktadır. Seyitlik ise kaynaklarda genel olarak bir lakap olarak ona verilmiştir. Battalnâme'de O hem "Seyyid" hem de "Cafer" isimleri ile anılmaktadır[4]. Battal Gazi, babası Hüseyin Gazi'yi şehit eden "Mihriyayil"i öldürerek, büyük bir fetih hareketini de başlatmıştır. Halife onlara hilat ve hediyeler göndermiştir. Bu anlatı, özü birbirinin aynısı olacak şekilde farklı bir akışla Danişmendname'de de geçmektedir[5].

Seyit Battal Gazi'nin menkıbevi kişiliğine baktığımızda "Battal Gazi Destanı" buradaki gaziler içinden çıkan bir kahramanın hayat hikayesi olarak ortaya çıktığına göre, mutlaka Müslümanlıkla birlikte Anadolu'nun manevî bakımdan değiştirilmesine vesile olanlarla ilgili olağanüstülüklerin de ortak bir anlatısı olarak, gerçek olayların da içinde bulunduğu tarihî belgeler bakımından kıymetli bir eserdir. Kişilik olarak Battal Gazi'nin "Türklük, Araplık ve Müslümanlık" kimlikleri arasında dönemin şartları gereği "gazi-erenlik", "mücahitlik" yönü daha başattır. O'nu "battal" yani "kahraman" yapan da zalime karşı mazlumun yanında olan bir "fatih" olmasıdır. O'nun siyaseti ve askeri feraseti "Haçlılara" karşı kılıç çalmakla ve zalimlere karşı haksızlığa uğrayanların yanında olmakla olur. Böylece Battâl hem Müslümanların hem de Hristiyanların istimdadında bulunan bir ermiştir. O'nun kiliselere kadar uzanan manevî etkisi ancak "zalime karşı mazlumun yanında" rolünü yaşayarak, ifa etmesiyle izah edilebilir[6]. Tarihçi ve bilim adamlarının bir kısmının O'nun kişiliğini kavmiyet esasına dayalı olarak açıklamaya çalışmaları doğru değildir. Uluslararası bir kahramanlığa yükselirken onun Anadolu'da Danişment Gazi ile özdeşleşmesi Türklerin Anadolu'daki sonraki erenleri ile de ilgilidir. Sözün özü Battal Gazi, Sarı Saltık gibi bir erendir[7].

Battal Gazi'yi Emevî gösteren ve Türklerin bu simayı yanlış olarak benimsediklerini iddia eden "bilimsel" makaleler olsa da[8], Battal Gazi'nin kimliği İslam dünyasının hemen her yerinde İsla-

2 Battal Gazi Destanı, s.23-24.

3 Battal Gazi Destanı, s.23, 24, 28-44.

4 Battal Gazi Destanı, s.43-44.

5 Danişmendname, Haz. Necati Demir, Niksar, 1999, s.50-52; Battal Gazi Destanı, s.17-27.

6 İbn Kesîr, El-Bidâye ve'n-Nihâye (İslam Tarihi), Çağrı Yayınları, Çev.M.Keskin, İstanbul, 1995, C.9, s.543-544; İbnü'l-Esîr, El-Kâmil fi't-Tarih (İslam Tarihi), Bahar Yayınları, Çev. Y.Apaydın, İstanbul, 1986, C.5, s.207.

7 Daha geniş bilgi için bkz. Battal Gazi Destanı, s.7-19…vd.

8 Ahmet Yaşar Ocak, "Battal Gazi" TDV İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul, 1992, s.204-205.

miyet'in Anadolu sınırına dayandığı günden bu yana bulunmaktadır. O'nun Emevî olduğuna dair Sugûr'daki görevinden bahseden ana kaynak ifadelerinden başka söylenebilecek hiçbir bilimsel mesnet bulunmamaktadır. Bilakis O'nun sahabelerle olan yakın irtibatından bahsedilebilir. Özellikle sahabe torunları ve çocukları ile yan yana İslamiyet'i yaymak için Anadolu'ya gelenlerin içinde, garibanın, fakirin, miskin ve yolda kalmışın yanında Battal Gazi'yi görmek mümkündür. Bu yönüyle O genel Emevî siyasî kimliğinin bir temsilcisi olmadığı gibi, aksine bizatihi "Seyyid" lakabını herhangi bir şekilde uydurma olarak takınmış da olmamalıdır[9].

"Seyyid" lakabının başkaları tarafından ona verilmiş olması muhtemel olmakla birlikte bu durumun O'nun gerçekten ehl-i beyte akraba birisi olmadığını söylememize bir mesnet oluşturması da düşünülmemelidir. Bu lakab Hz. Peygamberin vefatından sonra sahabelerin ve yakınlarının benimsedikleri uzak diyarlarda "îlâ-yı kelimetullah" ve "neşr-i İslam" görevleri ve gayretleri için yaptıkları faaliyetlerin "gazilik ve "erenlik" yönünün bir nevi sonucu olarak da düşünülmelidir. Yani tamamen mesnetten yoksun bir deyim veya kavram olduğu da söylenemez. Öte yandan Emevî zulmünden kaçan Hz. Peygamberin yakınları ve ashabın ileri gelenlerinin Bizans hududunda gazayı tercih etmeleri dönemin olaylarının tabii bir akışı olduğu görülmektedir[10]. Bilimsel sekülerizmden alabildiğine etkilenmiş bilim adamlarının yaklaşımları ile Battal Gazi'yi anlamak mümkün değildir, doğru da olmaz. Çünkü O'nun gerçek kimliği dahi sekülerizm denilen nevzuhurtelakkîden çok uzaktır[11].

Orta Zamanlar Tarihî Kaynaklarında Battal Gazi

Taberî, İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr, Sıbt İbnü'l-Cevzî, Mes'udî, Zehebî, İbn Asakir, el-Ömerî, Halîfe b. Hayyât ve Yakubî, Battal Gazi'den bahseden Ortaçağ İslam kaynaklarıdır. Daha sonraki destanî ve menkıbevi eserlerden Danişmendname'ye göre ve Saltıkname'ye göre hem Danişmend Ahmet Gazi hem de Saltık Gazi Battal Gazi'nin soyundandırlar veya bir şekilde akrabasıdırlar ve onun sancağını taşırlar[12]. Battal Gazi ise Hz. Peygamber ile akrabadır. Bir diğer taraftan da O Müslüman Türkler ile akraba ve böylece Hz. Peygambere Müslüman Türkmenleri bağlayan bir soylu beydir. Ortaçağ kaynaklarının yanısıra Evliya Çelebi, Gelibolulu Âli gibi Osmanlı dönemi seyahatname ve tarih yazarları da Battal Gazi'yi Anadolu'nun ilk fatihleri arasında gösterirler, ancak onların gösterdikleri ortaçağ İslam kaynaklarındaki "Battal"ın yaşadığı dönemden sonraya tekabül eder. Ortaçağ kaynaklarından Osmanlı kaynaklarına geçerken, menkıbenin gittikçe başka gerçek olay veya menkıbelerle karışması sözkonusu olmuştur[13]. Çünkü Abbasiler, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar zamanında "Battal Gazi" lakapları ile anılan başka kahramanların isimlerinin olması da muhtemeldir. Bununla birlikte tarihlerin en kesin şekilde üzerinde durduğu "Battal" siması sahabeler dönemine yakın bir

9 Danişmendname, s.48, 51.

10 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Tarihü'r-Rüsul ve'l-Müluk (Tarihü't-Taberî), Daru'l-Maârif, Kahire, C.7, s. 88, 191.

11 Ocak, a.g.m., s.204-205.

12 Danişmendname, s.51; Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, Saltıkname (Saltık Gazi Destanı), Haz. Necati Demir, M.Dursun Erdem, İstanbul, 2013, s. 102 (T149), 193 (T347).

13 Yağmur Say, Türk-İslam Tarihinde ve Geleneğinde Seyyid Battal Gazi ve Battalname, Eskişehir Valiliği Yayınları, İstanbul, 2009, s.28-30.

Seyyid Battal Gazi'nin babası Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi. Mamak, Ankara, 2012.

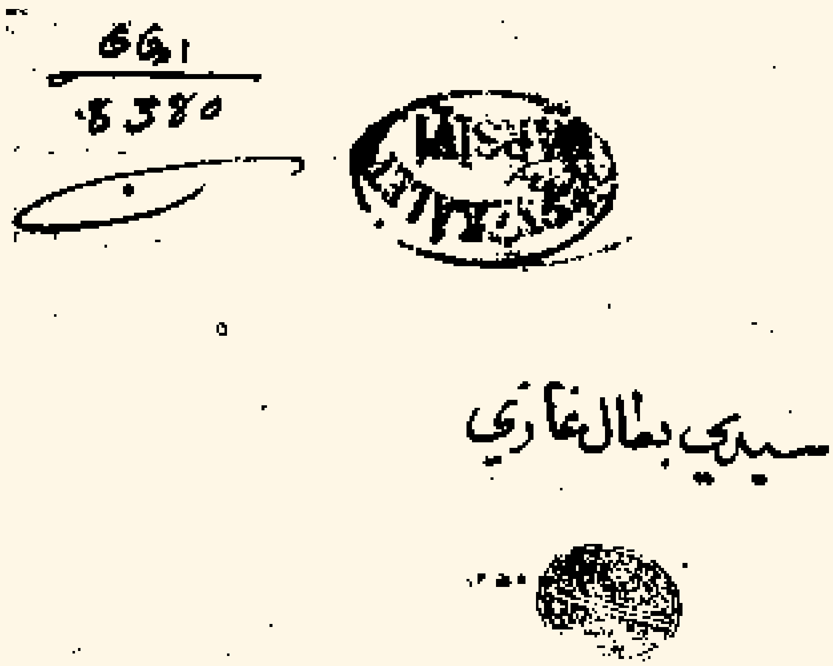
zamanda yaşayan ilk Battal ve oğlu meşhur Battal Gazi'dir. İslam kaynakları arasında IX. Yüzyılda yazılmış olanlardan Anadolu'ya yapılan seferleri sıralamakla birlikte Battal Gazi'nin adına hiç değinmeyenler olduğu gibi tarihte geçen Mesleme b. Abdülmelik ve diğer komutanların yaptıkları seferleri anlatanlar arasında Battal'a değinenlerde bulunmaktadır. Tarihçi Halife b. Hayyât, Battal Gazi'nin şehit edilmesi olayını 739 yılı olayları arasında kaydedenlerdendir[14].

Battal Gazi'nin Anadolu'nun fethindeki destani kimliği nesilden nesile anlatılmış ve sonraki fatihler "Battal" soyundan gelmeyi "seyitlik" olarak telakki etmişlerdir. Bununla birlikte İbnü'l-Esir'deki bilgilere göre Battal Gazi Müslüman bir memluktür ve aslı Arap değildir. O asıl ismi *"Abdullah"* olan bir kahramandır. *"Ebu'l-Hüseyin"* lakabıyla anılması onun *"Hüseyin"* adında oğlu olduğunu göstermekle birlikte, *"el-Battal"* lakabı baba-oğul onların her ikisine birden verilmiş bir ad olmalıdır. Bir anlamda babasının adının da "Hüseyin" olması muhtemeldir[15]. Ancak babasının adının Ömer veya Amr olması da muhtemeldir. İbnü'l-Esir Battal'ın şehit edilişini 731/732 (H.113) ve 739/740 (H.122) yılı olayları arasında göstermekte, ardından bir yıl sonra ise Abdullah b. Battal'ın Roma İmparatoru Konstantin'i mağlup ve esir aldığını anlatmaktadır. Bu halde ya iki Battal Gazi sözkonusu olmalı veya bir baba-oğul alakası bulunmalıdır[16]. Burada İbnü'l-Esîr'in kesin tarih vermekte güçlük çektiği ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Ancak önceki ta-

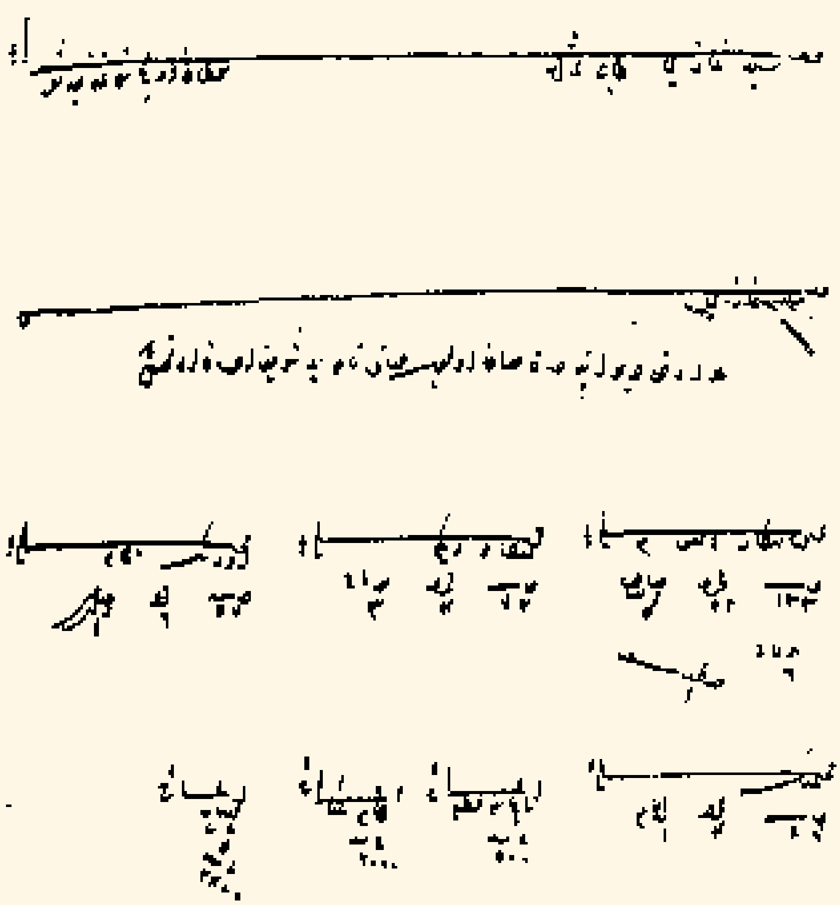
14 Tarihu Halife b. Hayyât, Çev. A. Bakır, Ankara, 2008, s.375, 433.

15 İbnü'l-Esîr, a.g.e., s.206-207.

16 İbnü'l-Esîr, a.g.e., s.145, 150, 206-207.

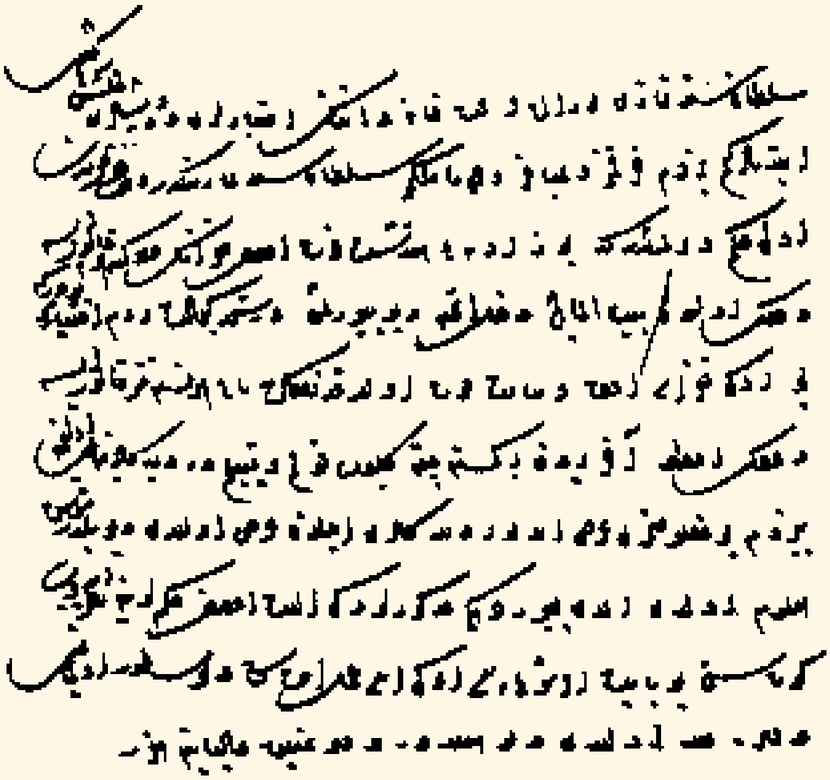

سید بطال غازی

Seyyid(i) Battal Gazi Evkâf Muhasebe defteri iç kapak yazısı

Kaza-i Seyyid Gazi tâbeserâh. Sultanönü Sancağı'na kayıtlı.

rak görülmektedir. Bu kayıtlar arasında en çok dikkati çeken noktalardan birisinin Seyyid Battal Gazi'nin adından ve neslinden olanların oturduğu yer olarak kabul edilen kaza sakinlerinin "Nefs-i Seyyid Gazi Avârız-ı Dîvâniyeden muaf olup, muafname-i

Sultan Seyyid Gazi Nevverallâhu merkaduhu Hanedanının ihtiyarları ve dervişleri ile ilgili 1575 tarihli kayıt.

Eskişehir'deki Seyyid Gazi vakıflarına bağlı yerler arasında Karye-i Terma (Yirma) Viranı, Karye-i Karkın, Karye-i Virancak, Karye-i Mü'min ahalisi de gösterilmektedir[30]. Eskişehir'e tabi Şehrönü'ne bağlı Karkın Köyü'nde Seyyid Battal Gazi'nin kullarının ektiği 400 dönüm arazi olduğundan bahsedilmekte ve Seyyid Gazi kullarının vefatından sonra 1575 tarihi itibariyle "*Seyyid Gazi Şeyh Seyyid Muhammed gerü mezkûr yerleri ortak ekmeğe mültezim kimesneler olduğu sebebden şöyle kaydolundı ki mezkûr yirleri her kim zirâat iderse Seyyid Gazi öyle ortak eke(r)ler ve bunun üzerine âsitâne-i humâyûn getirmişlerdir deyü kayd olunmuştur. Defter-i Köhne*" ifadesinden Seyyid Gazi isminin XVI. yüzyıldaki kayıtda Karkın Köyü'ndeki mültezimlerden olduğu anlaşılmaktadır[31].

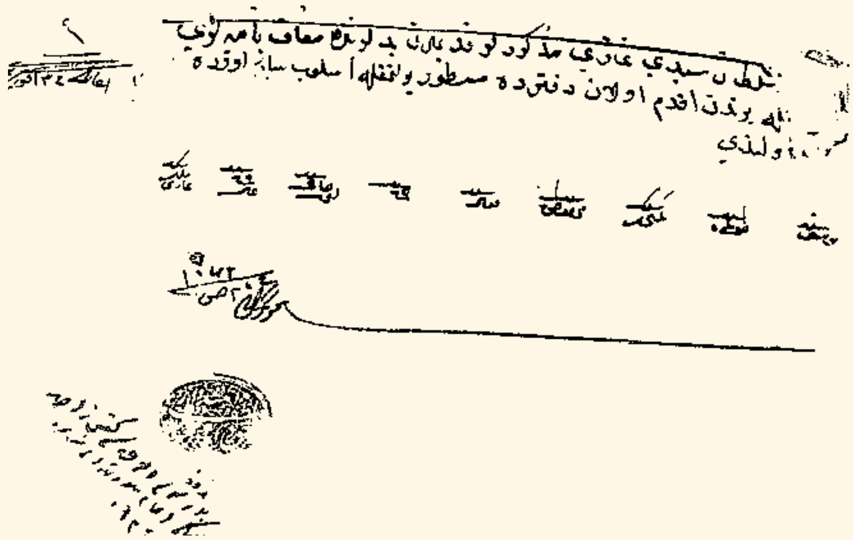
Eskiden kaldığı belirtilerek açıklaması yapılan ve Seyyid Gazi'ye bağlı dervişlerin tasarrufunda olan yerler arasında Mezrea-i Hatip Ovası, Mukataa-i Zemin-i Âsiyâbha, Zemin be-nâm-ı Kara Durdı'da görülmektedir. Buradaki kayıtlar içinde en dikkati çeken bilgi ise "4 kıt'a" Seyyid Gazi Vakfı'ndan bahsedilmesidir. Bu vakıfların hepsinin muafiyet, müsellemlik ve hademelerinin giderlerinin nasıl olacağı gibi konular bu sayfadaki nişan açıklaması içinde bildirilmektedir. Buna göre Seyyid Gazi Vakıflarının dervişleri "tekâlif-i örfiye ve avarızdan muaf" sayılmışlardır[32]. Aynı şekilde Seyyid Gazi Zaviyesi Vakfı'na müdahalenin yasaklandığı ve zaviyeye bağlı dervişlerin öşürden muafiyeti ile ilgili bir nişan verildiği görülmektedir[33].

30 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, Varak: 34A/B, 35A/B.

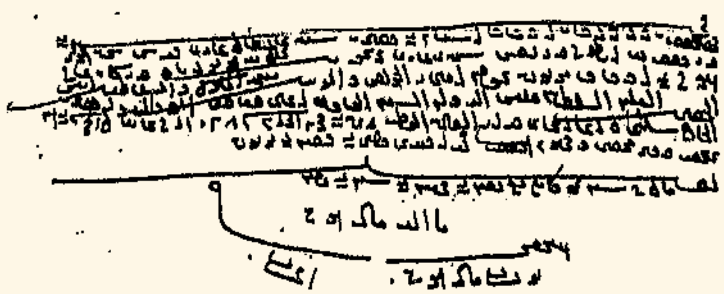
31 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, Varak: 37B.

32 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, Varak: 37B, 38A.

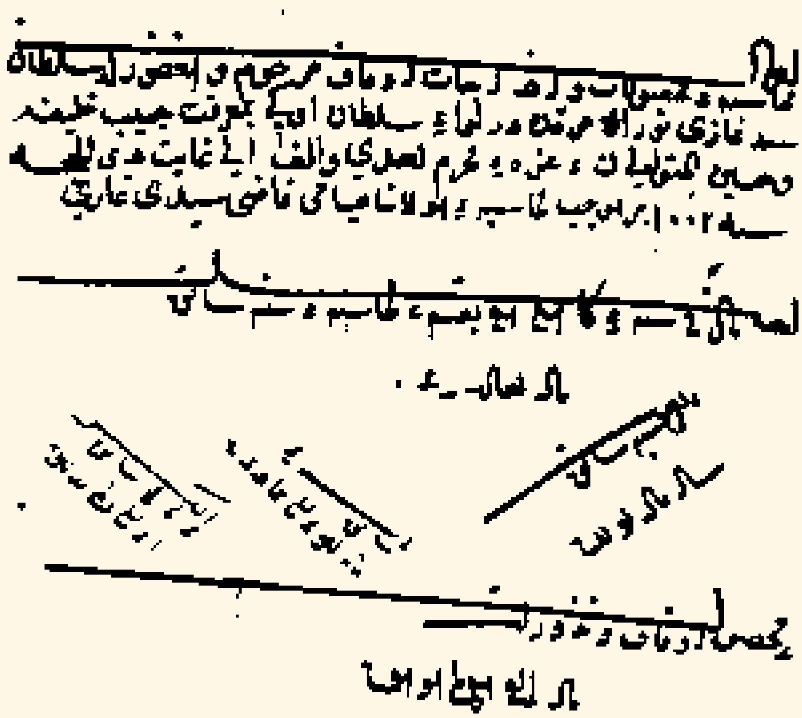
33 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, Sahife: 38A/B

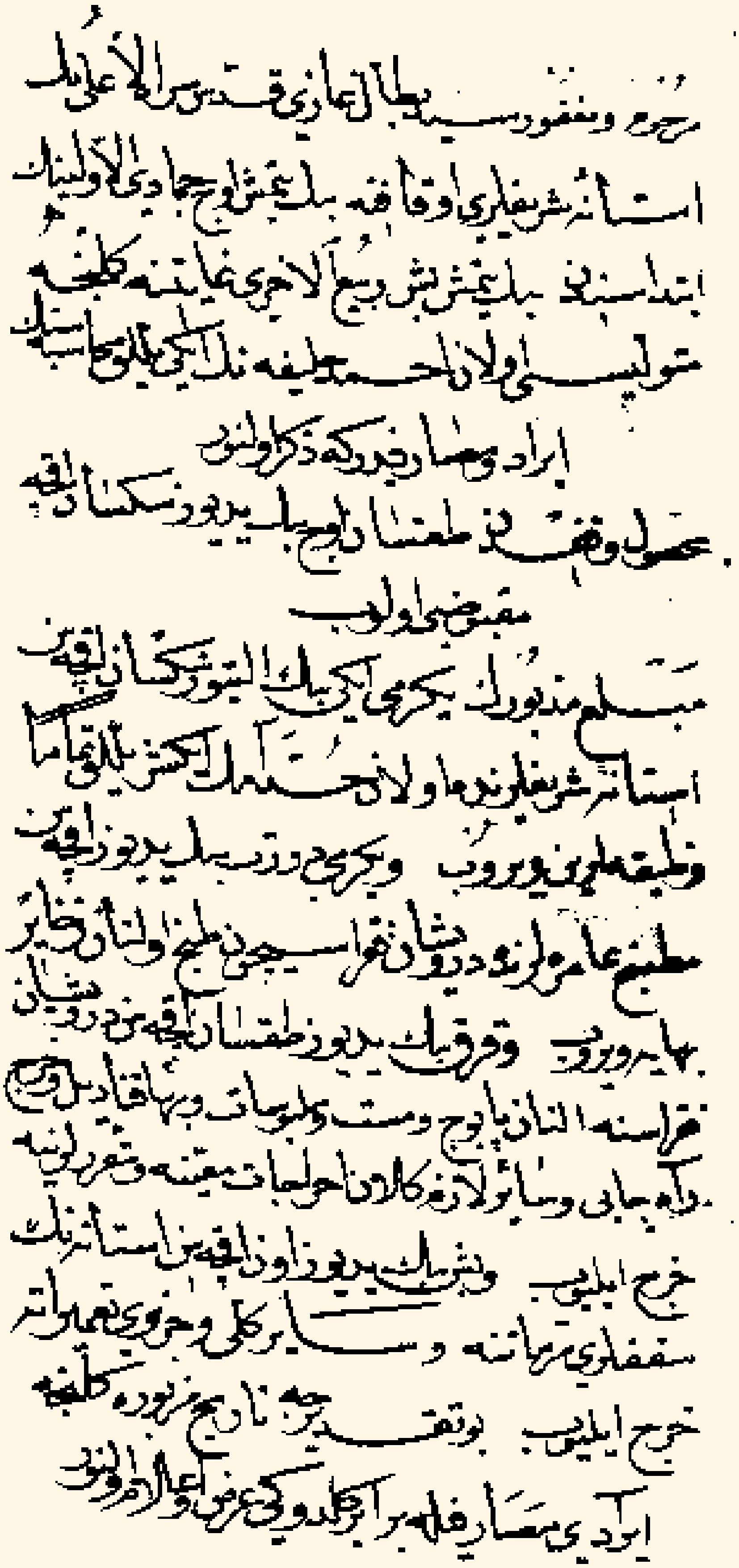
Sultan Seyyid(i) Gazi Vakfı ile ilgili Seyyid Gazi Evladından kabul edilen 9 Seyyid'in isimleri ile birlikte vergiden muafiyetlerine dair belge (1661).

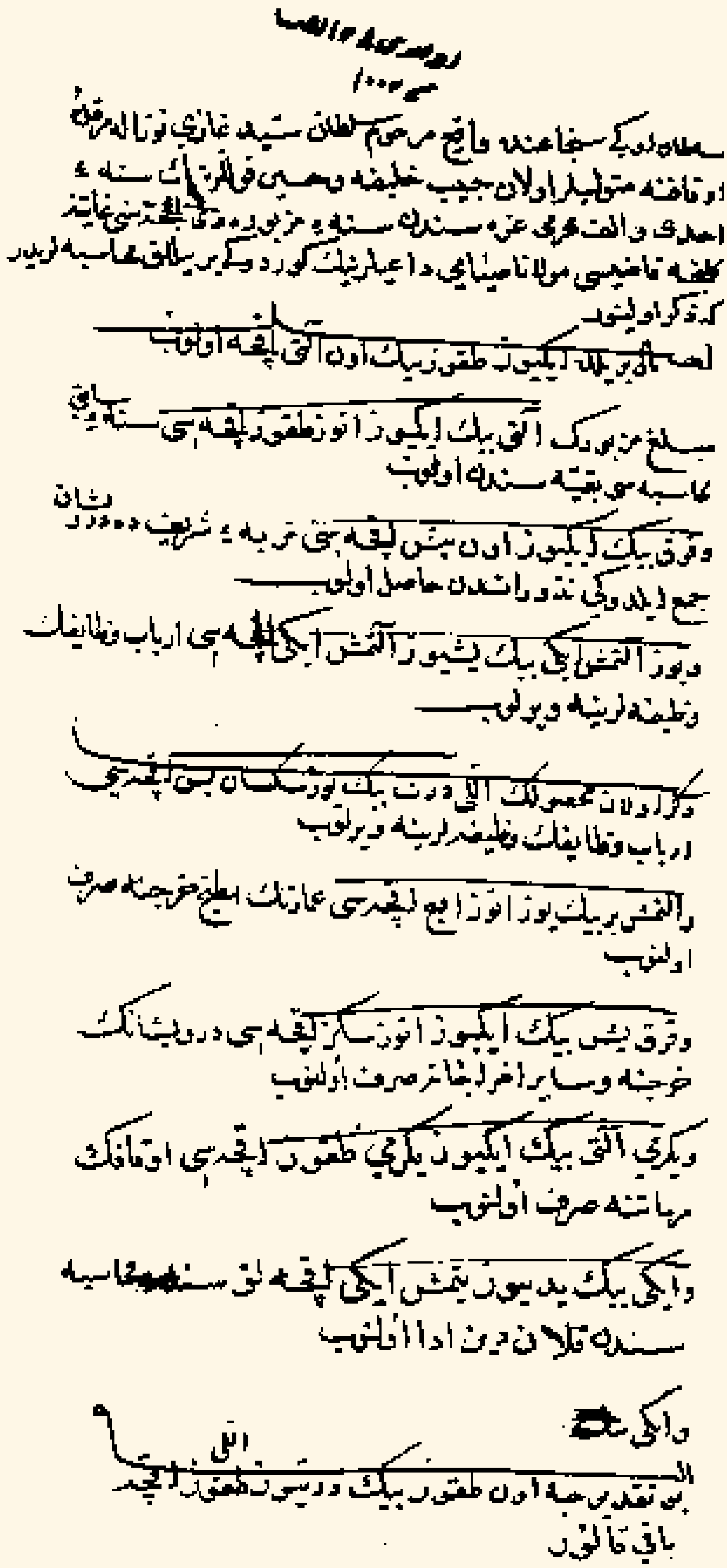
Seyid Gazi kasabası merkezindeki Seyyid Battal Gazi Evkâfı'nın Darüssaâde Ağası el-Hac Süleyman Ağa zamanındaki kaydından bir kısım.

Sultanönü Sancağı'ndaki Seyyid Gazi Evkâfı'nın 2 yıllık gelir ve giderlerinin beyan edildiği görülmektedir (1592-1594).

Seyyid Battal Gazi evkâfı mütevellisi Ahmet Halife'nin 2 yıllık masraf defteri beyannamesi (1662-1664).

سلطان دوکی سنجاغنده واقع مرحوم سلطان سید غازی نور الله مرقده
اوقافنه متولی اولان حبیب خلیفه و محی فقیه نك سنه
احدی و الف محرمی غره سندن سنه [illegible] غایته
خلیفه قاضیسی مولانا مصطفی داعیلرینك کوردوکی بر ییللق محاسبه لریدر
که ذکر اولنور

الحاصل بر ییللق ایکیوز طقوز بیك اون التی اقچه اولوب

Seyyid Battal Gazi Evkâfı'nın 1622 yılı muhasebe defteri (1592).

Sultanözü Sancağı vakıf kaydı belgesinden anlaşılmaktadır ki, zaviyeye müdahale sözkonusu olmaktadır ve dervişlerin vergiden muafiyetlerinin ihlal edilmesi teşebbüsüne karşı başkentte padişaha başvurmaları ve *"Sultan Seyyid Gazi nevverallahu merkaduhu hanedanının ihtiyarları ve dervişleri meclis-i şer'a gelüb ayıtdılar kim 'bizim hırkamız ve abamız ve cümle mamelekimiz Sultan Seyyid Gazi'nindür.'"* diye şikayetleri üzerine bu herhangi bir müdahalenin men'i ve muafiyetlerinin katiyetle devamına hüküm verilmiştir[34]. Burada geçen ifadelerden en mühimi şüphesiz ki zamanın Osmanlı Devleti resmi tahrininin Seyyid Battal Gazi'yi bir "hanedan" olarak kaydetmiş olmasıdır. Böylece Seyyid Gazi'nin yârenleri ve akrabaları hakkında en mühim belgelerden birisi burada gün yüzüne çıkmaktadır.

1592 tarihli defterde vakfın gelir ve giderlerinin Kadı Sıyamî tarafından denetlendiği, muhasebe kayıtlarının görüldüğü anlaşılmaktadır. Belgede Seyyid Gazi Medresesi'nden bir müderris Mehmet bin Sadi'nin ve Kadı Salim'in imzalarının bulunduğu görülmektedir[35]. 1619 yılına ait Seyyid Gazi Evkafı muhasebe defterine göre vakfın bir önceki yıldan artan hasılat ve öşür gelirleri ile mukataa emvalinden elde edilen gelirler, tamirler ve görevlilere verilen maaş gibi masraflar kalem olarak müfredat şeklinde çıkarılmıştır. Bu tarih itibariyle Seyyid Gazi kasabasındaki külliyenin cami, medrese ve türbeden oluştuğu ifade edilmektedir[36].

1661 tarihli bir belgede Seyyid Battal Gazi evlâdı vakfiyesinden 9 kişi "Seyyid" olarak sayılarak "kadimden yedlerinde muafnameleri bile..." olduğu beyan edilmekte ve eski defterde kaydolunduğu üzere devamına karar verildiği görülmektedir. Bu halde Osmanlı Devleti'nin resmen kabul ettiği bazı kimseler Seyyid Battal Gazi ahfadından sayılmaktadır ve muafiyetleri XVII. yüzyıldan önce tasdik edilerek verilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki bu durum Selçuklu kayıtlarında da vaki olmalıdır. Çünkü Osmanlı kayıtları vakıf kaydı noktasında büyük oranda Selçuklu ve Beylikler dönemi kayıtlarını esas alan kayıtlardır[37].

Seyyitgazi kazasının 1530 tarihli tımarlı sipahi kaydı yekunundan ilçenin tabii ve sosyal durumu hakkında da ipuçları çıkarılabilir. Buna göre Seyyitgazi kazasında 12 Cemaât (konar göçer), 8 köy, 1 mezrea, 504 hane, 20 mücerred, 24 sipahi ve sipahizade, 8 derbendci bulunduğu görülmektedir[38]. Kazanın tımarları hasılı ise 41.069 akçe görülmektedir. Böylece Seyyidgazi yerleşimi hakkında 1530 tarihi itibariyle küçük bir yerleşim olmakla birlikte konar göçer sayısının dikkati çekecek çoklukta olduğu, yol üzerinde bulunan bir ilçe olmasından dolayı derbendci taifesinin bulunduğu, ekilir alanların az olduğu gibi tespitler yapılabilmektedir. Seyyid Gazi'de geçici veya uzun süreli olarak başka sancaklardan ziraat yapmak/çift işlemek üzere bulunan kimseler olduğu görülmek-

34 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, Varak: 39A.

35 BOA, Tarih: 1592-1594 (H.1001-1002), Gömlek No: 3720, Fon Kodu: TS.MA.d.

36 BOA, Tarih: 1619 (Hicrî 1028), Gömlek No: 5922, Fon Kodu: MAD.d.

37 BOA, Tarih: 1661 (Hicrî 1072), Gömlek No: 7574, Fon Kodu: MAD.d.

38 Muhasebe-i Vilâyeti Anadolu Defteri I, s.242.

tedir. Örneğin Kütahya'dan gelmiş çiftçilerin bir kaydı Muhasebe Defteri'nde bulunmaktadır. Bu hal Seyyidgazi'deki çiftliklerin üretimdeki devamlılığında sıkıntılar yaşandığına delalet etmektedir. Bu kayıt *"Karye-i Çukurviran vaki' olan reâyâsı yirmi yıldan ziyade Nefs-i Seyyidgazi'de mütemekkin olmağın, emr-i şerîf üzere kaydolunub hariçden ziraat iderler Hasıl:1 670"* şeklindedir[39].

1717 yılına ait bir belgede ise "…*bâlâda mestûru'l-esâmî olan reâyâ nice seneden beri diyâr-ı âherden perîşân olduklarından merhum ve mağfur lehu Seyyid Battâl Gazi Vakfı toprağında mütemekkin olub bîvech-i şer'î hilâf-ı defter kimesne rencide eylememek için vakf-ı mezbûra müstakil reâyâ kaydolunub rusûm-ı raiyyetlerin vakf-ı mezbûre tarafına edâ ettirilmek üzere düstûrü'l-amel olmak için……..Seyyid(e) Hüseyin bi-evkaf-ı mezbure ber veçh-i meşrut.*" ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Seyyid Gazi Vakfı'na bağlı olan yerlerde teftiş yapıldığı ve daha önce kendilerine bir muâfiyet verilmediği halde bu defa muafname verilmek suretiyle bir düstûr (kanun) konulduğu görülmektedir. Bazı yerlerde ise, mesela Mahalle-i Özbek" gibi reâyânın gerçekten Seyyid Battal Gazi taifesinden olup olmadığının teftiş edilmesi işi Nakîbü'l-Eşrâf'a havale edilmiş ve Nakibü'l-Eşrâf'ın teftişi ile çıkacak sonuca göre reâyânın "sahih seyyid değiller ise rüsum-ı raiyyetlerin vireler" kanunu ile hareket edildiği görülmektedir[40]. Sahte kimlikler altında vergiden muaf olmanın yollarını arayan bazı zümrelerin olabileceğini Osmanlı Devleti başlangıçtan bu yana bilmekteydi. Bu teftiş işi Osmanlı Devleti genelinde yapılmakta olan bir denetlemenin parçası idi. Denetlemeyi yer yer Kadılar veya yetkilendirilmiş bir başka devlet adamı, yada ilgili ilmî sınıf ehli yapabilmekteydi.

Battalname'ye Göre Seyyid Battal Gazi'nin Yaşadığı Çevre, Zaman ve Medeniyet Sahası

"Battal Gazi Menâkıbı" bir medeniyet tasviri vermekle birlikte, ideal bir kahramanın anlatısıdır. Yaşadığı çevre, arkadaşları, dönem ve medeniyet unsurları "Battalname"den çıkarılacak bir takım isimler ve kavramlar ile daha somut bir şekilde görülebilir. Battalname'de geçen şahıs isimleri, yer isimleri, ıstılahlar, nesne isimleri ve rakamlar medeniyet çerçevesini de ortaya koyacak niteliktedir. Battalname'deki adlar, kavramlar ve ıstılahlar Seyyid Battal Gazi'nin gerçek kişiliği ile ilgili ipuçları da taşımaktadır. Özellikle şahıs isimleri ve yer isimleri O'nun yaşadığı toplum çevresini ele vermekte ve muhataplarının coğrafyası ve kimliğini de açıklamaya yardımcı olmaktadır. Battalname'den çıkarılmış olan ve tablo'da gösterilen isim ve kavramlardan bazılarının Battalname'de birden çok kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 40 rakamı en çok kullanılan rakamlar arasında bulunmaktadır. Battal Gazi'nin gerçek ve manevî kişiliğini tablodaki isim ve kavramlardan takip etmek mümkün olabilmektedir.

39 Muhasebe-i Vilâyeti Anadolu Defteri I, s.45.

40 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, Varak:31A.

Battalname'de adlar, kavramlar ve rakamlar tablosu:

Şahıs/Topluluk Adı	Yer/Mekan Adı	Eser/Istılah/ Terim Kavramlar	Nesne/Eşya/ Cins Adı	Rakam/ Zaman/ Ölçü
Seyyid Battal Gazi	Rûm (Anadolu)	Bey	Avlu	7 taş
Muhammed Mustafa (a.s.)	Konya	Kahya	Mihrap	2
Sultan Alaeddin	Mesihiye Kalesi	Türbe	Dahhak kılıcı	40 adım
HezarEsb	Ziyaretgah		Çevgân	7 gece
Kudluca	Kervansaray	Kur'ân-ı Kerîm	Kılıç	7 defa
Sultan Hatun	Tekke	Taha ve Yasin	Gürz	12 kale
Kılıç Arslan	Vakıf	Gazavatname	Süngü	6 şehir
Kahya	Şam/Şam Şamat	Vakfetme	Kaftan	40 bin
Dahhak	Mamuriye (Amuriyye)	Kurban	Kement	10 yıl
Hızır Peygamber	Malatya	Adak	Çadır	13 yaş
Seyyid Ali	Bağdat	Sema' (Semah)	Elbise	20 yaş
Seyyid Hüseyin Gazi	Mescit	Duâ	Mektup	4 oğul
Ali bin EbiTalib	Kilise	Toy	At	14 baş
Abdülvahhab	Manastır	Yâren	Mescid	7 gün
Hazret-i Resul	Kâbe	Abdest	Mahmuz	4 oğul
Ebu Bekir	İstanbul (Kostantiniye)	Lala	Kadeh	70 bin
Ömer	Ab-ı Mabudiye	Leşker	Devzade Aşkar	1 bölük
Osman	Mağara	Serasker	Kalkan	7 kafir
Kayzer	Medrese	Cebrail	Bayrak	1 kılıç
Yezidî	Sahra	Av	Kasr	1 karış
Ali el-Medenî	Meclis	Keşiş	kayık	200 altın kuşaklı asker
Muhammed el-Erdeşir	Cehennem	Ruhban	Kılıç	200 Rum
Yahya el-İdris	Cennet	Leşker	Davul	7 ruhban
Hüseyin el-Ekber	Hamam	Gaza	At	1 akçe
Zeyd el-Enver	Burç	Bey	Kamçı	1000 at

Şahıs/Topluluk Adı	Yer/Mekan Adı	Eser/Istılah/Terim Kavramlar	Nesne/Eşya/Cins Adı	Rakam/Zaman/Ölçü
İmam Zeynelabidin	Saray	Gök demir	Kuzu büryanı	1000 silahlı kişi
İmam Hüseyin	Kale	Lala	Hançer	40 kişi
Fatımatü'z-Zehrâ	Çeşmebaşı	Eren	Uyluk	40 uzun ağaç
Hasan	Tarsus	Lakab	Kalkan	3 gün
Mihrail (Mihriyayil)	Beytü'l-Mukaddes	Kelime-i Şehâdet	Sancak	Ayın on dördü
Şamaşep	Çin	Fetihnâme	Süngü	40 kul
Saide Hatun	Ayasofya	Âşık	karpuz	100 kişi
Abdüsselam	Mermer Havuz	Pencik	Çadır	1000 altın
Lala Tevâbil	Hicaz	Ganimet	İnci	40 gün
Eflahun	Kervansaray	Hediye	Mücevher	300 gazi
Emir Ömer	İskenderiye	Nalbant	Altın tabak	40 yük altın ve gümüş
Şemun	Feliycan	Abdest almak	Bezir yağı	
Arakil (Heraklius) Kayzer	Fırat Nehri	Vezir	Altın	70 yıl
Şemmas	Şamiliye	İncil	Yumurta	100 kişi
Rabi'	Mağrib	Put	Pekmez	7 şehir
Ebriyanus	Cuma Mescidi	Pehlivan	Üzüm	50 kişi
Kibriyanus	Dağ	Pîr	Kaftan	10 adı belli bey
Cûde Gazi	Türbe	İşret	Dahhakî kılıç	500
Evhad	Hattipulman kalesi	Cadılık	Aslan	3 bin Yahudi
Haşim	Fetih Dağı	Süvari	Humayun Çadırı	10 erlikten 9'u hiledir
Süleyman	Mekke	Tevrat	Kalkan	20 arşın
Nasr Habib	Kaf Dağı	Yalan söylemek erenler işi değildir	Dümbelek	40 gün oruç
Halife	Kuy	Şehadet parmağını kaldırmak	Kızıl Altın	700 at
Zeynep Hanım	Muşturan yolu	Silahşör	Fil (Ak fil)	12 bin gazi
Milat	Harce(ı)n (Amasya)	Ezan	Ok	70 bin melek

Şahıs/Topluluk Adı	Yer/Mekan Adı	Eser/Istılah/Terim Kavramlar	Nesne/Eşya/Cins Adı	Rakam/Zaman/Ölçü
Naim	Yemen	Cadı	Altın halhal	50 bin asker
Sait	Türkistan	İsa Dini	Çadır-ı Humayun	40 kişi
Musa	Çin	Hüseyni Makamı	remil	5 kişi
Ahmet Turan	Maçin	Timar	Safran	40 keşiş
Sünbat (Sinbat)	Bulgar	Burak	Tarçın	40 kişi
Muhammed	Gürcistan	Kıyâmet	Karanfil	40 bin er
Sercayil	Irak	Gaza	Zencefil	40 ruhban
Taryan	Isfahan	Merdâne	Mızrak	40 kul
Mihek	Pire	Hekim	Dümbelek	124 bin peygamber
Meftul	Tus	Muhammedî	Kara atlas giysi	50 bin kâfir
Kilab	Cidde	Şehit	Sarı bayrak	50 bin kişi
Yemliha (Yahudi)	Kirvan	Caz(d)ı	Altın kemerli kullar	3 gün
İsmail	Horasan	Harac	Haç işlemeli bayraklar	4'ncü gün
Şemran	Abdülmüminili	Nar-ı Nûr	Peylun	50 kâfir
İbrahim	Frengistan	İsa Devleti	Divit	9 kahraman
Tunisi Rûmî	Rusya	Derviş	Kalem	60 yıl
Ahmer	Hatay (Hıtay)	Zünnar Kuşağı	Kağıt	3 bin kişi
Muhammed Hanefi	Hatın	Kıyâmet günü	Sam gürzü	400 gözetleyici
Bülkas	Semerkand	Ayetelkürsi	Elmas hançer	100 bin asker
Feridun Acemî	Çerkes	Fatiha	Buğday biti	100 yıllık
Mızran	Maveraünnehir	Nazenin	Kayserin Sancağı	100 adam
Halife Hazretleri	Talkan	Kulağına halka geçirmek (kölelikle ilgili)	Gemi	500 bin kişi
Milat	İstihrac	Hicaz'ın yiğidi	kamçı	200 adı belli kişi
İsa	Cemşid	Erenlerin en çeviği	Ejderha	100 bin kişi

Şahıs/Topluluk Adı	Yer/Mekan Adı	Eser/Istılah/Terim Kavramlar	Nesne/Eşya/Cins Adı	Rakam/Zaman/Ölçü
Nemrud	Şamat	bayraktar	Ravza	200 bin er
Tahir Antakî	Zengibar	İlme(i)k çözmek	Dev	40 bin
Frenk Padişahı	Erdeşir	Süleymanvârî Taht	Peri	70 bin
Tekfur Şah	Kıran	Er-Rahmân suresi	Kolan	7 iklim
Münzir	Fırat Nehri	Güreşçi	Kırbaç	300 bin asker
Harcen	Pazar yeri	Hamzavârî	Elmas kılıcı	300 pehlivan
Ketâyun	Hindistan	Derviş	Divit kalem	50 bin kişi
Mahpîruz	Saray	Sarraf	Eşek kuyruğu	100 çift nakkare (savaş davulu)
Humayun	ak yumurta gibi *kale*	Ziyâfet	Dakianus altını	3'er ok
Raminî	Dağ	Cevher	Çadır	100 bin er
Hamid bin Yahya	Tantaniye	melikâne	Geyik	20 bin er
Aziz	Antakya	bezirgan	Sümbül	20 çift nakkare
Mihek Hindu	Latamiyye Şehri	Haramzade	Zaferan	3 yara
Mitran	Kaf Dağı	Hırsız	Yılan	10 cenkçi fil
İlyon(us) (Leon)	Hicaz	Rahmânî	Çiyan	100 bin er
Mesih	Çeşme	Şeytânî		100 bayrak
Teganuz(s)	Mağara	Cenk		100 çift savaş davulu
Nevruz Banu	Zeyl-i Cebel	"La havle vela kuvvete illa billahilaliyyilazim"		1 Ak fil (tahtlı)
Medhur	Kıydumiyye adası	İblis		1500 müftü ve müderris
Mihran	Medrese	Hüsrevânî	-	4 bin yiğit
İlyas Rumi	dükkan	Müminlerin emiri	-	2 iyi at

Şahıs/Topluluk Adı	Yer/Mekan Adı	Eser/Istılah/ Terim Kavramlar	Nesne/Eşya/ Cins Adı	Rakam/ Zaman/ Ölçü
Frenk beyleri	Bağ değirmeni	İsm-i Azam Duası	-	4360 cenkçi fil
Ali oğlu Hüseyin	Pınarbaşı	-	-	1707 altın eyerli bedevî ve Rumî at
Gasban	Zülkarneyn Türbesi	-	-	10 adı belli pehlivan
Beyza	Dehliz	-	-	70 kâfir
Akritas (Kristos)	Sahra	-	-	12 bin davul
Ali b. Seyyid Battal	Cehennem kuyusu	-	-	400 yedek
Beşir b. Seyyid Battal Gazi	Dımaşk	-	-	100 deve yükü
Abdurrahman	Kaf Dağı	-	-	40 koyun
Taryun	Silaf	-	-	40 yük buğday
Gazioğlu Ali	Pazar	-	-	40 batman bal
Afşinioğlu Yahya	Tekke	-	-	40 batman yağ
Kaytur Sasanî	Asr şehri	-	-	1000 altın
Kasım	Hürremabad	-	-	12 gün
Mensur	Tebriz	-	-	10 bin altın
Ham	Acem vilayeti	-	-	10 kılıç
Firdevs	Kufe	-	-	10 bedevî atı
Ebubekir Sıddık oğullarından Abdülmümin	Zanger	-	-	200 kul
Ömeroğulları	Rebi-i Meskûn	-	-	5 ruhban
Sancar	Beladin	-	-	100 akçe
Asım	Dülçin	-	-	72 millet
Ebu Tahir	Tahte's-serâ	-	-	6 ay
Calud	Ladin kalesi	-	-	40 yıl
Halud	Tarsus	-	-	3 oğul
Talut	Gürcistan	-	-	100 kıvırcık tüylü deve

Şahıs/Topluluk Adı	Yer/Mekan Adı	Eser/Istılah/ Terim Kavramlar	Nesne/Eşya/ Cins Adı	Rakam/ Zaman/ Ölçü
Mağribi	-	-	-	3 kere “Kulhüvallahuahad”
AktarisCazi	-	-	-	310 yaşındaAbdülvahhap Gazi
Tatar Merti				3 bin kere İhlas suresi
NasrHemedani	-	-	-	7 kere
Abdülmelik	-	-	-	40 hizmetli
Kasura	-	-	-	40 yardımcı
Behud	-	-	-	200 er kişi
Sihrap	-	-	-	900 bin er
İhrap	-	-	-	1 lokma ekmek
Hindistan Sultanı	-	-	-	400 er
Felahoğlu Muhammed	-	-	-	1 alay ifrit
Ali oğlu Mensur	-	-	-	40 arşın boy
Aliykan	-	-	-	100 hoş sesli müezzin
Konstantin	-	-	-	1000 Frenk (Haçlı)
Kapus	-	-	-	70 bin kişi
Kasura	-	-	-	40 bin er
Akuş	-	-	-	10 Muharrem
Server	-	-	-	70 kez hac
Seyyid	-	-	-	3 ok
Şah Mazenderan	-	-	-	40 derviş
Alkan	-	-	-	30 bin atlı
İbrahim	-	-	-	30 bin yaya
Salun Çini	-	-	-	100 bin er

Şahıs/Topluluk Adı	Yer/Mekan Adı	Eser/Istılah/Terim Kavramlar	Nesne/Eşya/Cins Adı	Rakam/Zaman/Ölçü
Süleyman Antakî	-	-	-	70 mil
AkrabMuşturan	-	-	-	400 bin er
MemlanHarzemi	-	-	-	10 bin kişi
Velid oğlu Numan				20 bin kâfir
Mısır Sultanı Karun-ı Aziz	-	-	-	40 ifrit
Hicaz Padişahı	-	-	-	7 gün
Habeş Padişahı	-	-	-	40 gün
Abdülkadir Çelebi	-	-	-	10 bin altın
Rosini (Frenk, Haçlı Beyi)	-	-	-	10 bin kızıl flori
Kasım	-	-	-	40 darağacı
Süheyl oğlu Osman	-	-	-	70 adı belli kâfir
İshak Kûfî	-	-	-	30 bin asker
Musa Harzemî	-	-	-	30 gemi
Memlan	-	-	-	5500 yıl
Eskırat	-	-	-	40 bin ifrit
Tekfurşah	-	-	-	100 bin peri
RosiniBulgarî	-	-	-	1000 peri
İsmail Semerkandî	-	-	-	44 yâren
Şah-ı feveran	-	-	-	4 melik
Sadi oğlu Tevabık	-	-	-	7 kez kılıç
Rüstem	-	-	-	60 at
Sami Neriman	-	-	-	20 kişi
GörkülLavri	-	-	-	44 arkadaş
Kıran Padişahı	-	-	-	40 bin kişi
KeşmirîZengi	-	-	-	100 bin kişi
Tarun	-	-	-	40 kişi

Şahıs/Topluluk Adı	Yer/Mekan Adı	Eser/Istılah/ Terim Kavramlar	Nesne/Eşya/ Cins Adı	Rakam/ Zaman/ Ölçü
KabsTahgan	-	-	-	36 adı belli kâfir beyi
Nuh Muten	-	-	-	40 küp
Rüstem Zaroğulları	-	-	-	1 hafta
Kantar Hindi	-	-	-	7 gün
Aktay Hıta				3 gün 3 gece
MenkusZengi	-	-	-	900 bin peri
Şemmas Pir	-	-	-	24 pare şehir
Haşimoğlu Ali	-	-	-	70 kale
Akabe	-	-	-	44 adı belli server
Yemen İbn Muti	-	-	-	7 deniz öte
Felah oğlu Muhammed	-	-	-	140 kız
Ahiret Hatun	-	-	-	15 kişi
EstifaZahid kızı Rabia	-	-	-	1 ay
Müslim	-	-	-	60 fersah (3 mil)
Fağfur Şah	-	-	-	100 deve
Humâyûn Banu	-	-	-	3 gün toy
Hüsrev Çini	-	-	-	7 gün yas

Şahıs/Topluluk Adı: Battalname'de geçen diğer şahıs/topluluk adları şunlardır; Şamil, Subaşı, Seyyid Battal Gazi Oğulları *Beşir, Nezir, Ali*, Hızır Aleyhisselam, Vezir, Mihrasep, Behnam, Zengi Dev, Ancaf, Azraf, Karvan Padişah, Yunus Peygamber, Balıkların Şeyhi, Battal-ı Kattal, Dev, Mihrasep'in kızı, Balık (Yunus Peygamber'i taşıyan balık), Keşmir şahının kızı, Ka(ı)rvan şahının kızı, Maas, Heylan Sultan, Halit, Kalun Hindi, Hz. Ali, Ankara, Menkenüs Hindi, Behmen, Abdülmesih, Akabe oğlu Velit, Kays, Bederun Şah, Hamiran Bey, Aden Banu, Kuh-i Abad, Zaloğlu Rüstem, Hatem-i Tâî, Behmen Kırvan, Şukifiyye, Karvan Padişahı, Taruk Talkan, Fağfur Çini, Mansur oğlu Yahya, Ankas Çini, Kurnek, Şahmaran, Belukiyye, Affan, Süleyman Nebi, Unek Çini, Çoban Lulan, Hu(a)rzemioğlu Ali, Calut Frenk, Esatur, Danyal, Kurt Frenk, Süheyl, Afşunî, Zerbun, Harun, Harus Cazı, Zulkarneyn,

Guzende Cazı, Mutasım Halife, Gavniye, Nektai Frenk, Zemunek, Mihrûz, Felekrat Frenk, Sadi oğlu İbrahim, Hilal, Aristotales Hekim, İskender-i Zülkarneyn, Fatımatü'z-Zehra, Haşim, Hamit, Yusuf Haccac, Hantıla, Bunden, Muhsin, Natur, Harezm askeri, HumayunDilfîrûz, Asced, Setiha lâin, Zenci, İmam Ali Hazretleri, Musa, Davut, İsa, Muhammet, Ricaş, Mübin, Munis, Köğül, Şah-ı Merdân, Hursan, Kılbaraklar, Ankud, Kelim kuşlar, Nail, Meail, Hilal Cazı, Hızır Nebi, Hekim Aristotales, Zulkarneyn, İskender Şah, Yecüc ve Mecüc, Tamus Peri, Memun Halife, Babek (el-Hürremî), Mutasım, Nektar-ı Türkî, MihranTebrîzî, Esad, Battal oğlu Ali, Fellah oğlu Muhammet, Kanatur, Nezîr Peygamber, Cebrail, Sait oğlu Sait, Esat Kûfî, Muad, Ladin Kenlare, Numan, MehlanTebrizî, Setiha, Dakianus, Vakkas, Ham, Tamus peri, Neştur, Abdülvahhapkılanî, Beşir, Nektar Frenk, Kabus Frenk, Tavus Frenk, Kıbtîler, Sünbat oğlu Süheyl, Zırnıkoğlu Ali, Abdü's-Salîb, Safiye Banu, Rad Cazı, Hz. Ali, Kamerşah, Adem Peygamber, Aişe-i Sıddîk, Ebu Müslim Horasanî, Hakem, Anter, Osman, Nemrud, Bahtiyar Halife, İshak Peygamber.

Yeni İddia ve Görüşlere Göre Battal Gazi

Günümüzde tarih ilmindeki yeni gelişmeler ve araştırmalar ile bazı yeni görüş ve iddialar ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunlardan birisi Battal Gazi'nin kabrinin farklı yerlerde olması ile ilgilidir. Ramazan Topraklı beye ait olan bir araştırmaya göre Battal Gazi Afyonkarahisar'ın Şuhut ilçesine bağlı Geneli (Genellü) köyündeki "Hüseyin Dede Efendi" türbesinde medfundur. 1530 tarihli Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nde Şuhud kazasına tabi olarak Geneli (Genellü) adı ile 2 köy, 1 çiftlik kaydı bulunmaktadır[41]. Ancak bu bilgiyi destekleyecek deliller diğer tarih belgeleri ve vakıf bilgileri ile rivâyetler henüz olmadığı için Topraklı'nın görüşü henüz iddia mesabesinde bulunmaktadır[42].

Battal Gazi'nin arkadaşı, Malatya Bölgesi komutanı olan Malik b. Şebib'in Şuhut'ta bulunan türbesi, Battal Gazi'nin türbesinin de bu bölgede olması gerektiğini ortaya koymaktadır. İbn Kesîr ve İbnü'l-Esîr'in yazdıklarına göre Battal Gazi'nin bir başka arkadaşı Emir Abdülvahhap b. Buht'tur. O da Battal Gazi ile birlikte Bizans hududunda savaşırken onunla birlikte şehit düşmüştür. Emir Abdülvahhap tabiinden olan bir kimsedir ve "sikâ" ravilerinden olup Ebu Hureyre'den hadis rivayet edenler arasında ismi geçmektedir[43].

41 Muhasebe-i Vilâyeti Anadolu Defteri I, s.188.

42 Ramazan Topraklı, "Battal Gazi ve Mezarı Hakkında" Hamideli Tarih Dergisi, Sayı: 1, Yıl: Aralık 2013, s.46-48.

Baba Yusuf Sivrihisârî'ye göre Abdülvehhap Sivrihisar'da kabri bulunan bir kimsedir. Baba Yusuf'un ifadesiyle Sahabe Abdülvehhap şöyledir:

"Budur altıncı vechk o itmegil hâb
Bu şeh(i)rde yatur Şeyh Abdülvehhab
Sahabenün fakih ü evrâıdur
Sehâ ehli vü emced eşcâıdur
Selam olsun anun ruhına her bâr
Hüda ruhını itsün gark-ı envâr
Yidinci vech budur bir nice kümmel
Veliler her biri bir zât-ı ekmel
Olurlarmış müdâm pür-mest-i hâlât
İdüp gark anları envâr-ı sübhât
Azizlermiş hususa Yunus Emre
İdermiş zühd ü uzlet uyup emre
Bu yirdedür bu zümrenün mezârı
Müşerref eylemişlerdür diyârı[44]"

Bizans kaynaklarından Theophanes ve İslam kaynaklarından İbn Asâkir Battal Gazi ve arkadaşı Mâlik'in şehit düşmesini bu bölgede gerçekleşen bir çarpışmada şehit düştüklerini hikaye etmektedir[45]. Bizans kaynağı Theophanes, onunla ilgili olayı *"740 yılında Akroinon (Afyon/Seyitgazi) yakınında III. Leon ve oğlu Konstantinus'un ordusuyla karşı karşıya gelen içlerinde Battal'ın da bulunduğu Arap orduları ağır bir yenilgiye uğratıldılar"* ifadesiyle bu önemli olayı İslam kaynakları ile uyumlu olacak şekilde yazmaktadır[46]. Oysa Eskişehir Seyitgazi ve Malatya arasındaki olaylarla ilgili görüşler en azından tarihin farklı dönemlerine dair geniş anlatı ve menkıbelerle doğrudan irtibatlıdır. Hüseyin Dede türbesinde yapılan yüzey araştırmasında ise burada bir höyük bulunduğu, antik dönemlerden kalma mezar taşlarının ve Selçuklu yerleşiminin bu bölgede olduğu anlaşılmıştır. Ancak Osmanlı arşiv belgeleri bu köydeki türbe ve cami ile ilgili açık bir bilgi vermemektedir.

Yeni iddia ve görüşler de Battal Gazi'nin kişiliğini teyit eden yorumlardan ibarettir. Bu doğrultuda Battal Gazi'nin şahsiyetinin şüphesiz tarihi bir gerçeklik taşıdığı anlaşılmaktadır. Eskişehir'den Afyon, Ankara ve Malatya'ya kadar uzanan coğrafyada İslam ülkesini koruyan ve İslam'ı yayan bir bilge kahraman olduğu anlaşılmaktadır. Yeni yapılacak araştırmalarla O'nun medfen ve makamlarının mahiyeti de daha yakından bilinecek ve tanınacaktır.

Osmanlı Son Zamanlarında Seyitgazi'deki Seyyid Battal Gazi Külliyesi

Seyyid Battal Gazi Külliyesi Seyidgazi İlçesi'nde 150 m. Yüksekliğindeki Üçler Tepesi'nin doğuya bakan yamaçları üzerinde kurulmuş halde bulunmaktadır. Külliye'nin bir Selçuklu vakfı olarak

43 İbn Kesîr, a.g.e., s.498-499; İbnü'l-Esîr, a.g.e., s.145.

44 Şeyh Baba Yusuf Sivrihisârî, Mevhûb-ı Mahbûb, Haz. Ahmet Kartal, Eskişehir Yunus Emre Kültür, Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Eskişehir, 2000, s.528-529.

45 İbn Asâkir, Tarihu Medinetu Dimaşk, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996, C.33, s.405.

46 Battal Gazi Theophanes'in kaydında "Batal" olarak ifade edilmektedir. Bkz. Theophanes Confessor, The Chronicle, Haz. Cyril Mango, Roger Scott, Clarendon Press, Oxford, 1997, s.571.

ilk inşaası Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) döneminde 1207-1208 yıllarına tekabül etmektedir. Rivayete göre Sultan Alaattin Keykubat'ın annesi Sultan Ümmühan Hatun bu külliyenin yapılışına mübaşeret etmiştir[47]. Külliye'nin inşaasından sonra Osmanlılar zamanında genişletildiği ve çeşitli vesilelerle vakfının ve akaratının tecdit edildiği anlaşılmaktadır. Yukarıdaki belgelerin yanısıra Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve Cumhuriyet döneminde de külliye ile ilgili bazı önemli gelişmelerin olduğu görülmektedir. Varlığını günümüze kadar sürdüren bu vakıf eseri, günümüzde de tarihî ve kültürel olarak önemini korumaktadır.

1909 tarihinde Seyyid Battal Gazi Külliyesi ve Medresesi'nde bulunan bazı odaların ihtiyat askerlerinin hizmetine verilmiş olduğu, askerî depo olarak kullanıldığı ve bazı ihtiyat askerlerinin davranışlarında uygunsuzluk olması üzerine, başlarındaki komutanlar hakkında soruşturma açıldığı ve ilgililere soruşturma açılıp gerekli cezaların verilmesinin istendiği görülmektedir[48].

1911 yılında Seyyid Battal Gazi dergah ve türbesine ait arazi bölgesine müdahale olduğu ve bunun önlenmesine dair bir içişleri yazışması bulunduğu görülmektedir. Aynı yılda Mehmet İzzet imzasıyla Şura-yı Devlet'e Battal Gazi vakıfları ile ilgili bir arzuhal gönderildiği görülmektedir[49].

1932 yılında Seyitgazi'deki Seyyid Battal Gazi Külliyesi'ne ait 1 ahşap kapı Ankara Etnoğrafya Müzesi'ne sergilenmek üzere getirilmiş ve 1930 yılında getirilen Şücaeddin-i Veli Külliyesi makam kapısının bulunduğu yere konulmuştur ve günümüzde buradadır. Battal Gazi Külliyesi'nin kapısı ahşap ve gümüş kaplamalı, Şücaeddin-i Veli Külliyesi'nin makam kapısı ise cevizden oymalı ahşap ve iki tarafı da işlemeli bir kapıdır[50].

Seyit Battal Gazi'nin Kişiliği Üzerine Değerlendirme ve Sonuç

Battal Gazi ile ilgili tarih kaynakları bize yer yer küçük de olsa bilgi pencereleri açmakta ve bu şekilde onu anlamamıza ancak kısıtlı olarak imkan vermektedir. İleride O'nun hayatının hikayesini daha detaylı olarak hakkıyla açıklayabilmek için,burada yayınlananların yanısıra ortaya sonradan çıkması artık mukadder olduğunu belirtebileceğimiz daha çok somut belge ile birlikte hareket etmek de gerekecektir. Mevlânâ'nın anlatısı bu noktada günümüz tarihçisinin durumunu izah etmeye yakındır. Çünkü günümüz tarihçilerinden hiçbirisi İslam, Selçuklu veya Osmanlı kaynaklarından konuya daha yakın durmamaktadır. Ancak bilmediği halde insanoğlu pekçok şeyi konuşmakta ve yazabilmektedir. Mevlânâ der ki;

47 Battal Gazi Destanı, a.g.y., s.7-10.

48 BOA, Tarih: 1909 (1327), Dosya No: 2874, Gömlek No:16, Fon Kodu: DH.MKT.

49 BOA, Tarih: 1911 (1329), Dosya No: 23, Gömlek No: 2, Fon Kodu: DH.İD.; BOA, Tarih: 1911 (1329), Dosya No: 3078, Gömlek No: 19, Fon Kodu: ŞD.

50 Bkz. http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/360/index.swf (Erişim Tarihi: 30.07.2014).

Halife Leylâ'ya: "Sen misin, Mecnun'u perişan edip yoldan çıkaran? Sen başka güzellerden daha üstün değilsin." dedi.

*Leylâ: "Sus" dedi. "*Çünkü sen Mecnûn değilsin[51]."

Menkıbeye göre

Battal Gazi, Hz. Ali ve Hz. Fatımatü'z-Zehra'nın soyundan, Hz. İbrahim ve Nuh aleyhisselam'ın zürriyetinden gelen tam bir soyludur. Bu nedenle kendisine "Seyyid" lakabı yanısıra "Sultan" lakabı da verilmiştir. Emir Ömer ve Anadolu gazilerinden Abdüsselamla-karşılaştığında konuşma sırasında Abdüsselam'ın Battal Gazi'nin sözlerine inanmayarak *"bu ne yalan sözdür"* demesi üzerine Battâl Gazi'nin verdiği cevapta *"Yalan söylemek erenler işi değildir"* tabiri, doğrudan onun kişiliğini temsil etmektedir[52].

Battal Gazi, *ismiyle müsemma* cesur bir yiğittir. O'nun yiğitliğinde kemiyet değil keyfiyet yüksekliği vardır[53]. Olağanüstülükleri ve kahramanlıkları başkalarına da ayan olan bir zat olarak anlatılan "Seyyid Battal"ın alim bir insan olduğu, İslam ilimlerini hakkıyla bildiği gibi çok dil konuşabilen bir insan olduğu da destandan çıkarılabilecek sonuçlardandır[54].

Seyyid Battal Gazi'nin Yunus Emre'nin de ifade ettiği üzere[55] "dört kitabın manasını" okuyup tahsil ettiği en azından menkıbede ifade edilmektedir. Buradaki okumak anlamını bilmek ve yaşamak anlamında bir "erenlik, dervişlik" alameti olabileceği gibi onun gerçekten bir ilim tahsili yaptığına dair ipucu olarak da değerlendirilebilir. Battalnâme'ye göre o tefsir ilminde ve hadiste gayet iyi yetişmişti. İlim meclislerinde bu konularda sohbet yapacak kadar bilgisi vardı[56].

Battalname'de onun askeri yeteneklerinin oldukça gelişmiş olduğu ifade edilir. Ancak kılıcını her zaman hak ve adalet arama için kullanması anlatılır. Daha küçük yaştan itibaren özel olarak yetişen Battal Gazi'nin ilim tahsili dışında özel bir askeri eğitim aldığı anlaşılmaktadır[57]. Osmanlı belgeleri O'nun bir evladiyelik vakıf sahibi olarak kaydetmektedir. Seyyid Battal Gazi Hanedanı ifadesi ile onun aynı zamanda bir asilzade olduğu da ifade edilmektedir.

Battal Gazi'nin yaşadığı çağ ve dönemine duyulan özlemi en güzel şekilde özetleyecek olan ancak o manevî duyguyu izah eden bir edebî metin olabilir. Bu düşüncelerle Arif Nihat Asya'nın Duâlar ve Âminler'inden Battal Gazi'nin rûh-ı latifine bir sesleniş yaparak, ecdâdı yadetmek ne güzeldir. Bir mânâ eri olan "Battal Gazi"nin mânâ erlerinden geçen, mânâ erlerine çıkan bir sülâlesinin

51 Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, I-V, Çev. D. Örs, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya, 2007, s.59.

52 Battal Gazi Destanı, s.27.

53 a.g.e., s. 26-36.

54 a.g.e., s.12-15, 34, 90-91.

55 "Dört kitabın okudum, tahsil ettim bitürdüm/Ne hacet kim karayı ak üzerine yazarım" (İnci Şahin, Yunus Emre, İstanbul, 2007, s.29.

56 Say, a.g.e., s.44.

57 Say, a.g.e., s.45-46.w

Seyyid Battal Gazi Külliyesi.
Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

olduğunu Anadolu insanı kabul etmiştir. Mevcut tarih belgeleri açısından da buna bir mani yoktur.

Konsun -yine- pervazlara
Güvercinler;
"Hû hû"lara karışsın
Âminler....
Mübarek akşamdır;
Gelin ey Fâtiha'lar, Yâsin'ler![58]

Seyyid Battal Gazi Külliyesi, Seyitgazi ilçe merkezi yakınında bulunan Üçler Tepesi'nin yamacında ve kayalık bir alanda inşa edilmiştir. Külliyenin ilk inşası Anadolu Selçuklu döneminde başla-

Seyyid Battal Gazi Külliyesi L tipi giriş koridorundan. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Rampalı yolun başlangıcında solda kitabesiz bir çeşme görülür. Ayrıca güney cephede dışa açılan bir kapı bulunmaktadır. Sağda ise bir oda içinde "Çoban Baba" mezarı bulunmaktadır.

Çoban Baba Türbesi

Çoban Baba Türbesi, Seyyid Battal Gazi'nin mezarını bulduğuna inanılan "Çoban Kutluca Baba"ya aittir ve Osmanlı döneminde dergâhla birlikte yapıldığı tahmin edilir. Dergâhın altında yer alan dikdörtgen planlı bu türbenin tavanında sekizgen biçimli açıklıkla dergâhın salonuyla bağlantı sağlanmıştır. Türbenin doğu duvarındaki pencereler rampalı yola açılmaktadır. Çoban Baba'nın sandukası ortada yer almaktadır.

Çoban Baba Türbesi girişi ve sandukası. Seyitgazi, 2014.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi iç avludan. Seyitgazi, 2014.

Revaklı, "L" biçiminde bir koridor halinde açık avluya ulaşan rampalı yolun solunda yamuk dikdörtgen planlı ve iki kubbeli bir giriş mekânı bulunmaktadır. Seyyid Battal Gazi Türbesi, Mihaloğulları Türbesi, mescid, Kesikbaşlar Türbesi, çilehâne odaları ve türbedar odası, lentolu bir kapı ve iki yandaki demir şebekeli pencere düzenlemesiyle öndeki bölümden ayrılan holün etrafında yer almaktadır.

Ana mekanın giriş kapısının basık kemeri üzerinde bulunan iki satırlık Arapça kitabede:

"Haze umirâ el-bâbü'ş-şerîf Ahmed Beg bin Ali Beg bin Mihâl Beg / fî eyyâmi devleti's-Sultâni Bâyezîd bin Mehmed Hân. Fî târih 917"

(Bu şerefli kapıyı 1511 tarihinde Mehmed Hân oğlu Sultan Bâyezid'in hükümdarlığı zamanında Mihâl Bey oğlu Ali Bey oğlu Ahmed Bey tamir ettirdi) yazılıdır.

Seyyid Battal Gazi Türbesi'nin bulunduğu ana mekanın giriş kapısı üzerinde bulunan kitabe. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde bulunan Mihaloğulları Türbesi girişi ve sandukalar. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Battal Gazi Türbesi

Mihaloğulları Türbesi'nin bitişiğinde Seyyid Battal Gazi Türbesi bulunmaktadır. Türbenin giriş kapısı üzerinde kitabe yoktur. Tarihi ahşap kapısı Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir. Gümüşle kaplı olan kapı zaman içinde yıpranmış ve üzerinde bulunan gümüş kaplama yer yer dökülmüş, hat yazılar kısmen okunamaz duruma gelmiştir. Usta kitabesinden Ali b. Abdullah tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır:

"Amele Ali b. Abdullah fî sene hamse aşere ve tis'a mie"

(Ali b. Abdullah tarafından 915/1510 senesinde yapıldı)

Kapı üzerinde beş kuşak bulunmaktadır. Kuşaklarda "Allah", "Muhammed", "Ali", ayet ve Seyyid Battal Gazi'nin şeceresi yazılıdır.

Kapıdan türbe harimine girilince yaklaşık sekiz metre uzunluğunda Seyyid Battal Gazi'ye ve sağında hanımına (Bizans Prensesi Elenora) ait iki sanduka görülür. Şahidelerinde kitabe yoktur. Battal Gazi'nin sandukasının başucuna sonradan çeşme kitabesi tahmin ettiğimiz bir taş konmuştur.

Yarım daire biçimindeki mihrabın kavsarası mukarnaslıdır. Yapı, köşelerdeki mukarnas sıralarıyla onaltıgen kasnağa geçişi sağlanan bir kubbeyle örtülmüştür. Bugünkü yapının aslı, Selçuklu dönemine ait olmakla birlikte, Osmanlı devrinde genişletilerek yeniden inşa edildiği tahmin edilmektedir. Türbede vaktiyle yer alan Selçuklu devrine ait ibrik, bugün Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

İlk yapılışı Anadolu Selçuklu dönemine tarihlenen Seyyid Battal Gazi Türbesi sekizgen alt yapı üzerine kubbeli bir yapıdır. Türbenin cephelerini ince ve kalın silmelerden oluşan profilli bir saçak çevreler. Kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı cephelerinde sivri kemerli

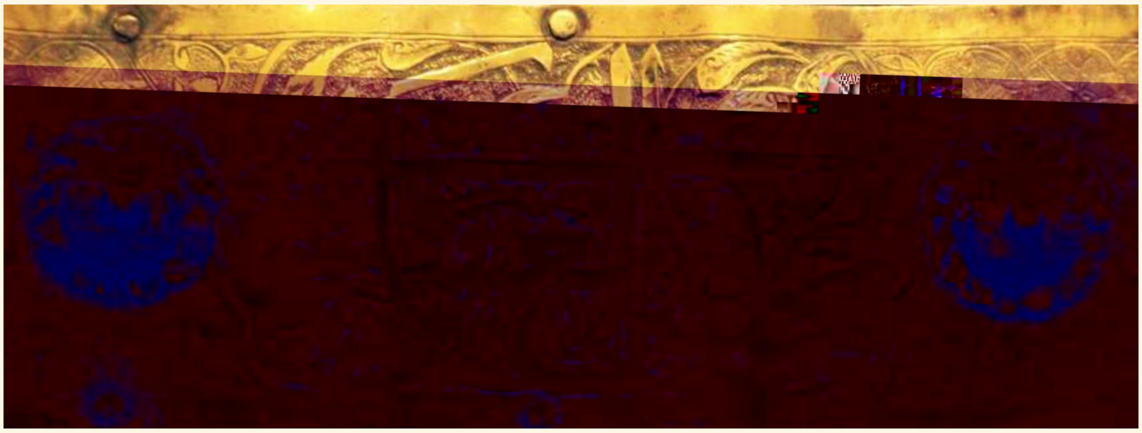

Seyyid Battal Gazi Türbesi'nin Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenen özgün kapısı ve usta kitabesi. Ankara, 2014.

Seyyid Battal Gazi Türbesi kapısından detaylar. Ankara, 2014.

alınlığa sahip dikdörtgen açıklıklı pencereler bulunur. Bunlardan kuzeydeki pencerenin dış alınlığının içinde beş satırlık bir kitabe görülür. Kitabede:

"Allah, Muhammed, Ali / Seyyîdü'l-aktâb seyyîdü'l-guzât / el-habîb el-melîkü'l-müsteân / merkâdehu sâre mezârü'l verâ / şeyyedehü's-sadrü Aliyyü'l-zamân / elhenâ Allahu li târihi / şerrefehu Allahu bi aliyyü'l-cinân / hazihi'l-yekâdu vaka'at muhalen li tikyetu't-turâb eş-şerîfe bade en benaha ve seyyedehâ ahkaru'l-enâm Ali Beg adamellahu izzehu"

(Allah, Muhammed, Ali. Mürşidlerin efendisi, gazilerin efendisi, cihanın sahibi kendisine sığınılan Peygamber'in sülâlesinin merkâdi; dünya ve ötesinin ziyaretgâhı olan ulu zâtın türbesidir. Bu türbeyi büyük insan ve zamanın Ali'si sıvattı. Allah bu türbenin tarihi için şunu ilham etti; Allah o'nu cennetin en yücesi ile müşerref etsin. Burayı Mihaloğullarından Ali Bey bina ve inşâ etti. Allah azizliğini dâim etsin).

Kitabe metnine göre Seyyid Battal Gazi Türbesi 1464 yılında Mihaloğulları'ndan Ali Bey tarafından onarılmıştır.

Seyyid Battal Gazi ve hanımı Bizans prensesi Elenora'nın sandukaları. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Mihaloğulları Türbesi'nin kuzey cephesi pencere üzerinde bulunan inşa kitabesi. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Seyyid Battal Gazi Camii kitabesi. Seyitgazi, 2014.

Seyyid Battal Gazi Camii hariminden. Seyitgazi, 2014.

Kesikbaşlar Türbesi

Caminin bitişiğinde Kesikbaşlar Türbesi bulunmaktadır. Kesin inşa tarihi bilinmemekle beraber günümüze ulaşan bölümlerinden anlaşıldığı kadarıyla Selçuklu dönemine aittir. Türbe iki katlıdır. Hole eyvan benzeri sivri bir kemerle açılan üst kat, kareye yakın planlı olup pandantifli kubbe ile örtülüdür. Dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü alt katta iki sanduka bulunmaktadır.

Sandukalarda bulunan mevtaların şahsiyetleri hakkında yazılı kaynaklarda bilgiye ulaşılamamıştır. Tuğla örgülü cephelere sahip yapıda eyvan kemerinin etrafındaki köşeliklerde tuğla bezemeler dikkat çekmektedir.

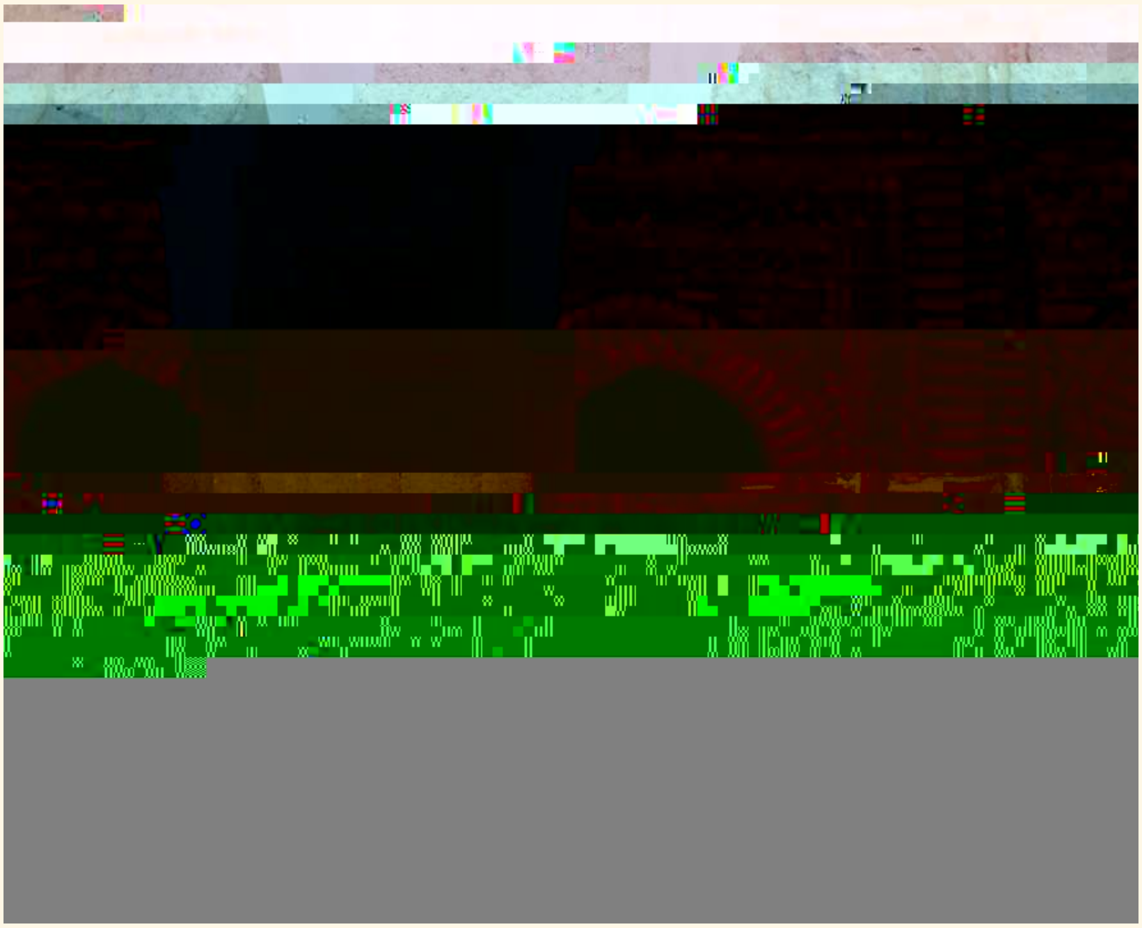
Çilehane odaları ile Kesikbaşlar Türbesi arasındaki duvarda iki adet kitabe parçası görülmektedir. Bu kitabe parçaları zaman tahribatı dolayısıyla okunamamıştır.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi Kesikbaşlar Türbesi'nden. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

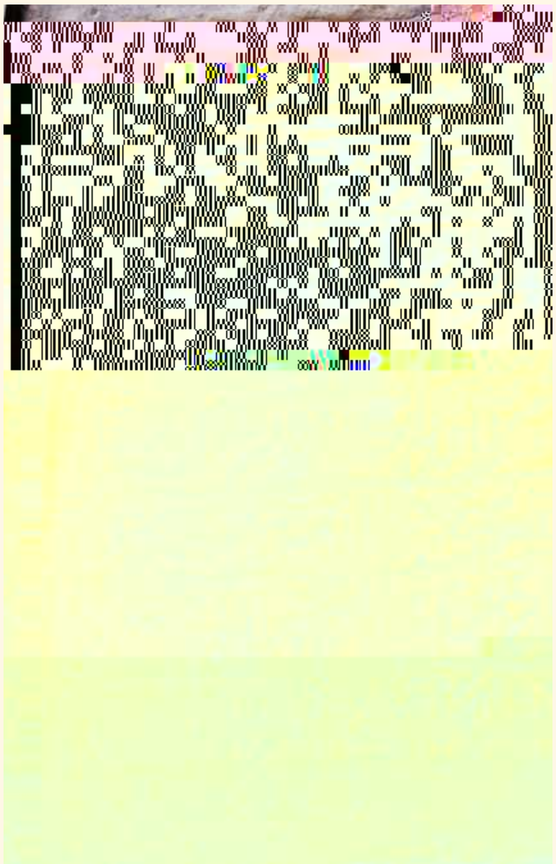
Seyyid Battal Gazi Külliyesi Çilehane odaları girişi ve hücre içinden. Seyitgazi, 2014.

Çilehane

Kesikbaşlar Türbesi bitişiğinde bulunan çilehâne odaları birbirine bitişik iki dikdörtgen mekândan meydana gelir. Selçuklu dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Kuzeydeki oda daha büyük olmakla birlikte her iki odanın hole açılan sivri kemerli ve tuğla örgülü kapıları vardır. Bu kapıların kemerlerinde tuğlaların değişik dizilmesiyle elde edilmiş motifler görülür.

Çilehane odaları girişi cephesinde bulunan parça kitabelerden. Seyitgazi, 2014.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi Türbedar odası girişi ve yakınında bulunan kitabeler. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Türbedar Odası

Çilehane odalarından sonra Türbedar odasının giriş kapısı görülür. Yamuk dikdörtgen planlı ve kubbeli mekânın iki girişi ve cephelerinde pencere açıklıkları bulunmaktadır. Duvarlar taş ve tuğlanın kullanıldığı almaşık örgülüdür. İç mekânda güney duvarında yarım daire planlı mihrap nişi, sekiler ve sivri kemerli nişler yer alır.

Girişin solunda bulunan kemerin payandasında iki adet kitabe görülür. Bu kitabeler Akpınar Suyu vakfı ile alakalıdır.

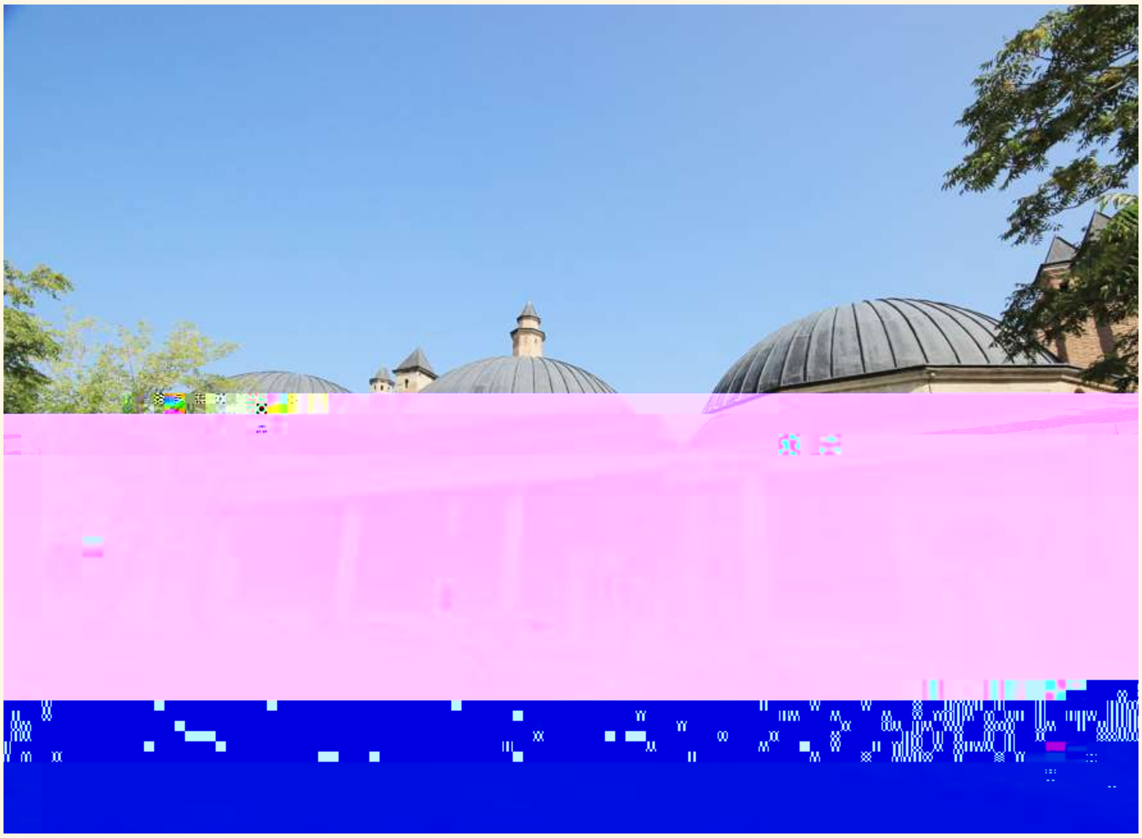
Yapı, kitabesine göre Mihaloğlu Mehmed Bey tarafından 1511 yılında yaptırılmıştır. Külliyenin doğu kanadında yer alan yapı, uzun dikdörtgen planlı bir salon ve rampalı yolun üzerine denk gelen kare planlı kubbeli beş odadan oluşmaktadır. Odaların dışarıya açılan pencereleri, yaşmaklı-davlumbazlı ocak nişleri ve dolap nişleri vardır. Bu bölümde kubbelerin yanı sıra ocakların kare biçiminde, uzun ve külahla sonlanan bacaları dışarıdan dikkati çekmektedir. Salonun kuzeyinde geniş bir pencere ve doğu duvarında odalara geçişi sağlayan kapılar yer almaktadır. Batı cephesi değişik ölçülerdeki yedi sivri kemerle avluya açılmıştır. Bu kemerlerden ortadaki, üzerinde bir kitabenin yer aldığı basık kemerli kapıya dönüştürülmüştür. Yapı, Kanunî Sultan Süleyman devrinden itibaren Bektaşî dergâhı olarak kullanılmıştır.

Aşevi

Dergâh binasının bitişiğinde ve iç avlunun kuzeyinde aşevi bulunmaktadır. Osmanlı döneminde 1511-1517 yılları arasında inşa edilen aşevi, fırın ve medrese odaları, avlunun kuzeyinde birbirine bitişik mekânlardır. Aşevi, kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Güney cephesinde silmelerle çevrelenen basık kemerli bir girişi vardır. Güney ve kuzey cephesinde dikdörtgen kesitli ve sivri kemerli pencere açıklıkları ve duvar nişleri, ayrıca doğu cephesinde sivri kemerli dolap nişleri mevcuttur.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi avlu kuzeyinde bulunan aşevi. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi avlu kuzeyinde bulunan aşevi ve fırın. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

İç mekânda davlumbazlı ocak nişleri yer alır. Yapı tromplu kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin batısında altı, kuzeyinde iki adet kesme taş kaide üzerine tuğla örgülü, kare kesitli ve külâhlı bacalar vardır. Cephelerde kesme taş ve moloz taş örgü görülmektedir.

Fırın

Aşevi'nin bitişiğinde bulunan fırın, kare planlı, üzeri kubbeyle örtülü bölüm ve bunun doğusunda uzun dikdörtgen planlı bir bölümle birlikte iki kısımdan meydana gelir. Güney cephesinde basık kemerli giriş, kuzey cephesinde sivri kemerli alınlıklı dikdörtgen pencereler, ayrıca duvarlarda nişler ve davlumbazlı bir ocak nişi bulunmaktadır. Doğu duvarında biri ortada, diğeri giriş cephesine yakın olmak üzere arkadaki uzun dikdörtgen mekânla bağlantılı fırın ağızları görülmektedir. Güneydoğu köşesinden fırınların olduğu bölüme iniş vardır. Kubbesi sekizgen kasnak üzerinde yer alırken doğusunda yine tuğla örgülü ve külâhlı üç baca yer almıştır.

Medrese odaları

Medrese odaları fırının bitişiğindedir. Üç odadan oluşan bu bölümde odalardan biri dikdörtgen planlı ve iç içe iki mekândan meydana gelmiştir. Diğer iki oda kareye yakın dikdörtgen planlıdır.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi Medrese

Odalara giriş, orta birimin güney cephesindeki basık kemerli kapıyla sağlanmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı bu bölümün duvarlarında dikdörtgen açıklıklı, bazıları sivri kemerli olmak üzere nişler, dolap nişleri, ayrıca kuzey ve güney cephelerinde pencereler mevcuttur. Kuzey duvarında büyük bir ocak nişi bulunan odanın üzeri mukarnaslı köşe üçgenleriyle geçişi sağlanan bir kubbeyle örtülmüştür.

Kırklar Meydanı (Semahane)

Dershane adı da verilen ve eskiden Kırklar Meydanı (Semahane) olan bu mekân günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Orta odanın sağında kalan ve yine kareye yakın dikdörtgen planlı olan diğer odanın (doğudaki oda) güney ve kuzey cephelerinde sivri kemerli pencereler mevcuttur. Odanın her cephesinde dolap nişleri, ayrıca batı cephesinde konik külâhlı ve yaşmaklı bir ocak nişi yer almaktadır. Düzgün kesme taşla inşa edilmiş yapının tromplarla geçilen aydınlık fenerli kubbesi tuğladandır. Büyük dershane diye bilinen bu mekân, eskiden Halife Meydanı adıyla anılan yer olmalıdır.

*

Medrese odalarının sonuncusu (batıdaki oda) dikdörtgen plan içinde öndeki dikdörtgen, arkadaki kare planlı iki mekândan oluş-

Seyyid Battal Gazi Külliyesi avlusunda bulunan Mustafa Ali Çeşmesi kitabesi. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Mustafa Ali Çeşmesi

Kadıncık Ana Türbesi yakınına bölgede bulunan bir mermer lahit mezar nakledilerek, devşirme mermer sütun başlıkları da kullanılarak üç musluklu çeşme yapılmıştır. Çeşme üzerindeki kitabede şu ibare yazılıdır:

"Bismik'Allah. Yâ Hüseyn / 1330 / Müsebbibü'l hayrât Mustafa Ali" (Allah'ın ismiyle yâ Hüseyin. 1911. Hayra vesile olan Mustafa Ali).

"Nüvişte be-rûzî-i cenneti bi hakîmi lem yerenâ / şefi'i rûz-ı kıyâmet Muhammed est Ali" (Cennet kapısına hüküm ile yazıldı ki, kıyâmet gününde şefaatçi Muhammed ve Ali'dir)[1].

Mustafa Ali Çeşmesi kitabesi. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

1 Nizamettin Arslan, Eskişehir Kitabeleri, Eskişehir 2013, s. 42-49; Erol Altınsapan, *"Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde Yer Alan Ümmühan Hatun Türbesi"*, I. Uluslararası Seyyit Battal Gazi Semineri Bildirileri: 10-11 Eylül 1990, Eskişehir 1990, s. 47-57; Ayşe Denknalbant, *"Seyyid Battal Gazi Külliyesi"*, DİA, C.37, İstanbul 2009, s. 51-54; Canan Parla, *"Seyitgazi Külliyesi"*, Eski Yeni Dergi, Eylül 2010, Eskişehir, s. 59-65.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi
Ümmühan Hatun Medresesi
giriş cephesi.
Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Ümmühan Hatun Medresesi

Ümmühatun Medresesi'ne giriş külliyenin güney cephesindendir. Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nin Selçuklu dönemi yapılarından olan Ümmühan Hatun Medresesi, I. Keyhüsrev veya I. Keykubad tarafından XIII. yüzyıl başlarında açık avlulu, revaklı ve eyvanlı medrese şemasına göre inşa edilmiştir.

Eski halinde açık olması gereken avlu, 1511-1517 yılları arasındaki Osmanlı onarımında biri daha küçük olmak üzere üç adet pandantifli kubbeyle örtülmüştür. Medresenin kareye yakın dikdörtgen planı arazinin konumu sebebiyle hafif çarpıktır. Aynı zamanda Ümmühan Hatun'un türbesi olan kuzey yönündeki ana eyvan, medrese kütlesinden dışa taşkındır.

Medresenin basık kemerli kapısı güney cephesindedir. Girişin her iki yanında ve doğudaki revakın ortasında prizma gövdeli birer su teknesi, batıdaki eyvanın zemininde derin oyulmuş bir havuz bulunmaktadır.

Devşirme malzemenin kullanıldığı yapıda dış cepheleri kademeli bir silme çevrelemektedir. Cephelerin üst sıralarında dikdörtgen açıklıklı pencereler vardır. Doğu ve batı kanatlarında dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü üçer medrese odası ve birer eyvan mevcuttur. Eyvan ve odaların önünde kare-dikdörtgen kesitli payelere oturan sivri kemerli ve dört açıklıklı revak yer alır.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi Ümmühan Hatun Medresesi iç mekan. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi Ümmühan Hatun'un sandukası. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Ümmühan Hatun (Valide Sultan) Türbesi

Medresenin ana eyvanını oluşturan Ümmühan Hatun (Valide Sultan) Türbesi, prizmatik dikdörtgen gövdesiyle dışa taşkın konumda iki katlı bir yapıdır. Dış cephelerde üç tarafta birer adet yarım daire-çokgen kesitli payanda bulunmaktadır.

Medrese içinde üst kata sivri bir kemerin üzerine oturan ve iki yönlü dokuzar basamaktan oluşan bir merdivenle, sandukanın bulunduğu alttaki cenazelik katına ise yedi basamakla ulaşılmaktadır. Ana eyvan beşik tonozla örtülmüş, kuzey cephesinde muhtemelen avlunun üstü kapatıldıktan sonra açılan dikdörtgen iki pencere yer almıştır. Türbenin dışa taşkın konumu diğer Selçuklu medreselerinde karşılaşılan bir özellik olmadığı için medreseden önce yapılmış olduğu ve kısa bir süre sonra medresenin eklendiği düşünülmektedir.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında ve daha sonra Millî Mücadele yıllarında Yunan işgalinde büyük ölçüde harap olan külliye, 1956-1961 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

ŞEYH ŞEHÂBÜDDÎN SÜHREVERDÎ

Sühreverdiyye tarikatının kurucusu, müfessir ve muhaddis olan Şeyh Şehabüddîn Sühreverdî (k.s.), 1 Şâban 539/27 Ocak 1145 de İran'ın Irâk-ı Acem bölgesinin Cibâl eyaletinde Zencan'a bağlı *Sühreverd* kasabasında doğmuştur. Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in soyundan geldiği için *"Bekrî"*, *"Teymî"* ve *"Kureşî"* nisbeleriyle anılmıştır. Künyesi *"Ebû Hafs Şehâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî es-Sühreverdî"*'dir.

Birçok âlim ve sûfî yetiştiren seçkin bir aileye mensup olan Şehâbüddîn Sühreverdî'nin babası *Ebû Ca'fer Muhammed*'dir. Sühreverdî altı aylık bir çocuk iken Sühreverd kadısı olan babası bir iftira sonucu idam edilir. On altı yaşlarında Bağdat'ta bulunan amcası *Ebü'n-Necîb* (k.s)'in yanına giden Sühreverdî, amcasından ve çeşitli hocalardan ders alarak, hadis, fıkıh ve diğer ilimleri öğrenir. Önceleri kelâm ilmine meylettiyse de amcasının arkadaşı olan Kâdiriyye tarikatı pîri *Abdülkâdir-i Geylânî* (k.s)'nin tavsiyesiyle bundan vazgeçer. Abdülkādir-i Geylânî hazretlerinden manen gıdalanan Sühreverdî, Abdülkādir-i Geylânî ve amcası Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'nin vefatından sonra bir mürşid arama amacıyla Basra'ya gider. Burada bir müddet *Ebû Muhammed Abdullah el-Basrî* ve *Ebü's-Suûd el-Bağdâdî*'nin sohbetlerine devam eder. Sühreverdî'nin Basra körfezinde Abadan'da "abdâl" diye anılan erenlerle görüştüğü ve Hızır'la sohbetlerde bulunduğu rivayet edilir. Daha sonra Bağdat'ta amcasının Dicle nehri kenarındaki tekkesinde sohbet ve irşada başlar. Kısa sürede geniş bir kitlenin ilgisini çeker ve çok sayıda kişi kendisine intisap eder. Halife Nâsır-Lidînillâh'ın onu Merzübâniyye Tekkesi'nde ziyarete gelir ve özel sohbet ederler. Halife onu kendi adına yaptırdığı tekkeye şeyh tayin eder. "şeyhü'ş-şüyûh" unvanıyla anılan Şeyh Şehabüddîn Sühreverdî, "Nâsıriyye", "Bistâmiyye" ve "Me'mûniyye" tekkelerinin şeyhliğini de yürütür.

Halife Nâsır-Lidînillâh döneminde fütüvvet (ahîlik) teşkilâtının organize edilmesi çalışmalarında öncülük eden Sühreverdî, hilâfet merkeziyle beylikler arasında bazı elçilik görevlerinde bulunur. Dımaşk'a Eyyûbî Sultanı el-Melikü'l-Eşref Mûsâ'ya elçi olarak gittiğinde çok iyi karşılandığı ve kendisine büyük bir saygı gösterildiği söylenir. Dört yüz bin kişilik bir orduyla 614/1217 yılında Bağdat'ı almak üzere yola çıkan Hârizm Sultanı Muhammed b. Tekiş'i bu fikrinden vazgeçirmeye çalışır. Yoğun kar yağışı sebebiyle Hârizm sultanının ordusu telef olur ve Bağdat'ı işgal etmekten vazgeçip geri döner.

Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası Bahâeddin Veled'in 617/1220 yılında Bağdat'a gelişinde kalabalık bir halk kitlesiyle onu karşılamaya çıkar. 618/1221 yılında halifeden aldığı menşûru Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a götürür. Bu yolculuğu sırasında Malatya'da Necmeddîn-i Dâye ve Konya'da Bahâeddin Veled ile görüşür. 628/1231 yılında hac için Mekke'de bulunduğu sırada "sultânü'l-âşıkîn" lakabıyla tanınan mutasavvıf şair İbnü'l-Fârız ile tanışır ve oğulları ile Mısırlı Ziyâeddin Îsâ b. Yahyâ el-Ensârî es-Sebtî'ye tarikat hırkası giydirir. Ömrünün son zamanlarında gözlerini kaybetmesine rağmen müridlerinin yardımıyla cuma vaazlarına çıkmaya devam eden Sühreverdî hazretleri, 1 Muharrem 632/26 Eylül 1234 tarihinde vuslât-ı rahmana kavuşur. Ertesi günü Verdiye semtindeki türbeye defnedilir.

Tarikatların kuruluş döneminde yaşayan Sühreverdî gençliğinde Abdülkādir-i Geylânî (k.s)'den feyiz almış, çağdaşlarından Evhadüddîn-i Kirmânî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile görüşmüştür. Evhadüddîn-i Kirmânî'yi Ahmed el-Gazzâlî ve Aynülkudât el-Hemedânî'nin fikirlerini benimsediği için bid'atçı sayan Sühreverdî ilim ve irşad faaliyetini birlikte yürütmüş, eserleriyle muhafazakâr Sünnî tasavvuf anlayışının temellendirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî'den çok sayıda alim ders almış, sohbetlerine katılıp tarikat hırkası giyen ve ondan feyiz alanların sayısı binlerle ifade edilmektedir. Vefatından sonra tarikatını oğlu Ebû Ca'fer İmâdüddin Muhammed b. Ömer es-Sühreverdî yürütmeye başlar.

Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî'nin 'Avârifü'l-ma'ârif, Nuğbetü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân, Reşfü'n-nesâ'ihi'l-îmâniyye ve keşfü'l-fezâ'ihi'l-Yûnâniyye, İrşâdü'l-mürîdîn ve mecdü't-tâlibîn, İ'lâmü'l-hüdâ ve 'akîdetü erbâbi't-tükâ, er-Rahîku'l-mahtûm li-zevi'l-'ukūl ve'l-fühûm, Risâletü's-seyr ve't-tayr, Vesâyâ, Cezbü'l-kulûb ilâ muvâsalâti'l-mahbûb, Evrâdü's-Sühreverdî, Sünûhu'l-fütûh bi-zikri'r-rûh, Fütüvvetnâme, el-Makâmâtü's-sûfiyye, 'İdâletü'l-'iyân 'ale'l-bürhân, el-Es'ile ve'l-ecvibe, Risâle fî gureri'l-halk ve istidrâcihim, Risâle fi'l-fakr isimli eserleri mevcuttur.[1]

*

1 Hasan Kamil Yılmaz, *"Şehâbeddin Sühreverdî"*, TDVİA, c: 38, s. 40-42.

Şeyh Şehâbüddin Sühreverdî hazretleri Bağdat'ta amcası Ebü'n-Necîb adına yaptırılan Dicle kenarındaki dergâhında, irşâd faaliyetlerini sürdürürken, Dımaşk ve Halep başta olmak üzere Bağdat dışında da birçok şehirde dergâhlar kurar. İran, Hindistan ve Türkistan gibi bölgelere gönderdiği halifeleri vasıtasıyla tarikatın geniş coğrafyalara yayılmasını sağlar. Kendisinden sonra Bağdat'ta tarikat faaliyetleri Me'mûniye dergâhında yerine geçen oğlu Ebû Ca'fer İmâdüddin Muhammed, onun ardından torunu Cemâleddin Abdurrahman tarafından sürdürülür. Şîraz, İsfahan, Kirman, Kâşân, Sâve gibi şehirlerde Sühreverdî tekkeleri kurulur. Daha sonra bu tasavvufi hayat tarzı Hindistan, Bengaldeş, Suriye, İran, Afganistan, Yemen, Mısır ve Anadolu'da çok sayıda müntesib edinir. Bu coğrafyalarda da çok sayıda Sühreverdî zâviyesi inşa edilir.

Ehl-i sünnet akidesine uygun olan Sühreverdiyye, Anadolu'ya onüçüncü yüzyılda Bahâeddin Zekeriyyâ'nın damadı ve halifesi olan Fahreddîn-i Irâkî vasıtasıyla girer. Irâkî, Anadolu'ya gelerek Konya'da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevî çevreleriyle yakın dostluklar kurar. Sadreddin Konevî'nin "Fusûsü'l-hikem ve el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye" derslerine katılır. Selçuklu emiri Muînüddin Süleyman Pervâne, Tokat'ta kendisi adına bir hankâh yaptırır. Fahreddîn-i Irâkî'ye Konya, Kayseri ve Tokat civarında çok sayıda kişi intisap eder.

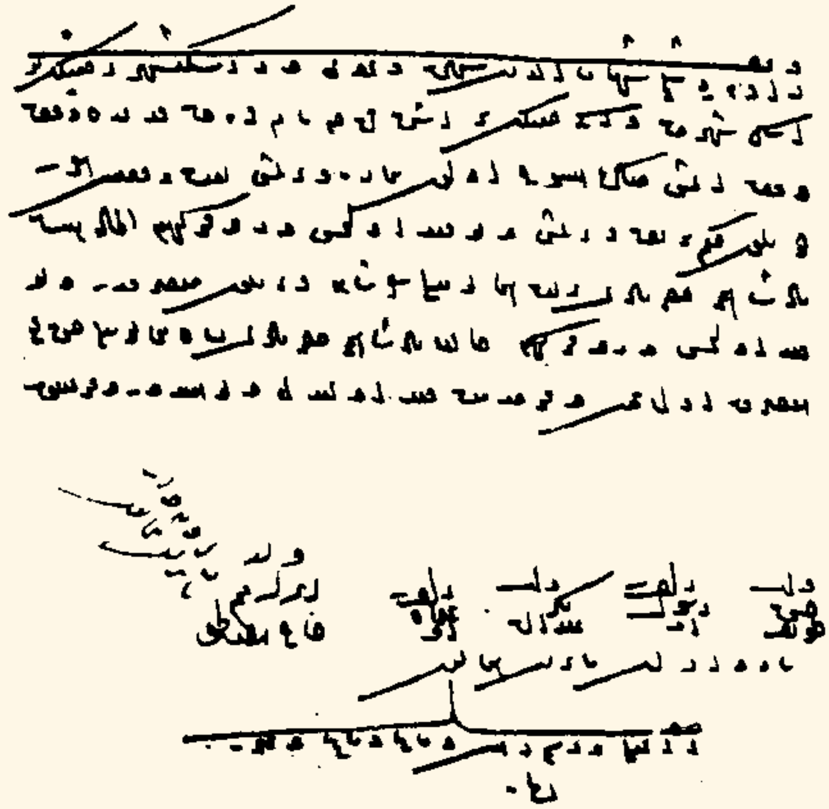
Sühreverdiyye şeyhleri tasavvufta dünya nimetleri ve imkânlarına hiç sahip olmama ya da sahip olup sevgisini gönüle sokmama şeklinde anlaşılan zühd prensibinden genellikle ikincisini benimsemiş, bu çerçevede zenginliğe karşı çıkmadıkları gibi makam-mevki sahipleriyle de yakın ilişki kurmuşlardır. Sühreverdiyye tarikatında zikir, oturarak ve sesli olarak kelime-i tevhid çekmekten ibarettir. Bazı istisnalar dışında semâ uygulaması yoktur. Devranî zikre önem verildiği ve tarikatın esası haline getirildiği şeklindeki tesbit Zeyniyye-Vefâiyye kolu dışında doğru değildir.[2]

Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî Zâviyesi Vakfı

Anadolu Selçukluları döneminde veya sonrasında Eskişehir'de Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî (k.s.) adına bir zâviye inşa edilmiştir. Bu zâviyenin giderleri için Eskişehir'de bir, Eşen Karaca Köyü'nde de iki çiftlik yer vakfedilir. Bir çiftlik yer arazinin verimine göre değişmektedir.

"*Vakf-ı Zâviye-i Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî der Eski Şehir; Bir çiftlik yer Eskişehir de ve iki çiftlik Eşen Karaca nam karyede kadimden vakfa vakf imiş. Sonra mensûh olub timara virilmiş. Ba'dehu vakfiyyet mukarrer dutulub hükm-i şerîf virilmiş deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişâhımız hazretleri berât-ı humayuniyle Seferşah'a virilub mutasarrıfdır deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişahımız hazretleri fermân-ı humayuniyle Hasan Fakı mutasarrıf olmağın defter-i Cedide kayd olun-*

2 Reşat Öngören, *"Sühreverdiyye"*, TDVİA, C: 38, s. 42-45.

Eskişehir Şeyh Şehâbüddîn Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 541.

du deyu der defter-i Atik. İbrahim veled-i Hacı Mustafa zâviyedâr berât-ı humayûn."[3]

Sultan II. Selim Han dönemine ait ve 983/1575 tarihli defterdeki bu vakıf kaydından Sultanönü livası Eskişehir kazâsında üç çiftlik yer kadimden (Selçuklu) Şeyh Şehâbüddîn Zâviyesi'nin vakfı iken timara verilmiş, daha sonra bu üç çiftlik yer geri Şeyh Şehâbüddin Zâviyesi vakfına devredilmiş ve Seferşah'ın tasarrufuna, daha sonra da Hasan Faki'ye padişah fermanıyle verilmiştir. Üç çiftlik yerin yıllık geliri beş yüz akçedir.

Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî Zâviyesi'nin yüzyıl öncesine kadar faaliyetlerine devam ettiği belgelerden anlaşılmaktadır. 8 Muharrem 1328/ 20 Ocak 1910 tarihli belge özetinde *"Eskişehir'de Şeyh Şehâbuddîn Zâviyesi ve zâviyedârlığının mahlul olduğundan bahisle Meryem Hatun'a"*[4] tevcihi için izin talep edildiği zikredilir.

Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî Türbesi:

Anadolu Selçukluları döneminde inşa edildiği tahmin edilen Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî Zâviyesi yapılarından günümüze sadece türbe ulaşabilmiştir. Odunpazarı Bademlik yolunun sağ tarafında bulunan türbenin kitabesi yoktur. Enine dikdörtgen planlı, içten düz ahşap tavan, dıştan kiremit çatılı ve duvarları kerpiç malzeme ile inşa edilen yapının duvarları dıştan ve içten sıvalı, ta-

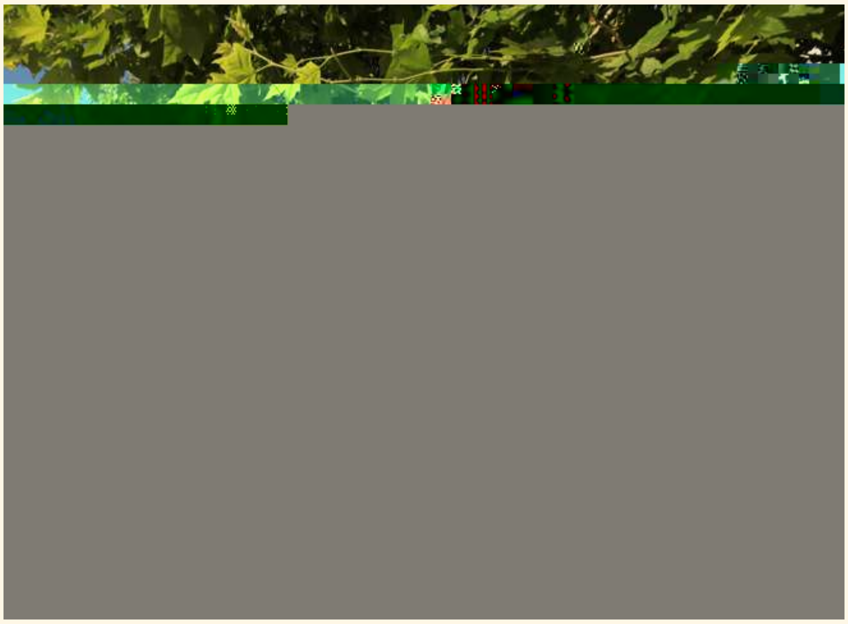
3 TKGMA, Evkaf Defteri, No: 541.

4 BOA, Dosya No: 183, Gömlek No: 90, Fon Kodu: ŞD.

Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî Türbesi. Odunpazarı, 2014.

van ise çıtalı ahşap kaplamadır. Türbe, kuzeybatı cephede yer alan üçer tane ve kapının yanında yer alan bir adet dikdörtgen pencere ile aydınlanır. Türbenin içinde kitabesiz iki sanduka bulunmaktadır. Bu sandukaların Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî (k.s.) ve oğluna ait makam mezarlar veya dergâhta görev yapan şeyhlere ait olduğu tahmin edilmektedir. 1984 yılında çevre sakinleri tarafından onarılan türbe, 2009 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî Türbesi. Odunpazarı, 2014.

SEYYİD NUREDDÎN

"Seydî Nureddîn" adıyla da anılan Seyyid Nureddîn (k.s), onüçüncü yüzyılda Sivrihisar'da yaşamış bir mutasavvıftır. Hayatı ve kişiliği hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Nesebinden "şehid-i Kerbelâ" *Hazreti Hüseyin* (r.a.) evladından olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi'ne göre *Karaca Ahmed Sultan*'ın mürşidi ve Polatlı ilçesinin Bacı Köyü'nde türbesi bulunan *Fâtıma Bacı*'nın babasıdır.

Seyyid

Sözlükte "efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim" gibi anlamlara gelen seyyid kelimesi (çoğulu sâdât) Kur'ân-ı Kerîm'de "*toplumda seçkin bir yere sahip olan kimse*" (Âl-i İmrân 3/39) ve "*kadının kocası*" (Yûsuf 12/25) mânasında yer alır. Kelime Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadislerinde sözlük anlamında sıkça kullanılır. Seyyid terim olarak "şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek" mânasına gelen şerîf ile (çoğulu eşrâf, şürefâ) birlikte "*nesl-i pâk-i Muhammedi'ye mensup olup yüceltmiş olan*" anlamında Hz. Peygamber'in Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Fatıma (r.a.)'dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali'nin soyundan gelenlere aynı zamanda "*seyyidü's-sâdât*" (tabâtabâ) denilmiştir. Hz. Peygamber'in soyunu devam ettiren kızı Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin çocukları ve torunlarına aynı zamanda "*şerîf*" unvanı da verilmiştir. Seyyid ve şerîf unvanlarının Hz. Hasan (r.a.) ile Hz. Hüseyin (r.a.)'in dışında Hz. Ali'nin diğer çocukları (özellikle Havle bint Ca'fer adlı eşinden dünyaya gelen oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin soyundan gelenler) için de kullanıldığı görülür. Ancak onuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan genel anlayış seyyid ve şerîfin Hz. Hasan ile Hüseyin'in soyundan gelenlere tahsis edilmesidir.

"*Ben âdemoğullarının seyyidiyim*" ve "*Ben kıyamet gününde insanların seyyidiyim*" gibi hadislerle seyyid kavramını "insanların li-

deri ve efendisi" anlamında kullanan Peygamber Efendimiz bu sıfatı almaya en lâyık kimse olarak görülmüştür. Resûl-i Ekrem'in unvanları arasında *"seyyid-i kâinat"*, *"seyyidü'l-kevneyn"*, *"seyyidü's-sakaleyn"*, *"seyyidü'l-enbiyâ"*, *"seyyidü'l-mürselîn"*, *"seyyidü'l-beşer"*, *"seyyid-i nev'-i beşer"* ve *"seyyidü's-sâdât"* en meşhur olanlarıdır.

Hz. Peygamber, torunu Hz. Hasan'a *"toplumun efendisi"* mânasında seyyid unvanını bizzat vermiş, Hz. Hasan ve Hüseyin›i cennet gençlerinin iki efendisi olarak nitelendirdiği için bunlara *"seyyideyn"* denilmesi âdet olmuştur. Hz. Hamza ve Hüseyin *"seyyi-dü'ş-şühedâ"*, Resûlullah'ın kızı Fâtıma da *"seyyidetü nisâi hâzihi'l-ümme"* ve *"seyyi-detü nisâi ehli'l-cenne"* unvanlarıyla meşhurdur.

Resûlullah'ın Ehl-i beyti müslümanlar nazarında müstesna bir mevkiye sahip olmuş, onları sayıp sevmeye tarih boyunca büyük önem verilmiştir. Bunda, Resûl-i Ekrem'e soy bakımından en yakın kimseleri ifade eden Ehl-i beyt'in fazilet ve üstünlüğüne doğrudan veya dolaylı biçimde temas eden âyetlerin varlığı (Âl-i İmrân 3/61;

Sûfî çevrelerin yanında Osmanlılar'da bürokrasi ve ilmiye kesiminde görev alan çok sayıda seyyid ve şerîfin bulunması bunların etkinliğinin bir işareti olmalıdır. Çünkü seyyid ve şerîflerin sıradan işlerle uğraşmaları hoş görülmemiş, vakıflar başta olmak üzere üst düzey görevlerde bunlara öncelik verilmesi istenmiştir. Bununla birlikte seyyid ve şerîfler geçimlerini sağlamak için bazan sıradan işlerle uğraşmışlarsa da birtakım örfî vergilerden muaf tutulmaları mültezimlik gibi servet ve nüfuz gerektiren işlere girmelerine sebep olmuştur. Osmanlılar'da "a'yân-ı vilâyet" adı verilen kesimin içerisinde çok sayıda seyyid ve şerîfin yer alması da bu hususu teyit etmektedir. Osmanlılar'da seyyid ve şerîflerin hukukî ihtilâfları, mahkemeye başvurulmadan hukukî kurallar ve mahallî teamüller yardımıyla nakîbüleşraf tarafından çözülürdü. Seyyid ve şerîflerin herhangi bir konuda sosyal ayrıcalıklarından istifade ederek su-istimal yapmaları veya cezalandırılmamaları söz konusu değildi.

Seyyid ve şerîfler başta Anadolu olmak üzere İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinin müslümanlaşmasında etkin rol oynamıştır. Seyyid kelimesi "Seydî adıyla da anılmış ve Anadolu'da çok "Seydî", "Seydîler" adında yerleşme bulunmaktadır. Ayrıca "Seydişehir", "Seydi Çayı" gibi isimlendirmeler de yapılmıştır. Benzer bir durum Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bir seyyidin adını taşıyan çok sayıda zaviye ve bunlara bağlı vakıflar için de söz konusudur. İslâm dünyasında yayılmış olan tarikatların kurucularının soyu veya silsileleri genellikle Hz. Hasan veya Hüseyin ile Hz. Ali yoluyla Resûl-i Ekrem'e ulaştırılır. Resûl-i Ekrem'in soyundan gelme şerefini taşıyan bu kişiler yanında zamanla her tarikat pîrinin manen bağlı olduğu Hz. Peygamber'e soy bakımından da mensup olması gerektiği şeklinde beliren bir anlayış tasavvufî hareketlerin önemli bir kısmınca benimsenmiştir.

Erken dönemlerden itibaren İslâm dünyasında seyyid ve şerîflerin özel renklerde kıyafet kullanmaları kuralı konmuştur. Asaletlerinin görünmesi istenen seyyid ve şerîfler için seçilen renk yeşildi. İbn Hacer el-Heytemî, seyyid ve şerîflerin öncelikli görevleri arasında neseplerini koruyup yeşil giymelerinin de bulunduğunu kaydeder. Abbasî Halifesi Hârûnürreşîd devrinde seyyid ve şerîflerin yeşil cübbe kullanmaları ve yeşil sarık sarmaları kural haline getirilmiştir. Me'mûn da İmam Ali er-Rızâ'yı kendisine halef olarak seçtiği zaman Abbasî rengi olan siyahı terkederek ona yeşil sarık giydirmişti. Abbâsîler'in sonlarına doğru seyyid ve şerîflerin yeşil cübbeyi ve sarığı terkederek başlarına sadece yeşil bir alâmet koymaya başlamaları onların diğer halktan ayırt edilmesini zorlaştırmıştır. Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref Şa'bân seyyid ve şerîflerin yeşil sarık sarmalarını emretmiş, bundan sonra başta Suriye, Mısır ve Anadolu olmak üzere İslâm dünyasının tamamında bu kurala uyulmuştur. Bu uygulamayı sürdüren Osmanlılar yeşil sarığa emirlik sarığı veya siyâdet alâmeti adını vermek suretiyle sâdât ve eşraftan kadın erkek herkesin bu alâmeti takmasını istemiştir.

Seyyid veya şerîfliği tasdik edilen kişi yeşil siyâdet sarığını ömür boyu giymek zorundaydı. Hatta Osmanlılar Mekke emîrine gönderilen nâmelerin, kese, hil'at ve harmanilerin de yeşil renkte olmasına özen göstermişlerdir.[1]

Hacı Bektâş-ı Veli Velâyetnâmesi'nde Seyyîdd Nureddîn

Hayatı ve kişiliği hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamayan Seyyid Nureddîn'in adı Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi'nde zikredilir. Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi'nde *"Hâcı Bektâş-ı Velî Bâtın Âleminden Rûm Erenlerine Selâm Virdügidür"* başlığı altında şu menkıbe anlatılır:

Nakldür kim âriflerin başkanı Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî -kutlu sırları azîz olsun- Anadolu'ya yaklaşınca manâ âleminden Anadolu erenlerine selâm verdi. "Allah'ın selâmı üzerinize olsun. Anadolu'da olan erenler ve gardaşlar" dedi. O zamanda orada elli yedi bin Anadolu ereni hazır idi. Karaca Ahmed de bu erenlerin gözcüsüydü.

Hazret-i Hünkâr'ın selâm verdiği Sivri Hisar diyârından Seyyid Nûreddîn'in kızı ve henûz bekar olan Fâtıma Bâcı'ya malum olur. Fatıma Bacı erenler meclisinde erenlerin yemeklerini pişirirdi. Karaca Ahmed de Seyyid Nûreddîn'in müridlerindendi. Fâtıma Bacı hemen ayağa kalkıp, Hünkâr varlığından yana yönelip, elini göğsüne koyup, üç kerre "Allah'ın selâmı senin de üzerine olsun" diyerek geri yerine oturdu. O mecliste hazır olan erenler Fâtıma Bacı'nın selâm alıp oturduğunu görünce:

- "Kimin selâmını aldın?" diye sordular.

- "Anadolu'ya bir er geldi. Siz erenlere selâm verdi. Onun selâmını aldık." dedi. Erenler:

- "Kendisi nerelidir ve nereden geliyor?" dediler. Fâtıma Bâcı:

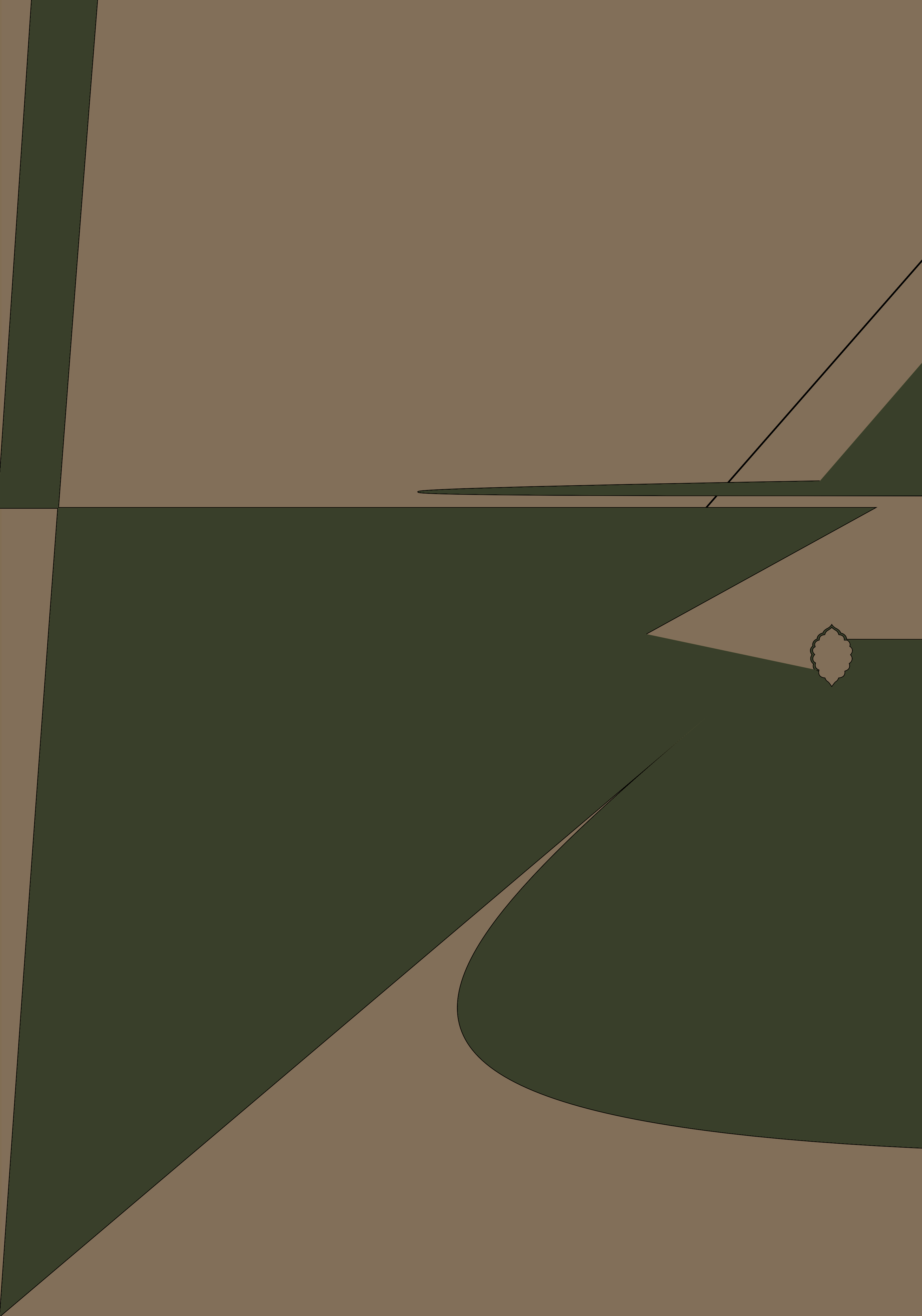
- "Horâsân diyârındandır ammâ Beytullâh tarafından geliyor." dedi. Bu kelam üzerine erenler:

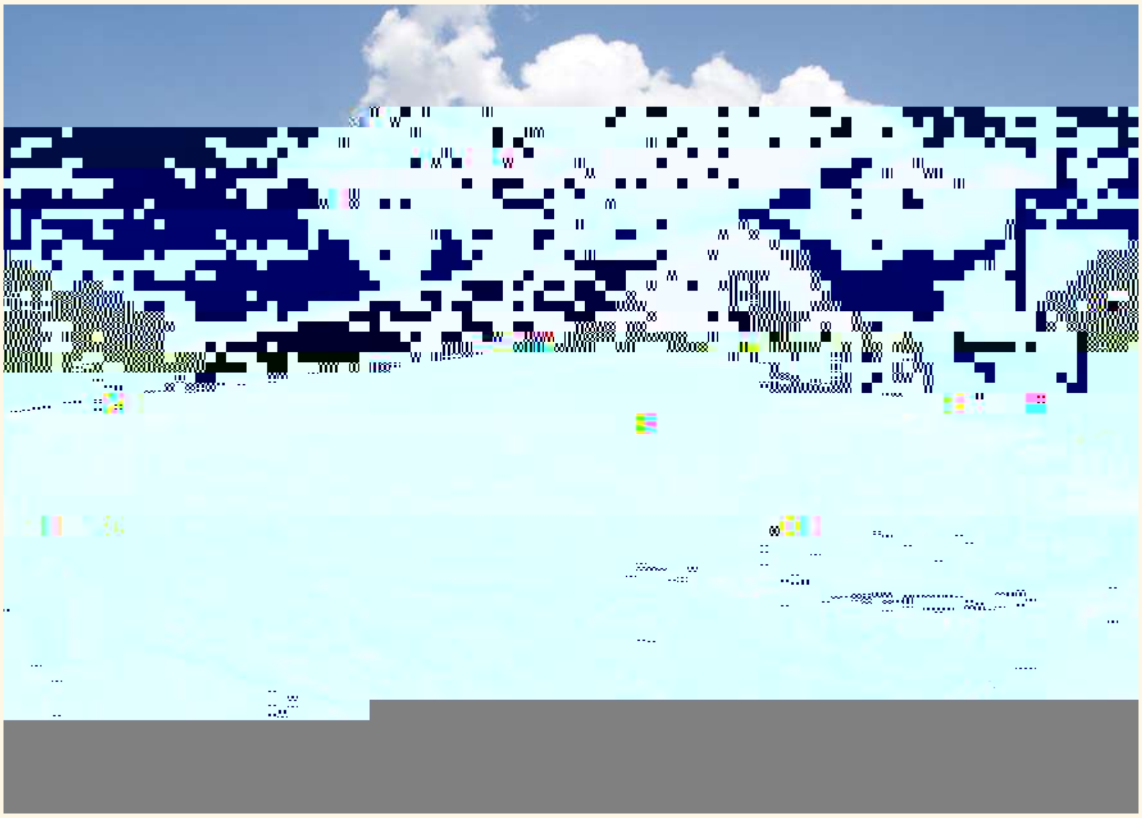
- "Şimdi bir tedbir düşünelim ve onun Anadolu'ya girmesine engel olalım. Zira Anadolu halkının tamamını kendisine muhib eder ve zapt eder. Bize dahi yer kalmaz." derler. Bu kavil üzere Anadolu erenleri Anadolu sınırını velâyet kanatlarıyla arşa kadar kaplarlar. Hazret-i Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî Anadolu sınırına gelince görür ki yolunu bağlamışlar. Manâ âleminden velâyetle arşın tavanına erişir ve Melekler onu nûrdan "kubbe-i elîf" ile "Merhabâ, safâ geldin, ey evlâd-ı Resûl oğlu" diyerek karşılarlar. Sonra bir gökçe güvercin şeklinde uçup Suluca Karaöyük'te bir taş üzerine konar. Mübârek ayakları o taşa gömülür ve hamura gömülür gibi iz bırakır. Anadolu erenlerinin üzerine bir mertebe azîm heybet düşer. Anlarlar ki Anadolu'ya bir er geldi.

- "Şimdi o er Anadolu'ya girdi, yolunu bağlayamadık" derler ve Karaca Ahmed'e:

- "Sen gözcüsün bir nazar eyle. Bak gelen er kimdir? Anadolu'ya girdimi ve neredたdir?" Karaca Ahmed bunun üzerine murâkabeye çekilir ve bir saat sonra başını kaldırarak:

1 Mustafa Sabri Küçükaşcı, *"Seyyid"*, TDVİA, C. 37, İstanbul 2009, s. 40-43.

Karaca Ahmed Sultan Türbesi, Karaca Ahmed, Polatlı, Ankara, 2012.

varmak gerekir" diyerek karar verirler ve Hazret-i Hünkâr'ın huzûruna gelirler...

Velâyetnâme'deki menkıbenin devamında, Anadolu erenleri Hacı Bektâş-ı Velî'den özür dileyerek, tanışırlar ve sohbet ederler. Erenlerin sorusu üzerine Hacı Bektâş, Türkistân ilinden Horâsân'dan geldiğini, evlâd-ı Resül neslinden olduğunu, Sultân Hoca Ahmed-i Yesevî'den icâzet aldığını söyler ve icazetinin yazılı olduğu yeşil fermanı gösterir. Anadolu erenleri de Hünkâr'ın velâyetini kabullenip, bağlılıklarını ifade ederler ve her er on müridini Hünkâr'ın hizmetine verir. Daha sonra erenler huzurdan ayrılmak için müsaade isterler ve Hazret-i Hünkâr erenlerin her birine bir nasîb verir. Karaca Ahmed de Hünkâr'a *"Sultân Hevâce Ahmed-i Yesevî bizim hizmetimize bir dîv (dev) vermiştir, o zamandan beri bizim hizmetimizdedir, biz dahi onu sana yâdigâr verelim, hayatında emrinde hizmetinde olsun. Dünyâdan gittikten sonra yine mezarını beklesin"* diyerek vedalaşır.[2]

Menkıbede adı geçen *Hacı Tuğrul Baba*'nın türbesi, Ankara-Polatlı ilçesi Hacı Tuğrul Köyü yakınında, *Fatıma Bacı*'nın türbesi Hacı Tuğrul Köyü'nün kuzeydoğusunda bulunan Bacı Köyü'nde, *Karaca Ahmed Sultan*'ın türbesi ise Ankara-Polatlı ilçesine bağlı Karaca Ahmed Köyü yakınında ve Sakarya nehri kıyısındadır.

Fâtıma Bacı[3], Seyyid Nureddîn hazretlerinin kızıdır. Karaca Ahmed Sultan da Seyyid Nureddîn'in mürididir. Bazı kaynaklarda Seydî Nureddîn'in kızı *Fatıma Nuriye Bacı*'nın Karaca Ahmed

2 Hamiye Duran, Velâyetnâme, Ankara 2007, s. 174-182. Traskribe metinde sadeleştirme yapılmıştır.

3 Abdülkerim Erdoğan, Çile Dağı Erenleri, Ankara 2014, s. 43-56.

Sultan ile evlendiği zikredilir.[4]
Velâyetnâmesi gösterilse de mezkûr kaynakta Nuriye Bacı'nın adı zikredilmez.[5] Ayrıca Bektaşî geleneğinde Hacı Bektâş-ı Veli'nin Sultân Hoca Ahmed-i Yesevî'nin halifesi olduğu gösterilse de bu görüş tarihen mümkün görülmemektedir. Ahmed Yesevî hazretleri M. 1166 yılında vefat etmiş, Hacı Bektâş-ı Veli ise 1210 yılında doğmuştur.

Osmânzâde Hüseyin Vassâf Efendi (1872-1930), *Sefîne-i Evliyâ*'da Karaca Ahmed Sultan hakkında şu bilgiyi verir:

Âlî merhûm, onun hakkında, "Rum erenlerinin kutb-ı nâm-dârı, Karaca Ahmed Sultân idi." diyor. Sivrihisâr'da sâkin Seyyid Nûreddîn'in türbe-kerdesi imiş. Elliyedibin mürîdi varmış. Âlî'nin bu rivâyetine karşı, Mehmed Fuad Bey diyor ki: "Bu havâdîs, Bektaşî velâyet-nâmelerinden alınmış bir şey olup, i'timâda lâyık değildir."[6]

Seyyid Nureddîn Zâviyesi

Seyyid Nureddîn, kesin tarihini bilmediğimiz bir zamanda Sivrihisâr şehir merkezine gelerek yerleşir ve bir zâviye (tekke/dergâh) açar. *"Seydî Zâviyesi"*[7] adıyla da anılan zâviyesinde sohbetleriyle halkı irşad eder. Dönemin Selçuklu sultanları tarafından da zâviyesinin giderlerini karşılamak için vakıflar tahsis edilir. Sultan II. Selim dönemi evkâf defterindeki vakıf kaydı şöyledir:

"Şehir altında bir pare yerki on mudluk yerdir. Ve Porsuk Viranı'nda iki pâre yerki dört mudlukdur. Ve Tutlu da üç pare bağki Seyyidî Nureddîn Zaviyesine kadimden vakfdır. Mülkıssı Mülkeddîn'den Şeyh Mustafa tasarruf ider deyu nakl olunmuş an defter-i Kirmasti. Mezkûr Şeyh Mustafa müteveffa olub evladından Şeyh İshâk tasarruf ider elinde temekk-i? padişahi yokdur deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Haliya Şeyh Mustafa mutasarrıfdır elinde padişahımızdan nişân-ı şerîf var. El-haletü hazihi zikrolunan vakf yerleri zâviye-i mezbûre içün kayd ve hıfz idüb yeumî bir akce ile Mevlanâ Muhyiddîn b. Mustafa zâviyedârdır. Elinde padişahımız e'izzeallahu ensare hazretlerinden berât-ı humayûn vardır. Hasıl 100 [akce]."[8]

1301/1883-84 ve 1303/1885-86 tarihli vakıf muhasebe defterlerinde Sivrihisar şehir merkezinde bulunan Seydî Nureddîn Zâviyesi'nin yıllık geliri 60 kuruştur.[9]

Tekke ve zâviyelerin sırlanmasından sonra (1925) zaman içinde zâviyesi binası harap olur ve Seyyid Nureddîn'in mezarının bulunduğu sahada dönemin belediye başkanı Garaj Park inşaatını başlatır. Rivayetlere göre zâviyenin bulunduğu yerde iş makinaları çalışmaz. Bu durum üzerine bazı kişiler, yetkililere bu alanda Seyyid Nureddîn'in kabri olduğunu ve nakledildikten sonra çalışmaların yapılmasını tavsiye ederler. Bu ikaz üzerine hazretin kabri Sivrihisar Kumluyol Kabristanı'na nakledilir.[10]

4 Tahsin Özalp, Sivrihisar Tarihi, Eskişehir 1961, s. 36, 85-88.

5 Hamiye Duran, Velâyetnâme, s. 174.

6 Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefine-i Evliyâ Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, Haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, C.1, İstanbul 2005, s. 403.

7 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 133.

8 Evkâf Defteri, No: 580, v.199b.

9 BOA, Evkâf Defteri, No. 26739, v. 5; Evkâf Defteri, No: 26786, v. 3.

10 Tahsin Özalp, age, s. 164.

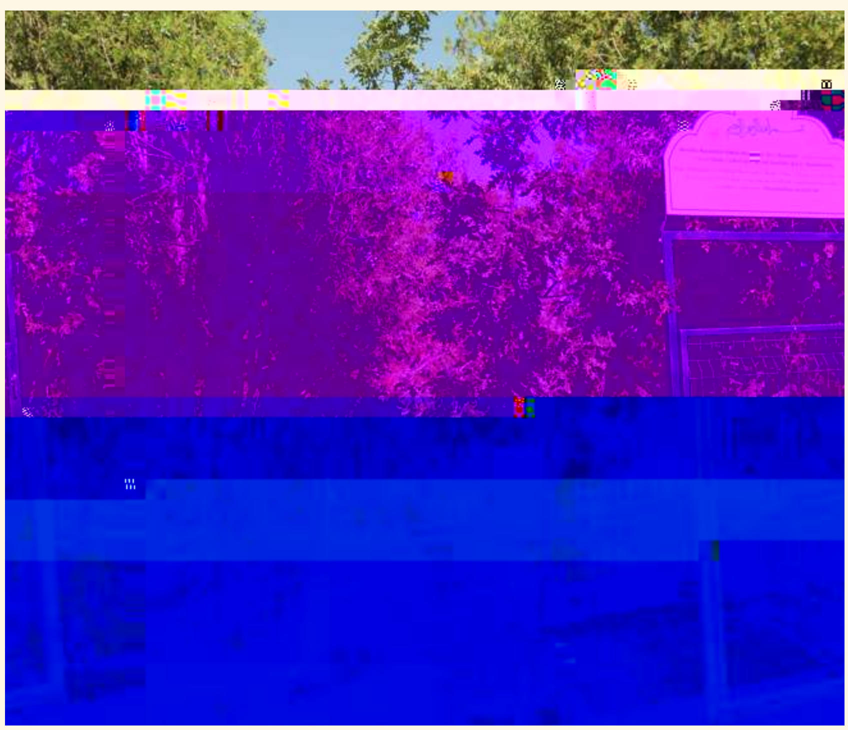
Hoşkadem Camii'nin güneybatı köşesinde bulunan ve Seyyid Nureddin'e ait olduğu tahmin edilen mezar taşı. Sivrihisar, 2014.

Prof. Dr. Hüsrev Subaşı, Seyyid Nureddîn'in mezar taşını Hoşkadem Camii'nin kıble duvarında bulmuştur.[11] Hoşkadem Camii'nin güneydoğu köşesinde bulunan kitabe siyah yağlıboya ile boyanmış ve zaman tahribatı dolayısıyle de yazılarda erime olduğu için tarafımızdan okunamamıştır.

Seydî Nureddîn Zâviyesi vakfı kaydı. Evkaf Defteri, No: 580.

Seydî Nureddîn mezarı. Sivrihisar, Eskişehir, 2014.

11 Orhan Keskin, Bütün Yönleriyle Sivrihisar, s. 267.

SEYYİD MAHMUD SÛZÂNİ

Sivrihisar şehir merkezinde, Seyyidler (Seydî) Hamamı'nın karşısında türbesi bulunan Seyyid Mahmud Süzâni (k.s.)'nin hayatı ve kişiliği hakkında kaynaklarda henüz bir bilgiye ulaşılamamıştır. "Şehid-î Kerbelâ" Hazreti Hüseyin (r.a.) neslinden olan Seyyîd Mahmud'un babası Şerefüddîn'dir.

"Sûzân" Farsça bir sıfat olup yakan, yakıcı; yanan, yanıcı anlamına gelmektedir. Ayrıca kadın ismi olarak da kullanılmaktadır. Seyyid Mahmud'a "Sûzâni" nisbesi kanaatimizce cezbeli bir Hak aşığı olduğu için verilmiş olabilir. Sivrihisar'a nereden ve ne zaman geldiği konusunda bir malumat yoktur. Anadolu Selçukluları'nın yükseliş döneminde yaşayan Seyyîd Mahmud, "Uluğ Sultan" ve "Uluğ Keykubâd" unvanı ile meşhur I. Alaaddin Keykubad'ın saltanat yıllarına rastlayan H. 630/M. 1232-33 yılında Sivrihisar'da vefat etmiştir. I. Alaeddin Keykubad, siyasi ve askeri dehası yanında bilgin bir kişiliğe sahip bir sultandır. Saltanatı döneminde çok sayıda seyyid nesepli bilgin ve "fütüvvet ehli" ahî Anadolu'ya gelmiş, "diyâr-ı Rûm"un Müslüman-Türk yurdu olmasına öncülük etmişlerdir.

Türbesi üzerinde bulunan Arapça kitabede Seyyid Mahmud'un elkabı şöyledir: *"es-saîd eş-şehîd kutbi'l-meşâyîh zahîd abîd sahibü'l-fütüvve Seyyid Mahmûd b. Şerefüddîn."* Seyyid nesepli, saadete ermiş ve şehid, *"kutbi'l-meşâyîh"* yani yaşadığı zamanın şeyhlerinin başkanı, abid ve zahid, fütüvvet ve mürüvvet ehli bir ahî reisidir. Kitabede Seyyid Mahmud'un şehid olduğu yazılıdır. Bu şehadetin zahiri mi yoksa batıni mi olduğu konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. "Sûzâni" mahlası da bu şehadet sonrası verilmiş olabilir. Seyyid Mahmud'un zâviyesinin bulunduğu bölge *"Yenice nam-ı diğer Seydî Mahmud Mahallesi"* adıyla tahrirlerde kayıtlıdır.[1] Osmanlı tapu tahrir ve evkâf defterlerinde Sivrihisar şehir merkezi ve taşrasında çok sayıda ahî zâviyesi kaydı bulunmaktadır.

1 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Deteri (937/1530), s.125.

Seyyid Mahmud Zâviyesi'nden. Sivrihisar, 2014.

Seyyîd Mahmud Zâviyesi Vakfı

Sivrihisar şehir merkezinde kurulan ilk zâviyelerdendir. Seyyîd Mahmud Zâviyesi'nin vakıfları II. Alaaddin Keykubad (1249-1254) dönemine kadar ulaşır. Evkâf defterlerindeki kayıtlara göre Dumluca Köyü'nün yarısı, Gögüm Köyü, Günyüzü ve Mercan'da bir pare, Döğrek Köyü'nde üç pare yer Seyyîd Mahmud Zâviyesi vakfıdır.[2] *"Karye-i Döğrek'de üç pare yer var. Ve yerlerin vakfiyyeti makbul olmayub timara emrolundu. Evvelinde Seyyidî Mahmud Zâviyesine sarf olunurmuş deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliya Seyidî Mahmûd Zâviyesine sarfolunur didiler deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliya girü Seyyidî Mahmud Zâviyesine sarf olunur deyu kaydolunmuş der defter-i Atik. Kemâken ol yerler vakf olmak üzere Seyyidî Mahmûd Zâviyesine sarf olunur. Hasıl 140 [akce]."*

Karye-i Gögüm vakıfdır. Seydî Mahmûd Zâviyesine. Hane 12, mücerred 7, hasıl 1086 [akçe].[3]

Vakf-ı Zâviye-i Seydî Mahmûd, zemîn der karye-i Döğrek, pare 3, hasıl 350 [akçe].[4]

Seyyid Mahmud Sûzâni Külliyesi

Avlu ile çevrilen külliyeye Prof. Mehmet Kaplan Caddesi'ne açılan ve Seydiler Hamamı karşısında bulunan avlu kapısından girilir. Külliyede Seyyid Mahmud Türbesi, Hoca Sadreddin Yakûb Mescidi (Eyvanlı Mescid/kümbet), Şeyh Ziyaüddin Medresesi'nin

2 TKGMA, Hudâvendigâr Sancağı Evkâf Defteri, No: 580, v. 195b..

3 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), s. 131.

4 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), s.132.

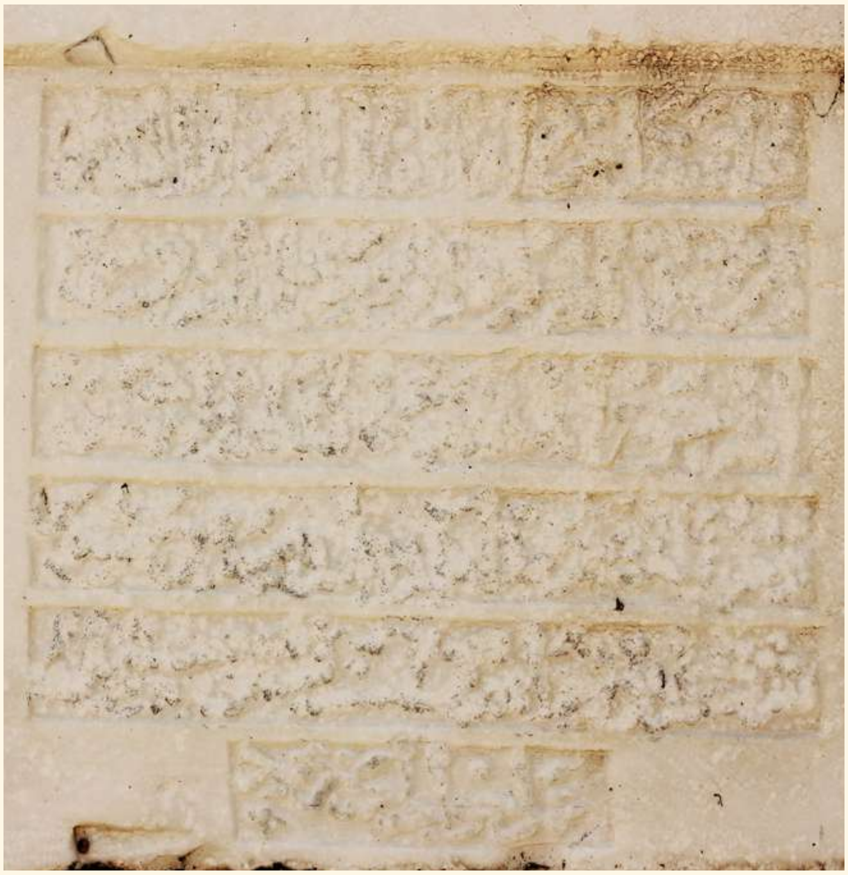

bakiyesi ve geniş bir hazire bulunmaktadır. Zaman içinde tahribat gören külliyenin mevcut yapılarından başka yapılarının da olduğu temel izlerinden anlaşılmaktadır. Hatta Seydiler Hamamı'nın da bu külliyeye dahil olması ihtimali vardır. Orhan Keskin hazirenin geniş bir alanı kapladığını nakleder: "Bu imaretin Mehmet Kaplan Caddesi civarında boydan boya mezarlık olduğu ve varlık vergi-si sonrasında Kumluyol tabir edilen, bu yol yapılırken yolu geniş-letmek için mezar taşlarının kaldırıldığı anlaşılıyor. Kaldırılan bu

Seyyid Mahmud Zâviyesi'nden. Sivrihisar, 2014.

Seyyid Mahmud Zâviyesi haziresinden'nden. Sivrihisar, 2014.

Seyyid Mahmud Türbesi kitabesi. Sivrihisar, 2014.

daha uzun, üzeri sıvalı bir mezar ile sadece baştaşı bulunan üç mezar bulunmaktadır. Selçuklu mimarisindeki sandukada Arapça şu ibare yazılıdır:

İntekale min dâri'l-fenâ ila dâri'l-bekâ el-merhûm / el-mağfûr Ya'kûb b. Emîr Beğ tâbe serahu sene hamse aşere ve semânimieh. (Emir Bey oğlu merhum ve mağfur Yakûb, 1412 yılında dünyadan ahirete göçtü).

Seyyid Mahmud Türbesi'nde bulunan Yakub b. Emir Bey'in sandukası. Sivrihisar, 2014.

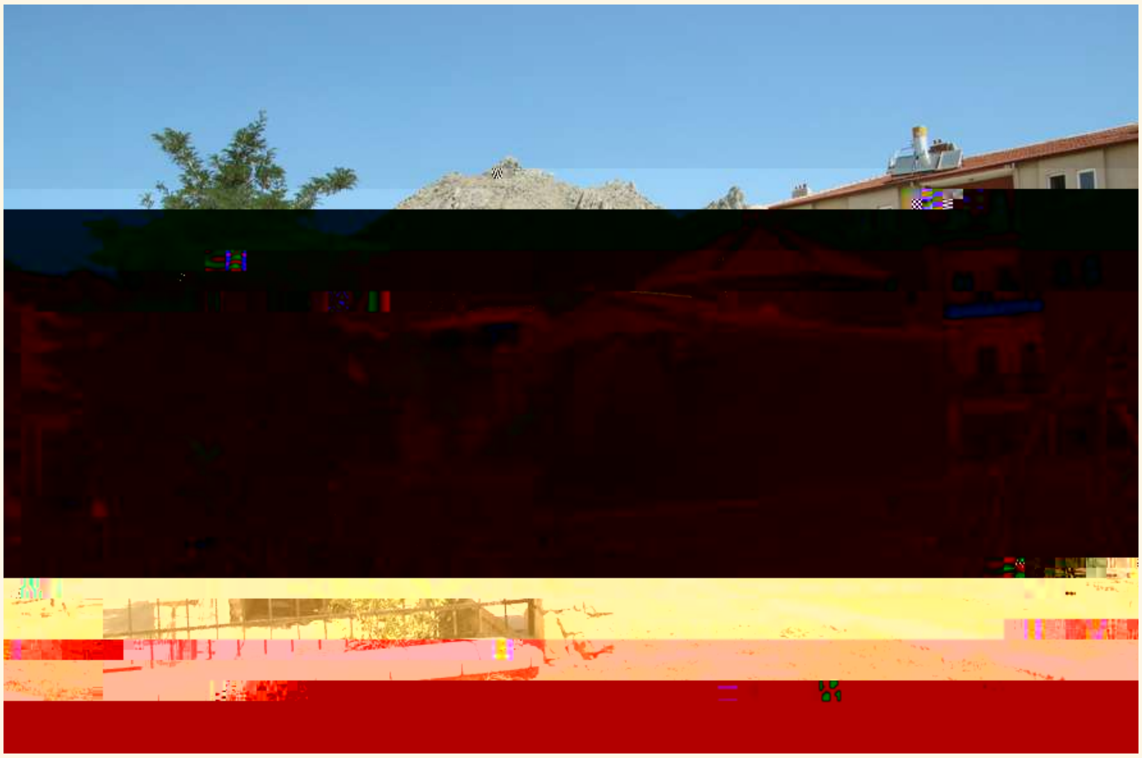
Hoca Sadreddin Yakub Mescidi kitabesi. Sivrihisar, 2014.

dı, Allah'ın resulü (s.a.v) ölümsüz olurdu. Bu değerli mübarek imâreti Hoca Bahadır Ömer'in oğlu "es-sadrü'l-kebîr seyyîdi'l-südûr ve'l-ekârim camiu'l-meâlî ve'l-mekârim" unvanlarına sahip olan Hoca Sadreddin Yakûb yaptırdı. Allah onun başarılarını artırsın. Sene 30 Mayıs 1348.

İç mekanda mihrap, yanlarda alçı süslemeli konsollar vardır. Kapının iki tarafındaki pencerelerden ışık alır. Köşelerde kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Baştan kubbe kasnağı sekizgen olup, üzeri pramidal kiremit çatı ile örtülüdür. Cumhuriyetin ilk yıllarında bir müddet dispanser olarak kullanılan mescid, günümüzde ise ibadete kapalıdır.

Hoca Sadreddin Yakub Mescidi giriş kapısı. Sivrihisar, 2014.

Şeyh Ziyaeddin Medresesi yeri. Sivrihisar, 2014.

Medrese

Seyyîd Mahmud Türbesi'nin batısında bulunan merdivenle medrese bölümüne çıkılır. 1928 yılında buranın "*Şeyh Ziyaeddin Medresesi*" olduğu, aslında tekke olarak yapılan fevkani yapının onbir odası, bir dershanesi, bodrumu ve tahtani iki oda, iki hela ve avluya havi olduğu tapu kayıtlarından anlaşılmaktadır.[8] Maarif Vekaleti müfettişlerinden Ahmet Tevhid Bey 1929 tarihli Maarif Vekaleti Mecmuası'nda: "Elyevm (bugün) dispanser olarak kullanılan medrese içinde güzel bir mescid ve türbe vardır. Bu odaya ve diğer odalara birkaç ayak merdivenle çıkılıyor. Dispanser muhasebe-i hususiyenindir. 1926 senesi Teşrini Evvel'in 29'unda küşad (açılmış) edilmiştir. Altı yataklıdır. Merdivenlerin yanında ve kısmen mescidin altında Seyyid Mahmud Suzani'nin türbesi bulunmaktadır.[9] Günümüzde Şeyh Ziyaeddin Medresesi'nden temel izleri ve su kuyusu kalmıştır. Seyyid Mahmud Suzani Külliyesi bir Nakşî Dergâhı olarak kullanıldığı belgelerde zikredilir.

Hazire

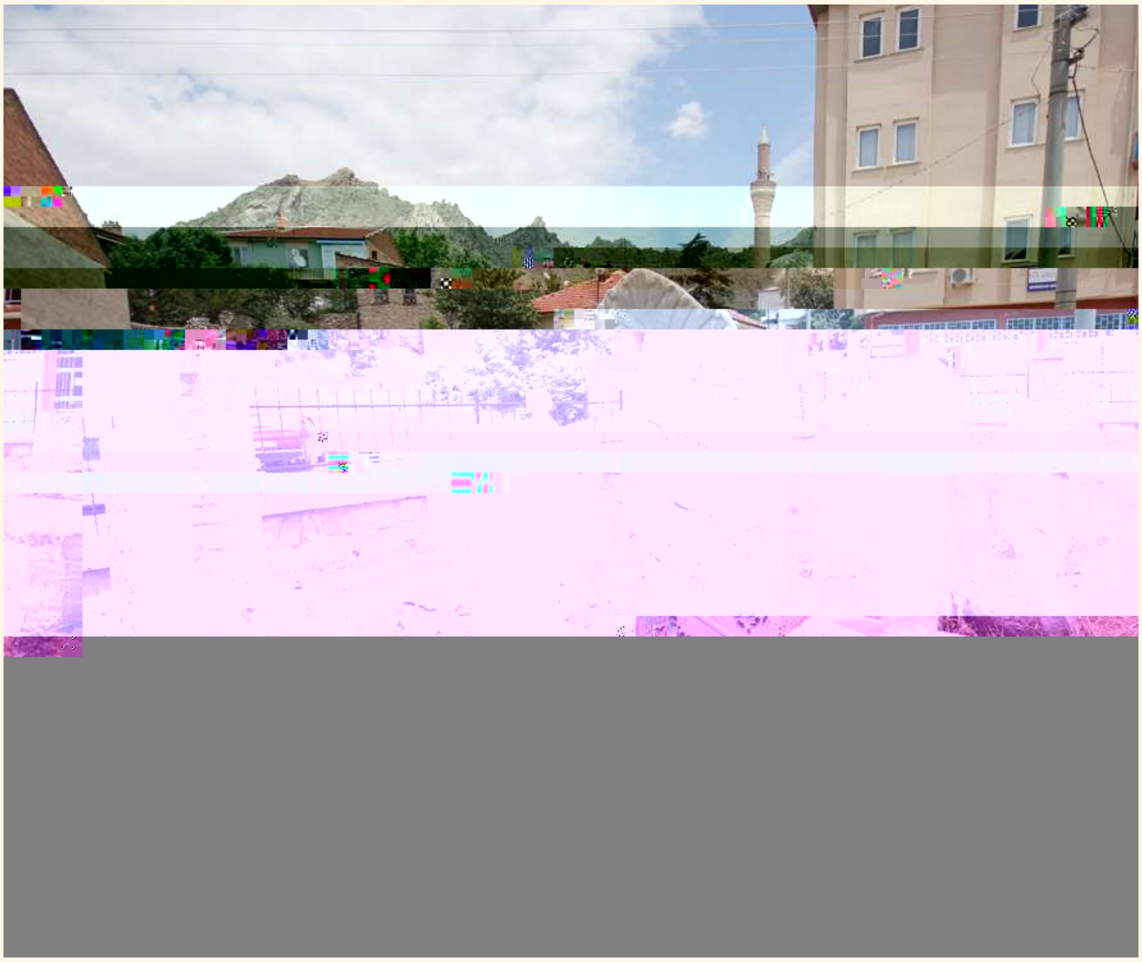
Suzani Külliyesi haziresinde çok sayıda Osmanlı dönemine ait kitabeli mezar bulunmaktadır. Şahide taşlarındaki ibarelerden buranın bir Nakşi dergâhı hazire olduğu izlenimi vermektedir. Nakşibendi Dergâhı dervişânından el-Hac Osman Efendi (1313), Nakşibendi Dergâhı dervişânından Hüseyin Ağa zevcesi Fatıma Zehra (1310).

8 Orhan Keskin, Bütün Yönleriyle Sivrihisar Tarihi,

9 Orhan Keskin, Bütün Yönleriyle Sivrihisar Tarihi,

Seyyid Mahmud Suzani Külliyesi ve haziresi. Sivrihisar, 2014.

MELİK (EMİR) GAZİ

Melik Gazi nam-ı diğer "Emir Gazi" (v. 528/1134), Dânişmendli hânedanının en nüfuzlu hükümdarlarındandır. Dânişmendli hânedanının kurucusu Melik Danişmend Gazi'nin torunu ve Gümüş Tekin'in büyük oğludur.

Dânişmendli hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Melik Danişmend Gazi(1071-1085)'nin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Kaynaklarda adı *"Melik-i Muazzam Dânişmend Ahmed Gāzî (Taylû) b. Ali et-Türkmânî"* şeklinde geçmektedir. Azerbaycan'da yaşamış bir Türkmen âilesine mensup olan Dânişmend Gazi, Sultan Alparslan'ın hizmetine girerek onun en gözde emîrleri arasında yer almıştır. Malazgirt Savaşı'na katılan Dânişmend Gazi, zaferden sonra kendisine iktâ edilen Sivas'ı fethederek Dânişmendli hânedanının ilk çekirdeğini teşkil etmiş (1071), daha sonra burayı bir merkez olarak kullanıp maiyetindeki emîrlerle Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum'u zaptederek Anadolu'da kurulan ilk Türkmen beyliklerinden birinin temellerini atmıştır.[1]

Melik Dânişmend Gazi, *"Dânişmendnâme"*'ye göre Seyyid Battal Gazi'nin doğduğu yer olan Malatya'da dünyaya gelir. Asıl adı *"Melik Ahmed"*'dir. Babası *Ali b. Mızrab*, annesi ise Malatya Emiri Ömer'in kızıdır. Dânişmend Gazi'nin babası, *Ebû Müslim-i Horasânî*'nin yakın silâh arkadaşı *Hârizmli Mızrab*'ın soyundandır. Melik Ahmed, Seyyid Battal Gazi'nin torunu *Sultan Turasan* ile arkadaş olur. Sultan Turasan'dan silahşörlük öğrenir. Diğer taraftan da İslâmî ilimlere çalışır ve kısa zamanda âlim olur. Bu sebeple kendisine *"Dânişmend"* lakabı verilir.

Bir gece rüyasında Hazreti Peygamberi (s.av.) görür, ondan cihad ve gazâ için emir alır. Aynı gece arkadaşı Sultan Turasan da rüyasında dedesi Seyyid Battal Gazi'yi görüp ondan benzer bir tâlimat alır. Bunun üzerine iki arkadaş Bağdat'a gidip Abbasi halifesinden cihad ve gazâ için izin isterler. Halife kendilerine izin verir ve Battal Gazi'nin sancağı ile Ebû Müslim-i Horasânî'nin alemini onlara teslim eder. Böylece Rum diyarında gazâ ve cihada başlarlar.

1 Abdülkerim Özaydın, "Danişmend Gazi", TDVİA, c: 8, s. 467-469.

Melik Dânişmend Gazi'nin gazâlarına *Çavuldur Çaka, Hasan b. Meşiyya, Eyyûb b. Yûnus, Süleyman b. Numân, Kara Doğan* ve *Kara Tegin* gibi cengaverler de katılır. Harap olan Sivas Kalesi'ni tamir ederek kendilerine merkez yaparlar ve civar şehirleri fetih için harekete geçerler. Dânişmend Gazi, ünlü bir Rum cengâveri olan "Artuhi" ile karşılaşıp onu yenerek müslüman eder ve arkadaşları arasına alır. Daha sonra bu kişi onun en yakın dostu olur.

Dânişmend Gazi, rüyalarında sık sık Battal Gazi'yi görür ve ondan tâlimat alır. Ordusunda Battal Gazi'nin alemini ile Ebû Müslim'in sancağını taşır. Bir ara Sultan Turasan'ı bir grup gazi ile İstanbul'u almaya yollar. Bu akında başarılı olamazlar ve Sultan Turasan, Alemdağı'nda şehid düşer. Mâmûriye (Ankara), Mankûriye (Çankırı), Kastamonu ve Gerede taraflarına seferler düzenlenir. Bundan sonra Dânişmend Gazi, Yeşilırmak havzasının fethine yoğunlaşır. Yankoniya (Çorum), Sisiya (Gömenek), Dokiya (Tokat), Karkariye (Zile), Harsanosiya (Niksar) vb. kaleler, Haç Deyri, Deryanos Deyri gibi büyük manastırlar Dânişmend Gazi'nin gücüne dayanamaz. Dânişmend Gazi en son, Efromiya adlı yenilmez bir cengâver olan ve ihtida ederek Artuhi ile evlenmiş bulunan genç kızın babasının elindeki Harşana (Amasya) Kalesi'ni alır. Canik tarafını da ele geçirmek isterken yolda yaralanarak Niksar'a döner ve orada vefat eder. Melik Dânişmend Gazi'nin türbesi Tokat ili Niksar ilçesindedir. "Dânişmendnâme"ye göre başta Dânişmend Gazi'nin kendisi olmak üzere kahramanların hepsi düzenli olarak beş vakit namazlarını kılar ve asla içki içmezler. Melik Dânişmend Gazi'nin vefatından sonra fetihleri oğulları sürdürür.

Dânişmend Gazi'nin vefatından sonra yerine oğlu Gümüş Tegin (Tekin) geçer. Bizans ve özellikle Haçlılar ile yapılan savaşlarda Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın müttefiki olur. Haçlılar'ın İznik'i kuşatması (Mayıs 1097) üzerine Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, ordusuyla İznik'e gider. Büyük ve muntazam Haçlı ordusu karşısında zor durumda kalır. Bu olay üzerine Gümüş Tegin ve Kayseri Emîri Hasan kuvvetleriyle Kılıç Arslan'ın yardıma koşar. 30 Haziran 1097 günü Eskişehir Ovası'nda Türk kuvvetleriyle, zırhlı birliklerden oluşan Haçlı ordusu arasında çetin bir muharebe olur. Sayıca üstün Haçlı ordusu karşısında Türk birlikleri geri çekilmeye mecbur kalır. Daha sonra düzenlenen Haçlı seferlerinde Gümüş Tegin, I. Kılıç Arslan'la birlikte muharebelere devam ederler ve üstün başarılar kazanırlar. Bu başarılarda Halep Selçuklu Meliki Rıdvan, Harran Emîri Karaca ve diğer Türk beylerinin de büyük payı vardır. Haçlılar'a karşı birlikte cihad eden Gümüş Tegin ile I. Kılıç Arslan'ın arası bir fidye olayından dolayı açılır ve Kılıc Arslan, Gümüş Tegin'i Maraş yakınlarında hezimete uğratır. Bu bozgundan bir süre sonra da Gümüş Tegin, Sivas'ta vefat eder (1104).

Gümüş Tekin'in vefatından sonra büyük oğlu olan Emîr Gazi nam-ı diğer Melik Gazi, hanedanın başına geçer (1104). Önceleri Selçuklu hakimiyetine tabi olsa da I. Kılıç Arslan'ın vefatı üzerine (1107)

iktidar boşluğundan ve oğulları arasında başlayan taht kavgalarından faydalanarak hâkimiyet sahasını genişletmeye, Dânişmendliler'i eski gücüne kavuşturmaya çalışır. I. Kılıç Arslan'ın oğlu Mesud damadı olduğundan şehzadeler arasındaki taht mücadelesinde Emir Gazi, damadı Mesud'u destekler. Mesud onun sayesinde Anadolu Selçuklu tahtına geçer (1116). Emîr Gazi, Antakya Prinkepsi Roger'i bozguna uğratır. Mengücükler'le anlaşmazlığa düşen Artuklu Belek'i destekler. Bir muharebede Mengücüklü İshak ve Bizans komutan Gabras'ı esir alır. Mengücüklü İshak uzun süre onların nüfuzu altında kalır ve fidye ödeyerek esaretten kurtulan Gabras da bir süre sonra Bizans'a karşı Dânişmendliler'e sığınarak onların hizmetine girer.

Dânişmendli Emîr Gazi, damadı Mesud'un Selçuklu tahtında olması dolayısıyla giderek Anadolu'daki olaylara müdahil olur ve Malatya'yı alır (1124). Ayrıca Mesud'un kardeşi Melik Arab ile olan mücadelesinde damadını destekler. Kayseri ve Ankara'yı ele geçirir. Sultan I. Mesud kayınpederi sayesinde tahtını korumayı başarırken Malatya'dan Sakarya'ya kadar uzanan Selçuklu toprakları Dânişmendliler'in eline geçer. Anadolu'nun en güçlü devleti haline gelen Dânişmendliler, 1129 yılında Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Karadeniz sahillerini kontrol altına alır. Ermeni Kralı I. Leon'un yardım isteği üzerine Çukurova'ya iner ve Antakya Prinkepsi II. Bohemund'u yenerek, Ermeni Leon'dan yıllık haraç alır. Dânişmendli hâkimiyetini genişletip ülkenin her tarafında huzur ve asayişi sağlayan ve Selçuklu topraklarının bir bölümünü de kendi hâkimiyeti altına alarak Anadolu'nun en nüfuzlu hükümdarı olan Emîr Gazi (Melik Gazi), 1134 yılında vefat eder. Dânişmendli tahtına büyük oğlu Melik Muhammed geçer.[2]

Oruç İbrahim Zâviyesi'nin mevcut durumu. Memik, Sivrihisar, 2014.

Eskişehir coğrafyasında "Danişmendliler"in varlığını gösteren bazı yerleşme isimleri mevcuttur. Örneğin *"Oruç İbrahim Zâviyesi"*nin bulunduğu ve Sivrihisar kazasına bağlı *"Arslandoğmuş"* Köyü, Dânişmendli emîrlerinden "Arslan Doğmuş"un adını taşır. Arslandoğmuş Köyü zamanla terk edilmiş olsa gerekir ki Memik Köyü yakınlarında Arslandoğmuş mevkii ve eski mezarlığı bulunmaktadır. Ayrıca Tepebaşı ilçesine bağlı olan *"Danişmend"* köyü de adından anlaşılacağı üzere bir Danişmendli yerleşmesidir.

2 Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", TDVİA, c: 8, s. 469-474.

Melik Gazi Türbesi giriş cephe. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

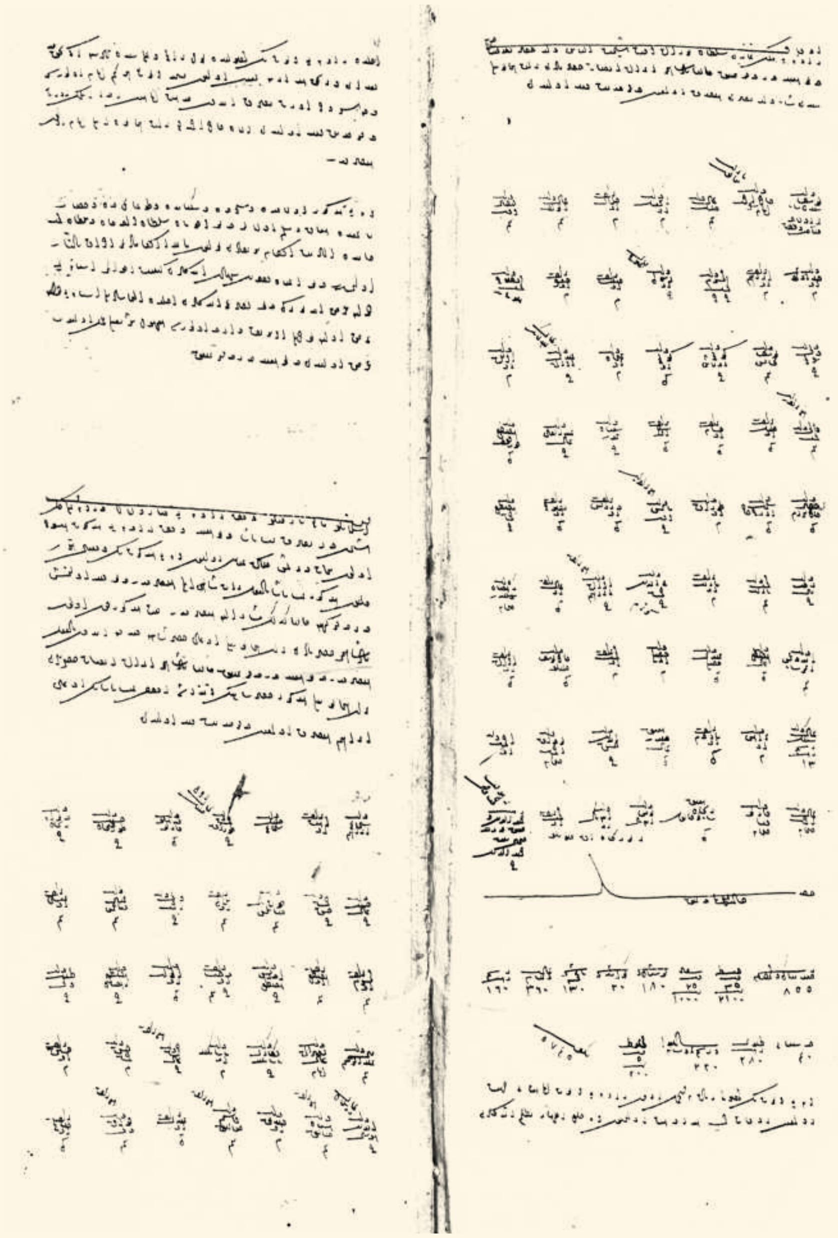
Anadolu'da "Melik Gazi" adıyla anılan çok sayıda türbe bulunmaktadır. Bu türbelerin bulunduğu şehirler şunlardır:

Tokat Melik Gazi Türbesi: Niksar ilçe merkezinde bulunan türbe Melik Danişmend Gümüştekin Ahmed Gazi adına yapılmıştır. Kayseri Melik Gazi Türbesi: Pınarbaşı ilçesi Melikgazi Köyü'nde bulunan türbe Melik Muhammed Gazi adına yapılmıştır. Erzincan Melik Gazi Türbesi: Kemah ilçe merkezinde bulunan türbe "Sultan Melek" adıyla da anılır. Kırşehir Melik Gazi Kümbeti: Şehir merkezinde bulunan kümbet Muzafirüddin Behram Şah adına eşi tarafından 1240-1250 yıllarında yaptırılmıştır. Çorum Melik Gazi Türbesi: Merkez Melikgazi Bağları semtinde bulunan türbe "Melek Gazi" adıyla da anılmaktadır. Ordu Melik Gazi Türbesi: Akkuş ilçesi Tuzak Köyü'nde bulunmaktadır. Kastamonu Melik Gazi Türbesi: Araç ilçesi Yenice Köyü Dereler Mahallesi'ndedir. Eskişehir Melik Gazi Türbesi: Seyitgazi ilçesi Doğançayır Köyü eski Melikgazi yerleşmesindedir.

Eskişehir Melik Gazi Zâviyesi Vakfı

Seyitgazi ilçesi Doğançayır Köyü'ne yaklaşık 6 km. mesafede bulunan eski "Melik Gazi" köyünde bulunan Melik Gazi Zâviyesi Vakfı'na ait vakıf kayıtlarına Karahisâr-ı Sahib Livâsı Barçınlu kazâsı evkafı arasında rastlıyoruz. Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait 1530 tarihli Karahisâr-ı Sahib Livâsı Barçınlu kazâsı Melik Gazi Köyü, Melik Gazi Zâviyesi vakfı olarak kayıtlıdır:[3]

3 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri-I, s. 140.

Melik Gazi Zâviyesi vakıf kaydı.

Vakf-ı Zâviye-i Melik Gazi; tabi-i mezbûr [Barçınlu] Karye-i vakf-ı mezbûr [Melik Gazi]. Hane 49, mücerred 4, pîr-i fâni 3, hüddâm [hademe] 5, hasıl 4855 [akçe].

983/1575 tarihli Evkâf Defteri'ndeki kayıtta Melik Gazi Zâviyesi'nin bulunduğu yerleşmenin adı da Melik Gazi'dir:[4]

Evkâf-ı Zâviye-i Melik Gazî Sultân nevverallahu merkadehu. Meşihatı İlyâs veledi Hızır tasarrufundadır deyu mukayyed der defter-i Atîk. Haliyâ padişâhımız e'izz'allâhu ensârehu hazretleri berât-ı humâyûniyle Seydî Şah veledi Basrî mutasarrıf olmağın defter-i Cedîde kaydolundu. Yekûn: 5745 [akce].

Vakıf belgelerinden Melik Gazi Zâviyesi'nin Sultan II. Murad Han'dan önce faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.

4 575 Numaralı Evkâf Defteri, v. 85b, 85a.

Melik Gazi Türbesi. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Melik Gazi Türbesi

Eski Melik Gazi Köyü'nde bulunan Melik Gazi Türbesi ve Zaviyesi'nden günümüze yalnızca türbe sağlam ulaşabilmiştir. Yerleşmede bir iki hane oturmaktadır. Çevrede eski köy mezarlığı, Osmanlı dönemi çeşme ve yapıların temel izleri görülmektedir.

Melik Gazi Türbesi; bölgede bulunan diğer türbe yapıları ile plan ve örtü sistemindeki benzerliklerinden yola çıkılarak XIV. yy. tarihlenmektedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü türbeye doğu cephede bulunan dikdörtgen bir kapıdan girilir. Giriş kapısının üzerinde ve güneye kaydırılmış sağır bir sivri kemer görülür. Kapının güneyinde bulunan kare pencere sivri kemer alınlıklıdır. Türbenin güney cephesinde eksenin iki yanına yerleştirilmiş, tuğla örgülü sivri kemer alınlıklı birer dikdörtgen pencere vardır. Batı cephesi sağır olan yapının, kuzey cephesinde güney cephede bulunan pencereler ile aynı özelliklere sahip dikdörtgen bir pencereye yer verilmiştir.

Türbe içinde doğu batı doğrultusunda bir sanduka yer alır. Dış cephede görülen pencere ve kapı düzenlemesi içtende tekrarlanmıştır. Güney duvar ekseninde dikdörtgen bir mihrap nişi görülür. İçten tamamıyle sıvalı olan yapıda herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir. Yapının güney, kuzey ve batı duvarları boyunca sekili bir düzenleme görülür. Dıştan moloz taş örgülü olan türbe, 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Melik Gazi Zâviyesi yapı bakiyesi. Seyitgazi, 2014.

Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce hazırlanan restorasyon projesi kapsamınca 2008 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılan zaviye; türbenin girişinin bulunduğu doğu yönünde yer almaktadır. Zaviye, blok mermer döşeli bir avluya sahiptir. Zaviyeye ait diğer mekanlar avlunun kuzey ve güneyine yerleştirilmiştir. Zâviyede bir mescidin varlığı mihrabın

Melik Gazi Zâviyesi yapı Eskişehir, 2014.

bakiyesinden anlaşılmaktadır. Gerek türbede gerekse zaviyede çok sayıda Bizans dönemi devşirme malzeme kullanılmıştır.[4]

Melik Gazi Zâviyesi'nin ondokuzuncu yüzyıl başlarında faal olduğu 1212/1797 tarihli zâviyedâr atamasından anlaşılmaktadır:[5] *"Seyyid Gazi kazasında Melik Gazi Zaviyesi zaviyedarlığı cihetinin ferağından bir başkasına tevcihi."*

Melik Gazi Zâviyesi yakınında bulunan bir çeşme. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

4 Erol Altınsapan-Ali Gerengi, "Eskişehir-Seyitgazi Melekgazi Türbesi ve Zaviyesi (Die Türbe und die Zaviye von Seyitgazi Melekgazi in Eskişehir)" Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi (Forschungszeitschrift über Alevitentum und Bektaschitentum) Heft 2 Winter 2010 Köln s.47-62.

5 BOA, Tarih: 29/Za/1212 (Hicrî), Dosya No: 236, Gömlek No: 11782, Fon Kodu: C..EV.

Karacaahmet Mezarlığı

tihal iden âmâ gâh olur ki, nur-ı basar peydası ile manzur-ı ayn-ı inayet olur."

Mecdî Efendi, "*Şakaiku'n-Nu'maniyye*"de Karaca Ahmed hakkında daha geniş bilgi verir:[3]

"eş-Şeyhü'l-ârifü-billah Karaca Ahmed rahimehu Allahul-Melikul-Ehad:

Peder-i huceste siyeri diyâr-ı Acem'in mülûkundan idi. Zikrolunan bilâdda vücûda gelüb dâye-i zevk ve safânın hicrinde perveriş bulduktan sonra galebât-ı cezebât-ı ilâhiye sebebiyle mevtın-i aslîsini terk idüb bilâd-ı şeref nihâd Rûm'a geldi. Şiir:

Cevâhir râ bûd kadr u behâbîş
Begurbet çün bûd ez-maden-i havîş

Vilâyet-i Anadolu'da Akhisar nâm kasabanın muzâfatından bir mevzide tevattun idüb nice müddet ibadet-i Hudâ-i rabb-i izzeten meşgul olduktan sonra palas vücudu şiâr-ı tecerrüd ve disâr-ı

3 Mecdî Mehmed Efendi, *Şakayiku'n-Nu'maniyye*, s. 33.

Hacı Bektâş-ı Velî Türbesi.
Hacıbektaş, Nevşehir, 2011.

Karaca Ahmed ve Hacı Bektâş-ı Velî

Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi'nde *"Hâcı Bektâş-ı Velî Bâtın Âleminden Rûm Erenlerine Selâm Virdügidür"* başlığı altında anlatılan menkıbeye göre Rûm (Anadolu) erenlerinin gözcüsü ve Sivrihisarlı *Seyyîd Nureddîn*'in müridlerindendir. Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi'nde *"Hâcı Bektâş-ı Velî Bâtın Âleminden Rûm Erenlerine Selâm Virdügidür"* başlığı altında şu menkıbe anlatılır:[7]

"Nakldür kim ârifierin başkanı Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî -kutlu sırları azîz olsun Anadolu'ya yaklaşınca manâ âleminden Anadolu erenlerine selâm verdi. *"Allah'ın selâmı üzerinize olsun. Anadolu'da olan erenler ve gardaşlar"* dedi. O zamanda orada elli yedi bin Anadolu ereni hazır idi. Karaca Ahmed'de bu erenlerin gözcüsüydü.

Hazret-i Hünkâr'ın selâm verdiği Sivri Hisar diyârından Seyyid Nûreddîn'in kızı ve henûz bekar olan Fâtıma Bâcı'ya malum olur. Fatıma Bacı erenler meclisinde erenlerin yemeklerini pişirirdi. Karaca Ahmed de Seyyid Nûreddîn'in müridlerindendi. Fâtıma Bacı hemen ayağa kalkıp, Hünkâr varlığından yana yönelip, elini göğsüne koyup, üç kerre *"Allah'ın selâmı senin de üzerine olsun"* diyerek geri yerine oturdu. O mecliste hazır olan erenler Fâtıma Bacı'nın selâm alıp oturduğunu görünce:

7 Hamiye Duran, Velâyetnâme, TDV Yayınları, Ankara 2007, s. 174-182. Traskribe metin anlaşılabilir olması için sadeleştirilmiştir.

- *"Sultânım bizim neslimizden ne kadar erkek ve dişi olursa size adağımız olsun"* der. Ondan sonra Hazret-i Hünkâr şöyle buyurur:

- *"Şimdi geldiğin o meclise var. Anadolu erenlerine bizden selâm söyle. Buraya gelsinler. Nefeslerini ve yüzlerini görelim. Sende burada ne gördüysen onlara aynen anlat. Bizim nefesimizden onları buraya gelmeye davet et. Onlarla birlikte sende gel."* Dedi.

Hacı Tuğrul *"sem'an ve tâ'atan"* (işittik ve itaat ettik) diyerek ayrılır ve erenlerin huzuruna gelir. Erenler neler oldu diye sorarlar. Hacı Tuğrul başından geçenleri aynen anlatır ve:

- *"Siz erenlere selâm eyler ve siz erenleri huzuruna davet eyler"* deyince, erenler:

- *"Ne lâzımdır kim biz onun ayağına varalım"* diyerek ser-keşlik ederler. Hacı Bektâş'ın davetine icabet etmeyerek herkes makamına gider. Onların bu hali Hazret-i Hünkâr'a malûm olur. Oturduğu yerden bir kere üfürür ve cümlesinin çerağı söner. Üç gün üç gece çerâğlarını yakamazlar. Bundan sonra Hünkâr varlığı mübârek parmağıyla işâret eyleyerek Anadolu erenlerinin seccadeleri altlarından kaybolur. Anladılar ki bütün bu olaylar onun davetine icabet etmediklerinden dolayı oluyor. Bunun üzerine erenler toplanarak kendi aralarında meşveret eylerler: *"Bu rumûzlar ol erin oyunudur bizi kendileri davet etti, biz muhâlefet eyledik, elbette varmak gerekir"* diyerek karar verirler ve Hazret-i Hünkâr'ın huzûruna gelirler..."

Velâyetnâme'deki menkıbenin devamında, Anadolu erenleri Hacı Bektâş-ı Velî'den özür dileyerek, tanışırlar ve sohbet ederler. Erenlerin sorusu üzerine Hacı Bektâş, Türkistân ilinden

“Gayb âleminden bir ses hem *Karaca Ahmed*’e hem de *Musa Ez-Zuli*’ye geldi. Karaca Ahmed terbiyesi için Şeyh Musa Ez-Zuli’ye gönderildiğini ve Şeyh Musa Ez-Zuli’ye de kendi neslinden Karaca Ahmed’in terbiye için geldiği bildirildi. Şeyh Musa onun gelişini karşıladı ve kucaklaştılar. Şeyh Musa bu karşılaşmada ona:

- *“Karaca Ahmed’im”* dedi ve ismi böylece kaldı.

Mardin’de Musa Ez-Zuli’nin meclisinde erenler sohbet ederlerdi. Sohbetleri esnasında konu Rum’da evliyadan kim var, konusuna geldi. Bunun üzerine Şeyh Musa, Karaca Ahmed’e:

- *“Nazar et, Rum’da kim var”* dedi. Karaca Ahmed hırkayı başına örtüp murakabe eyledi. Murakabe sonunda:

- *“Kırşehir’de bir höyük üzerinde yalnız bir güvercin oturmaktadır”* dedi. Teftiş nedeniyle güvercin donuna girip saklanan Hacı Bektâş’ı Karaca Ahmed fark etti. Bunun üzerine Şeyh Musa:

- *“Bu eren hakkında kim bize bilgi getirir”* dediğinde de *Tuğrul Baba*’yı gönderdiler.”

Menkıbenin devamında Hacı Tuğrul doğan donuna girerek, güvercin donunda bulunan Hacı Bektâş’ı yakalamaya gider. Bu durumu farkeden Hacı Bektâş, kartal donun giyerek, doğan donunda olan Hacı Tuğrul’u yakalar ve bir kanadını incitir. Hacı Bektaş *“Er ere yırtıcı şeklinde mi gelir, Tuğrulum”* der. Hacı Tuğrul yaralı halde geri döner ve onun yarasını Karaca Ahmed sarar. Kırıkları hemen düzelir. Bundan dolayı Şeyh Musa, Karaca Ahmed’e:

- *“Rum’daki bütün kırıklar senin sarmanla düzelip şifa bulsunlar ve Rum’un gözcülüğü de sana verilmiştir, ayrıca sığamak sana verilmiştir, senden sonra da senin evlatların ve senin mezarına gelenler şifa bulsunlar”* der.

Sarı Saltuk ve Karaca Ahmed

Ebu’l-Hayr Rumî’nin kaleme aldığı *“Saltıknâme*”ye göre asıl adı *“Şerîf Hızır”* olan Sarı Saltuk, Hanefi mezhebine mensup, râfizilerle savaşan sünnî bir velîdir. M. 1263 senesinde Rumeli’ye geçmiş, pek çok fetih hareketinde bulunmuştur.[10] Saltuknâme’de *“Evliyâ-yı Rûm”*dan bahsederken şu rivayet nakledilir:[11]

“Acem’de bir kişi dahi vardı. Bazılar Rûm’dan idi dirler. Ol er adına, *Karaca Ahmed* dirlerdi ve gürbüz er-idi. İşitdi kim Bekdaş [Hacı Bektâş-ı Veli] Rûm [Anadolu]’a geldi:

- *“Görelim ne erdür”* diyü bir arslana süvâr olup, bir yılanı eline alup kamçı idindi. Azm idüp dervîşleri birle gitdi. Çün *Bekdaş* işitdi kim Ahmed gelür, tekyesinün dîvârın [duvarını] yardı, tîz ol dîvâra bindi. Dîvâr yirinden kalkup revân oldı. [Karaca] Ahmed’e karşu vardılar. Çün [Karaca] Ahmed anı gördi, mütehayyir olup barmağın ağzına alup ısırdı. Bu Karaca Ahmed velâyetle cemî’i cîn’e

10 Mustafa Tatcı, *Ankara’nın Kalbinde Bir Ahî Eren Tapduk Emre,* Ankara 2013, s. 79.

11 Ebu’l-Hayr Rumî, *Saltıknâme,* Haz: Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, Ankara 2007, s. 276.

yaparak ikram eder. Yemekten sonra Sarı Saltuk velayetiyle elini yere vurarak su çıkartır ve mecliste bulunanlar bu sudan içerek şad olurlar. Bu davete Konya'da bulunan Hazret-i Mevlâna âşık, Akşehir'de bulunan Mahmud Hayrâni hazretleri de hayran hâl ile hallendiklerinden katılamazlar. Bunu öğrenen Sarı Saltuk, Mevlâna ve Mahmud Hayrâni hazretlerini ziyarete gider. Akşehir'e gelerek Mahmud Hayrâni'ye intisab eder. Mahmud Hayrâni, Sarı Saltuk'a: *"Var, yüri gazâda ol, sana fetiĥ andandur"* diyerek destur verir. Daha sonra Sarı Saltuk, Sivrihisar'da bulunan *Nasruddîn Hoca*'nın evine uğrar. Hoca evde olmadığı için Hoca'nın hanımından dua talep eder. Buradan ayrılarak Karahisar [Nallıhan] Emre [Emrem Sultan] Köyü'nde dergâhı bulunan *Tapduk Emre*'yi ziyaret eder:

"Seyyid Saltıh [Saltuk] çünki anda gitdi, Sultân Tapdık [Tapduk] hazretin arzu kıldı. Hiç görmiş degüldür. Çün kim ana yakın yitişdi, gördiler; Sultân Tapdıh [Tapduk] karşu geldi, dervişleri ile görişdiler. Andan zâviyeye geldiler. Anda konuklıklar ve ziyâfetler ve sohbetler eylediler. *Karaca Ahmed*'i ve *Piri Ahmed Sultân* ve *Yâr Ahmed Sultân* geldiler. Sohbetler olup va'z ve nasihatlar zevk ve safâ ve semâ' itdiler. Yigirmi dört gün anda durdı. Ahir anları vedâ idüp, azm-i Sinop eyleyüp giderken..."[12]

Menkıbeden Karaca Ahmed'in Tapduk Emre hazretleriyle görüştüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca menkıbede Karaca Ahmed'in Hacı Bektâş-ı Veli'nin müridi olduğuna dair bir işaret yoktur. Anlatılan olaylar *"Ricâlü'l-gayb"* adıyla anılan Gayb erenlerine mahsus özel hallerdir.

Dediği Sultan ve Karaca Ahmed

Konya Ilgın ilçesi Mahmuthisar beldesi yakınlarında Beykonak isimli yerde türbesi bulunan Dediği Sultan, "Turgutlu" ve "Bayburtlu" oymaklarının ulu pîridir. *"Dediği Sultan Menâkıbnâmesi"*nde Karaca Ahmed ile *Dediği Sultan* çağdaş gösterilir. Menâkıbda Sultan Karaca Ahmed, Anadolu erenlerinin gözcüsü ve Dediği Sultan da Anadolu erenlerinin "nurdan paresi"dir.

Manzum bir şekilde anlatılan menkıbede Dediği Sultan, Karaca Ahmed'i Hacı Bektâş-ı Veli'nin üzerine gönderir:[13]

Sultan Dediği'ne dediler varayın
Bizim aramızda nurdan paresin

Bir kişi bunun gibi bize iş ede
Komayız biz anı asan gide

Sultan Karaca Ahmed dedi dur
Ol gögercin katına tiz durma var

Bir kara şahin oluben yürüdü
Heybeti anın taşı bürüdü

12 Ebu'l-Hayr Rumî, *Saltıknâme,* s. 276.

13 Ahmet Taşğın-Bünyamin Solmaz, agm. s. 120-124; Ahmet Taşğın, Dediği Sultan ve Menakıbı, 2013.

Sultan Karaca Ahmed bir derya olur
Gürleyip taşuben mevce gelir

Bunların gürültüsünden insan
Taaccüp eyleyip oldular hayran

Yedi gün yedi gece ittiler savaş
Od ile su birbirine oldular tutaş

Rum erenleri müşavere ittiler dinle
Müşaverede ne dediler anı dinle

Bizimle gök arasını her zaman
Karaca Ahmed bir saatte seyreyler hemen

Gelin bunlara biraz gönderelim
Ne haldedir bunları biz bilelim

Hacı Tuğrul varuben bildi hali
Gelip bunlara bildirdi ahvali

Bunlar dahi gör imdi ne ettiler
Doksan bin gayb erenleri gittiler

Dediği Sultan Menâkıbnâmesi'ne göre Sultan Karaca Ahmed, Anadolu erenlerinden olup, Hacı Bektâş-ı Veli'nin de müridi değildir.

Osmanlı Belgelerinde Karaca Ahmed Zâviyesi

Osmanlı dönemi tahrir ve vakıf defterleri, birinci kaynak özelliği taşıyan belgelerdir. Tapu Tahrir ve vakıf defterlerinde *"Karaca Ahmed"*, *"Karaca Ahmed evlâdı"*, *"Karaca Ahmed nesli"*, *"Kızılca Ahmed evlâdı"*, *"Karaca Ahmed Zâviyesi Vakfı"* ve çok sayıda *"Karaca Ahmed"* köyü kayıtlıdır.[14]

937/1530 tarihli Tahrir Defterlerinde Edirne merkez Hasan Fakî Mahallesi'nde,[15] İznik[16] ve Sivrihisar kazası Karaca Ahmed Köyü'nde,[17] Zağra-i Eskihisar kazasında[18] (Bulgaristan'da Stara Zagora adıyla anılmaktadır) *"Karaca Ahmed Zâviyesi Vakfı"* kaydı bulunmaktadır. Ayrıca Ankara-Bâcı kazası[19], Manisa-Akhisar kazası[20] ve Manisa-Kula[21] kazasında *"Karaca Ahmed nesli"*nden ailelerin bulunduğu tahrir defterlerinde kayıtlıdır.

İstanbul-Üsküdar'da bulunan Karaca Ahmed Sultan Türbesi'nin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Sultân IV. Mehmed'in annesi ve Sultân III. Murad'ın başkadını Safiye Sultân tarafından 1595-96 yılında yeniden ihya edilir. Şâir Asârî'nin eseri olan kitâbede şöyledir:

Dürretü-t tâc-ı sâhibetü-l izz-ü atâ
Hazret-i Vâlide Sultân o hayrü'n-nisvân
Karaca Ahmed gibi sultân-ı veliyyullahın

14 370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)-I; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)-I,II; 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530).

15 370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)-I, Ankara 2001, s. 3,6.

16 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)-II, Ankara 1994, s. 805.

17 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 131.

18 370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)-I, Ankara 2001, s. 68-71.

19 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)-I, Ankara 1993, s. 403.

20 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 91.

21 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)-I, Ankara 1993, s. 124.

Mezraa-i Karaca Ahmed; Yûsuf Şeyh elinde tuta geldiği otuz mudluk yeri kadimü'z-zamandan tasarruf olunu gelmiş. Selâtîn-i maziye mektuplarıyla deyu kayd olmuş der defter-i Köhne. Elhaletü hazihi Yûsuf Şeyh oğlu Kurtulmuş Şeyh mutasarrıfdır. Elinde padişahımız berâtı vardır defter-i Köhnede mestûr. Haliya padişahımız beratıyla Kurtulmuş Şeyhin anası gardaşı oğlu Pîr Gâibe virilmiş. Hüsni birâdez Pîr Gâib.

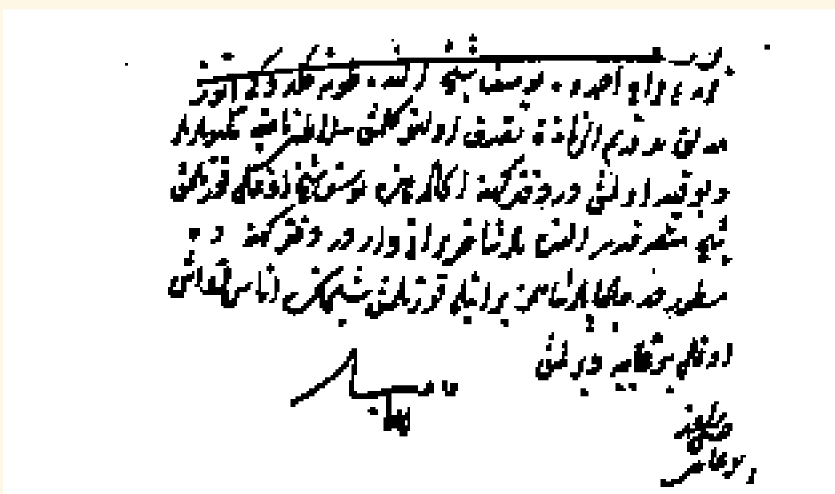
Bu vakıf kaydından Bacı kazası hudutları dahilinde bulunan Karaca Ahmed mezraası, Anadolu Selçukluları zamanından beri *Yûsuf Şeyh*'in tasarrufundadır. Otuz mudluk[23] bir arazi olan yeri daha sonra oğlu *Kurtulmuş Şeyh* tasarruf eder. Bu mezraa Kanuni Sultan Süleyman tarafından Kurtulmuş Şeyh'in dayısının oğlu *Pîr Gaib*'in tasarrufuna verilir. Pîr Gaib'in *Hüsni* adında bir kardeşi vardır.

937/1530 tarihli Ankara Tahrir Defteri'nde ise Karaca Ahmed mezraası *"Kızılca Ahmed"* vakfı adına kayıtlıdır:[24]

"Vakf-ı Kızılca [Karaca] Ahmed; Mezraa, der karye-i mezbur [Karaca Ahmed], 30 mudluk, hane 1, hâsıl 700 akçe.

Hüdâvendigâr Sancağı Sivrihisar nahiyesi Evkâfı arasında Karaca Ahmed zâviyesi vakfı bulunmakta ve Kababük[25] Köyü de zâviyenin vakfıdır:[26]

"Karye-i Kababük: Evvelde hassa-i zaîm imiş. Daha sonra Kara oğlu Firûs Beğ Karaca Ahmed Zâviyesine vakfetmiş. Merhûm Sultân Mehmed dahi vakfiyyetine mukarrer tutub hükm-i Humâyûn vermiş. Ol mucib üzerine padişahımız hazretleri dahi mukarrernâme sadaka eylemiş deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliyâ berât-ı padişahi ile evladdan Ca'fer ve Haydar mutasarrıfdır. Karye-i mezbûrda çeltük ekilürmiş. Şimdi ark çıkmayub ekilmez olmuş deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne deyu mukayyed der defter-i Atik. El-haleti hazihi diğer olan Kababük mezraası vakfiyyet üzere Mehmed b. Üveys tasarruf iderki fevt olub Ahmed vech-i şer'i üzere mutasarrufdır."

Karaca Ahmed evlatları vakfı kaydı. 928 tarihli Ankara Evkaf Defteri.

22 928 tarihli Ankara Evkâf Defteri, vr. 121b.

23 Mud: tahıl ölçü birimi.

24 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Ankara 1993, s. 402.

25 "Kababük" kelimesi Halime Doğru tarafından "Kırbük" olarak okunmuştur (Bak: Halime Doğru, *Sivrihisar Nahiyesi*, s. 104).

26 TKGM, Evkâf Defteri, v. 191b.

Şeyh Ali, 1845 yılı "Karaca Ahmed Sultan" Köyü Temettuat Defteri'nde köyün birinci muhtarı ve "tekke-nişîn"dir (türbedâr). Hacı Mehmed Efendi de aynı yıl tekke-nişîn olup, ikisi bu görevi ortaklaşa yürütmektedirler.[28]

Türbe çevresinde bulunan mezarlıkta mermer üzerine sülüs hatla yazılmış ve 09 Aralık 1900 tarihli bir mezar taşı bulunmaktadır. Mezar taşında şu ibare yazılıdır:

Hüve'l-Hallâk'ül-Bâkî
Bu zâtın sulb-i pâkinden
İdim Hâcı İsâ namım
Îşîdüb "irciî" emrîn
Dîdîm ben geldîm Ey Settâr
Bu evân-ı şebâbetde
Günahım hadden irtiksa
Şefîim Ahmed-i Muhtâr
Ve ceddîm Haydar-ı Kerrâr
Okûya Fâtiha her-bâr
Kılân buraya her züvvâr
Didim Rûhi'ye tarihi er
Dîdî Yâ Hayy Yâ Gaffâr
... Mustafa, 16 Şevvâl fî sene 1318,
(09.12.1900). Hakîr Osman.

Kitabede adı zikredilen *Hacı İsa*'nın nesebinin *"Haydar-ı Kerrâr"* yani Hazreti Ali (r.a) Efendimize ulaştığı ve Karaca Ahmed hazretlerinin soyundan geldiği anlaşılmaktadır.

Türbenin yakınında halk arasında *"Çile Dede"* adıyla anılan harap durumda bir türbe daha bulunmaktadır.

Türbe ve haziresi tel örgüyle korumaya alınmasına rağmen ilgiye ve onarıma muhtaçtır.

Karaca Ahmed Köyü adını da Karaca Ahmed Sultan Zâviyesi'nden almıştır. Vakıf belgelerinde bu köyde *Emir Han oğlu Şeyh Paşa*'nın oturduğu ve Bacı Camii'ne vakıflar yaptığı anlaşılmaktadır. Karaca Ahmed Köyü Temettuat Defterlerinde de bu köyde Karaca Ahmed neslinden olanların bulunduğu anlaşılmaktadır.[29]

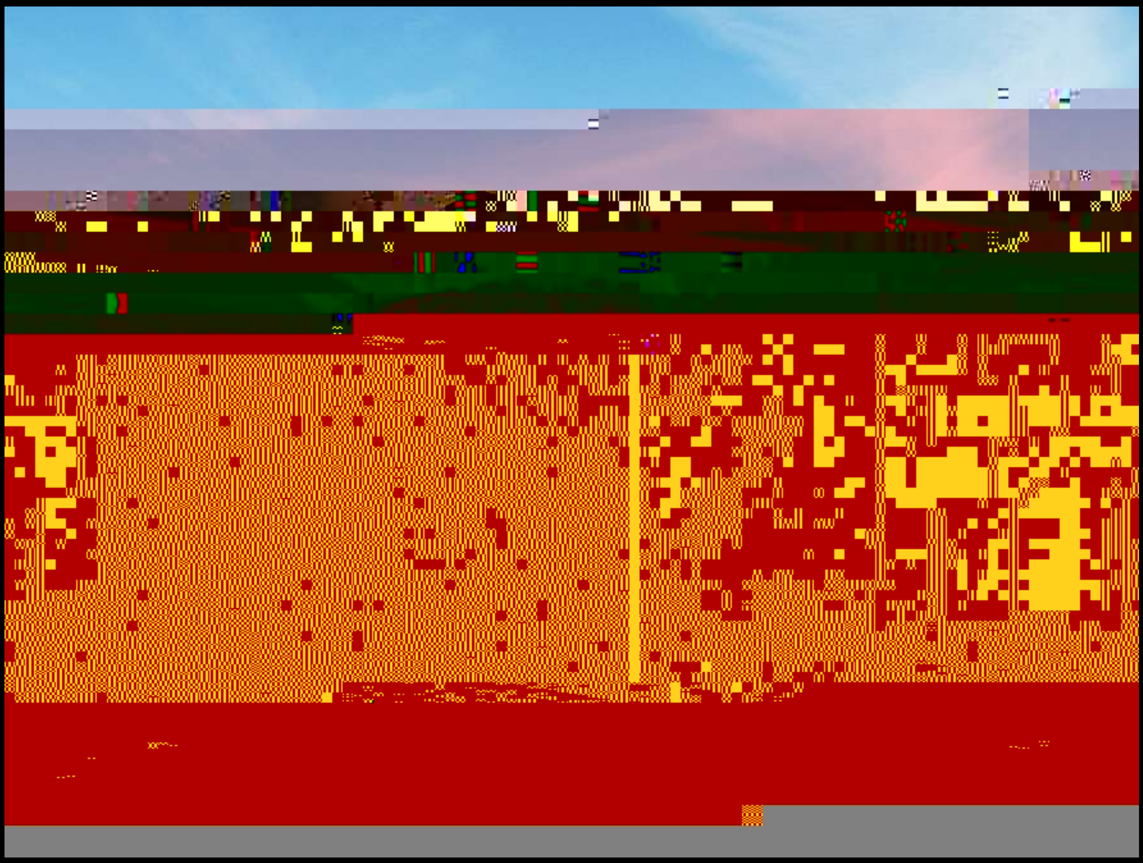
*

Evkâf-ı Humâyun Muhasebe defterinde H. 1281/1864 ve H. 1283/1866 tarihlerinde *"Sivrihisar kazâsı nefs-i kasabasında kain Karaca Ahmed Kurd Şeyh Zâviyesi Vakfı"* kaydı bulunmakta ve vakfın mütevellisi Mustafa Halife'dir. Vakfın yıllık geliri de 388 kuruştur.[30]

28 Abdülkerim Erdoğan, *Polatlı Tarih ve Kültür Atlası,* Ankara 2013, s. 224-226.

29 Abdülkerim Erdoğan, Çile Dağı Erenleri, Ankara 2014, s. 57-78.

30 VGMA, Defter No: 1954, v.30, 194.

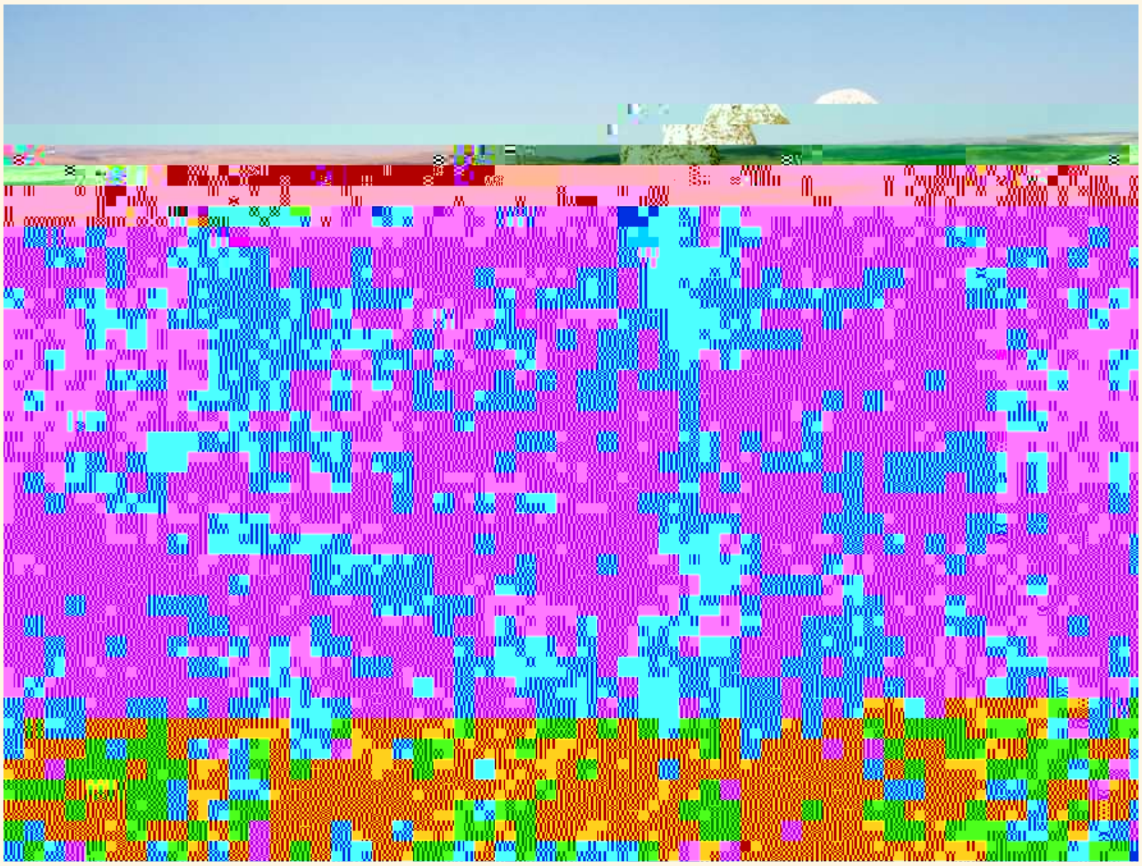
Karaca Ahmet Sultan Türbesi. Polatlı, 2011

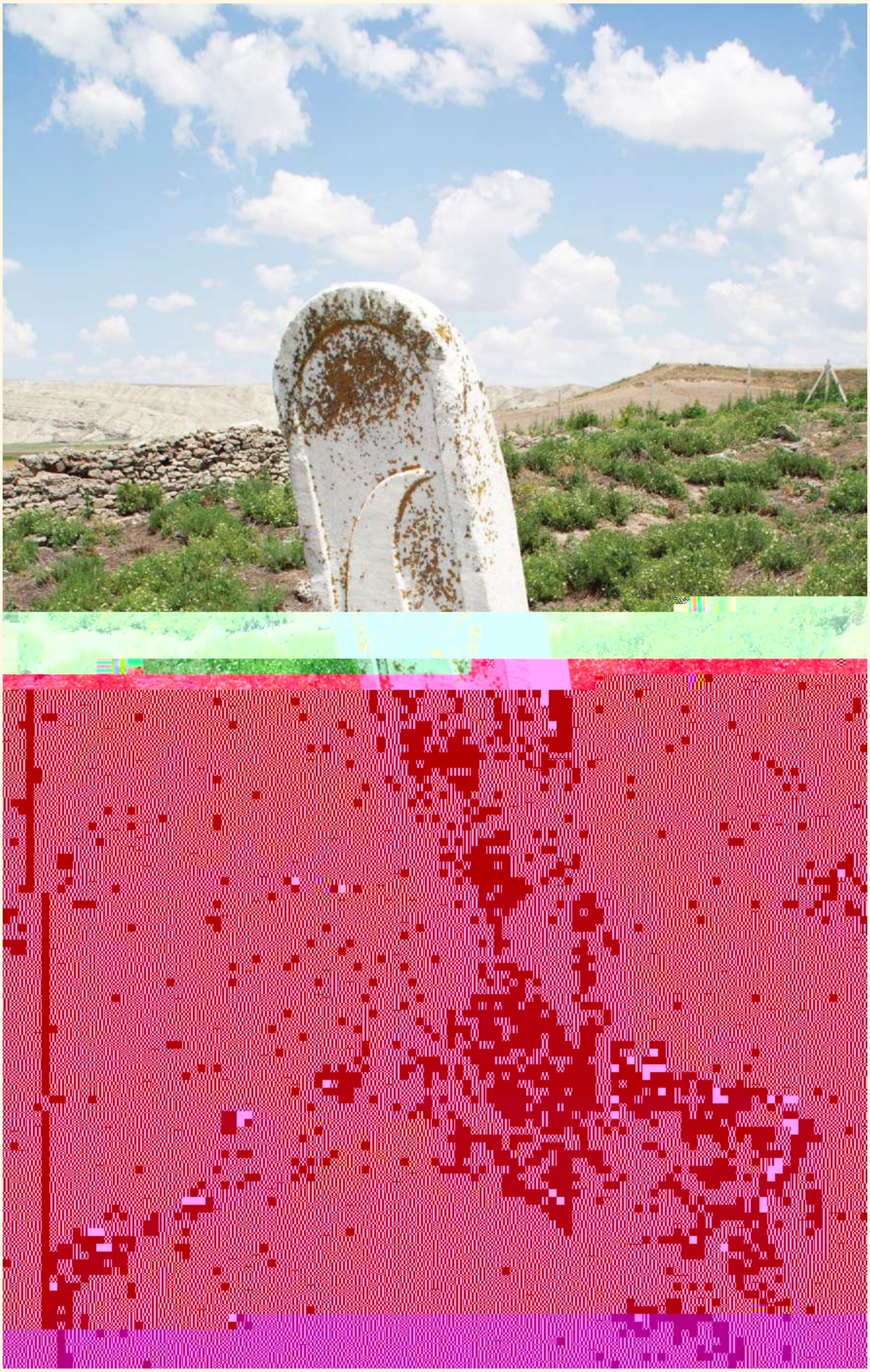
Karaca Ahmet Sultan Türbesi Tamir Kitabesi. Polatlı, 2011

Karaca Ahmed Türbesi içinden.

Karaca Ahmed Türbesi Haziresi'nde bulunan mezar.

Fâtıma Bâcı, aynı dönemde yaşayan Anadolu erenlerinden Hacı Tuğrul Baba Zâviyesi'nin kuzeydoğusunda ve Çile Dağı'nın yamaçlarında bir zâviye kurarak buraya yerleşir. Zaman içinde bu zâviyenin etrafı şenlenir ve kendi adını taşıyan "Bacı" köyü kurulur.

25 Haziran 1310 tarihinde vefat eden Fâtıma Bâcı'nın türbesi duvarında bulunan üç satırlık Arapça kitâbede:[4]

Tuvuffiyet en-nesîbetu er-refî'atu el-celîletu
Fatıma Bacı tâbellahu serâhâ
fi's-sâdis ve'l-işrîni Muharrem seneti aşerete ve sab'amietin

Tercümesi: Soyu temiz, yüce ve ulu olan Fatıma Bacı -Allah toprağını iyi ve pâk kılsın- Muharrem'in yirmi altısında, yedi yüz on senesinde vefat etmiştir.

Kitâbede özellikle zikredilen "neseb yönünden" ibaresi O'nun *"seyyide"* nesepli olduğuna delildir. Velâyetnâme'ye göre de babası Seyyid Nureddîn'dir. Sonuç olarak yeni bir kaynakla aksi ispat edilmedikçe Fâtıma Bâcı, Sivrihisarlı Seyyid Nureddîn hazretlerinin kızıdır.

Eğirdirli Muhyiddin Çelebi, *"Hızırnâme"* de bir Cuma gecesi Zilkade 880/1476 tarihinde İsparta'da yapılan manevî bir toplantıya (Cemiyyet-i Kübrâ) Fâtıma Bâcı'nın da katıldığını şu mısralarla anlatır:[5]

Ol Karaca Ahmed gelür, hem Fâtıma Bâcı gelür.
Tuğrul Baba, Turhal Baba bir gine görsem yüzlerin.

Şeyh Evhadüddîn Hâmid el-Kirmanî'nin kızı ve Ahi Evrân'ın hanımı olan Fatıma Bacı (Fatıma Hatun), Yunus Emre'nin şeyhi Tabduk Emre'nin kızı Bacım Sultan ve Seyyid Nureddîn kızı Fâtıma Bâcı ayrı ayrı kişilerdir. Tapduk Emre'nin kızı Bacım Sultan'ın türbesi ise Nallıhan ilçesi Tekke Köyü'ndedir.[6]

Fatıma Bacı'nın yaşadığı yerleşme *"Fatıma Bâcı Köyü"*, Sultan Murâd Hudâvendigâr zamanından itibaren Ankara Sancağı *"Bacı"* kazasının idari merkezi olur. "Nehr-i Kebîr", yani Ankara Çayı vadisinde bulunan yerleşmeler Bacı kazasına bağlanır. Ayrıca konar-göçer bir hayat süren *"Ulu Yörük"* ve *"Aydın beğlü"* kabileleri Bacı kazası coğrafyasında sakin olurlar.

Onsekizinci yüzyıldan sonra Bacı kazası köylerinin bir kısmı *"Yörükân-ı Ankara"*, bir kısmı da *Zîr* (İstanos) kazasına bağlanır. 1926 yılında Polatlı ilçesine bağlanan Bacı Köyü, daha sonraki yıllarda Temelli yolu üzerindeki yeni yerleşme sahasına taşınır. Eski Bacı Köyü'nde Fâtıma Bâcı Türbesi ve camii ile birkaç ev kalır. Tarihi çeşmeler ve konaklar ise harap olur.

4 Kitabenin okunmasında yardımcı olan Müfid Yüksel Bey'e teşekkür ederiz. Abdülkerim Erdoğan, Çile Dağı Erenleri, Ankara 2014, s. 41.

5 Mehmet Saffet Sarıkaya, "Hızırname'nin Bektaşiliğe Dair Malumatı ve Hızır-name Çerçevesinde Bektaşi Kültüründe Hızır İnancı", s. 13.

6 Abdülkerim Erdoğan, Ankara Erenleri-1, Ankara 2012, s. 47-48; Mustafa Tatcı, Ankara'nın Kalbinde Bir Ahî Eren Tapduk Emre, Ankara 2013, s. 59.

Fatıma Bacı Türbesi ve Camii, Bacı, Polatlı, 2007.

rilmeğin vec[h] mezbûr üzere kayd olundu. Devamında da Fâtıma Bâcı Köyü'nde oturan 150 hane vakıf reaya reisinin adı yazılıdır.

Nefer: 151 [kişi]. Hane: 91. Hasıl: 9975 [akçe].

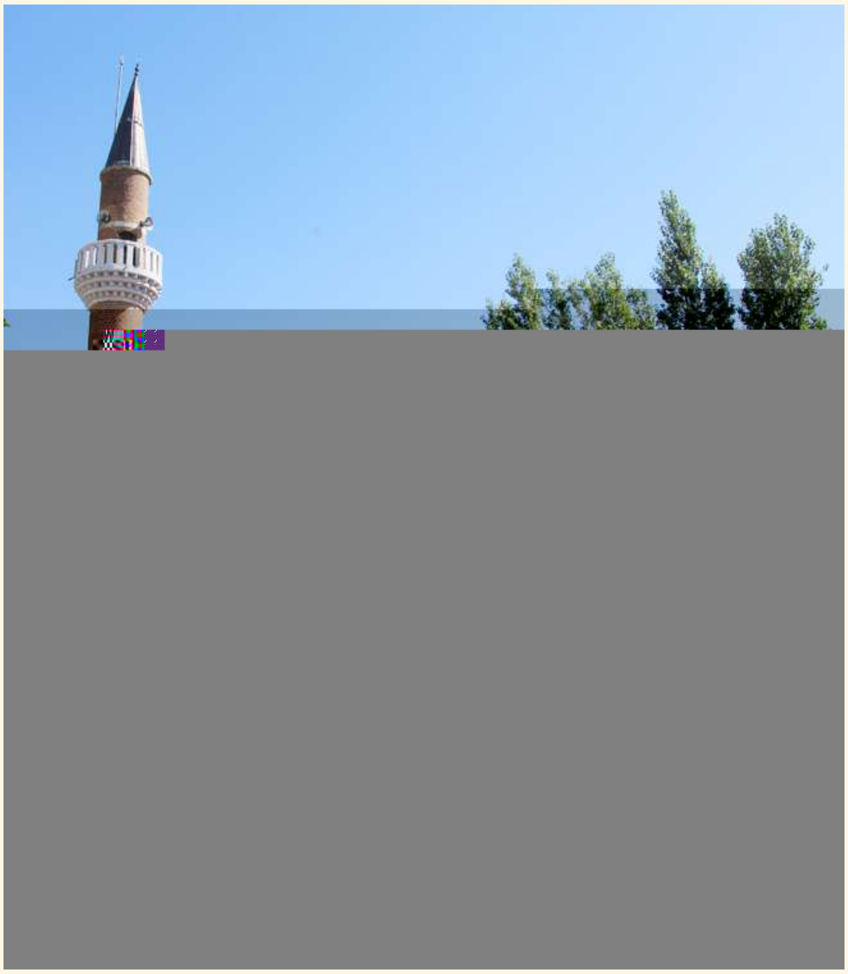
Hınta [buğday] mud: 69, 4140 [akçe]. Şair [arpa] mud: 28, 1400 [akçe]. Burçak: 10 mud, 500 [akçe]. Öşr-i bağ: 600 [akçe]. Öşr-i penbe (pamuk): 300 [akçe]. Öşr-i bostân: 70 [akçe]. Öşr-i kovan: 60 [akçe]. Resm-i çift: 1257 [akçe]. Resm-i bennâk: 408 [akçe]. Resm-i ekinlü: 15 [akçe]. Asiyâb resmi: 18 [akçe]. Resm-i kışlâk: 50 [akçe]. Resm-i ganem: 350 [akçe]. Bağçe der yedi Mahmûd Hacı, Armud Deresi dimekle meşhurdur, fî sene 8 [akçe]. Sâlyevâ: 400 [akçe].

Ucmak Deresi ve Alaaddin Deresi ve Emûr Deresi Eskibağ yerleridir. Kadîmden zâviye-i mezbûrenin meyvehânesidir deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Sonra zikrolunan vadilerin bazısına bağlar dikilüb ma'mûr olmuş. Öşrine virilmiş deyu der defter-i Köhne mukayyid. Hasıl 400 [akçe].[7]

Vakfiye kaydına göre zamanın padişahı beratıyla Fâtıma Bâcı evladından *Seyyid Sadreddîn* zâviye şeyhi ve *Hacı Mahmûd* vakıf nazırıdır. Daha sonra, dönemin padişahı beratıyla Fâtıma Bâcı evladından *Mustafa* zâviye postnişinliğine, vakıf nazırlığına da *Güllü* tayin edilir. Fâtıma Bâcı Köyü'nde 91 hane ve 151 nefer bulunmaktadır. Köy ahalisi buğday, arpa, burçak ve pamuk gibi tarım ürünleri, bağ ve bostan, arıcılık ve hayvancılık yapmaktadır. Vakfın reayadan aldığı yıllık gelir ise 9.575 akçedir. Ayrıca Uçmak Deresi,

7 928/1521-22 Tarihli Ankara Evkâf Defteri, vr. 119a-b-120a-b.

Fatıma Bacı Türbesi ve Camii onarım sonrası. Bacı, Sincan, Ankara, 2012.

Fatıma Bacı Camii. Bacı, Sincan, 2014.

Minare batı cephenin kuzey köşesindedir. Minare kaidesi kesme taş, gövde ise tuğla örgülü ve külahı kurşun kaplamadır. Güney cephede iki adet kemerli pencereden başka üstte, iki yanda küçük yuvarlak, ortada oval bir pencere, doğuda ise üç adet kemerli ve üstte üç adet yuvarlak pencere görülür. Caminin Marsilya kiremidi kaplı çatısında yukarı doğru genişleyen bir saçak altı vardır. Harim kısmında kuzeyde iki direğin taşıdığı ahşap mahfel ve ana mekanı örten ahşap tavan, çıtalarla baklava şeklinde bölünmüştür. Ortadaki yuvarlak göbeğin ortasında zarif bitkisel motifli süslemeler bulunmaktadır. Kuzey batı köşedeki ahşap minbere de kapı ve tavandaki gibi bitkisel süslemeler işlenmiştir. Yuvarlak mihrap nişinin çevresini ortada düz ve geniş bir silme ile iki kenarındaki ince silmeler kuşatmaktadır.[10]

Bacı Camii, 2011 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilerek, çevre düzenlemesi yapılmıştır.[11]

10 Abdülkerim Erdoğan-Gökçe Günel-Ali Kılcı, Osmanlı'da Ankara, Ankara 2007, s. 318-319.

11 Daha geniş bilgi için bak: Abdülkerim Erdoğan, Çile Dağı Erenleri, Ankara 2014.

EMİNÜDDÎN MİKÂÎL

Eminüddîn Mikâîl, Anadolu Selçuklu gulâm sistemi içerisinde yetişmiş bir devlet adamıdır. "Müstevfîlik"[1] görevinden sonra yaklaşık on yedi sene de saltanat nâibliği[2] yapmış bir şahsiyettir.[3] Asıl adı *"Mikâîl bin Abdullah"*dır. *"Eminüddîn"* ise lakabıdır. İbn Bi

-

hüsrev dönemlerinde de sürdürür.

Kaynaklar Eminüddîn Mikâîl'in büyük bir servete sahip olduğu hususunda mutabıktırlar. İbn-i Bibi, Eminüddîn Mikâîl'in "Yaptığı bağışların ve verdiği ödüllerin çokluğu konusunda her yerde konuşulur oldu" sözleri ile onun maddi servetinden ve hayrî işlerinden bahseder.

Eminüddîn Mikâîl, idareciliğinin yanında devrin meşhur mutasavvıflarından Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye hizmet etmiş bir ehlidir. Hazreti Mevlânâ, Eminüddîn Mîkâîl'e yazmış olduğu mek-

tuplarda, Eminüddîn Mikâîl'e, "emîrlerle nâibler padişahı, mazlûm olanların imdâdına yetişen, Allah'ın ışığıyla bakıp gören, uluğ kutluğ, zamanede eşi az bulunur, kerem ve ihsân ıssı, hayırları yayan, adaleti döşeyen" şeklinde övgü dolu sözlerle hitâb etmiştir.[6]

Eminüddîn Mîkâîl, Şems-i Tebrizî ile de manevî yakınlık kurmuştur. Menâkıbnâme'de yer alan bir kayda göre; Saltanat Nâibi Eminüddîn Mikâîl bir gün, Şems-i Tebrizî'nin sohbetinde bulunmak ister ve bu isteğini Çelebi Hüsâmeddîn'e arz eder. Çelebi Hüsâmeddîn Mevlânâ'ya, Eminüddîn Mikâîl'in Şems ile görüşme isteğini bildirdiği vakit Mevlânâ: *"Kırk bin dirhem versin, ondan sonra içeri gelsin"* der. Eminüddîn Mikâîl, sonradan bu miktârın otuz bine düşürülmesini sağlar ve Şems-i Tebrizî ile görüşür. Eminüddîn Mikâîl sohbetin sonunda Şems-i Tebrizî'nin anlattıklarından öyle etkilenmiştir ki; Eflâkî'nin ifâdesi ile "secdeler ederek, sarhoş gibi" Şems'in huzurundan ayrılır ve şükran duyguları ile mürîdlere verilmek üzere on bin dirhem daha bağışlar.[7]

Ahmed Eflaki tarafından yazılan *"Menâkıbü'l-Arifîn"* isimli eserde Eminüddîn Mikâîl'in hanımı hakkında şu önemli bilgi verilir:

Konya'nın hanımları her Cuma akşamı Selçuklu Sultanının has nâibi olan Eminüddin Mikâîl'in hanımının huzurunda toplanırlardı. Burada toplanan kadınlar ev sahibesinden mutlaka Mevlânâ'yı davet etmesi için yalvarırlardı. Mevlânâ'da bu hanıma karşı hadden aşırı iltifatlarda ve yardımlarda bulunur ve ona hanımların şeyhi "şeyh-i Havâtîn" derdi. Bu hanımlar topluluğu toplanınca hepsi tam bir huzur içinde Mevlânâ'nın teşrifini beklerlerdi. Mevlânâ kendisine haber verilmeksizin akşam namazından sonra, kimseyi rahatsız etmeden yalnız başına onların yanına gelir, ortalarına otururdu. Buradaki kadınların hepsi Mevlânâ'nın etrafında halka olurlardı ve Mevlânâ'nın üzerine pek çok gül yaprağı dökerlerdi. Sonra bu yaprakları alır, onları uğur sayarlardı. Mevlânâ bunların arasında gül ve gül suyu içinde tere boğulur, gece yarısına kadar nasihat etmekle meşgul olurdu. Nihayet şarkı söyleyen cariyeler, nadir tefçiler, kadın neyzenler çalmağa başlar. Mevlânâ semââ kalkardı. Bu topluluk Mevlânâ bir şeycik kabul etsin de iltifatta bulunsun diye bütün altın ve mücevherlerini onun ayakkabısının içine dökerlerdi. Mevlânâ ise bunlara hiç bakmaz ve sabah namazını onlarla kılar ayrılırdı.[8]

Eminüddîn Mikâîl, bilgeliği yanında askeri kişiliğe de sahiptir. İbn Bîbî onun askeri dehasını şöyle anlatır: "Atiklikte ve çeviklikte gökler gibi hızlı idi. Sınırsız bir cesarete ve yiğitliğe sahipti. Gürzden, yaydan, mızraktan ve çevganden bütün silahları kullanırdı."

Karamanoğlu Mehmed Bey, bir ordu hazırlayarak Konya üzerine yürür. Saltanat Nâibi Eminüddîn Mikâîl ile Mehmed Bey arasında elçiler aracılığı ile görüşmeler yapılır ve sonuçsuz kalır. Şehri savunmaya karar veren Eminüddîn Mikâîl, Konya askeriyle savunmaya geçerse de başarılı olamaz ve Mehmed Bey 14 Mayıs 1277

6 Cem Boz, agt, s. 81-82.

7 Şems-i Tebrizî, Makâlât, Mehmed Nuri Gençosman, stanbul 2011, s. 315; Cem Boz, agt, s.

8 Şams al-Din al-Aflaki al-Arifin, c.I, Yayınlayan Tahsin Yazıcı, Ankara 1976, s. 490; Terc., c. I, s.723; Erdo an Merçil, Türkiye Selçukluları'nda Meslekler, Ankara 2000, s. 142.

tarihinde Konya şehrini alır. Bu olay üzerine Eminüddîn Mikâîl saraydan çıkarak güvendiği adamlarından birinin evine sığınır. Bir süre sonra saklandığı evden dışarı çıkarak, şehirden kaçmayı başarır ve Sultan ile devlet erkânının bulunduğu Tokat'a doğru yola koyulur. Kaymaz Kervansarayı'na ulaşmış olduğu esnada, Karamanoğulları'na mensup olduğu anlaşılan küçük bir grup tarafından yakalanarak, Mehmed Bey'in yanına getirilir. Burada hazinelerinin yerini söylemesi için kendisine işkence yapılır. İbn Bîbî'nin anlattığına göre, Karamanoğulları işkence esnasında Eminüddîn Mikâîl'in sarığının ucunda bir düğüm keşfetmişler ve bu düğümün içerisinden Eminüddîn Mikâîl'in hâzinesinin yerini tarif eden, muşambaya sarılı bir kâğıt parçası çıkmıştır. Karamanoğulları bunun üzerine, Eminüddîn Mikâîl'i hâzinesinin saklı olduğu yere götürerek, böylelikle tüm hâzinesini kolayca ele geçirirler. Daha sonra da Eminüddîn Mikâîl ile Melikü's-sevâhil Bahâeddîn Muhammed'i orada öldürürler.[9]

Eminüddîn Mikâîl b. Abdullah, Sivrihisar ve Kayseri'de vakıf eserler yaptırmıştır. Bunlardan en önemlisi Sivrihisar Ulu Camii'dir. Ayrıca Sivrihisar'da medrese, zâviye ve kütüphane yaptırdığı zikredilirse de vakıf kaydına rastlanılamamıştır. Kayseri'de bulunan vakıf eseri ise bir zâviyedir. Ankara Vilâyet Salnâmeleri'nde Sivrihisar şehir merkezinde Ulu Cami içinde bulunan "Eminüddîn Mikâîl Kütüphanesi"nden bahsedilir: *"Alaeddîn Selçuki vüzerâsından Eminüddin Mikâlîn güzel bir câmi-i şerîfleriyle derûnunda bin beş mütecâviz kütüb-i müteneuviayı hâvi bir kütübhâneleri mevcûddur."*[10]

Sivrihisar Eminüddîn Mîkâil Camii

Sivrihisar şehir merkezinde bulunan, "Eminüddîn Mikâîl", "Cami-i Kebîr" ve "Ulu Camii" adıyla anılan mabedi Eminüddin Mikâîl, 1274 yılında yeniden inşa ettirmiştir. Ulu Cami, minare kapısı üzerindeki ilk mescide ait kitâbe şöyledir:[11]

Küllü şey'in hâlikun illâ veçhe. Lehül hükmü ve ileyhi türceûn heme mergüzârım pir-ü civân Bekini ne mâned kesî câvidân. Buniye hâzihi'l imâret-ül mübâreke el emirü'l kebîr Cemâleddin Ali Bey etâlallâhü ömrühû li ecl-i vâlidehü'l merhumül mağfur Cemâleddin İsmail bin Akça Bey bi hamdihillâhi bi gufrânihî. Sene tis'a ve işrîn ve sitte mie [629]

(O'nun zatından başka) her şey yok olacaktır. Hüküm (ve mutlak hakimiyet) sadece O'nundur ve siz ancak ona döndürüleceksiniz. Genç ve yaşlı hepimiz mutlaka ölümü tadacağız. Dünyada kimse ebedi kalmayacaktır. Bu mübarek imaret büyük emir *Cemaleddin Ali Bey* tarafından vefat eden babası Akçabey oğlu Cemaleddin İsmail için yapıldı. Allah her ikisini de mağfiretiyle ve yaptıklarıyla değerlendirsin. 1231.

9 Cem Boz, agt, s. 71-78.

10 *1320 Ankara Vilâyeti Sâlnâmesi, Haz: Güray K rp k, Ankara 2014, s. 106.*

11 Nizamettin Arslan, age,

Eminüddin Mikail Camii inşa kitabesi. Sivrihisar, 2014.

Kitabeye göre Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın saltanatında Emir Cemaleddin Ali Bey tarafından 1231 yılında imaret olarak yaptırılır. Daha sonra bu imaret 1274 yılında Eminüddin Mikâîl tarafından yeniden inşa edilir ve *"Eminüddîn Mikâîl Camii"* adını alır. Caminin kuzey giriş kapısı üstünde bulunan kitabede şu ibare yazılıdır:

Es-sultâni / ceddede hâzihi'l-imâretü'l-mescidü'l-mübârek fî nevbeti'l abdü-z zaîf Mikâîl / bin Abdullah ahsenallâhü avâkıbehû. Fî sene selâse ve seb'in ve sitte mie [673]. (Bu mübarek mescid 1274 yılında Sultan adına, Allah'ın aciz kulu Abdullah oğlu Mikâil -Allah âkibetini hayır etsin- zamanında yenilendi).

580 Numaralı Hudavendigâr Livası Evkâf Defteri'nde Sivrihisar nahiyesi vakıfları arasında Sivrihisar Ulu Camii Vakfı kaydı şöyledir:[12]

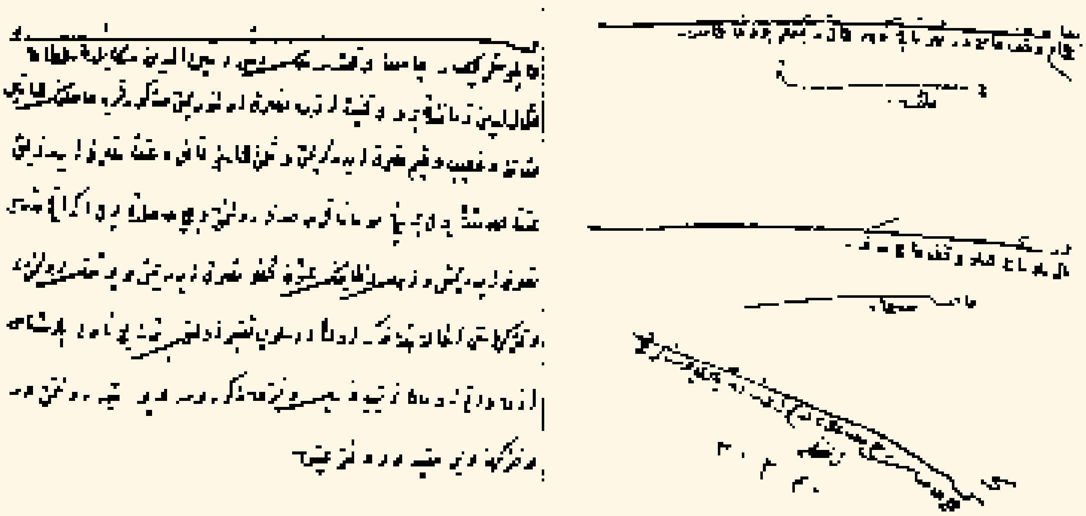
Karye-i Kapûlu Sivri Hisâr Cami'ine vakfdır. Mülk ıssı Eminеddîn Mikâîl'den Sultân Alaâddîn zamanından ber [vechi] vakfiyet üzere tasarruf olunırımış mezkûr karye hasılının hammamın [Tac Köprü] huffaz ve hatîb ve kayyım tasarruf iderlerimiş. Ve sülüs-i hamamını kâdî ve utekâ tasarruf iderlerimiş. Utekâ hissesinden yevmi bir akce Mevlânâ Muharrem'e sadaka olunmuş. Ve cümle hasılından yevmi iki akçe müderris tasarruf iderimiş. İmam ve hatibin öşrini muhzır tasarruf iderimiş deyu naklolunmuş an defter-i Kirmastî. El-haletü hazihi zikrolunan uslûb tağyîr olunub tüziğnâme-i padşâhî üzere vaki' olan tertib-i zeyl defterde mezkûrdur deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne deyu mukayyid der defter-i Atik. Hasıl 5.261 [akçe].

Ortaköy, hasıl 3.200 [akce].

Kargalu, hasıl 2.582 [akce].

Yalnız Çam, hasıl 1.390 [akce]

12 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 580, Varak: 186-189.

Eminüddin Mikail Camii vakıf kayıtları.

Mezkûr Kapulu, Ortaköy, Yalnız Çam ve Kargalu [Kargu] nâm karyeler reayasının yerleri az olub kadîmden resm-i çift alınmayub sonradan tekâlif olunduğu üzre resm-i çift yirmi dört akce virirlermiş. Şimdi yine ol mucibi üzre deftere kaydolundı deyu nakl olunmuş der defter-i Köhne. Haliyâ vechi meşruh üzere ki ve yirmi dört akce alınur mukarrer deyu kayd der defter-i Atik.

Mukataa-i Hammam: Vakf-ı cami [Ulu Cami] der şehir. "Tac Köprü Hammamı" dimekle ma'rûf hammamdır.

Mezraa-i Bademlü tabi-i Kayalu vakf-ı cami-i mezkûr [Ulu Cami].

Yekûn: Cümle hasıl ve resm-i çift adet-i kadîm üzere yirmi dört akce alınmağın 20.240 [akçe].

Yukarıdaki vakıf kaydına göre; Sultan I. Alaaddin Keykubad tarafından Sivrihisar'a bağlı Kapulu Köyü, Eminüddîn Mikâîl'e mülk olarak verilmiş. Mikâîl'de Sivrihisar'da yaptırdığı camiye vakfetmiş. Ayrıca Kapulu Köyü yakınında bulunan ve *"Tac Köprü Hamamı"* olarak bilinen Kapulu Hamamı'nın[13] mukataa hissesini de camiye vakfetmiş. Ortaköy, Kargalu ve Yalnızçam köyleri ile Kayalu Köyü Bademlü mezrasının yıllık hasılı da Ulu Cami'ye vakıftır.

Eminüddîn Mikâîl Evkâfı'na bağlı Kapulu Köyü ile Kapulu Hamamı'nın hissesini hafızlar, hatib ve kayyum, hamamın bir hissesini de kadı ve utekâ tasarruf edermiş. Uteka (padişahın ihsanda bulunduğu kişiler) hissesinden günde bir akçe müderris *Mevlânâ Muharrem*'e sadaka olunmuş. Vakfın toplam gelirinden günlük iki akçe medrese müderrisine verilirmiş. İmam ve hatibin öşrünü de muhzır (güvenlik görevlisi) alırmış. Kapulu, Ortaköy, Yalnız Çam ve Kargalu köyleri, Kayalu-Bademlü mezrası ve hamam hissesinden yıllık geliri toplam 20.240 akçedir. Vakıf giderleri arasında imam, hatib, ser-muhassıl, 10 nefer hafız, müderris, 3 nefer müezzin, 2

13 Beypazarı ilçesi Kapullu Köyü'ne tabi ve Sakarya nehri kıyısında bulunan tarihi "Kapullu Kaplıcaları".

nefer kayyum, muarif ve (…), câbî, müderris, talebe, kitâbet, Şeyh Mescidi imamı ve vakfın nezâretine bakan *Mevlâna Seydî Ahmed Çelebi*'ye ödenen günlük ücret, hasır ve çerağ yağı giderleri, cihet-i tevliyet ile cami ve hamamın denetim giderleri vardır. Vakfın yıllık toplam gideri 17.640 akçedir.

Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait 1530 tarihli 166 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri kayıtlarında Hüdavendigâr Livası Sivrihisar kazâsı vakıfları arasında *"Eminüddîn Mikâîl Camii Vakfı"* kaydı şöyledir:[14]

Vakf-ı Cami-i Eminüddîn Mikâîl:
Karye-i Kapulu[15], hane 77, mücerred 46, imam 1.[16]
Karye-i Ortaköy, hane 21, mücerred 24, imam 1.
Karye-i Yalnız Çam, hane 27, mücerred 12, imam 1.
Karye-i Kargu, hane 14, mücerred 5.
Hasıl: 14.559 [akçe].
Bir Çiftlik vakf-ı (…) 1 mud 7 nefer.
Hammam, hasıl fî sene 5.000 [akçe].
Mezraa-i Bademlü, hasıl 600 [akçe].
Yekûn: 20.159 [akçe].

Eminüddîn Mikâîl Camii'ne 1 Recep 812 / 9 Kasım 1409 tarihinde *Taymiş oğlu Hâcı Habîb* tarafından minare, H.843/ M.1439-40 yılında da Sivrihisarlı *Celal oğlu Hızır Bey* tarafından Ulu Cami'nin onarımı yaptırılır. 1778 yılında da ahalinin gayretleriyle onarımı yapılır ve doğu giriş kapısına bir kitabe konulur. Kitabe metni:

1. Hamden lillâhi veled-i revnâkı ol derecât-i makâm / Eyle yâ Rab vâkıfını rahmetine sen cedir./ Bâ hem imam hatib, hem cemaati cümleten/ mazhâr-ı hân olalar, er-Rahmân zübdet-i zülcelâl bî nazîr dediler.

2. Bezl-i mâl-i yezeli sarf edeler cümle cedîd idib tecdîdine/ Kimi mâlen kimi sa'yen Lâ havle illâ binnasr/ Vâkıfı yüsemmâ evveli Eminüddin Mikâîl/ ide hamiyet ana Mevlâ sefi' ola [bi ismihi]

3. Sıdki safâ ile [muverrihe] eyle dua, oku tarihi/ Zikrullah oldu dâ'î, tecdîdi Camii Kebir/ Dâ'î Camii Kebir tecdîdi bi-hidâyet-i Rabbi'l-muîn/ Benâ sâhibü'l-hayri bimâlihi'l-hayri ve'z-zerîn.

4. Hüve hayru'l-verâ ve Rabbü'l-Âlemîn/ Emleytü târihen lehü min Kur'ân-ı mübîn/ Fefî kavlihi'i-hâdî nasrun ve ni'me dâril muttakîn/ Fi seneti isneyn ve tis'ine ve mieti ve elf [1192].

Anlamı: Yarabbi bu vakfı bağışlayana rahmetini ihsan eyle. Bu vakıftaki imam, hatip ve cemaatin hepsine hususiyetle rahmet eyle. Tekrar tekrar ikram olunalar. Bu işi yenilemek için gayret etsinler. Kimi mal, kimisi bedenen bu çalışmayı Allah'ın kudreti ile yaparlar. Bunu vakfeden ki, Eminüddin Mikâîl'dir. Mevlâ ona hamiyet eylesin. Mevlâ yardımcı oldu ihlâsla dua oku. Allah'ı anmak oldu, onun mesguliyeti. Cami-i Kebir'in yenilenmesindeki gaye bu hayır sahiplerinin Allah'a olan imanlarının kuvveti iledir. Arzu ve emelim Kur'ân-ı mübinin Allah; inananların sonları ne güzel oldu. Sene 1778.

14 166 Numaralı Anadolu Vilâyet-i Muhasebe Defteri (937/1530), s. 131.

15 Kapulu Köyü, Kapullu" adıyla Beypazarı ilçesine ba lıdır.

16 Bazı kaynaklarda "Kaplu" ve "Kayalu" olarak okunmuştur. (Halime Do ru, age, s. 41-42; 166 Numaralı Muhsebe-i Vilâyet-i Anadolu, s. 100)

Eminüddin Mikail Camii'nin Hızır Bey tarafından yapılan onarımına ait kitabe. Sivrihisar, 2014.

Zaman içinde çok sayıda onarım gören Ulu Cami, doğu-batı doğrultusunda yatık dikdörtgen planlıdır. Kuzey, doğu ve batı cephelerinde birer giriş kapısı bulunmaktadır. Kuzey kapısı mermer malzemeden inşa edilmiş olup, yay kemerli kapısı üzerindeki üç satırlık sülüs kitâbe ve iki yanında geometrik motifli birer kabara yer alır. Doğu cephesindeki sade mermer söveli kapının üzerinde iki kitâbe ve kitâbelerin solunda stilize *"Mikâîl"* sembolü mermer bir levha görülür. Batı cephesindeki kapı mermer malzemeden sade biçimde ele alınmış, kenarlarında zar başlıklı sütunceler görülen kapı açıklığı üzerinde üç sıra mukarnas kullanılmıştır. Güney cephesinde alttakiler büyük, üsttekiler küçük, dikdörtgen açıklıklı çift sıra pencere bulunmaktadır. Batı cephesinde tek sıra pencere yer alırken kuzey cephe sağır bırakılmıştır.

Harim, ahşap sütunlarla mihrap duvarına paralel altı nefe ayrılmıştır. Sütunlar ahşap konsollarla kirişlere bağlanmış olup üst örtü ahşap tavandır. Ortaya yakın yerde küçük bir aydınlık feneri vardır. Yapı dıştan kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Ahşap sütunlarda kazıma tekniğinde baklava, palmet, zikzak ve halat motifleri bulunmaktadır. Mihrabın önündeki iki sütunda korint üslûbunda devşirme başlıklar kullanılmış, gövdelerinde oyma ve kabartma olarak yine palmet, baklava, hayat ağacı, halat, zikzak gibi motifler yer alırken ayrıca kırmızı, yeşil ve siyah renklerde kalem işiyle süslenmiştir. Harimdeki diğer sütunların bazılarında da devşirme başlıklar ve kaideler vardır. Harimin doğusunda yerden yükseltilmiş korkuluklarla harim mekânından ayrılan Sölpük Mescidi bulunmaktadır. Harimin kuzey ve batı cephelerinde çıkışları ahşap merdivenlerle sağlanan ahşap kadınlar mahfili görülmektedir.

Eminüddin Mikail Camii'nden. Sivrihisar, 2011.

nodan oluşmuştur. Üstteki panolardan doğudakinde usta olarak *"Mehmed oğlu Hasan"* ismi geçmektedir. Minare, caminin güneydoğu köşesinde Sölpük Mescidi'ne bitişik, dışa taşkın, kesme taştan kare kaide ve sekizgen pabuçluk üzerinde yer almaktadır. Tuğladan silindirik gövdeli, altı mukarnas dolgulu, tek şerefeli ve külâhlı minare, kaidesi üzerindeki iki satırlık kitâbeye göre Taymış oğlu Hacı Habib tarafından 812 (1409-10) yılında inşa ettirilmiştir.[17]

Sivrihisar Ulu Camii'nde Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan restorasyon çalışmaları halen devam etmektedir.

Eminüddin Mikail Camii minber detayı. Sivrihisar, 2011.

17 Ayşe Denknalbant, "Sivrihisar Ulu Camii", TDV A, C: 42, sayfa: 116-117.

Eminüddin Mikail Camii'nden.
Sivrihisar, 2011.

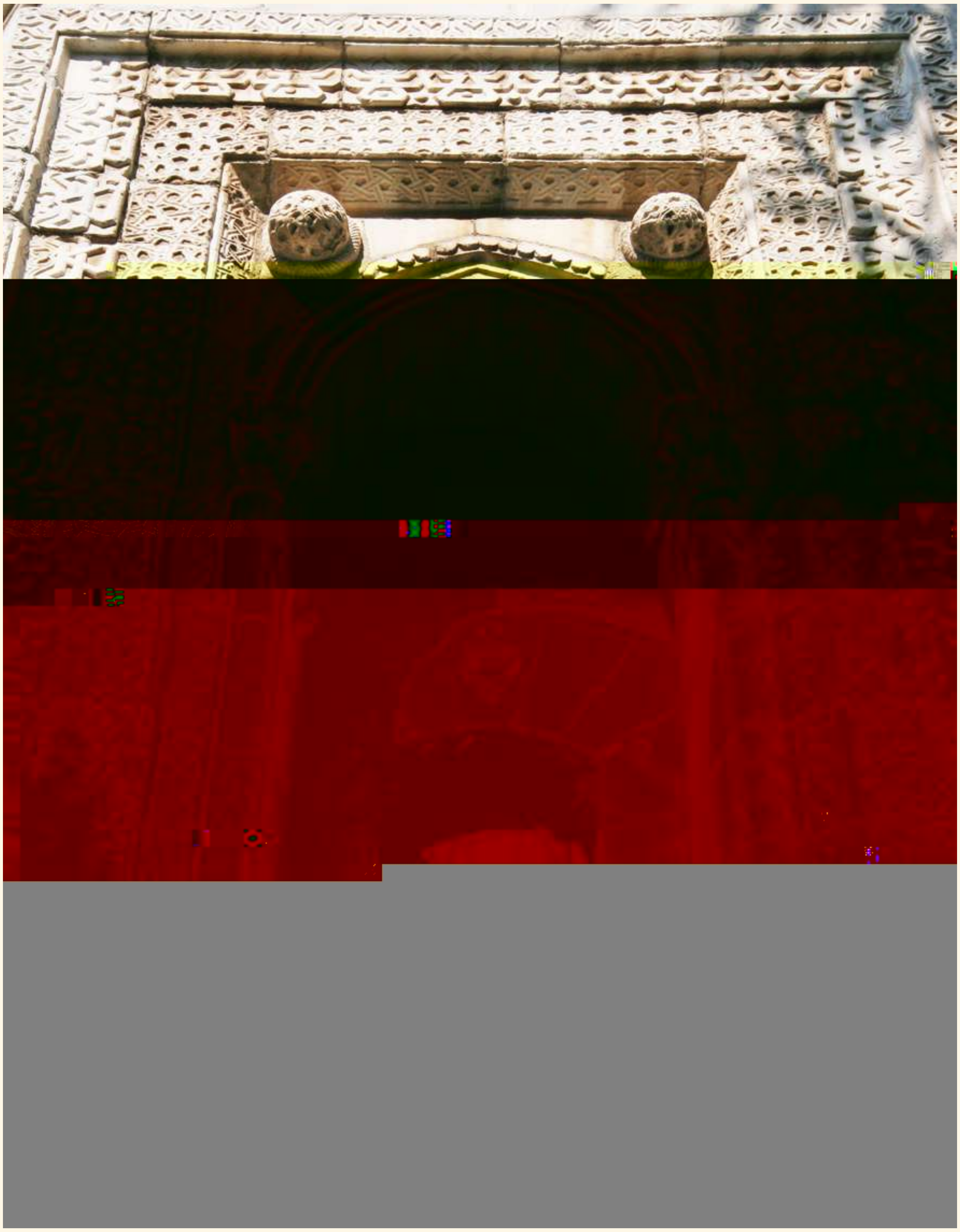
MELİKŞAH BEY

Melikşah Bey, İlhanîlerin Anadolu emirlerindendir. Hayatı ve kişiliği hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye henüz ulaşılamamıştır. Sivrihisar şehir merkezinde bulunan ve şehid olan kardeşi *Sultanşah* adına yaptırdığı Alemşah Kümbeti'nin inşa kitabesinde künyesi şöyle yazılmıştır: *"el-emirü'l-kebîr melikü'l-ümerâ ve'l-ekârimü câmi'ül-meali vel-mekârim ebu'l-hayrât ve'l-hasenât Melikşah Bey."* Babası İlhanlı hükümdarı *Gazân Han*'ın Togaçar isyanını bastırmak için Anadolu'ya gönderdiği komutanlardan *Baltu Noyan*'dır.

İlhanlı hükümdarlarından Müslüman olan ve resmi din olarak İslâmiyeti ilan eden Gazân Han, 1296 yılında Togaçar'ı Anadolu valisi olarak tayin eder. Togaçar, Anadolu'da ve özellikle eski Dânişmendli topraklarında halktan çok miktarda para toplar ve halka kötü muamelede bulunur. Bunun üzerine Gazân Han onu cezalandırmak üzere *Baltu* ve *Arap* noyanları[1] Anadolu'ya gönderir. Togaçar yakalanarak öldürülür. Daha sonra Baltu, Gazân Han'a karşı Anadolu'da isyankâr tavırlar içine girer. Gazân Han onu birkaç defa Tebriz'e çağırdıysa da her defasında bir bahane uydurarak bunu reddeder ve Tebriz'e gitmek isteyen Selçuklu Sultanı II. Mesud'a da engel olur. Baltu'nun kendisine isyan ettiğini anlayan Gazân Han 1296 yılında Anadolu'ya Kutluğşah idaresinde otuz bin kişilik bir ordu gönderir. Baltu mağlûp olur ve Ermeni kralına sığınır. Kral, Baltu'yu yakalayarak Tebriz'e Gazân Han'a gönderir ve şehir meydanında idam edilir (14 Ekim 1297). Gazân Han, Baltu'nun isyanı sırasında zorla yanında tuttuğu Sultan II. Mesud'un suçlu olduğuna inanıyordu. Bu sebeple Kutluğşah Noyan tarafından Sultan II. Mesud, Tebriz'e gönderilir. Sultan II. Mesud, Gazân Han'a Baltu'nun kendisini zorla yanında tuttuğunu anlattıysa da mazeretleri kabul görmez ve hükümdarlıktan azledilerek Hemedan'da ikamete mecbur edilir. Yerine iki yıl sonra kardeşi Ferâmurz'un oğlu *III. Alâeddin Keykubad* Selçuklu tahtına geçirilir (1298).[2]

1 Noyan; Moğolca bir kelime olup Baş komutan ve Bey anlamında kullanılır.

2 Muharrem Kesik, Mesud II, TDVİA, c: 29; s. 344; Abdülkadir Yuvalı, İlhanlılar, TDVİA, c: 22; sayfa: 103-105..

Alemşah Kümbeti portali. Sivrihisar, 2012.

Melikşah Bey, emirliği döneminde Sivrihisar şehir merkezinde bir medrese ile kardeşi Sultanşah adına *Alemşah Kümbeti*'ni yaptırır.[3]

"Karye-i Bâzâz-i [Bâzâr-i] Çağlayık tabi-i Polatluca vakıfdır. Mülk ıssı Melikşah Beğ'den kendü medresesine deyu naklolunmuş an defter-i Kirmasti. Kadimü'z-zamandan vakfiyyet üzere tasarruf olunur. Ahî Mustafa nam kimesne Sultan Mehmed nişanıyle tasarruf ider deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. El-haletü hazihi vak-

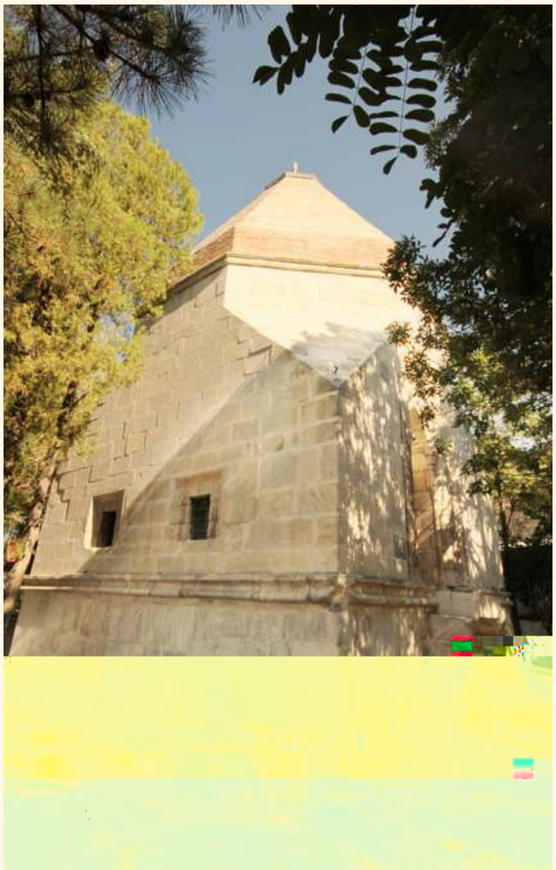
3 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 580, v. 198a.

4 166

Sivrihisar Selçukşah Medresesi
Vakıf kaydı.
Evkâf Defteri, No: 580.

Alemşah Kümbeti. Sivrihisar, 2014.

"Hüvallâhi'r-rahîm / Buniye hazihi'l-imâretü'ş-şerife / el-emirü'l-kebîr melikü'l-ümerâ ve'l-ekârimü câmi / ül-meali vel-mekârim ebu'l-hayrât ve'l-hasenât / Melikşah Bey edâmallâhü tevfikıhî ve sehhele ilel cennetî / tarîkahu li ecli ahîhi el-eceli'l-merhum el-mağfur es-saîd / eş-şehid bi'z-zulmi fî unfuvân-i şebâb Sultanşâh Bey bin Kiro / Baltu tegammede hümu'llâhü bi gufrânihi ve eskenehüm be hâyici cinânihi. Fî Muharrem sene semân ve işrîn ve seb'a mie. [728]. Ketebehu vechül hazan (?)."

Allah Rahîm'dir. Bu imareti büyük emir, ümerânın meliki, kerem ve yücelikleri kendinde toplayan, hayır ve hasenât babası *Melikşah Bey* -Allah yardımını devam ettirsin cennet yollarını kolaylaştırsın- zulümle gençlik çağında şehid olan merhum ve mağfur -Allah'ın rahmet ve affı üzerine olsun- sâid, cennetin bir köşesinde meskun ve günahları avf olası kardeşi *Kiro Baltu oğlu Sultanşah* için yaptırdı. Yazan Vechü'l-Hazan. Kasım 1327.

Kitabeye göre bu yapı İlhanîlerin Anadolu emirlerinden Melikşah Bey tarafından genç yaşta şehid edilen kardeşi Sultanşah için Kasım 1327 tarihinde yaptırılmıştır.

Alemşah Kümbeti'nin abidevi portali sivri kemerli ve kemer iki yandan sütuncelere oturur. Kemerin köşelerinde kabaralar yer alır. Ahşap kanatlı kapı, basık yuvarlak kemerlidir. Bir duvarında mihrap olan bu mekanın altında esas mezar odası bulunmaktadır.

Sakarya Çağlayık mevkii. Polatlı, 2011.

Nisbetleri bakımından biraz dar ve geometrik motiflerin hakim olduğu çerçevelerle sınırlanmıştır. Bu çerçevelerde dal kıvrımları aralarında hayvan kabartmaları yer almaktadır. Alemşah Kümbeti, Anadolu Selçuklu türbe mimarisinin devamı sayılan bir yapı olmakla beraber, süslemesindeki bazı motifler Orta Asya geleneklerine işaret etmektedir.[10] Yapı 1980 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

10 Semavi Eyice, "Alemşah Kümbeti", TDVİA, C. 2, s. 368; Tahsin Özalp, Sivrihisar Tarihi, Eskişehir 1960, s. 72; Hamza Gündoğdu, "Sivrihisar Alemşah Kümbeti'nin Mimarisi, Geometrik ve Plastik Süslemeleri Üzerine", Vakıflar Dergisi, s. XVI, Ankara 1982), s. 135-142.

NASREDDİN HOCA

Doç. Dr. Güray KIRPIK [(*)]

Giriş

Nasreddin Hoca, Anadolu'nun merkezî bölgesinden ortaya çıkmış, Müslüman bir Türk halk bilgesidir. "*Nasrettin Hoca, Molla Nesrettin, Molla Nasreddin, Nasrettin Efendi, Nesirdin Ependi, Nasirdin Koco, Nasridin, Hoca Nusrettin, Nasreddin Oca, Nusreddin Hoca, Nastradin, Nasradın, Nasır Hoca, Nasirüddin Hojjga, Nasaret, Nasradın Hoca, Nasrudın Hodza, Koca Nasr, Nasrettin Huca, Apendi, Hojanasriddin, Nasriddin Afandi,... vb.*" adları ile Türk Dünyası'nda farklı adlarla anılmaktadır[1]. O ismi, doğup büyüdüğü yer artık kesin denilecek derece bilinen bir simadır. Fıkraları onun adıyla nam yapmıştır. Bu yönüyle bir saray nedimi veya bir tiryaki tiplemesi özelliğinden ziyade okumuş bir bilgeyi temsil eder. Ancak halktan uzak olmayan vasatı tercih eden bir öğütçüdür. O'nun fıkraları, Bektâşî fıkraları, İncili Çavuş, Bekrî Mustafa fıkralarından ayrılan bir özelliğe sahiptir[2].

Türkçe'nin yanısıra Arapça, Farsça, İngilizce, Çince, Almanca, Fransızca, Latince, Japonca, Rusça, Sırpça, Yunanca, İtalyanca, İspanyolca, Urduca, Soğdca ve Lehçe'ye çevrilmiş pekçok fıkrası bulunan Nasreddin Hoca'nın bu dillerdeki adları da yer yer değişmiştir. Örneğin Araplar onu doğrudan "Cuha" ifadesiyle isimlendirmişlerdir ki bu kelimenin harflerine bakıldığında "hoca"nın harflerinin kısmen yer değiştirmesi ve daraltılması ile oluşmuştur. Onun nerede doğduğu ve büyüdüğü ile ilgili tartışmalar artık belli bir bilimsel olgunluk ve derinliğe sahiptir.

Tarihî delillere bakıldığında Nasreddin Hoca kimliği ile örtüşen buluntular nedeniyle O gerçekten yaşamış bir şahsiyet olmalıdır. Her ne kadar başka kültür ve coğrafyalarda da bilinen bir isim olsa da bu hüviyeti onun varlığını daha da güçlendirir. O'nunla ilgili bilinmezleri ve unutulanları yeniden ihya ve ihbar etmek ilmî, tarihî ve vicdanî bir sorumluluk olduğu kadar bir ihtiyaçtır[3].

(*) Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi, guray@gazi.edu.tr

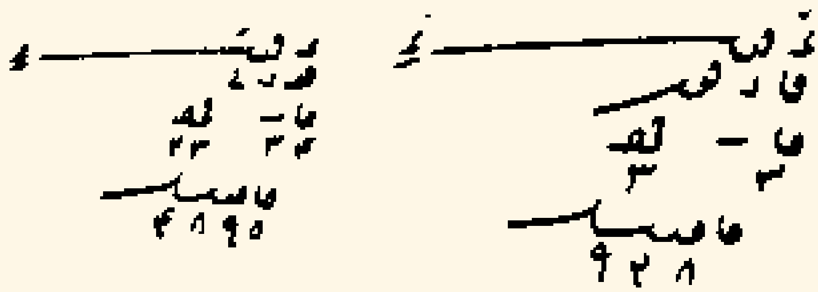
1 Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, *Nasreddin Hoca*, Ankara, 2009, s.27-28 ve 60-95; Fikret Türkmen, *Letaif-i Nasreddin Hoca Burhaniye Tercümesi İnceleme-Şerh*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s.7.

2 Ahmet Kudsi Tecer, "Nasreddin Hoca" *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul, 1940, s.109.

3 Necip Fazıl Kısakürek, *Nasreddin Hoca İzahlı Fıkralar*, İstanbul, 2009, s.9.

Nasreddin Hoca'nın Yaşadığı Zaman ve Çevre

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı yüzyıl Anadolu'nun artık ekseriyeti teşkil edecek kadar İslamlaştığı XIII. yüzyıl olmalıdır. Tarih bilgileri ve delilleri de bunu teyit edecek şekildedir. Ancak doğum yılı ve O'nun hayatına dair diğer bazı detaylı bilgiler günümüzde istenen derecede değildir. Bununla birlikte şimdiye kadar ulaşılan bilgi ve belgelere göre O'nun günümüzde Eskişehir sınırları içinde bulunan Sivrihisar'da doğduğunu göstermektedir.

Sivrihisar Kazasına bağlı Hortu Köyü'nün bir kaydı (Karye-i Karkun ile birlikte)

Onun Sivrihisar'dan Akşehir'e göç etmesi ve orada bulunan türbe ve mezar taşları da onun bölgeyle irtibatının devam ettiğini gösteren olumlu işaretlerdir Fatih Sultan Mehmet zamanına ait tarih belgeleri onunla ilgili en eski arşiv belgeleri durumundadır. Belgelerin dışında Fatih Sultan Mehmet'in dostlarından birisi olan Hızır Bey'in Sivrihisar'da kadılık yaparken burada mektep ve medrese oluşturarak, şehrin imarına ilmî müesseseler ile katkıda bulunmuş ve 1453'ten sonra da İstanbul kadılığına tayin olunmuştur[4].

1208 yılında Sivrihisar'a bağlı Hortu Köyü'nde doğmuş olan Nasreddin Hoca'nın babası köyün imamı olan Abdullah Hoca idi[5]. Babasından sonra köyün camiinde imam (hatip) görevini üstlenen Nasreddin Hoca yerine *halife* olarak Mehmet adında birini bırakmış ve büyük bir ihtimalle Moğol istilasının Anadolu'yu henüz tam olarak sarmadığı bir sırada Sivrihisar'dan Akşehir'e ilim tahsili için gelmiştir. Ancak O'nun asıl ilmî tedris yaptığı yerlerden birisi de Konya olmalıdır. Burada kendisine önemli bir mülki ve ilmî paye olan "Kadı"lık payesi ile görev yapmak nasip olmuştur. Böylece ilk eğitimi babasından almış, daha sonra ise tahsil görerek kadılık makamına kadar yükselmiştir. 1237 yılında Akşehir'e gelen Nasreddin Hoca'nın bölgede meşhur olan Sufi bilgelerden ders aldığı anlaşılmaktadır. Bunlar arasında Seyyit Mahmut Hayrani ve Seyyit Hace İbrahim Sultan da bulunmaktadır. Hortu Köyü'nün 1530 tarihli bir kaydında 34 hane ve 23 mücerredden oluştuğu görülmektedir[6]. Buna göre vergi mükellefi olanların kaydının sayıldığı dikkate alınacak olursa Kanuni Sultan Süleyman zamanında köyün nüfusunun yaklaşık 150-200 kişiden oluştuğu anlaşılmaktadır. Vergi hasılı ise 4.895 akçe olarak kaydedilmiş görülmektedir.

Vakıf senetlerinden bu bilgelerden her ikisinden de dersler almış olduğu ve onlara intisab ettiği anlaşılmaktadır. Bunlardan

4 Pertev Naili Boratav, *Nasreddin Hoca*, Edebiyatçılar Derneği, Ankara, 1996, s.18-19; İsmail Ali Sarar, "Nasreddin Hoca'nın Doğduğu Köy Hortu'da Yapılan Kazılar, İncelemeler, Derlemeler," *Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri*, 10-12 Haziran 1977, s.181.

5 Sakaoğlu, Alptekin, *a.g.e.*, s.29.

6 *Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*, No:166, Tarih: 1530 (H.937), Ankara, 1995, s.125.

Nasreddin Hoca'nın doğduğu Hortu (Nasreddin Hoca) Köyü'ndeki müze evi, 2014.

Seyyit Mahmut Hayrani'nin vakıf senedi 1257, Seyyit Hace İbrahim'in vakıf senedi ise 1267 tarihlerine aittir. Bu belgelerde Nasreddin Hoca'nın adı tanık olarak geçmektedir. Dolayısıyla Nasreddin Hoca bu tarihlerde Akşehir'de ehl-i vukuf ve a'yan-ı vilayetten olan kişilerden sayılmaktadır. Nasreddin Hoca adı geçen bilgelerden dersler almanın ötesinde burada kadılık gibi mülki bir görev de üstlenmiş, ayrıca bu bilgelerle dostluk kurmuştur. 77-78 yaşları civarında 1284-85 yılında vefat edinceye kadar burada görevine devam eden Nasreddin Hoca'nın türbesi Akşehir'de bulunmaktadır. Türbesindeki kitabe sonradan yazılmış olmakla birlikte tarihin yanlış yazımından kaynaklanan bir hata olduğu ilmen herkesin kabul ettiği bir durum bulunmaktadır. Buna göre katip rakamları soldan sağa değil yazılar gibi sağdan sola yazarak büyük bir hata yapmıştır. Ancak kimilerine göre bu bir latifedir. "*Hazihi et-Türbetü'l-Merhûm el-Mağfûr ilâ abdihi'l-gafûr Nasreddin Efendi ruhuna fatiha / 386*" Kâtibin ilmî hataları bu mezar taşı kitabesinde görülmektedir[7].

Nasreddin Hoca'nın Kadılık görevinin "naib-i kadılık" şeklinde olması da muhtemeldir. Yaşadığı çevre ise konar göçer Türkmen topluluklarının çoğunlukla yaylak kışlak hayat sürdüğü bir sahadır. Tabii olarak bu sosyal çevre Nasreddin Hoca'nın hayatı üzerinde de etkili olmuştur. Onun "*Akşehir, Sivrihisar, köy, kadı, çarık, yorgan, kaftan, kavuk...vb.*" O'nun yaşadığı zaman ve çevreye dair özellikler sunmaktadır. Onun yaşarken kullandığı dil halkın günlük dilidir ve Nasreddin Hoca halktan yana halkla iç içe hakperest bir bilgedir. Kalıntılar çok az olmakla birlikte, Sivrihisar'a tabi Hortu köyünde Nasreddin Hoca'ya ait ev ve akrabalarının olması husus-

7 Sakaoğlu, Alptekin, *a.g.e.*, s.23.

Nasreddin Hoca'nın doğduğu Hortu (Nasreddin Hoca) Köyü'ndeki müze evi, 2014.

ları da ayrıca üzerinde durulması gereken bilgiler mahiyetindedir. Bütün bunlarla birlikte Orta Anadolu'nun Eskişehir yöresinin tarihî ve kültürel dokusuna uyan bir *Nasreddin Hoca Fıkraları* antolojisinden bahsedilebilir ki bu da O'nun yaşadığı çevreyi gösteren bir başka kanıttır[8]. Mükrimin Halil Yinanç, bir gezisi sırasında hocanın oğullarına ait mezar taşlarını Sivrihisar'a yakın Sultana köyünde gördüğünü söylemiştir[9]. Nasreddin Hoca'nın kızlarından birine nisbet edilen bir mezar taşı da Sivrihisar'da bulunmuştur[10]. Bununla birlikte dünyada Nasreddin Hoca'yı en çok benimseyen bir ikinci köy de bulunmamaktadır. Bu hal mütevatir bir tarih bilgisi olduğunu gösterecek şekilde tezahür etmektedir. O halde kesine en yakın birtakım verilerle desteklenmektedir ki, Nasreddin Hoca bugünkü Eskişehir ilinin Sivrihisar İlçesi'nin Hortu köyünden olmalıdır.

Hoca Nasreddin gerçekten Eskişehir'in dünyayla paylaşmakla bitiremeyeceği kadar geniş bir ilim sahibi bilge bir insandır. O halkın ve çocukların içinden bir hocadır. Küçükle küçük, büyükle büyük olmasını bilir. O yer yer "Molla" lakabı ile anılır. Bu durum onun medrese tahsili görmüş ve hatta ihtisas yapmış olması ile ilgili olmalıdır. Çünkü Osmanlı döneminde "Monla/Molla" nitelemesi ilmiye teşkilatında Medreselerde görev yapan "Müderris" karşılığında kullanılırdı.

Evliya Çelebi'nin aktardığı rivayetin tarihi bakımdan Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemi temsil etmediği bilinmektedir[11].

8 Türkmen, a.g.e., s.15.

9 Topçuoğlu, s.17.

10 Gölpınarlı, s.10.

11 Fuad Köprülü, *Nasreddin Hoca*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.182.

Nasreddin Hoca'nın doğduğu Hortu (Nasreddin Hoca) Köyü'ndeki müze evi, 2014.

Nasreddin Hoca'nın Candaroğulları'ndan Yavlak Arslanla olan irtibatı konusu da bir iddia olmaktan öteye henüz geçememiştir. Çünkü arada isim benzerliğinden başka bir bağlantı kurmak mümkün olamamıştır. Ayrıca olaylara bakıldığında tarihi bakımdan Nasreddin Hoca'nın böyle bir bey veya saraylı olmadığı pekçok bakımdan kanıtlanabilir bir durumdur. Nasreddin Hoca'nın Ahi Evran olduğu iddiası ise sadece bir görüş olarak kalmıştır[12].

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı zaman dilimi ve çevresinde gerçekleşen olayların menkıbevi anlatılardan süzülerek çıkarılabilecek temel sonuçla birlikte değerlendirilmesiyle O'nun XIII. yüzyılda yaşadığı sonucuna ulaşmak mümkün ve makul bulunmaktadır. O'nun yaşadığı zamanda Türkiye Selçuklularından I. Alaattin Keykubat, II. Gıyasettin Keyhüsrev, II. Alaattin Keykubat, III. Kılıç Arslan, II. İzzettin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, III. Gıyasettin Keyhüsrev ve II. Gıyasettin Mesut sultanlık yapmıştır. Bu sultanlardan 1243'ten sonrasında tahta geçenler, diğer bir deyişle II. Gıyasettin Keyhüsrev'den itibaren sultan olanlar, Moğol İlhanlı Devleti'ne tabi vassal birer hükümdar konumunda idiler. Öte yandan O'nun Moğol istilası döneminde yaşadığına dair pekçok belge niteliğinde tarihî veriler bulunmaktadır. Bununla birlikte sonraki dönem anlatımlarında Moğol istilası çağı ile Timur istilası zaman dilimi olarak birbirine karıştırılmaktadır.

Âşık Çelebî[13] (1519-1572) Meşâirü'ş-Şuarâ adlı eserinde Evliya Çelebi'nin Hoca'ya atfettiği olayları Ahmedî'nin yaşadığı olaylar olarak anlatır ve böylece Nasreddin Hoca'nın çağının daha önce olduğunu zımnen beyan etmiş olur[14].

12 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.61-62.

13 Dursun Yıldırım, *Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler*, MEB 100 Temel Eser, Ankara, 2008, s.4-7.

14 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.18-19.

Moğol istilasının Anadolu insanını alabildiğine ezdiği ve mali bakımdan sıkıntı yaşattığı yıllarda Anadolu ahilik ve yarenlikte altın çağ yaşamıştır. Bu güç şartlar altında Anadolu'da yardımlaşma ve diğergâmlık ruhunu canlı tutan Mevlana, Yunus Emre, Sarı Saltık, Hacı Bektaş, Şeyh Edebalı, Ahi Evran, Şeyyad Hamza ve Nasreddin Hoca'yı hep birlikte hareket halinde görmek mümkündür[15]. Günümüzde Eskişehir ili sınırları içinde kalan bölgeye uğramış veya bu bölgede bir şekilde ömrünün bir kısmını geçirmiş olan bilge insanlar topluluğu içinde Molla Nasreddin Hoca'nın ayrı bir manevi görev üstlendiği anlaşılır. Öte yandan Lamiî "Letaif" adlı eserinde Nasreddin Hoca'nın çağını tespit etmemize yardımcı olacak bilgileri de vermektedir[16]. Bundan başka yeni ortaya çıkacak bilgi ve belgelerle Nasreddin Hoca'nın hayat hikayesi daha da açık bir şekilde anlaşılabilecektir.

Şehzade Cem Sultan'ın emri ile Ebu'l-Hayr-ı Rûmî tarafından 1480 yılında yazılan *Saltıkname*'de O'nun Akşehir'de yaşadığına ve Sivrihisar'ı ziyaret ettiğine dair ifadeler bulunmaktadır. Sarı Saltık'ın onun evine ziyarete gelmesi, ondan fikir danışması, verdiği öğütleri alması olayları anlatılmaktadır. Bu halde Nasreddin Hoca Sarı Saltık ile birlikte sufilikte kadem basmış "aşk" yolunun yolcusu bir büyük bilgedir[17]. Sarı Saltıkla ikisi bu yolda dostturlar. Saltıkname'ye göre Nasreddin Hoca yer yer Sivrihisar kadılarının daveti üzerine Akşehir'den Sivrihisar'da halka nasihat eden konuşmalar yapmak amacıyla gitmiştir. Kısacası o bir misafir öğretmen (*molla, monla*) olarak diyar diyar dolaşmaktadır. Nitekim oradan da Sivrihisar'dan da Karahisar *(Hamamkarahisar Köyü, Nallıhan, Karahisar-ı Na'llu)*'a geçmiştir ve böylece ilmini Anadolu insanı ile paylaşmaya ömrü boyunca devam etmiştir[18]. O aynı zamanda çocukların ve büyüklerin bir düşündürücü nasihatçısı, herkesin mizah kahramanı ve gönlünün başköşesinde yer eden bir üstadı konumundadır.

Sivrihisar'dan Akşehir'e olan yolculuğunun dışında O'nun dünya medeniyetine malolan nükteli hayatı, günümüzde millî olmanın yanısıra milletlerarası bir değer olduğunu da göstermiştir. Türk edebiyatında ve halk kültüründe "Nasreddin Hoca Fıkraları" denilen bir fıkra üslubunun ortaya çıkması Nasreddin Hoca'nın tarihî gerçek kişiliğinin ötesinde bir insanlık için büyük bir değer olduğunu göstermektedir[19]. Nitekim O'nun bu fıkra tiplemesi ve yaşayan kimliğinin, Çin'den Almanya'ya, Sibirya'dan Afrika'ya, Yakutistan'dan Arabistan'a, Hindistan'dan Endülüs'e kıtalararası halk geleneklerinde ortak bir anlatı halinde dolaşması birleştirici bir medeniyet unsuru haline geldiğini göstermektedir.

XIII. yüzyılın Anadolu'sunda yaşamış kabul edilmesi tarihi belgelere göre mümkün olan Nasreddin Hoca'nın isminin yayıldığı coğrafya XVI. Yüzyıl Türk Dünyası'nda en geniş tabii sınırlarına ulaşmış ve ondan sonra da medeniyetin ortak bir mahsulü olmuş-

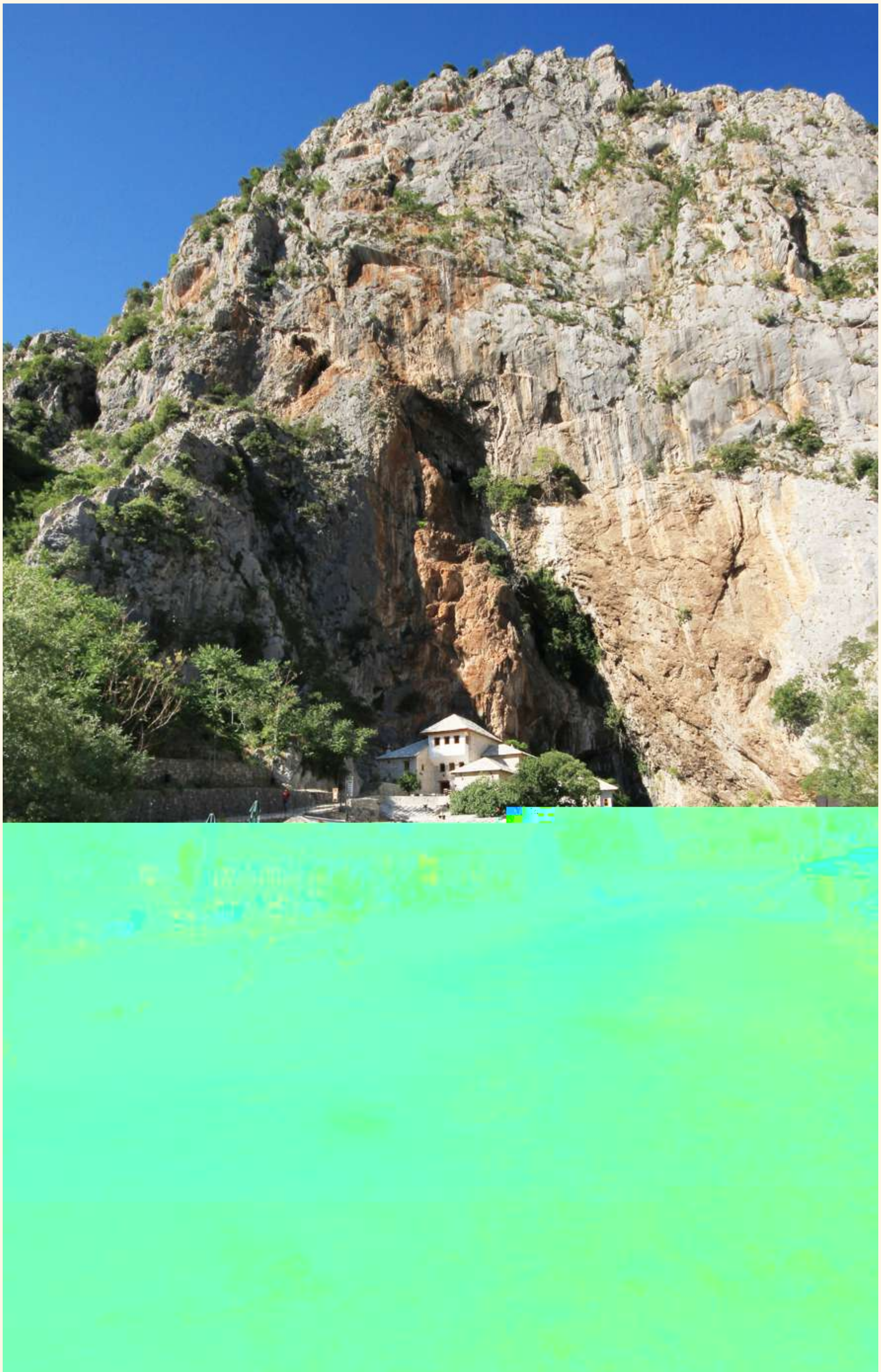
15 Boratav, a.g.e., s.33, 48.

16 Tecer, a.g.e., s.112-113.

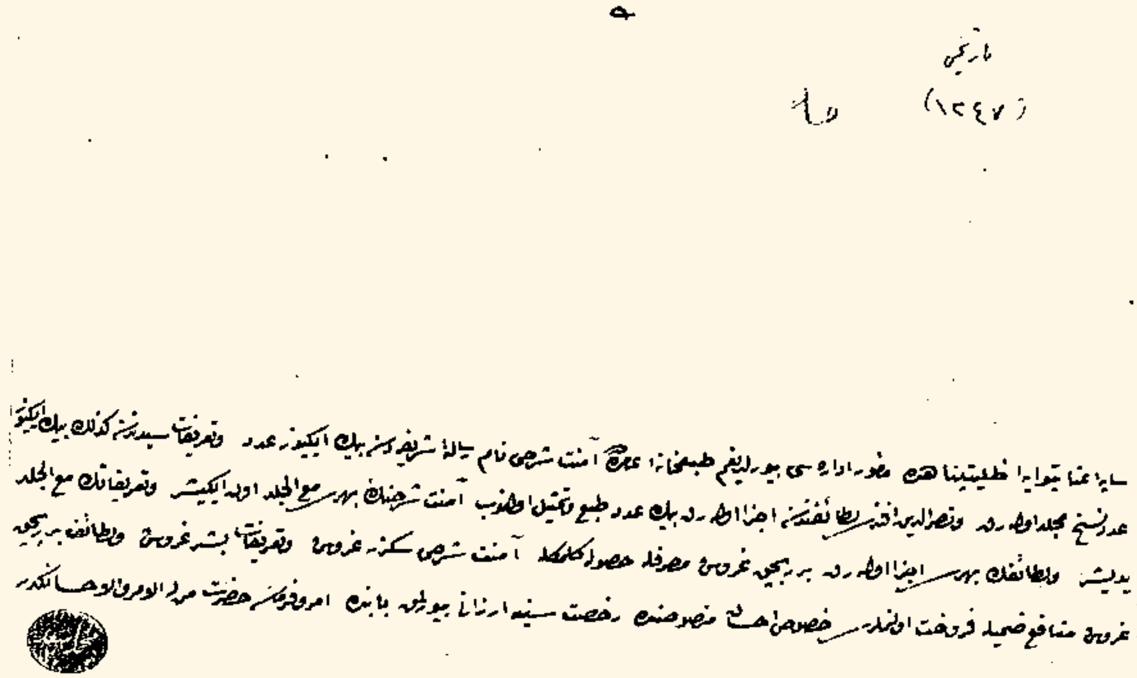
17 Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltıkname (Saltık Gazi Destanı)*, Haz. Necati Demir, M.Dursun Erdem, UKİD ve TİKA yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s.358-360 (T664-T668).

18 Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, a.g.e., s.360-361 (T719-720).

19 Yıldırım, a.g.e., s.19.

Nasreddin Hoca'yı Hortu Köyü'nde ziyaret eden Sarı Saltık'ın adına yapılan ve Buna Nehri'nin kaynağında bulunan Blagay Tekkesi. Bosna-Hersek, 2013.

Nasreddin Efendi Letaifi'nden 1000 adet basılmasına dair 1832 tarihli belge

tur. Böylece kültürden medeniyete geçen ortak bir mizah kahramanı ve bilge insan Nasreddin Doğu Türkistan'dan Orta Avrupa'ya kadar olan sahada yaşayan toplulukların hepsinde görülmekle birlikte Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, Bulgarlar, Sırplar, Macarlar, Romenler, Makedonlar, Arnavutlar tarafından da kültürel olarak benimsenmiştir. Müslüman bir bilge olan Nasreddin Hoca'nın veya Molla Nasreddin'in Sarı Saltık gibi Hristiyan olan topluluklara da bilge bir insan olarak geçmesi dikkati çeken bir özelliğidir. Bilimsel metotlar kullanarak Nasreddin Hoca'yı Avrupa'da ilk kez çalışan kişi Albert Wesselski Hoca'nın fıkralarını tasnif etmiş ve incelemiştir[20]. Bir Hristiyan Türk topluluğu olan Gagauzlar arasında da Hoca "Nastradin" adıyla bilinmektedir. Gagauz araştırmacılar onunla ilgili fıkraları çeşitli fıkra kitapları içinde yayınlamışlardır.

Nasreddin Hoca'nın kendisinin hayatta olduğu sırada yaşadıkları halk tarafından dilden dile dolaşmakla kalmamış, sonraki devirlerde anlatılan gerçek olaylar latife kabilinden olunca ekleme yapılması da daha kolay olmuştur. XIV. yüzyılda yaşamış olan Kaygusuz Abdal "Budalanâme" adlı eserinde telmih yaparak Hoca'nın fıkralarına atıf yapar[21]. 1476 tarihine ait Fatih dönemi tahrirlerinde Nasreddin Hoca Vakıflarının da gelirleri görülmektedir[22]. XV. ve XVI. yüzyıldan itibaren artan yazma eserler ile birlikte Nasreddin Hoca fıkralarının da yazılı halde aktarılmaya başlamasını sağlamıştır. Bunlardan biri Bursalı Mehmet Gazalî'ye ait *Dafiu'l-Gumûm Rafiu'l-Humûm* adlı eserdir. Bundan başka Şair Güvâhî'nin Pendname'sinde 3 adet Nasreddin Hoca fıkrası bulunmaktadır. Basîrî (ölm.

20 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.100.
21 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.17.
22 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.8.

Nasreddin Hoca Türbesi, Akşehir, 2011

1535) “Letâif” adlı eserinde 2 adet Nasreddin Hoca fıkrası vermiştir. Bursalı Şahir Lamiî Çelebî ve oğlu Abdullah’ın ikmal ettiği bir eser olan “Mecmâu’l-Letaif”te Nasreddin Hoca’ya atfedilen 5 fıkra vardır. Bayburtlu Osman (ölm.1581)’ın Kitab-ı “Mir’ât-ı Cihan” adlı eserinde Nasreddin Hoca’dan bahsedilmektedir. Taşlıcalı Yahya (ölm.1582)’nın “Gendcîne-i Râz” adlı mesnevî tarzındaki eserin 29. bölümünde Nasreddin Hoca’nın kadılığı ile ilgili fıkra bulunmaktadır. Taşlıcalı Yahya’nın “Usûlname” adlı eserinde de 1 Nasreddin Hoca fıkrası yer almaktadır. Muhyî-i Gülşenî (İbrahim bin Muhammed)’in Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî adlı eserinde 1 Hoca fıkrası bulunmaktadır.

Nasettin Hoca ile ilgili yazmaların önemli bir kısmı Avrupa’daki kütüphanelerde bulunmaktadır. Oxford’da ve Berlin’de de onun hayatına dair bilgiler veren yazmalar vardır. Paris Millî Kütüphanesi’nde Nasreddin Hoca ile ilgili 12 yazma eser olduğunu belirten Boratav, bunlar arasında XVII. yüzyılda yazılmış olanlardan en mühimleri arasında 1676 tarihli anonim bir derleme olan 112 Hoca fıkrası içeren eserdir[23]. XVII. yüzyılda yaşamış olan Nev’izâde Atâyî “Sohbetü’l-Ebkâr” adlı mesnevisinde 1 Hoca fıkrası aktarmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatname’sinin üçüncü cildinde Nasreddin Hoca’dan bahseder. Niyazi-i Mısrî kendi el yazması olan Hatırat’ında bir Hoca fıkrasına yer vermektedir. Riyâzî Mehmet Efendi’nin Riyâzüş’ş-Şuarâ adlı tezkiresinde Hoca’nın fıkralarından söz edilmek-

23 Yazma numaraları için bkz. Boratav, a.g.e., s.11-12.

tedir. Yusuf Nâbî'nin Tuhfetu'l-Harameyn adlı eserinde Hoca'nın latifelerine atıf vardır[24].

Matbaa baskısı döneminde ortaya çıkan eserlerden Kâtip Çelebi'nin Kitab-ı Cihannüma'sında, Mehmet Hafid'in "ed-Dürerü'l-Müntehabâti'l-Mensûre fi Islahi'l-Galatât-ı Meşhûre"sinde, Mütercim Ahmet Âsım'ın hazırladığı "el-Okyanusu'l-Basît fi Tercemeti'l-Muhît"inde, Mehmet Tevfik'in "Âsâr-ı Perîşân"ında Nasreddin Hoca'ya dair bilgi ve fıkralar bulunmaktadır[25].

Nasreddin Hoca fıkraları sonraki yüzyıllarda Letaifname adı verilen fıkra külliyatı içinde yer almıştır. Matbaanın kullanılmaya başlamasıyla fıkraların daha kolay yaygınlaşması da sağlanmıştır. Nasreddin Hoca'ya atfedilen fıkraların da yer aldığı eserlerin eğitim öğretim amacıyla sıbyan mekteplerinde okutulmaya başlaması da XIX. yüzyıla tekabül etmektedir. Böylece "tuhfe" ve "nuhbe" şeklinde öğütler ve dersleri içeren Hoca fıkraları da nesilden nesile daha yaygın ve kalıcı hale gelmiştir. 1832 yılında 1000 adet taş baskı olarak yayınlanan Nasreddin Hoca fıkraları "Letaif-i Nasreddin Hoca" adını taşımaktadır[26].

Bu dönemde Nasreddin Hoca latifelerinin bulunduğu kitapların yazarı veya derleyeni yazılmamıştır. Çünkü bu kitaplar kahvehane ve halk anlatılarından derleme ve anonim özellikler göstermektedir. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fıkra kitaplarının baskılarında hazırlayan veya derleyen kimselerin de ismi konulmaya başlamıştır. Bunlardan en meşhurları Mehmet Tevfik (Çaylak), Burhaneddin Çelebi[27], Bahaî (Veled Çelebi)[28]'dir. Şemseddin Sâmi "Kamusu'l-A'lâm"ında, Ahmet Rasim "Menakıb-ı İslam" adlı eserinde Nasreddin Hoca için bahisler bulunmaktadır[29].

1917 yılında Fuat Köprülü "Nasreddin Hoca" adıyla yayınladığı kitabının girişinde O'nun yaşadığı mekan ve çevre ile tarih dilimini izah etmektedir. Bursalı Tahir Efendi'den aldığı bilgileri de burada kullandığını beyan eden Fuat Köprülü, yukarıda da belirtildiği gibi O'nun XIII. yüzyılın mutasavvıf erenlerinden birisi olduğuna kanidir. Köprülü'ye göre Nasreddin Hoca'nın hanımının kabri de Akşehir'de Kozağaç köyünün mezarlığındadır[30]. Nasreddin Hoca'nın kitabını gençlik yıllarında yazmış olan Fuat Köprülü'nün O'nun çocuklar için terbiyevî yönünün çok mühim olduğunu 1917 yılında görerek, vurgulamış olması bile başlı başına önemli maddî ve manevî medeniyet ufkudur[31]. Nasreddin Hoca'nın büyük kızı Fatıma Hatun'un Sivrihisar'da bir mezarlıkta bulunan taşı Akşehir'de müzede koruma altındadır. Küçük kızı Dürri Melek Hatun'un mezar taşı da Akşehir Müzesi'ndedir[32]. Fatıma Hatun'un mezar taşı kitabesi şu şekildedir:

Hüvallahu'l-Bâkî
Fatıma Hatun binti Hace Nasruddin
Nusrat
Tegammadahallâhu bi gufranihi
Seb'atu ve işrîne ve seb'amie[33]

24 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.8-19.
25 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.19-21.
26 BOA, Tarih: 29/Z/1247 (M.1832), Dosya No:287, Gömlek No: 17267, Fon Kodu: HAT (2 belge)
27 Türkmen, a.g.e.
28 Boratav, a.g.e., Yıldırım, a.g.e., s.24-25.
29 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.21-23.
30 Köprülü, a.g.e., s.21-24.
31 Köprülü, a.g.e., s.19-21.
32 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.7-7, 30.
33 Sarar, a.g.m., s.180.

Nasreddin Hoca Türbesi'nden. Akşehir, 2014.

Dürrî Melek Hatun'a ait mezar taşı kitabesi ise şu şekildedir:

İntekalet
El-Merhûme
Dürri Melek binti Nasreddin[34]

Saltıkname'nin Diliyle Nasreddin Hoca

"....Server (Sarı Saltık)[35] gözünü açtı. Kendini Fırat Irmağı'nın üzerinde gördü. Hızır ise kaybolmuş. Server, Hızır'a dua ve senâ etti. Rum'a gelmek için yola çıktı. Oradan Konya'ya geldi, oradan ayrılıp gizlice Akyanos (Akşehir) şehrine gitti. Şehre geldi. Bir bağ kenarına kondu, biraz dinlendi. Ansızın bir kişi çıkageldi. Seyyid (Sarı Saltık)'e selam verdi. Server selamını aldı. O ileri gelip Server'in önüne bir salkım üzüm koydu. Size zahmet olmaz ise bizim fakirhaneye gidelim, buyurun, dedi. Server sordu:

-Siz kimsiniz? Önce sizi tanıyalım, dedi. O kişi:

-Sultanım! Size sevgi beyleyen dostunuz, duacınız Hoca Nasreddin'dir. Eğer ki işittiyseniz, dedi.

Server, tebessüm eyledi. Zira bu Nasreddin'in halk içinde latifeleri söylenirdi. Kitabında malumdur, yazmışlardır. Onlar hatırına geldi, güldü. Oradan kalktı, Molla Nasreddin ile görüştü. Ona:

-Ya Molla! Sizleri çoktandır görmek istiyordum. Şükürler olsun ki, nasip oldu, dedi.

Oradan kalktılar, sohbet ederek şehre geldiler. Molla Nasreddin, Server'i kendi evine getirdi. Server kapıdan içeri girerken baktı:

-Molla bu evceğiz sizin mülkünüz müdür, diye sordu. Molla Nasreddin:

-Ya Server! Dünyada bu üç nesne benim mülkümdür, gerisi benim değildir. Zira ki gece ve gündüz benden ayrılmazlar, dedi. Server:

-Ya Molla! Lutfetip bu üç nesneyi bize bildirin, dedi. Hoca Nasreddin:

-Ya Server! O üç nesnenin biri erkeklik organ ve ikisi de hayalarımdır. Onlar daima benimledir, dedi.

Server bu sözü işitince, gayriihtiyari tebessüm etti, güldü. Nasreddin Hoca dışarı gitti. Server:

-Bu er velidir, derler. Bu sözün herhalde bir anlamı ve bir tevili vardır. Zira Ahmed-i Arap küfürler söylerdi, onun bir anlamı vardı. Şüca-i Acem de nedametler eylerdi. Halk, veli olduğunu sonradan anladı. Şimdi bu er de velidir. Boş ve bilgisiz değildir. Bunun sözünde bir anlam, sözlerin hakikati vardır. Zira Sultan-ı Keyneyn ve

34 Sakaoğlu, Alptekin, a.g.e., s.8

35 Saltıkname'de Server ve Seyyid "Sarı Saltık"ın aldığı lakaplar olarak kullanılmaktadır.

Resulu's-Sakaleyn bu hadiste buyurur ki, "el-mecâzu nazratü'l-hakiki." Şimdi kişi dünyadan ahirete gidince, onunla birlikte ne giderse onun mülkü olur. Kendinden ayrılmayan ne ola dedi, düşündü:

-Onun biri ilimdir, biri de ameldir. Dünyadan kişiyle birlikte bunlar gider, ayrılmaz. Fakat o vücudun biri ne ki? İkisi bunlardır.

Diğer birini bulamadı. Merak etti. Birazdan Nasreddin Hoca kapıdan içeri girip, selam verdi:

-Ya Server! Düşünüp de bulamadığın "kalbin ihlası"dır. Meseldir, "Gönülden gönüle yol vardır." Evliyâların arası böyledir. Birinin gönlünden geçeni, diğerleri bilirler, dedi.

-Güzel Söylediniz, dedi.

Böylece bildi ki, Molla Nasreddin'in söylediği hep mecazdır. Veli hakikat söylermiş, mecâzî sözü suret eylermiş. Bu bir remz imiş:

-Bu kişi tekin er değildir. Nitekim Basrî ve Ahmed; küfürbaz gibi latife ile hal söylermiş, rumuz edermiş, dedi.

Saltık, birkaç gün Nasreddin ile birlikte oldu. Sonra veda edip, derya kenarına geldi. Gördü ki, kâfirler hücum etmek için asker hazırlığı yapıyorlar. Server, geceye kadar sabretti. Gece olunca bir yerden denize atını saldı, yüzdürüp geçti. Edirne'ye gitmek üzere atını sürdü. Orada olan gaziler onu karşıladılar. Server ile görüşüp, kaleye geldiler. Server'i kondurdular, durumu Saltık'a anlattılar[36].

......Seyyid ve Malatyevî Sultan, kalkıp Battal Gazi'nin oğlu Ali'yi ziyaret ettiler. Server, sonra Zeynelabidin Sultan'ın yanına gitti, misafiri oldu. Oradan Malatya'ya gitti. Malatya'da Seyyid Gazi Sultan'ın evlerini ve yurtlarını ziyaret etti. Oradan dönüp Kırşehri'ne geldi. O şehirde olan velilerle buluştu. Fakih Ahmet Sultan vefat etmişti. Varıp kabrini ziyaret etti. Hacı Bektaş, Ahi Evran, Seyyid Yusuf-ı Kaşgarî ve Üryan Toğan ve daha pekçok veli ile bir araya gelip, sohbet ettiler.

Server, onlara da veda edip, Konya'ya geldi. Burada, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Hüsameddin ve diğer ehlullah ile bir araya gelip, sohbet ettiler. Bir nice gün kaldıktan sonra Akyanos (Akşehir) şehrine gitti. Varıp, Seyyid Mahmud-ı Hayrânî'nin kabrini ziyaret etti.

Raviler şöyle rivayet ederler; Seyyid Mahmud ile Şerif (Sarı Saltık), kabir içinden söyleştiler. Çok kimse işitti. Yine nakildir; Seyyid Burhaneddin, Şerif Musli'de (öğrenci olarak) okurdu. (Hocası) Şerif Musli öldü. O, yedi yıl boyunca Seyyid Burhaneddin'e dersini kabrinden anlattı. Erenler ölmezdi, bir yerden bir yere hemen naklederler.

Server, oradan ayrıldı. Hoca Nasreddin'in evine geldi. Kapıyı vurdu. Hatunu kapının ardına gelip:

-Kimsiniz? dedi. Server:

-Ben Şerif Saltık'ım. Hoca nerededir, diye sordu. Hatun:

36 Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, a.g.e., s.358-360 (T663-T666).

-Ya Server! Hoca, Sivrihisar'a ve Karahisar'a (Hamam Karahisar Köyü, Karahisar-ı Na'llu) gitti, dedi. Server:

-Oralar, çoğunlukla kâfirdir. Oralarda ne yapacak, diye sordu. Hatun:

-Sivrihisar'ın musarrıfları haber gönderdiler. "Gelsin, bize biraz akıl versin. Biz de diğer iller gibi uslanalım" demişler. Sonra Karahisar'da (Hamam Karahisar Köyü, Karahisar-ı Na'llu) olan Ermeniler, "Nasreddin, akılsız bir Türk'tür. Kim görse onun sakalına güler. Buraya da gelse, biz de gülseydik." diye haber göndermişler. Oraya gitti ki vara, onların sakallarına biraz güle, dedi. Server:

-Eyvah! "Bize birkaç nasihat eder." derdim. Bulamadım, dedi. Hatun:

-Eğer kabul edersen ben sana nasihat edeyim, dedi. Server:

-Buyur, dinliyorum, dedi. Hatun:

-Nasihat budur; dünyada fasık, facir, fasid ile ilgilenme. Yabancı kişiye, kendini ve malını güvenme. Kadınlarla önemli işler görüşürken onlara sır verme. Dilinden tevbeyi bırakma. Kendini ne sanırsan her mümini de öyle san. Allah'tan kork ve Resul'den utan. Ahiret için burada güzel şeyler yap. Yaramazlardan kaç. Yaramazlık etme. Günahı çok işleme ki, gönlün kararmasın. Mükâşefe her zaman sana ayan olursa, sırra vakıf olursun. Gönlünde Hakk'ı şahit et, dedi.

Server; bu nasihatleri dünya ahiret bacısından dinledi, kendinden geçti. Yüz tane altın atıp, gitti.

Nakildir; Server, her yıl Nasreddin'e ve hatununa armağanlar gönderirdi. Hoca ve hatunu da ona dualar gönderirdi. Server, bir yıl armağan göndermedi. Onlar da duaname göndermediler. Server, tekrar hediye gönderdi:

-Bizimle dostluk böyle mi olur, dedi. Gelen adama, Hoca:

-Beyim! Siz bilmez misiniz? Meşhur atasözüdür, "Boş torba ile at tutılmaz." Erenler yanında hatadır. Gelen adam:

-Bir dua eyle, sizlere bir mut[37] buğday getireyim, dedi. Hoca:

-Bir kile[38] olsun hemen hazır olsun. Erenler; duayı hazıra ederler, gayibe ilâhî okurlar. Veresiye dua olmaz, dedi.

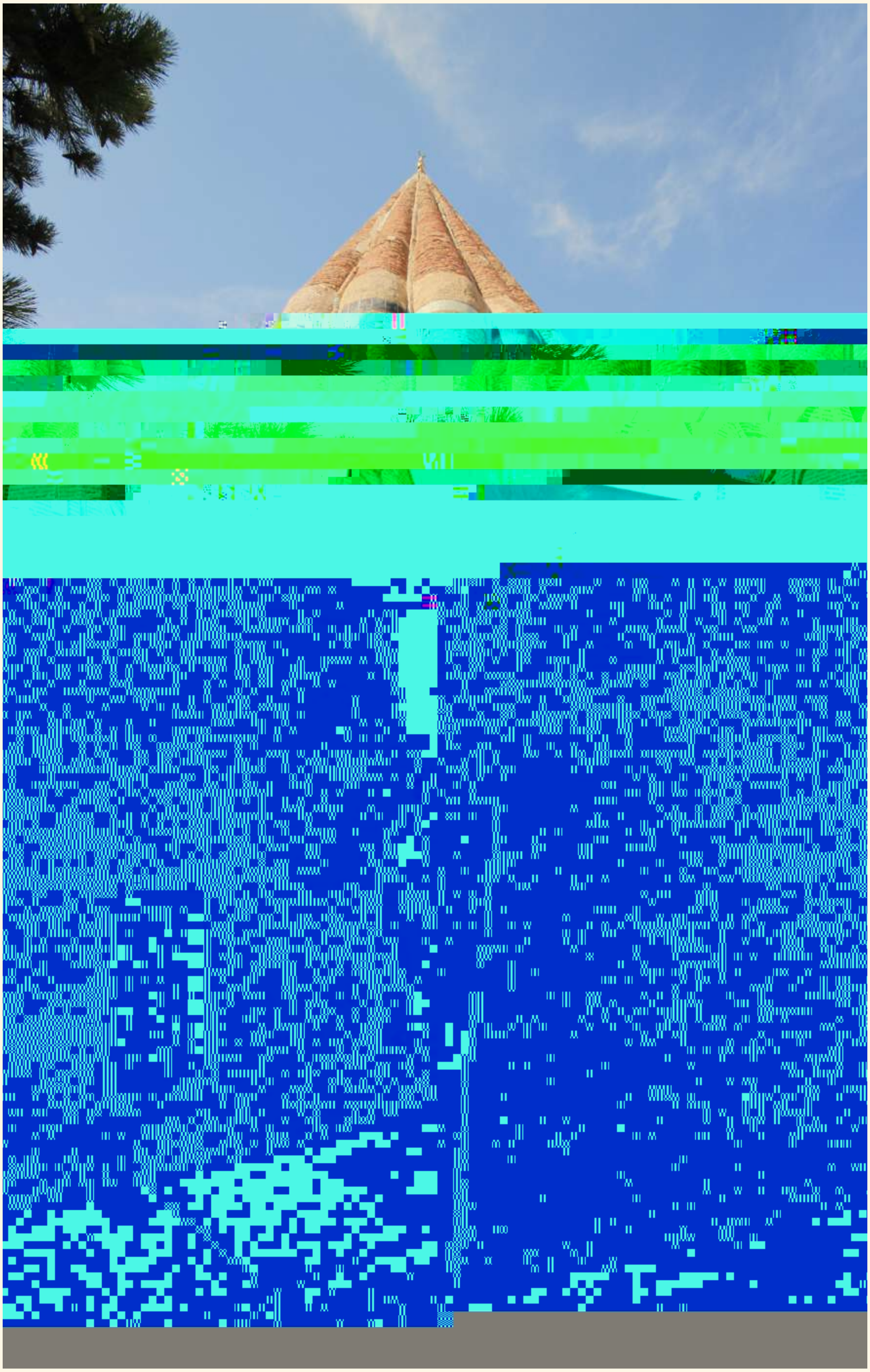
O şahıs gitti, buğdayı alıp geldi. Hoca, dualar eyledi. O kişinin malı öyle çoğaldı ki, rızkının hesabını bilmezdi. Biz yine Server hikâyesine gelelim.

Seyyid Saltık oradan ayrıldı, Sultan Taptuk hazretini görmeyi arzuladı. Hiç görmemişti. Yaklaşınca onu gördü. Sultan Taptuk karşılamaya geldi. Dervişleri ile görüştüler. Zaviyeye geldiler, orada misafir ettiler. Ziyafetler verildi, sohbetler edildi. ......[39]"

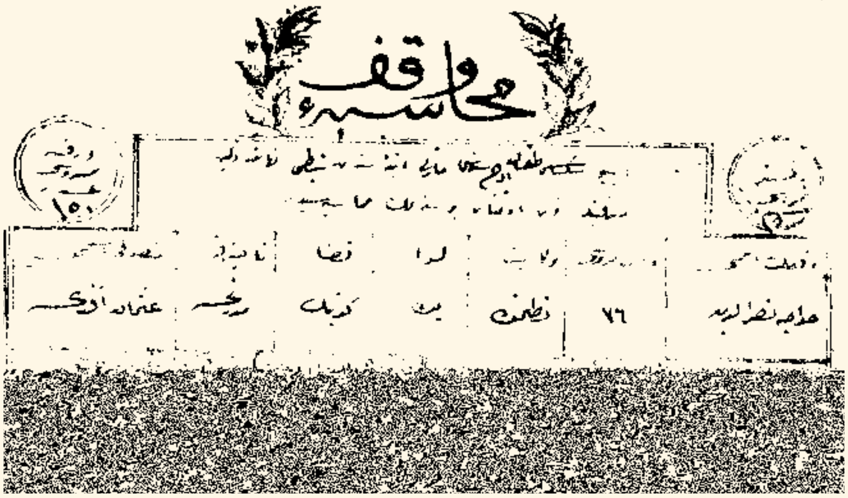
37 Mut/Mud: Osmanlı döneminde kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimidir.

38 Kile: Osmanlı döneminde kullanılan bir ağırlık ölçüsü olup, kullanıldığı yere göre birim karşılığı değişmiştir. Örneğin; İstanbul kilesi gibi.

39 Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, a.g.e., s.386-387 (T718-T720).

Nasreddin Hoca'nın mürşidi Seyyid Mahmud Hayrânî'nin türbesi. Akşehir, 2014.

Mudurnu Nahiyesi'nde Hoca Nasreddin Vakfı Muhasebe Defteri Kaydı

rahim ve Seydi Ahmed ve Yusuf mutasarrıflardır diyü kaydolunmuş. Der defter-i atîk. El-Hâletü hazihi zaviye-i mezkûre berat-ı şâhî *ile Seyyid Kasım mutasarrıf diyü kaydolunmuş. Der defter-i köhne. El-ân kezalik diyü mukayyeddür. Defter-i atîk. Haliya padişahımız azze tefhir hazretleri berat-ı humayunı ile Seyyid Emir Ali veled-i Seyyid Kasım mutasarrıf olmağın defter-i cedide kaydolundı.*"

Vakfa bağlı olarak mukataa yerlerde ve doğrudan vakıf arazileri, bağlar, değirmen görülmektedir[40]. Akşehir'de yaşayan Nasreddin Hoca evladından olanlara ait belgelerin yanısıra akrabası olduğu şeklinde de kayıtlar bulunmaktadır. 8 Şubat 1777 tarihli belgede *"Hâce-i Merhuma riayeten…."* ifadesi geçmektedir. Hacı İsmail'e ait belgenin geçim sıkıntısından dolayı devletten yardım talebi dilekçesi olduğu anlaşılmaktadır[41]. Divan-ı Humayun belgeleri arasında görülen 19 Ekim 1789 tarihli ikinci bir belgede de Hoca'nın sülalesinden olduğunu beyan eden bir başka kişinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

1800 tarihli başka bir belgede ise Hoca Nasreddin sülalesinden bahsedilmesi dikkati çekmektedir[42]. Yine 7 Mart 1846 tarihli bir başka belgede Hoca Abdüsselam adlı birinden bahsedilmekte ve O'nun *"Merhum Hace Nasreddin Efendi sülalesinden…"* olduğundan sözedilmektedir[43]. Fıkralarından bazılarında O' nun çocuklarıyla ilgili ifadeler de olmakla birlikte O'nun gerçekte kız ve oğlan kaç çocuğu olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Nasreddin Hoca Vakfı veya Hoca Nasreddin Vakfı adlarıyla bir şekilde vakıflarla ilgili kayıtlar ve arşiv belgeleri içinde Nasreddin Hoca'nın şahsiyetinin Eskişehir Sivrihisar, Akşehir ve Mudurnu ile alakalı olarak görülmesi dikkati çekmektedir. *"Zaviye-i Hacı Nasreddin der Eskişehir…"* kaydından da anlaşılacağı üzere 1523-1525 tarihleri arasındaki kayda göre, Eskişehir bölgesinde O'nun ismiyle bir zaviye vakfı bulunmakta idi.[44]

40 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, Varak:26B

41 BOA, 1190 (Hicrî), Dosya No: 74, Gömlek No: 3670, Fon Kodu: C.DH.

42 BOA, 1214 (Hicrî), Dosya No: 337, Gömlek No: 13811, Fon Kodu:C.ML.

43 BOA, 09/Ra/1260 (Hicrî), Dosya No: 35, Gömlek No: 1741; Fon Kondu: C.DH.

44 BOA, Tarih: 928-930 (Hicrî), Gömlek No: 18333, Fon Kodu: MAD.d.

Fıkra 3:

Nasreddin Hoca gece yarısı sokağa çıkmış geziniyormuş. Memleketin subaşısı da o sırada sokakta dolaşıyormuş. Yolda Hoca ile Subaşı karşılaşmış. Subaşı: "Hoca Efendi, gece yarısı sokakta ne arıyorsun?" deyince, Hoca: "Uykum kaçtı, onu arıyorum demiş".

Subaşıları Selçuklu ve Beylikler döneminde bulundukları şehrin güvenliğinden de sorumlu askerler veya komutanlardır. Fıkrada çok sıradan olmayan bir vak'a sözkonusu edilmektedir. Subaşının tek başına geceleyin sokakları denetlemesi sözkonusu olmaması gerekir. Ayrıca Nasreddin Hoca'nın da istisnai olarak geceleyin sokakta dolaşmasından bahsedilebilir. Ancak "Subaşı" kavramı Hoca'nın yaşadığı dönemi temsil etmesi dolayısıyla fıkranın gerçek dönemle irtibatlı bir kavram üzerinden işlendiği söylenebilir. Bu fıkra Hoca'nın kendisine sorulan sorulara yer yer dil ustalığını kullanarak ve sanat yaparak cevap vermesine güzel bir örnektir.

Fıkra 4:

Nasreddin Hoca bir gün eşeğini yitirmiş. Hoca, eşeğini ararken, bir yandan da şükür edermiş. Sebebini sormuşlar. Hoca: "Üstünde olmadığıma şükür ediyorum."

Bu fıkraya sonradan ekleme cümlesi yapılarak "Eğer üstünde olsaydım ben de kaybolmuş olacaktım." ifadesi ile fıkra kısmen değiştirilmiştir. Esasen mizaha konu olan anlam öncesinde bulunmasına rağmen sonradan eklemelerle fıkraların yer yer değiştirildiği görülür.

Fıkra 5:

Bir gün köyde bir adamın keçisi uyuz olmuş. Katran sürmesini tavsiye etmişler, dinlememiş. Keçiyi tutup Hoca'ya getirmiş. "Efendi, senin nefesin uyuz illetine birebir demiş. Şu keçiye bir nefes et, uyuzdur" demiş. Hoca –câhil- adama bakıp, "Nefes etmesine ederim amma, sen yine de keçiye katran sür" demiş.

Bu fıkrada da bazı yargı cümlelerinin fıkraya eklendiği görülmektedir. Anlatım bakımından fıkranın eksik yerleri de olmalıdır. Çünkü köylü adamın katranı sürmeme gerekçesi burada açıklanmayarak, konu o adamın cahilliğine verilmiştir. Ayrıca adamla ilgili yapılan bu tespit "nasihat" türünde bir uyarı özelliği taşımakta olup, fıkraya "eğitici" bir nitelik vermektedir.

Fıkra 6:

Bir gün Nasreddin Hoca, bir köyden geçip gidiyormuş. Köyde kuraklık varmış. Yağmur duası yapılıyormuş. Bir çiftçi o sırada hocayı görüp, "Hoca, günlerdir yağmur yağmaz. Bir ağzı dualı kim-

sesin. Bir dua eyle de çiftime Allah yağmur versin" demiş. Hoca da el kaldırıp dua etmiş. Ardından yıldırımlar, şimşekler çakmış. Katı bir yağmur yağmaya başlamış. Hoca da kaçıp bir kaya kovuğuna saklanmış. Şimşekler gelip, Allahım! Kulun yanıldı, bir söz dedi. Çıra yakıp, kaya kovuklarında aramaktan yorulmuyor musun?" demiş.

Bu fıkrada da Hoca'nın duasının makbul olmasına atıf olması dolayısıyla orjinal kişiliğine atıf ve uygunluk bulunmaktadır. Öte yandan fıkradan maksat da hasıl olmaktadır.

Fıkra 7:

Nasreddin Hoca başkaları gibi, silah taşımaya heves etmiş. Kocaman bir "yatağan"ı kuşağına yerleştirip, Akşehir pazarına sürüp gelmiş. Çarşıda böyle yatağan ile dolaşırken subaşı yakalamış. Subaşı "yatağan"ı görünce Hoca'yı çevirip: "Bre adam, silah yasağından haberin yok mu?" diye sormuş. Hoca: "Bu silah değil, kitaplardan olan yanlışların kazıyıcısıdır" cevabını vermiş. Subaşı: "Koca yatağan ile yanlış mı kazılır *Hoca?"diye* çıkışınca, Hoca: "Aman efendim, öyle yanlışlar var ki, düzeltmeye bu bile yetmez!" diye cevap vermiş.

Fıkrada Nasreddin Hoca'nın yaşadığı beldelerden biri olan "Akşehir"e atıf vardır. Yatağan ise geleneksel olarak Türklere özgülüğü ile bilinen bir Türk kılıcı adıdır. Fıkra anlamca Nasreddin Hoca'nın ilmi kişiliğine, nasihat verme tarzına ve ince espri üslûbuna uygun bulunmaktadır. Bu anlamda Bilge Nasreddin Hoca kimliğini en güzel temsil eden örneklerdendir.

Fıkra 8:

Nasreddin Hoca -medrese- mollalığı yaptığı günlerde, bir köy camisinde vaaz ediyormuş. Hoca, vaazı sırasında İsa Peygamber'in göğün dördüncü katında bulunduğundan da söz etmiş. Camiden çıkarken yaşlı bir kadın Hoca'ya yaklaşıp: "Hoca efendi, o orada kendi başına ne yer, ne içer?" diye sormuş. Hoca bir aydır köyde olduğu halde ne yeyip ne içtiğini sormayan köylülere kızıp, "Bre kadın, köyünüze geleli bir ay oldu, hiçbiriniz bu adam ne yer, ne içer sormadınız, göğün dördüncü katındaki Peygamber'i mi soruyorsunuz, utanın be!" demiş.

Nasreddin Hoca'nın gezgin bir bilge olması muhtemeldir ki, yukarıdaki fıkra bu duruma izah getirmemize fırsat vermektedir. O'nun halkın içinden bir insan olması ve herkesle olan samimi, yakından sohbetleri bir süre sonra bütün İslam ülkelerine ve hatta Hristiyanlara topluluklara da malolmuştur. Hoca bu fıkra ile kendisinin iyi bir vaiz olduğunu adeta ispat ederek, hafızalardaki ye-

rini almaktadır. "Kendi durumu ile Hz. İsa aleyhisselam arasındaki münasebeti" halka açıkça izah etmek için kullanması ise ince bir espri ile toplumu eğitmeye yönelik çabaları olan bilge insan tavrını göstermektedir. Kendisinin halini düşünmeyen, misafire ikramda kusur yapan köy ahalisi de böylece "kaba ve hoyrat" bir ilim adamından çok "mütevazi, nazik" esprileri ile tanınmış olan akıl ustası bir Hoca'nın bu fıkrada sonradan eklemeler ile biraz aslından uzaklaşmış olduğu da söylenebilir. Yani "Bre, be..." seslenmeleri kızgınlık göstergesi olduğu kadar, Anadolu'da konar göçer köylüler arasında yer yer nazik konuşmalarda, sıcaklık ve candan yakınlık ifadesi yüklü olarak söylenildiğinde anlamı yumuşayabilmektedir. Bu halde fıkradaki tema Bilge Nasreddin Hoca karakteri ile örtüşmektedir.

Fıkra 9:

Birgün Nasreddin Hoca "danişmend"lerini yanına alıp, eve yemeğe götürmüş. Kapıda bunlara: "Siz burada durun ben içeri varıp geleyim" demiş. Hanıma yemeğe danişmendleri getirdiğini söyleyince, hanımı: "İyi de, evde aş yapacak nesne yoktu, pişiremedim" demiş. Hoca eline büyük bir tencere alıp dışarı danişmendlerinin yanına varıp: "Evde pişirecek nesne yok imiş, yoksa size bu tencere dolusu pilavı yedirecektim" demiş.

Burada da "danişmend" Selçuklular ve Beylikler döneminde medresede ihtisas yapan öğrenciler sınıfının adıdır. Nasreddin Hoca'nın müderris olma kimliğini temsil eden anlatıya göre Hoca çok cömert olmakla birlikte kendi özel ailesinin ihtiyaçlarını dahi ihmal edecek düzeyde ilim işlerine düşkündür. Nasreddin Hoca zorda kaldığı durumlarda ince esprileri ile zekice, kurnazca bir öğretmen manevrası ile kendini kenara çıkarabilmekte, mazeretlerine espirileri ile renk katmaktadır.

Fıkra 10:

Bir gün Nasreddin Hoca, mescitte minbere çıkmış, konuşuyormuş. Hoca: "Ey yârenler! Bu Sivrihisar ile Karacahisar'ın havası bir imiş" demiş. Dinleyenler: "Nesinden bellidir Hoca?" diye sormuşlar. Hoca: "Orda da gördüm, burda da gördüm. Ayı da yıldızları da hep aynı" diye cevap vermiş.

Bu fıkrada Hoca'nın Sivrihisar'daki ve civarındaki kazalarda, yerleşim yerlerinde yaşadığına işaret bulunmaktadır. Fıkra O'nun "Bilge Nasreddin Hoca" kimliğine uygun düşen, tarihî çevre ile uyumlu bir anektod özelliği taşımaktadır. Hoca'nın esprileri ile burada da inceden inceye köylüleri yokladığı anlaşılmaktadır. Bir taraftan da Nasreddin Hoca "soru-cevap" tekniği ile adeta dinleyicileri düşünmeye sevketmektedir.

Şahıs/Kişilik Adı	Yer Adı	Cins Adı	Istılah/Zaman/ Rakam Adı
Hoca'nın arkadaşları	Antep	Tavuk	
Hoca'nın komşusu	Değirmen	Hindi	
Yahudi	Şehir	Bıldırcın	
Sultan	Mezarlık	Kitap	
İplikçi		Çiftçi	
Danişmend		Yağmur	
İmâd Çelebi		Pekmez	
Bağban		Kuzu	
		Kazan	
		Kurban	
		Tepsi	
		Çorba	
		Tilki	
		Kıyâmet	
		Bakraç	
		Abdest	
		Katır	
		Çuval	
		Yatağan(kılıç)	
		Çarık	
		Kebe	
		Pilav	
		Çuvaldız	
		Ezan	

Yukarıdaki cetvel incelendiğinde Nasreddin Hoca'nın Sultanönü Sancağı'na tabi Sivrihisarlı (Seferihisar) olduğu, zamanla ilim ve nasihat (vaiz) görevi için gittiği beldelerin de bu bölgeye yakın yerler olduğu anlaşılmaktadır. Şahıs adları, yer adları ve cins adlarının çoğunluğunun Ortaçağ Selçuklular ve beylikler dönemine ait bir sahayı işaret ettiği görülmektedir. Istılah ve ölçülerle ilgili adların da yine benzeri bir dönemi temsile ettiği söylenebilir.

Nasreddîn Hoca Türbesi onarım kitabesi. Akşehir, Konya, 2011.

Nasreddin Hoca Türbesi, Sultan II. Abdülhamid Han dönemi Konya valilerinden Faik Bey tarafından 1906 yılında yeniden ihya edilerek bir kitabe konur:

Revnâk-efzây-ı makâm-ı mu'allâ-yı hilâfet-i mukaddesiyye-i İslâmiyye ve şeref-bahşâ-yı erike-i saltanat-ı mu'azzama-i Osmânîyye / es-Sultân ibnü's-Sultân es-Sultân-ı Gâzi Abdülhamid Hân-ı Sânî efendimiz hazretlerinin / âsâr-ı müteberrike-i la-tuhsa-yı şâhânelerine ilâveten Hocâ Nasreddîn merhumun işbu türbeleri dahî Konya Vâlisi / atufetlü Fâik Beyefendi hazretlerinin zâman-ı me'murîyetinde bi't-teberrük tecdîd-i inşâ olunmuştur. 12 Recep Sene 1324.

Türbe içerisinde Nasreddin Hoca'nın mermer sandukası bulunmaktadır. Sandukanın başına da abartılı bir mermer sarık konulmuştur. Bu sandukanın baş tarafında yer alan mezar şâhidesinde ise şu ibare yazılıdır:

Hâzihi'l-türbetü el-merhûm / el-mağfûr ilâ abdih / el-gafûr Nasreddîn/Efendi rûhuna / Fâtihâ Sene 386.

Nasreddin Hoca'nın vefat tarihi olan H. 683 yılı 386 olarak ters yazılmıştır. İçteki açık türbenin iki sütunu arasına bir kapı yerleştirilmiş ve üzerine de büyük bir kilit takılmıştır.

Türbede, Nasreddin Hoca'nın yanısıra Çelebi Mehmed'in kızı *Habibe Hanım*'ın da mezar taşı bulunmaktadır.

*

Nasreddîn Hoca Türbesi. Akşehir, Konya, 2014.

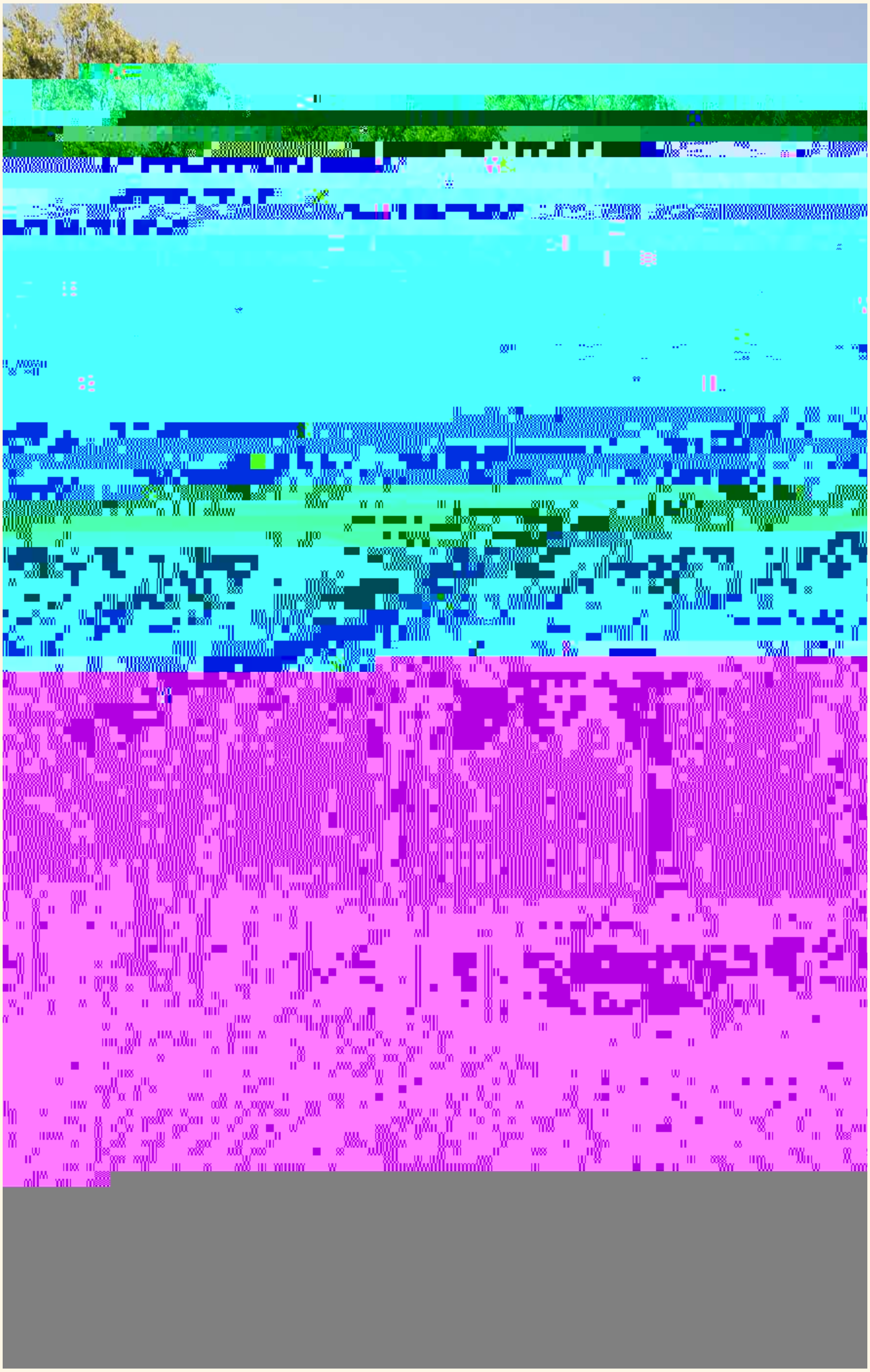
Osmanlı Arşiv belgelerinden Nasreddîn Hoca Türbesi'ne Hoca'nın neslinden gelenlerin türbedâr olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.

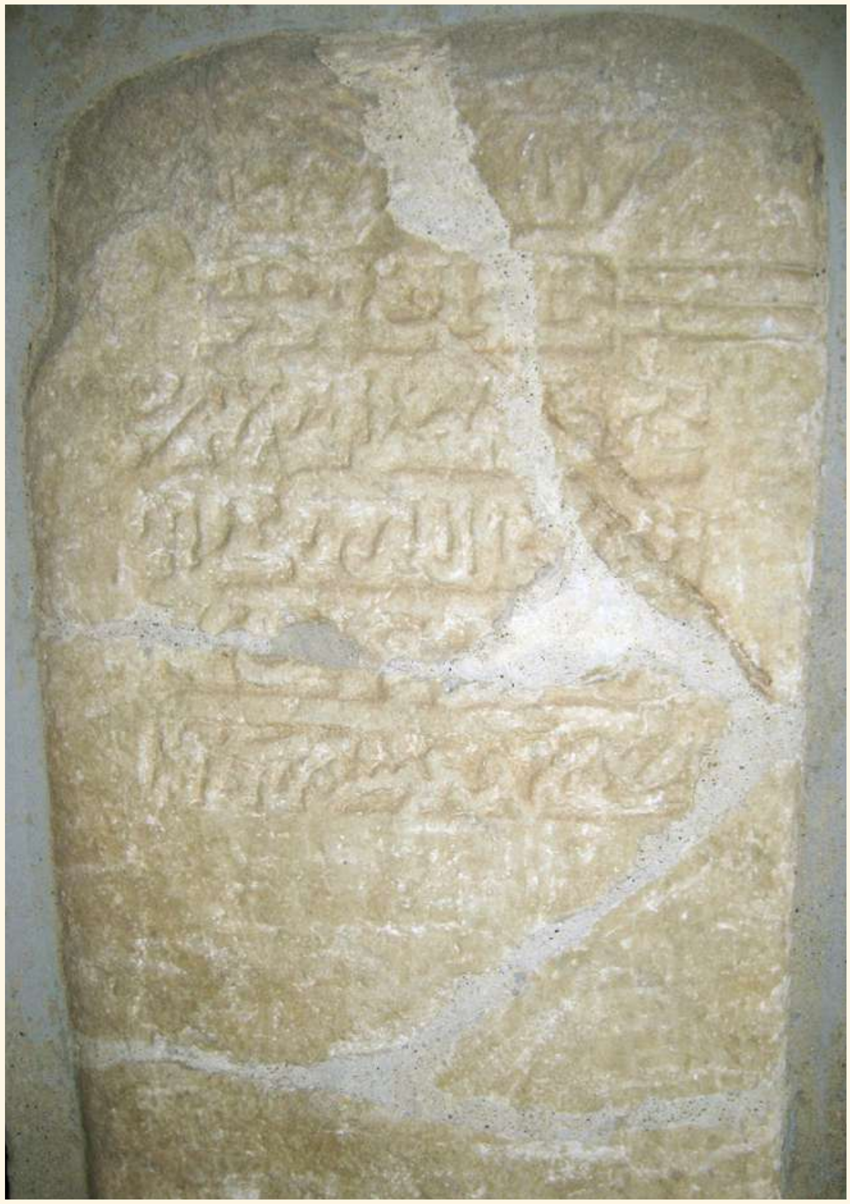
"Akşehir'de medfûn meşhur Hoca Nasreddin Efendi'nin akrabasından el Hac İsmail Efendi'ye aziz-i müşarunileyhin türbesinde hizmet eylemek şartıyla Konya ihtisab mukataası malından muhassas yeumi on sağ akçe vazifenin mezkur mukataa emini yedinden ahzolunduğunu mutazammın hüccet."[1]

Osmanlı döneminde Nasreddin Hoca'nın nesline duyulan hürmetten dolayı evladından bir kişinin tekaliften muaf tutulmuş, türbedar olanlara da maaş bağlanarak hertürlü kolaylık gösterilmiştir.

"Hoca Nasreddin sülalesinden birisinin bu aileye hürmeten tekaliften muafiyeti."[2] *"Nasreddin Hoca'nın Türbedarı Şeyh Mehmed Efendi'nin Bağdad'a ziyaret için gideceğini bildiren arzuhali üzerine, kendisine yardım edilmesine dair Bağdad valisine şukka."*[3] *"Hoca Nasreddin Türbedarı Derviş Ahmed Ağa, Kerbela ve Necef'i ziyaret edeceğinden, kendisine yardımcı olunmasına dair Harput Valisi, Amasya, Sivas ve Canik Mutasarrıfı ile Diyarbakır Kaymakamı'na şukka."*[4]

1
2
3
4

Nasreddîn Hoca'nın kızı Fatıma Hatun'un mezar kitabesi. Akşehir, Konya, 2014.

Nasreddîn Hoca'nın kızı Fatıma Hatun'un Sivrihisar'da mezarının bulunduğu yer. Sivrihisar, 2014.

FÜTÜVVET EHLİ
AHÎLER

Eskişehir ili "fütüvvet ve mürüvvet ehli" ahîlerin yaşadığı önemli bir coğrafyaya sahiptir. Osmanlı tahrir ve vakıf defterlerinde Eskişehir merkez ve taşrasında çok sayıda ahî zâviyesi kaydı bulunmaktadır.

"Fütüvvet" ve "Ahîlik", İslâm kültür ve uygarlığı içerisinde dinî ve ahlaki, ekonomik ve sosyal yönden önemli roller üstlenmiş kurumlardır. Ahîliğin temelini oluşturan "fütüvvet"in ana kaynakları ise "Fütüvvetnâme"lerdir. Ahîlik ve fütüvvet kurumları üzerine de günümüze kadar çok sayıda araştırma yapılarak, yayınlanmıştır.

"Ahî"; köken itibariyle Arapça bir kelime olup "erkek kardeşim" anlamına gelir. Diğer taraftan, bu sözcük "Divan-ı Lügat'it Türk" ve "Kutadgu Bilig" gibi eski Türkçe eserlerde yer alan "cömert, eli açık, ali cenap" gibi anlamlara gelen "Akı" sözcüğündeki "k" harfinin yumuşayarak "h" biçimine değişmesi sonucu ortaya çıktığını iddia eden görüşler de vardır. Tarihte ilk "Ahî" adından söz edilen İranlı "Ahî Ferec Zencani"dir.

Ahîliğin prensipleri Kur'ân-ı Kerîm ve Hazreti Peygamber Efendimizin (s.a.v) sünnetine dayanır. İslâmi anlayışa doğrudan bağlı olan Ahîlik, tasavvufta önemli bir yeri bulunan "uhuvvet"i hatırlatmasından dolayı da kolayca yayılmış ve kabul görmüştür.

Ahîlik kurumunun Anadolu'da kurulmasında "fütüvvet" teşkilâtının büyük etkisi olmuş, İslâm'ın ilk asrından itibaren görülmeye başlayan fütüvvet teşekkülleri içinde daha sonraki yüzyıldan itibaren de esnaf birlikleri ortaya çıkar. Başka bölgelerde mensuplarına "civanmerd", "ayyâr" (ayyârân) ve "fetâ" (fityan) gibi isimler verilen fütüvvet ülküsünün, İslâm'ın yayılmasına paralel olarak Suriye, Irak, İran, Türkistan, Semerkand, Endülüs, Kuzey Afrika ve Mısır'da esnaf ve sanatkârlar arasında yaygın olduğu bilinir.

Türkler, İslâmiyet'i kabul edip Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren fütüvvet ülküsünü benimseyip bunu kendilerine has yiğitlik,

cömertlik ve kahramanlık vasıflarıyla da süslerler. Bunun yanında ahîliğin temel belirleyicisi olan İslâmî-tasavvufî düşünüş ve yaşayışı da kabullenerek günlük hayatlarında uygularlar.

Abbasî Halifesi Nâsır-Lidînillâh, siyasî ve sosyal durumu gittikçe bozulan devlet otoritesinin yeniden kurulmasında, içtimaî huzurun sağlanmasında fütüvvet birliklerinin büyük bir güç olacağını düşünerek bu teşekkülleri siyasî otoriteye bağlamada başarılı olur.

Halife Nasır, fütüvvet birliklerini yeniden teşkilatlandırırken "fütüvvetnâme"lerle de bu birliklerin ilke ve kaidelerini tanzim eder. Müslüman hükümdarlara elçi ve fermanlar göndererek, fütüvvet teşkilâtına girmeye davet eder. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhusrev'le de temas kurar.

Sultan Keyhusrev, Sadreddin Konevî'nin babası ve hocası Mecdüddin İshak'ı Halife Nâsır'a elçi olarak Bağdat'a gönderir. Sultanın isteği üzerine, Halife Nasır tarafından gönderilen Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Şeyh Nasîrüddin Mahmnûd el-Hûyî (Ahî Evrân) gibi büyük mürşid ve mutasavvıflar, Mecdüddin İshak'la birlikte Anadolu'ya gelir.

Selçuklu sultanı tarafından Anadolu'nun her tarafında irşâd faaliyetlerine başlayan Evhadüddîn-i Kirmânî ve halifeleri için çok sayıda zâviye yaptırılır. Daha sonra I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'ın da fütüvvet teşkilâtına girmesiyle Anadolu'da ahîliğin kuruluşu tamamlanmış olur. Meşhur mutasavvıf Şeyh Şehâbüddin Sühreverdî'nin Anadolu'ya gelmesi de ahî teşkilatının kurulmasına ivme kazandırır.

Anadolu'da ahîliğin kurucusu olarak bilinen ve İran'ın Hoy şehrinde doğan Şeyh Nasirüddin Mahmud, sonraları "Ahî Evrân" ismiyle anılmaya başlar. Özellikle Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın büyük destek ve yardımıyla, bir taraftan İslâmî-tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine tam bağlı kalarak, tekke ve zâviyelerde şeyh-mürid ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen ahîliğin Anadolu'da kurulup gelişmesini sağlar. Ahî Evrân, Anadolu ahîlerinin "pîri" olur.

Anadolu'da hızla yayılan bu teşkilatın mensupları, şehirlerde olduğu gibi köylerde ve sınır (uç) bölgelerinde de büyük nüfuza sahip olurlar. Anadolu'da bilhassa onüçüncü yüzyılda devlet otoritesinin iyice zayıfladığı bir dönemde şehir hayatında yalnızca iktisadî değil, siyasî yönden de önemli faaliyetlerde bulunurlar. Ahîler, bağımsız siyasî bir güç olmamakla birlikte, zaman zaman merkezî otoritenin zayıfladığı, anarşi ve kargaşanın ortaya çıktığı dönemlerde siyasî ve askerî güçlerini göstermişler ve önemli fonksiyonlar üstlenmişler. Özellikle Moğol istilâsı sırasında ahî birlikleri şehirlerin yönetimine mahallî otorite olarak hakim olurlar.

Ahîliğe en çok hizmet edenlerden biri olan I. Alâeddin Keykubad, oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından öldürülünce, ahîler II.

Gıyâseddin'e karşı direnirler. Gıyâseddin'in Kösedağ'da Moğollar'a yenik düşmesinden sonra Tokat ve Sivas'ı ele geçiren Moğollar'a karşı Kayseri'yi başarıyla savunurlar.

Büyük şehirlerde çeşitli gruplar halinde teşkilâtlanan ahîlerin her birinin müstakil bir zâviyesi vardır. Küçük şehirlerde ise hepsi birleşerek bir birlik kurarlar. Bu birlikler mesleklere ait problemleri halleder ve devlet ile olan münasebetlerini düzenler. Mal ve kalite kontrolü ile fiyat tespiti yapar. Teşkilâta ilk defa girenlere "yiğit" veya "çırak" adı verilir ve ahîlik daha sonra kazanılır. Esnaf birliklerinin başında "şeyh", "halife" veya "nakib"ler, bütün esnafın en üst makamında ise "şeyhü'l-meşâyih" bulunur. Ayrıca mesleğin geleceği açısından çırakların yetiştirilmesine de çok büyük önem verilir. Anadolu'da köylere kadar yayılan ahîlik pek çok devlet adamını, askerî zümre mensuplarını, kadı ve müderrisleri, tarikat şeyhlerini bünyesinde toplar. Bu özelliğini ondördüncü yüzyıla kadar sürdürür. Bu yüzyıldan sonra organize esnaf birlikleri şeklini alır ve iktisadî faaliyet ön plana çıkmaya başlar.

Ahîlik, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da büyük rol oynar. Âşıkpaşazâde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında faal rol oynayan dört zümre arasında "Ahîyân-ı Rûm"u (Anadolu ahîleri) zikreder. İlk Osmanlı padişahları ve vezirlerinin çoğu ahî teşkilâtına mensup şeyhlerdir. Sultan Murad Hüdavendiğar "şed" kuşanır ve ahîleri fetihlerde askeri bir güç olarak kullanır.

Orhan Gazi döneminde Anadolu'yu gezen ünlü seyyah İbni Batûta, ahî birliklerinin şehir ve köylerde teşkilatlanan zenaat ve ziraat ehli zümreler olduğunu belirtir ve tasavvufî hayatla olan yakınlıklarına temas edip misafir olduğu ahî zâviyelerinin isimlerini verir.

Ahîliğe giriş "şerbet içmek" (şürb), "şed" veya "peştemal" kuşanmak, "şalvar" giymekle gerçekleşir. Ahîlik bünyesi içindeki esnaf birlikleri "ustalar", "kalfalar" ve "çıraklar"dır. Çıraklıktan itibaren birlik içinde yükselmek için meslekî ehliyet ve liyakat şarttır. Çıraklar mesleği çok iyi öğrenmedikçe asla dükkan açamazlar. Esnaf ve dükkan sayıları, iş aletleri ve tezgâhlar sınırlandırıldığı gibi ihtiyaca göre mal üretimi de esastır.

Osmanlı döneminde esnaf birliklerinin idare tarzına çok önem verilir. Sanat erbabı içinde en dürüst, en çok saygıya değer olan, muhtemelen yaşça da önde bulunan bir üstad teşkilatın reisi seçiliyor ve kendisine "ahî" deniliyor. Bunlar zenaat mensupları üzerinde bir şeyh gibi nüfuzu sahiptir. Ayrıca esnaf arasındaki inzibatı temin eden ve "yiğitbaşı" yahut "server" denilen bir ikinci reis bulunuyor. Bir şehirde mevcut zenaat şubesi sayısı kadar olan ahîlerden birisi diğerlerine reis oluyor ve buna "ahî baba" adı verilir. Ahî babalar, genellikle Kırşehir'deki "Ahî Evrân Zâviyesi"ne bağlı olan şeyhler ile bunların çeşitli illerdeki vekilleridir. Büyük âlim ve mutasavvıf Şeyh Edebâli de ahî şeyhlerinden olup, Osman Gazi ile sıkı ilişkiler kurmuş ve kızını onunla evlendirmiştir. Orhan Gazi ise ahîliğe ait "İhtiyârü'd-dîn" unvanını alır.

Bütün prensiplerini dinin asıl kaynağından alan ahîliğin nizamnâmelerine “fütüvvetnâme” adı verilir. Ahîliğin esasları, ahlakî ve ticari kaideleri bu kitaplarda yazılıdır. Teşkilata girecek kimse ilk önce bu kitaplarda belirtilen dinî ve ahlakî emirlere uymak zorundadır.

Fütüvvetnâmelere göre, teşkilât mensuplarında bulunması gereken vasıflar vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvan’a nasihat, onları doğru yola sevketme, affedici olma ve tövbedir. Şarap içme, zina, yalan, gıybet, hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebeplerdir.

Özellikle Fâtih devrinden itibaren Ahîlik, siyasî bir güç olmaktan çıkarak esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenleyen bir teşkilat halini alır. Onsekizinci yüzyıldan yirminci yüzyıl başlarına kadar teşkilatın “gedik” (lonca) adını aldığı söyleniyorsa da, 1824 tarihli Selanik ile ilgili bir arşiv belgesinde ve Ahî Evrân Zâviyesi’nden bahseden bir takrir’de, ahî baba, ahîlik, yiğitbaşı, üstatlık, kethüdâlık gibi Ahîliğe ait terimlerin kullanılması, bu ismin uzun süre devam ettiğini gösterir.[1]

Ahî Zâviyeleri

“Dergâh”, “tekke”, “asitane”, “ribat” ve “hankâh” gibi isimlerle de anılan “zâviye”ler, İslâm tasavvufî hayatın temel müessesesidir. Bu dîni-sosyal müesseseler, Anadolu’nun İslâmlaşmasında ve Türkleşmesinde önemli rol oynamış, fetihlerin ileri karakolları olmuştur. Esas amaçları insana hizmet olan bu zâviyelerin tamamında “âyende ve revendeye hizmet” esas olup, “Yaradılanı severiz, Yaratan’dan ötürü” düsturu ile Anadolu’da gönül birliğini tesis etmişlerdir. Bu özelliği ile dîn, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın “gönül mektebi” ve “sevgi ocağı” olmuşlardır. Kısacası zâviyeler ilâhî aşkın gönüllere yerleştirilerek fethedildiği, yeni iskânların teşvik edildiği ve köylerin kurulduğu, cehaletin yok edildiği, ilim ve kültür ocağı, yeni fetihler için hazırlık üssü, sanat ve zenaat merkezi, zikir meclislerinin toplandığı, edep ve erkânın öğretildiği, yolda kalmışların sığınağı, yolcuların mola yeri, gariplerin yuvası, ikram edilen yemeklerin şifa olduğu bir manevi tedavi merkezidir. Anadolu’da zâviyeler genellikle Bizans tarafından terkedilen köy ve kasabalara, ıssız ve tenha ziraate elverişli bölgelere, ulaşım yolu güzergâhları üzerine, dağ başlarına ve geçitlere kurulmuştur. Bu zâviyeler “ahî” reisleri veya bir tarikata mensup “şeyh”ler tarafından kurulmuş dîni ve sosyal kuruluşlar olmasına rağmen askeri karakol, han, imâret, mektep ve çiftlik gibi önemli işlevleri de yerine getirmiştir.

Bir zâviyede insan hayatı için gerekli olan çeşme, hamam, ekmek fırını, mutfak, kiler, mescid, zikirhane, sohbet odaları, yatakhane, su değirmeni, ahır ve samanlık gibi yapılar bulunur. Ayrıca zâviyenin her türlü gıda ihtiyacı da zâviye vakfına ait çiftliklerde yetiştirilir. Bu çiftliklerde küçük ve büyükbaş hayvan beslenerek, et ve süt ürünleri ihtiyacı karşılanır. Binek ve koşu hayvanı beslenir. Bağ, bahçe ve bostanlarında da ihtiyacı karşılayacak üretim yapılır.

1 Ziya Kazıcı, “Ahiler”, TDVİA, C.I, İstanbul 1988, s. 527-528, 540-542; İbn-i Batuta, Büyük Dünya Seyahatnamesi, 2005, s. 204-216,223,227,234; Necmettin Özerkmen, “Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları- Sosyolojik Yaklaşım”, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 44, 2 (2004) 57-78; Hilal Ceylan, Ahîlerin Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Devlet ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2008; Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-i Belediye-I, İstanbul, 1338(1922); Muallim Cevdet, “Ahiler Müessesesi”, Büyük Mecmua, no.: 5, s.69-82; Abdülkadir Gölpınarlı, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: XI(Ekim 1949- Temmuz 1950), no:1-4, s.1-102; Abdülkerim Erdoğan, Ankara Ahileri ve Eserleri, Ankara 2011.

Şehir merkezinde olan zâviyeler ise ihtiyacını normal piyasa koşullarında temin eder. Şehirlerde kurulan zâviyeler kısa süre sonra o bölgede yeni iskanların cazibe merkezi olur.

Ondördüncü yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya gelerek, pek çok şehri gezen seyyah İbn-i Batuta, "Tuhfetu'n Nüzzar fi Garaibi'l Emsar ve'l Acaibi'l Esfar" adlı seyahatnamesinde ahî zâviyelerinde misafir edilir. Seyahatnamesinde de bu izlenimlerinden bahseder. Anadolu'yu dünyanın en güzel toprakları olarak niteleyen Batuta, şöyle devam eder:

"Cenab-ı Hak, dünyanın öteki ülkelerinde ayrı ayrı ihsan ettiği güzellikleri burada topyekün bir araya getirmiştir. Ahalisi güzel yüzlü ve temiz giyinişlidir. Yemekleri ise çok nefistir. Burada yaşayanlar Allah'ın en şefkatli kulları olup, onlar için 'Bolluk ve bereket Şam'da, şefkat ise Bilad-ı Rum'dadır.' denilmiştir. Bu ülkede bir zâviye (dergâh) ya da eve indiğimizde, komşularımız, kadın olsun erkek olsun derhal durumumuzu soruştururlardı. Burada kadınlar erkeklerden kaçmazlar. Ayrılacağımız sırada sanki akrabaymışız gibi bizimle vedalaşırlar ve bu ayrılıktan duydukları üzüntüyü gözyaşları ile ifade ederlerdi."

Batuta, "Dünyada bir eşi daha bulunmayan bir cemiyet" olarak nitelendirdiği Ahîlerin "Memleketlerine gelen ve giden yolculara yakın ilgi göstermek, şefkat ve iltifatta bulunmak bakımından onlardan daha ileri" olduklarını; "Ahîler yaşadıkları yerlerdeki zorbaları yola getirir, herhangi bir sebeple bunlara katılanları da tek tek ortadan kaldırırlar."

"Ahîlerin bir araya gelerek oluşturduğu bu cemiyete Fütüvve adı verilir. Reis seçilen kimse bir zâviye yaptırarak içini halı, kilim, kandil ve diğer lüzumlu eşyalarla donatır. Arkadaşları gündüz çalışarak kazandıklarını ikindiden sonra reise getirirler. Bu para ile yiyecek-içecek ve zâviyede sarf olunan diğer ihtiyaç maddelerini satın alırlar. O gün yörelerine bir misafir gelirse onu zâviyelerinde ağırlar ve ortak sermayeleriyle aldıkları bu yiyeceklerle kendisine güzel bir ziyafet çekerler. O kimse yöreden gidinceye kadar onların misafiri olur. Konuklarını uğurlarken arkasından raks eder ve nağmeler söylerler.

Ahîler yörelerine yabancı bir misafir gelmediği zamanlarda da birbirlerinden kopmazlar, yine zâviyelerinde toplanıp yemek yerler. Sabahleyin düzenli olarak işlerine gider, gün içinde kazandıklarını ikindiden sonra getirip reislerine verirler. Bunların reislerine verdikleri paraya fityan denilir. Ahî, cemiyetin olduğu gibi aynı zamanda reisin de ismidir."

Ahîlerin yaşam tarzları karşısında hayretler içerisinde kalan Batuta, başından geçen ilginç bir olayı şu şekilde anlatır: "Üzerinde eski ve yıpranmış bir elbise, başında da keçe külah vardı. Şeyh bana, 'Bu adamın ne dediğini biliyor musun.' diye sordu. 'Ne sorduğunu anlayamadım' dedim. 'Seni ve arkadaşlarını yemeğe davet ediyor' demesiyle hayrete düştüm, ama o an için teklifi kabul etmek zorun-

da kaldım. Ahî çıkıp gittikten sonra Şeyhe, 'Görünen o ki bu adam fakirdir. Bizi ağırlamaya gücü yetmez. Kendisini rahatsız etmek istemeyiz.' dedim. Bunun üzerine şeyh tebessüm etti ve 'Bu konuda tereddüt etmene hiç gerek yok. Seni davet eden kişi Ahîlerin reislerinden biridir. Kendisi kunduracıdır ve cömertliğiyle tanınmıştır. Yöredeki sanat sahiplerinden aşağı yukarı iki yüz arkadaşı vardır. Bunlar onu reis seçtiler ve bir zâviye inşa ettiler. Şimdi gündüz kazandıklarını gece sarf etmektedirler.' cevabını verdi."

Ahîlerin yabancılara yönelik bu dostane tutum ve davranışları, şahsıma yönelik içten ikramları beni hayretler içinde bırakmıştı.

Beldeye geldiğimiz saatlerde, biz çarşıdan geçerken bazı kimseler dükkânlarından çıkıp hayvanlarımızın dizginlerine yapıştılar. Bir başka grup ise bunlara engel olmaya kalkıştı ve bu yüzden aralarında kavga çıktı. Hatta bazıları birbirlerine bıçak çekmeye bile kalkıştı. Ne söylediklerini anlayamadığımız için müthiş bir korkuya kapılarak, bölgede yol kesicilik yapan Germiyanlılarla karşılaştığımızı, bu şehrin onlara ait olduğunu ve mallarımızı elimizden almaya çalıştıklarını sandık. Ortalıkta tam bir kargaşa yaşanıyordu. Tam bu sırada Cenab-ı Hak bizi Arapça bilen bir hacıya rast getirdi. Ondan, bu kişilerin bizden ne istediklerini sordum. 'Korkmayın' dedi. 'Bunlar Ahîlerdir. Sizi ilk karşılayanlar Ahî Sinan'ın, diğerleri ise Ahî Duman'ın yoldaşlarıdır. Her iki grup da kendi zâviyelerine inmenizi istiyorlar.

Sofra türlü türlü yemekler, çeşit çeşit tatlılar ve bol bol meyvelerle donatılmıştı. Yemeği yedikten sonra hafızlar Kuran-ı Kerim okudular. Ondan sonra hepsi sema ve raksa başladılar.

Onun (Ahî Şemseddin'in) misafiriyken eyyam-ı aşura (Aşure günü) gelip çattı. Ahî Şemseddin bu özel günün şerefine zâviyesinde çeşitli yemekler hazırlatarak, üst düzey komutanları ve şehir halkını toplu bir ziyafete davet etti. Hep birlikte iftar ettik. Güzel sesli hafızlar Kur'ân-ı Kerim tilavet ettiler. Vaiz Mecdeddin-i Konevi de davet edilenler arasında olup, çok güzel ve anlamlı bir vaaz verdi. Sonra öğrenciler sema ve raksa başladılar." O gece Batuta için "Türk illerinde yaşadığı en güzel gecelerden biri" olmuştur. Batuta, "Cenab-ı Hak cömert ve hamiyet sahibi olan, yabancılara şefkat ve merhameti esirgemeyen, misafirlerine iyilikle muamele ederek muhabbet gösteren şu taifeyi daima hayırla mükafatlandırsın. Allah bütün Ahîlerden razı olsun. Bilinmelidir ki onlardan herhangi birinin zâviyesine adım atan bir yabancı, en sevdiği yakınının yanına gelmiş gibi mutlu, huzurlu ve güvende olur." diyerek duygularını dile getirir.

Batuta, zâviyede bulundukları süre boyunca "yediğimiz midemizde, yemediğimiz başucumuzdaydı" der ve zâviyenin vakfiyesinden örnek verir:

"Bu zâviyenin kuruluş senedinde, Fahreddin Bey tarafından şart koşulan hizmetler arasında, Harem-i Şerif yada Şam, Mısır, Irakeyn,

Horosan gibi ülkelerden gelecek dervişlere zâviyenin evkafından birer kat elbise ile yüzer dirhem harçlık verilmesi, oradan ayrılacakları zaman yolluk olarak üç yüz dirhem ödenmesi, dergahta kaldıkları süre boyunca yemek için et, pirinç, yağ ve helva verilmesi, bunun yanı sıra Bilad-ı Rum ahalisinden her dervişe de on dirhem harçlık verilip üç gün süreyle ziyafet çekilmesi gibi maddeler yer almaktaydı."[2]

ESKİŞEHİR AHÎ ZÂVİYELERİ

Osmanlı tahrir ve vakıf defterlerinde Eskişehir ve taşrasında çok sayıda ahî zâviyesi vakfı bulunmaktadır. Bu zâviyelerden bazılarını ahî reisleri kurmuş, bazılarına da sonradan ahî olan kişiler mutasarrıf olmuştur. Eskişehir Odunpazarı'nda Şeyh Şehâbüddîn Sühreverdî[3] ve Şeyh Edebâli, Sivrihisar'da Ahî Evrân adına birer zâviye yapılması da bölgede ahîlerin yoğunlukta olduğunu gösterir. Ayrıca ahî zâviyelerinden hariç ahî mülk ve evlatlık vakıfları da sayıca fazladır. Ahî Ayotak (Ahî Otak) Köyü, Ahî Beyrük Çiftliği, Ahî İvaz Çiftliği, Ahî Çomak Çiftliği, Ahî Fethüddîn Mezraası ve Ahî Pınarı Mezraası gibi yerleşmeler de bulunmaktadır.[4] Osmanlı Tahrir ve Evkâf defterlerinde zâviyesi bulunan ahî reislerinden bazılarının vakıf kayıtlarından örnekler:

Ahî İdris Zâviyesi

Eskişehir'de Ahî İdris'in bir zâviyesi olduğu Sultanönü tahrir ve evkaf defterlerinde kayıtlıdır. Çanakcı ve Derecik köyleriyle bir değirmen ve bir çiftliğin yıllık hasılı Ahî İdris zâviyesinin giderlerine vakfedilmiştir. Bazı yayınlarda Ahi İdris, "Ahmed İdrisi"; Çanakcı köyü de "Mamuca" olarak yanlış okunmuş ve yazılmıştır.[5] 1530 tarihli Kanuni dönemi tahrir defterinde Ahî İdris Zâviyesi vakfı kaydı şöyledir:

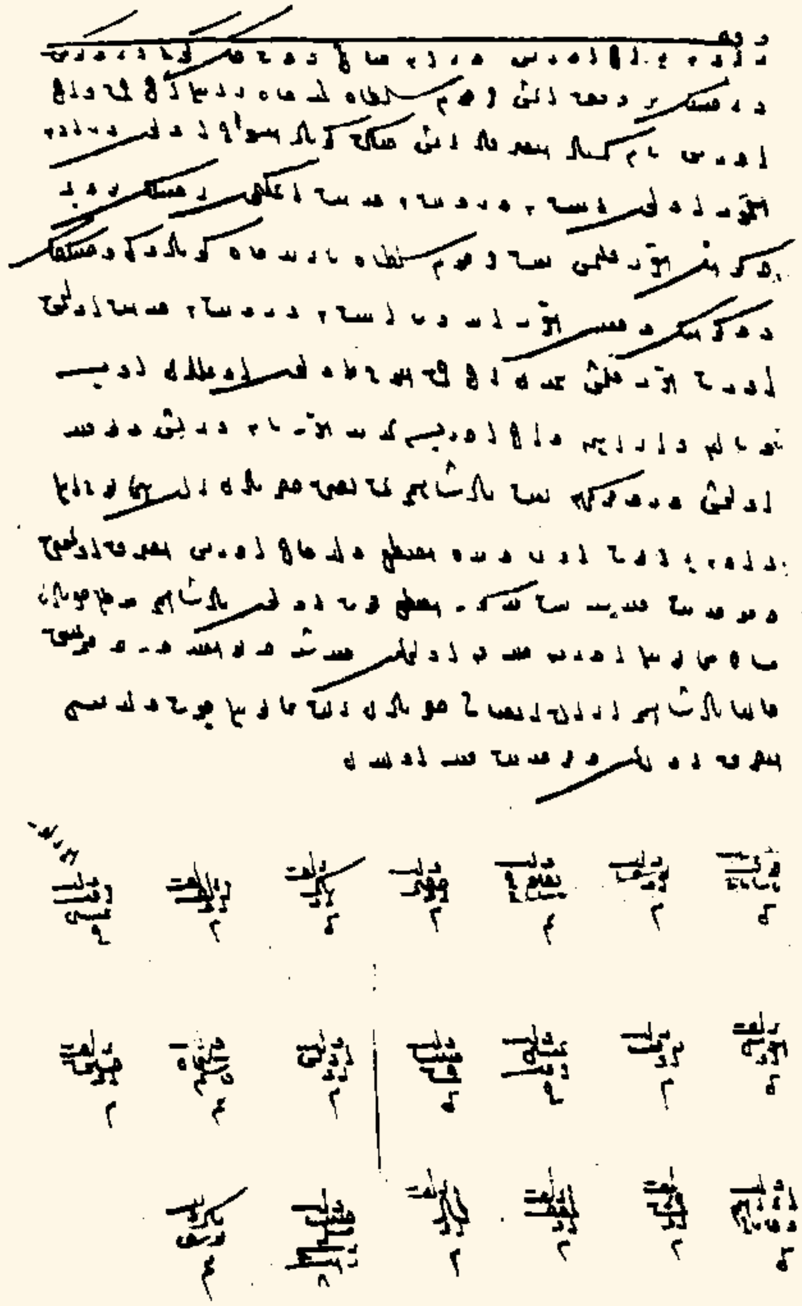
"Karye-i Çanakcı tabi-i mezbûr [Eskişehir]. Vakf-ı Zâviye-i Ahî İdris fî nefs-i mezbûr, hane 13, mücerred 2.

Karye-i Derecik tabi-i mezbûr [Eskişehir]. Vakf-ı mezbûr [Zâviye-i Ahî İdris], hane 14, mücerred 8.

Hassıl 4.822 [akce]."[6]

Vakıf kaydına göre Çanakcı ve Dereköy'ün yıllık vergi hasılı toplamı 4.822 akçe olup Ahî İdris Zâviyesi Vakfı'na aittir. 983/1575 tarihli ve Sultan II. Selim dönemine ait Sultanönü Evkâf Defteri'nde Ahî İdris Zâviyesi Vakfı hakkında daha geniş bilgi verilmiştir:

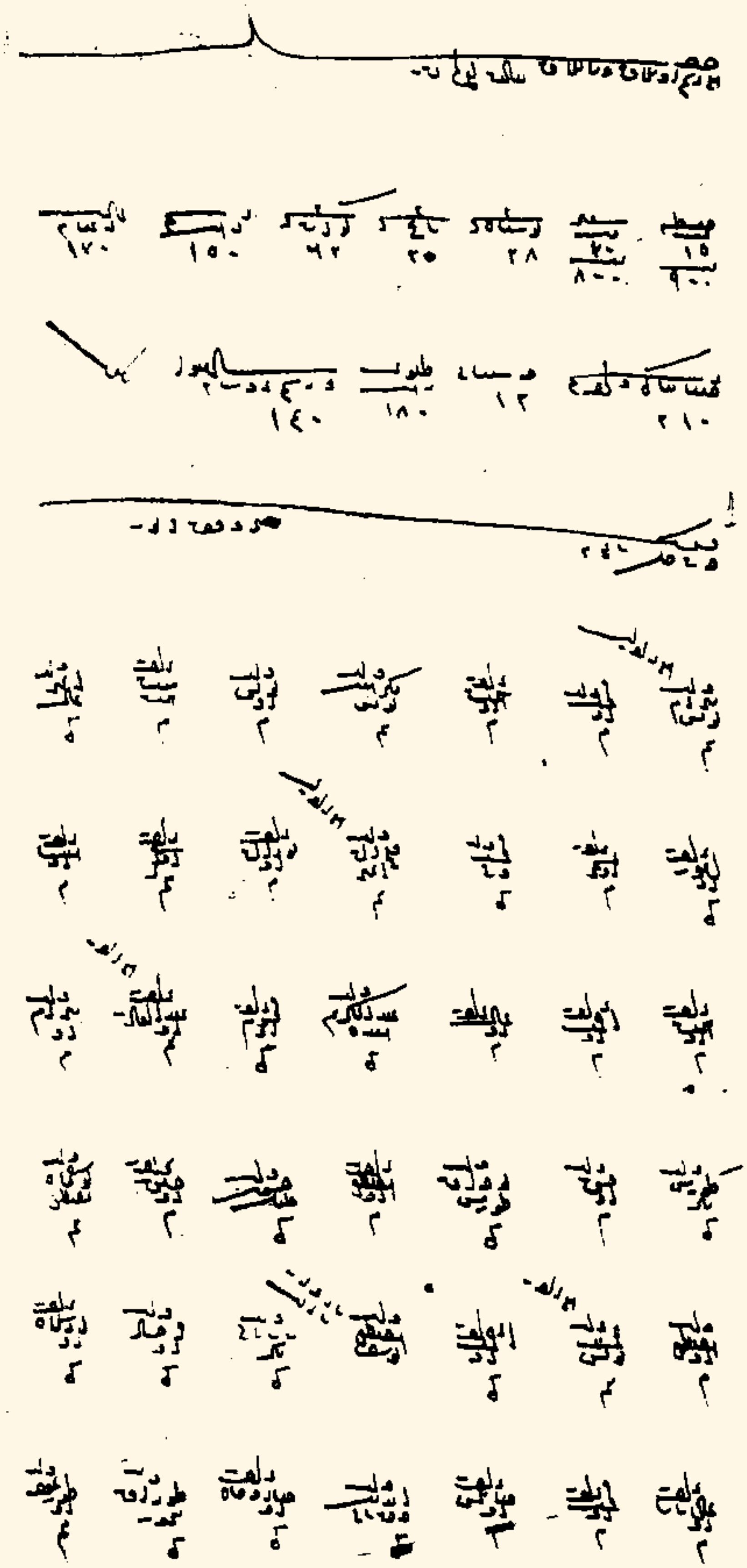
"Vakf-ı Zâviye-i Ahî İdris der karye-i Çanakcı ve Derecik köyü ve bir değirmen ve bir çiftlik yer vakf imiş. Merhûm Sultan Mehmed Hân berâtıyle Hamza ve Ahî İdris nam ang (.6318 246.6iıtir)]TETEMC $pan Łan7k yer va(â)1(n)-20( )]TETH

Ahî İdris Zâviyesi Vakıf kaydı.
Evkâf Defteri, No: 541.

Şimdi Ahî Hamza muteveffa olub oğulları Üveys'e ve Bali'ye ve İbrahim'e ve Ahî İdris'e cedîd mukarrernâme virilmiş deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Ba'de padişahımız e'izze nasrehu hazretleri berât-ı humayunı ile zâviye-i mezbûre evladından Mustafa veledi Hacı İdris mutasarrıf olmagın deyu cedide kayd. Ba'dehu Mustafa fevt olub padişahımız e'izze nasre hazretleri nişan-ı humayuniyle İdris'e sadaka olmagın kayd şud deyu mukayyed der defter-i Atik. Haliyâ padişahımız e'izzallahu ensarehu hazretleri berat-ı humayuniyle (...) veledi İsâ mutasarrıf olub deyu der defter-i Cedîde kaydolundu."[7]

7 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 13b.

Ahî İdris Zâviyesi Vakıf kaydı.
Evkâf Defteri, No: 541.

Vakıf kaydından Ahî İdris Zâviyesi'ne Çanakcı ve Derecik köylerinin yıllık vergi hasılı ile bir değirmen ve bir çiftlik yer vakfedilmiş. Fatih Sultan Mehmed Hân da bu vakfın devamı için berât-ı humayun vermiş. Daha sonra adı geçen köylerin geliri vakıfdan alınmış. Ancak zâviye mamur ve hizmetine devam ettiği için vakıf köylerin, değirmen ve bir çiftlik yerin geri vakfa kalması, zaviyede gelene-gidene hizmet edilmesi şartıyla uygun görülür ve berat verilir. Vakfın yıllık geliri toplam 3.793 akçedir. Çanakçı Köyü, Polatlı ilçesine bağlı bir yerleşme olup, eski Polatlı Kalesi (Karatepe) karşısındadır. Bu bölge onaltıncı asırda Sivrihisar toprağındadır.

Ahi İdris Zâviyesi'ne 1173/1760 yılında zâviyedâr atandığına dair bir belge mevcuttur: "Eskişehir'e tabi Çanakcı karyesinde Ahi İdris Zaviyesi Vakfı zâviyedârlığının tevcihi."[8] Ahî İdris Zâviyesi'nin yeri, alan araştırmamızda tespit edilememiştir.

Ahî Mahmûd Zâviyesi

Vakıf defterlerinde Eskişehir merkezinde bulunan Ahî Mahmûd Zâviyesi'nin kuruluş tarihi belli olmamakla birlikte "kadîmden vakfiyet üzere" ifadesinden Selçuklu veya Osmanlı'nın kuruluş yıllarında zâviyenin varolduğu anlaşılmaktadır.

983/1575 tarihli Sultanönü Sancağı Evkâf defterinde Ahî Mahmud Zâviyesi Vakfı kaydı şöyledir:

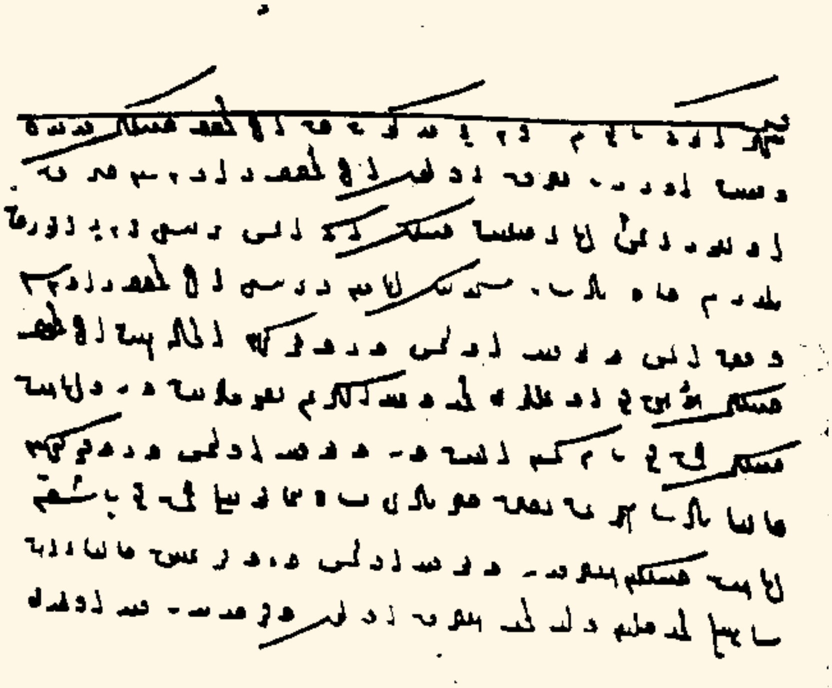
"Karye-i Şehir Öyüği tabi-i mezbûr; Karye-i mezkûrede Ahî Mahmûd Çiftliği kadîmden vakfiyet üzere tasarruf olub Ahî Mahmûd Zâviyesine sarf olunur imiş. Emma aslında iki imiş. Bir nısfı karye-i mezbûrda Yıldırım Hân Padişâh Mescidi'nin imamına ve bir nısfı Ahî Mahmûd Zâviyesine vakf imiş deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. El-haletü hazihi Ahî Mahmûd Çiftliği Mü'min Fakı oğulları Mehmed ve Abdülkerîm tasarruflarındadır. Ve imamın çiftliği Hamza Faki nam kimesne elindedir deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliyâ padişahımız e'izze nasrehu hazretleri nişân-ı humayûnuyla Hamza Fakı başka imamın hisseligine mutasarrıfdır deyu kaydolunmuş der defter-i Atik. Haliyâ berât-ı Şâhiyle Mehmed Halife veledi Mehmed mutasarrıf olub defter-i Cedîde kaydolundu."[9]

Vakıf kaydına göre Ahî Mahmud Zâviyesi'ne Eskişehir merkez köylerinden Şehir Öyüği (Şarhöyük) Köyü'nde Ahî Mahmud Çiftliği adıyla anılan yerin yıllık hasılının yarısı aynı köyde bulunan Yıldırım Han Mescidi imamına yarısı da Ahî Mahmud Zâviyesi'nin giderlerine sarf olunurmuş.

Ahî Mahmud Zâviyesi'nin ikinci bir vakıf kaydı şöyledir: "Vakf-ı Zâviye-i Ahî Mahmud der Eskişehir. Yirmi üç dönüm yer vakfiyyet üzere mutasarrıf olunur imiş. Sonra mensûh olub timara virilmiş. Ba'de merhum Sultan Bayezid Han mukarrer idüb Ahmed veledi Ahî Mahmud mutasarrıf deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. El-haletü hazihi mezkûr Ahmed'in oğlu Mehmed mutasarrıfdır deyu mu-

8 BOA, Tarih: 29/Z/1173 (Hicrî), Dosya No: 526, No: 26555, Fon Kodu: C..EV.

9 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 21b.

Ahî Mahmud Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 541.

kayyed der defter-i Köhne. Haliyâ padişahımız e'izze nasrehu hazretleri berat-ı (...) Mahmud mutasarrıfdır deyu mukayyeddir defter-i Atik. Haliyâ padişahımız e'zezallahu ensarehu hazretleri berat-ı humayuniyle Receb mutasarrıf olmagın defter-i Cedîde kaydolundu."[10]

Osmanlı Arşivlerinde Ahî Mahmud Zâviyesi Vakfı hakkında tespit edebildiğimiz belgeler şunlardır:

1859 tarihli belge: "Eskişehir kazasında Ahî Mahmud Zaviyesi zaviyedarlığının... tevcihine dair."[11]

1896 tarihli belge: "Kütahya sancağına tabi Eskişehir kazasındaki Ahî Mahmud Zaviyesi Vakfı'na merbut çiftlik yerinin bedelatı hakkında olunacak muamele. (Maliye)"[12]

1898 tarihli belge: "Eskişehir kazasında Ahî Mahmud Zaviyesi Vakfı'na merbut olup tahsis edilmiş olan bir çiftlik bedelâtının tesviyesi isti'zanına dair tezkire. (Maliye 12)"[13]

Ahî Mahmud Zâviyesi'nin bulunduğu yer tespit edilememiştir. Ancak Odunpazarı'nda "Ahu Mahmud" adına sonradan yapılmış bir türbe bulunmaktadır. "Ahu" sıfatı erkek kişiye değil kadına atfedilir ve bir kadın ismidir. Kanaatimizce bu mezar daha önce varolan bir kabristana veya Mevlevihane'ye aittir.

Şeyh Sadık Zâviyesi

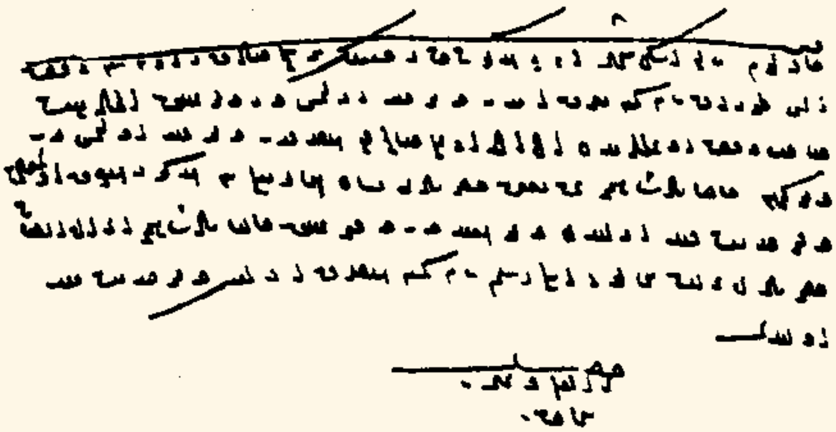
Eskişehir Odunpazarı Cavlum (Çavlûm) Köyü'nde bir çiftlik yer ahî reislerinden Şeyh Sadık Zâviyesi'ne vakf imiş. Cavlum Köyü, antik çağlardan itibaren bir yerleşme sahasıdır. Şeyh Sadık Zâviyesi'nin yeri tespit edilememiştir. 983/1575 tarihli Sultanönü Sancağı Evkâf defterinde Şeyh Sadık Zâviyesi Vakfı kaydı şöyledir:

10 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 27b.

11 BOA, Tarih: 17/Ca/1275 (Hicrî), Dosya No: 254, Gömlek No: 12966, Fon Kodu: C..EV.

12 BOA, Tarih: 07/Ş/1313 (Hicrî), Dosya No: 732, Gömlek No: 54896, Fon Kodu :BEO

13 BOA, Tarih: 17/L/1315 (Hicrî), Dosya No: 364, Gömlek No: 28, Fon Kodu: ŞD.

Şeyh Sadık Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 541.

"Karye-i Çavlûm tabi-i Eskişehir. Karye-i mezkûrede bir çiftlik yer Şeyh Sadık Zayiyesi'ne vakf imiş. Turâk nam kimesne tasarruf ider deyu kayd olunmuş der defter-i Atik. el-haletü hazihi sahib-i vakf oğullarından Ahî Ahmed oğlu Salih Fakı mutasarrıfdır deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişahımız eazze nasruhu hazretleri nişân-ı hümayunıyle yine mezkûr mutasarrıf olmagın defter-i cedide kayd olundı deyu mukayyed der defter-i Atik. Haliya padişahımız eazzeallahu ensare berât-ı hümayunu ile Rüstem nam kimesne mutasarrıf olmagın defter-i Cedide kaydolundu. Hasıl 4.311 [akce]."[14]

Ahî Süleyman Zâviyesi

983/1575 tarihli Sultanönü Sancağı Evkâf defterinde Eskişehir Odunpazarı ilçesi "Kireçlik" (Kireç) Köyü'nde Ahî Süleyman Zâviyesi Vakfı'nın bir çiftlik yer vakıf kaydı bulunmaktadır:

"Karye-i Kireclik tabi-i mezbur. Karye-i mezbûrede Ahî Süleymân Zâviyesi'ne bir çiftlik yer kadimden vakfiyet üzere mutasarrıf olunur iken mensûn timara verilmiş. Ba'dehu merhum Sultan Bayezid Han vakfiyyeti mukarrer idüb Ahî Alaaddin nam kimesneye sadaka olunmuş. El-haletü hazihi padişahımız hazretleri berâtı mukarrernamesiyle İbrahim oğlu Hamza mutasarrıf deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Ba'dehu padişahımız berât-ı hümayuniyle Ahmed Fakı mutasarrıdır deyu mukayyed der defter-i Atik. Haliya padişahımız hazretleri mukarrernamesiyle Mehmed mutasarrıf olmagın der defter-i Cedide kaydolundu."[15]

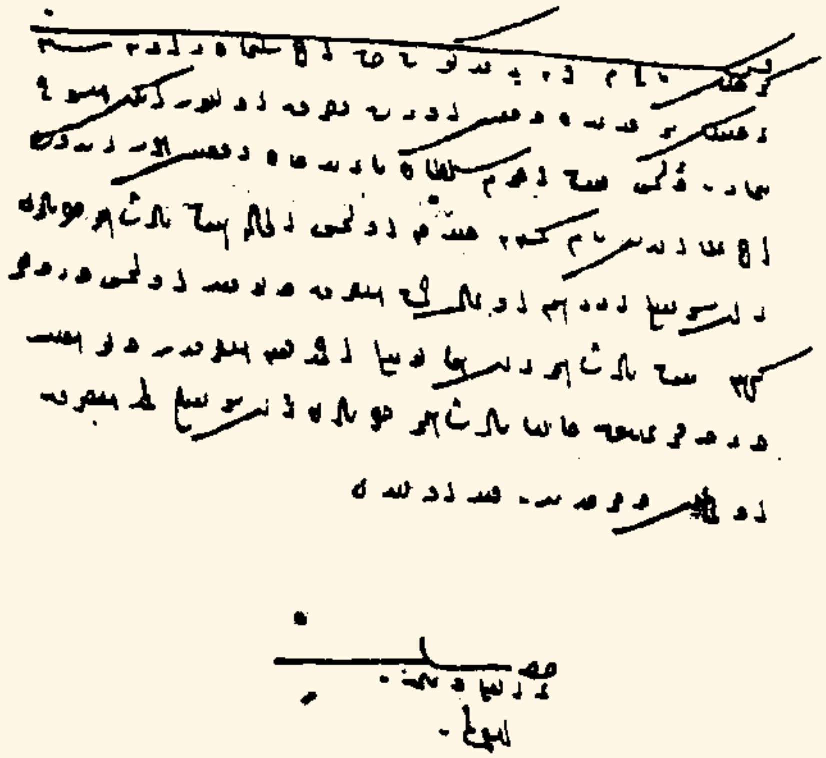
Vakıf kaydına göre "kadîm"den ibaresinden Ahî Süleyman Zâviyesi'nin Selçuklu veya Osmanlı'nın ilk dönemlerine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Kireclik (Kireç) Köyü'nde dört mudluk bir yer kadimden vakf imiş. Bu vakfa Derviş Eymîr tasarruf edermiş. Daha sonra oğlu Baba Derviş ve sırasıyla Mevlana Musa ve Ahmed Dede mutasarrıf olurlar.[16]

14 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 16b.

15 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 23a.

16 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 23a.

Ahî Süleyman Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 541.

Abdülkadîr Zâviyesi

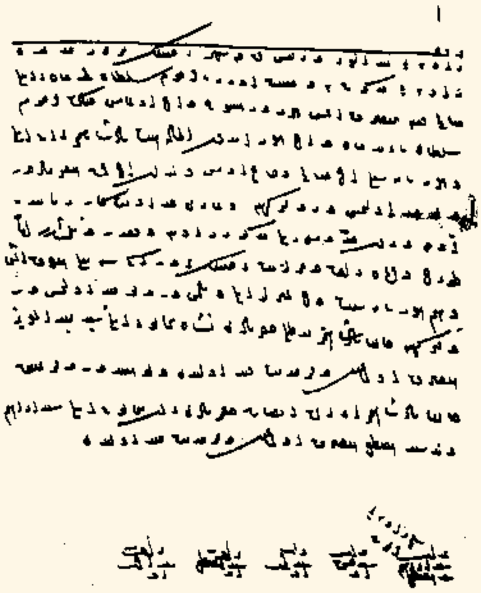
Karacaşehir nahiyesinde Abdülkadir Zâviyesi'nin olduğunu Evkâf defterlerindeki kayıtlardan öğreniyoruz. Bu zaviye vakfına ahî olan kişiler mutasarrıf olmuştur. H.983/M.1575 tarihli ve Sultan II. Selim dönemine ait Evkâf defterinde Abdülkadir Zâviyesi Vakfı kaydı şöyledir:

"Vakf-ı Zâviye-i Abdulkadîr, der nefs-i Karacaşehir. Bir çiftlik yerdir kadimden zâviye-i mezbureye vakfiyyet üzere merhum Sultan Mehmed Han beratıyle Salih Fakı mutasarrıf imiş. Mukarrerdir mensûh dahi olmamış. Sonra merhum Sultan Bayezid Han dahi mukarrer idüb elhaletü hazihi padişahımız beratı ile ve mukarrernamesiyle Ahî Salih ve Hacı Uveys veledânı Ahî Hamza mutasarrıflardır deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Ve Gazi Hudâvendigâr zamanında (....) mezkûr zâviyeye vakfdır denilmiştir. Emma Tudeci (?) ve Mihmânzâde defterlerinde bir çiftlik yerdir. İki sene bile mutasarrıf imiş. Ve hem mukarrernamesinde dahi Temirlü (...) deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişahımız (....) hazretleri nişân-ı humayunı ile Seyyid Abdulkadir mutasarrıf olmagın defter-i Cedide kaydolundı deyu mukayyeddir defter-i Atik. Haliya padişahımız e'azellahu ensare hazretleri berât-ı humayunı ile Seyyid İbrahim veledi Seyyid Mustafa mutasarrıf olmagın defter-i Cedide kaydolundı. Seyyid İbrahim veledi Seyyid Mustafa şeyh-i zâviye-i mezbûre."[17]

Abdülkadir Zâviyesi vakfının Karacaşehir'de 4 değirmeni, 16 dükkanı ve 1 zemini vardır. Yıllık hasılı ise 1.085 akçedir.[18] Alan araştırmalarımızda Abdülkadir Zâviyesi'nin yeri tespit edilememiştir.

17 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 23b.

18 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 23b..

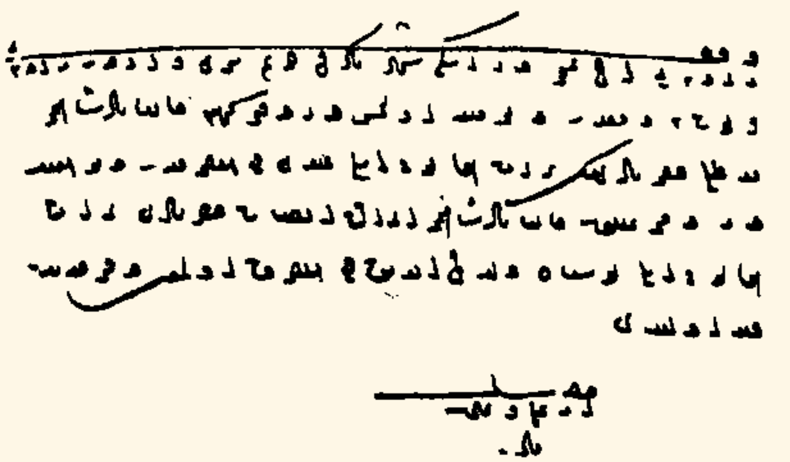
Abdulkadir Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 541.

Ahî Ömer Zâviyesi

Eskişehir vakıfları arasında Ahî Ömer Zâviyesi Vakfı kaydı bulunmaktadır. H.983/M.1575 tarihli ve Sultan II. Selim dönemine ait Evkâf defterinde Ahî Ömer Zâviyesi Vakfı kaydı şöyledir:

"Vakf-ı Zâviye-i Ahî Ömer der Eskişehir yirmi dönüm yeri vardır. Zâviye-i mezbureye vakfdır deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişahımız (...) hazretlerinin berât-ı humayunı ile Abdî Fakı mutasarrıfdır deyu mukayyed der defter-i Atik. Haliya padişahımız e'azellahu ensare hazretleri berât-ı humayunı ile Bostân veledi Muhyiddîn Fakı mutasarrıf olmagın defter-i Cedide kaydolundı."[19]

Vakıf kaydına göre Ahî Ömer zaviyesinin Eskişehir'de yirmi dönüm vakıf yeri olup, Sultan II. Selim zamanında Bostân veledi Muhyiddin Fakı mutasarrıftır. Alan araştırmalarımızda zaviyenin yeri tespit edilememiştir.

Ahî Ömer Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 541.

Dokatlu [Tokatlu] (Ahî Zeynüddîn) Zâviyesi

H. 983/M.1575 tarihli ve Sultan II. Selim dönemine ait Sultanönü Sancağı Evkâf defterinde Dokatlı (Tokatlı) nam-ı diğer Ahî Zeynüddîn Zâviyesi Vakfı kaydı şöyledir:

"Vakf-ı Zâviye-i Dokatlu [Tokatlu] der Eskişehir. Bir çiftlik yer kadimden vakfiyyet üzere Ahî Zeynüddîn mutasarrıf imiş. Zeynüddîn Şeyh oğlu Derviş Mehmed hükm-i padişahiyle mutasarrıf deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliya mezkûr mutasarrıf kendidir berât-ı humayun ile deyu mukayyed der defter-i Atik."[20]

19 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 26a.

20 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 26a.

Ahî Şeyh Zâviyesi

H. 983/M.1575 tarihli ve Sultan II. Selim dönemine ait Sultanönü Sancağı Evkâf defterinde Ahî Şeyh Zâviyesi Vakfı kaydı şöyledir: *"Karye-i Sultânderesi tabi-i mezbûr. Karye-i mezkûrede bir çiftlik yer kadimden Ahî Şeyh Zâviyesi'ne vakf olub vakfiyyet üzere Dervîş Beğ mutasarrıf imiş. Mensûh olub timara virilmiş. Ba'dehu merhum Sultan Bayezid Han mukarrer idüb Mehmed ve Halil mutasarrıf deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişahımız nişân-ı humayun ile Hasan mutasarrıf olmagın defter-i Cedide kaydolundu deyu mukayyed der defter-i Atik."*[21]

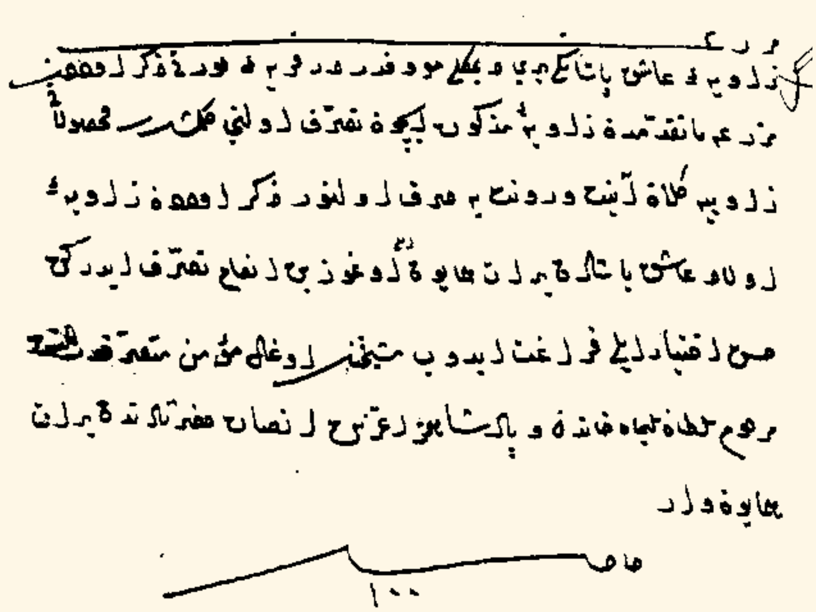
Günümüzde Odunpazarı'na bağlı Sultandere Köyü'nde Ahî Şeyh Zâviyesi'nin bir çiftlik yeri kadimden vakf imiş. Sultan II. Selim zamanında bu arazi Hasan'ın tasarrufundadır. Alan araştırmalarımızda zaviyenin yeri tespit edilememiştir.

Aşık Paşa Zâviyesi

Sivrihisar ilçesine bağlı ve Hoca Nasruddîn'in doğduğu köy olan Hortu (Nasreddin Hoca) da Aşık Paşa Zâviyesi vakıf kaydı bulunmaktadır.

Asıl adı "Ali" olan Aşık Paşa, H. 670/M. 1272 yılında Kırşehir'de doğmuş ve H.733/M.1333 yılında Kırşehir'de vefat etmiştir. Babası Muhlis Paşa, dedesi Baba İlyas Horasanî'dir. Türbesi, Kırşehir'de Ankara-Kayseri yolu üzerindeki kabristandadır. Aşık Paşa'nın Türkçe yazılmış "Garibnâme"si en meşhur eseridir.[22]

Hudavendigâr Sancağı'na ait 580 numaralı ve Sultan II. Selim dönemine ait Evkâf defterinde Sivrihisar vakıfları arasında kayıtlı Aşık Paşa Zâviyesi vakıf kaydı:

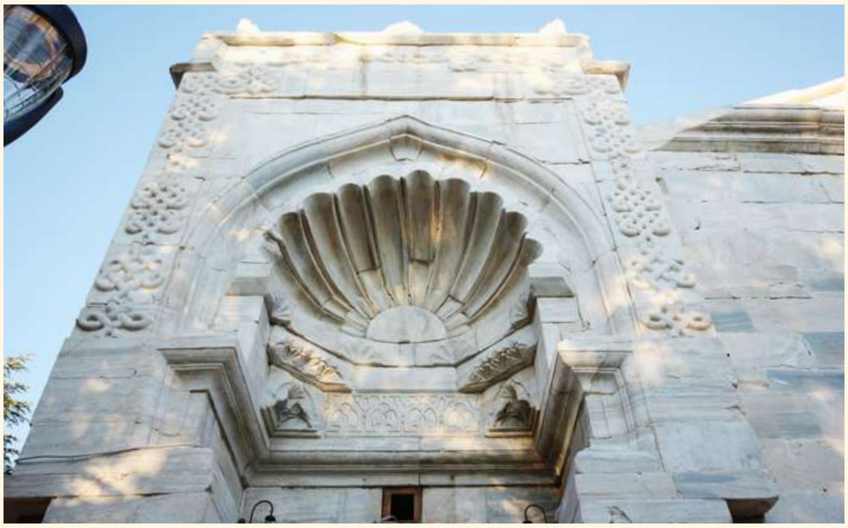

Aşık Paşa Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 580.

21 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 28a.

22 Abdurrahman Güzel, Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı, Ankara, s. 284.

Aşık Paşa Türbesi tac kapı portali. Kırşehir, 2014.

"Mezraa, Aşık Paşa'nın yeri dimekle mukarrer vakfdır der karye-i Hortu. Zikrolunan mezraa ma-tekaddemden [evvelinden] zâviye-i mezbure için tasarruf olunaca gelmiştir. Mahsulatı zâviyeye gelen ayende ve revendeye sarf olunur. Zikrolunan zâviye-i evlâd-ı Aşık Paşalarda berât-ı humayun ile Oğuz b. En'am tasarruf iderken Hasan ihtiyarıyle [rızasıyla] feragat idüb meşihatine oğlu Mü'min mutasarrıfdır. Elinde merhum Sultân Süleyman Han'dan ve padişahımız e'azellahu ensare hazretleri berât-ı humayun var. Hasıl 100 [akce]."[23]

Vakıf kaydına göre günümüzde Sivrihisar ilçesi Nasreddinhoca Köyü'nde "Aşık Paşa yeri" adıyla bilinen mezraa, Aşık Paşa zâviyesi vakfına aittir.

Aşık Paşa Türbesi. Kırşehir, 2014.

23 TKGMA, Hudâvendigâr Sancağı Evkâf Defteri, No: 580, v. 211.

Ahî Salih Zâviyesi

Sultan II. Selim dönemine ait evkâf defterinde, Sivrihisar kazâsı Bazâr Köyü'nde bir çiftlik yer ile beş-altı pare bağ Ahî Salih Zâviyesi'nin vakfı olup, yıllık hasılı 420 akçedir.[24] Bazı yayınlarda bu köy sehven "Yazır" olarak okunmuştur. Ayrıca Bazâr Köyü'nde Ahî Paşa evlatlarının mülkü vardır.[25]

Ahî Evrân Zâviyesi

Kurmuş olduğu Ahilik teşkilatı ile sosyal, iktisadi ve siyasi hayatımızı etkileyen; Anadolu'nun vatanlaşmasında ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük rol oynayan, bu sebeple Türk-İslâm tarihinin, önemli şahsiyetlerinden biri olan Ahî Evrân (H.566/M.1171), yılında İran'ın Batı Azerbaycan tarafında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur. Asıl adı "Mahmud"dur. Babasının adına ve doğum yerine nispetle "Mahmud bin Ahmed el-Hoyî" (Hoylu Ahmed'in oğlu Mahmud) denmiştir.

Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Muhyiddin Arabî ve hocası Evhadüddîn Kirmani ile birlikte Anadolu'ya gelen Ahî Evrân, bu tarihlerde hocasının kızı Fatma Bacı ile evlenmiştir. Ahî Evran-ı Veli, Anadolu'da özellikle esnafa İslâmiyeti anlatarak dünya ve ahiret işlerini düzenli hale getirmeleri için nasihatte bulunmuştur. Ahî Evrân, yaklaşan Moğol tehlikesine karşı halkı uyarmış, hocasının vefatından sonra da O'nun vekili olmuştur.

Ahî Evran Anadolu'ya geldikten sonra Kayseri'de bir debbağ (deri işleme) atölyesi kurarak, sanat sahibi kimseler arasında çok sevilen bir şahsiyet olmuştur. Moğollara karşı Kayseri'yi savunan Ahîleri, Ahî Evrân teşkilatlandırmıştır.

1237 yılında I. Alâeddin Keykubat'ın zehirlenerek öldürülmesi üzerine Sultan'la gönül bağı bulunan Ahîler, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Vezir Sadettin Köpek'e karşı koymuşlardır. Hatta bu dönemde Ahî Evrân ve bazı ileri gelen Ahîler, Konya'da tutuklanmışlardır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naibliğine getirilen Celaleddin Karatay zamanında Ahîler ve Türkmenler üzerindeki baskı kalkmıştır. Bundan sonra kısa bir dönem Denizli'ye giden Ahî Evran tekrar Konya'ya dönmüş; daha sonra da ömrünün sonuna kadar Kırşehir'de yaşamıştır. Kardeşliğin, cömertliğin, yiğitliğin, fedakârlığın, doğruluğun, dürüstlüğün, kalitenin, üretimin, ahlâkın, sanatın, aklın ve bilimin esas alındığı Ahîlik teşkilatının kurucusu bu faziletli âlim ve mutasavvıf Ahî Evrân-ı Veli, Moğollara karşı mücadele ederken 93 yaşında şehit edilmiştir H.653 (1261). Kabri Kırşehir'de kendi adı ile anılan caminin avlusunda bulunmaktadır.

Hayatta iken ve vefatından sonra Anadolu'da çok sayıda Ahî Evrân adına zâviyeler kurulmuş ve onun fütüvvet geleneği devam ettirilmiştir. Sivrihisar'da da Ahî Evrân adına bir zâviye kurulmuş-

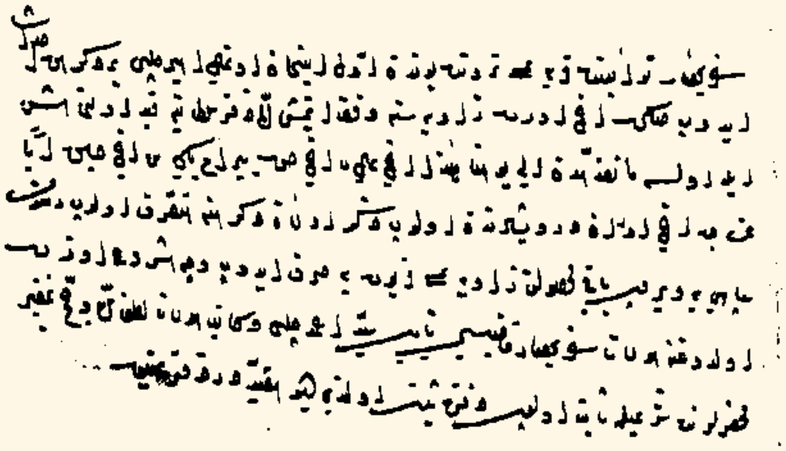
24 TKGMA, Hudâvendigâr Sancağı Evkâf Defteri, No: 580, v. 203a.

25 TKGMA, Hudâvendigâr Sancağı Evkâf Defteri, No: 580, v. 202b.

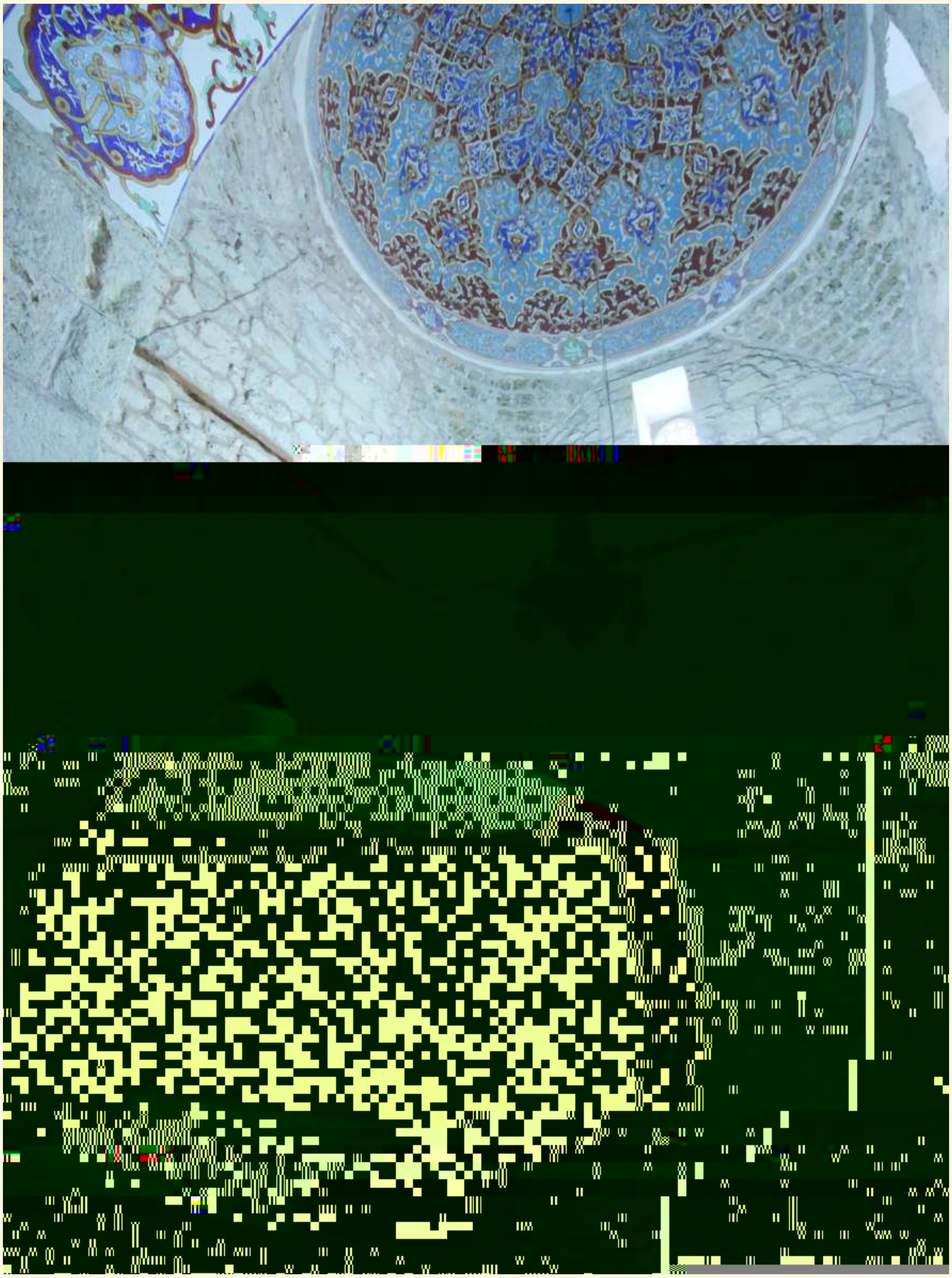
Ahî Evrân Camii ve Türbesi. Kırşehir, 2014.

tur. Hudavendigâr Sancağı'na ait 580 numaralı ve Sultan II. Selim dönemine ait Evkâf defterinde, Sivrihisar vakıfları arasında kayıtlı Ahî Evrân Zâviyesi vakıf kaydı:

Ahî Evrân Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 580.

"Sivrihisar tevâbi'inde karye-i Turut(?)da evvel İnehan oğlu Emîr Çelebî bir değirmen ihdâs idüb sonra Ahî Evren zâviyesine vakf itmiş. Emma defter-i Sultâniye kayd olunmamış. İyle [öyle] olsa matekad-

Ahî Evrân Türbesi'nden. Kırşehir, 2014.

demden ila yevmina hazâ Ahî Ali ve Ahî Hasan Bayrâm Beği b. Ahî Hüseyin eben an ceddin Ahî Evrân dervişlerinden olub zikr olan değirmene mutasarrıf olub (...) sipahiye virüb baki mahsulâtı zaviye-i mezbureye sarf idüb vech-i meşruh üzere olduğuna Mevlanâ Sivrihisar kadısı nâibi Seyyid Ahmed Çelebi ve katibi Mevlanâ Lutfullah ve cemm-i gafir deftere sebt olundu deyu mukayyed der defter-i Atik."[26]

26 TKGMA, Hudâvendigâr Sancağı Evkâf Defteri, No: 580, v. 202b.

Şeyh Abdullah Bedevî (Ak Doğan) Zâviyesi

Şeyh Abdullah Bedevî (k.s)'nin hayatı ve kişiliği hakkında henüz kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kırşehir Emiri Caca oğlu Nureddîn'in 670/1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi'nde "meşhur zâhid ve abidlerden Şeyh Abdullah el-Bedevî'ye nisbet edilen zâviye"[27] ifadesinden bir mutasavvıf olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Abdullah Bedevî'nin meşhur mutasavvıf Seyyid Ahmed el-Bedevî (1200-1276) hazretlerinin müntesiplerinden olması ihtimal dahilindedir. M. 1200 yıllarında Güneydoğu Anadolu'ya gelir ve daha sonra Mısır'ın Tanta şehrine yerleşir ve burada vefat eder (1276). Künyesi, "çok güzel ata binen" anlamında olan "Ebû'l Fityân" ve bundan bozma "Ebû'l Abbas" olan Ahmed el-Bedevî'nin soyunun, Zeynu'l Abidin b. El-Huseyn b. Ali b. Ebi Tâlib'ten geldiği rivayet edilir. Yüzünü örtüp kimseye göstermemiş, yırtılıncaya kadar elbiselerini değiştirmememiştir. Ahmed el-Bedevî, her ne maksada mebniyse bilinmez, kendisine gelen bütün evlilik tekliflerini reddetmiştir. Berlin'deki bir yazma eserde, belirtildiği gibi, "Cennet hurilerinden birisinden başka hiçbir kadınla evlenmem" demiştir. Ve bu garip hâllerinden dolayı kendisine "Bedevî" lakabı verilmiştir. kardeşlerinden gelen aileler Siirt Halenze'ye gelip yerleşen Bedevi ailesi, Seyyid Ahmed Bedevî'nin kardeşi Hasan'ın soyundan gelen kişilerdir.[28]

Şeyh Abdullah Bedevî Zâviyesi'ni Caca oğlu Nureddîn Bey "yeni baştan tamir ettirdiği" ve zâviyenin ihtiyaçlarının da kurduğu vakıfdan karşılanmasını şart kıldığı mezkûr vakfiyede kayıtlıdır. Ayrıca Sultanyüği (Eskişehir)'de yeni bir mescid ve bir han yaptırmış, yıkılmış ve harap durumda bulunan onyedi mescidi de tamir ettirmiştir. Mescidi, hanı, Şeyh Abdullah el-Bedevî Zâviyesi ve tamir ettirdiği on

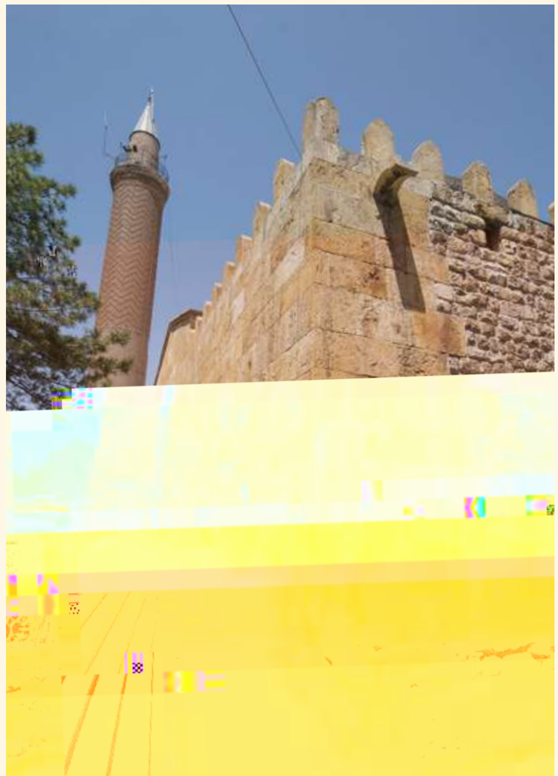
Caca Bey Külliyesi. Kırşehir, 2014.

27 Ahmet Temir, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-dîn'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Ankara 1989, s. 128.

28 İ. Süreyya Sırma, "Seyyid Ahmed Bedevî", Gülistan Dergisi, S:98, Şubat 2009.

Caca Bey Külliyesi. Kırşehir, 2010.

yedi mescidin giderleri için vakıf tahsis eder: Vakfiyede "Adıgeçen vâkıf [Nureddîn] Yüce Tanrı'nın rızasını ve sevabını kazanmak maksadıyle en samimi niyet ve hulûsla hakkı ve mülkü olan ve idaresi altında bulunan, Tanrı tarafından korunmuş olan Sultanyüği'ne tabi şu nesneleri vakfetmiştir" ifadesinden sonra vakfedilen köyleri ve mülkleri zikredilir: Kara Gova ve Göç Özi köylerinin tamamını; iki değirmen ve sebzelik, meyvalı ağaçları bulunan bahçe; değirmene yakın olan bir arazi; sofa ve yedi odadan ibaret, etrafı taş duvarla çevrili yapı; kendisine bitişik dükkanları ile birlikte, içinde bez, yünlü ve ipekli kumaşlar pazarı bulunan hanın tamamı; yine ikinci bir hanın tamamı.[29]

Ahî Fethüddîn Zâviyesi

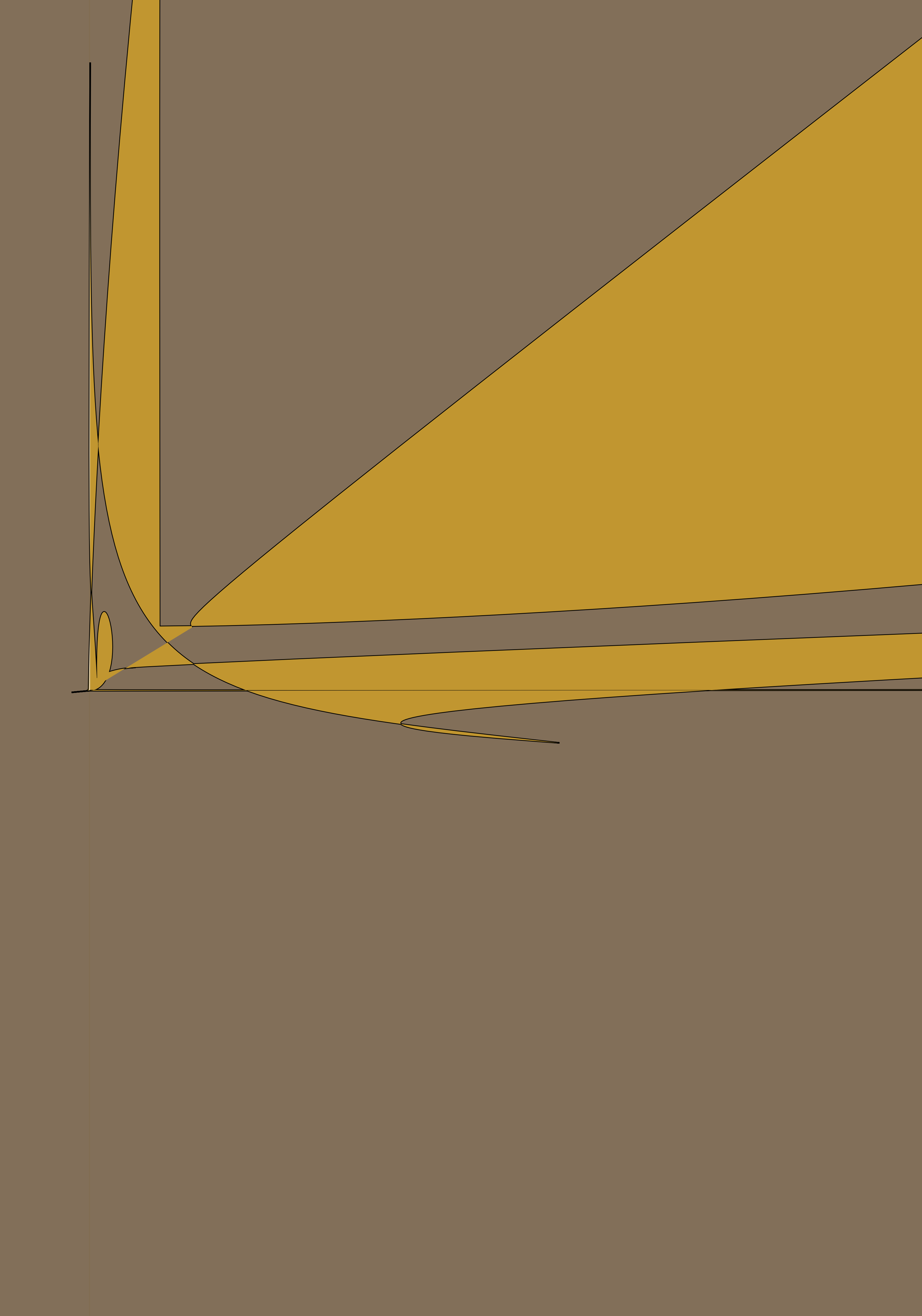
Sivrihisar'da Ahî Fethüddîn Zâviyesi'nin Kepen'de beş pare ve dört müdlük, Kuz Ağacı'nda üç pare harab yer ve iki müdlük, Kuyucuk'da bir pare yer ve bir müdlük vakıf yeri vardır. Toplam dokuz parça yerin yıllık hasılı 250 akçedir.[30]

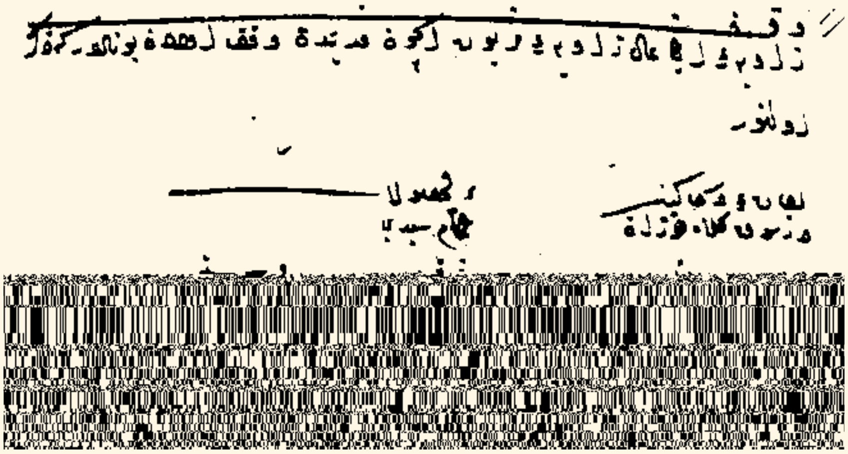
Sivrihisar Ahî Rüstem Zâviyesi

Sivrihisar şehir merkezinde Ahî Rüstem Zâviyesi olduğunu vakıf kayıtlarından öğreniyoruz. 1530 tarihli ve Kanuni dönemine ait Hudâvendigâr Sancağı tahrir defterinde Sivrihisar Ahî Rüstem zâviyesi vakfı kaydı:

29 Ahmet Temir, age., s. 127-128.

30 TKGMA, Hudâvendigâr Sancağı Evkâf Defteri, No: 580, v. 202a.

Ahî Ali Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 580.

"Gecek nam karyede Bey Tepesi dimekle meşhur yer Ahî Mahmûd Zâviyesine vakf olub vakfiyet üzere tasarru olunırimiş. Haliya Ahî Yûsuf tasarrufdur. Mahsulatı zâviye-i mezbureye sarf olunur. Elinde Selâtin-i maziyeden ve Sultan Selim Han'dan nişân-ı humayun vardır deyu mukayyed defter-i Atik. Haliya eşkincü eşdirmek üzere Yûsuf nam kimesne mutasarrıfdır. Ba-berât-ı Humayûn. Hasıl 100 [akce].[35]

Eskişehir Camii Vakfı

Eskişehir'de kadimden beri iki mezraa, Eskişehir Camii hatibine vakıfdır. Bu camide hatib olanlar da ahî babaları ve evlatlarıdır.

"Evkâf-ı Cami'-i Eskişehir; mezraa-i (...) ve mezraa-i Halil (...) tabi-i Eskişehir. Kadimden vakfiyet üzere hatib olanlar tasarruf ider. Mensûh dahi olmamış. Haliya Ahî Baba mutasarrıfdır deyu kayd olunmış der defter-i Köhne. Haliya padişahımız (....) hazretleri berat-ı humayuniyle yine mezkûr hatib Ahî Baba mutasarrıfdır deyu

Ahî Mahmud Zâviyesi Vakıf kaydı. Evkâf Defteri, No: 580.

35 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 541, v. 197a.

Bu yolun 'ârifleri geçürmezler meta'ı
Biz hod 'uryân giderüz dükkânı yagmâya virdük
...
Bu bizden öndin gelenler ma'nîyi pinhân didiler
Ben anadan togmış gibi geldüm ki 'uryân eyleyem
...
Bî-çâre za'îf Yûnus neye hased idersün
Kamu esbâbunı döküp 'uryân olasın birgün
...
Niçeler tâc u tahtı mâl u mülki
Koyup 'uryân olupdur 'ışk elinden
...
Dem urmazıdı Mansûr tevhîd-i Ene'l-Hak'dan
'Işk dârına dost zülfi asmışdı beni 'uryân
...
Ser-bâz girer bu meydâna
Dîvân-ı 'ışk dirler buna
Her birinden 'uryân geçer
Merdân-ı 'ışk dirler buna
...
Hakîkat şerbetin içen 'âşıklar
Başı açık teni 'uryân gerekdür
...
Varum vireyüm
Kadre ireyüm
'Uryân olayum
'Işkun elinden

*

Yûnus Emre külliyatı çalışmalarıyla bilinen Mustafa Tatcı, *"İşitin Ey Yarenler"* isimli eserinde *"Dervîş bilir dervîşi"* diyerek şöyle devam eder:[5]

Dervîşin, "dal"ı dünyâ, "râ"sı riyâ, "vav"ı varlık, "yâ"sı yalan, "Şe"si şehvet demek olup, dervîşliği gerçekleştiren kişi bunlardan arınan kişidir.

Eşrefzâde *"Tarîkatnâme"* adlı eserinde: *"Şunu bil ki dervîş ismi beş harftir."* dedikten sonra şöyle devam eder:

"Dal dâimîliğe, re riyâzete ve irâdete, vav vahdete, ye yevme yani gündüze ve aydınlığa, şın şey'ullaha ve şefî'liğe işarettir. Dervîş gerektir ki bu sıfatlar ile sıfatlanmış ola ki müsemmâ buluna, yalancı olmaya!"

Ey âşık dervîşin "dal"ından ya "şın"ından ne çıkar! deme, çok şey çıkar. Sen, dost elinden bir dolu kadeh iç de, harflerin elbisesinden soyunan *nokta-i uryân*da cevlân etmek neymiş o zaman gör:

5 Mustafa Tatcı, İşitin Ey Yarenler.

- Git, şimdi Kutb'a haber ver, dedi. Bektaş, geri gitti. Horasan pirleri:

- Durum nedir? Rum'da er gördün mü, dediler. Bektaş:

- Taş ve toprak kadar er gördüm, dedi. Kutb:

- Gördüklerin var olsun. Şimdi yürü, sana Rum'un gözcülüğünü verdik. Ahmed'e de kutupluk verildi. Bundan sonra Rum'da kutb odur, dedi.

Hacı Bektaş, geri Rum'a geldi. Rum'da olan erenler karşılamaya çıktılar, alıp oturdukları yere getirdiler. Hacı Bektaş, oraya yerleşti. Şimdi orada yatmakta.

Hacı Bektaş için derler ki yedi kere hacca gitti. Sonunda yedi haccını bir içim suya sattı, bir susuza su verdi. Hacı Bektaş oraya yerleştiğinde bir kişi daha vardı, Seyyid idi. Yedi yıl hayran olup yanında durdu, gözünü ondan ayırmazdı. Adına, Mahmud Hayran derlerdi. Kıravan [Konya] ilinde, Akyanos [Akşehir] şehrinde bir zaviyede otururdu. Ahmed Fakih ile Bektaş sohbet ederlerdi. Acem'de bir kişi daha vardı. Bazıları, Rum'dan idi derler. O erin adına, Karaca Ahmed derlerdi. Gürbüz er idi. İşitti ki Bektaş, Rum'a geldi:

- Görelim nasıl bir erdir, dedi. Bir arslana bindi, bir yılanı da eline alıp kamçı yaptı. Yola çıkıp dervişleri ile gitti. Bektaş işitti ki Ahmed gelir, tekkesinin duvarını yardı. Hemen o duvara bindi. Duvar yerinden kalkıp yürümeye başladı. Ahmed'i karşılamaya gitti.

Ahmed, onu görünce şaşırdı. Parmağını ağzına alıp ısırdı. Bu Karaca Ahmed, velayetle bütün Çin'e hükmederdi. Hazret-i Süleyman'ın seccadesinde idi. Bütün cinler, onu severlerdi. Bektaş, Hazret-i İbrahim Halil seccadesinde otururdu. Zira evliyanın her biri, bir peygamber seccadesinde oturur. Onun huyu ve ahlâkı ile anılır. Ahmed, mertebesini öğrenince arslandan aşağı inip Bektaş'ın elini öptü. Hacı Bektaş da onun gözünü öptü. Gelip Ahmed'i misafir ettiler. Birkaç gün sonra Ahmed izin alıp gitti. Fakih Ahmed'in huzuruna erişti. Fakih Ahmed, Karaca Ahmed'i hoş karşıladı. Ahmed-i Fakih'e biat etti. Gidip bir makam buldu, yerleşti. Orada dururken Ahmed Yar da geldi, Karaca'ya hizmet etti. O da meşhur bir veli oldu.

Sultan Şerif, Fakih Ahmed'in huzuruna vardı. Fakih, Şerif'i görünce ayağa kalkıp izzetler etti. Rum mülkünde bulunan evliyaları davet edip getirdiler. Zira Ahmed kutb olmuştu. Geldiler, oturdular. Hacı Bektaş, bunlara helva pişirdi. Yediler. Seyyid'den velayet istediler. Şerif, mübarek ellerini yere vurdu. Tatlı bir su revan olup aktı. O sudan içtiler, şad oldular. Şerif'e dualar ettiler. Ahmed, Şerif'e:

- Server! Siz, Mahmud Hayran ve Mevlana Celal'in de yanına gidin. Onlar, bu meclislerde hazır değillerdir, dedi. Şerif:

- Niçin gelmediler, dedi. Ahmed:

- Biri âşıktır, biri hayrandır. Onun için akıl meclisine gelmediler, dedi.

Şerif, izin alıp Mevlana'nın yanına gitmek üzere yola çıktı. Geldi, birkaç gün Mevlana ile kaldı. Ona da veda edip Seyyid Mahmud Hayran'ın yanına geldi. Mahmud, Şerif'i görünce aklı başına geldi. Şerif'le sohbet ettiler. Mahmud, Şerif'e dua etti:

- Git, yürü gaza yap. Sana fetih, O'ndandır, dedi.

Şerif; orada şehrin gölüne dua etti, balıkları çoğaldı. Ağzının barını gölün içine bıraktı, su tatsız iken tatlı oldu. Oradan ayrıldıktan sonra Harcınevan tarafına gelip gazalar etti.[8]

*

Seyyid [Sarı Saltık] ve Malatıyyavî Sultan [Seyyid Şeyh Abdullah], kalkıp Battal Gazi'nin oğlu Ali'yi ziyaret ettiler. Server [Sarı Saltık]; sonra Zeynel Abidin Sultan'ın yanına gitti, misafiri oldu. Oradan Malatya'ya gitti. Malatya'da Seyyid Gazi Sultan'ın evlerini ve yurtlarını ziyaret etti.

Oradan dönüp Kırşehri'ne geldi. O şehirde olan velilerle buluştu. Fakih Ahmed Sultan vefat etmişti. Varıp kabrini ziyaret etti. Hacı Bektaş, Ahi Evrân, Seyyid Yusuf-ı Kaşgari ve Üryan [Baba] Toğan [Ata] ve daha pek çok veli ile bir araya gelip sohbet ettiler.

Server, onlara da veda edip Konya'a geldi. Burada; Mevlana, Şems-i Tebrizî, Hüsameddin ve diğer ehlullah ile bir araya gelip sohbet ettiler. Bir nice gün kaldıktan sonra Akyanos şehrine gitti. Varıp Seyyid Mahmud-ı Hayranî'nin kabrini ziyaret etti.

Raviler şöyle rivayet ederler; Seyyid Mahmud ile Şerif, kabir içinden söyleştiler. Çok kimse işitti. Yine nakildir; Seyyid Burhaneddin, Şerif Musli'de okurdu. Şerif Musli öldü. O, yedi yıl boyunca Seyyid Burhaneddin'e dersini kabrinden anlattı. Erenler ölmezdi, bir yerden bir yere hemen naklederler.

Server, oradan ayrıldı. Hoca Nasreddin'in evine geldi...[9]

*

Yukarıda "Saltık-nâme"de nakledilen iki menkıbeye göre Uryân Baba, Anadolu erenlerinden bir dervîştir. Sakarya havzasında zâviyeleri bulunan Karaca Ahmed Sultan, Hacı Tuğrul Baba, Tapduk Emre, Hoca Nasreddîn ile aynı dönemde yaşamış bir gönül eri ve Hak aşığıdır. Menkıbeye göre de Hacı Bektaş-ı Velî'nin de halifesi değildir.

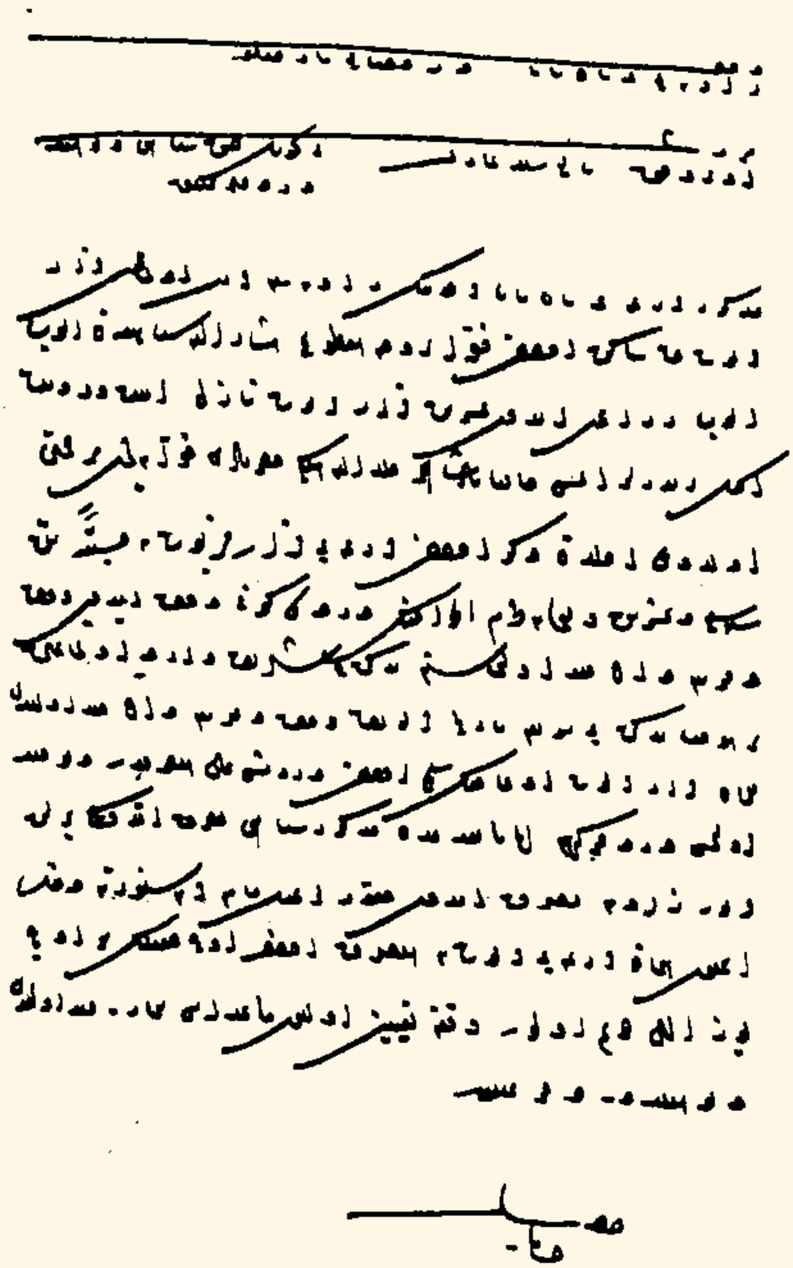
Bazı yayınlarda Uryân Baba'nın, onbeşinci asırda yaşayan Sultan Şucâeddîn Veli'nin halifesi *"Ahmed Uryan Baba"* olabileceği görüşü ileri sürülmüştür.[10] Yağmur Say, "Uryân Baba ve Türbesi"nde Saltık-nâme'deki bu menkıbelerden hiç bahsetmeyerek onu bir Kalenderî dervişi olarak tanıtmış ve Balkanlar'da *"Uryân Şucaileri"* adıyla anılan zümreden olduğu görüşünü savunmuştur.[11] "Baba", "Dede", "Ata", "Abdâl" ve "Uryân" adını taşıyan her dervişi de Kalenderî veya Bektâşi kabul etmek doğru değildir. Her ehl-i tarîk meşrepte bu unvanlar kullanılmıştır.

8 Ebu'l-Hayr Rumî, Sarı Saltık Destanı (I-II-III), Haz: Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, Ankara 2007, s .293-295.

9 Ebu'l-Hayr Rumî, Sarı Saltık Destanı (I-II-III), Haz: Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, Ankara 2007, s. 386.

10 Erol Altınsapan-Yağmur Say-Ali Gerengi, "Seyitgazi İlçesinde Bulunan Üryan Baba Zaviyesi ve Türbesi", Türk Tültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 2012/61, s. 15-26.

11 Yağmur Say, Uryân Baba ve Türbesi, Eskişehir 2014.

Uryan Baba Zâviyesi vakıf kaydı. Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, v. 39b

Üryân Baba Zâviyesi Vakfı

Osmanlı dönemi evkâf defterlerinde "Üryan Baba Zâviyesi Vakfı" kaydı mevcuttur. H. 983/M. 1575 tarihli ve 541 numaralı "Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü" Defteri'nde Sultanönü (Eskişehir) Livâsı Barçınlu (Han) kazâsı sınırları içinde ve Kanunî Sultan Süleyman tarafından, 15 Aralık 1520 tarihinde Üryan Baba Zâviyesi'ne Seyid Gazi kazâsında bulunan üç yüz elli dönümlük Obrucak Mezraası vakfedilir.[12]

Vakf-ı Zâviye-i Uryân Baba der Kaza-i Barçınlu:
Mezrea-i Obrucak tabi-i Seyyid Gâzî,

12 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, v. 39b.

Ekünli Hasan Sipahi deyü mukayyed der defter-i Atîk.

Mezkûr karyede Üryân Baba merhûmın zâviyesine karîb olmağın mezar-ı mezbûrede sâkin olan fukarâ ber-vech-i maktû' müşarun ileyh sipahiden alub ziraat idüb öşrin mezar-ı mezbûra nazil âyende ve revendeye ekl iderler imiş. Haliya Padişahımız hullidallahu mülkühü hazretleri fukaraya mahall-i merhameti olduğı ecelden zikr olan mezrea mezar-ı mezbûreye hasbeten lillah senete seb'a ve işrîne ve tis'amieh Muharremü'l-haramının dördün güni (4 Muharrem 927-15 Aralık 1520) vakf idüb, vakıf defterine dahi kayd olunmasına tezkire-i şerîf varid olmağın ber-mûceb-i tezkire-i şerîfe târîh-i mezbûrda vakıf defterine dahi kayd olundı. El-ân mezâr-ı mezbûre evkâfının şeyhi olan Dervîş Ali mutasarrıfdır deyü kayd olunmuş. Der defter-i Köhne. Amma ma ba'd müdde-i mezkûr sipahi tasarruf itdüği yerlere mezbûr zâviye tasarruf idüb Çukur Ağıl nam karye sınurına dahl itmeyüb hemân mezrea-i mezbûreye mutasarrıf olan üç çiftlik yir, üç yüz elli dönüm olur. Vakfa ta'yîn olunub maadâsı timara kaydolundı diyü mukayyeddir. Defter-i Atîk. Hasıl, Cem'an."

Vakıf kaydına göre Kanuni Sultan Süleyman, Uryân Baba Zâviyesi Vakfı'na Seyitgazi kazasına bağlı Obrucak Mezraası'nın yıllık gelirini vakfeder. Mezkûr mezrada üç çiftlik yer miktarı yani üçyüz elli dönümün tasarrufu Uryân Baba Zâviyesi'ne ait olup gayrısı timara verilmiştir. Zaviye şeyhi de mezradan elde edilen bu gelirle "ayende ve revendeye ekl itmek" yani tekkeye gelen ve giden konuklara ücretsiz yemek ikram edermiş. Derviş Ali de o dönemde zâviyenin şeyhidir.

Uryân Baba Türbesi ve İmareti

Seyitgazi ilçesi Yazıdere Köyü Mezarlığı içinde bulunan Uryan Baba Türbesi'nin bitişiğinde bir imaret (aşhane) binası vardır.

Uryân Baba Zaviyesi'nden günümüze sekizgen planlı türbe ve imaret yapısı ulaşabilmiştir. Kitabeleri bulunmayan türbe ve imaret yapıları, mimari üslup bakımından XVI. yüzyıla tarihlenmektedir. Her iki yapı birbirlerine ortak bir duvarla bağlıdır. Söz konusu duvar, imaretin güneybatı tarafı, türbenin kuzeydoğu duvarını aynı hatta kesintisiz olarak birleştirir. Duvar ekseninde sivri kemer alınlıklı, dikdörtgen biçimli bir pencere yer almaktadır. Sekizgen planlı Uryân Baba türbesi kubbe örtülüdür. Türbenin kuzeybatı ve güneydoğu cephelerinin ekseninde sivri kemerli çökertme alınlıklı dikdörtgen birer pencere bulunmaktadır.

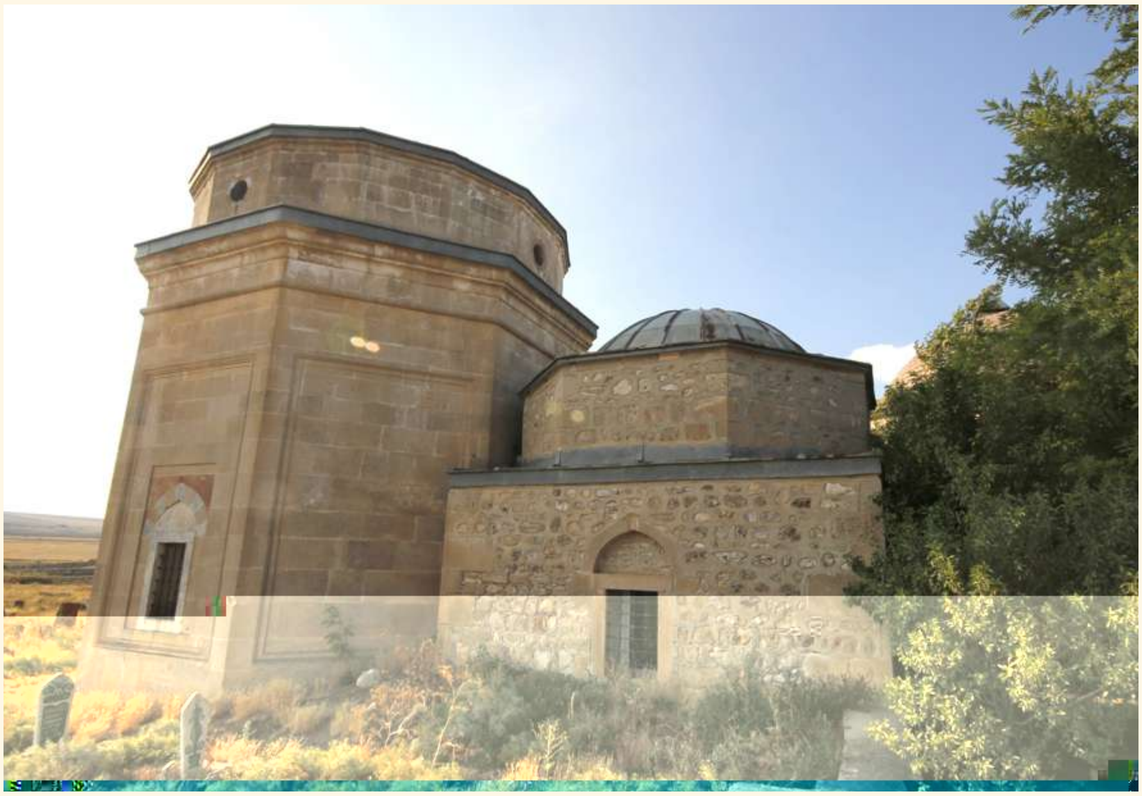
Türbeye kuzeydoğu cephe bulunan ve ekseninde sonradan eklendiği tahmin edilen, kare planlı ve kubbeli, basık kemerli kapısı olan giriş bölümünden girilir. Kapı içte, dikdörtgen biçimlidir. Giriş bölümünün kuzeybatı ve güneydoğu cephe eksenlerinde sivri kemer alınlıklı, dikdörtgen biçimli birer pencere yer alır. Mekân, köşe üçgenleriyle geçilen kubbeyle örtülüdür. Duvarları ve kubbesi

Uryan Baba Türbesi kuzeydoğu cephe. Yazıdere, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

tümüyle sıvalıdır. Sıvaların üzerine kalem işi bezemeler işlenmiştir. Köşe üçgenlerinin kenarları kalın mavi şeritlerle boyanarak vurgulanmış, kubbe eteğine bitkisel bezemeler işlenmiş, kuzeybatı duvara iki büyük yazılı madalyon resmedilmiştir.

Giriş bölümünün güneybatı duvarındaki aynalı basık kemerli kapıdan asıl türbe harimine geçilir. Kapı üzerindeki kitabelikte bulunan ve kalemle yazılan, zaman içinde silinen bir yazının varlığı görülür. Harimde kerpiç örgülü Uryan Baba'ya ait sanduka görülür. Kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı cephe eksenlerinde sivri kemer alınlıklı dikdörtgen biçimli birer pencere ile aydınlanır. Bunlardan kuzeybatıda yer alanı kapatılmıştır. Diğer cepheler sağırdır. Cephe yüzeyleri, kalın düz silmelerle dört yandan dikdörtgen biçimli çerçeveler içerisine alınarak çökertilmek suretiyle vurgulanmıştır. Cepheler, üstte profilli silmelerle çevrelenmiştir. Türbenin cephe silmelerinin profilasyonu daha zengindir. Alttaki kaval silmenin üzerinde geniş bir şerit bulunmakta, bu şeridin üstündeki iki kalın, bir ince silmeyle cephe nihayetlenmektedir. Kasnağın kuzeydoğu, güneydoğu, kuzeybatı ve güneybatı cephe eksenlerinde birer yuvarlak pencere yer almaktadır. Türbenin güney ve batı duvarlarında sivri kemerli birer niş bulunur. Nişlerden batıda yer alanı pencereden çevrilmiştir. Güney ve batı duvar eksenlerinde birer pencere bulunmaktadır. Ortasına doğubatı doğrultusunda bir sanduka yerleştirilmiştir. Kubbe, duvarların üstündeki iki sıra mukarnasın oluşturduğu silindirik kasnağa oturur. Giriş bölümünün cepheleriyle kubbe kasnağında moloz taş, cephelerle kasnak-

*Uryan Baba Türbesi
güney cephe.
Yazıdere, Seyitgazi,
Eskişehir, 2014.*

*Uryan Baba Türbesi
doğu cephe.ana giriş kapısı.
Yazıdere, Seyitgazi,
Eskişehir, 2014.*

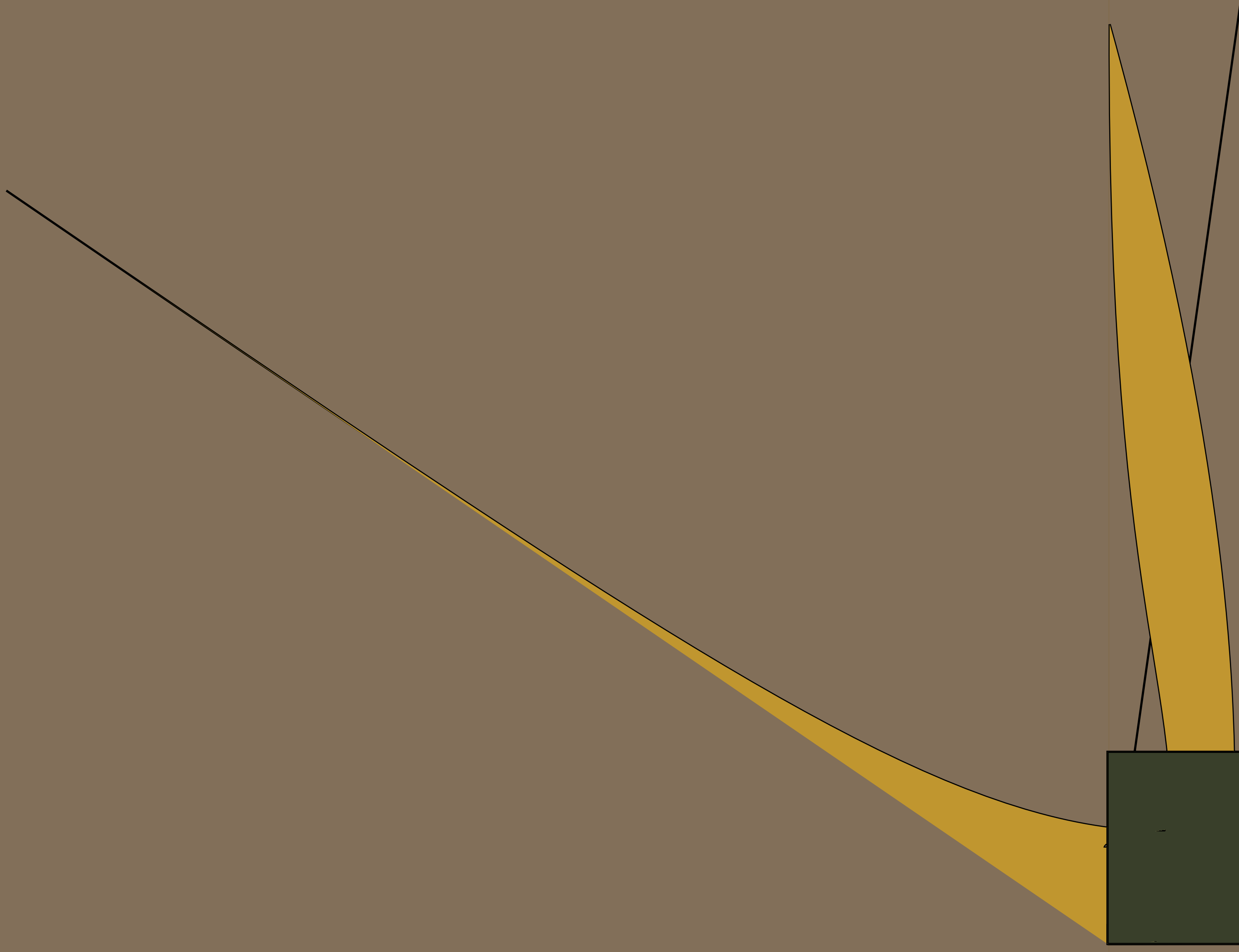

Uryan Baba Türbesi harim girişi

Uryan Baba Türbesi harimi. Yazıdere, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Uryan Baba İmaret binasından. Yazıdere, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Uryan Baba İmareti

Uryan Baba Türbesi'nin kuzeybatısında yer alır. Kare planlı, tek mekânlı, pandantif geçişli kubbe örtülüdür. Yapının tüm cephelerinde ve kubbe kasnağında iki sıra kirpi saçağa yer verilmiştir. Kasnağın kuzeybatı cephesinde piramidal külah örtülü kare kesitli tuğla örgülü bir baca vardır. Kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri sağırdır. Güneybatı cephe ekseninin iki yanında sivri kemer alınlıklı dikdörtgen biçimli birer pencere bulunur. Güneydoğu cephede, eksende kirpi saçak sırasının hemen altında, yuvarlak kemerli şebekeli bir pencere yer alır. Eksende yer alan kapının üzerinde belirli aralıklarla yerleştirilmiş üç konsol yer alır. Konsolların yerleştirilme düzeni, yapının güneydoğu cephesinde bir sundurmanın varlığına işaret etmektedir. Konsolların ileriye doğru çok uzatılmamış olması kargir bir yapının değil ahşap bir sundurmanın varlığını işaret eder. Yapıya, bu cephedeki sivri kemer alınlıklı, basık kemerli kapıyla girilir. Cephenin güney köşesine saplanan bir duvar imaretle türbeyi birbirine bağlar. Söz konusu duvar ekseninde sivri kemerli alınlıklı, dikdörtgen biçimli bir pencere yer almaktadır. İçte, kapının sağında dikdörtgen kesitli bir niş bulunur. Kuzeydoğu ve kuzeybatı duvar eksenlerinin iki yanında birer, güneybatı duvar ekseninde dikdörtgen kesitli bir niş bulunur. Kuzeybatı duvar ek-

Uryan Baba Türbesi yakınında bulunan ve Çoban Baba adıyla bilinen mezar. Yazıdere, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

seninde ayrıca davlumbazlı bir ocak nişi yer alır. Ocağın üzerinde bulunan taş davlumbazın büyük bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Mekân, pandantif geçişli kubbeyle örtülüdür. Cephelerde moloz, duvar köşelerinde kesme taş, pencere ve kapı alınlıklarıyla bacada tuğla, kapı söve ve lentosunda mermer kullanılmıştır. Yapının cephelerinde görülen malzeme farklılığı yapıda, farklı dönemlerde gerçekleştirilen onarımları işaret etmektedir. Yapının süslemesi bulunmamaktadır.[13]

Uryan Baba Türbesi yakınında "Çoban Baba" adıyla anılan bir bulunmaktadır. Günümüzde türbe ve imaret binaları onarıma muhtaç durumdadır.

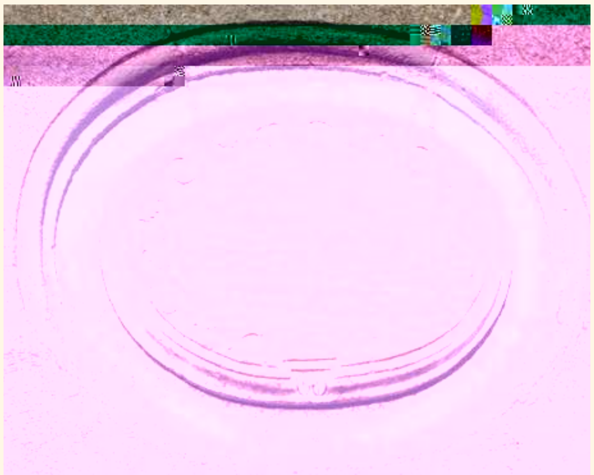
*

Yazıdere Köyü Camii minaresi kaidesinde 1912 yılında yazılmış, oval madolyon mermer güzel bir kitabe bulunmaktadır. Küçük ebatlı ve yazılı Osmanlıca kitabeyi Nizamettin Arslan şöyle okumuştur:[14]

1. Ne hoş bir yadigâr oldu. Bu cami-i mâbedi/ kurandan rahmeti hakkı ki itdik hâmını ümid
2. Cemaat ruhunu efrâd ile şâd eyler elbetde/ Ki senin bu ibâdethâneyi böyle ideriz.

13 Erol Altınsapan-Yağmur Say-Ali Gerengi, "Seyitgazi İlçesinde Bulunan Üryan Baba Zaviyesi ve Türbesi", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 2012/61, s. 20-23; Yağmur Say, Uryân Baba ve Türbesi, Eskişehir 2014, s. 80-89.

14 Nizamettin Arslan, Eskişehir Evliyaları, s. 51.

Uryan Baba Türbesi'nin bulunduğu Yazıdere Köyü Camii minare kitabesi.
Yazıdere, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

3. Hayırlı zevce ismet penâh (Fatma Hânım)/ Getürdü bu minâreyi vücûda oldu pek ra'nâ
4. Sen oldun bâni camii refika gide bu..../ Sana rahmet bize âfiyet ihsân ide mevlâ
5. Civâr-ı evliyâ (Üryan Baba) akrân-ı merkâdi nâzır/ Hamiyetle şu suretle inde itdiniz ihyâ
6. De maşaallah dahi sadâmızın mimârıdır yüreği/İdüb izzet-i mahâretle minâresin eyledi inşâ
7. Çıkub (...) çıkardı (Sıdkıyâ) (...) nâmın/ Tabiatça yapıldı bu minâre oldu ihyâ
8. Sene hicriyye 1331

Sadeleştirmesi: Çok güzel bir hatıra oldu bu ibadethane. Kuran'dan Allah'ın rahmetini ümid ettik. Cemaat ruhunu insanlar ile mutlu kılar elbette ki burayı da böyle düşünürüz. Hayırlı, haramlardan kaçınan İsmet Hanım bu minâreyi yaptırdı ki çok güzel oldu. Bu caminin yapımına sen vesile oldun hayrın sana yoldaş ola. Mevla sana rahmet bize afiyetler versin. Bu civarın evliyasından Üryan Baba kabri karşısında fedakârlıkla bu eseri ihya ettiniz. Maşallah de sesimizin mimarıdır yüreği. Şerefle ve maharetle minâresini yaptı. Sene 1912.

YÛNUS EMRE

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı (*)
Abdükerim Erdoğan

Giriş

Yûnus Emre, söylediği öz Türkçe ilâhîleriyle, yaşadığı dönemde ve sonrasında Müslüman Türk'ün gönül dünyasında taht kurmuş manevî bir mimârdır. Medeniyet tarihimizin gelişmesinde de söylediği ilâhîlerin tesirleri olmuş ve sevgi esaslı bir medeniyet meydana getirmiştir. İlâhîlerinde dile getirdiği ahlâkî ve irfânî değerlerle, ortaya koyduğu fikirleriyle zihinlerde, gönüllerde ve dilde yeniliklere imzâ atan Yûnus, bu âlemden göçtükten sonra da gönüllerde taht kurmaya devam etmiş ve etmektedir.

Yûnus'un yaşadığı dönem Anadolu'nun Doğudan ve Batıdan gelen yağmacıların yaptıkları tahribat ile; içerideki beylerin kavga ve çekişmeleriyle, siyasî otorite zayıflığıyla, kıtlık ve kuraklıklarla perişan olduğu bir dönemdir. İçinden dumanların yükseldiği böyle bir ortamda Yûnus, bir "merd-i Hudâ" tavrıyla meydana çıkıp ömrünü insanı ve toplumu yeniden inşâ etmeye adamıştır. O, İlâhîlerinde Tapduk Emre'nin tapusundan aldığı İslâm'ın aşk ve irfân gücüyle hitap etmiş, zamanı âna dönüştürerek çağlar üstü mesajlar vermiştir. Gerçekte bütün peygamberlerin ve hakikat adamlarının misyonu ve insanlığa mirâsı da bu değil midir?

Zamanı âna getirmek; insanlığın dünyasını, fikirlerini, hayâllerini ve rüyâlarını tekâmül ettirmek; insanlığı düştüğü yerden alıp kaldırmak, onu hakka, hakîkate hazırlamak, kulluk bilinciyle donatıp Allah'a lâyık hâle getirmek...

Yûnus'un yaptığı budur, başka bir şey değil.

Yûnus'un bize bıraktığı aşk ve irfan mirâsı, putlaştırılan her türlü sahte düşüncelerden kurtulup insanın yeniden inşâ edilmesini sağlayacak yegâne hakîkattir.

(*) Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi
tatci@gazi.edu.tr

İlâhî sevgiden nasibi olmayan taşra gezginlerinin anlamadığı bir nükte de şu idi ki, bu aşk ve mânâ dilimizin kurucusu olan zat, ümmî idi. Bu kelimede hiçbir mecâz söz konusu değildi. O bir ümmî idi. "Medreseler müderrisinin okumadığı aşk dersini" okudu ve velâyetin burçlarında gönlünü dil eyledi. Kendisi aradan çıkmış, "Yaradan" kalmıştı. Bu sebeple Yûnus, dilimizin gönlü, gönlümüzün dili oldu. Bir rivâyete göre de Yûnus, ilmin varlık dağını delmiş ve tevazu elbisesini giymiş medreseli bir müftü idi. Ne ki medreseli bir müftü olsa da Tapduk'un eşiğinde bildiklerini unuttu. Hz. Musâ gibi *"Hızr-ı zaman"*a bende olup ilm-i ledün tahsiline soyundu.

Yûnus, bize bir kâmilin eşiğinde nasıl terbiye edildiğini anlattı. Eşiğe gelmeyi, eşiğe yaslanmayı, eşik olmayı ve eşikten nasıl geçileceğini yaşayarak gösterdi. Tapduk Sultân'ın şahsında aşk ve irfân makâmının adresini verdi. Sevenlerine mahrem sırlarını açtı. İki denizi birleştirenlerle yüz yüze gelmemizi sağladı! Nefsimizle tanıştırdı, gönlümüzle barıştırdı ve nefislere *"Tapduklu"* olmayı tavsiye etti.

Tapduklu Yûnus, kapıya kadar gelip de direnenlere, taşrada gezenlere hayıflandı. *"Şerîat tarîkat yoldur varana/Marifet hakîkat*

Yunus Emre ile özdeşlenen alıç.

ondan içeri" diye uyardı. *"Çağrılmadan gelen gerek!"* buyurdu. Ancak Muhammedîlerin Allah'a vuslat edebileceğini haykırdı. Bu sözü duyan uydu, kapıya geldi; duymayan kapıda kaldı; içeriden haber alamadı.

Yûnus, içeri girenlerdendi. Söyledikleri içeriden derlediği eşi benzeri olmayan inci gibiydi. Taklit değil, tahkikti. Bizim de tahkike dönmemiz gerektiğini, ilimden irfâna; sûretten mânâya geçmemizi istiyordu. *"Hakîkatin mânâsını şerh ile bilmediler!"* diye ikâz ediyor, temelsiz bilgilerimizi havuza atıyordu. Gözü çobanda, gönlü yabanda gezenleri nefsini bilmeye çağırıyordu. *"İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir!"* yahut *"İlm okumak manîsi kişi Hakk'ı bilmektir!"* diyerek, gerçek ilmin nefsimizi ve Rabbimizi bilmek olduğunu öğretiyordu. Suyu kendi nefsimizin kuyusundan çıkaracağımızı, Leylâ'nın da, Şîrîn'in de içimizde olduğunu bildiriyordu. Gönül testimizin kemâl sahiplerinin ağızlarından akan çeşmelerden hemen şimdi doldurulması gerektiğini, *"Bin yıl dahi durursa kendisinin dolmayacağını"*, dünün ve yarının olmadığını söylüyordu. Zamânı, *"yağmaya vererek"* ânı yaşamamız gerektiğini öğütlüyordu. Dem bu demdir, diyor ve bu demle de *"Mirâcı"* müjdeliyordu...

O, dünya ambarındaki buğdayı elinin tersiyle itip gönül mahzenindeki hazineye tâlip oldu. *"Bana seni gerek seni!"* demesini bildi ve gönlünü Hakk'a çevirdi. Bizim gibi yolda yürümeyi bilmeyenlere dönüp yol târif etti ve *"yol eşkiyâları"*nın özelliklerini tarif etti. Yolları yola, çokları bire indirmeyi biz ondan öğrendik.

Bizim bütün derdimiz var olmak içindi. *"Kimde varlık var ise gitmez gönül darlığı!"* diye tembih etti, benliğimizden nasıl kurtulacağımızı ve "varlık dağı"nın nasıl delineceğini öğretti. İslam'dan, imândan ve ihsândan uzak bir hayât yaşayan kişinin işinin zor, ilâhî tecellîye mazhar olan âşıkların gönüllerinin *"Tûr"* olduğunu biz, ondan öğrendik.

Yûnus, bir sabâ meltemi gibi içimize girdi, cân kulağımızı açıp, bilmediğimiz, görmediğimiz illerden haberler getirdi. Onun getirdiği haberlerle, kulağımız duydu, cân gözümüz açıldı, gönlümüz şâd oldu. Varlığı *"Dağlar ile taşlar ile seherlerde kuşlar ile"* bir bütün olarak kucaklamak gerektiğini; *"Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir"* düşüncesini biz onun anlattıklarından öğrendik.

"Hak'tan ayruk ne vardır, kalma gümân içinde" diyen Yûnus, bize, *"karıncaya ulu nazarla bakmayı"* öğretti. Kulağımıza *"Miskîn Yûnus gözün aç bak iki cihân dopdolu Hak!"* diye fısıldadı, varlığın Hak ile kâim olduğunu anladık. Yaradan'ı orada, burada değil, içimizde aramayı öğretti. Nereye dönersek O'nun vechini göreceğimizi, parmağımızın değdiği havanın, aldığımız nefesin, varlığı bir derya gibi ihata edenin "O" olduğunu öğretti. "Sen ve ben" denen yerde Allah'ın olmadığını: *"Gir gönüle bulasın Tûr/Sen ben demek defterin dür"* diyerek Cenâb-ı Hakk'ın, kâmillerin gönlünde tecellî ettiğini anlattı. *"Her davâdan geçen kişinin Hak'tan yana uçacağını"* müjdeledi.

Dünyevî sıkıntılarla daralan gönlümüz onun zamân ve mekân üstü irşâdıyla genişledi. Bin bir ihtirâs, şehvet ve kîn çamuruyla yoğrulmuş tabîatımızla çırpınıp duruyorduk. *"Bu bendeki ben"* diyenin "O" olduğunu öğretti, gönül darlığından kurtulduk.

Yûnus bizi teferruattan kurtardı. İnsanın, nefsinden Allah'a yolculuk yapabilmesi için gayrete, sevgiye ve bilgiye ihtiyacı olduğunu söyleyerek yükümüzü aldı. *"Ete kemiğe büründü, Yûnus diye göründü!"* Aşkın sonunun mâşûk olduğunu bildirdi. İnsanın kendini gerçekleştirmesi, noksanlıklarından kurtulup tamamlanmış bir varlık hâline gelmesi için aşktan başlaması gerektiğini anlattı. Aşksızları aşka davet etti. Aşksız olanların, yabanda, yırtıcı bir hayvân mesâbesinde kalacağını söyledi. Hülasa Yûnus bizi bize öğretti ve öğretmeye devâm ediyor vesselâm.

"Aşıklar ölmez" diyen Yûnus Emre adına Anadolu'da ve Azerbaycan'da pek çok makâm yapılmış, sevenlerinin kalbinde taht kurmuştur. Mürşidi Tapduk Emre, Ankara'nın Nallıhan ilçesinin Emrem Sultan Köyü'nde yaşamış ve bu toprağı nefesiyle mayalamıştır. Sarıköylü Yûnus da, Sündiken Dağı'nın dik yamaçlarından Sakarya suyunu aşk ve muhabbetle geçerek, Nallıhan'ın dağlarından ve tepelerinden Tapduk dergâhına odun taşıyarak, ömrünün kırk yılını *"Emrem Sultan"* Köyü'nde geçirmiştir. Kısacası Yûnus, *"Tapduk kapısı"*nda doğmuş ve *"Tapduklu"* olarak gönüllerde yerini almıştır.[1]

Yunus Emre ile özdeşlenen alıç.

1 Mustafa Tatcı-Abdülkerim Erdoğan, Bizim Yûnus, Ankara 2012, s. 7-11.

I. YÛNUS EMRE'NİN TARİHİ HAYATI

Türk milletinin yüzyıllar içinde yetiştirmiş olduğu büyük şahsiyetlerden birisi olan Yûnus Emre (1240-1/1320-1), Eskişehir coğrafyasında doğmuş mutasavvıf bir şairdir. İslâm dininin getirdiği irfan nûru ve milletimizin asırlar içinde geliştirdiği kültürle beslenip aydınlanan Yûnus Emre, yazmış olduğu ilâhîleriyle sevgimize ses, ölü gönüllerimize nefes olmuş âbidevî bir insandır. Bu güzel gönüllü insanın Cenâb-ı Hakk'ın aşkıyla va'z ettiği düşünceleri ve yaygın şöhretine rağmen hayâtı hakkındaki bilgilerimiz çok azdır. Anadolu'nun ve Azerbaycan'ın bağrında pek çok makâm bırakarak gerçek mezârını gizleyen; kendisini, sevenlerinin kalbinde sırlayan Yûnus Emre'nin hayâtını, vefâtından çok sonraları yazılmış menâkıbından çıkarabilmekteyiz.

Yûnus Emre'nin Yaşadığı Dönemde Anadolu (1240-1320)

Yûnus Emre, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanat yıllarında dünyaya gelir. Yaşadığı seksen yıllık dünya hayatı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde küçük-büyük Türkmen Beylikleri'nin kurulduğu, Osmanlı Beyliği'nin filizlenmeye başladığı yıllardır. Kütahya suyu nam-ı diğer Porsuk Çayı'nın Sakarya nehrine açılan vadisinde bulunan Sarıköy'de yaşayan Yûnus'un, bazı beyitlerinde "Yağmacı Tatar"lardan (Moğollar) bahsetmesi, yaşadığı zamanı dile getirmesi açısından önemlidir. Onüçüncü yüzyılın ortaları ve ondördüncü yüzyılın ilk çeyreği Anadolu Türklüğünün Moğol akın ve yağmalarıyla, iç kavga ve çekişmelerle, siyasî otorite zayıflığıyla, kıtlık ve doğal afetlerle perişan olduğu bir dönemdir. Bu dönemde Yûnus Emre'nin yaşadığı bölgede ve çevresinde Germiyanoğulları, Karamanoğulları ile Çobanoğulları kısmen hâkim durumdadır.

Onüçüncü yüz yılın ikinci yarısı, sadece siyasî çekişmelerin değil, mukaddes kitabımız Kur'ân-ı Kerîm ve Hazret-i Peygamber'in sünnetindeki düşüncelere aykırı bâtınî mezhep (yol) ve inançların yaygın olarak yaşanmaya başlandığı bir zamandır. İşte böyle bir ortamda, Eskişehir'de Şeyh Edebâli, *Hoca Nasreddîn*, *Seydî Nureddîn* ve *Seydî Mahmûd*, Konya'da *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*, *Mahmud Hayrânî* ve *Ahmed Fakîh*, Kırşehir'de *Hacı Bektâş-ı Velî* ve *Ahî Evrân-ı Velî*, Ankara'da *Tabduk Emre* ve *Hacı Tuğrul Baba* gibi gönül dostu bilgelerle birlikte Yûnus Emre, ilâhî sevgi ve irfâna dayalı insan eğitimini, güzel ahlâkla ilgili düşüncelerini, her türlü bâtıl (sapık ve gayr-ı sünnî) inanca karşı gerçek İslâmı ve dinimizin özünü ifade eden tasavvufî (ledünnî) hakîkatleri işleyerek dinî ve millî birliğimizin oluşmasında önemli görevler ifâ etmiştir.

Yûnus Emre'nin yaşadığı dönemi, yazdığı *Risâletü'n-Nushiyye* (Öğüt Kitabı) adlı mesnevîsinin sonundaki;

Söze târîh yedi yüz yedi idi
Yûnus cânı bu yolda fidi idi

(Bu eser, hicrî yedi yüz yedi senesinde yazıldı. Yûnus, cânını bu yolda fedâ etti.) beytinden, Hicri 707 (Miladi 1307) yılında hayâtta olduğunu öğreniyoruz.[2]

Yûnus, ne Taşköprülü'nün söylediği şekilde Yıldırım Bâyezîd (1389-1402) devrinde[3]; ne de Âşık Paşazâde'nin işaret ettiği üzere Orhan (1326-1360) ve Murâd Han (1360-1389) devirlerinde yaşamıştır[4]. Nihayet o, Osman Gazî'nin saltanat (1299-1326) yıllarında olgunluk yaşlarını idrâk etmiştir.

Yûnus'un Doğum Yeri

Yûnus Emre'nin doğum yeriyle ilgili olarak kaynaklarda verilen bilgiler çelişkilidir. Hacı Bektâş-ı Velî *Vilâyetnâme*'si, Yûnus Emre'yi Sivrihisar'ın *"Sarıköy"* adlı bir köyünde doğmuş gösterir. Aynı eserde, mezârının da bu köye yakın bir yerde olduğu kayıtlıdır[5].

*"Şakâyık Tercümesi"*nde, Tapduk Emre'nin Sakarya nehrine yakın bir yerde yerleşmiş olduğu, Yûnus'un ise Bolu çevresinde bir yerde ikâmet ettiği belirtilir[6]. *"Nefahatü'l-Üns"*ü tercüme eden Lâmiî, Yûnus'un Kütahya suyu'nun (Porsuk Çayı) üzerinde, o suyun Sakarya'ya karıştığı yere yakın bir bölgede yattığını söyleyerek[7] Vilâyetnâme'deki görüşü destekler. Âşık Çelebî, *"Meşâirü'ş-Şuarâ"*da, Yûnus Emre'nin Bolulu olduğunu belirtir[8].

Akşemseddin'in halifesi ve Bayrâmî şeyhi Baba Yusuf Sivrihisarî (v. 1512), *"Mevhûb-ı Mahbûb"* isimli eserinde Yûnus Emre'nin Sivrihisar'da doğduğunu ve burada vefat ettiğini zikreder[9].

Kâmil Kepecioğlu'nun 1945 yılında neşrettiği bir belgede, *"Yûnus Emir Bey"* adlı bir şahsın Sarıköy'deki çiftliğini zaviyesine vakfettiği kaydedilmiştir.

Hüdâvendigâr Livâsı tahrir ve evkâf defterlerinde Sivrihisar kazası Sarı Köyü'nde *"Yûnus Emir Bey Zâviyesi"* kaydı bulunmaktadır[10]. İbrahim Hakkı Konyalı'nın yayınladığı bazı belgelerde, Yûnus Emre'nin Karaman'da oturduğu; Horasan'dan gelen İsmâil Hacı topluluğu mensuplarından olduğu, Karamanoğlu İbrâhîm Bey'den bir arâzi satın aldığı bildirilmektedir[11].

Fuat Köprülü, Yûnus'un yaşadığı çevre konusunda Bektaşî geleneğinde anlatılan rivâyetlerin doğru olduğunu kabul etmekte, *"Yûnus Emre XIII. yüzyılın son yarısında Sivrihisar civarında, yahut Bolu mülhakatından (sınırı içindeki) Sakarya suyu civarındaki karyelerden birinde yetişmiş bir Türkmen köylüsüydü."* demektedir[12].

Kaynaklardaki bu tutarsızlıklar sebebiyle Yûnus Emre'nin nerede doğup yaşadığı ve nerede vefât ettiği çözülememiş, bu sebeple de, 1945'li yıllardan sonra Eskişehir ve Karamanlı Yûnus araştırmacıları arasında uzun tartışmalar meydana gelmiştir.

2 Mustafa Tatcı, Risâletü'n-Nushiyye, Tenkitli Metin, İstanbul 2008.

3 Mecdî Efendi, Şakâyık-ı Numâniyye Tercümesi, İstanbul 1269, s. 78.

4 Âşıkpaşaoğlu, Tarih, (haz. Nihal Atsız) Ankara 1985, s. 194.

5 Abdülbaki Gölpınarlı, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Vilâyetnâme, İstanbul 1958, s. 48-49; Yine bk. Velâyetnâme, (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007, s. 385.

6 Mecdî, Şakâyık Tercümesi, s. 78.

7 Lâmiî, Nefahât Tercümesi, İstanbul 1289, s. 91.

8 Âşık Çelebî, Meşâirü'ş-Şuarâ, London 1971, vr. 98b.

9 Şeyh Baba Yusuf Sivrihisari, Mevhub-ı Mahbub, (Haz: Ahmet Kartal), Eskişehir 2000.

10 Kamil Kepecioğlu, "Yûnus Emre Nerede Yatıyor" Nilüfer Mecmûası, S. 4, Bursa 1945, s. 6-7; 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, (937/1530), Ankara 1995, s. 132; Tapu Tahrir Defteri, No: 453, v. 154a; Halime Doğru, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, Ankara 1997, s. 109-110.

11 Bu belgelerin metin ve tenkidleri için Bk. Abdülbaki Gölpınarlı, Yûnus Emre, Risalata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965, s. XXVI.

12 Fuat Köprülü, TEİM, s. 262-265.

Yunus Emre'nin yaşadığı Sarıköy ve Porsuk Çayı vadisi. Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

Netice itibariyle Yûnus'un doğduğu ve yaşadığı yer konusunda mevcut belge ve bilgiler yetersizdir. Eldeki belgelerden hareketle kesin olarak bir şey söylemek mümkün değilse de, bugüne kadar elde edilen bilgilere göre, Yûnus'un Orta Anadolu'da bir yerde yaşadığı söylenebilir. Bu yer de büyük bir ihtimalle günümüzde Eskişehir Mihalıççık ilçesine bağlı *"Sarıköy"*dür. Sarıköy'ün adı daha sonra "Yûnus Emre" olarak değiştirilmiştir.

Sarıköy, Sakarya nehrine karışan Kütahya suyu (Porsuk Çayı) vadisinde, Yûnus Emre'nin mürşidi Tabduk Emre'nin türbesinin bulunduğu Nallıhan ilçesi Emrem Sultan Köyü'ne 67 km, Sivrihisar ilçe merkezine ise 43 km uzaklıktadır. Emrem Sultan Köyü de Sakarya nehri yakınındadır. Sarıköy, Yûnus Emre ile çağdaş ve hemşehrisi olan Nasreddin Hoca'nın doğduğu Hortu (Nasrettinhoca) Köyü'ne de 33 km mesafededir.

Adı ve Mahlası

En eski kaynaklardan itibaren Yûnus Emre'nin adı ve mahlası, daima "Yûnus Emre" olarak anılmıştır. Mutasavvıf şair, şiirlerinde mahlas olarak "Yûnus Emre"den başka *"Yûnus"*, *"Âşık Yûnus"*, *"Bî-çâ-*

re Yûnus", "Koca Yûnus", "Yûnus Dedem", "Tapduk Yûnus", "Miskîn Yûnus" ve *"Dervîş Yûnus"* gibi isimleri kullanmıştır.

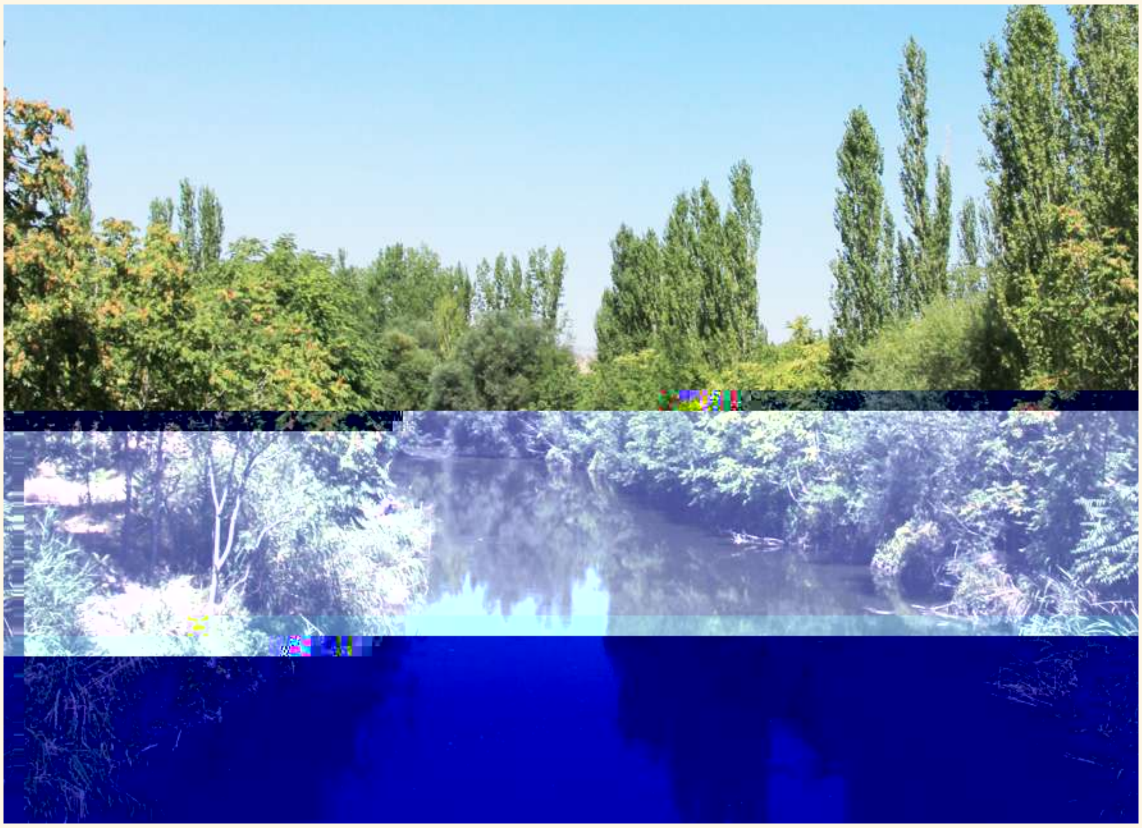
Yûnus'un *"Emre"* lakabı da çok tartışılmış, bu kelimenin Arapça "emir"den veya Türkçe "imrenmek"ten geldiğini söyleyenler olmuştur. Ayrıca "emre" kelimesine, âşık, şâir, birader, kardeş, atabek, lâlâ, ahî" gibi çeşitli mânâlar verilmiştir[13]. Kanaatimizce bu isim Arapça "emrullah" isminin Türkçe'de aldığı bir şekildir. Kelime "emrâh" veya "emreh"ten "emre"ye dönüşmüş olabilir.

Büyük şâir, kendisinden sonra çeşitli sûfî çevrelerde, daha çok, *"Yûnus Emre"* veya *"Âşık Yûnus"* isimleriyle tanınmıştır. O, adının "Yûnus" olduğunu bizlere şöyle hatırlatır:

Yûnus çağırırlar adım gün geçdikçe artar odum
İki cihânda maksûdum bana seni gerek seni

(Adıma Yûnus derler. Gönlümdeki aşk ateşi gün geçtikçe artıyor. Yâ Rabbi! İki âlemde maksadım sensin. Bana sadece sen gereksin!)

13 Fuat Köprülü, TEİM, s. 257-258

Porsuk Çayı. Yunusemre, Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

Soyu ve Ailesi

Yazılı kaynaklarda her ne kadar soyu ve ailesi hakkında bir bilgi yoksa da, Yûnus Emre'nin, Anadolu Selçukluları döneminde Sivrihisar bölgesinde ve Porsuk Çayı vâdisinde iskân edilen Oğuz Türkmen boylarına mensup bir aileye mensup olduğu kesindir.

Bektaşî Vilâyetnâme'sinde Hacı Bektaş-ı Velî'nin Yûnus'a, buğday yerine nefes vermek istemesi üzerine, Yûnus *"Ben nefesi neyleyeyim; ehil-ıyâlim var!"* diyerek nefesi reddeder. Onun bu sözlerinden, evlenip çocuklarının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *"Dîvân"*ındaki bir beyitten hareketle denilebilir ki, Yûnus Emre iki defa evlenmiş ve bu eşlerinden çocukları olmuştur. Söz konusu beyit şöyledir:

Bunda dahi verdin bize oğul u kız çift ü helâl
Andan dahi geçdi arzum benim âhım didâr için

(Yâ Rabbi! Bu dünyada bize bir kız bir oğlan /iki evlât/ ile iki de helâl /eş/ verdin. Ben bu arzulardan da geçtim. Benim âhım /inleyişim, zikrim/ cemâlini görmek içindir.)

Yûnus Emre ile ilgili bir kısım rivâyetleri, XVI. asırda yaşayan ve Hacı Bayrâm-ı Veli'nin halifelerinden Akbıyık Sultan'ın dergâhında yetişip hilafet alan Mukad Hızır Dede'nin halifesi Bursalı Muhammed Muhyiddin Efendi (Üftade)[14] sohbetlerinde anlatır. Bu sohbetleri de dervîşi ve halifesi olan Ankaralı Azîz Mahmûd Hüdâyî[15], *"Vâkıât"* adıyla, Arapça bir eserde derlemiştir.

14 H. Kamil Yılmaz, Azîz Mahmûd Hüdâyî -Hayatı, Eserleri, Tarîkatı-, İstanbul 1999, s. 182-186.

15 H. Kamil Yılmaz, Azîz Mahmûd Hüdâyî -Hayatı, Eserleri, Tarîkatı-, İstanbul 1999, s. 45; Abdülkerim Erdoğan, Ankara Erenler-I, Ankara 2012, s. 187.

Yunus Emre'nin yaşadığı Sarıköy (Yunusemre). Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

"Bayrâmî-Celveti" yolunun pîri ve Ankaralı Şeyh Tâceddin Veli'nin mürşidi[16] Azîz Mahmûd Hüdâyi, *"Vâkıât"*taki rivâyetlerin birinde, Yûnus Emre'nin Tapduk Emre'ye otuz yıl hizmet ettiği, tekkeye odun taşıdığı ve nihayet şeyhinin kızıyla evlendiği yazılıdır:

"Yûnus Tapduk'a otuz yıl sadakatla hizmet etti. Odun taşımaktan sırtı yara oldu. Fakat kimseye belli etmedi. Şeyhi onu severdi. Bu, öbür dervîşlere ağır geldi. Şeyhin kızını seviyor da, onun için bu ağır hizmete katlanıyor, dediler. Bu dedikoduyu Tapduk'a duyurdular. Tapduk, Yûnus'un hâlini bilirdi. Onları doğru yola getirmek, şüphelerini gidermek için, bir gün Yûnus'a tekkeye hep düzgün odun getirmesinin sebebini sordu. Yûnus: "Doğru olmayan bu kapıya lâyık değildir." diye cevap verdi. Tapduk: "Söyle Yûnus'um söyle!" dedi. Yûnus bu nefesin bereketiyle şair oldu. Sonra Tapduk, ihvân yalancı olmasınlar, utanmasınlar, diye kızını da Yûnus'a verdi. Bu kız Kur'ân okurken akan sular durur, dinlerdi."[17]

Günümüzde Sincan ilçesinin Bacı Köyü'nde türbesi bulunan Sivrihisarlı Seyyid Nureddîn kızı *"Fatıma Bacı"*nın, Tapduk Emre'nin kızı olduğu ve Yûnus Emre ile evlendiği yöre halkı arasında yaygın yanlış bir rivayettir[18].

Eğitimi

Yûnus Emre'den bahseden en eski kaynaklar, onun *"Ümmî"* olduğunu belirtirler. Âşık Çelebî, Yûnus'un medresede başarılı

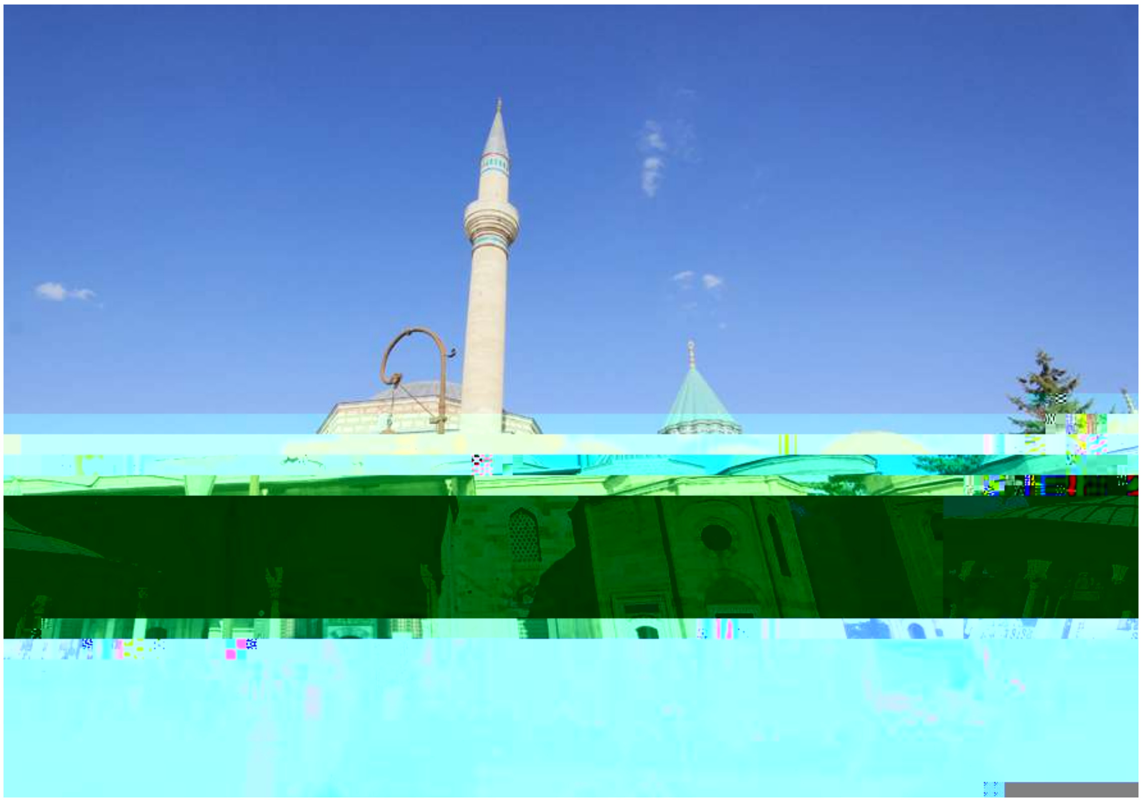
16 Abdülkerim Erdoğan, Şeyh Tâceddin Veli, Ankara 2010.

17 Azîz Mahmûd Hüdâyî, Vâkıât-ı Üftâde, Üsküdar Selimağa Ktp. Yz. Nu: 574.

18 Abdülkerim Erdoğan, Ankara Erenler-I, Ankara 2012, s. 65-68.

olamayıp Tanrı mektebinde -tekkede, bir kâmil insan huzûrunda- ders gördüğünü; *"Eğerçi ümmîdir ammâ debistân-ı kuds sebak-hânlarından ve kitâb-ı nahnu evrasna'l-ilme min hayyin lâ yemût (Biz ilmi, ölmeyen diriden mirâs aldık) varak-gerdânlarındandır."*[19] cümlesiyle ifade eder. Bektaşî geleneği de, Yûnus'u ümmî kabul etmektedir. Daha sonra *"Osmanlı Şiiri Tarihi"*ni yazan Gibb[20]; Yûnus'la ilgili dikkati çekici ilk makaleleri yazan Rıza Tevfik[21], *"Osmanlı Müellifleri"*ni kaleme alan Bursalı Mehmet Tahir[22], *"Sefine-i Evliyâ"* adlı eserin yazarı Hüseyin Vassâf[23] ve bu zatların izinden giden diğer bazı araştırmacılar, şâirin okuma-yazma bilmediğini, medrese eğitiminden geçmediğini kabul etmişlerdir[24].

1762 senesinde vefât eden Halvetî şeyhi İbrâhîm Hâs yazmış olduğu *Tezkire6 T 6.413 0 0 6.413 475.651 669.5393 Tdiiini kabul etme2ifl/La2s(n-0.02 /Sp*

Hazreti Mevlanâ Külliyesi. Konya, 2012.

nus Dîvânı'nda yer yer belîğ işâretler vardır. Onları gördükten sonra, Yûnus'un Ümmîliği hakkındaki an'anenin hiç bir zaman târihî bir hakîkat sayılamayacağı büsbütün anlaşılır.[30]" der.

Faruk Kadri Timurtaş'a göre Yûnus, ümmî değildir. O, sistemli bir eğitimden geçmiştir. Araştırmacı, şâirimizin dîvânından hareketle bu hükmü vermekte ve *"Yûnus büyük ihtimâlle tahsîlini Konya'da yapmıştır.[31]"* demektedir.

Yûnus'un Konya'da öğrenim gördüğü düşüncesi, muhakkak dîvânındaki Mevlânâ ve Konya ile ilgili bir kaç beyitten kaynaklanmaktadır. Şu da bir gerçektir ki, XIII. asırda Konya, Türklerin Anadolu'yu fethinden sonra sürekli işlenmiş, bir ilim ve eğitim merkezi hâline getirilmişti.

Yûnus Emre'nin Sarıköy'de doğduğu genel kabul gördüğüne göre Sivrihisar Medresesi'nde de eğitim görmesi mümkündür. Bir Selçuklu eseri olan ve *Melikşah Bey* tarafından yaptırılan Sivrihisar Medresesi'ne, o dönem Sivrihisar toprağı olan ve günümüzde Polatlı ilçesine bağlı bazı köylerdeki emlakını Melikşah Bey yaptırdığı bu medreseye vakfeder. Sivrihisar Medresesi'nde de çok sayıda müderris ve kadı yetişmiştir[32].

Bazı araştırmacılar, Yûnus Emre'nin ümmîliğini Hz. Peygamber'den kinaye bir ümmîlik kabul ederler. Buna göre Hz Peygamber'in özellikleriyle donanmak için, bir sûfî, Yûnus gibi "ben ümmîyim" diyebilir. *"Tomar-ı Turuk-ı Aliyye"* adlı eserin yazarı Sâdık Vicdânî, Yûnus'un, Ümmî olmadığı hâlde Hz. Peygamber'in vasfıyla

30 Fuat Köprülü, TEİM, s. 296. Buradaki görüş, eserin bir de 334. sayfasında tekrar edilmektedir.

31 Faruk Kadri Timurtaş, Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1986, s. 15.

32 Halime Doğru, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, Ankara 1997, s. 12.

renmekten gaye ilâhî ilimdir. İlim, insanın kendini ve Rabbini bilmesinden ibarettir:

İlm ile hikmet ile kimse ermez bu sırra
Bu bir acâib sırdır ilme kitâba sığmaz

(İlim tahsîl etmekle, felsefe okumakla bu sırra kimse eremez. Hakk'ın sırrı acâip /şaşılacak/ bir sırdır, ilme ve kitâba sığacak bir şey değildir. Zâhirî bilgilerle ve kitap okuyarak bu sır elde edilemez.)

***

Okumagıl ilmin yüzün ilme amel eyle güzin
Aç gönülden bâtın gözün âşık mâşûk hâline bak

(İlmi sâdece yüzünden okuma. Allah katında en makbûl olan ilimle /hakîkat ilmiyle/ uğraş. Gönül gözünü aç da sevenle sevilenin hâlini anla!)

***

İlm okumak bilmeklik kendözünü bilmekdir
Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin

(İlim öğrenmekten maksat kendini bilmektir. Sen kendini bilmezsen bir hayvandan betersin.)

***

İlim ilim bilmekdir ilim kendin bilmekdir
Sen kendini bilmezsin ya niçe okumakdır

(İlim, /bilinmesi gereken gerçek bilgiyi, Hak ve hakîkati bilmektir. Bilmek ise kendini /nefsini/ bilmektir. Sen kendini bilmezsen bu okudukların ne işe yarar ki?)

***

Yûnus'un tahsîli konusunda söyledikleri bunlardır.

İmdi, bu ifâdelerden hareketle şâirin tahsîli konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Esasen Yûnus'u, yetiştiği kültür coğrafyası içinde düşünmek gerekir. Medrese eğitiminin kitabî olması karşısında, tekke eğitiminin çoğunlukla şifahî olduğu bir gerçektir. Yûnus'un eserinde, sıradan insanların elde edemeyeceği kitabî bilgilerin bulunduğu da bir gerçektir. Fakat bu bilgilerin mutlaka medreselerden elde edilebileceği iddia etmek de doğru değildir. Gerçekte "Gönül kitâbından okur, eline kalem almadı" diyen Yûnus Emre için önemli olan "gönül kitabı"ndan ilm-i ledün okumaktır. Sonuçta Yûnus, herhangi bir medrese eğitiminden geçmiş olsa bile, o, bilgiyi tasavvufî birer anlam yükleyerek ele alır. Şunu da unutmamak gerekir ki, Yûnus, Farsça'nın edebiyat dili kabul edildiği bir ortamda, medrese eğitiminden geçmiş olsaydı, her halde Farsça veya Arapça yazar; yahut en azından Türkçe ile bu kadar güçlü eserler veremezdi. Onun büyüklüğü, biraz da sistemli eğitimden geçmemiş olmasına, belki de geleneğin kabûl ettiği üzere, ümmîliğine bağlanabilir.

Yûnus'un bilgisi, ilâhî aşk ve ahlâka dayalı, seyr ü sülûk ve halvet tecrübeleri yaşanarak elde edilmiş, vehbî ve kalbî bir bilgidir. Ledün denilen mutlak hakîkat bilgisinin öğrenimi de ancak ve nihayet bir insan-ı kâmil ile mümkündür. Yûnus ve onu takip eden pek çok sûfî şâir, kendi yaşadıkları çağın kültürünü şifâhen alıyorlar ve tecrübe edip yaşıyorlardı. İşte, bütün bu hususları göz önünde bulundurarak, Yûnus'un tahsîlini, yetiştiği tekke ve çevre içinde düşünmenin gerekliliğine inanıyoruz.

Yûnus'un Yaşadığı Bölgede Bulunan Zâviyeler

Yûnus Emre'nin doğduğu ve yaşadığı Porsuk Çayı ile Sakarya vadisi ve yakınlarında çok sayıda zâviye bulunmaktadır.

Osmanlı tahrir ve vakıf defterlerinde adı geçen, Yûnus Emre'nin yaşadığı bölgenin yakınlarında (Sivrihisar, Karahisar/Nallıhan, Günyüzü, Polatlı ve Mihalıççık) bulunan zâviyelerden bazıları şunlardır[34]:

1. Tapduk Emre, (Emrem Sultan-Nallıhan-Ankara)
2. Hacı Tuğrul Baba (Hacı Tuğrul-Polatlı-Ankara)
3. Fâtıma Bâcı (Bacı-Sincan-Ankara)
4. Karaca Ahmed (Karaca Ahmed-Polatlı-Ankara)
5. Seyyid Battal Gazi (Seyidgazi-Eskişehir)
6. İbrahim Kardaş (Karaağaç-Sivrihisar-Eskişehir)
7. Seydî Mahmud (Merkez-Sivrihisar-Eskişehir)
8. Seydî Nureddin (Merkez-Sivrihisar-Eskişehir)
9. Abdülkerim Dede (Kızılcaeşme/Yaylabeyi-Haymana-Ankara)
10. İki Seydî (Sivrihisar-Eskişehir)
11. Ahî Orta (Holanta-Sivrihisar-Eskişehir)
12. Nasuh Şeyh (Sivrihisar-Eskişehir)
13. Mestan Şeyh (Dutluca-Sivrihisar-Eskişehir)
14. Ahi Aydın (Kavuncu-Günyüzü-Eskişehir)
15. Yağmur Baba (Yağmurbaba-Polatlı-Ankara)
16. Bacım Sultan (Tekke-Nallıhan- Ankara)

Yûnus Emre muhakkak ki Emrem Sultan zâviyesinde yetişmiş ve ömrünün kırk senesini bu zâviyede geçirdikten sonra memleketi Sarıköy'e dönerek burada yaşamıştır.

Yûnus Emre'nin Vefatı

Kendisini mısralarında *"Şairler kocası"* veya *"Âşık Kocası"* ibareleriyle tanıtan Yûnus'un uzun bir ömür sürdüğünü anlıyoruz. Adnan Erzi tarafından Bâyezîd Devlet Kütüphanesi'nde bulunan bir yazma eserde *"Vefât-ı Yûnus Emre/Müddet-i Ömr 82/Sene 720"* şeklinde bir

34 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)-I, Ankara 1993; H. 928/M. 1522 tarihli Ankara Evkâf Defteri; Halime Doğru, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, TTK Yay., Ankara 1997, s. 47-53.

ifadeye rastlanmaktadır[35]. Bu belgeden Yûnus Emre'nin, Hicri 648 (Miladi 1240-1241) yılında doğduğunu ve 82 yıllık bir ömürden sonra Hicri 720 (Miladi 1320-1321) yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Yûnus Emre'nin Mezarı

Yûnus Emre'yle ilgili en çok tartışılan konulardan birisi de mezârının nerede olduğudur. Uzun ömürlü Yûnus'un nerede vefât ettiği ve mezârının nerede bulunduğu kesin olarak bilinmemektedir. Onun mezârı veya makâmı, bazı tarihî kaynaklarda veya halk rivâyetlerinde çeşitli yerleşim merkezlerinde gösterilegelmiştir. Yûnus'u çok seven halk, manevî kişiliğinden faydalanmak için ona bir çok makâm ve mezâr yakıştırmışlardır. Bunlar, Sivrihisar (Sarıköy/Yûnus Emre Kasabası), Karaman ve Aksaray'ın Ortaköy İlçesi sınırları içinde kalan Ziyarettepe'deki mezâr veya makâmlardır. Bursa'daki Yûnus'a ait olduğu söylenen mezâr ise Âşık Yûnus adlı bir başka mutasavvıf şâire aittir. Yûnus Emre'nin bunlardan başka Kula'da, Erzurum Dutçu (Düzcü) Köyü'nde, Isparta Keçiborlu'da, Afyon Sandıklı'da, Ünye ve Sivas'ta bir yol üzerinde ve hatta Azerbaycan'ın Gah bölgesinin Oncallı beldesinde makâmları bulunmaktadır[36].

Yûnus'tan bahseden en eski kaynaklardan *"Vilâyetnâme"*[37]de, *"Nefahatü'l-Üns"*[38]te ve *"Şakâyık Tercümesi"*[39]nde, şâirimizin Kütahya Suyu (Porsuk Çayı)'nun Sakarya Nehri'ne karıştığı yer yakınında, yani Sarıköy'de yattığı söylenmektedir.

Hacı Bayram-ı Veli'nin halifesi Ak Şemseddin'den Bayrâmî hilafeti alan ve 1512 yılında vefat eden, *"Kitab-ı Mevhûb-ı Mahbûb"* adlı mesnevînin şairi Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisarî, Yûnus Emre'nin Sivrihisar'da doğduğunu ve mezarının da Sivrihisar (Sarıköy)'da olduğunu şu beyitleriyle dile getirir[40]:

Azîzlermiş hususâ Yûnus Emre
Edermiş zühd ü uzlet uyup emre
Bu yerdedir bu zümrenin mezârı
Müşerref eylemişlerdir diyârı

Şemseddin Sami, *"Kâmûsu'l-a'lâm"* da Yûnus Emre'nin türbesi ve zâviyesinin Porsuk Çayı'nın Sakarya nehrine karıştığı yerde olduğunu şöyle kaydeder: *"Yûnus Emre mazanne-i kirâmdan olup Bolu'lu olduğu halde, Porsuk Nehri'nin Sakarya'ya karıştığı mahalde bir zâviye ve çilehâne edinip, ibâdet ve riyâzetle meşgul olmuş ve makâmâtı şöhret bulup 843'de vefat etmiştir. Zâviyesi kurbünde vâki' türbesi ziyâretgâhdır. Ümmî olduğu halde sûfiyâne ve ehl-i dilâne ilâhîleri vardır.*[41]"

Bir Türkmen ereninin bu kadar yerde mezâr ve makâmının bulunması düşündürücüdür. Şüphesiz, mezâr olarak gösterilen yerlerin bir tanesi gerçek mezâr, diğerleri ise makâmdır. Yûnus'un bu kadar yerde yattığının söylenmesi, milletimizin Yûnus Emre'yi ne kadar çok sevdiğini göstermektedir.

35 Kamil Kepeciğlu, "Yûnus Emre Nerede Yatıyor?" Nilüfer Dergisi, S. 4, Ağustos 1944.

36 Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Dîvânı, C. I, İstanbul 1997, s. 66-67.

37 Abdülbaki Gölpınarlı, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Vilâyetnâme, İstanbul 1958, s. 48-49.

38 Lâmiî, Nefahât Tercümesi, s. 91.

39 Mecdî, Şakâyık Tercümesi, s. 78.

40 Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî, Mevhûb-ı Mahbûb, s. 529.

41 Şemseddin Sami, Kâmûsu'l-a'lâm, C.6, İstanbul 1316, s. 4828.

Tapduk Emre ve Yunus Emre'nin makam türbesi.
Kula, Manisa, 2014.

Burada, "mezâr mı önemlidir, makâm mı?" diye sorulursa, bunun cevabı "her ikisi de aynıdır, farketmez!" olacaktır. Zira maksat, Cenâb-ı Hakk'ın o insanın gönlünde zâtî sırrıyla tecellî etmesidir. Kaldı ki "Göklerin ve yerin nûru olan Allah'ın" tecellî etmediği bir mekân da yoktur. Bu sebeple bir mekânın diğer bir mekândan üstün olması söz konusu değildir. Üstünlük, o mekânın mânâsında gizlidir. Şu halde Yûnus'un makâmından ve mezârından maksat, mânâsıdır. Ona izâfe edilen kabir ve makâmlarda bu mânânın yaşanması ve yaşatılması önemlidir.

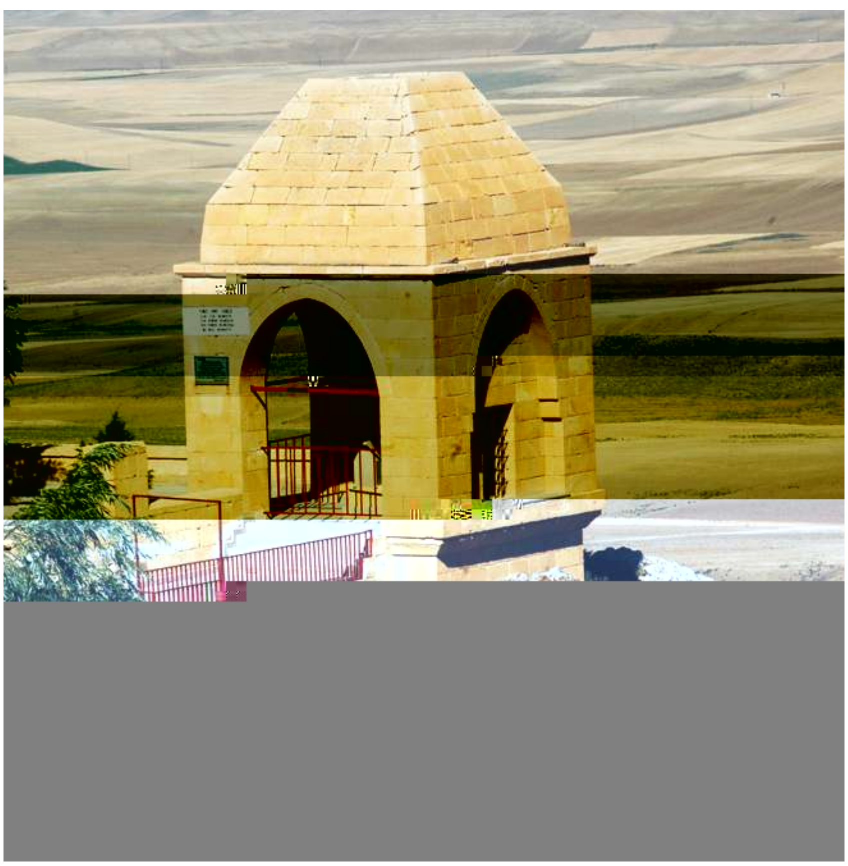
Nihayet bilinmelidir ki, Yûnus Emre, aziz milletimizin sevgilisi olmuş bir aşk ve gönül adamıdır. O halkımıza asırlardan beri hayât üfleyen bir nefes; Cenâb-ı Hakk'a ve Resûlüne olan sevgimizin tercümanı olmuş bir sestir. Yûnus, bu yönüyle değerlendirilmelidir. Gerçekte Yûnus Emre gibi ölümsüzlerin bizim için önemli olan yönleri, fikirleridir.

"Ölen hayvan durur âşıklar ölmez" veya *"Ol dost ile benim işim ölüp dahi bitmeyiser"* diyen yüce gönüllü bir insanın mezârıyla ilgili yersiz tartışmalar yapmak, doğru olmasa gerektir.

Onu hakîkaten anlayanlar; *"Yûnus'un mezârı toprakta değil, gönüllerdedir."* düşüncesinden hareket etmişlerdir.

Yunus Emre'nin makam mezarı.
Oncallı, Gah, Azerbaycan, 2014.

Tapduk Emre ve Yunus Emre'nin makam türbesi.
Ortaköy, Aksaray, 2005.
(Foto: M. Tatcı)

Yunus Emre'nin
PDNDP W•UEHVL
.DUDPDQ

Yunus Emre'nin
PDNDP PH]DU×
'XWoX .|\• (U]XUXP
)RWR 0 7DWF×

Yunus Emre'nin
PDNDP W•UEHVL
6DQG×NO× $I\RQNDUDKLVDU

II. TASAVVUFÎ HAYATI

Yûnus Emre'nin benimsediği manevî yol hakkında kesin bilgiler yoktur. Bazı araştırmacılar derinliğine bir araştırmaya tâbi tutmadan Yûnus'un, *Bektaşî, Mevlevî, Nakşî, Halvetî* veya *Kâdirî* olduğunu veya olabileceğini söylemişlerdir[42]. Yûnus'un yaşadığı yıllarda Anadolu'da henüz oluşmaya başlayan iki ana tasavvufî yol vardır. Bunlardan birisi Mevlevîlik diğeri de Bektaşîlik'tir. Bu asırda Kâdirîlik teşekkül etmiş olmakla beraber, Anadolu'da henüz yaygınlaşmamıştır. Yûnus'un Kâdirî olması için mensubu olduğu silsilenin Bağdat havalisinde irşâd olup Anadolu'ya gelmiş olması gerekir. Ancak elimizde bu konuyla ilgili hiç bir belge yoktur. Halvetî ve Nakşî yolları ise onüçüncü yüzyılda Anadolu'ya henüz gelmemiştir. Dolayısıyla Yûnus'u eğer bir manevî silsileye bağlamak gerekiyorsa, bu yol Mevlevîlik, Bektaşîlik, Zahidîlik ve uzak bir ihtimâl de olsa Kâdirîlik olabilir. Yûnus, dîvânında mensubu olduğu manevî yol ile ilgili olarak açıkça bir şey söylemez. Mesela Hacı Bektaş-ı Velî'den söz etmez. Buna karşılık Mevlânâ'nın ismini dört yerde zikreder. Ancak, Mevlânâ'dan bahsettiği yerlerde kendisinin Mevlevîliğe bağlı olduğuna dair en küçük bir imâ bile yoktur.

Tasavvufî Silsilesi

Yûnus Emre'nin tasavvufi hayatına yön veren kişinin yani mürşidinin Tabduk Emre olduğu bütün yazılı kaynaklarda zikredilir. Yûnus Emre de bir beytinde tasavvufi şeceresini şöyle sıralar:

> *Yûnus'a* ***Tapduğ*** *u* ***Saltuğ*** *u* ***Barak'dandır*** *nasîb*
> *Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân olam*

(Yûnus'a nasip Barak Baba'dan, Sarı Saltuk'dan ve Tapduk'tan gelmiştir. Gönülden coşarak geldi; ben bu azîzleri yahut kendimi nasıl gizleyebilirim ki?)

Bu beyite göre Yûnus, Tapduk'a, Tapduk, Barak Baba'ya; Barak da Sarı Saltuk'a bağlıdır[43]. Yûnus, dîvânındaki silsilesini Sarı Saltuk'a bağlamakla birlikte, gerek Barak Baba'nın ve gerekse Sarı Saltuk'un tarihi kimlikleri tam olarak bilinmemektedir. Barak Baba muhtemelen Sarı Saltuk'un halîfesidir. Barak Baba'ya ait *"Kelimât-ı Barak Baba"* adlı risâlede Sarı Saltuk'tan, *"Saltuk Ata"*, *"Miskîn Barak"* şeklinde bahsedilmektedir[44].

Barak Baba ve Sarı Saltuk

Tarihi kimliğini bilmediğimiz Barak Baba, bir görüşe göre, Tokat'ın köylerinde doğmuş, Moğollar tarafından elçilikle gönderilmiş ve Giylân'da öldürülmüştür (707/1308). İsmi, Eflâkî'nin *"Menâkıbü'l-Ârifîn"*'inde de geçmektedir. Bu eserden öğrendiğimize

42 Bu konunun kaynakları ve tenkidi için bk. Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Dîvânı, I, s. 55 vd.

43 Mustafa Tatcı, Yûnus Emre'nin Mürşidi, Tapduk Emre, Ankara 2012; Ahmet Yaşar Ocak, Sarı Saltık-Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destânî Öncüsü, Ankara 2002, s. 78.

44 Abdülbaki Gölpınarlı, Yûnus Emre ve Tasavvuf, s. 26-29-41.

Blegay Sarı Saltık Tekkesi. Bosna-Hersek, 2013.

göre, Barak, Hz. Mevlânâ devrinde yaşamış olup Konya'ya da uğramıştır[45]. *"Vilâyetnâme"*de, Barak Baba, Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifesi gösterilmektedir[46]. Başka bir görüşe göre Barak, Sarı Saltuk ve hatta Tapduk Emre, Bektaşî değil, Babaîler zümresindendir[47]. Yine İbn Battuta'da, Barak Baba'dan gayr-ı şer'î fikirlerin nakil ve rivâyet edildiği kayıtlıdır[48]. Ebu'l-Hayr Rûmî'nin kaleme aldığı *"Saltuknâme"*ye göre asıl adı Şerîf Hızır olan Sarı Saltuk, gayr-ı müslimlerle savaşan bir velîdir.

Sarı Saltuk, Barak Baba ve dolayısıyla Tapduk Emre'nin Hak ve hakîkat ehli birer velî olduğunu işleyen Türkiye Selçukluları dönemi kaynaklarından birisi de *"Teşvîkü'l-Ervâh ve'l-Kulûb"*tur[49]. Sarı Saltuk M. 1263 senesinde Rumeli'ye geçmiş, fetih hareketlerinin çoğunda bulunmuştur[50]. Nihayet o, II. İzzeddin Keykavus'un emrindeki Türkmen boylarından birinin başında bulunan dervîş gazilerden ve alperenlerdendir. Bu Türkmen Babası, Müslüman Türklerin Balkanlara doğru göçleri sırasında tarih sahnesine çıkmıştır[51].

Bilindiği gibi, Anadolu'nun Türkler tarafından feth edilmesiyle birlikte, en uç köşelerde bile, ribat ve zâviyeler inşâ edilmiş, bu imâretlerdeki faaliyetler neticesinde fethedilen topraklar üzerinde mühim bir İslâmî ve tasavvufî tesir vücûda gelmiştir. Söz konusu

45 Ahmet Eflâkî, Menâkıbü'l-Ârifîn, (haz. T. Yazıcı), C. II, Ankara 1961, s. 484.

46 Vilâyetnâme, s. 81-90.

47 Abdülbaki Gölpınarlı, Yûnus Emre Risalata'l-Nushiyya ve Dîvân, s. XII.

48 İbn Battuta, Voyages d'Ibn Batoutah, ed. C. Defremery-B.R. Sanguinetti, C. II, Paris 1854, s. 416'dan naklen A. Y. Ocak, Sarı Saltık'ın Kimliği ve Tarihsel Rolü, Toplumsal Tarih, Ocak 97, İstanbul 2002, s. 29.

49 Muhammed b. Ali b. Es-Serrâc, Teşvîkü'l-Ervâh ve'l-Kulûb, (Yaz. Tarihi, M. 1315), Princeton University Library Gift of Robert Garrett, Nu: 97; Süleymaniye Ktp. Amcazâde Hüseyin Paşa Bl. Nu: 272. Eser Mikail Bayram tarafından tahkîk edilmiştir. Bk. "Türkiye Selçukluları Tarihi Hakkında Yeni Bir Kaynak", Nâme-i Âşinâ, S. 2, Ankara 2002, s. 53-63.

50 Ebu'l-Hayr Rûmî, Saltuknâme, C. I, II, III, (haz. Şükrü Haluk Akalın) Ankara 1988; Kemâl Yüce, Saltuknâme'de Tarihî, Dinî ve Efsânevî Unsurlar, Ankara 1987.

51 Konuyla ilgili farklı görüşler ileri süren bir kaynak için bk. Ahmet Yaşar Ocak, Sarı Saltık-Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destânî Öncüsü, Ankara 2002.

Sarı Saltık Makamı. Kruja (Akçehisar), Arnavutluk, 2013.

fütûhât yıllarında, sûfîler, en faal zümreyi teşkil etmekteydiler. Kaynaklarda kendilerinden *"Abdâlân-ı Rûm", "Kalenderân-ı Rûm", "Bacıyân-ı Rûm"* ve *"Ahîyân-ı Rûm"* diye bahsedilen gruplar, hiç şüphesiz birer sûfî teşkilâtıdırlar. İşte bu bilgiler ışığında denebilir ki Barak Baba ile Sarı Saltuk, Anadolu ve Rumeli'nin fütûhatında bulunmuş Abdâlân-ı Rûm'dan iki Türk sûfîsidir[52].

Şimdiki bilgilerimizden hareketle Yûnus'un, kendisini Tapduk Emre ve Barak Baba vâsıtasıyla Sarı Saltuk silsilesine bağladığı beytinin, tarihî gerçeklere uygun bir izâhını yapmak mümkün görülmemektedir.

Yûnus Emre ve Hacı Bektâş-ı Velî

Yûnus Emre'nin *"Bektaşî"* olabileceği konusunda da çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Yûnus, şiirlerinde doğrudan Hacı Bektaş'tan söz etmez. Fakat, *"Vilâyetnâme"*de, Yûnus'un mürşidi Tapduk Emre'nin Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifesi olduğu söylenir. Yûnus, bu esere göre, evvelâ Hacı Bektaş-ı Velî'ye, daha sonra da Tapduk Emre'ye gitmiş ve *"Tapduk'un tapusunda/huzûrunda"* kemâl bulmuştur. Ayrıca, Makâlât'ı inceleyen bazı araştırmacılar da Hacı Bektaş-ı Velî ile Yûnus'un alâkasını vurgulamaktadırlar:

52 Ömer L. Barkan, "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", Vakıflar Dergisi, S. 2, 1942, s. 270-304.

Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi. Hacıbektaş, Nevşehir, 2010.

"Türk Edebiyatının en büyük şâirlerinden olan Yûnus Emre'nin şiirleri, Hacı Bektaş'ın düşünceleri ile aynı düşünceleri açıklar. O da Hacı Bektaş gibi, dört kapıdan, kırk makâmdan, ibâdetlerden, yetmiş iki millete saygı gösterilmesinden, insanda bulunan şeytanî güçlerle ilâhî güçlerin bitmeyen savaşından, iyi ve kötü huyların askerlerinden söz eder. Yûnus'un Risâletü'n-Nushiyye adlı eserine de bazı ilâvelerin yapıldığını kabul eden kimseler, Onun yukarıda bahsettiğimiz düşünceleri açıklayan şiirlerinin dîvânına sonradan girdiğini savunsalar da, doğrudan doğruya veya dolaylı yollardan olsun, Hacı Bektaş ile Yûnus arasında geçmişte kurulmuş samimî ilişkiler inkâr edilemez.[53]"

Şurası bir gerçektir ki, Yûnus'un bağlı olduğu silsilenin seyr ü sülûk (manevî eğitim) sistemi *"dört kapı kırk makâm"* esasına dayanmaktadır. Yûnus, dîvânından aldığımız aşağıdaki beyitleriyle fikren Hacı Bektaş'a ve Yesevî'ye bağlı olduğunu göstermektedir:

> ***Şerîat tarîkat*** *yoldur varana*
> ***Mârifet hakîkat*** *ondan içeri*

53 Esad Coşan, Makalat, s. XXXVI.

(Şerîat ve tarîkat mânâ yolcuları için yaşanması ve geçilmesi gereken iki merhaledir. Mârifet /Hak bilgisi/ ve onun ötesinde yaşanması gereken hakîkat makâmı /bilginin yaşanması demektir ve/ daha sonra gelir.)

***

Evvel kapı ***şerîat*** *geçse andan* ***tarîkat***
Gönül evi ***mârifet*** *aşk* ***hakîkat*** *içinde*

(Dört kapının ilki şerîattır. Şerîat tamamlanınca tarîkat kapısından girilir. Marifet gönül evindedir. Aşk /sultânı/ da onun içindedir.)

Hacı Bektaş-ı Velî ile Yûnus Emre'nin eserlerinde görülen bu fikrî benzerlik, Yûnus'un, Hacı Bektaş-ı Velî gibi düşündüğünü göstermektedir. Buna rağmen Yûnus Emre, Bektaşî değildir.

III. YÛNUS'UN MÜRŞİDİ TAPDUK EMRE

Yûnus Emre, "*Tapduk Emre*" adında bir gönül erine bağlıdır. Yûnus bu gerçeği "Dîvânı"nın on yedi ayrı beytinde dile getirir. Özellikle şu beyitler, Yûnus'un, Tapduk Emre'nin dervîşi olduğunun birer delilidir:

Tapduğ*'un tapusunda kul olduk kapusunda*
Yûnus miskîn çiğ idik pişdik elhamdülillah.

(Biz, Tapduk Emre'nin huzûruna varıp ona mürîd olduk. Allah'a hamd olsun çiğ iken piştik.)

***

Aşk sultânı ***Tapduk*** *durur Yûnus gedâ bu kapuda*
Gedâlara lutf eylemek hem kâidedir sultâna

(Aşk sultânı Tapduk'dur. Yûnus onun kapısında kuldur. Kölelere iyilikle muâmele etmek sultânların kuralıdır.)

***

Yûnus bir doğan idi kondu ***Tapduk*** *koluna*
Ava şikâra geldi bu yuva kuşu değil

(Yûnus /alıcı/ bir doğan kuşu gibiydi. Tapduk'un koluna konup avlanmaya geldi. Onu siz /avını kendi ayağına bekleyen yuva kuşu /baykuş/ zannetmeyin.)

Menâkıpnâme'de, Yûnus'un Tapduk Emre dergâhında kırk yıl hizmet ettiği bildirilmektedir. Bu rivâyetteki kırk sene hizmet kültü (inancı) esasen manevî olgunluğu ifade eder. Yûnus, düşüncemize göre Tapduk'un ocağında yetişen bir sûfî olmakla birlikte, kendisi doğrudan manevî eğitimle görevli bir mürşid değildir. Fakat bu hüküm, onun sadece tekkede görevli bir şeyh olmadığını belirtmek

içindir. Yoksa, Yûnus Emre, ilâhîleriyle gezdiği her yerde *"Baba Tapduk mânâsını saçmış"* bir erendir.

Aşk Sultanı Tapduk Emre

Yazma belgelerde Yûnus'un mürşidi Tapduk Emre'nin doğum tarihi, doğum yeri, tarîkatı, yaşadığı çevre, şiirleri, vefat tarihi ve mezarı hakkında yeterli bilgi yoktur. Yûnus Emre'nin 1240 senesinde doğduğu kesinleşmiştir. Şeyhi Tapduk Emre de Yûnus Emre'den daha önce, XIII. asrın başlarında tahminen 1200'lü yıllarda doğmuş olmalıdır.

Tapduk Emre'nin tarihi hayatı ile ilgili bilgi bulunmadığı halde destânî hayatıyla ilgili en geniş bilgiler, Uzun Firdevsî'nin *"Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî"*sinde, Muhyiddîn Çelebi'nin *"Hızırnâme"*sinde[54], Ebu'l-Hayr Rumî'nin *"Saltuknâme"*sinde[55], Bursalı Üftade'den Azîz Mahmûd Hüdâyî tarafından derlenen *"Vâkıanâme"*de ve XVIII. asır sûfi tezkirecilerimizden Halvetî İbrâhim Hâs'ın *"Tezkire"*sinde kayıtlıdır.

"Vilâyetnâme"de Tapduk Sultân'ın Hacı Bektaş-ı Velî ile görüşmesi şöyle anlatılır:

"Hazret-i Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî Emreye Nişân Gösterdiğidir:

Nakldir kim, ol zamânda Rûm erenlerinden bir kuvvetli velâyet eri var idi. Adına Emre derler idi. Hünkârın huzûruna gelmeğe kasdetdikleri vaktin ana dahı teklif edip:

- Hâcı Bektâş Hünkâr'ın nazarına varırız, sen dahi bizimle bile gel, deyip davet eylediler.

Emre eyitdi:

- Dost dîvânında cümle erenlere nasîb bahşolıcak, anda Hâcı Bektâş Hünkâr adlı kimse görmedik, dedi.

Pes Emre'nin bu haberini Hazret-i Hünkâr'a i'lâm eylediler. Çün bu remz sâniyen Hünkâr varlığına ma'lûm olmuşdu. Sarı İsmâil'i gönderip Emre'yi katına getirdi, eyitdi:

- Yâ Emre! Dost dîvânında nasîb bahşeder elde ne nişân var idi, dedi. Emre eyitdi:

- Yeşil perde ardından bir el çıkıp cümlelere nasîb kısmet eyledi, ol elin ayâsında bir latîf nûrânî yeşil ben var idi, şimdi yine ol eli göricek biliriz, dedi. Hemân Hazret-i Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî (k.s.a.) mübârek elin açıp Emre'ye gösterdi. Çün kim Hazret-i Hünkâr'ın avucuna bakdı, gördü kim zikrolunan ben, Hünkâr varlığının mübârek avucunda mevcûd olmuş. Üç kere:

- Tapduk Hünkâr'ım, tapduk, deyip ikrâr eyledi. Andan adı Tapduk Emre oldu. Hünkâr'ın nazarına kisvesin indirdi. Hazret-i Hünkâr dahı mezîdleyip başına giydirdi, havâlet alıp makâmına revâne oldu.[56]"

54 Muhyiddin Çelebi, Hızırnâme, İÜ Ktp, ty, no: 9595.

55 Bkz. Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, Saltık Gazi Destanı, (C. 1-2-3), Ankara 2007, s. 331-332; Ebu'l-Hayr Rumî, Saltuknâme, C. I, II, III (Haz. Şükrü Haluk Akalın) Ankara 1988; Ebulhayr Rûmi, Saltuknâme, (Tıpkıbasım Haz. Fahir İz), Harvard 1976, vr. 302a-303b; Saltuknâme, (Haz. Şükrü Halûk Akalın) Ankara 1988, s. 98-100; Kemal Yüce, Saltuknâme' de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar, Ankara 1987.

56 Bkz. Velâyetnâme, Haz. Hamiye Duran, Ankara 2007, s. 185-186; Hünkar Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi, Haz. Hamiye Duran-Dursun Gümüşoğlu, Ankara 2010, S. 223-224.

Tapduk Emre'nin yaşadığı Emrem Sultan Köyü ve Tapduk Emre Türbesi. Emrem Sultan, Nallıhan, Ankara, 2009.

Emrem Sultan Köyü yakınından akan Sakarya Nehri. Nallıhan, Ankara, 2014.

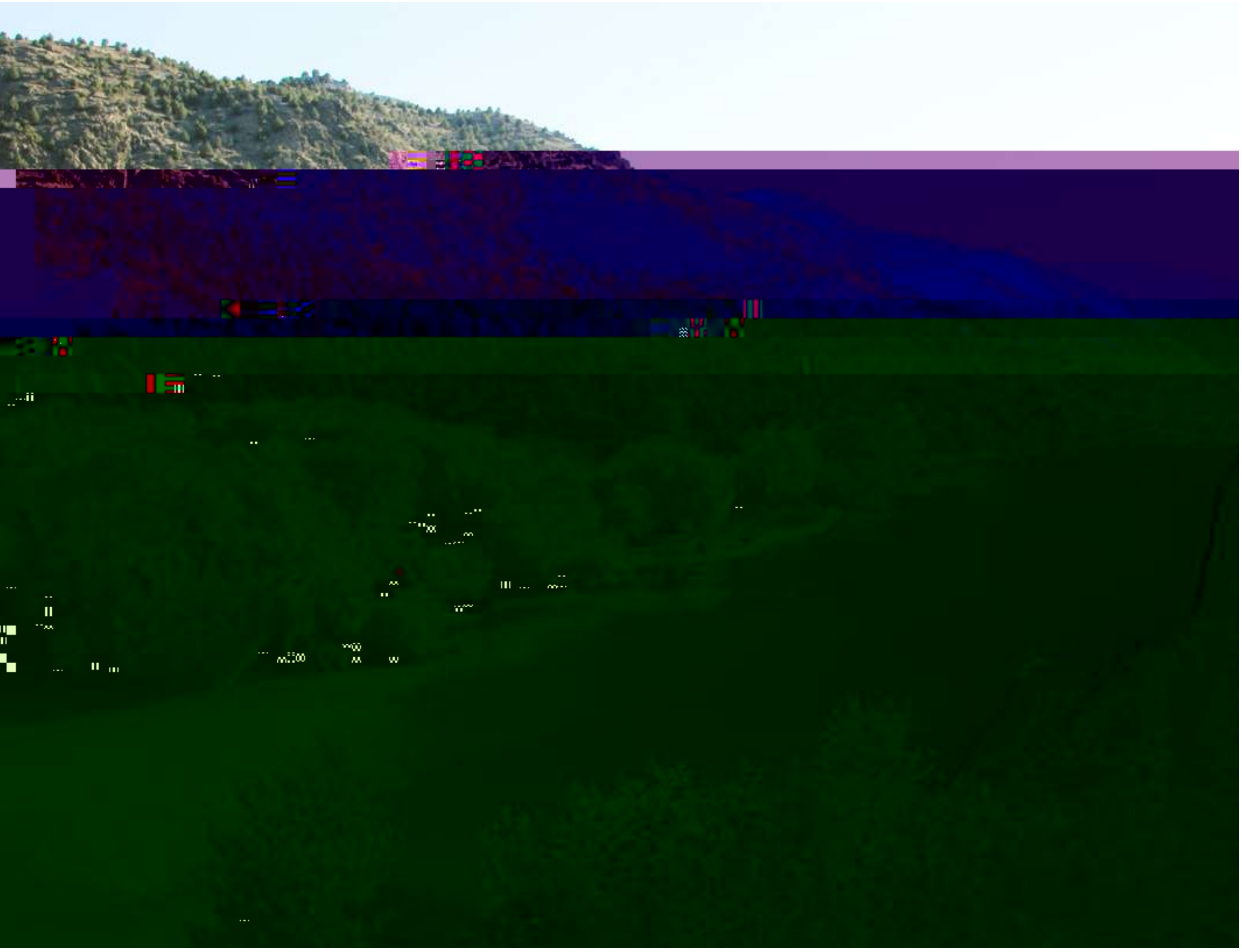
Azîz Mahmûd Hüdâyî de, şeyhi Üftâde'den *"Vâkıanâme"*de şunları kaydeder: *"Yûnus'un mürşidi Tapduk Emre "şeştâ"*[57] *çalardı. Bir gün yanında birisi vardı. Tapduk gene şeştâ çalmaya başladı. Şeştânın sesi adama dokundu, cezbelendi, san'atını bırakıp Tapduk'a dervîş oldu.*[58]"

Şabânî Halvetîlerinden Şeyh Ünsî Hasan Efendi[59] tarafından yetiştirilen İbrahim Hâs, yazmış olduğu velîlerle ilgili *"Tezkire"*sinin iki ayrı yerinde Yûnus Emre ile şeyhi Tapduk Emre'den bahseder. İbrâhim Hâs'ın tesbit ettiği ilk menkıbeye göre, Tapduk Emre'nin adı "Tapduk Yûnus", Yûnus Emre'ninki de, "Emrem Yûnus"tur. Bu müellife göre, Yûnus dervîşliğe soyunmadan önce müftülük yapmış, âlim ve fâzıl bir kişidir. Müftülük yaptığı sırada Tapduk Emre'nin bir dervîşine yazdığı fetvâ vesilesiyle ona bağlanmıştır. Yine, İbrahim Hâs, Yûnus'un *"Çıkdım erik dalına"* şeklinde başlayan meşhur şathiyyesinin bir beytini şeyhi Tapduk Emre ile bağlantı kurarak yorumlamaktadır. İbrahim Hâs'ın tespit ettiği bu ilk rivâyette, Yûnus'un varlıklı bir kişi olduğu, dervîşliğiyle birlikte bunları yağmalattığı, tekkenin on yıl odunculuğunu yaptığı, bu

57 Şeşte (şeştâ) altı telli bir sazdır. Üç çeşidi vardır. Dinî semâ ve devrânlarda çalınırdı. Bk. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, İstanbul 1983, s. 344.

58 Mustafa Tatcı, Yûnus Emre'nin Mürşidi Tabduk Emre, Ankara, 2012.

59 Bkz. İbrahim Hâs, Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, (Haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2003.

vazifesi sırasında zamanın pâdişâhı ile mülaki olduğu ve pâdişâhın bu alçakgönüllü dervîşe bir miktâr altın verdiği, Yûnus'un bu altınlara kıymet vermeyip aynı zamanda kerâmet göstererek çevresindeki taş ve ağaçları altına dönüştürdüğü yazılıdır[60].

Tapduk Emre, Selçuklular devrinde Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve bir rivayete göre Kula'nın *"Emre Sultan"* köyüne, diğer bir rivayete göre Sakarya Nehri'ne yakın *"Emrem Sultan Köyü"*ne yerleşmiştir. Bu iki rivayetle ilgili belge ve bilgiler günümüze kadar bazı araştırmacılar tarafından uzun uzadıya tartışılmıştır.

Bunlardan birinci rivayete göre Tapduk Emre, Kula'ya yirmi dört kilometre mesafede olan Emre Sultan Köyü'nde yaşamıştır[61]. Bu eski türbe muhtemelen H. 923/M. 1517 tarihinde yapılmıştır. İçinde on tane mezar vardır. Ortadaki mezar Tapduk Emre'ye izafe edilmektedir. Yûnus'a izafe edilen makam ise eşiktedir. Kâmil Kepecioğlu'na göre bu türbe, arşiv kayıtlarında *"Ömer Emre"* isminde bir zâta izafe edilmektedir.[62] Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre ise, bu türbede Emreler topluluğundan *"Aliğim Emre"* yatmaktadır. Bu Emre Sultan'ın gerçekten Tapduk Emre olup olmadığı belli değildir[63].

60 Mustafa Tatcı, Yûnus Emre'nin Mürşidi Tabduk Emre, Ankara, 2012.

61 Bk. Mustafa Tatcı, Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2012; Bursalı M. Tahir, Osmanlı Müellifleri, s. 193. Bursalı M. Tahir, Aydın Vilâyetine Mensup.., s. 31. Ayrıca bk. Abdülbaki Gölpınarlı, Yûnus Emre ve Tasavvuf, s. 79; Yûnus Emre Dîvân-Risalat-al-Nushiyye, s. XXIII; Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 276-277; İsmail Tosun, Yûnus Emre ve Hocası Tapduk Emre'nin Yaşam Öyküsü, İzmir 1981; İ. Tosun-Merdan Dinçkök, "Kula'daki Yûnus Emre", Türk Yurdu , S. 319, 13 Mayıs 1966, s. 33-34.

62 Kamil Kepeciğlu, "Yûnus Emre Nerede Yatıyor?" Nilüfer Dergisi, S. 4, Ağustos 1944.

63 Abdülbaki Gölpınarlı, Yûnus Emre ve Tasavvuf, s. 82.

Tapduk Emre'nin yaşadığı yerle ilgili diğer iddialardan biri de, Ankara ili Nallıhan ilçesi Emrem Sultan Köyü rivâyetidir. Rivayete göre Tapduk Emre, burada inşa ettiği dergâhında yaşamış ve yine burada vefat etmiştir[64].

Emrem Sultan Köyü, Nallıhan-Mihalıççık karayolu üzerinde, Sakarya nehri yakınında, Nallıhan ilçe merkezine yirmi, Beypazarı-Nallıhan karayoluna on km uzaklıktadır.

Taşköprîzâde (v. 1560) *"Şakâyık"*ta, Tapduk'un Yıldırım Han zamanında, Sakarya Nehri'ne yakın bir köyü yurt edindiğini ve halktan uzak yaşadığını kaydeder[65].

Lâmiî Çelebi, *"Nefehat Tercümesi"*nde Tapduk Emre'nin, dervîşi Yûnus ile birlikte Kütahya suyunun (yani Porsuk Çayı'nın) Sakarya Nehri'yle birbirine karıştığı yere yakın bir yerde yaşadıklarını söyler[66].

*"Nişancı Tarihi"*nde de, Yıldırım Han zamanında yaşamış gösterilen Tapduk, Sakarya Nehri'ne yakın bir yerde oturmuştur[67].

Âşık Paşaoğlu, Tapduk ve Yûnus Emre'nin Orhan devri mutasavvıflarından olduğunu belirtir[68].

Yazıcıoğlu Ali, Tapduk'u, Hacı Bektaş-ı Velî'nin yetiştirdiği bir halîfe kabul ettiği halde, aynı eserinde, Yûnus'un Yıldırım Han devrinde yaşadığını söyler[69].

*"Saltuknâme"*de Tapduk Emre'nin Saru Saltuk ve Yûnus Emre ile görüştüğü söylenir[70].

Tosyalı Ali Efendi, *"Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behçetü'z-Zâkirîn"* adlı eserinde Tapduk için *"Sakarya suyuna karîb bir karyede mütemekkin olup halâyık ve nâsdan uzlet ve mâsivâdan inkıtâ' ve feragat etmişdir,"* dedikten sonra Yûnus Emre'yle ilgili bilgiler verir ve "Şakayık'tan ve diğer rivayetlerden hareketle şunları söyler:

"Bunlar Tapduk Emre hazretlerinin müridi ve nazar-gerde-i perverdesidir. Sâhib-kerâmetden idiği meşhûrdur. Ve esrâr-ı tevhîde müteallik âşıkâne türkî nazmları vardır. Ve Tapduk Emre Hazretlerine arkasıyla odun getirirken hiç eğri ağaç getirmezdi. Bir gün Şeyhi, Yûnus acebdir, hiç doğrudan gayrıyı getirmezsiniz, der. Bu kapıdan eğri sığmaz, cevabını verir. Nitekim sâhib-i Şakâyık dahi bu vech üzere zikreylemişdir.[71]"

Yakın tarihlerde kaleme alınan Kösdendilî Süleyman Efendi'nin *"Bahrü'l-Velâye'si"*nde -Nefahâtü'l-Üns ve Şakâyık'tan iktibasla- Tapduk, Yûnus'u yetiştiren mübarek bir kişi olarak tanıtılır[72].

Tapduk Emre'nin mezarı bahsinde değerlendireceğimiz gibi, ona atfedilen bir mekan da Kuzey Azerbaycan'ın Zakatala yakınlarındaki *"Gah-Oncallı"* bölgesidir. Herhangi bir tarihî belgede zikredilmeyen bu bölge, Yûnus'un *"Gezdim Urum ile Şam'ı Yukarı illeri kamu"* mısraında "Yukarı İller, Kuzey Azerbaycan" şeklinde işaret ettiği ve uzunca bir süre konakladığı yerlerdendir[73].

64 Mustafa Tatcı, Yûnus Emre'nin Mürşidi Tabduk Emre, s. 68-74.

65 Taşköprülüzâde İsâmuddin Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi, Osmanlı Bilginleri-Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî-Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, (Çev. Muharrem Tan), İstanbul 2007, s. 69; Mecdi, Şakâyık Tercemesi, s. 78.

66 Lâmiî Çelebi, Nefahât Tercemesi, İstanbul 1270, s. 91: Abdurrahman Câmî, Nefahâtü'l-Üns-Evliyâ Menkıbeleri-Tercüme ve Şerh-Lâmiî Çelebi, (Haz. S. Uludağ, M. Kara), İstanbul 1995, s. 842.

67 Nişancı Mehmet Tarihi, İstanbul 1279, s. 78.

68 Âşıkpaşaoğlu Tarihi, (Haz. Nihal Atsız), Ankara 1985, s. 193; Âşıkpaşazâde, Osmanoğulları-nın Tarihi-Tevârih-i Âl-i Osman, (Haz. K. Yavuz-Yekta Saraç), İstanbul 2007, s.254-485.

69 Ali, Selçuknâme, (Tarih-i Al-i Selçuk), Topkapı Sarayı Ktp. Revan Kitapları, Nu: 1391, s. 56-126-128.

70 Ebu'l-Hayr Rumî, Saltuknâme, Topkapı Ktp. H. 1612, vr. 3a-302a. (H. 1074), Nuruosmaniyye Ktp. Yz. Nu: 2293, vr. 399b-400a.

71 Tosyalı Ali Efendi, Tuhfe, vr. 399b.

72 Mollazâde Süleyman Şeyhi, Bahrü'l-Velâye, Almanya, Berlin Ktp. Nu: 1683, vr. 143 b; Aynı eser, 1001 Sûfî, (Haz. Sezaî Küçük, Semih Ceyhan), İstanbul 2007, s. 571-571.

73 Mustafa Tatcı, "Yukarı İllerde Bir Gezgin Dervîş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları)", Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.

Tapduk Emre Türbesi harimi. Emrem Sultan, Nallıhan, Ankara, 2009.

Sarı Saltuk ve Tapduk Emre

Saltuknâme'ye göre Tapduk Emre velâyet sahibi bir kişi olmakla beraber hakikaten ve şerîaten Sarı Saltuk'a mûti bir zat olarak tanıtılmaktadır[74]:

Râvîler eydür:

Köle Yûsuf Seyyid (Saltuk)in hizmetinden destûr alıp Kilaşpol'dan geçip Sivâs'a sefer eyledi. Sala etdi (haber gönderdi). Bir yıl eğlendi. Gelip öte yakada Sultân Tapduk Hazretleri velâyete zuhûru âleme münteşir olmuş idi. Yûsuf gelip anın huzûrunda bir nice müddet oldu. Geri Şerîf'e teveccüh edip gelip Kilaşpol Boğazından geri geçdi. Şerîf'e geldi el öpdü. Server eyitdi:

- Ne katı eğlendin? Yûsuf eyitti:

- Sultânım, ben kulundan sorarsan Tapduk Sultan huzûrunda idim. Server eyitdi:

- Ne hâl(de)dir bana haber ver ki nicedir bilelim anı. Yûsuf eyitdi:

- Server! Velâyetine söz yok, tertîb cümle yerinde ammâ meclisinde avrat oğlan karışıp bile (beraber) zikrederler. Hemân şol nesneleri bana hoş gelmedi dedi. Şerîf eyitdi:

74 Bkz. Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, Saltık Gazi Destanı, (C. 1-2-3), Ankara 2007, s. 331-332; Ebu'l-Hayr Rumî, Saltuknâme, C. I, II, III (Haz. Şükrü Haluk Akalın) Ankara 1988; Ebulhayr Rûmi, Saltuknâme, (Tıpkıbasım Haz. Fahir İz), Harvard 1976, vr. 302a-303b; Saltuknâme, (Haz. Şükrü Halûk Akalın) Ankara 1988, s. 98-100.

- Yerinden tur (kalk), anın gibi nâ-mahrem meclisine pes hamr dahi gerekdir deyü emr etdi, bir tulum süçü ilet, içsinler.

Pes Yûsuf yerinden durup tulumu getirdi azm-i Tapduk edip gitdi. Çün bir menzil yakın yere gelincek, Sultân Tapduk eyitdi:

- Dervîşler, tîz durun (kalkıp gidin) bize Rûm'dan armağan gelir, deyü karşı çıkdılar, Yûsuf'a erişdiler ve anınla görüşdüler. Yûsuf taaccüb edip varıp çün zâviyeye geldiler. Yûsuf'u kondurdular. Tulumu elinden alıp dolu süçiyi şeyhe getirdiler. Çün Sultân Tapduk ol tulumu eline alıp ortadan iki yardı, bıçağıyla kesdi. İçinden yitmiş şekerlenmiş ak bal çıkdı. Yûsuf anı göricek hayran oldu. Şeyh buyurdu, helvâ pişirdiler, yediler, dahı bir kutuya biraz helvadan koydular, dahi üzerine bir pâre yanar od korunu bir tepsiye koyup kutu üzere berkidip verdi.

- Yürü var, bizim armağanımız Seyyid'e irgür dedi. Yûsuf andan azm-i şerîf edip geldi. Kutuyu şerîf önünde kodu. Gördüğü kaziyeyi deyiverdi. Ger Server kutuyu açdı, gördü od sönmemiş, penbe hiç yanmamış. Pes Server tahsîn edip eyitdi:

- Erenler vardır harâmı ve helâli fark eder, bu sıfâtla odu, pamuğu birbirinden sakınırlar imiş. Dahi bu hâslar yoludur, şerîat zâhir avâma gerekdir, hele şükür olsun, Rûm ocağı evliyâ birle doldu. Ümiddir kim İslâm bu diyârda kuvvet tuta. Biz kâil olduk bu ere ol kişi ermiş. Anın adı Tapduk bizim adımız Saltuk. Biz de ana tapdık. Ve amma şu gözgü (ayna)[75] ana yâdigârım olsun, ilet dedi. Yûsuf birle gönderdi. Tapduk anı göricek biz emre mutiiz deyip emretdi kim:

- Şer'e muhâlif işi giderin kim anda hakikat yokdur. Kalbi pâk olsalar şer'i elinden komaz imiş deyü buyurdu. Vardılar ol hatunları meclisden çıkardılar. Tapduk Sultân eyitdi:

- Yâ Yûsuf, bu Şerîf Hazreti bizim evvel kâdımız hem sultânımızdır, dedi. Eline bir asâ verdi. Yûsuf, Şerîf'e (Saltuk'a) gelirken Affân laîn, Kilaspol'da bulduğu Müslümanları giriftâr edip haps eyledi. Yûsufu da tuttu, alıp İslambol'a gönderdi."

Yukarıdaki anlatımdan zâviyelerde kadın-erkek birlikte zikir meclisinin şeraite uygun olmadığı da özellikle vurgulanır. Saltuknâme'nin devamında Seyyid Saltuk'un Malatya, Kırşehir, Konya, Akşehir (v.d.) seyahatlerinden bahsedilirken Sivrihisar'ın Hortu Köyü'nde bulunan Hoca Nasreddin ile "Karahisar" (Nallıhan)'da zâviyesi bulunan Tapduk Emre'yi ziyaretleri anlatılır.

Nallıhan, ondördüncü yüzyıldan itibaren "Hudâvendiğâr" Livâsı "Bey-bâzârı" (Beypazarı) kazâsına bağlanmış, *"Kara-hisâr-ı Na'll'û"* nahiyesi ve *"Kara-hisâr-ı Na'llû tevabi-i"* olarak anılmıştır. Onbeş ve onaltıncı yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerinde de Nallıhan ilçesi ve yerleşmeleri *"Kara-hisâr-ı Na'llû tevabi-i"* olarak kayıtlı olup köy ve mezraâların çoğunluğu da Bey-bâzârı (Beypazarı) kazâsı bölümünde zikredilir[76].

75 Ayna (burada zikredilmemekle birlikte tarak) erenler sırrı olup taşıyan kişi hakikat-i Muhammediyye (ayân-ı sâbite)den haberdâr ve yetkin anlamına gelmektedir. Burada Sarı Saltuk Hazretleri halîfesine "kendini Hakk'ın ve halkın aynasında seyret!" halkın anlamayacağı hakikatleri alenileştirme, zira halk bir aynadır, gördüğün ve yaşadığın şeylerde tevhîdi zedeleyecek iş yapma, hakikati gizle demek istemektedir. Bak: Mustafa Tatcı, Ankara'da Kalbinde Bir Ahi Eren Tapduk Emre.

76 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 109, 110,113,114,117,118; Abdülkerim Erdoğan, Adım Adım Ankara, Ankara 2007, s. 359-364.

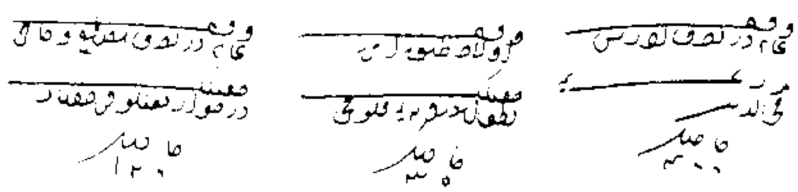
Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nallıhan Tapduk Emre Zâviyesi

Osmanlı dönemi tapu tahrir ve takıf defterlerine göre Tabduk Emre, günümüzde Ankara ili Nallıhan ilçesi Emrem Sultan Köyü'nde yaşamış, zâviye (dergâh/tekke) kurmuş ve burada vefat etmiştir. Şeyhin neslinden gelen evlatları da bu köyde yaşamıştır. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Nallıhan ilçesi Hüdâvendigar Livâsı'na bağlı bir idari merkezdir. Tahrir ve vakıf defterlerinde Nallıhan *"Kara-hisâr-ı Na'llu*" nahiyesi ve *"Kara-hisâr-ı Na'llu tevabi-i*" olarak kayıtlıdır. Bu nahiyeye bağlı köy ve mezraların çoğunluğu Beybâzârı (Beypazarı) kazâsı bölümünde zikredilir.

Tapduk Emre Zâviyesi hakkındaki ilk kayıt 166 nolu ve H. 937/M. 1530 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nin Hudâvendigâr Livâsı Bey-bâzârı kazâsı vâkıfları arasında görülür[77]:

"Vakf-ı evlâd-ı Tab[d]uk Emre; çiftlik-i Lutfullâh, der karye-i Kuyumcu, hâsıl 35 (akçe)."

Bu vakıf kaydından Beypazarı Kuyumcu (Kuyumcu Tekke) Köyü'nde bulunan ve *"Lutfullah Çiftliği"* adıyla bilinen yerin Tapduk Emre evlâdı vakfı, yıllık gelirinin de otuz beş akçe olduğu anlaşılmaktadır. Aynı defterde Kuyumcu (Kuyumcu Tekke) Köyü'nün *"Bâzdârân*" (Avcılar) timârı olduğu ve yedi hane oturduğu da kayıtlıdır. Günümüzde bu yerleşme, Beypazarı ilçesine bağlı ve ilçe merkezine 5 km mesafede olup "*Kara Davûd*" adına yapılmış bir türbe bulunmaktadır[78].

Tabduk Emre Evladı vakıf kaydı. 166 Numaralı Vilâyet-i Anadolu Defteri, s. 118.

Lutfullah Çiftliği'nin Tapduk Emre evlâdlarına nasıl vakfedildiğini de Ankara Tapu ve Kadastro Arşivi'nde bulunan H. 981/M. 1573 tarihli ve 585 nolu Kuyûd-ı Kadîme Evkâf Defteri'ndeki kayıttan öğreniyoruz[79]:

"Mezraa-i Kuyumcu'da, Lutfullah Çifliği dimekle ma'rûf bir çiflik yer vakıfdır. Mezkûr Lutfullah, Süleyman Paşa nişânıyla. Sonra nesl munkati' olub mahlûldür deyü kayd olunmuş, der-Defter-i Köhne. El-haletü hazihi Tapduk Emre evlâdından Hacı Abdullah mutasarrıf, elinde Pâdişâhımız mukarrernâmesi var. Hâliya vakf-ı evlâdlık üzre Mevlânâ Elmi (Elemî) Halîfe bin Hacı Fakıh mutasarrıfdır. Be-mûceb-i berât-ı Pâdişâhî deyü mukayyeddir. Defter-i atîk. Hâsıl: 350 (akçe)"

Vakıf kaydına göre Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa (v. 1357), Kuyumcu Köyü'nde bulunan bir çiftlik yeri mülk olarak Lutfullah'a verir. Lutfullah'ın elinde Gazi Süleyman Paşa'nın nişânı vardır. Lutfullah, vefat edince hayatta evlâdı olmadığı için çiftlik

77 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s.118.

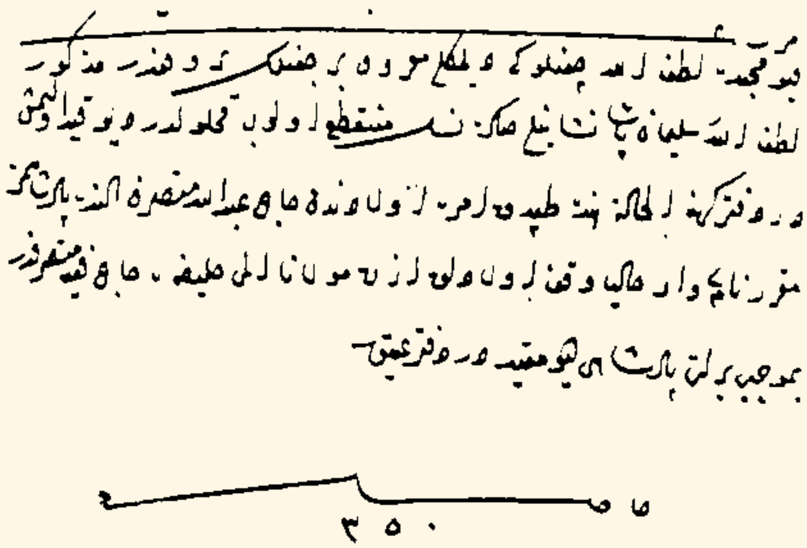
78 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 111; Abdülkerim Erdoğan, Adım Adım Ankara, Ankara 2007, s. 89; Abdülkerim Erdoğan, Manevi Mimarlarıyla Ankara, Ankara 2007. s. 104.

79 Ankara Tapu ve Kadastro Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Evkâf Defteri (Tarih: H. 981/M.1573), Defter No: 585, varak no: 165.

sahipsiz kalır. Defter-i Köhne'ye de bu şekilde kayıt edilir. Bir çiftlik yer, arazinin verimine göre 70-150 dönüm arasında değişmektedir. Fatih Sultan Mehmed Han, Lutfullah Çiftliğini Tabduk Emre'nin evladından olan Hacı Abdullah'a sadaka eder ve eline nişân-ı şerif verir. 1573 yılında da bu çiftlik Hacı Abdullah'ın neslinden Mevlânâ Elemî b. Hacı Fakih'in tasarrufuna geçer ve elinde de dönemin padişahının berâtı olduğu defter-i Atik'e kaydedilir. Mezkûr çiftliğin yıllık gelirinin de üç yüz elli akçe olduğu anlaşılmaktadır.

***

H. 937/M. 1530 tarihli ve 166 nolu Tapu Tahrir Defteri'nde Tapduk Emre zâviyesine yapılan ikinci vakıf ise "*Mezraâ-i Fahruddîn Oğlanları*"dır[80]:

Tabduk Emre Evladı vakıf kaydı. H. 981 tarih ve 585 nolu Evkâf Defteri.

"Vakf-ı Âmm; der-tasarruf İdris, mezraa-i Fahrüd-dîn, hâsıl 400 (akçe)."

Bu vakıf kaydına göre Fahruddîn Oğlanları Mezraası, Tapduk Emre evlâdından İdris'in tasarrufunda olup vakfın yıllık geliri olan 400 akçe de sosyal amaçlı olarak kullanılmaktadır. H. 981/M. 1573 yılına ait 585 numaralı Kuyûd-ı Kadîme Evkâf Defteri'nde bu vakfın evveliyatı hakkında açıklık getirilir[81]:

"Mezraa-i Fahrüd-dîn Oğlanları:

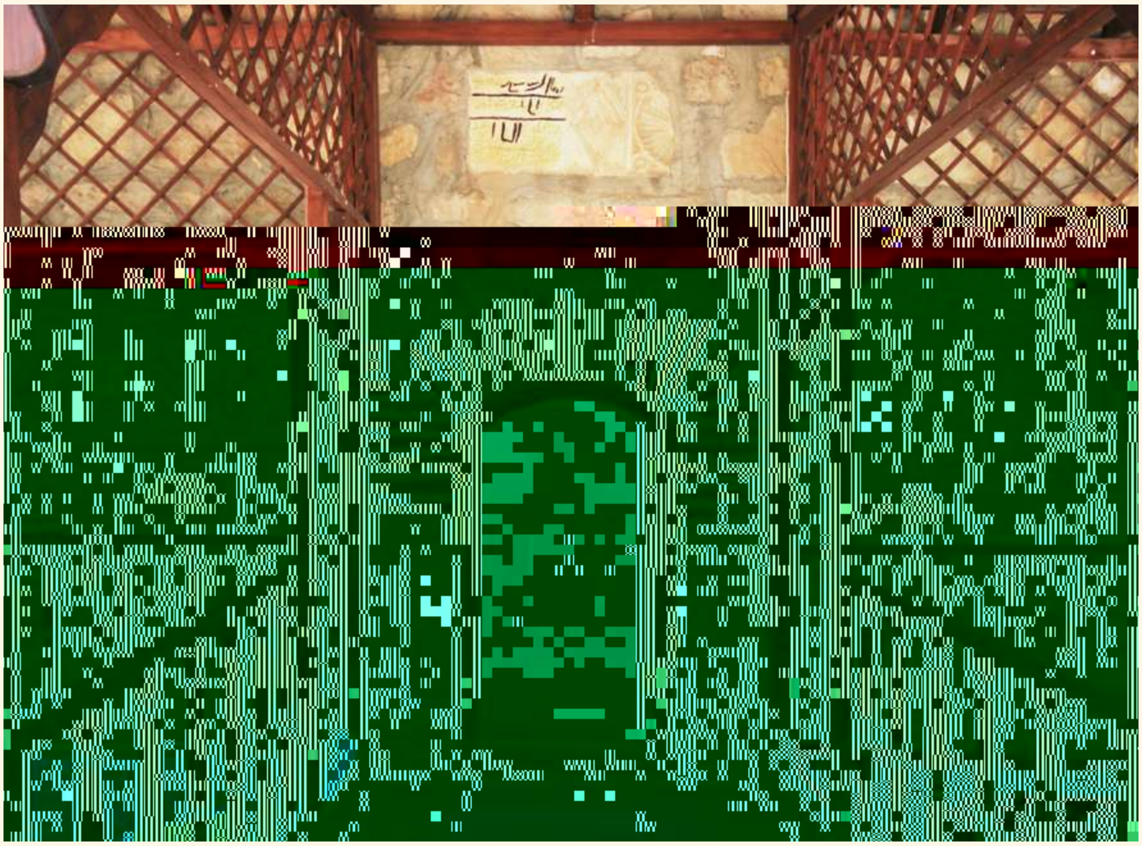
Berhem [parçalı] adlu yerleri ki vâkıftır, Süleyman Paşa'dan. Şimdi sekinede [zâviyede oturan] Şeyh oğlu Üveys Şeyh tasarruf eder. Mezkûr Üveys Şeyh, Tapduk Emre'nin zâviyesine hidmeti ider deyü naklolunmuş, an Defter-i Kirmâsti. Andan sonra Üveys Şeyh evlâdından Abdullah ve İbâdullah ve Lutfullah ve İdrîs mutasarrıflardır. Ellerinde Sultân Mehmed nişânı var deyü kaydolunmuş, der-Defter-i Köhne. El-haletu hâzihi Abdullah ve Lutfullah fevt olup hisseleri mahlûldür. Mezkûr Abdullah anların hissesine bile mutasarrıfdır. Padişâhımız mukarrernâmesiyle deyü

80 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 118.

81 Ankara Tapu ve Kadastro Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Evkâf Defteri (Tarih: H. 981/M.1573), Tapu Defter No: 585, vr. no: 164.

Tapduk Emre Türbesi güney cephesi ve giriş kapısı. Emrem Sultan, Nallıhan, Ankara, 2012.

Tapduk Emre Türbesi. Emrem Sultan, Nallıhan, Ankara, 2012.

(Allah'a hamd olsun ki, gittiğimiz şehirlere, oradaki sâf gönüllü Hak dostlarına Tapduk Baba'dan aldığımız hakîkat bilgilerinin mânâsını saçdık.)

Gerçekten de Yûnus, ilden ile yürüyüp dost sırrını aradığını, Urum'da, Şam'da kendisi gibi bir garîb bulamadığını, gurbet ilinde âşık olup Mecnûn gibi dolaştığını, Şam ve Yukarı İller'in (=Nahcivan, Tebriz, Şirvan, Şamahı, Gah bölgelerinin) tamamını gördükten sonra Rûm'da (Anadolu'nun bazı illerinde) kışlayıp baharda memleketine geri döndüğünü işleyen şiirler yazmıştır:

Ben yürürüm ilden ile dost sorarım dilden dile
Gurbetde hâlim kim bile gel gör beni aşk neyledi

(Ben şehir şehir gezer, dilden dile dostumu sorar dururum. Bu gurbet ilinde hâlimi kim bilir ki? Gel beni bir gör, aşk ne hâle koydu.)

***

Gurbet ilinde yürürüm dostu düşümde görürüm
Uyanıp Mecnûn olurum gel gör beni aşk neyledi

(Gurbet ilinde yürürüm. Dostu düşümde görürüm. Uyanınca Mecnûn olurum. Gel beni bir gör ki aşk ne hâle koydu.)

***

Gezdim Urum ile Şam'ı Yukaru illeri kamu
Çok istedim bulamadım şöyle garîb bencileyin

(Anadolu'yu, Şam'ı ve Yukarı illeri /Kuzey Azerbaycan'ndaki/ bütün şehirleri gezdim. Çok aradım, çok istedim; ama benim gibi garip bulamadım)

***

İndik Rûm'u kışladık çok hayr u şer işledik
Uş bahâr geldi geri göçdük elhâmdülillah

(Yukarı İller'den Anadolu'ya tekrar geldik. Burada kışı geçirdik. İyi kötü pek çok işler yaptık. Allah'a hamdolsun ki, bahar gelince de geri döndük.)

Velhâsıl, Yûnus'un -süresi belli olmamakla birlikte- Anadolu'dan Suriye'ye; Irak'tan İran'a; Nahcivan'dan Azerbaycan'a kadar geniş bir cografyada seyahat ettiği söylenebilir.

Diğer taraftan, Üftâde'nin *"Vâkıât"*ında[100] ve Bolulu Himmet Efendi'nin *"Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat"*inde[101] verilen bilgilere göre, Yûnus, bir zaman için Tapduk Emre'nin yanından ayrılmıştır. Burada şu husus da gözden uzak tutulmamalıdır: Bazı sûfîler nefis terbiyesine yöneldiklerinde seyahat ederek tecrübelerini arttırmaya da çalışmışlardır.

Yûnus Emre'nin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi Azerbaycan'ın Gâh bölgesi Oncallı Köyü'nde de bir makâmı vardır[102].

100 Azîz Mahmud Hüdâyî, Vâkıât-ı Üftâde, Selimağa Ktp. Hüdâyî Yz. Nu. 574, s. 274.

101 Himmet Efendi'ye göre Yûnus, bir gün doğru odun bulma gayretiyle dağda fazla oyalanıp tekkeye geç gelmiş, şeyhinin kızması neticesinde, "benim istikametimden şeyhimin haberi yok" diyerek tekkeyi terk etmiş üç günden sonra da aslını duyarak tekrar geri gelmiştir. Bk. Bolulu Himmet Efendi, Adâb-ı Hurde-i Tarîkat, (Vahdet Aynası Kitabı içinde, Haz. Tahir Hafızalioğlu), İstanbul 2001, s. 140.

102 Meşedihanım Nemet, Azerbaycan'da Pirler, Bakü 2010, s.162.

Yunus Emre Anıt Mezarı.
Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

Hazreti Mevlânâ ve Yûnus Emre

Yûnus Emre, seyahatlerinde Konya'ya uğrar ve Hazret-i Mevlânâ ile görüşür, sohbetlerine katılır. Şiirlerinde Mevlânâ'dan şöyle söz eder:

Mevlânâ Hüdâvendgâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynâsıdır

(Hz. Mevlânâ Efendimizin bize nazar kıldığı andan beri, onun yüce bakışı, gönlümüze ayna oldu. /Yani biz nefsimizin hakîkatini onun aynasında seyrettik./)

Mevlânâ sohbetinde sâz ile işret oldu
Ârif mânâya daldı çün biledir ferişte

(Mevlânâ`nın sohbetinde sâzlı sözlü /yani muhabbet ve zikirle ihyâ edilen/ bir meclis oldu. Ârif, meleklerle birlikte mânâya daldı.)

Yûnus'un, Mevlânâ sohbetinde bulunduğunu gösteren bu beyitlerinden başka, Mevlânâ'nın, Ahmed Fakîh'in, Necmeddin-i Kübrâ'nın vefâtlarından duyduğu üzüntüyü ve onlara olan hasretini dile getiren başka bir beyti daha vardır. O da şudur:

Fakîh Ahmed Kutbüddîn Sultân Seyyid Necmüddîn
Mevlânâ Celâlüddîn ol kutb-ı cihân kanı

(Fakîh Ahmed Kutbüddîn, Seyyid Sultân Necmüddîn-i Kübrâ ve cihânın kutbu Mevlânâ Celâlüddîn hani nerede?)

Elimizdeki bilgilere göre Mevlânâ vefât ettiği zaman (ö. 1273) Yûnus Emre 33-34 yaşlarındadır. Çarhnâme adlı manzûmenin şâiri Fakîh Ahmed ise, Yûnus'un doğumundan önce vefât etmiş (ö. 1221) bir sûfîdir.

Geyikli Baba Türbesi harimi.
Baba Sultan, Bursa, 2014.

Geyikli Baba ve Yûnus Emre:

Yûnus, iki ayrı beytinde de, ilk Osmanlı Tarihlerinde kendisinden hürmetle bahsedilen Geyikli Baba'nın ismini anar. Geyikli Baba, Orhan Gazi devrine (1326-1356) kadar ulaşmış ve ileri yaşlarında vefât etmiş bir mutasavvıftır. Türbesi ve anıt çınarı Bursa ili Kestel ilçesi Baba Sultan Köyü'ndedir. Yûnus, Geyikli Baba'nın ulu bir eren olduğunu belirtir ve şöyle der:

Geyikli Baba bize bir kez nazar kılaldan
Hâsıl oldu Yûnus'a her ne ki vâyesidir

(Geyikli Baba bize nazar ettikten sonra her ne istediyse, Yûnus'a Cenâb-ı Hak onu ihsân etti.)

***

Geyikli'nin ol *Hasan* söz eyitmiş kendüden
Kudret dilidir söyler kendinin söz nesidir

(Geyikli'nin o Hasan kendinden söz söylemiş. Söylediği kudret dilidir; kendisine ait sözü yoktur.)

Seydî Balum ve Yûnus Emre:

Yûnus Emre, Dîvân'ında Seydî Balum'dan bahseder. Seydî Balum adlı erenin kimliği tam bilinmemekle birlikte, Germiyanoğulları'ndan

Geyikli Baba Türbesi yakınında bulunan anıt çınar ağacı. Baba Sultan, Bursa, 2014.

bir bey/eren olabileceği tahmin edilmektedir. Seydi Balum, Geyikli Baba'nın dostlarındandır. Yûnus, Seydi Balum ilinden/dergâhından kendisine misafir erenlerin geldiğini bildirmektedir:

Seydî Balum ilinden şeker damar dilinden

Dost bâğçesi yolundan *eve* dervîşler geldi

(Evimize, Seydî Balum'un ilinden, dillerinden şeker damlayan /hakîkat sözleri dökülen/ ve her biri dost bahçesinin yolundan giden dervişler geldi. /Bundan büyük sevinç ve saâdet mi olur!/)

Bursalı Âşık Yûnus

Yûnus Emre, bir de başka Yûnuslarla karıştırılagelmiştir. Kuvvetli bir ihtimale göre, "Bizim Yûnus"tan sonra Âşık Yûnus mahlasını kullanan başka bir Yûnus -veya Yûnuslar- daha yaşamıştır. Âşık Yûnus, Bursalı olup H. 843/M. 1439 senesinde vefât etmiştir. Bir Kübrevî dervîşi olan Bursalı Âşık Yûnus, şiirlerinde Emir Sultân Hazretlerini övmektedir. Mezarı, XVII. asır mutasavvıf şâirlerinden Niyâzî-i Mısrî tarafından bulunmuştur[103]. "Şol Cennetin ırmakları"; "Dertli ne ağlayıp gezersin burda"; "Sordum sarı çiçeğe"; "Adı güzel kendi güzel Muhammed"; "Dertli dolap" gibi çok tanınmış olan ve sevilerek okunan bazı ilâhîlerin sahibi Âşık Yûnus'tur. Bu şâirin kimliğiyle ilgili çok az bilgiyi Niyâzî-i

103 Âşık Yûnus'un hayatı ve şiirleri için Bk. Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Dîvânı-Âşık Yûnus, C. IV, İstanbul 1997.

Mısrî menâkıbnâmesinde buluyoruz[104]. Âşık Yûnus'un Bursa'da Kara Abdürrezzak (Karamazak) mahallesindeki kabrinde, Bizim Yûnus'a ait bir de makâm vardır.

Bilinen bu iki Yûnus'tan başka, Yûnus Emre'yi takip ve taklit eden başka Yûnuslar da olabilir.

Bizim Yûnus'un şiirlerinin kesin olarak tesbit edilememesinin bir sebebi de, kendisinden sonra onunla aynı mahlası kullanan şâirlerin şiirlerinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, pek çoğu besteli olan Yûnus mahlaslı şiirler, daima Bizim Yûnus'a mâl edilegelmiştir. Bu husus, Yûnus'un şiir tarzının da gücünü göstermektedir.

V. YUNUS EMRE'NİN MENKIBEVİ HAYATI

Yûnus Emre'nin tarihî kişiliği menkabeler içinde kaybolup gitmiştir. Kaynaklar Ondan bahsederken daima rivâyetleri aktarmaktadır. Bu sebeple, Yûnus'un gerçek kimliğini araştırırken menkabelerden hareket etmek zorunluluğu vardır.

Yûnus'un destânî hayâtının iki ayrı kaynağı vardır. Birincisi Hacı Bektaş-ı Velî *"Vilâyetnâme"*sidir. İkinci kaynak da XVIII. Asırda İstanbul'da yaşayan menâkıpnâme yazarı İbrâhîm Hâs (ö. 1762)'ın kaleme aldığı *"Tezkiretü'l-Hâs"* adlı eserdir. Yûnus Emre Vilâyetnâme'ye göre fakir ve ümmî bir köylüdür. İbrâhîm Hâs'ın topladığı rivayette ise, şehirli, medrese eğitiminden geçmiş, müftülük yapmış bir kişidir.

"Himmet" yerine Buğday

Yûnus Emre'nin, Vilâyetnâme'de Hacı Bektaş-ı Velî'nin huzûruna gidişi anlatılırken şöyle deniliyor[105]:

"Hacı Bektaş-ı Velî, Horasan diyârından Rûm'a gelip yerleştikten sonra velîliği ve kerâmetleri etrâfa yayıldı. Her taraftan mürîd ve muhibler gelmeye, büyük meclisler kurulmaya başlandı. Fakîr halli kimseler gelir, nasîb alır giderlerdi. O zaman, Sivrihisar'ın şimâl tarafında Sarıköy denilen yerde Yûnus derler bir kimse var idi. Gâyet fakîr halli olup ekincilik ederdi. Bir vakit kıtlık oldu, ekinden bir nesne hâsıl olmadı. Yûnus, erenlerin bu güzel vasıflarını işitti. Herkesin bu kapıdan boş dönmemesi dolayısıyla bir bahâne ile gidip kifâf denecek kadar bir şeyler istemeyi düşündü. Eli boş gitmemek için öküzüne dağdan alıç yükleyip, Sulucakarahöyük'e doğru yola koyuldu.

Karahöyük'e varınca, Hacı Bektaş-ı Velî huzûruna çıktı, armağanını sunup "Ben fakîr bir kimseyim, bu yıl ekinimden bir nesne alamadım, ümîddir ki, bu yemişi kabul edip karşılığında buğday

104 Râkım Efendi, Vâkıât-ı Niyâzî-i Mısrî, Süleymaniye Ktp. İzmir Bl. Yz. Nu: 790; Gazzîzâde Şeyh Abdüllatîf, Hülâsatü'l-Vefeyât, Süleymaniye Ktp. /Esad Efendi Bl. Yz. Nu: 2257, vr. 35b; Mustafa Lutfî, Tuhfetü'l-Asrî Fî-Menâkıb-ı Mısrî, Bursa 1309, s. 1-3; Mehmed Şemseddin-i Mısrî (Ulusoy), Gülzâr-ı Mısrî, (Müellif Hattı Kopyası Şahsi Ktp.), s. 63.

105 Bu menkabe için bk. Vilâyetnâme, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), s. 48-49; Velâyetnâme, (Haz. Hamiye Duran), Ankara 2007, s. 385.

veresiniz, aşkınıza kifâf edelim." dedi. Hacı Bektaş, "Öyle olsun!" diyerek abdâllara işaret etti, alıcı alıp paylaşıp yediler, Yûnus birkaç gün orada eğlendi. Gidecek olunca, Hacı Bektaş'a haber verdiler, O da, "Sorun bakalım ne ister, buğday mı, nefes mi verelim?" dedi. Sordular, Yûnus "Ben nefesi neyleyeyim, bana buğday gerek!" diye cevap verdi. Yûnus'un cevabını Hacı Bektaş'a bildirdiler. Hünkâr, "Varın Yûnus'a söyleyin, alıcının her tanesi için iki nefes verelim." buyurdu. Yûnus dedi ki: "Ehil-ıyâlim var, nefes karın doyurmaz, lutfederse buğday versinler kifâf edelim."

Bu sözü Hacı Bektaş'a arzeylediler. Bu defa "Varın söyleyin, alıcının her çekirdeği başına on nefes verelim." dedi. Yûnus bu söze karşılık yine: "Ben nefesi neyleyim, çoluğum çocuğum var, bana buğday gerek!" dedi ve bu denli remze kâil olmadı. Hacı Bektaş, dilediği kadar buğday verilmesini emretti, öküzüne yüklediler.

Yûnus, vedâ edip yola koyuldu. Köyün aşağı ucunda olan hamamın öte başındaki yokuşu çıkınca aklı başına geldi. Şöyle düşündü: "Vilâyet erine vardım, bana nasîb sundular alıcımın her çekirdeği başına on nefes verdiler, kâil olmadım. Ne olmayacak iş ettim, gâfil oldum. İmdi bu buğday bir niçe gün içinde tükenir, nefes ise ölünceye dek tükenmez. Ola ki, himmet ettikleri nasibi vereler." Yûnus dönüp tekkeye geldi. Buğdayı öküzün arkasından indirdi. Halîfeleri bu hali görüp Yûnus'a "Niçin geri geldin?" diye sordular. Yûnus, "Bana buğday gerekmez, o himmet olunan nasîbi versinler." dedi. Yûnus'un ahvâli Hacı Bektaş'a arz edildi. Hacı Bektaş buyurdu ki:

"O şimden sonra olmaz. Biz o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye verdik, varsın nasîbini ondan alsın. Yûnus'a bunu buyurdular. Bu söz üzerine Yûnus yola koyuldu. Tapduk Emre'ye geldi. Hacı Bektaş'ın selâmını söyledi, vâki olan hâli anlattı. Tapduk Emre "Safâ geldin, hâlin bize ma'lûm olmuştu; hizmet et, emek yetir, nasîbini al." dedi. Yûnus dedi ki: "Ne hizmet var ise yapalım!"

Tapduk'un tekkesinin ardında dağ vardı. Tapduk, Yûnus'u dağdan odun getirme hizmetine koştu. Yûnus her gün dağdan odun getirir oldu. Odunu sırtına vurup getirirdi. Ammâ, yaşını ve eğrisini kesmezdi. "Erenler meydanına eğri yakışmaz." derdi. Tam kırk yıl bu hizmeti gördü.

Günlerden bir gün Anadolu (Rum) erenleri Tapduk Emre'nin tekkesine geldiler. Büyük cemâat oldu. Meclis kuruldu. O mecliste Yûnus-ı Gûyende derler bir kimse vardı. Yûnus da orada idi. Tapduk Emre cezbelenip hâllenince Gûyende'ye, "Yûnus, söyle!" dedi. Gûyende işitmedi. Tekrâr "Yûnus şevkımız var, sohbet eyle, işitelim!" dedi. Yûnus-ı Gûyende yine işitmedi. Üçüncüsünde de Gûyende'den haber çıkmayınca, bu sefer ikinci (Bizim) Yûnus'a dönüp:

"Yûnus, vakit oldu, o hazînenin kilidini açtık, nasîbini alıverdin, sen söyle! Bu mecliste sohbet eyle. Hünkâr varlığının nefesi yerine geldi!" dedi. Yûnus'un gönlü açıldı, gözlerinden perde kalktı, şevk

104 Râkım Efendi, Vâkıât-ı Niyâzî-i Mısrî, Süleymaniye Ktp. İzmir Bl. Yz. Nu: 790; Gazzîzâde Şeyh Abdüllatîf, Hülâsatü'l-Vefeyât, Süleymaniye Ktp. /Esad Efendi Bl. Yz. Nu: 2257, vr. 35b; Mustafa Lutfî, Tuhfetü'l-Asrî Fî-Menâkıb-ı Mısrî, Bursa 1309, s. 1-3; Mehmed Şemseddin-i Mısrî (Ulusoy), Gülzâr-ı Mısrî, (Müellif Hattı Kopyası Şahsi Ktp.), s. 63.

105 Vilâyetnâme, (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), s. 48-49; Velâyetnâme, (Haz. Hamiye Duran), Ankara 2007, s. 385.

denizine düştü. Ağzını açıp inci ve cevâhir saçtı. İlâhî hakîkatlerin sırlarından, inceliklerinden öyle sohbet eyledi ki, işitenler hayrân kaldılar. Sonra o ne söylediyse hepsini kaleme aldılar Ulu bir dîvan oldu. Hâlâ, mezârı Sivrihisar civârında doğduğu yere yakındır."

Yûnus'un sebakı (dersi)

Yûnus Emre'nin menkıbesi kendi çağından günümüze kadar özellikle sûfî çevrelerde sâliklerin irşâdı için sürekli anlatılmıştır. Bu özellik, onun şiirleri için de geçerlidir. Yûnus'un şiirleri, Hak âşıklarına gerek usûl (yol) öğretiminde ve gerekse aşk ve irfân telkin eden özellikleriyle asırlardan beri okunmuş ve okunmaktadır. XVI. asır şâirlerinden Elmalılı Vâhib Ümmî'nin[106]; *"Biz Yûnus'un sebakın (dersini) evliyâdan okuduk/Gizli değil belliyiz şimdi zamân içinde"* beytinde bahsettiği *"Yûnus'un sebakı"*, onun dîvânındaki fikirleridir. Bu beyit, Yûnus Emre'nin tesirini üç asır sonra da açıkça göstermektedir.

"Söyle Yûnus'um söyle"

Şâirimizin bir kısım rivâyetlerini XVI. asırda yaşayan Mehmed Üftâde Hazretleri (ö. 1580) anlatmış, bunları halifesi Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1628) *"Vâkıât"* adıyla Arapça bir eserde derlemiştir. Vâkıât'taki rivayetler, Yûnus Emre'nin *"Vilâyetnâme"*deki menâkıbını tamamlamaktadır. Hüdâyî Hazretleri'nin aldığı notlara göre, Yûnus'un mürşidi Taptuk Emre *"şeşta"* (altı telli saz) çalardı. Bir gün yanında birisi vardı. Tapduk gene şeşta çalmaya başladı. Şeştanın sesi adama dokundu, çoştu, san'atını bırakıp Tapduk'a dervîş oldu[107].

*"Vâkıât"*taki rivâyetlerin birinde, Yûnus Emre'nin, Tapduk Emre'ye otuz yıl hizmet ettiği, tekkeye odun taşıdığı ve nihayet şeyhinin kızıyla evlendiği yazılıdır[108]:

"Yûnus Tapduk'a otuz yıl sadakatla hizmet etti. Odun taşımaktan sırtı yara oldu. Fakat kimseye belli etmedi. Şeyhi onu severdi. Bu, öbür dervîşlere ağır geldi. Şeyhin kızını seviyor da onun için bu ağır hizmete katlanıyor, dediler. Bu dedi-koduyu Tapduk'a duyurdular. Tapduk, Yûnus'un hâlini bilirdi. Onları doğru yola getirmek, şüphelerini gidermek için, bir gün Yûnus'a tekkeye hep düzgün odun getirmesinin sebebini sordu. Yûnus:

-Doğru olmayan bu kapıya lâyık değildir! diye cevap verdi. Tapduk:

-Söyle Yûnus'um söyle!" dedi. Yûnus bu nefesin bereketiyle şâir oldu. Sonra Tapduk, dervîşler yalancı çıkmasınlar, utanmasınlar diye kızını da Yûnus'a verdi. Bu kız Kur'ân okurken akan sular durur, dinlerdi."

106 Hakkında bk. Mustafa Tatcı, Elmalı'nın Canları, İstanbul 2003; Yine bk. Mustafa Tatcı, Vâhib Ümmî Divân-ı İlâhiyât, İstanbul 2012, s. 141.

107 Azîz Mahmûd Hüdâyî, Vâkıât-ı Üftâde, Selimağa Ktp. , Hüdâyî Yz. Nu. 574, s. 237.

108 Azîz Mahmûd Hüdâyî, age., s. 91.

Yûnus Emre ve "Yedi Er"

Üftâde Hazretleri'nin *"Vâkıât"*ında anılan bir başka rivayette de Yûnus, otuz sene hizmetten sonra manevî yolculuğumu tamamlayamadım zannıyla tekkeden ayrılmış. Fakat, yolda rastladığı yedi er ve onlarla yaşadığı olağanüstü hâllerle gafletten uyanmıştır. Üftade bu hatırayı şöyle nakleder[109]:

"Yûnus Tapduk'a otuz yıl hizmet etti. Fakat, kendisine bâtın âleminden bir şey açılmamıştı. O da kaçıp dağlara, kırlara düştü. Bir gün bir mağarada yedi ere rastladı, onlarla arkadaş oldu. Her gece onlardan biri duâ eder, duâsı bereketiyle bir sofra yemek gelirdi. Sıra Yûnus'a geldi, O da, duâ etti:

-Yâ Rabbi, benim yüzümü kara çıkarma. Onlar kimin hürmetine duâ ediyorlarsa, Onun hürmetine beni utandırma." dedi. O gece iki sofra yemek geldi.

-Kimin yüzü suyu hürmetine duâ ettin?" diye sordular.

-Önce siz söyleyin" dedi. Onlar:

-Biz Tapduk Emre'nin kapısında otuz sene hizmet eden erin hürmetine duâ ederiz, dediler. Yûnus bunu duyunca hemen geri döndü ve doğru gelip Ana Bacı'ya sığındı.

-Amân beni bağışlat, dedi. Ana Bacı dedi ki:

-Tapduk, sabah namazına abdest almak için çıkar. Kapı eşiğine yat. Üstüne basınca bu kim diye sorar. Ben, "Yûnus" derim. "Hangi Yûnus?" derse bil ki, gönlünden çıkmışsın! "Bizim Yûnus mu" derse ayaklarına kapan, kendini bağışlat.

Yûnus, Ana Bacı'nın dediği gibi eşiğe yattı. Tapduk Emre'nin gözleri görmezmiş. Ana Bacı koluna girer, abdest almağa götürürmüş, o sabah gene götürürken ayağı Yûnus'a değdi. "Bu kim?" diye sordu. Ana Bacı,

-Yûnus! dedi. Tapduk:

-Bizim Yûnus mu? deyince, Yûnus Tapduk'un ayaklarına kapanıp suçunu bağışlattı."

Müftü Yûnus:

Yûnus'un *"Vâkıât"*ta anlatılan menâkıbının değişik bir varyantı da İbrâhîm Hâs tarafından tesbit edilmiştir.

XVIII. asır mutasavvıflarından olan İbrâhîm Hâs, yazdığı *"Tezkire"*sinin iki ayrı yerinde Yûnus Emre ve Tapduk'tan bahseder. İbrâhîm Hâs'ın tespit ettiği ilk menkabeye göre, Tapduk Emre'nin adı *"Tapduk Yûnus"*, Yûnus Emre'ninki de, *"Emrem Yûnus"*tur. Yûnus dervîşliğe soyunmadan önce "şehrin erdemli, bilgin bir müftüsü" dür. Dervîş olmasına sebep olan hadise de, Tapduk'un dervîşlerinden birine yazdığı fetvâdır. İbrâhîm Hâs ayrıca, *"Çıkdım erik dalına"*

109 Azîz Mahmûd Hüdâyî, age., s. 374, Abdülbaki Gölpınarlı, Yûnus Emre ve Tasavvuf, s. 54-5, Faruk K. Timurtaş, Yûnus Emre Dîvânı, İstanbul 1972, s. 23-24, İsmail Hakkı Bursavî, Rûhü'l-Beyân, C. I, İstanbul 1306, s. 171.

şeklinde başlayan meşhûr şiirinin bir beytini yorumlarken, Yûnus Emre ile şeyhi Tapduk Sultân arasında bağlantı kurar. Buna göre Yûnus varlıklı bir kişidir ve dervîşliğe soyunduktan sonra nesi varsa yağmalatmıştır. Bilâhire tekkenin on yıl odunculuğunu yaptığı, bu vazifesi sırasında zamanın pâdişâhı ile tanışıp konuştuğu ve pâdişâhın bu alçak gönüllü dervîşe bir mikdâr altın verdiği; Yûnus'un bu altınlara kıymet vermediği, hatta kerâmet göstererek çevresindeki taş ve ağaçları altına dönüştürdüğü, sonra -herşey yerli yerindedir diye- bunları tekrar eski hâline getirdiği yazılıdır. İbrâhîm Hâs bu bölümün sonunda, Yûnus'un otuz bin ilâhîsinin var olduğunu söyler[110]:

"Rivâyet olunur ki; Şeyh Emrem Yûnus Hazretleri, Tapduk Yûnus'un halîfesidir. Tapduk Yûnus Hazretleri'nin gözleri görmezdi ve ümmî idi. Tasavvuf ve bilgisinde devrinde benzeri yoktu. Emrem Yûnus önceleri bilgin ve fazilet sahibi idi. Müftülük yapardı. Tevbesine sebep bu idi ki, Tapduk Yûnus'un dervîşlerinden birine bir fetvâ gerekti. Dervîş, Müftü'den fetvâ talep etti. Müftü de sûfîye fetvâ verdi. Dervîş Şeyh'e gelip:

-Müftü'den fetvâ aldım, diye söyledi.

Tapduk:

-Müftü fetvâyı yanlış vermiş, git fetvâsını düzeltsin. Dervîş Müftü'ye gelip Şeyh'in cevabını söyledi. Müftü şöyle dedi:

-Senin Şeyh'in okuma yazma bilmez, ümmîdir, fetvâyı ne bilir? Ben ona gideyim, fetvâ yanlışdır demek nicedir, görsün! Hemen kalkıp zâviyesine gelip dervîşlere dedi:

-Şeyhiniz burada mıdır? Dervîşler:

-Buradadır, dediler. Gazap ile Şeyh'in huzûruna girdi. Tapduk:

-Hoş geldiniz, bizim falan dervîşe bir fetvâyı yanlış vermişsiz. Onu düzeltin, dedi! Müftü:

-Siz Ümmîsiniz. Öyle anlaşılıyor ki, sana fetvâyı okumamışlar! Nereden bildin yanlış olduğunu? Fetvâya senin gibi birinin yanlışdır, demesi ne demekdir? Şeyh:

-Bu mesele falan kitâbın falan yerinde yazılıdır. Mesele şöyledir, böyle değildir, bu fetvâ yanlışdır, kaynağına bak. Müftü'nün de o husûs hatırına geldi. Verdiği fetvânın yanlış olduğunu anladı.

-Fetvâ sizin buyurduğunuz gibidir. Verdiğim fetvâda hata etmişim, diyerek Tapduk Emre'den özür diledi. Ve ona mürîd oldu.

....

Sonra Yûnus Emre Hazretleri dedi ki:

-Yâ Şeyh! Bana biât verin! Buna karşılık Tapduk şöyle dedi:

-Sen müftüsün, senin ilmin var; biz ümmîyiz. Ve senin hizmetin ve hışmın var, biz dervîşiz! Yûnus müftülüğü ve fetvâ makâmını terk

110 İbrâhîm Hâs, Tezkiretü'l-Hâs, Süleymaniye Ktp. HM. Bl. Nu: 4543, vr. 37b-39a. Ayrıca bk. Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Şerhleri, İstanbul 2008 içinde İbrâhîm Hâs şerhi.

etti. Çevresinde ne kadar insan varsa malını onlara yağma ettirdi, hiçbir şeyi kalmadı. Sonra Tekye'ye geldi. Tapduk'a:

-Bir nesnem kalmadı, dedi. Tapduk:

-Zâhirî bilgilerini de terk eyle! Yûnus:

-Nasıl terkedeyim? Tapduk:

-Sen söz tutar mısın? Yûnus:

-Emrine fermânberim. Tapduk:

-Yûnus sen, "bilmem" diye zikret! "Bilmem" lafzı, senin günlük duân olsun!

Yûnus Hazretleri bundan sonra "bilmem, bilmem, bilmem!" diye zikirle meşgûl oldu. Kendisi o hâle geldi ki, her şeyi unuttu.

Derlerdi ki:

-Yûnus, adın nedir? Yûnus:

"Bilmem!" derdi.

Yine derlerdi ki, Şeyh'in kimdir?

-Bilmem!" derdi. Her ne suâl eyleseler, "bilmem!" derdi. Tapduk Hazretleri sonra Yûnus'a biat verdi. Tapduk, Yûnus'a:

-Yûnus sen odun kes, tekke'ye getir!

Yûnus da her gün dağdan doğru odun kesip getirirdi. Tapduk mübârek eliyle odunları yoklardı ve derdi ki:

-Yûnus sen ne güzel doğru odun getirirsin!

Yûnus da derdi ki:

-Efendimin ocağına eğri sığmaz!

Bir gün Yûnus odun keserken dağ yönünden cevherlere gark olmuş bir atlı geldiğini gördü. Bildi ki, bu atlı pâdişâhdır. O da Yûnus'u gördüğü zaman atın başını çekip durdu.

-Dervîş neylersin? Diye sordu.

Yûnus:

-Odun keserim.

Pâdişâh, Yûnus'a bir mikdâr altın verdi.

Yûnus:

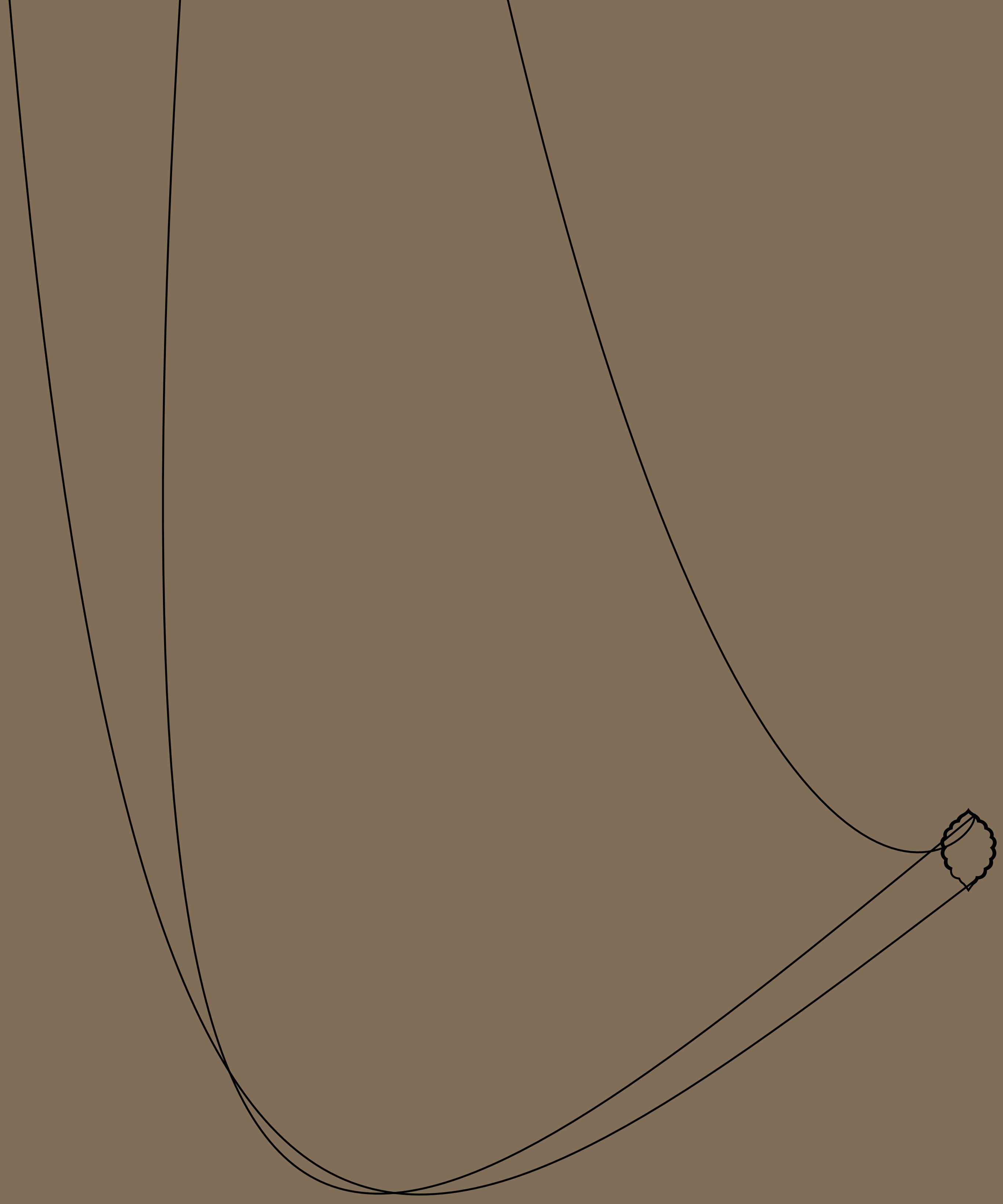
-Pâdişâhım o nedir? Diye sordu.

Pâdişâh:

-İyi bir hizmetkârdır. Her nerede kullanırsan boş döndürmez.

Yûnus:

-Adı nedir? Pâdişâh:

-Bizim Yûnus mu?

Yûnus, hemen mübârek ayağına yüz sürdü. Dedi:

-Yûnus! Biz seni Cenâb-ı Hakk'ın huzûrunda açacak idik. Sen kendi kendini açdın. Dilin çözülsün!

Yûnus Emre'nin otuz bin ilâhîsi vardır. Meşhûrdur. Ona suâl eylemişler ki:

-Bu kadar çok ilâhîleri neylersiniz? Bir kaçı kifâyet eder. Buyurmuşlar ki:

-Bir zaman gelir, nice kimseler bu ilâhîler ile geçinirler!

Kabr-i şerîfleri Bursa'da Karamazak Mescidi'ndedir. Tapduk Yûnus ve Emrem Yûnus, Şeyh Abdürrezzâk -ki Şeyh San'an derler- üçü yan yana medfûndur. Üzerlerinde bir defne ağacı vardır. Yaprağı her derde devâdır. Ziyâret olunur."

"Celâl" terbiyesi:

XVII. asırda Bolu'da doğup İstanbul'da yaşayan mutasavvıflardan Bolulu Himmet Efendi, bir eserinde, manevî yolculuğu sırasında uyanamayan kişilerin Yûnus Emre gibi eğitilebileceğini şöyle anlatır[112]:

"Yûnus'un Tapduk Emre hizmetinde iken dağdan odun getirmeğe gidip, şeyhimin ocağına eğri odun yaraşmaz, diye doğrusunu ararken, dağdan gelip, şeyh, niçin geç geldin, diye celâllenip Yûnus da, benim istikâmetimden şeyhin haberi yok diye gece olunca kaçıp üç günden sonra aslını anlayıp yine geri gelmesi gibidir. Zira, azîzlerin celâl ile terbiye ettikleri, cemâl ile terbiye ettiklerinden menzil ü maksûda tez yetişirler."

"Elif okuduk ötürü"

XVI. asır tezkirecilerimizden Pîr Mehmed Âşık Çelebi (ö. 1571) *"Meşâirü'ş-Şuarâ"* adlı eserinde, Yûnus'un, *"cezbe çengeliyle dünya âleminden melekûta çekilmiş, âlemin eşi ve benzeri olmayan kâmil insânlarından"* olduğunu söyler ve onun okuma yazma bilmediğine işaret eder. Yûnus Emre, Âşık Çelebî'ye göre hâl diliyle konuşup şiir söyler. Âşık Çelebî şöyle der[113]:

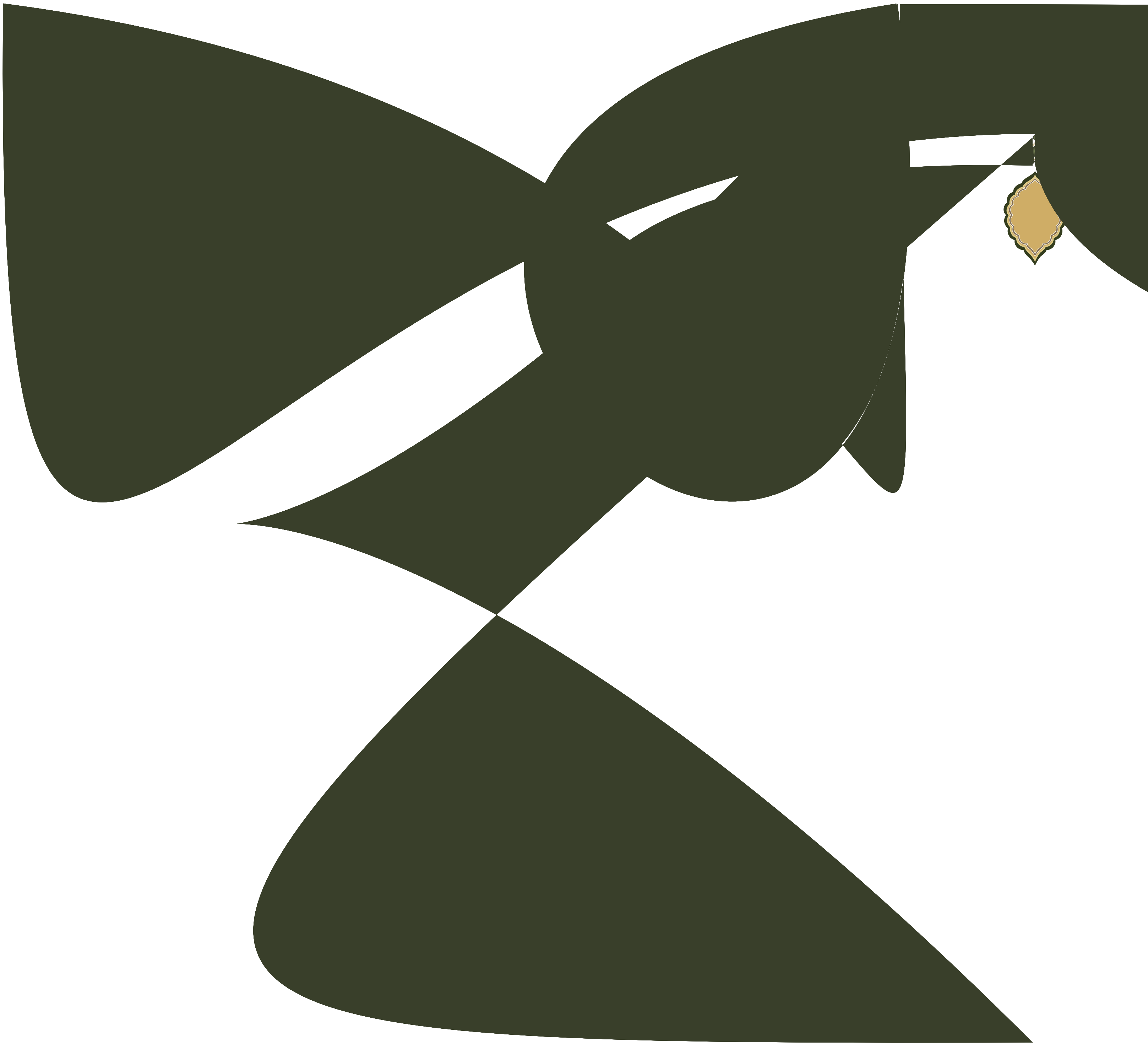
"Rivâyet edilmiştir ki, her ne zaman okumak istemişse de, hece harflerini (Arapça'yı) tamamlamaya dili dönmemiş ve kalp aynası hat ve nakışların tozlarıyla dolmuş. Birdenbire şu beyti demiş:

Elif okuduk ötürü
Pazar eyledik götürü
Yaradılanı severiz
Yaradandan ötürü

(Biz, elifi ötreli (o/hüve şeklinde) okuduk. Bu varlık âlemindeki alış-verişimizi /sen-ben pazarlığından vazgeçip/ toptan yaptık. Biz

112 Meliha Tapsız, Bolulu Himmet, Dîvân, Manzûm Tarîkatnâme, Adâb-ı Hurde-i Tarîkat, GÜ., SBE. YLT., Ankara 1995, s. 165.

113 Aşık Çelebi, Meşâirü'ş-Şuarâ, (Haz: Filiz Koç), İstanbul 2010, s. 689.

Yunus Emre'nin ilk mezar yeri. Yunusemre, Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

VI. SARIKÖY YÛNUS EMRE ZAVİYESİ

Osmanlı dönemi tahrir ve evkâf defterlerinde Sivrihisar nahiyesi Sarı Köyü'nde "Yûnus Emir Bey Zaviyesi" vakfı kaydı bulunmaktadır. Yûnus Emir Bey Zaviyesi'ne ait vakıf belgelerinde zaviyenin adı zaman içinde *"Emir Yûnus"*, *"Yûnus Emre"*, *"Yûnus"*, *"Yûnus Emrullah"* ve *"Emrullah Yûnus"* olarak zikredilmiştir[117].

Yûnus Emir Bey Zaviyesi

Yunus Emir Bey'in hayatı kişiliği hakkında henüz bir bilgiye ulaşılamamıştır. Vakıf defterlerindeki bilgilere göre Osmanlı'nın kuruluş yıllarında yaşadığını tahmin ediyoruz. Yûnus Emir Bey, Hüdavendigâr Livâsı Sivrihisar nahiyesinin Saru [Sarı] Köyü'nde bir zâviye yaptırır ve bir çiftlik yeri bu zâviyenin giderleri için vakfeder. Sarıköy yeni adıyle Yunus Emre beldesi günümüzde Mihalıççık ilçesine bağlıdır.

580 numaralı Hüdâvendigâr Livâsı Evkâf Defteri'nde Sivrihisâr nahiyesi vakıfları arasında bulunan vakıf kaydı şöyledir[118]:

"Mezraâ Saru Köyü'nde. Yûnus Emîr Beğin bir çiftlik vakf yeri varımış. Zâviyesine kadîmden vakf imiş. Şimdi evlâdından Osmân oğlu Şeyh Mehmed tasarruf ider. Beğlerbeği Îsâ Beğ mektubile iki kırda çeltük ekermiş deyu nakl olunmuş an defter-i Kirmâsti. Mezbûr vakf kadîmü'z-zamândan vakfiyet üzere tasarruf olunur imiş. Şimdi Nasûh Şeyh tasarruf ider deyu kaydolunmuş der defter-i

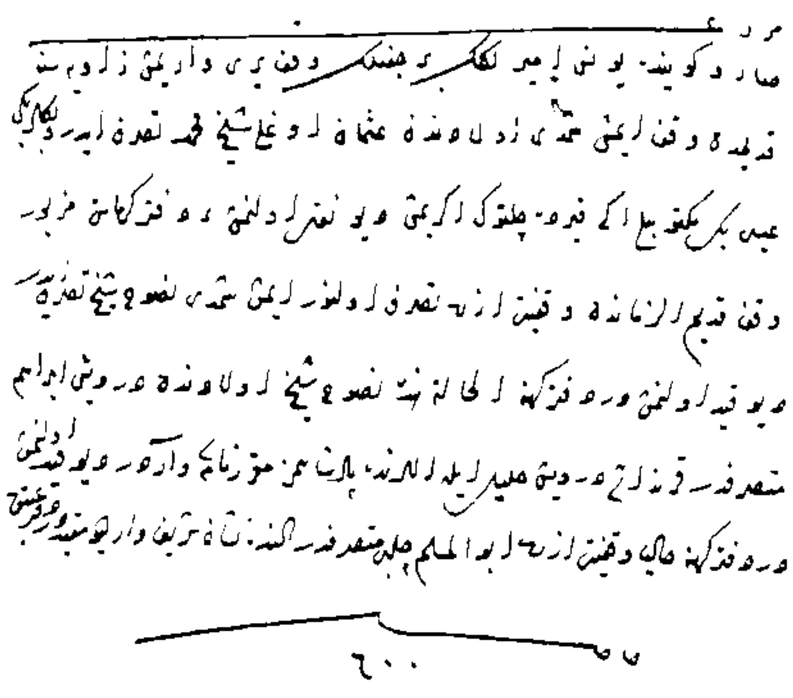
117 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 580, v. 192; Mehmet Topal, "Belgeler Işığında Yunus Emre Zaviyesi", IX. Uluslararası Türk Halk Kültürü ve Yunus Emre Sevgi Sempozyumu, 7-9 Mayıs 2007 Eskişehir, ss. 263-275.

118 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 580, v. 192; Halime Doğru, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, s. 109; İ. Hulusi Güngör, "Devlet Arşivlerinde Yunus Emre İle İlgili Belgelerin Ortaya Koyduğu Gerçekler", Ankara 1991, s.71.

Köhne. Elhaletiminde Nasûh Şeyh evladından Dervîş İbrâhim mutasarrıftır. Karındaşı Dervîş Halil ile ellerinde Padişahımız mukarrernâmesi vardır deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Haliya vakfiyet üzere Ebu'l-müslim Çelebî mutasarrıfdır. Elinde nişân-ı şerîf vardır deyu mukayyed der defter-i Atik.

Hâssıl 600 [akçe]."

Vakıf kaydına göre Yunus Emir Bey, Sivrihisar'ın Sarı Köyü'nde bir zâviye yaptırır ve bir çiftlik yeri de zâviyesine vakfeder. Kadimüzzamandan beri de mezkûr bir çiftlik yer vakıf olarak bilinirmiş ve Yunus Emir Bey evladından *Osmân oğlu Şeyh Mehmed* tasarruf edermiş. Daha sonra Anadolu Beylerbeyi olan *Özgür oğlu İsa Bey*, bu zâviyenin vakıf gelirine katkıda bulunmak üzere iki yerde çeltik ekilmesine bir mektupla izin verir. Daha sonra vakfa *Nasuh Şeyh*, vefatından sonra padişah mukarrernamesi ile oğulları *Dervîş İbrahim* ve kardeşi *Dervîş Halil* müşterek tasarruf ederler. Defterin yazıldığı senede ise *Ebu Müslim Çelebi* mutasarrıf olup yıllık geliri altı yüz akçedir.

Yunus Emir Bey Zâviyesi vakıf kaydı.

Özgür oğlu İsa Bey, Ankara'da büyük bir külliye ve hamam yaptıran Anadolu Beylerbeyi *Karaca Bey*'in 1444 yılında Varna'da şehit olmasından sonra Anadolu Beylerbeyi olmuştur. Varna şehidi Karaca Bey'in türbesi Ankara şehir merkezi Hacettepe semtindedir[119].

1444-1451 yılları arasında görevde bulunan İsa Bey, söz konusu mektubu 1455 tarihli Çakır Bey Defteri'ne kaydettirmiştir. Bu vakıf kaydında da mezkûr arazinin "kadimden vakfiyet olduğu" zikredilmektedir. Defterdeki bu kayıttan da bu zaviyenin *Orhan Bey* veya *Murad Hüdavendiğar* zamanında kurulmuş olduğu

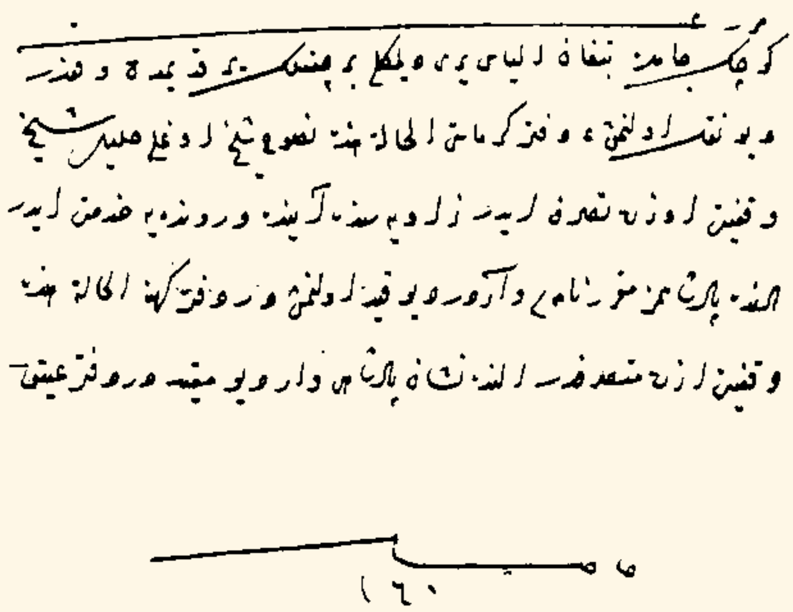
119 Abdülkerim Erdoğan, Mehmet Narince, Edebi ve Tarihi Şahsiyetleriyle Ankara, Ankara 2007, s. 33-36.

anlaşılmaktadır. Nitekim Kirmasti Defteri'nde de bu vakfın *"kadimü'z-zamandan beri vakfiyet üzere tasarruf olunduğu"* yazılmıştır. 1476 yılında zaviyenin başında *Nasuh Şeyh* bulunuyordu. 1486 yılında ise *II. Bayezid*, Nasuh Şeyh'in oğulları *Dervîş İbrahim* ve *Dervîş Halil*'e mukarrernâme vererek vakfa mutasarrıf olduklarını belgelemiştir.[120] 1530 tarihli Hüdavendigar Sancağı Tahrir Defteri'nde Yûnus Emir Bey Zaviyesi'ne ait bir çiftlik yeri ve çeltik arklarını, *Abdülmüslim Çelebi* tasarruf etmekte ve yıllık hasılı 600 akçedir. Aynı yıl Saruköy'de, 9 hane ve 6 mücerred (bekar erkek) oturmakta, yıllık hasılı 7743 akçe ve sipahi tımarıdır[121].

580 numaralı Hüdâvendigâr Livâsı Evkâf Defteri Sivrihisâr nahiyesi vakıfları arasında ikinci bir vakıf kaydında Nasuh Şeyh'in oğlu Halil Şeyh'in mutasarrıf olduğu Küçük Çam Mezraası bulunmaktadır[122]:

Mezraa Küçük Çam'da. Yatağan? İlyâs yeri dimekle bir çiftlik yer kadîmden vakfdır deyu kaydolunmuş an defter-i Kirmâsti. El-haleti hazihi Nasûh Şeyh oğlu Halil Şeyh vakfiyet üzere tasarruf ider. Zâviyesinde ayende ve revendeye hidmet ider. Elinde Padişahımız mukarrernâmesi vardır deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. El-haleti hazihi vakfiyet üzere mutasarrıftır. Elinde nişân-ı Padişâhi vardır deyu mukayyed der defter-i Atîk.

Hâssıl 160 [akçe]."

Nasuh Şeyh oğlu Halil Şeyh Zâviyesi vakıf kaydı.

Tapu Tahrir defterlerinde zaviyenin ismi Yûnus Emir Bey şeklinde geçmekte ve bu isim 1731 tarihli kayd-ı Hakânî'de de kullanılmaktadır. Bu kayıttan dört ay sonra zaviyedar atanması münasebetiyle kaleme alınan beratta ise *"Yûnus Emre Zaviyesi"* denilmektedir[123]. Bu tarihten sonraki vakıf belgelerinde de "Yûnus Emre" olarak zikredilmektedir[124].

120 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 580, v. 192.

121 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, (937/1530), (Dizin ve Tıpkıbasım), Ankara, 1995, s. 127, 132.

122 TKGMA, Evkâf Defteri, No: 580, v. 192.

123 Halim Baki Kunter, Yunus Emre Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 2005, s.103-104.

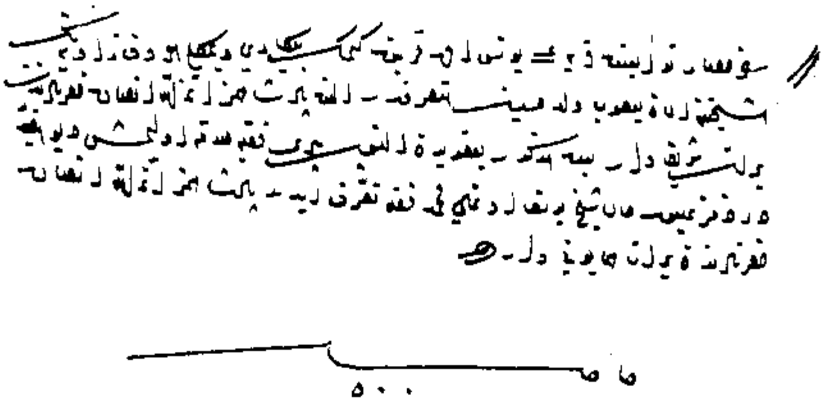
124 Mehmet TOPAL, "Belgeler Işığında Yunus Emre Zaviyesi", s. 71

Yûnus Emre Köyü:

1572 tarihli Hüdâvendigâr Livâsı Sivrihisar kazası evkâfı arasında *"Yûnus Emre"* Köyü yakınında *"Kemek (Gecek?) Pınârı Zâviyesi Vakfı"* kaydı bulunmaktadır:

"Sivrihisar tevâbiinde karye-i Yûnus Emre kurbunda Kemek Pınârı dimekle ma'rûf zâviyenin meşihatına elan Ya'kûb veledi Hüseyin mutasarrıfdır. Elinde padişahımız (....) hazretlerinden berât-ı şerîf var. Ba'de mezkûr Ya'kûb'dan alınub Pîri Fakî'ye sadaka olunmuş deyu mukayyed der defter-i Atîk. Halâ Şeyh Yûsuf oğlu Mehmed Fakî tasarruf ider. Padişahımız (.....) hazretlerinden berât-ı hümâyûn vardır. Hâsıl 500 [akçe]."

Vakıf kaydına göre Sivrihisar nahiyesine bağlı Yûnus Emre Köyü yakınında Kemek Pınarı Zâviyesi bulunmaktadır. Zâviyenin kurucusu hakkında bilgi verilmemiştir. Daha önceki ve sonraki defterlerde de Yunus Emre Köyü'nden ve zaviyeden bahsedilmemiştir.

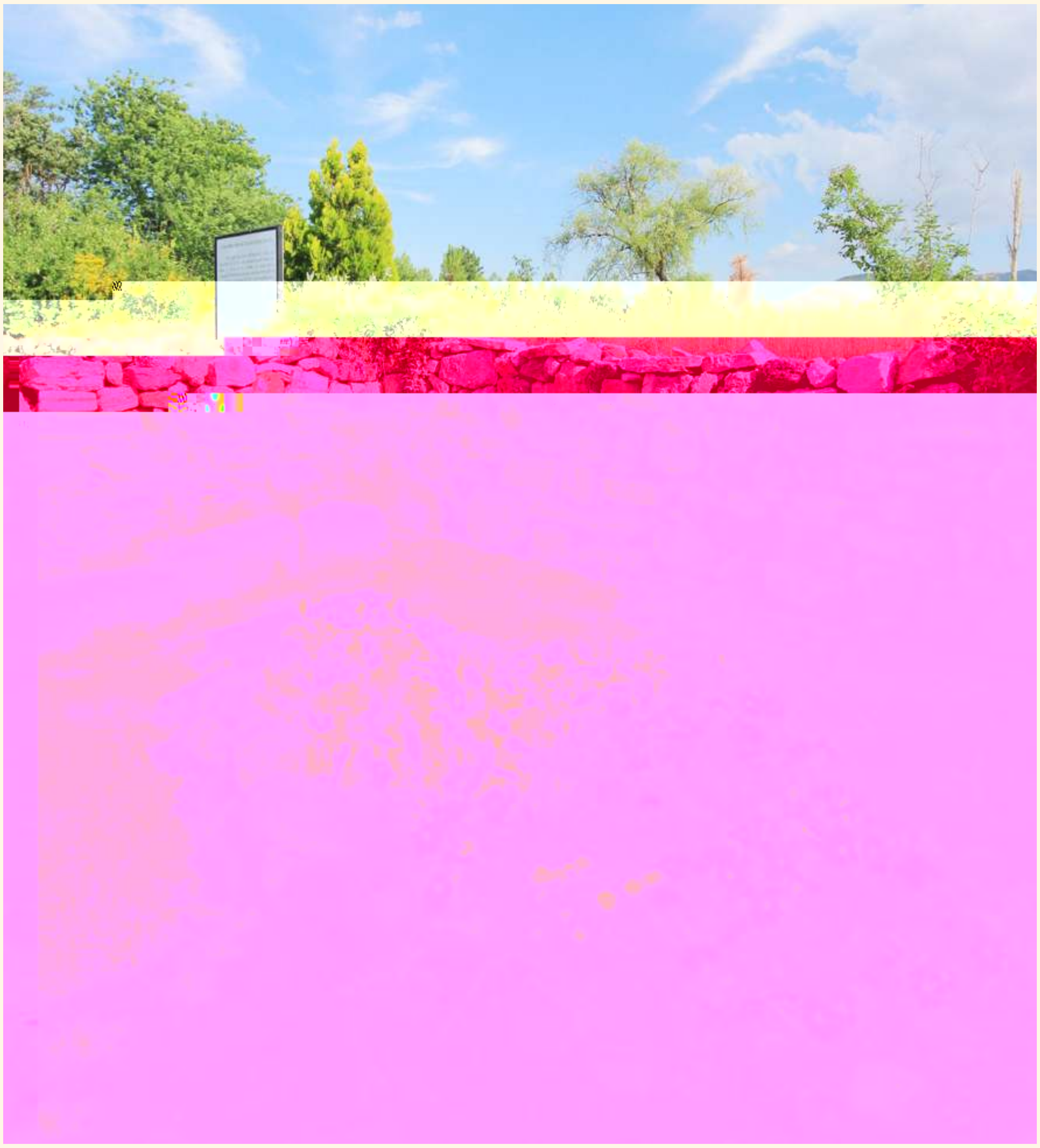
Sivrihisar kazâsı Yunus Emre Köyü'nde bulunan Kemek Pınarı Zâviyesi vakıf kaydı.

Yûnus Emre Zâviyesi

Yûnus Emir Bey Zâviyesi'nin onsekizinci yüzyıldan itibaren vakıf belgelerinde *"Yûnus Emre Zaviyesi"* olarak kaydedilmesinin bir hata sonucu kaydedilip devam ettiği kanaatinde değiliz. İbrahim Has, Bursalı İsmâil Hakkı ve bazı araştırmacıların da ittifak ettiği görüşe göre Yûnus Emre, medrese tahsili yapmış ve varlıklı bir kişidir. Vakıf belgeleri de bu görüşü desteklemektedir[125].

1732 yılında düzenlenen beratta, Sarıköy'de bulunan Yûnus Emre Zâviyesi'nin zâviyedârı *Abdülcelil*'in vefatıyla yerine oğlu Abdülkerim'in zâviyedâr olarak tayin olunduğu, gerekli hizmetlerin Abdülkerim tarafından ifası, vakfın ruhuna ve amacına kimsenin gölge düşürmemesi için bu berâtın kendisine verildiği yazılıdır. Nisan 1841 tarihli beratta *Seyyid Derviş Mustafa*'nın vefatıyla boşalan zâviyedarlık hizmetine Kâdirî şeyhlerinden *Sivrihisarlı*

125 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Atik Esas Sarı Evvel, Nr. 417/194; Halim Baki Kunter, Yunus Emre Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 2005; Mevlüt Çam, "Yunus Emre Vakıfları", Ankara 2012, s.94.

Yunus Emre'nin ilk mezarı. Yunusemre, Mihalıççık, Eskişehir, 2012.

Şeyh Mustafa bin Yakub'un atanması yer almıştır. Bu vesikada Sarıköy'deki Yûnus Zâviyesi zâviyedârlığının, buraya tahsis olunan araziler mahsulünün öşrüne mukabil tevcih olunageldiği, Seyyid Derviş Mustafa'nın vefatıyla bu hizmetin boş kaldığı dolayısıyla yapılması gereken hizmetlerin aksadığı vurgulanmıştır. Aynı vesikada eskiden mamur bir yer olan Sarıköy'ün ahalisinin burayı terk etmesiyle harap olduğu, Yûnus Emre Türbesi'nden başka binadan eser kalmadığı, vakfın eskiden çeltik ekilen tarlasının da boş kalmasıyla civar köyler ahalisinin hayvan otlatmak suretiyle zaviye vakfına zarar verdikleri, bu yüzden gelip geçenlerin meşakkat çektikleri anlatılmaktadır. Vesikada bu olumsuz tablonun ortadan kaldırılması, türbenin bakımının yapılması, zâviye için gerekli odaların yeniden inşası ve gelirlerin kalan kısmıyla da kurumun

Yunus Emre'nin ilk mezar yerinden nakli yapılırken.

amacına uygun hizmetler verilmesi şartıyla zâviyedarlık görevine Şeyh Mustafa bin Yakub'un atandığı belirtilmiştir[126].

1265 H. (1849 M.) tarihli bir başka belgede Kadiri Şeyhi *Sivrihisârî Mustafa Efendi*'nin vefat etmeden vakfın öşür gelirleri vesair gelirlerden zaviyeyi imar ettirdiği, yeni odaların inşa edildiği, Sarıköy'de vakfa ait bir çiftlik ve iki dükkânın bulunduğu belirtilmektedir[127]. H. 1281/M. 1854-65 yılında Yûnus Emre Zâviyesi'nin mütevellisi *Yakub Bey* olup, yıllık geliri 1.594 kuruştur. Yakub Bey'in vefatından sonra göreve oğlu *Mustafa Kâmil* atanır. 20 Aralık 1910 tarihli muhasebe koçanında vakfın mütevellisi ve zâviyedarı olarak Mustafa Kâmil ismi geçmektedir. Zâviye'nin beratlı son temsilcisinin ve vakıf mütevellisinin Mustafa Kâmil (Yakan) Efendi olduğunu Sayın Prof. Dr. Ömer Adil Atasoy da teyit etmekte, Mustafa Kamil Efendi'nin babası Yakub Bey'in Sivrihisar'ın tabak esnafının başı olduğunu ve "Ahi Türk" sıfatını taşıdığını belirtmektedir[128].

Yûnus Emre mezarının nakli

Anadolu Demiryolu'nun Eskişehir-Ankara arasındaki hattı 1893 yılında tamamlanır ve Sarıköy'de bir istasyon yapılır. Demiryolu hattı da Yûnus Emre Zaviyesi'nin yakınından geçer[129].

1915 yılında Kütahya'ya bağlı olan Eskişehir kazası müstakil "liva" olur. Ankara'ya bağlı olan Sivrihisar ve Mihalıççık kazaları da Eskişehir'e bağlanır[130]. Milli Mücadele yıllarında Sarıköy, Yunan işgaline uğrar, zaviye binası ve türbe tahrip edilir. Aradan yıllar

126 Mehmet TOPAL, "Belgeler Işığında Yunus Emre Zaviyesi", s. 72-73 ve dipnotları.

127 Mevlüt Çam, "Yunus Emre Vakıfları", s. 94.

128 Mehmet TOPAL, "Belgeler Işığında Yunus Emre Zaviyesi", s. 73 ve dipnotları.

129 BOA, Tarih: 10/C /1310 (Hicrî), Dosya No:87, Gömlek No:90, Fon Kodu: Y..PRK.ASK.

130 BOA, Tarih: 25/Ca/1333 (Hicrî), Dosya No:101 Gömlek No:1 Fon Kodu: DH.EUM.MH.

Yunus Emre'nin ikinci mezar yerinde bulunan anıt çeşme. Yunusemre, Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

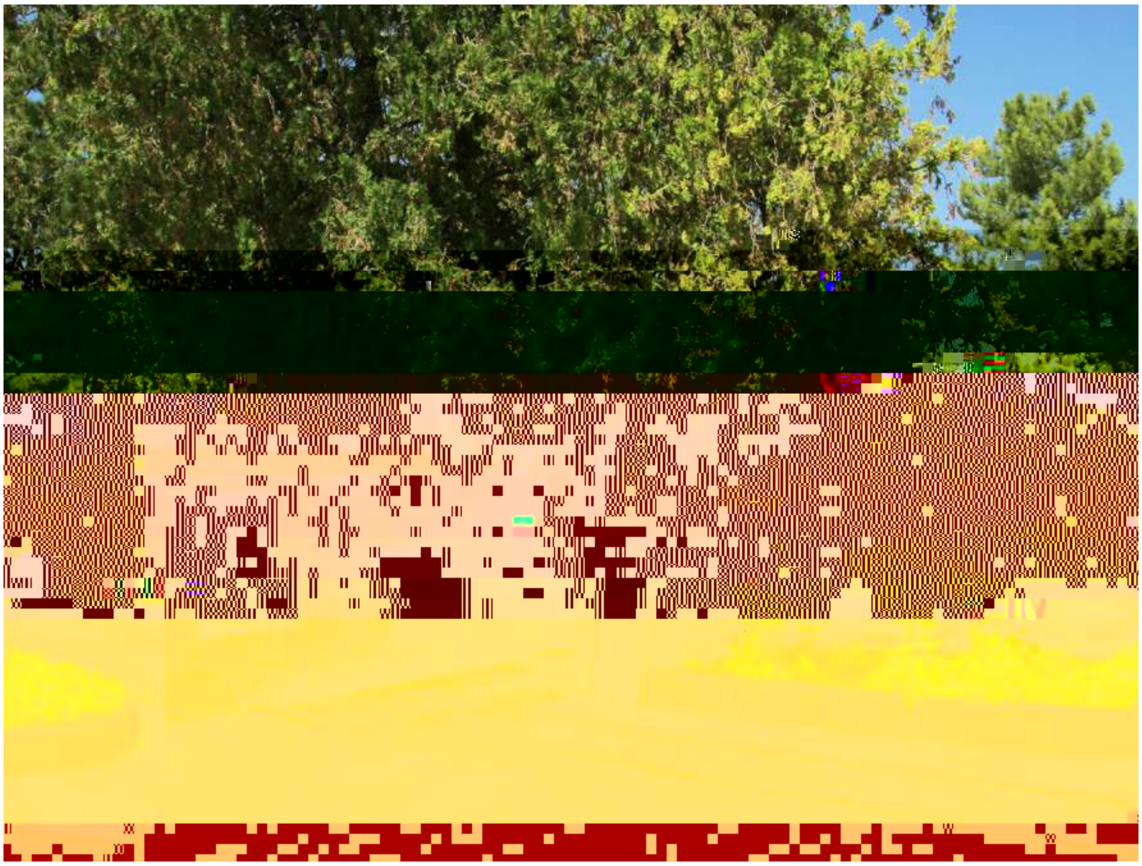
geçer ve 1947 yılında Sarıköy'de bulunan Yûnus Emre mezarının yapılacak yeni bir mezara nakledilmesine karar verilir. Mezarın açılması için bir komisyon kurulur.

Beşir Ayvazoğlu, Yûnus Emre'nin açılan mezarının öyküsünü şöyle anlatır:

"Yûnus'a karşı kamuoyunda uyanan ilgi, sahiplenme yarışını da hızlandırmış, bu yarışta, vali Daniş Yurdakul'un gayretiyle öne geçen Eskişehir'in Sarıköy'ünde bir Yûnus Emre anıtı yapılmasına karar verilmişti. Yûnus'a ait olduğu iddia edilen türbe demir yoluna çok yakın olduğu için yeniden yapılması planlanan mezarın biraz geriye alınması gerekiyordu. Güzel Sanatlar Akademisi Süsleme Sanatları Şubesi Şefi Kenan Temizkan tarafından hazırlanan ve Yüksek Mimar Asım Mutlu tarafından çizilen projede, anıt, Türk tarzında bir çeşme olarak tasarlanmıştı.

Yûnus'un kabri bu çeşmenin arkasında daha yüksek bir yerde bulunacak, etrafına dikilen servilerle uhrevî bir atmosfer yaratılacaktı. Mezarın yüksek tutulmasının bir sebebi vardı: Çeşmeye su almak için gelen halkı *"daimi surette hürmet vaziyetinde bulundurmak."*

Sarıköy'de anıtın inşası devam ederken Yûnus'un mezarı Halim Baki Kunter, Ahmet Adnan Saygun, Kemal Güngör, Raci Temizer ve Hasan Bıçakçı'dan oluşan bir ekip tarafından 28 Haziran 1947

Yunus Emre'nin ikinci mezarı. Yunusemre, Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

Cumartesi günü öğleden önce açılmış, bir eli başının altında, bir eli kalbinin üzerinde, bozulmamış halde yatan bir iskelete ulaşılmıştı. Ekipteki uzmanlar tarafından yapılan antropolojik inceleme, bu iskeletin altı yüz yıl kadar önce, seksen yaşlarında ölmüş Türkmen soyundan birine ait olduğunu gösteriyordu. Ne var ki bu incelemenin ne kadar uzmanca yapıldığı hep tartışılacak, Yûnus'un Karamanlı olduğunu ve Karaman'da yattığını savunanlar tarafından, yıllar sonra, Adnan Saygun ve Kemal Güngör'ün şahitliklerine başvurularak açılan mezardan aslında on beş iskelet çıktığı, bu yüzden büyük bir hayal kırıklığı yaşayan ekip üyeleri arasında ciddi tartışmalar cereyan ettiği ve *'halkın duygularını incitmemek'* için hazırlanan olumlu raporu Halim Baki Kunter'den başka kimsenin imzalamadığı iddia edilecekti.

Yûnus'a tuhaf bir tutkuyla bağlı olan Halim Baki Kunter, Sarıköy'deki mezar açılırken kısa notlar da tutmuştu. Bu notlar, onun Yûnus adı etrafında yeni bir mitoloji yaratma gayretini gösteren çarpıcı bir belge niteliği taşımaktadır: *'Saat 13.00'te gayet açık olan havada birdenbire değişiklik görüldü. Mihalıççık istikametindeki dağlarda bulutlar peyda oldu. Yakındaki dağlara düşen doludan birbirlerine çarpan kemiklerin çıkardığı seslere benzer sesler duyulmağa başladı. Bu senfoni bir müddet devam etti. Hepimiz bir ürperti içinde bunu dinledik. İskelet tamamen toprak üzerine çıkmış, yanları da açılmış olduğu bir sırada üzerimize doğru*

mesnevîde ahenkten ve âşıkâne bir üslûptan söz etmek mümkün değildir. Fakat eserde sembolizm mükemmeldir. Buradaki kavramların ekserisi mücerret mevzularla ilgilidir. Bu kavramlar genellikle teşhis (kişileştirme) san'atıyla işlenmiştir. İrşâdî bir hikâye olan Risâletü'n-Nushiyye, insanın Cenâb-ı Hakk'a lâyık bir kul olabilmesi için neler yapması gerektiğini anlatmaktadır. Yûnus, bu mânâ yolculuğunu anlatırken devrin siyâsî ve kültürel değerleriyle, aşk ve muhabbet, kanâat, nefisle mücâdele ve ıstırap gibi hallerin evrensel kavramlarını birlikte ele alıp işler.

Eserin muhtevası kısaca şöyledir:

Baştaki on üç beyitlik kısımda Yûnus, insanın Cenâb-ı Hak tarafından nasıl yaratıldığını anlatır: İnsan, anâsır-ı erbaa (dört unsur) denilen hava, ateş, su ve topraktan ve dört unsura üflenen cândan ibarettir.

Dört unsur, insanın ölmesiyle tekrar asıllarına döner. Huy; cân yani rûh ölmez, ebedîdir. İnsan bu dünyaya yaratılış gayesini öğrenmek için gelmiştir. İnsanın oluşumundaki toprak ile sabır, iyi huy, Allah'a dayanmak, halka iyilik etmek, izzet ve şerefini korumak; su ile arılık (temizlik), cömertlik, lütufta bulunmak ve Cenâb-ı Hak ile buluşmak sıfatları gelmiştir. Bu sekiz sıfata karşılık, insana yel ile yalanın, iki yüzlülüğün, aceleciliğin ve nefsin; od (ateş) ile de kibrin, şehvetin, tama'nın ve hasedin (kıskançlığın) geldiği bildirilir. Diğer taraftan insana cân ile de izzet (yücelik), vahdet (birlik), utanma ve davranış güzellikleri verilmiştir.

Görüldüğü gibi, maddî ve fânî olan beden ile manevî ve sonsuz olan rûh, mahiyetleri yönüyle biribirine zıttır. Beden insanı dünyaya bağlar. Rûh ise Hakk'a yükselmek ister. İnsanoğlu'nun hayâtı bu sebeple dramatik bir durum gösterir. İnsanda beden hâline gelen dört maddî unsur, biribirine zıt arzuları doğurur.

Mesnevînin mensûr bölümü akıl ve bilgi konusuna ayrılmıştır:

Akıl, pâdişâhın yani Hakk'ın kadîmliği (öncesi olmama) nûrundandır. Akl-ı maâş, akl-ı maâd, akl-ı küll olarak üçe ayrılır. Akl-ı maâş, dünyada geçim işlerini başarır; akl-ı maâd âhiret işlerini bildirir; akl-ı küll ise Hakk'ın tecellî(belirme)sidir.

İmân, Cenâb-ı Hakk'ın hidâyet (doğru yolu gösterme) sıfatının nûrundandır. O da üçe ayrılır; ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, Hakke'l-yakîn.

İlme'l-yakîn, yani kitâbî ve şifâhî bilgiyle elde edilen imân, akıldadır. Ayne'l yakîn, yani manevî görüş (kalb gözü) ile elde edilen imân gönüldedir. Hakke'l-yakîn, yani buluş ve oluşla, içinde yaşayarak elde edilen imân cândadır. Cân ile olan imân cân ile gider. Cennet, Cenâb-ı Hakk'ın lutfu nûrundandır. Cehennem, adâletinin tecellîsidir. Toprak Cenâb-ı Hakk'ın nûru; su, hayâtı, yel (hava) heybeti; od (ateş) hışmının (öfkesinin) tecellîsidir. Toprakla suyun yeri Cennet'tir, yel ile âteşin yeri Cehennem. Yel ve ateşle dokuz kişi gelmiştir. Bunların her biri binbaşıdır, bin ere hükmeder. Kime gelirlerse, onu, kendi

yurtlarına götürmek isterler. Toprak ve suyla on üç kişi gelmiştir. Bunlar da binbaşıdır; her birinin hükmünde bin er vardır. Kime gelirlerse onu Cennet'e çekerler. Cân ile gelen dört kişidir. Bu dört kişi cân ile gelmiştir, cân ile gider. Bunların biner eri vardır. Bunlarla olanlar, Cenâb-ı Hakk'ın cemâlinde yok olurlar. Toprak ve su ile gelenler Cennet'e giderler. Ateşle, yelle gelenler, Cehennem'e giderler, Cân ile gelenler ise Cenâb-ı Hakk'a ulaşırlar. İnsanın hangi bölükten olduğunu bilmesi gerekir.

Yunus Emre'nin anıt mezarı. Yunusemre, Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

Eserin bu mensur bölümünden sonra manzûm bölümler başlamaktadır. Manzum bölümlerde:

1- Rûh ve akıl[132] (Beyit: 14-84)

2- Kibir ve Kanâat (Beyit: 85-184)

3- Buşu ve Gazâb (Beyit: 185-282)

4- Sabır (Beyit: 283-318)

5- Buhl ve Hased (Beyit: 318-459)

6- Gaybet ve Bühtân (Beyit: 459-589) konuları ele alınır.

Eserde bütün bu kavramlar, destanî birer hikâye şeklinde ve zaman zaman remzî bir üslûpla işlenmektedir. Bu arada sık sık, benzetme, mecâz ve özellikle teşhis (kişileştirme) san'atlarına başvurulur.

132 Mustafa Tatcı tarafından hazırlanan tenkitli metinde şiir sayısı 417'dir. Bk. Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Dîvânı-Tenkitli Metin, İstanbul 2005.

Birinci hikâye, rûh ve aklın açıklamasıdır:

Gönül, büyük bir cihândır. Nefis terkedilmeli, gönül denen büyük cihâna gidilmelidir. İnsana iki sultân gönderilmiştir. Biri Rahmânî, diğeri ise şeytânîdir. Her ikisi de kişinin mülkünü (varlığını) ele geçirmek için mücâdele ederler. İnsan bu sultânlardan hangisine bağlıysa, onun hükmüne girer. Bunlardan Rahmânî askerler on üç bin er(kişi)dir. Kolay kolay yenilmezler. Haşerâta (Zararlı hayvancıklara) benzetilen nefis askerleri de, dokuz bin kişidir. Bunların atları daima eğerli yani savaşa hazır; yüzleri de karadır. Tabiî ki, gayeleri, rûh askerlerine saldırmaktır. Yûnus, kişinin bu bölükten olmamasını tavsiye ederek şöyle der:

Sakıngıl kim bulardan olmayasın
Ki nefs dîvânına yazılmayasın

(Ey âşık! Nefis askerlerinden olmaktan sakın ki adın bu insanların listesine yazılmasın.)

Yûnus'a göre, insanı iyi veya kötü bir yöne sevkeden mânevî güç, sevgidir. Bir mısraında, "Çalabın dünyasında dürlü dürlü sevgi var" diyen mutasavvıf, insanın neyi severse ona imân ettiğine inanır:

Neyi sever isen îmânın oldur
Niçe sevmeyesin sultânın oldur

(Neyi seversen ona inanırsın. Asıl sultân o iken o'nu nasıl sevmezsin?)

Bitip tükenmeyen dünyevî arzular, hakîkî sevgiye engeldir. Bu husus tamâ' (dünya arzuları) kavramı etrafında uzun uzun anlatılır. Yûnus tamâ'yı, düşenlerin içinden çıkamayacağı bir hapishâneye, yahut, vücût zindanındaki işkenceci ve acımasız askerlere benzetir. Bu askerler, zindâna düşenin elini ayağını zincire vururlar. Tama'dan kurtulmanın tek çâresi "kanâat" sahibi olmaktır.

Kanâat, Yaratıcı'nın cemâl (güzellik) sıfatlarındandır. Tama' askerlerinden daha kuvvetli olan kanâat askerleri, uçar kuşlara benzeyen atlarıyla çevik birer gâzîdirler. Gönül şehrinin gerçek sahibi bunlardır. Şehri zapteden tama' askerlerini kılıçtan geçirip, kurtarırlar. Şehir halkı, rahata kavuşur.

Risâle'nin ikinci bölümü "Dâstân-ı Kibr" başlığı taşımaktadır. Yûnus, "kibr"i, dağ başlarında oturan ve yol kesen harâmîlere benzetir. Bu benzetme, diğer bazı benzetmelerle birlikte devrin sosyal hayâtından alınmış anlamlı bir belge değeri taşımaktadır. Özellikle yarı göçebe bir hayât yaşayan Anadolu Türk'ünün başı *"harâmî"*lerden dertlidir. Yûnus bu motifi içe dönük soyut bir malzeme olarak kullanır. Harâmî, nefsin bir sıfatı olan kibri temsil edince, bunun zıddı olan tevâzu (alçak gönüllülük) ile birlikte işlenir. Bu bölümde kibir, "dağ" istiaresiyle verilir. Dolayısıyla

tevâzu -Yûnus'un ifadesiyle aşaklık- dağın aksine "yer" (düz arazi, ova) kelimesiyle ifade edilir:

Niçe dura harâmî dağ başında
Girer bir gün ele yol savaşında

(Harâmî dağın başında nasıl durabilir? Bir gün o da yolun bir yerinde yakalanır.)

Bu beyitte de işaret edildiği gibi, nefis harâmîsi günün birinde yakalanacaktır. Bundan, kibirlenmekten vazgeçen kişinin tevâzuya ulaşacağı anlaşılır. Yûnus bu noktada, şöyle bir tavsiyede bulunur:

Sakıngıl olmagıl kibr ile yoldaş
Kibir kandayısa onunla savaş

(Kibr ile yoldaş olmaktan sakın. Kibir nerede ise, hangi sebebe bağlı ise onunla mücâdele et.)

Yûnus, kibirli kişilerin özelliklerinden de bahseder. Ona göre, kibirli kişi erenlere eremez; kendisinin düşmanıdır, özünü göremez. Makâmları "siccîn" (Cehennemde bir vâdi)dir. Ömrü kibirle yele verip, yazık etmemelidir. Kişiyi kibirden kurtaracak olan vâsıta "akıl"dır.

Yûnus, yüksekten bakanlara "Yürü imdi meded iste akıldan" diye öğütte bulunur; onları alçak gönüllü olmaya çağırır. Kibir, eninde sonunda tevâzu (yer alçağı) tarafından yere indirilecektir. Yer alçağı, yani tevâzu sıfatı, kılıcını çekip kibir harâmîsinin üzerine gelir:

Kılıç tartıp gelir yer alçağından
Kibir gördü anı kaçar dağından

(Kibir elinde kılıcını sallayıp gelen yer alçağını /tevâzuyu/ görünce bulunduğu dağdan kaçar.)

Kısacası, tevâzu gelince kibir yok olur. Yûnus, kibir ve tevâzuyu ele aldığı bu bölümde, başka motiflere de başvurur. Su, alçaktan aktığı için, Yûnus'un "aşaklık" dediği, tevâzuyu temsil eder. Saflığın ve hayâtın timsâli olan su, yücelerden alçaklara akar gelir. Başka kaynaklarla birleşerek ırmak olur ve denize ulaşır. Deniz, ilâhî rahmet ve vahdetin, Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin remzidir. Rahmet ve vahdet denizine ulaşmak için tevâzu pınarlarının kaynayıp çoşması, irkilip akması gerekir: Kibir konusu, alçak gönüllülük sıfatının kibri mağlup etmesiyle son bulur. Alçak (mütevâzî) kişinin makâmı "aşk yeri"dir:

Yûnus alçaklığı yavlak beğendin
Anın için bu aşk yerine kondun

(Yûnus! Tevâzuyu çok beğendin, bu vesile ile aşk makâmına geldin.)

Aşk makâmını bulanlar, "herkesin kana kana su içtiği bir çeşmeye" benzetilerek diğer konuya geçilir.

Eserin üçüncü bölümde "Buşu", yani, gazap konusu işlenmektedir. Kişinin nefsî davranışlarından olan öfke, tıpkı kibir gibi, rûhun güzelliklerini yok eder. Bu kötü sıfat da, "savaşçı" bir bahadıra benzetilmektedir. Bu bahadır, hışımla denizi ateşe verebilir:

Buşu derler bana benem bahadır
Düzenlik bozmağa her yerde hâzır

(Benim adım buşu yani, gazaptır. Ben her yerde huzûru bozmaya hazır bir savaşçıyım.)

Buşu, nereye varırsa baş kesilir. Öfkelendiği anda herkesi öldürür. Önüne gelen insanın cânına kıyar. Yaratılmış hiç bir şey buşuya karşı duramaz. Yüz bin er, gözüne "zerre" kadar görünmez. Bastığı yerde "ot bitmez"; hayâttan eser kalmaz.

Yûnus, buşunun karakterini uzun uzun anlattıktan sonra, buşu (öfke) ile imân münasebetini açıklar. Gönlünde buşu olan kişinin imanı yoktur, diyerek gönül mülkünün bu sıfattan temizlenmesi gerektiğini belirtir.

Kişi, buşudan kolay kolay kurtulamaz. "Sakıngıl buşudan ol gizlenipdir" mısraında belirtildiği gibi buşu, faaliyetlerini gizli gizli devam ettirir. Gazap sıfatı bir yerde "elinde asa, boynunda taylasan" olan bir ihtiyâr şeklinde tasavvur edilir. Hak şarabı (ilâhî bilgi ve sevgi)yla kendilerinden geçen âşıklar, bu sinsi düşmana "eyvallah" etmezler. Çünkü âşıkların gönülleri Allah sevgisiyle doludur. Buşudan (öfkeden) kurtulmanın yolu "sabır"dan geçer.

Eserin dördüncü bölümünde, sabır konusu ele alınır.

Sabrın her işinin iyilik olduğunu söyleyen Yûnus, sabırlı kişilerin büyük devlet bulan ulu kişiler olduğunu belirtir. Hz. Yûsuf, kardeşleri tarafından atıldığı kuyudan sabırla kurtulmuş, yüce makâmlara ulaşmıştır:

İşitdin Yûsuf'u ol çâh içinde
Dururdu sabr ile ol mâh içinde

(İşittin, Yûsuf denen o ay, -nasılsa bir vesile ile kurtulurum diye- o kuyu içinde sabırla otururdu.)

Bu kıssada söz konusu olan bazı motifler de semboliktir. Yûnus, Yûsuf'un içine düştüğü kuyu ile nefsi (bedeni), kuyunun kovası ile ilâhî bir kurtuluş vesilesini, kervân ile rûh sultânını kasteder. Sabırlı kişinin yolu, tıpkı Yûsuf gibi nebîliğe yahut velîliğe uğrar. İlâhî bir emânet olan sabır, insanın mi'râc ve cemâlullah tecellîlerine mazhar olmasına vesiledir.

Eserin beşinci bölümünde de, "Buhl" (cimrilik) ve "Hased" (kıskançlık) konusu işlenmektedir. Yûnus, bu iki huyu yukarıdaki kavramlar gibi, "nefsânî askerler" olarak niteler. İnsan, cimrilik ve haset sıfatlarından Allah'ın yardımıyla kurtulur. Hasûd (kıskanç)

kişinin sonu kötüdür. Eli hiçbir şeye ermez; başkalarının kuyusunu kazmakla vakit geçirir. Fakat kazdığı kuyuya kendisi düşer. Bahîl (cimri) de, kendi yediğini bile kıskanan biridir. Kazandığını kendisi için harcayıp biriktiren bu kişi şöyle yerilir:

Kazancın kendinin kendüye vermez
Eli bağlı durur yemeğe ermez

(Cimri olan kişi kendi kazandığını kendisine bile vermez. Sanki eli bağlanmış gibidir. Kazandığını harcamaya kıyamaz.)

Yûnus Emre, bahîl (cimri) ve hasûd (kıskanç) kişileri değerlendirirken psikolojik tahliller de yapar. Bunların dirliği yoktur, azap içindedirler. Onlar bir yıl, on iki ayda huzûrsuz yaşayan kişilerdir; öğüt de dinmezler.

Söz bahîllerden açılınca, Kârûn'dan bahsedilmeden geçilmez. Çünkü Kârûn, hasîsliğin sembolüdür. Yûnus, buna telmih ederek, "Bahîl olan kişi Kârûn'la kopar" der. Sonra Kârûn'un, malıyla; mülküyle, parasıyla nasıl helâk olup gittiğini anlatır. Bu kıssadan alınacak ders bellidir: Mülk Allah'ındır. Kişi, kendisine emânet edilen mal ve parayı nasıl değerlendirirse değerlendirsin, bunları kendi irâdesiyle ne artırabilir, ne de eksiltebilir. İnsana düşen, kazancının öşrünü vermesidir. Malını cânından tatlı bilip Kârûn gibi yok olup gitmek, mahşerde boynu zincirle kalmak demektir:

Zekâtın vermeyenin hâli budur
Olur boynuna zencîr mâlı budur

(Yarın mahşer günü zekat vermeyen kişinin hâli şuna benzer ki, onun malı boynuna zincir olur.)

Yûnus, cimrilik ve hasedi, yağmacı askerlere benzetir. Bu askerlerin talanlarından kurtulmak için akıllı olmak gerekir. Allah'ın emrine uyan akıl, gerçeğe ulaşmada bir vâsıtadır. Akıl, rûh sultânına, "bize uyan hasedden vazgeçer." diye öğütte bulunur. Rûh sultânı bu tavsiyeye uyarak, aklın yanına gider; ne yapması gerektiğini sorar. Akıl şöyle der:

Akıl eydür gel e bir gözlerin aç
Sehâvet kanda ise ol yana kaç

(Akıl der ki, gel de gözünü aç /uyan!/ Cömertlik nerede ise o tarafa yönel.)

Buhl (cimrilik) ve kıskançlıktan kurtulmanın sehavet (cömertlik)le mümkün olacağını öğrenen rûh, insanlara yardım ederek, hayır-hasenât yaparak yüzündeki perdeyi kaldırır.

Yûnus, bahîl konusunun sonunda, "terk"le ilgili bilgiler de verir. Terk, dünyevî arzuları gönülden çıkarmak demektir. Bekâya, ölümsüzlüğe ulaşmak için terk makâmlarını yaşamak gereklidir. İlim ve amel, terki yaşamaya yeterli değildir. Cenâb-ı Hak, velîlere ve nebîlere "cân terki"ni emretmiştir. Nihâyet

sahî(cömert)ler candan; cennet ve cehennem kaygusundan geçmişler, Hakk'ın cemâline yönelmişlerdir. Onların gönüllerinde ilâhî tecellî nûru parlamıştır. Cömertlerin Hak katında varlıkları "edep"ten ibarettir. Yolları da, "aşk yolu"dur:

Tarîk-ı aşka ne sermâye ne mâl
Bular aşk ile olmak oldu muhâl

(Aşk yolunda ne para pul ne de malın kıymeti yoktur. Bunların aşk ile bir arada olması imkânsızdır.)

Dünyada ölmeden önce ölen cömertler, hesaplarını vermişler, Hakk'a ulaşmışlardır.

Yûnus, buhl (cimrilik) ve hasetten (kıskançlıktan) sonra, gaybet (dedi kodu) ve bühtan (yalan) konusunu ele alır. Ona göre, bühtân, gaybet ve kin, akılla birlikte bulunamaz. Bu sıfatlar insana sonradan ârız olur. Yalan ve dedi-kodu, kınanacak huylardandır. Yûnus'a göre her iki sıfat da "küfür"dür. İnsanın ağzındaki gaybet (gıybet, dedi kodu), hayız haline benzetilir. Bu tip kişiler Allah'ın rahmetinden mahrumdurlar:

Kişinin hayzıdır ağzında gaybet
Ki gaybet söyleyen bulmaya rahmet

(Kişinin ağzındaki dedi-kodu kadının hayız hâli gibidir. Gıybet eden kişiler Allah'ın rahmetini bulamaz.)

Gaybet, insanı aslından uzaklaştırır. Başkalarının dedi kodusunu yapan kişi gözünü maddeden mânâya, dıştan içe çeviremez, Allah'ın birliğini anlayamaz. Halbuki hakîkatin kaynağı içimizde; özümüzdedir. Bu çokluk âlemine takılıp gönlü Hakk'a vermemek, masivâya aldanmak, Vahdet şuurundan uzaklaşmak demektir. Her türlü kötülük, içimizde, yani nefsimizde başlar ve yine nefsimizde biter.

İçeri gizlidir cümle yavuz hu
Gider gösterme kimseye anı yu

(Bütün kötü huylar insanın içinde gizlidir. Bunları kimseye göstermeden temizle.)

İlâhî tecellîye ulaşmak için ibâdet, zikir ve iyi amellerle kalbi arıtmak şarttır. Şu bir gerçektir ki, bal, katran kabına konmaz. Kalbi arıtmanın, damarlara cilâ vurmanın yolu, Hakk'ı birlemekten geçer. Hazineler, toprağın derinlerinde gizlidir.

Hak ve hakîkat sırlarını elde etmek için aç, susuz ve geceler uykusuz kalıp, zikirle, fikirle çok emek çekmek gerekir. Az bir gayretle hakîkat ele girmez. Nefse tattırılan bu acı, sonunda bala dönecektir. Yûnus bu noktada "mânâyı bilenler, benim ne dediğimi ve ne yediğimi bilirler!" der.

Gıybet ve kin sahiplerinin hâli içler acısıdır. Bu sıfatları en kötü huylardan kabûl eden Yûnus, gıybetçi ve kinci kişilerin gündüzlerini geceye benzetir. Onların gözleri perdelidir; kulakları

da duymamaktadır. Gözleri gerçeği göremediğinden hırsıza benzetilmekte ve "göz uğrusu" denilmektedir.

Düşüncelerini "Allah sevgisi" temeline oturtan Yûnus, göz ile sevgi arasında güzel bir münasebet kurar. İbret nazarı olmayanın kalbinde sevgiden eser yoktur:

Kamu sevgi tadın evvel göz alır
Anınçün hasreti gönülde kalır

(Bütün sevgilerin tadını önce göz alır. Bu sebepledir ki gözden uzak olanın hasreti gönülde kalır.)

Gözü görmez kişinin sevgisi yok
Bu gözlü kişiler sevi bile tok

(Gözü görmeyen, yani varlığa ibret nazarı ile bakmayan mânâdan habersiz kişilerde sevgi yoktur. Bu mânâ gözü görmeyenler sevgiye de toktur. /Yani sevgiyi aramazlar.)

Hakîkat şu ki, eşya âlemi Hakk'ın nûrunun bir yansımasıdır. Bu sebeple, kainâta gönül gözüyle bakanlar, her şeyde Hakk'ı görürler. Varlık âlemi, bir tek nûrun yansıması olunca, kin tutup gıybet edilecek bir varlıktan söz edilemez. Öyleyse, insan, bakışlarını kendi içine çevirmelidir.

Yûnus, gıybetle birlikte "söz" kavramı üzerinde de durur. O, "Hak" sözünden başka her sözün "gerçeği yansıtmayan bir söz" olduğunu söyler. Sözü hak olan kişi Hakk'ı duyar

Gaybet, bühtan (yalan) ve akıl konuları üzerinde durulan bu son bölüm, aklın doğruluğa gıybet evini yıktırmasıyla devam eder. Sonuçta, doğruluk ile dirilenler ölümsüz kalmayı başarır, Hakk'ın cemâlinde yok olurlar.

Nihayet bu âlem bir tek nûrdan ibârettir. Gıybet, kötü söz, haset, cimrilik insanı çokluğa sürükler. Halbuki insan nereye bakarsa kendi yüzünü görecek, neyi düşünürse kendisi olduğunu bilecektir:

Neye kim bakarsan ol yüzündür
Kime ne sanırsan kendözündür

(Neye bakarsan bak, aslında kendi yüzündür. Kimi ne sanıyorsan, o da kendinsin!)

Şu halde varlık âleminde yabancı bir şey yoktur. Bir kelâm-ı kibârda belirtildiği gibi, "evde, evin sahibinden başkası yoktur!"

Hakîkat ehli kişiler, kalb evinde iman çerâğını yakmışlar; karanlığı, yani bütün nefsî sıfat ve arzuları sürüp çıkarmışlardır:

Çırâğı yakıcak karanu kaçar
Özü göyner bize nûr bâbın açar

Yûnus'un kandil diye remzettiği şey tabii ki imân nûrudur. Ve bu âlemde Cenâb-ı Hak, sadece kendisini imân edenlere cemâlini gösterecektir.

Görüldüğü gibi Yûnus Emre, Risâletü'n-Nushiyye'de, Hz. Peygamber'in davranış ve düşüncelerinden akseden tasavvufî ahlâkı, yahut seyr ü sülûk denilen manevî yolculuğu, insanın iç mücadelesini; kendini bilme ve bulma gayretini Anadolu Selçuklu Türklerinin sosyal hayâtından aldığı unsurlarla anlatır. Ele aldığı mücerret dünya anlayışını müşahhas örneklerle, hikâye diliyle ve öğüt veren bir anlayışla işler. Devlet düzeni içinde sultânın görevlerini dikkate alarak, mutlak vücût olan yaratıcı yerine sultânı koyar. Ateş ve yel gibi unsurlara birer şahsiyet verir. Bunları, vücûtta hükmeden birer kuvvet olmaları nedeniyle binbaşı gibi düşünür: Emirlerine biner asker verir. Toprak ve su ile birlikte vücûtta olumlu faaliyetler de bulunan üç hükümran vardır. Bu manevî kuvvetler de, emirlerinde biner er bulunan birer binbaşı konumundadırlar. Cân ile de dört kişi gelir. Bunlar da binbaşıdırlar ve emirlerinde biner er bulunur. Bu manevî kuvvetlere bağlı söz konusu her er, genel mânâda iyilik ve kötülüklerin timsâlidir. Anlaşılacağı üzere, iyi huyların esas ve temeli toprak ile suya: kötü huyların temeli de, ateş ve havaya bağlanmaktadır. Bu dört unsur arasında bir tezat (çatışma) olduğu da açıktır. Yûnus, unsurlar arasındaki bu tezadı, dost ve düşman askerleri arasındaki çatışmalarla anlatmaktadır. Sonra yine, hikâye ettiği bu mecâzî ordu düzenini, gerçek âleme uygun olarak bölüklere ayırıp, şöyle seslenir:

"İmdi bilgil kim hangi bölükdensin?"

İnsan nihayet hangi bölüğün sözünü tutarsa o bölükten olacaktır.

Yûnus Emre, gerçek mutluluğun nefis ordularından kurtulmakla bulunacağını söyler.

Eserde, rûh ve nefis arasındaki çatışma ele alınırken, akılla ilgili düşüncelere de verilmektedir. Yûnus'un bu eserine göre akıl, rûh sultânının -casus'a benzetilen- bir yardımcısıdır. Demek ki akıl Allah'a kavuşmak için bir araçdır, amaç değildir. Akıl, düşman, (nefis) ordularından aldığı bilgiyi rûh sultânına iletir. Rûh sultânı bu bilgileri sürekli değerlendirir. Burada Yûnus, -tasavvufî bir ifadeyle söylemek gerekirse- kitabî bilgiden gönül bilgisine geçişi anlatmaktadır.

Daha önce işaret ettiğimiz gibi mutasavvıf, gerek nefsin gerekse rûhun özelliklerinden bahsederken yine çağın askerî ve siyâsî anlayışına uygun olarak bir takım benzetmelere başvurur. Mesela rûh, dünyayı esir alan nefis askerlerinin elinde "benzi sarı, dili tutulmuş, aklını kaybetmiş bir âciz" kişidir. Nefis askerleri ise, demir yürekli bahadır erlerdir. Bir başka yerde rûh sultânına bağlı erler, "ipek elbiseler giyinmiş, Burak atlara binmiş, önlerinde yeşil bayrak" olduğu hâlde tasvir edilir.

Başka bir yerde "kibir", yol kesen eşkiyâya benzetilir. Buna karşılık tevâzu, alçaklarda oturan insanlar gibidir.

Yûnus Emre, bu eserinde sultân, taht, şehir, il, dağ, ova, yer, binbaşı, er, sipâhî, ev, uğru (hırsız) gibi şehir kültürü ve devlet teşkilatıyla ilgili kavramları mecâzî de olsa, bol bol kullanmaktadır. Bu üslûptan, Yûnus'un akıncı bir toplum ile ekinci bir toplum hayâtı arasında yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, Yûnus şehir kültürünü tanıyan bir sûfîdir.

Eserde anlatılan sosyal olaylar, o devirde Anadolu Türk'ünün başından geçen, yaşanmış olan gerçek olaylardır. Yûnus Emre'nin tasavvufî yolculuğu anlatırken, eserinde gerçek hayâttan alınmış hikâyelere başvurması tesâdüfî değildir. Derin konuları kavramaktan yoksun, okuması yazması olmayan, Kur'ân'ın incelikleriyle ilgili bilgileri şifahî yollarla öğrenen Anadolu halkı, Yûnus'un anlattığı manevî dünyadan başka türlü nasıl haberdar olabilirdi? Ayrıca, Yûnus'un ilâhî ahlâkı, basit, anlaşılır ve halkın hayâtından alınan bazı hikâyelerle anlatması Hz. Peygamber'in metoduna da uygundur. *"Din nasîhattir"* diyen Hz. Peygamber, insanların seviyelerine uygun konuşulmasını tavsiye etmiştir.

Dîvân-ı İlâhiyât

Yûnus'un asıl san'atını, aşkını, imânını, tevhîdin hakikatiyle ve ilâhî güzellikle ilgili düşüncelerini öğrendiğimiz eseri Dîvân'ıdır. Elimizde, ne yazık ki Yûnus'un yaşadığı zamandan kalma bir yazma "Dîvân-ı İlâhiyât" mevcut değildir. Yûnus, bazı beyitlerinde kendi dîvânından söz eder:

Yûnus miskîn onu görmüş eline hem dîvân almış
Âlimler okuyamamış bu mânâdan duyan gelsin

(Miskîn /Yokluk ehli olan/ Yûnus onu (Tapduk'u) görmüştür. Elindeki bu dîvân, aşk ve irfan kaynağı olan Tapduk'un verdiği bilgi ve ilhamla kaleme alınmış ilâhî hakîkatlerin kitabıdır. Bu ilâhiyâttaki hakîkatleri değme bilgin okuyup anlayamaz. Onu hakîkatin mânâsını bilen okuyup anlayabilir!)

Kezâ Yûnus bir başka beytinde de şöyle der:

Yûnus olduysa adım pes ne aceb
Okuyalar defter ü dîvânımı

(Ey kardeş! Adım Yûnus olduysa bunda şaşılacak ne var. Bundan sonra benim dîvânımı, yani yazdıklarımı okusunlar.)

Bu beyitlerden ve "Yûnus Emre Fermâyed" lafzının ebced değeri olan (H. 707/M. 1307) tarihinden anlaşıldığı kadarıyla dîvân, Yûnus daha hayâtta iken yazılıp tertip edilmiştir. Risâletü'n-Nushiyye'nin sonunda verilen tarih beyti de bunu doğrulamaktadır. Fakat şâir daha hayâtta iken tertip edilen bu dîvân elimizde değildir. Nitekim yazma Yûnus dîvânları nüsha farklarının çokluğu dikkate alınırsa şimdiki haliyle sözlü kaynaklardan derlenmiş izlenimi vermektedir.

Eski tarihli el yazması dîvânlar tek tek esas alınırsa, bu eserlerde Yûnus'a ait iki yüz ile üç yüz arasında şiirin var olduğu görülecektir. İncelemelerimiz sonucunda Türkiye ve Dünya kütüphanelerinde yüzden fazla "Yûnus Emre Dîvânı" yazması tesbit etmiş bulunmaktayız. Bu yazmaların içinde eski tarihli olanlarının karşılaştırılması sonucunda şâirimize ait dört yüzden fazla şiir tesbit edilmiştir. Bu şiirlerden bazıları tartışmalı olduğu için yeni incelemeler sonucunda şiir sayısının her an değişebileceğini ayrıca belirtmekte yarar vardır. Dîvâna alınan Yûnus mahlaslı şiirlerin dışında daha onlarca şiir bulunmaktadır. Fakat kanâatimizce söz konusu şiirler, daha sonra yaşayan Yûnus veya Yûnuslara, Âşık Paşa ve Saîd Emre gibi sûfî şâirlere aittir. Esasen, "Bizim Yûnus"un olmayan "Yûnus" mahlaslı şiirler, dil, üslûp ve düşünce bakımından bazı farklar taşıdığından bunları ayırt etmek kolay olmaktadır.

***

Yûnus, ilâhîlerini aruz ve hece vezni ile yazmıştır. Dîvânda aruzlu şiirler az, heceliler ise daha çoktur. Yûnus'un yaşadığı devirde aruz, Türkçe'ye yavaş yavaş uygulandığı için bu manzûmelerde aruz hataları oldukça fazladır.

Yûnus Emre'nin hem aruzlu, hem de heceli şiirlerinin pek çoğu musammattır. Bütün şiirler, beyit esasıyla kaleme alınmıştır. Yazmalarda dörtlük birimiyle yazılan bir şiir yoktur. Bu özellik, o devrin genel bir özelliğidir. Fakat musammatlar ikiye bölündüğünde her beyit dörtlük şekline girer. Aynı özellik Mevlânâ'nın Farsça gazellerinde de görülmektedir. Musammat şiirlerden aruzlu olanlar genel olarak *"Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün"* vezniyle yazılmışlardır. Bu şiirler, heceyle yazılmış izlenimi vermektedir. Bu durumdaki şiirler, kanâatimizce, ağızdan ağıza nakledilirken bozulmuştur. Şu da var ki, Yûnus'un musammat ilâhîlerinde her beyit, musammat değildir. Arada birkaç beyit kafiyesiz devam edebilmektedir. Bu özellik de, musammat şiirlerin aruzla yazılmaya çalışılan birer şiir olabileceği izlenimini vermektir. Bütün buraya kadar sıraladığımız şekille ilgili mes'eleler Yûnus'un tam bir geçiş dönemi şâiri olduğunu göstermektedir.

Yûnus Emre'nin şiirlerindeki hece-aruz ikiliği, dilinde de vardır. O, anlaşılır bir Türkçe ile söylemiş, hem aruzu hem de heceyi kullanmıştır. Kullandığı dile bakarak, Yûnus'u "saz şâiri" sınıfından bir halk şâiri saymak doğru değildir. Yûnus, Tekke'de yetişmiş "Türk Tasavvuf Edebiyatı"na mensup bir şâirdir. Özetle söylemek gerekirse, Yûnus Türkçe yazan bir İslâm mutasavvıfıdır. Onun aruza meyletmesi ilk İslâmî ve tasavvufî eserlerin Arapça ve Farsça yazılması; manzûmelerin de, aruzla kaleme alınmasındandır. Tabiatıyla Yûnus ve devrinin diğer şâirleri, ilk İslâmî kaynaklardan faydalanmışlardır. Yûnus Emre şiirlerini bir san'at endişesiyle değil, ilâhî bir aşk ile yazmıştır.

Yûnus, kâfiye konusunda, devrinin diğer şâirleri gibi oldukça serbest hareket eder. Kafiyeyi bir ses estetiği olarak değerlendirir.

O, kulağa gelen her türlü benzer ve ahenkli sesle kafiye yapar. Dolayısıyla, Yûnus'a göre kulak kafiyesi esastır. Bu sebeple mutasavvıfımız, Farsça veya Arapça bir kelimeyi benzer sesli olmak kaydıyla kafiyeli kullanabilmiştir. Hatta O, Arap ve Fars kaynaklı bir kelime ile Türkçe ekli bir kelimeyi kafiye yapabilir. Yarım kafiyelerin kullanıldığı şiirlerde redife daha sıkça rastlanılmaktadır. Bu redifler, şiirin ahengini daha da güzelleştirir ve şiiri besteye müsait hale getirir. Yûnus Emre, kafiye konusunda çok tabiîdir. Esasen Yûnus Emre'de görülen millî zevki bu noktalarda aramak gerekir. Onun şiir dili hâl ve zevkine uygundur.

Yûnus'un, Dîvân'ın sonundaki:

Yâ ilâhî ger suâl etsen bana
Bu durur anda cevâbım uş sana

matlalı mesnevî dışındaki bütün ilâhîleri "gazel" şeklinde yazılmıştır. Bu şiirlerin kafiye şeması (aa-ba-ca-da vs.) tarzındadır. Fakat musammat şiirler, iç kafiyelerden oluşmaktadır. Bunlar hece ile yazılmış şiirler gibi değerlendirilip dörtlükler hâlinde de yazılabilir.

***

Yûnus Emre Dîvânındaki nazım şekilleri hakkında şunlar söylenebilir:

Yûnus mâlûm olduğu üzere *"Risâletü'n-Nushiyye"*sini, mesnevî şekliyle kaleme almıştır. Onun mesnevî tarzında yazdığı diğer bir şiir de dîvânın sonuna kaydedilen "Şathiyye/Münacat" türündeki; "Yâ ilâhî ger suâl etsen bana" mısraıyla başlayan şiirdir. Yûnus'un dîvânındaki ilâhîlerin bir kısmını gazel veya musammat gazel ile, bir kısmını da koşma şekliyle yazmıştır. Onun, şeklen gazele benzeyen fakat hece vezniyle yazdığı bazı şiirleri için de "heceli gazel" tabirini kullanmak gerekir. Bu konuda araştırmacılar tarafından değişik görüşler ileri sürülmüşse de durum izâh ettiğimiz gibidir.

Dîvân'daki şiirler bir bütün olarak göz önünde bulundurularak denebilir ki Yûnus Emre, edebiyat tarihimizde gazel, koşma, nutuk ve ilâhî (nefes) şâiridir. Onun ilâhîlerini sadece koşma şeklinde yazmış olduğunu söyleyenlere katılmak mümkün değildir. Böyle olmakla birlikte, Yûnus, dil ve üslûp anlayışıyla millî hüviyetinden hiçbir şey kaybetmez. O, Türk dilini aruza ciddî bir şekilde adapte eden ve ilk defa millî şiir şeklini gazele yaklaştıran, adına "Yûnus tarzı" denilen kendisine mahsûs bir üslûbun bânîsi, ilk büyük şâirimizdir.

Yûnus Emre Dîvânı'ndaki şiirler genellikle ilâhî, nutuk veya nefes türlerinde değerlendirilmekle birlikte, şiirler arasında birer ikişer tane de olsa, münâcât, na't-istişfâ, mi'râcnâme, vücûdnâme, salâtnâme, nasîhatnâme, yaşnâme, bahârnâme, şathiyye, mahşernâme, lügâz, fütüvvetnâme gibi türler de bulunmaktadır.

YÛNUS'UN DİLİ, DÜŞÜNCE DÜNYASI VE SANATI

Yûnus'un Dili

Yûnus Emre, XIII. yüzyılda Anadolu sahasında Oğuz Türklerinin konuşup yazdığı yazı dilinin en mühim temsilcisidir. O, Türkiye Türkçesi'nin tarihî devresinin ilk safhasını teşkil eden ve *"Eski Anadolu Türkçesi"* adı verilen bu şivenin oluşumunda, Yûnus Emre önemli bir rol oynamıştır. Yûnus'un kullandığı kelime ve ifade kalıpları, mecâzlar ve ıstılahlar, Türkçe'nin edebîleşmesi yolunda hakîkî bir dönüm noktasıdır. Esasen Yûnus'un eserlerinde görülen dilin kuralları, Sultân Veled'in, Gülşehrî'nin, Ahmed Fakîh ve Âşık Paşa gibi, o devir şâirlerinin eserlerinde de bulunmaktadır. Fakat Yûnus'un dili, kendine has bir renk, üslûp ve estetik taşımaktadır.

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında dinî ve ilmî araştırmalarda Arapça; edebî eserlerde de Farsça kullanılıyordu. Hatta bu devirde Farsça saray dili hâline gelmişti. İşte Yûnus Emre ve devrinin diğer Türkçe yazan şâirleri, sessiz sedâsız önemli bir inkılâp gerçekleştirmişler; Türkçe'ye dönüş yapmışlardı.

Günümüze gelmemekle beraber, Yûnus'un yaşadığı çağda zengin bir sözlü edebiyatın var olduğu söylenebilir. Daha XII. yüzyılın başından itibaren yazılı bir edebiyatın doğmaya başladığı da bilinmektedir. Yûnus Emre ve çağdaşları, Anadolu'da yeni bir edebî dil meydana getirirken, halk diline, sözlü ve yazılı edebiyata dayanmışlardır.

Yûnus Emre'den az önce yaşayan bir kaç şâir Anadolu Türkçe'siyle şiir yazmıştı. Bunların içinde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin bilinen bir kaç şiiri ve mülemmâsı bulunmaktadır. Mevlânâ'dan sonra oğlu Sultân Veled, ana dili Türkçe ile babasından daha çok sayıda şiir yazmıştır. Diğer taraftan Yûnus Emre'den biraz önce veya sonra yaşayan Ahmed Fakîh, Şeyyâd Hamza ve Dehhânî gibi şâirlerin Anadolu Türkçe'siyle az çok eserler kaleme aldıklarını biliyoruz. Bütün bunların içinde Yûnus'un Türkçe'si müstesna bir yere sahiptir.

Yûnus'un asıl dehası, Türkçe'yi bir sanatçı duyarlılığıyla kullanmasında aranmalıdır. O, Türkçe tasavvuf ve mânâ dilinin kurucusudur. Dilimiz, Yûnus'un kalemiyle estetikleşmiş, edebîleşmiş ve yeniden hayât bulup yayılmıştır. Bu dil, İslâmî Türk medeniyetinin o devirde taşıdığı bütün zenginliği içine alan ve aksettiren bir özellik arzeder.

Yûnus'un kullandığı dil, sadedir. Bununla birlikte O, devrinin Türkçe'sinde var olan ve halk tarafından da anlaşılan Arapça ve Farsça kelimeleri de kullanmıştır. Zira bu devirde Türkler, çoktan İslâm medeniyeti dairesine girmiş; Kur'ân, sünnet ve bunlara bağlı olarak gelişen İslâm tasavvufuna uygun olarak yaşamaya ve

düşünmeye başlamışlardı. Dolayısıyla halk, bu kültürün dilini de hazmetmiştir. Bu sebeple Yûnus'un dili, halkın yabancı olduğu bir dil değil, aksine âşinâsı olduğu bir dildir. Bu yüzden şöhreti geniş bir muhite yayılmıştı. Onun şiirlerinde; halk söyleyiş ve deyimleri, Türkçe'ye adapte edilen Farsça ve Arapça kelimeler, devrin kültürünü yansıtan, bilhassa, din tasavvuf, toplum, insan, maddî kültür, kozmik âlem ve devrin insan tipleriyle, sosyal ve siyasî düzenini dile getiren ifade ve unsurlar çok miktarda bulunmaktadır.

Şiirlerde dikkat çeken bir başka özellik de, artık bugün unutulmuş pek çok arkaik kelimenin kullanılmış olmasıdır: "Arkuru, ög, ötmek, üzmek, ayruk, bezek, kezek, dikçi, ton, genez, karımak, uçmak, pusarık, tanmak, şeşmek, sağınmak, sınık, kiçi, esenlemek, tükeli, bayık, iye, sünük, sösmek, utlu, yazu, yazuk" gibi kelimeler, Yûnus'taki arkaizmi göstermektedir.

Onun asıl farkı, Türkçe'ye getirdiği değişik ses ve kelimelere yüklediği kendine özgü mânâlardadır. O, dilin sadeliğine derin mânâlar yüklemesini bilmiştir. Şiirlerinde hâkim olan üslûp, konuşma üslûbudur. İlâhîlerin asırlarca dilden dile yaşayarak günümüze gelmesinin gerçek sebebi budur.

Yûnus'un şiiri bahsinde söylenebilecek önemli hususlardan birisi de, onun ifadelerinin umumiyetle âyet veya hadîs meâllerinden iktibâs olmasıdır. Şairimiz bu eserlerde âdeta Kur'ân ve hadislerde vaz' edilen İslâmî ve ilâhî hakîkatleri kendi diliyle özetlemiş ve billûrlaştırmıştır.

Yûnus Emre, ayrıca, kullandığı dil, üslûp ve mücerret unsurlarıyla kendinden sonra gelişen halk ve dîvân şiirini hazırlayan kişi olmuştur.

Nihayet Türkçe, Yûnus Emre'nin kalemiyle bir sevgi ve bilgi dili haline gelmiştir. Yûnus, bütün edebiyat tarihimiz içinde Türkçe'nin edebî bir dil hâline gelmesinde en mühim merhalelerden birisidir. Onun dili, İslâmî Türk medeniyetini ve inanç değerlerini bütün derinlikleriyle aksettirmektedir.

Kısaca belirtelim ki, Yûnus'un asıl dehâsını şiirinin dilinde aramak gerekmektedir. O yaşadığı ilâhî hakîkatleri halkın günlük konuşma diliyle ifade ettiği için bu kadar sevilmiştir.

Hikmet'in İlâhî'ye Dönüşmesi

Yûnus Emre, bir Türk-İslâm mutasavvıfıdır. Onu, sadece, elinde sâzı ve dilinde doğaçlama şiir söyleme kabiliyeti olan gezgin bir ozan yahut sâz şâiri saymak doğru değildir. Yûnus, dinî-tasavvufî Türk edebiyatı sahasında kendine hâs bir tarzın temsilcisi olan mektep bir şâirdir. Onda doğaçlama söyleyiş olmakla birlikte, sâz unsuru yoktur. Daha XII. asırda Türkistan'da Ahmed Yesevî ile başlayan ve adına *"Hikmet"* denilen tasavvufî şiir geleneğimiz,

Yûnus'ta, *"ilâhî"* adıyla ve daha âşikâne bir edâ, şekil ve muhteva ile tecellî etmiştir. Fakat bu devam, taklidî değildir. Yûnus hikmet geleneğini kendi kabiliyetiyle yoğurmuş olması sebebiyle mektep bir şâir olarak tanınmıştır.

Kendisinden sonra izlenip taklit edilen, ancak, hiç bir zaman aşılamayan, bunun için de, klâsik ve halk şâirlerimizce üstâd kabul edilen bu zirve şâir, ilâhîlerinde bütün samimiyeti, heyecanı ve aşkıyla derinlikli bir üslûba ulaşmıştır. Bu özelliklerinden dolayıdır ki, o, görünüşte kolay, ancak, söyleyişte hiç de kolay olmayan sehl-i mümteni şiirler ortaya koymuştur.

Gönlünde dalgalanan Allah sevgisini sadrından satırlara geçiren Yûnus Emre, şiirine ilâhî bir rûh ve ahenk vermiş, onları adeta söylerken bestelemiştir. Bu sebeple ilâhîler birer lirizm şâheseridir.

Sevgi ve kardeşlik

İslâm'ın ve manevî sırların mahiyetini derinden kavrayan ve yaşayan mutasavvıfımız, eserinde Kur'ân'ın esaslarından hareketle, bütün insanlığı, aşka, kardeşliğe, merhamet ve şefkate davet etmektedir. Bütün bunlar evrensel birer mesaj olup Cenâb-ı Hakk'a ulaşmanın şartlarındandır. Yûnus'un tefekkürünü tam anlamadan, onu, dinî veya felsefî mânâda panteist, mistik veya hümanist kabûl etmek doğru değildir. Her şeyden evvel onun tasavvuf anlayışı, Kur'ân-ı Kerîm'e, Hazret-i Peygamber'in sünnetine, kendisinden önce yaşayan İslâm mutasavvıflarının düşüncelerine dayanır. Gerçekte Yûnus'un insan sevgisi, "insanı sevme" noktasında kalmayıp, insandan Allah sevgisine uzanmaktadır. Dolayısıyla, Yûnus Emre'nin sevgi anlayışında, hümanistler gibi insanı putlaştıran bir düşünce değil, beşerî benliği ilâhî benlikte yok eden bir anlayış hâkimdir. Aşkın temelinde Cenâb-ı Hak olduğuna göre, "Her türlü sevgi insan içindir." diyen hümanistler, sevgiyi sınırlandırdıkları için Yûnus'tan farklı düşünürler. Zira Kur'ân'daki Allah, âlemleri kaplamış bir nûrdur. İnsan ise, bu nûrun bir zuhûrudur. Yûnus bunu "Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir" şeklinde anlatır. Bu sebepledir ki, Batı menşeli hümanist sevgi anlayışı dar bir anlayıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de "müminler kardeştirler." buyurulmuştur.

Hazret-i Peygamber ise: "Ey Allah'ın kulları, hepiniz kardeş olun." yine, "Kendisi için sevdiği şeyi kardeşi için de sevmeyen kâmil insan olamaz." ve yine, "Birbirinize kin tutmayınız, birbirinizi kıskanmayınız, birbirinize sırt çevirip alakasız davranmayınız." demiştir.

İslâmiyet'te insanın değeri çok büyüktür. Yûnus Emre de, -başkaları gibi- İslâm'ın anlayışını ve görüşünü, hayât telakkisini anlatmıştır. Onun büyüklüğü, bunları ifade edişteki kudretinden ileri gelmektedir.

Allah sevgisi

"Severim ben seni candan içeri" diyen Yûnus'un, Allah sevgisinden, vücût birliğinden, varlıkların bir tek nûrdan yaratılması düşüncesinden hareketle anlattığı kardeşlik anlayışı, esasen gönül kabı geniş olan kişiler tarafından anlaşılabilecek yüksek bir tefekkür ürünüdür. Bu sebeple onun sevgi anlayışı bu sebeple insanla sınırlı değildir. "Benim bir karıncaya ulu nazarım vardır" mısraında ifade edildiği üzere bu sevgi kademe kademe zerreden küreye, karıncadan deveye bütün varlıkları kaplayan ilâhî bir sevgi fikrine dönüşür.

Yûnus, çevresinden, tabiatten insanî değerlerden bazı misâller getirmekle beraber, maddî unsurları gaye olarak ele almamıştır. Onun için varlığın özü önemlidir ve gayesi ilâhîdir. Herşeyin özünde var olan mutlak varlık olunca, varlıklara ve insana verilen değer de Allah için olmaktadır.

Aşk ve Kâmil insan

Yûnus Emre'nin şiirlerinde târif ettiği *"gaye insan"* Hz. Peygamber'in şahsında billûrlaşan *"insan-ı kâmil"*dir. Bu insan, yaradılış gayesi olan ilâhî ahlâka ulaşmış, üstün kemâl sıfatlarıyla donanmıştır.

Yûnus'a göre ahlâk, insanî olmayan davranışları terk edip ilâhî yaradılışa "fıtrat-ı asliye"ye yönelmektir. Ahlâkî olmayan davranışlar, Yûnus'un sözlüğüne "yaramaz" kelimesiyle girer. Yaramaz (kötü) sıfatı, hayvanî nefse aittir. Varlığa bulaşmış insan hayvanî davranışlar sergiler. Yaramaz (kötü) davranışların "yararlı" davranışlara dönüştürülmesi, insan-ı kâmil olmanın esâsıdır. Kâmil insan, aşk ile Allah'a ulaşmış, ilâhî ahlâk ile ahlâklanmıştır. Yûnus'un tanımını yaptığı ikinci bir tip de, iyi ile kötü, güzel ile çirkin gibi ikilikler içinde bocalayan sûfî veya âşık tipidir. Böyle bir kişinin davranışları dramatiktir. Yûnus Emre'nin hedefinde, bu insanın eğitimi vardır. İnsan-ı kâmilin üstün insanî özelliklerini sayarak bu insanın yetişmesini arzulayan Yûnus, dramatik davranışlar sergileyen insânı aşka, ilâhî fakra ve tevhîde davet eder. Bunun için tâkip edilecek yol bellidir.

Tapduk Sultân'ın izine basarak ve onun manevî şahsında temsil ettiği Muhammedî ahlâkın rengine boyanıp benlikten geçmek, Hakk'a, yani, fenafillaha ulaşmak...

Mânâ yolu nefs-i emmâresine mağlup insanlara kapalıdır. Yûnus bu kişiler için *"Bir zerre aşkı olmayan belli bilin yabandadır"*; "*Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer"* veya *"Bu hayâle aldanan otlar davara benzer"* der.

Yûnus, tevhîd ehli bir mutasavvıftır. Ona göre, vücûd tektir. O da, mutlak varlık olan Cenâb-ı Hakk'a aittir. Eşya, Hakk'ın esmâ,

ef'âl ve sıfatlarının tecellîsidir. Her şey Hakk'a doğru sefer eden birer gölge yahut göle düşen yağmur danelerinin kabarcıkları gibi, ilâhî bir tecellîden ibarettir. Gölgenin veya su kabarcıklarının aslı yoktur. Sonuçta gölge gidecek, hakîkat kalacaktır. Eşyanın kendisine ait, müstakil bir vücûdu yoktur. Varlıklara bağımsız vücûdu varmış sanıyla yaklaşmak şirktir. Bunu yaşayan ve bilen Yûnus, "*Benden benliğim gitti hep mülkümü dost tuttu*" der. Ledün ilmi, insanın benliğinden soyunmasıyla başlar. İnsanı insan yapan öz, yaratılışındaki aşk cevheridir. Aşk, var olmanın sebebidir. Yaratılmışların kolu, kanadı ve vâsıtasıdır. Oldurucu ve erdirici bir güçtür. Kulun eksiklerini tamamlayan, onu Hakk'a lâyık kılan bir cevherdir. Bunun içindir ki Yûnus: *"Aşk gelince, cümle eksikler biter"* der.

Yûnus Emre, şiirlerinde işlediği sosyal hayât ve maddî kültür unsurlarından anlaşıldığı üzere, tasavvufu yaşarken *"bir lokma bir hırka"* kuralına dayanan durağan bir mistisizm düşüncesinden ziyade, *"el işte gönül oynaşta"* vecizesiyle izâh edilebilecek bir tasavvuf eğitiminden geçmiştir. Bir başka söyleyişle, Yûnus, çoklukta birlik (kesrette vahdet) bilinci içinde yaşamış bir erendir. *"Çalış, kazan, ye, yedir; bir gönül ele getir."* diyen bir sûfî için başka bir görüş ileri sürmek doğru değildir.

Yûnus Emre'nin san'atı

Milletimizin dili, fikri ve vicdânı olan Yûnus Emre'nin san'atını değerlendirirken, onun Kur'ân'a ve sünnete bağlı bir İslâm velîsi olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Onun şahsiyetini yoğuran en önemli unsur, Kur'ân'a, sünnete, ilâhî aşk ve irfana dayanan hakîkat bilgisidir. Bu özelliği esas olmak kaydıyla, Yûnus'un, dili, tefekkürü, değerleri ve idealize ettiği insan ve toplum anlayışı millîdir.

Yûnus Emre'nin san'atı, tefekkürüyle pareleldir. O, düşüncelerini işlerken kuru bir dil kullanmaz. Şiirlerinde akıcı, ahenkli bir üslûp ile yüksek bir estetik seviyeye ulaşır. Aynı zamanda bu fikirlerin şiirin sınırlı yapısı içinde kaybolup gitmediği de bir gerçektir.

Esasen ilk edebiyat tarihçi ve tenkitçileri diyebileceğimiz tezkireciler de bizim gibi düşünmektedir. Bu konuda Lâmiî Çelebi, şâirin şiirini anlatırken; *"Yûnus'un şiiri baştan başa tevhîd sırlarıyla dolu remizlerdir.*[133]" demektedir. Âşık Çelebi'ye göre Yûnus, irfân mektebinde okuyan bir ârif; sözü hâle dönüştüren bir Allah dostu ve sır sahiplerinin sırlarını açıklayan bir dilin sahibidir.[134]" *Bahrü'l-Velâye* adlı eserin yazarı Şeyhî Süleymân Köstendili'nin kanâati de bunlardan farklı değildir. Yûnus, Şeyhî'ye göre, Türkçe ibarelerle gazel ve ilâhî tarzında pek çok tasavvufî sırrı açıklamıştır[135]. Bursalı Mehmet Tahir'e göre, *"Yûnus'un ârifâne ilâhîleri sâde ve âmiyâne*

133 Lâmiî, Nefahât Tercemesi, s. 691.
134 Âşık Çelebî, Meşâirü'ş-Şuarâ, vr. 98b.
135 Şeyhî Süleyman Efendi, Bahrü'l-Velâye, vr. 143b.

olmakla beraber, pek çok ârife göre tasavvuf ilminin incelikleri ihtiva etmektedir.[136]"

Yûnus'un kültürü sadece kendisine has "Türkçe" bir sûfî dili kurmasıyla sınırlı değildir. Onun dîvânı'nda âyet ve hadislerden, klâsik dönem mutasavvıflarından ve halk kahramanlarından pek çok alıntılar vardır. Bu şiirlerde sosyal olayların ve mahallî hayâtın izlerini canlı olarak görmek mümkündür. Türklerin İslâm medeniyeti dairesine girmesiyle birlikte yaşamaya başladığı kültür değişmelerinin de canlı bir şâhidi olan Yûnus, şiirlerinde bilhassa benzetmelere başvurduğu yerlerde bu değişmelerle ilgili önemli ip uçları vermektedir. Kısaca ifade edecek olursak, mutasavvıfımızın eserindeki Türk toplumu, akıncı bir medeniyetten ekinci bir medeniyete geçişin özelliklerini yaşayan bir toplumdur.

Yûnus Mektebi

Mutasavvıfımızın şiirinde dikkatimizi çeken bir başka özellik de, irşâdî unsurlarla âşıkâne unsurların paralelliğidir. Bu yönüyle onun şiiri Hz. Mevlânâ'nın şiirine benzer. Şiirlerdeki öğreticilik, insana bıkkınlık verecek derecede değildir. Çünkü, bin bir aşk haliyle hallenen Yûnus, şiirinde tabiî bir edâ içindedir. Bu sebeple, denilebilir ki, ilâhîlerde, *ilme'l-yakîn* ve tefekkürle elde ettiği bilgi *ayne'l-yakîn* ve *hakke'l-yakîn* bilgi neticesinde meydana gelen hayrânlık ve aşkın potasında erimiştir. Yûnus, ilâhîlerinde insandaki değişmeyen özellik ve güzellikleri yakaladığı; sevgi, bilgi ahlâk, mutlak hakîkat, varlık, varoluş ve insan gibi bütün zaman ve mekânlarda tartışılan evrensel kavramlarla ilgili orijinal görüşler geliştirdiği için de ölümsüz bir klâsik kabul edilmelidir.

Nihâyet Yûnus şiirlerinde hayâtın kendisini anlatmaktadır.

Bu mektep şâir, klâsik sûfî kavramlarının Türkçe karşılıklarını ilk defa ve bilinçli olarak kullanan; kendisine hâs müşahhas bir ıstılâhî dil geliştiren kişidir. Anadolu'da Yûnus'tan sonra yaşayan pek çok şâir mutasavvıf artık Yûnus'un geliştirdiği bu dili kullanıp işlemiştir.

"Yûnus Mektebi"ni daha iyi anlamak ve şâirimizin asırlardan beri süregelen etkisini göstermek bakımından burada değişik zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşayan "Yûnus dilinden konuşan" bazı mutasavvıf şâirlerden de bahsetmek yerinde olacaktır. Bütün bu şâirler bir Yûnus ekolünün ve dilinin varlığını açıkça ortaya koyacak niteliktedir. Yûnus bir yerde şöyle der:

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

Yûnus kendisini her ne kadar -aralıklarla ve kesik kesik öten fakat sesi çok uzaklardan duyulan- "turaç kuşu"na benzetse de, bu, tevâzusundandır. Gerçekten de o, dost bahçesinin aşk terennüm

136 Bursalı Mehmed Tahir, Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyıh, Ulemâ, Şuarâ, Müverrîhin ve Etibbâ'nın Terâcim-i Ahvâli, İzmir 1324, s. 193.

eden bir bülbülüdür. Sonra gelenler bu aşk bülbülünün sesini taklit etmişlerdir.

Dîvânı bir tasavvuf ilmihâli olarak kullanılan ve hemen hemen bütün şiirleri Yûnus'a nazire olan XVII. asırda yaşayan Halvetî şâiri Niyâzî-i Mısrî'nin[137]:

Niyâzî'nin ağzından Yûnus durur söyleyen
Herkese çün cân gerek Yûnus durur cân bana

(Niyâzî'nin ağzından konuşan Yûnus'tur. Herkese hayât kaynağı olan bir mürşid gereklidir. Benim hayât ve ilhâm kaynağım da Yûnus'tur.) dediğine bakılacak olursa, Anadolu ve Rumeli coğrafyasında oluşan tasavvuf edebiyatı, esasen Yûnus Emre'den ibarettir. Yûnus'un anlaşılması demek, gerçekte Türkçe'nin, Türk dilinin ve bir bütün olarak İslâm tasavvufunun anlaşılması demek olacaktır. Bütün bu ifadelerin kanıtı Yûnus takipçilerinin dîvânlarında mevcuttur. Nitekim XVI. asır erenlerinden Elmalılı Vâhib Ümmî'nin:

Biz Yûnus'un sebakın evliyâdan okuduk
Gizli değil belliyiz şimdi zamân içinde

(Biz Yûnus'un ilâhîlerinde dile getirdiği hakîkatleri evliyâdan okuduk. Bu bilgileri zaman içinde hazmedip açığa çıkardık.) beytinde söz ettiği "Yûnus'un sebakı", mutasavvıfın dîvânındaki düşüncelerinden başka bir şey değildir. Vâhib Ümmî'nin bu dersi, yani Yûnus'un fikirlerini "evliyâ" diye bahsettiği üstâdı Yiğitbaşı Ahmed Efendi'den aldığı mâlûmdur. Bu etki günümüze kadar dalga dalga devam etmiş gelmiştir. Nihayet Hak dostlarından Üsküdarlı Nasûhî (ö. 1718)'nin dervişi Enderun Kahyası İbrâhîm Efendi'ye gönderdiği bir mektûbunda söylediği *"Yûnus, Mısrî, Nasûhî gönlü birdir, birdedir, bir iledir.*[138]*"* sözü Yûnus'un vahdet ehli bir Hak dostu olarak tesirini çok iyi anlatmaktadır.

Diğer taraftan Yûnus'tan hemen sonra onun izinden giden, ayak bastığı yerlere ayak basarak seyr ü sülûk eden ve yol tecrübelerini söze döken pek çok mutasavvıf şâir yetişmiştir. Niyâzî-i Mısrî Hazretleri bir yerde: *"Bu Mısrî denen balçığı her bir ayak basmak gerek"* der. Mısrî olabilmek için bu elzemdir. Yûnus olmak için de, Yûnus'un izine basmak, onun yüzünü sürdüğü eşiğe yüz sürmek gerekir. Nitekim Yûnus'tan sonra onun üslûbuyla nutuklar kaleme alan ehlullahın her biri, gerçekte birer Yûnus yorumcusudur.

Esasen yazdığı şiirlerin hangi gönüllerde karşılık bulacağını daha bunları söylerken bilen Yûnus'un, şâirliğini isbât etmek gibi bir düşüncesi yoktu. O, eşyânın hakîkati için yollara düşmüştü; işi san'atla değil, "Sâni'" ile, nakışla değil "nakkâş" ile alâkalıydı. Hak sırrının peşindeydi. Nihâyet sabırla aradığını buldu, *"Hak'dan gelen şerbeti içti."* Yol tecrübelerini anlattı, ancak sırrını nâdâna vermedi. *"Boncuk değil sır sözü!"* diyerek dürr-i yektânın nâdânın eline verilmeyeceğini söyledi. O, Muhammedî sırra ulaşmak isteyenlere *"Yûnus'un sözü şiirden, ammâ aslıdır kitâbdan"* diyerek hakîkatin

137 Muhammed Nûr, Mısrî Niyâzî Dîvânı Şerhi, İstanbul 1976, s. 36.

138 Üsküdarlı Nasûhî, Mürâselât, MÜ. İlâhiyat Fakültesi Ktp. Tasnif dışı Yz. , Vr. 4a.

kaynağını gösteriyordu. Kaynak, *"Ümmü'l-kitâb"* idi. Ümmü'l-Kitâb (Özü Hakk'ın zatında gizli olan ana kitap Ra'd/39) okunmalıydı. Yûnus bu noktada bizi yaşadığı manevî hâlleri, nefeslerinde anlattığı gerçekleri tefekküre davet ediyordu. Yûnus bize bu daveti annemizin anladığı dil ile, "ana dilimiz Türkçe" ile yaptı. O, henüz emekleme dönemini yaşayan, sokakta ve evde konuşulan basit bir dili alıp mânâ dili haline getirmiş büyük bir kabiliyet idi. Bu sebeple hemen anlaşılmadı fakat, "devr ü zamân içinde" konuşulacağını, anlaşılacağını ve yorumlanacağını söylüyordu:

Yûnus senin sözlerin mânâdır bilenlere
Söyleyeler sözünü devr ü zamân içinde

Nitekim Yûnus'un sesi yankı bulmuş ve kendisinden sonra sayısız Allah dostu şâir, onun gözü ve dili olmuş, onun üslûbuyla binlerce ilâhî kaleme almışlardır. Bugün bu şahısların ve ortaya koydukları eserlerin tam bir listesini çıkarmak bile mümkün değildir.

***

Sözün özü, Yûnus Emre ilâhîleriyle, cân evimizde imân meşâlesini ateşleyip gitmiş, adını sonsuza mühürlemiş bir gönül insanıdır. Biz onun sözleriyle, dünyaya, davâ için değil mânâ için geldiğimizi fark ettik. İnsan olmanın, gönül yapmanın, Muhammedî ahlâkın, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmanın ne demek olduğunu öğrendik. Biz onun sözleriyle sevgi ve bilgi kanatlarıyla aslımıza nasıl döneceğimizi anladık.

Yûnus Emre...

Dün olduğu gibi bugün de ilâhîleriyle ölü gönüllerimize nefes olmaya, gönüller yapmaya devam etmektedir, vesselâm.

***

1 İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

2 Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

3 Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp katı kışa benzer

4 Ol sultân kapısında ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

5 Ayn-ı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendine düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

6 Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

7 Âşık gönlü dölenmez mâşûkun bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

8 Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

9 Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden ondan dervîşe benzer

***

1 Aşkın odu yüreğimde neler eyler neler eyler
Bugün bir âşıkı gördüm bu derdimden haber söyler

2 Gelin hey dertliler gelin bu derdimden siz de alın
Dertli bilir dertli hâlin ya dertsizler bunda neyler

3 Kimisi dost yüzün gördü kimi dahi görem derdi
Âşık mâşûkuna erdi uş yine bayram eyler

4 Bugün Mansûr olup n'idem şeyhimin yüzünü görem
Maksûdum bu idi erem âşık yine derdin söyler

5 Yûnus eydür âşık oldum mâşûkun derdinden öldüm
Teveccüh mâşûka kıldım onun ile gönlün eğler

***

1 Yâr yüreğim yâr gör ki neler var
Bu halk içinde bize güler var

2 Ko gülen gülsün hak bizim olsun
Gâfil ne bilir Hakk'ı sever var

3 Bu yol uzakdır menzili çokdur
Geçidi yokdur derin sular var

4 Girdik bu yola aşk ile bile
Gurbetlik ile bizi salar var

5 Her kim merdâne gelsin meydâna
Kalmasın câna kimde hüner var

6 Gözleri giryân ciğeri püryân
Olmuşlar hayrân dîvâneler var

7 Yûnus sen bunda meydân isteme
Meydân içinde merdâneler var

ŞEYH EDEBÂLÎ

Osmanlı Devleti'nin manevi kurucusu olarak bilinen Şeyh Edebâlî (k.s.)'nin hayatı ve kişiliği hakkındaki bilgiler farklıdır. Bir rivayete göre Karaman'da, diğer bir rivayete göre de Kırşehir'de doğmuştur. Abdi-Zâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, "Amasya Tarihi"nde kaynak göstermeden Edebâlî'nin asıl isminin *"İmamüddin Mustafa b. İbrahim b. İnac el-Kırşehrî"* olduğunu yazar.[1] Bu künyeden hareketle Edebâlî'nin 1208 yılında Kırşehir ili Mucur ilçesi İnaç Köyü'nde doğduğu da kabul edilir ve her yıl anma günü düzenlenir. Kroniklerde ve vakıf belgelerinde "*Ede Şeyh*"[2], "*Ata Bâlî*"[3], "*Bâlî Şeyh*"[4], *"Koca Şeyh"*[5] ve *"Ede Bâlî"*[6] isimleriyle de zikredilir. Merv şehrinde doğduğu da rivayet edilse de kaynak gösterilmez.

Edebâlî, ilk tahsilini Karaman'da yapar. Hanefi fakihi *Necmeddin ez-Zahidî*'nin öğrencisi olur. Daha sonra Dımaşk (Şam)'a giderek *Sadreddin Süleyman b. Ebü'l-İz* ve *Cemaleddin el-Hasirî* gibi dönemin tanınmış alimlerinden dini ilimler tahsil eder.[7] "Sicill-i Osmânî"de *"Konya ulemâsının meşhurlarından"* ifadesi kullanılır.[8] Tahsilini tamamlayarak Anadolu'ya dönen Edebâli, Kırşehir'e bağlı İnaç Köyü'nü yurt tutarak yerleşir.

Vefâî şeyhi Edebâlî

Kaynaklarda Şeyh Edebâlî'nin tarikâtı hakkında değişik görüşler ileri sürülse de genel kabül, *Tâcü'l-ârifîn Ebü'l-Vefâ Bağdâdî* (v. 501/1107)'nin kurucu pîri olduğu *"Vefâiyye"* tarikâtına mensuptur.[9] Mûteber kaynaklara göre Hacı Bektaş-ı Veli'nin de şeyhi olan ve "Baba Rasul" lakabıyla meşhur *Baba İlyas Horasânî*'den manevî feyiz alır. Baba İlyas'ın şeyhi de Mardin-Dedeköy'de medfûn olan *Dede Garkın*'dır. Dede Garkın, Bağdat'ta Kürt asıllı bir mutasavvıf olan Tâcü'l-ârifîn Ebü'l-Vefâ Bağdâdî (v. 501/1107) tarafından kurulup zamanla kuzey Irak ve Anadolu'ya yayılan "Vefâiyye" tarîkatının bir şeyhidir.[10]

1 Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin Efendi, Amasya Tarihi III, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 1986, s. 206.

2 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 58.

3 Kamil Şahin, "Edebali", TDViA, 10. Cilt (1994) s. 393; VGM Arşivi, Bursa-Muhasebe, nr. 491/1, sıra 447.

4 Kırıkkale iline bağlı "Balışeyh" ilçesinin adını Edebâlî'den aldığı da rivayetler arasındadır. İlçe merkezinde Selçuklu dönemi yapısı Ballı Camii ve Ballı Dede türbesi bulunmaktadır.(http://www.baliseyh.gov.tr/tarih.asp)

5 Halime Doğru, *"Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi"*, Sosyal Bilimler Dergisi 2000-2001, s. 116-117.

6 Hadidi, Tevârih-i Âl-i Osman, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 30.

7 Seyfettin Erşahin, *"Türk Hakimiyet Geleneğinde Bilge Kişi: Osmanlı Hakimiyetinde Şeyh Edebalı Örneği, İslami Araştırmalar"*, XII/3-4, 1999, s. 305.

8 Mehmed Süreyya, Sicilli-i Osmânî, (Haz: Nuri Akbayar), C. 2, İstanbul 1996, s. 440.

9 Ahmet Şimşirgil, Birincil Kaynaklardan Osmanlı Tarihi Kayı I, İstanbul, 2008, s. 27.

10 Daha geniş bilgi için bak: Necdet Tosun, *"Yûnus Emre Rifâî, Hacı Bektaş Vefâî"*, Tasavvuf Dergisi, Yıl: 14 [Ocak-Haziran 2013] Sayı: 31, s. 115.

Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhusrev zamanında Anadolu'da başlayan ve siyasi amaçlı "Babailer İsyanı" 1239-40 yıllarında bastırılır. Bu isyandan sonra Selçulu yönetimi Babaî derviş ve halifeleri hakkında sıkı takibat başlatır. Ehl-i sünnet akidesine bağlı bazı dervişler başka yerlere hicret eder. Şeyh Edebâlî de İnanç Köyü'nden ayrılarak Kırıkkale iline bağlı *"Balışeyh"* ilçesine yerleşir.[11]

Vefâîyye tarikatının, Osmanlı topraklarında ilk temsilcisi Şeyh Edebâlî'dir. Sonraki yıllarda da Vefaiyye tarikatı *Geyikli Baba*, meşhur Osmanlı tarihçisi *Aşıkpaşazâde* ve onun damadı *Seyyid Velâyet* tarafından Osmanlı coğrafyasında temsil edilir. Tarikat, tıpkı "Erdebiliyye" gibi başlangıçta sünnî bir karakter arz ederken, bilhassa göçebe Türkmen zümreleri arasında yayılmasından sonra gayrisünnî bir yapıya bürünür. Bununla birlikte Aşıkpaşazâde ve Seyyid Velâyet örneklerinde görüldüğü üzere Osmanlı klasik döneminde de hâlâ sünnî geleneğini temsil eden şeyhlerin mevcudiyeti bilinmektedir[12].

Bâlî Şeyh

Şeyh Edebâlî'nin bir adının da "Bâlî Şeyh" olduğunu yukarıda zikretmiştik.[13] Kanaatimizce 1240 yılından sonra yani Babai İsyanı sonrası Kırşehri (Kırşehir)'nden hicret ederek, Hacı Bektâş-ı Veli halifelerinden olan ve Evliyâ Çelebi'nin de ziyaret ettiği *"Koçu Baba"*'nın tekkesine yakın bir yere yerleşir[14]. Burası daha sonra "Bâlî-Şeyh" Köyü adıyla anılır ve Kengırı (Çankırı) Livâsı Kal'acık (Kalecik) kazâsına bağlanır. "Bâlî-Şeyh" Köyü, 1530 yılı Osmanlı tahririnde Kengırı Kal'acık kazâsına bağlı bir yerleşme olup "Kasım Bey Zâviyesi Evkâfı'nın vakıf köyüdür: *"Karye-i Bâlî Şeyh nam-ı diğer İsfehân [İlhân], hane 93, mücerred 32, hasıl 8959 [akçe]."*[15] Ayrıca 1530 tahririnde Çankırı livasında "Yörükân"a tabi *"İnanç cemaati"* bulunmaktadır.[16] Günümüzde de Çankırı iline bağlı İnaç Köyü vardır.

Günümüzde Kırıkkale Balışeyh ilçe merkezinde Selçuklu döneminde diğer bir görüşe göre de onaltıncı yüzyılda yapıldığı tahmin edilen *"Balî Şeyh Camii"*[17] ve *"Ballı Baba"* Türbesi bulunmaktadır. Bölgeye yaptığımız ziyarette caminin minareli ve kitabesiz, bakımlı ve ahşap işçiliğinin de güzel olduğunu gördük. Bölgede çok sayıda antik çağlara ait mermer yapı malzemeleri vardır.

*

Şeyh Edebâlî'nin Eskişehir coğrafyasına hangi yıllarda yerleştiği hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Edebâli'nin tahsilini tamamlamasının ardından, Eskişehir ile Söğüt arasında bulunan Çukurhisar bölgesinin güneydoğusunda kalan *"İt Burnu"* sahrasında oturduğunu zikreder.[18]

Klasik nakillere göre Osmanoğulları'nın atası Ertuğrul Gazi ve Karakeçili Türkmenleri, Moğol istilası üzerine Doğu Anadolu'dan

11 Bayram Sakallı, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Yıllarında Şeyh Edebalı", Türk Yurdu, 19-20, 148-149, (Aralık 1999-Ocak 2000), 50-56; Kadir Özköse, Anadolu Tasavvuf Önderleri, Konya 2008, s. 142.

12 Haşim Şahin, "Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikatı", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi / 2014 / 70.

13 Bayram Sakallı, agm., s. 50-56; Kadir Özköse, age., s. 142.

14 Abdülkerim Erdoğan, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Ankara 2013, Ankara s. 23-26.

15 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri-II (937/1530), Ankara 1995, s. 746; Bayram Sakallı, *agm,* s. 50-56.

16 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri-II (937/1530), Ankara 1995, s. 707.

17 Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, I, Ankara 1983, s. 511-513.

18 ismail H. Uzunçarşılı, age., s. 60.

Şeyh Süleyman Türbesi. Uludere, Tepebaşı, 2014.

gerekli izni verir ve Ertuğrul Gazi, aşireti ile birlikte batıya doğru hareket ederek, Bizans sınırına yakın olan Bilecik-Söğüt dolaylarına, Aşağı Sakarya havzasına yerleşir. Kanaatimizce Ertuğrul Gazi, Şeyh Edebâlî ile Ankara yıllarında tanışmış ve batıya göçlerin başlamasıyla Sultanönü (Eskişehir) civarına yerleşir.[20]

*

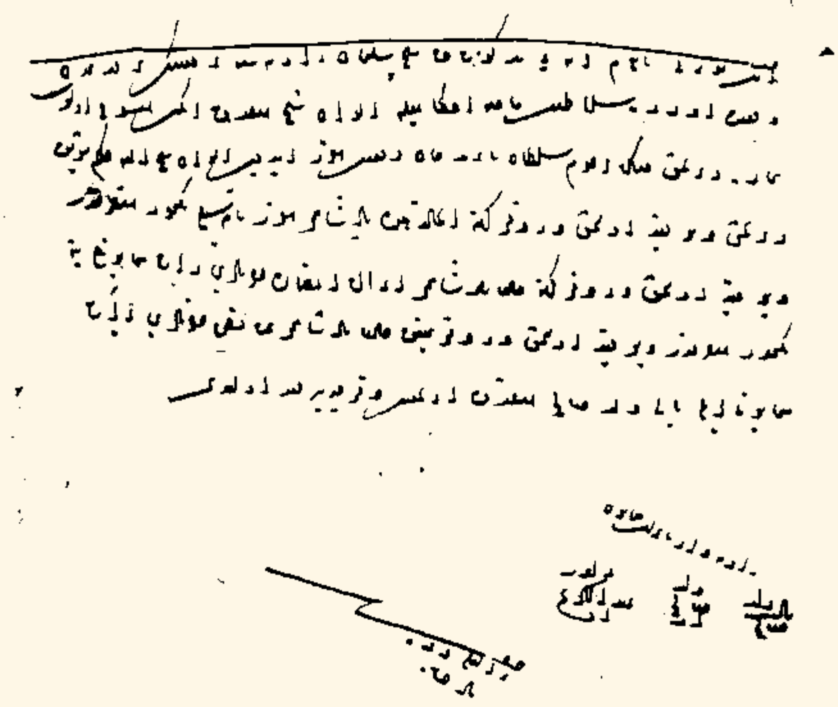
Anadolu Selçukluları döneminde İç Anadolu'nun Kızılırmak ve Sakarya nehri, Ankara Çayı, Kirmir Çayı, Seyyidî ve Porsuk Çayı vadilerinde çok sayıda "seyyid/seydî", "dervîş", "baba", "şeyh", "hacı", "hoca/hâce", "ahî" ve "gazi" unvanlı dervişlerin zâviyeleri bulunmaktadır. Anadolu'da "fütüvvet ve mürüvvet ehli" ahî reisleriyle de sıkı ilişkisi bulunan Şeyh Edebâlî, Ertuğrul Gazi ve aşiretinin bulunduğu bölgeler olan Eskişehir ile Söğüt arasındaki Çukurhisar'ın güney doğusu ve Karacahisar'ın kuzeyinde olan *"İt Burnu"* nam-ı diğer *"Kelb Burnu"* mevkiine yerleşir ve burada bir tekke kurar.[21] Ancak Aşıkpaşa'nın adını zikrettiği *"Beştaş Tekkesi"* ile İtburnu (Uludere) Köyü'nde bulunan *"Şeyh Süleyman Tekkesi"* Osmanlı tahrir ve defterlerinde ayrı ayrı kaydedilir.

Şeyh Süleyman Zâviyesi

Kaynaklarda Şeyh Edebâlî'nin İtburnu (Uludere) Köyü'nde bir zâviye kurduğu kaydedilirse de Vakıf defterlerinde bu zâviyenin Şeyh Süleyman'a ait olduğu anlaşılmaktadır. 1530 tahririnde Sul-

20 Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, Câm-ı Cem Âyîn, (Sad: F. Kırzıoğlu), Osmanlı Tarihleri I, İstanbul 1947, s. 394.

21 Neşri, Kitâb-ı Cihannümâ, (Haz. Mehmed Altay Köymen), s. 85; Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s. 9; Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz. Atsız, İstanbul 2011, s. 21.

Şeyh Süleyman Zâviyesi vakıf kaydı.

tanönü livâsı Eskişehir kazası Karacaşehir nahiyesine bağlı Kelb Burnu (İt Burnu) köyü padişah hassı ve ortakçılara aittir:[22]

Karye-i Kelb Burnu: Ortakçı 36 (nefer), mücerred 5, pîr 1, ma'lûl 1, hane 38, hasıl 6507 [akçe].

Kaynaklarda "Beş-taş tekkesi"[23] adıyla zikredilen yapıya ait mermer sütunlar da Uludere (İt Burnu) Köyü'ne yaklaşık 3 km. mesafede hakim bir tepe üzerindedir.

541 numaralı ve H.983/M.1575 tarihli Evkâf-ı Sultanönü Livâsı Evkâf Defteri'nde İt Burnu (Uludere) Köyü'nde *"Şeyh Süleyman Zâviyesi vakfı"* kaydı şöyledir:[24]

Karye-i İt Burnu: tabi-i mezbûr karye-i mezkûrda Şeyh Süleymân zâviyesine bir çiftlik yer kadimden vakfiyet üzere selâtin-i maziye ahkamiyle Elvân Şeyh mutasarrıf iken mensûh olub timara verilmiş. Sonra merhûm Sultân Bâyezid Hân vakfiyyeti mukarrer idüb Elvân Şeyh eline hükm-i şerîf virmiş deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. El-haletü hazihi padişâhımız mukarrernâmesiyle Tegmûr [Timûr] mutasarrıfdır deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişahımız eizallahu ensarehu e'berât-ı hümâyunulıyle yine Tegmûr [Timûr] mutasarrıfdır deyu kaydolunmuş der defter-i Kirmasti. Haliya padişahımız 'izze nasrehu berat-ı hümayunuyle Bâlî veledi Salih mutasarrıf itmeğin defter-i Cedîde kaydolundu. Zâviyedâr berât-ı hümayun Bâlî veledi Salih.

Vakıf kaydına göre kadîmden Şeyh Süleyman Zâviyesi'nin İt Burnu Köyü'nde bir çiftlik yer (takriben 100-150 dönüm) miktarın-

22 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri-I (937/1530), Ankara 1993, s. 225.

23 TKGM Arşivi, Evkâf Defteri, No: 541, v. 19a.

24 TKGM Arşivi, Evkâf Defteri, No: 541, v. 26a.

Şeyh Süleyman Zâviyesi'ne ait mermer sütunlar. Uludere, Tepebaşı, 2014.

da vakıf mülkü vardır. Eskiden beri bu yere Elvân Şeyh mutasarrıf iken daha sonra elinden alınarak timara verilir. Sultân II. Bâyezid Han, bu vakıf mülkü timardan geri alarak Elvân Şeyh'e geri verir. "Kadimden" ifadesinden Şeyh Süleyman'ın Osmanlı'nın ilk yıllarında veya daha öncesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Kısacası İt Burnu Köyü'nde Şeyh Edebâlî'ye ait bir zâviye kaydına rastlanmamıştır. Buna rağmen *"Koca Şeyh"* adıyla da bilinen Şeyh Edebâlî'nin oğlu Mehmed Paşa'nın İt Burnu Köyü'nde bir parça mülkü bulunmaktadır:[25]

Karye-i İt Burnu: Karye-i mezkûrede Köpek-özi dimekle ma'rûf yerde Koca Şeyh oğlu Mehmed hükm-i cihan meta'ı ile mutasarrıfmış sonra mensûh olub timara verilmiş ba'dehu vakfiyeti mukarrer dutulub karındâşı İlyâs'a verilmiş deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Haliya Mûsa Şeyh nam kimesne padişahımız mukarrernâmesiyle mutasarrıfdır deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişahımız 'izze nasrehu hazretleri nişân-ı hümâyunu ile Musa Şeyh mutasarrıfdır der defter-i Atîk. Haliya padişahımız e'izallahu ensarehu hazretleri berât-ı humayunu ile Ahmed Çelebî mutasarrıf olmağın defter-i cedîde kaydolundı.

Günümüzde Uludere Köyü'nde bulunan ve "Büyük Şeyhin Tekkesi" olarak anılan Şeyh Süleyman Türbesi, büyük bir avlu içinde-

25 TKGM Arşivi, Evkâf Defteri, No: 541, v. 28a.

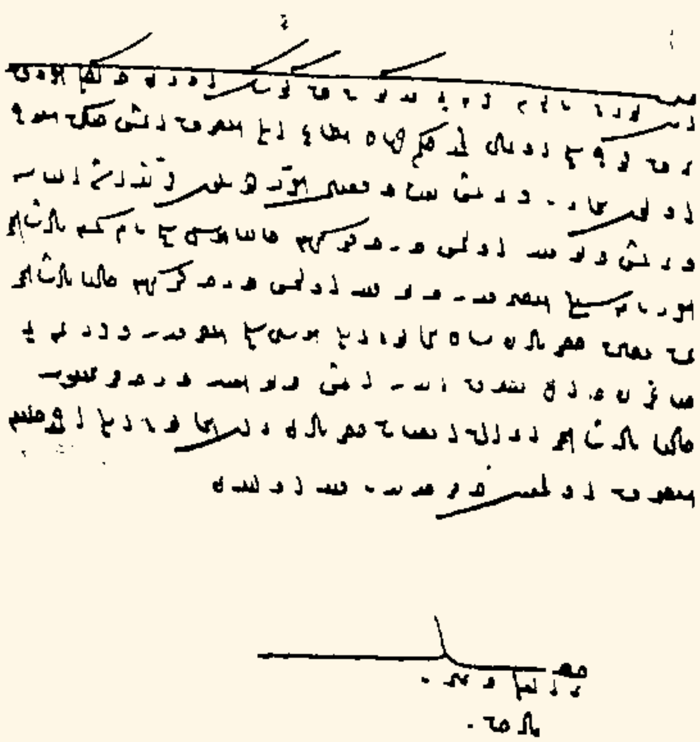

Şeyh Süleyman'ın mezarı ve çevrede bulunan diğer mezarlar. Uludere, Tepebaşı, 2014.

İt Burnu (Uludere) Köyü'nde "Koca Şeyh" (Edebâlî) evladına ait vakıf kaydı.

Seydî Kılavuzlar Türbesi'nden. Uludere, Tepebaşı, 2014.

dir. Kitabesi bulunmayan türbe sonradan yapılan onarımlarda özgün mimarisini kaybetmiştir. Avlu duvarlarında, hazirede bulunan mezarların başında ve çevrede çok sayıda antik çağlara ait mermer sütunlar ile yapı malzemeleri görülür. Bazı araştırmacılar ise Şeyh Süleyman'ın Edebâlî zâviyesinin postnişinlerinden olabileceğini savunur.[26] Vakıf kaydına göre ise bu zâviye Şeyh Süleyman'a aittir. Yöre halkı da "Büyük Şeyh"i Şeyh Edebali olarak bilir ve bu zâviyeyide Şeyh Edebali'nin ilk tekkesi olarak kabul eder.

Uludere Köyü içinde *"Orta Tekke"* ve *"Seydî Kılavuzlar Tekkesi"* adıyla anılan ikinci bir türbe daha bulunmaktadır. Avlu içinde bulunan türbenin inşa kitabesi yoktur. Zaman içinde mahalli onarımlar gören yapının içinde kitabesiz beş mezar bulunmaktadır. Türbenin ve avlunun yapımında çok sayıda antik çağlara ait devşirme yapı malzemesi kullanılmıştır. Vakıf kayıtlarında adını henüz tespit edemediğimiz bu zâviye binasının içinde kaçak kazı çalışması yapılmıştır. Mahalli imkanlarla korunan türbenin acil onarıma ihtiyacı vardır.

Eskişehir Ede Zâviyesi

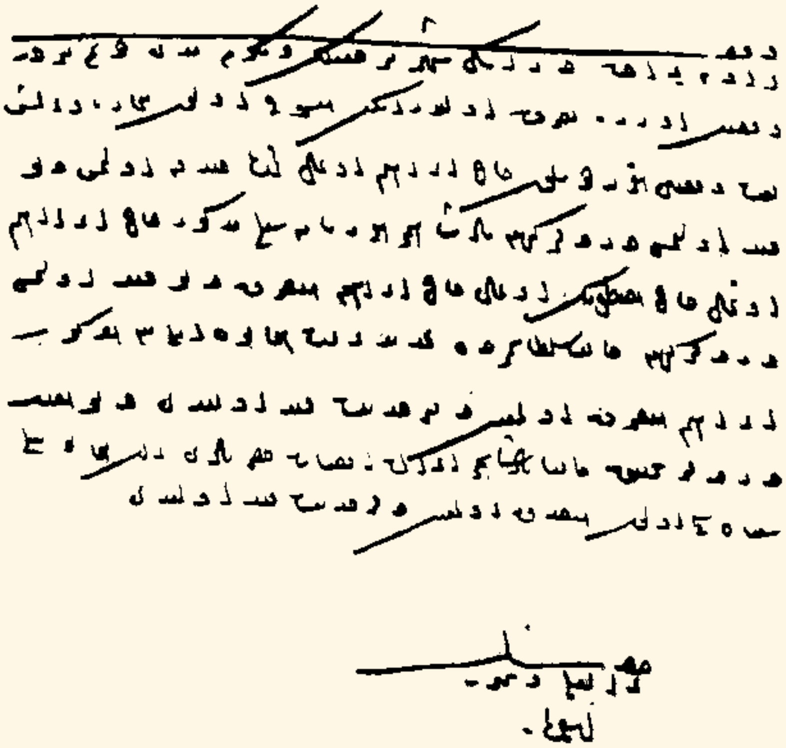
Eskişehir'de bulunan "Ede Zâviyesi"nin Şeyh Edebâli adına yapılmış bir zâviye olduğu kanaatindeyiz. Bazı yayınlarda bu zâviye sehven "Ahî Ede" olarak tanıtılmıştır.[27] Sultan II. Selim döneminde yazılan H.983/M.1575 tarihli Sultanönü Evkâf Defteri'nde "Ede Zâviyesi Vakfı" kaydı şöyledir:[28]

Vakf-ı Zâviye-i Ede der Eskişehir. Bir çiftlik ve yirmi yedi dönüm yerdir. Vakfiyet üzere tasarruf olunur iken mensûh olub timara verilmiş. Ba'de vakfı mukarrer dutulub Hacı İbrahim oğlu Mehmed'e sadaka olunmuş deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Padişahımız mukarrernâmesiyle mezkûr Hacı İbrahim oğlu Hacı Mustafa'nın oğlu Hacı İbrahim mutasarrıf deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Haliyâ sultanımızdan cedid berat-ı humayûn ile yine mezkûr İbrahim mutasarrıf olmagın defter-i Cedîde kaydolundu deyu mukayyed der defter-i Atik. Haliya padişahımız e'izzeallahu-

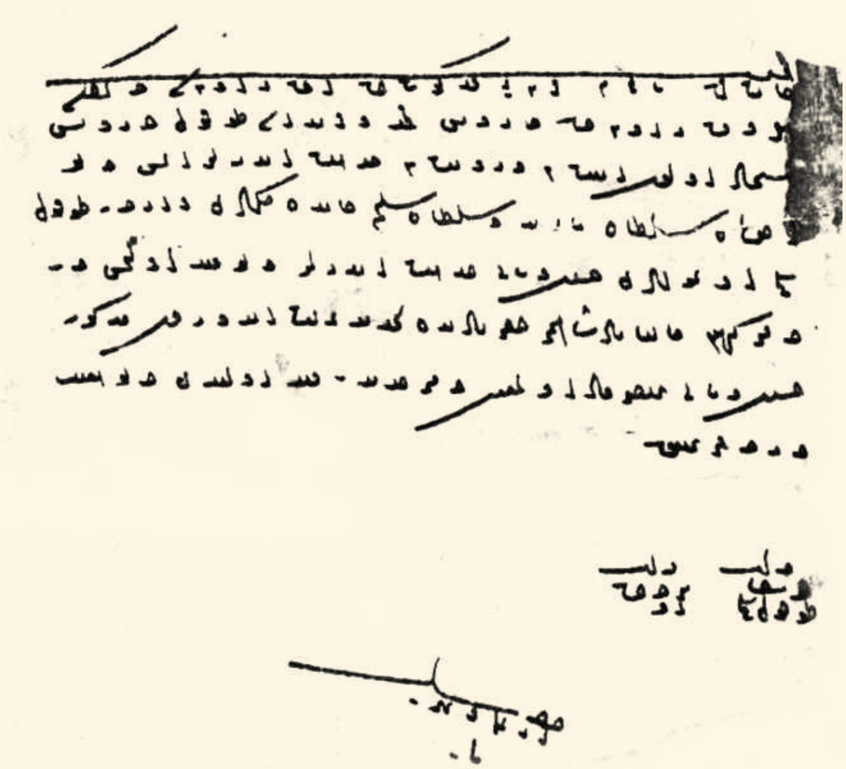
26 Halime Doğru, XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul 1992, s. 81.

27 Cezmi Karasu-Tuğçe M. Sakarya-Oktay Berber, Osmangazi ilkler ve Karacahisar, Ankara 2010, s. 70.

28 TKGM Arşivi, Evkâf Defteri, No: 541, v. 23b.

Eskişehir Merkez Ede Zâviyesi vakıf kaydı.

Eskişehir Hankara Ede Zâviyesi vakıf kaydı.

ensarehu hazretleri berât-ı humayuniyle Şa'ban Şeyh olub muta-sarrıf olmagın defter-i Cedîde kaydolundu.

Vakıf kaydına göre Ede zâviyesinin yirmi yedi dönümlük bir çiftlik yeri vardır. II. Selim zamanında zâviyenin şeyhi Şaban'dır.

Hankaraağaç (Hankara) Köyü yakınında bulunan zâviye haziresi. Han, Eskişehir, 2014.

Eskişehir'de ikinci bir "Ede Zâviyesi Vakfı" bulunmaktadır. Aynı defterde bulunan Ede Zâviyesi vakfı kaydı şöyledir:[29]

Karye-i Harkara? tabi-i mezbûr [Eskişehir]. Karye-i mezburede Ede Zâviyesi dimekle ma'rûf zâviyede Dervîş Mehmed ve garındaşı Tokul Derviş şeyhler olub ayende ve revendeye hidmet ederler imiş deyu merhûmân Sultân Bâyezid ve Sultân Selîm Hân'dan hükümleri vardır. Tokul Şeyh oğulları Habib ve Bâli hidmet iderler deyu kaydolunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişahımız hazretlerinden cedid berât itdirüb mezkûr Habib ve Bâli mutasarrıflar olmagın defter-i Cedide kaydolundu deyu mukayyed der defter-i Atik.

Harkara kelimesini "Hankara" olarak kabul edersek 1530 yılında sipahi timarı olan ve günümüzde Hankaraağaç adıyla bilinen yerleşmedir. Bölgede yaptığımız alan araştırmasında yerleşmenin yakınında ve eski kervan yolu üzerinde harap olmuş bir zâviye yeri tespit edilmiştir.

Şeyh Edebâlî ve Osman Bey

Şeyh Edebâlî, ilim sahibi ve ilmiyle amel eden bir bilge olduğu için halkın onun zaviyesini sık sık ziyaret ettiği rivayet edilir.[30] Aşıkpaşazade de Osman Bey'in Şeyh Edebâlî'yi sıkca ziyaret ettiğini kaydeder. Edebâlî'yi büyük bir bilge olarak kabul eden Osman Bey, sohbetlerine katılır, misafiri olur, bazı konularda da görüşünü alır ve istişarelerde bulunur.

Neşri ise Edebâlî'nin dervîş kişiliğini şöyle anlatır: *"Gayet kemal sahiplerindendi, veliliği, kerameti belli olmuştu, halkın itikat et-*

29 TKGM Arşivi, Evkâf Defteri, No: 541, v. 22a.

30 Taşköprülüzade, Osmanlı Bilginleri, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, (Ter: Muharrem Tan), İstanbul 2007, s. 23.

Beştaş Zâviyesi kalıntıları ve Uludere Köyü.
Uludere, Tepebaşı, 2014.

Nazm:

Dîr oğlum fırsât ve nusret senindir / Hidâyet menzili ni'met senindir
Sana virildi taht düşmesin baht / Ezelî ta ebed devlet senindir
...

Şeyh Edebâlî kim Osman Gazi'nin düşüni tâ'bîr eyledi ve padişâhlığı kendüye ve neseb ve nesline muştuladı...

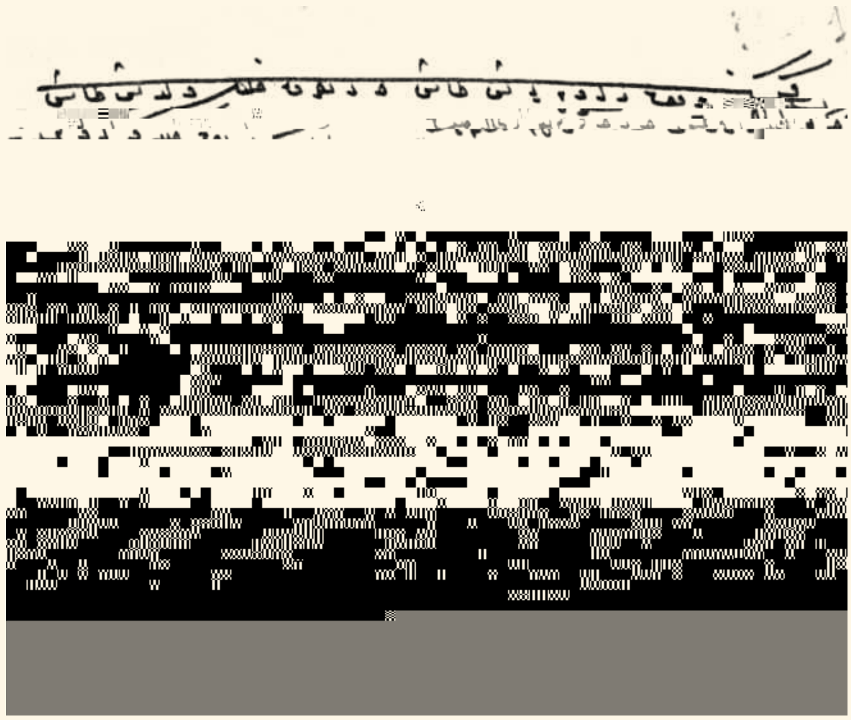
Şeyh Edebâli'nin Osman Gazi ile evlenen kızının adı vakıf belgeleri ve diğer kaynaklara göre "Malhûn Hatûn" değil, *"Rabî'a Bâlâ Hâtun"* olup *Şeyhzâde Alaaddîn*'in annesidir. Dolayısıyla Sultân Orhan'ın annesi, bir Selçuklu veziri olan *Ömer Bey*'in kızıdır.[38]

Beştaş Tekkesi:

Aşıkpaşazade, Osman Gazi Karacahisar Kalesi'ni aldıktan sonra Köse Mihâl ve gazilerle birlikte Mudurnu-Göynük seferine çıkarken çevreye hakim bir tepe üzerinde bulunan Beştaş Tekkesi'ne uğrar. Tekke şeyhinden destur alır. Aşıkpaşazâde bu görüşmeyi şöyle anlatır:[39]

38 Oruç Beğ, age., s. 9; Hadidi, age., s. 32.
39 Aşıkpaşazade, Târih, İstanbul 1332, s. 12-13.

Osman Gazi sancak beği olub ata bindi, Köse Mihâl daim anınla bile olurdı. Ekseri bu gâzilerin hidmetkârları Harmankaya kafirleri

Beştaş Zâviyesi vakıf kaydı.

mutasarrıflardır. Ayendeye ve revendeye hidmet ider deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. Haliya padişahımız (...) hazretleri nişân-ı humayuniyle Sefer veledi Mahmûd mutasarrıflardır. Ba'dehu berat-ı Padişâhi ile Halil nam kimesneye sadaka olunmağın defter-i Cedîde kaydolundu deyu mukayyed der defter-i Atîk. Haliya padişâhımız hazretlerinin nişân-ı berâtıyle Arslan Şeyh veledi Mahmûd ve (...) veledi Arslan ber-vech-i iştirak mutasarrıflar olmağın defter-i Cedîde kaydolundu. Hasıl 4211 [akçe].

Vakıf kaydındanda anlaşılacağı üzere Beştâş Zâviyesi'nde Şeyh Edebâlî'nin adı hiç zikredilmemektedir. Alan araştırmamızda Uludere eski adıyla "İt Burnu" Köyü'ne yakın ve çevreye hakim bir tepe üzerinde önceden dikili olan beş adet iri mermer yapı taşlarının kaçak kazı sonucu bazılarının kırıldığını ve çevrede tahribat yapıldığını gördük. Antik çağlara ait mermer sütunların da bulunduğu alanda eski seramik ve tuğla parçaları da görülmektedir. Çevresi tarım alanı olan bölgede kazı çalışmaları yapılarak, sahanın incelenmesinde fayda görüyoruz.

Sonuç olarak Şeyh Süleyman Zâviyesi ile Beştaş Zâviyesi ayrı ayrı yapılar olup, kurucuları da ayrı şahsiyetlerdir. Şeyh Edebâlî'ye ait olduğuna dair de vakıf belgelerinde bir kayıt yoktur. Ancak Şeyh Edebâlî, Bilecik merkezinde zâviye kurmadan önce bu tekkelerde belli bir müddet ikamet etmiş olabilir.

Şeyh Edebâlî ve Karaca Hisar

Osman Gazi, H. 687/M.1288 yılında Bizans tekfurunun elinde bulunan Karaca Hisar'ı alır. Âşıkpaşazâde, Karacahisar'ın fethi sonrasını şöyle anlatır:[41]

41 Aşıkpaşazade, Târih, s. 18-19.

Karaca Hisarı aldı şehrin evleri boş kaldı. Germiyân vilâyetinden ve gayri vilâyetden hayli halk geldi. Osman Gazi'den evler dilediler. Osman Gazi de virdi. Sehl zamanda ma'mûr oldı. Bir nice kiliseler dahi vardı mescid itdiler ve pazâr dahi turgırdılar. Ve bu kaum ittifak itdiler kim cum'a namazın kılalım ve hem bir kâdı dahi dileyelim didiler. 'Tursûn Fakî' dirlerdi bir azîz vardı ve ol kaume imamlık iderdi ana söylediler. Ol dahi geldi Osman Gazi'nin kayınatası Ede Bâlî'ye söyledi dahi söz tamam olmadan Osma Gazi geldi sordu murâdların biledi. Osmân Gazi eydür "Her nekim size gerektir anı idin dir" Tursun Fâkîh "Hanım Sultândan izin gerektir". Size ne gerektir lazımsa onu edin" yapın" dedi, Dursun Fakî: "Hanım! Sultan'dan izin gerektir" dir. Osman Gazi eydür "Bu şehri hod kendi kılıcımla aldım, sultanın bunda ne dahli var kim ondan izin alam, Ana sultan veren Allah bana dahi hanlık virdi" dir. "Eğer minneti şu sancaksa ben kendi sancağıyle getürüb uğraştım ve eğer iderse kin ben Âl-i Selçûkum dirse ben hod Gök Alp nesliyim. Eğer bu vilâyete ben anlardan öndin geldim dirse Süleyman Şah anlardan hod öndin geldi." Ve ol kaum dahi razı oldı kadılığı ve hatibliği Tursûn Fakîye virdi. Cum'a hutbesi Karaca Hisar'da okundı Bayram hutbesi Eskişehir'de okundı.

Nazm:

Okundı hutbesi kim Âli Osmân / Ertuğrul oğlu Gazi Osmân Hân

...

Bunun tarihi hicretin altıyüz doksan dokuz tarihinde vaki' oldı. (Miladî 28 Eylül 1299-15 Eylül 1300).

Aşıkpaşazâde'nin bu anlatımından ilk Cuma hutbesinin Karaca Hisâr'da Tursun Fakî tarafından okunduğu ve Şeyh Edebâlî'nin de Eskişehir'de bir süre ikamet ettiği anlaşılmaktadır.

Eskişehir Şeyh Edebâlî Türbesi

Şeyh Edebâlî'nin Eskişehir'de geçen yaşamının hatırasını yâd-ı cemîl maksadıyla Odunpazarı Kabristanı içinde bir makam türbe yapılmıştır. Yüksekçe bir avlu içinde bulunan türbe dikdörtgen planlı, tek mekanlı ve kubbeli bir yapıdır. Avlu duvarı ile türbenin Sultan II. Abdülhamid döneminde onarım gördüğü tahmin edilir. Avluya özgün mimarisinin bozulduğunu tahmin ettiğimiz tac kapıdan girilir. Avlunun sağında köşede türbedar odası olduğunu tahmin ettiğimiz bir tek odalı bir yapı vardır. Türbenin çevresinde merdivenle çıkılan hazire bulunmaktadır. Bu hazirede çok sayıda kitabeli ve sanat değeri olan şahideli mezarlar görülür.

Türbeye doğu duvarın tam ortasında bulunan basık kemerli ve demir kanatlı bir kapıdan girilir. Kapının sağında ve solunda kitabeli mermer bloklar söve olarak kullanılmıştır. Arapça olan yazılar yağlı boya ile boyanmış olduğundan okunamamıştır.

Şeyh Edebali Türbesi.
1900'lü yıllar.

Şeyh Edebali Türbesi
avlu giriş kapısı.
Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

Şeyh Edebali Türbesi ve haziresi. Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

Şeyh Edebali Türbesi giriş kapısı. Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

Şeyh Edebali Türbesi ve harimi. Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

Türbenin batı ve güney duvarlarında dikdörtgen formlu birer pencere ile yine güney duvarında pencerenin sol tarafında yarım daire kesitli çok basit bir mihrap göze çarpar. Pencerelerde ahşaptan yapılmış doğramalar ile bunların önlerinde demirden yapılmış kepenkler vardır. Türbenin içerisinde ahşaptan bir sanduka ile güney-kuzey aksında uzanan üzeri toprakla örtülü bir kısım daha bulunmaktadır. Doğu ve batı duvarlarında birer destek kemer ile dikdörtgen mekan önce kare plana çevrilir, kareye çevrilen plan bütün yönlerde yer alan sivri kemerlerle kubbeye geçilir. Kubbeye geçişte pandantiflerin kullanıldığı türbede kubbe eteğinde, kubbe göbeğinde, kemerlerin altında stilize bitki desenleri ile kubbe üzerinde kalem işi yazılar bulunmaktadır. Yapının beden duvarları çok basit profilli bir silme ile son bulur. Plan olarak yapının tam ortasında yerleştirilen on köşeli kasnak içerisinde kubbe yer alır. Doğu-batı ekseni kuzey-güney eksenine göre daha dar tutulan kasnak türbenin beden duvarlarında yer alan silme ile aynı formda bir silme bandıyla sonlandırılır. Kasnak üzeri alaturka kiremit ile kaplı olup çatı üzerinde kurşundan yapılmış bir alem yer alır. Türbenin güney ve batı duvarlarında basık kemerli üzerlerinde ferforjeden yapılmış parmaklıkların bulunduğu iki adet pencere bulunur.[42]

Türbe içinde sonradan konulmuş ve 23 Cemâziyelevvel 1300/1 Nisan 1883 tarihinde genç yaşta vefat eden Seferîzâde el-Hac Ali Efendi'nin kerimesi Hadîce Hanım'ın mezar taşı vardır. Ayrıca hazire içinde bulunan mezarlara Türkçe yazılmış tanıtım levhaları da hoş olmamıştır.

42 http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/anitdetay.aspx?ID=735

Şeyh Edebâlî Bilecik'te

Osmân Gazi, bölgede hakimiyetine aldığı şehirleri ve kaleleri yakınları arasında paylaştırır. Aşıkpaşazâde bu paylaşımı anlatırken *"kayınatası Edebâlî'ye Bilecik hasılın timâr virdi"*[43] der. Kanaatimizce Karaca Hisâr'ın fethinden bir süre sonra Şeyh Edebâlî Bilecik'e yerleşir ve bir zâviye kurarak irşâd vazifesini yürütür.

*

Şeyh Edebâlî'nin iki defa evlendiği rivayet edilir. *Şeyh Mahmud* ve *Mehmed Paşa* adında iki oğlu ile Osman Gazi'nin zevcesi *Bala Hatun* ve Dursun Fakih'in zevcesi olan kızı olmak üzere iki kız evladı bilinmektedir. Oğlu Şeyh Mahmud, Şeyh Mahmud'un oğlu Ahmed Paşa, Ahmed Paşa'nın oğlu ise Süleyman Çelebi'dir. Şeyh Edebâlî'nin diğer erkek çocuğu olan Mehmed Paşa'nın oğlu ise Yakub Çelebi'dir[44].

Bilecik Ede Şeyh Zâviyesi

Osman Gazi tarafından Bilecik'te bulunan Şeyh Edebâlî Zâviyesi'ne vakıf yapılır:[45]

Vakf-ı Osmân Han
Vakf-ı Zâviye-i Ede Şeyh der Bilecik:
Mezraa-i Kozcaköy, hane 8, mücerred 5, hâsıl 826 [akçe].
Karye-i Kozağacı, hane 9, mücerred 1 imâm 1, hâsıl 896 [akçe].
Cemaat-i Gılmayân vakf-ı kafir, hane 10, hasıl 814 [akçe].
Zemîn der karye-i Avdancık, hasıl 250 [akçe].
Zemîn Bağce der karye-i Yunak(?), hasıl 70 [akçe].

Karye-i Kozağaç ki vakıfdır. Osman Beğ'den, mezkûr Ede oğlu Mahmud Paşa tasarruf iderdi. Şimdi oğlu Şeyh Mehmed tasarruf ider.[46]

Karye-i Kozca ki vakıfdır, Osman Beğ'den Ede oğlu Mahmud tasarruf ider. Şimdi Mahmud oğlu Şeyh Mehmed tasarruf ider imiş.[47]

Yukarıdaki vakıf kayıtlarından Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebâlî Zâviyesi'ne çok sayıda vakıf yaptığı, bu vakıfların tasarrufunda şeyhin evlatları tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Vefatı

Şeyh Edebâlî'nin vefat tarihi konusunda da değişik rivayetler vardır. Neşri, Şeyhin yüz yirmi yaşında vefat ettiğini zikreder.[48] Taşköprülüzade ve Sicill-i Osmaniye'ye göre H. 726/M.1326 yılında vefat etmiş ve Osman Gazi tarafından Bilecik'teki zâviyesine defnedilmiştir.[49]

Bilecik Edebâlî Zâviyesi

Milli Mücadele yıllarında Yunanlılar'ın çıkardığı yangından sonra terkedilen eski şehrin sınırında, çevreye hakim kayalık bir tepenin üzerinde bulunan Şeyh Edebâlî Zâviyesi, günümüzde bakımlı ve zi-

43 Aşıkpaşazade, Târih, İstanbul 1332, s. 20
44 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.I, s. 561-562.
45 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 58.
46 Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I, Haz. Ömer L. Barkan-Enver Meriçli, Ankara, 1988, s. 282.
47 Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I, s. 283.
48 Neşrî, age., s. 47.
49 Taşköprülüzade, age., s. 23; Mehmed Süreyya, age, s. 440.

Şeyh Edebali Türbesi.
Bilecik, 2014.

yarete açıktır. Zaman içinde çeşitli onarımlar geçirdiği ve birtakım eklerle genişletildiği anlaşılan zaviye son olarak 1307/1889-90 yılında Sulatn II. Abdülhamid Han tarafından tamir ettirilmiştir.

Şeyh Edebali Türbesi, mescid-tevhidhane ve şeyh dairesi. Kuzeye yönelik üstü örtülü, önü açık ahşap direkli bir sofa halindeki hayatın arkasında doğu- batı doğrultusunda sıralanır. Bu yapılardan ayrı inşa edilen Mal Hatun Türbesi ise hayatın doğu ucunda yer alır. Hayata açılan kapının üzerinde Sultan II. Abdülhamid Han'ın tuğrası ve 1307 (1889-90) tarihi görülür.

Şeyh Edebali Türbesi. Bilecik, 2006-2014.

Şeyh Edebali Türbesi. Bilecik, 2014.

Türbeye sofanın batı duvarında bulunan kapıdan girilir. Harimde Şeyh Edebali ile neslinden gelenlere ait toplam on bir adet ahşap sanduka yer alır. Bunlardan biri de Dursun Fakî'ye ait makam mezardır.

Mescid-tevhidhâne ise türbenin doğu duvarına bitişik, kareye yakın dikdörtgen planlı ve türbeye göre daha küçük boyutlu bir mekandır. Kuzeyde kapının, güneyde mihrabın iki yanlarına birer pencere yerleştirilmiştir.

Şeyh Dairesi, mescid-tevhidhânenin doğu yönünde bulunur. Hayata açılan ufak bir sofa ile buna bağlanan biri daha büyük iki odadan meydana gelir. Bunların büyüğü şeyh odası, küçüğü ise kahve ocağı gibi bir hizmet birimi olmalıdır.

Zâviyenin diğer bölümlerine göre çukurda kalan Mal Hatun Türbesi'ne hayattan merdivenle inilir. Mal Hatun ve annesine ait iki ahşap sandukanın bulunduğu türbe küçük boyutlu, kare planlı ve kubbeli bir yapıdır. Ayrıca zâviye yakınında bulunan küçük hazirede çok sayıda kitabeli ve şahideli mezar bulunmaktadır. Zaviyenin mevcut bu yapılarından başka arsasının batı kesiminde yer alan ve yakında-

Şeyh Edebali Türbesi.
Bilecik, 2014.

Şeyh Edebali Zâviyesi,
Tevhidhane/mescid.
Bilecik, 2014.

Şeyh Edebali'nin kızı
Mal Hatun Türbesi.
Bilecik, 2014.

ki Orhan Gazi Camii'nin müstakil bodur minaresine bitişen büyükçe bir binası daha bulunmaktaydı. Bağdadi duvarlı, ahşap çatılı olan ve harem, selamlık, misafirhane, derviş odaları, mutfak, kiler gibi zaviye birimlerini barındırdığı anlaşılan bu bina günümüzde tamamen ortadan kalkmış durumdadır. Nitekim mevcut bina ve türbeler de Cumhuriyet'in ilk yıllarında kendi haline bırakıldığından harap olmuş, halen ortadan kalkmış kısımların keresteleri şehirdeki, bazı camilerin tamirinde kullanılmış, zaviye de daha sonra tamir edilmiştir.[50]

Şeyh Edebâlî'nin Osman Bey'e vasiyeti

Kaynaklarda zikredilmeyen fakat genel kabul gören Şeyh Edebâlî'nin damadı Osman Bey'e yaptığı bir vasiyeti vardır. Muhteva ve metin bakımından önemli olan bu vasiyet şöyledir:

Ey Oğul!

Beysin! Bundan sonra öfke bize; uysallık sana... Güceniklik bize; gönül almak sana.. Suçlamak bize; katlanmak sana.. Acizlik bize, yanılgı bize; hoş görmek sana.. Geçimsizlikler, çatışmalar, uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar bize; adalet sana.. Kötü göz, şom ağız, haksız yorum bize; bağışlama sana... Bundan sonra bölmek bize; bütünlemek sana.. Üşengeçlik bize; uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana..

Ey Oğul!

Yükün ağır, işin çetin, gücün kıla bağlı, Allah Teâlâ yardımcın olsun. Beyliğini mübarek kılsın. Hak yoluna yararlı etsin. Işığını parıldatsın. Uzaklara iletsin. Sana yükünü taşıyacak güç, ayağını sürçtürmeyecek akıl ve kalp versin. Sen ve arkadaşlarınız kılıçla, bizim gibi dervişler de düşünce, fikir ve dualarla bize vaat edilenin önünü açmalıyız. Tıkanıklığı temizlemeliyiz.

Oğul!

Güçlü, kuvvetli, akıllı ve kelamlısın. Ama bunları nerede ve nasıl kullanacağını bilmezsen sabah rüzgârlarında savrulur gidersin. Öfken ve nefsin bir olup aklını mağlup eder. Bunun için daima sabırlı, sebatkâr ve iradene sahip olasın! Sabır çok önemlidir. Bir bey sabretmesini bilmelidir. Vaktinden önce çiçek açmaz. Ham armut yenmez; yense bile bağrında kalır. Bilgisiz kılıç da tıpkı ham armut gibidir. Milletin, kendi irfanın içinde yaşasın. Ona sırt çevirme. Her zaman duy varlığını. Toplumu yöneten de, diri tutan da bu irfandır.

İnsanlar vardır, şafak vaktinde doğar, akşam ezanında ölürler. Dünya, senin gözlerinin gördüğü gibi büyük değildir. Bütün fethedilmemiş gizlilikler, bilinmeyenler, ancak senin fazilet ve adaletinle gün ışığına çıkacaktır. Ananı ve atanı say! Bil ki bereket, büyüklerle beraberdir. Bu dünyada inancını kaybedersen, yeşilken çorak olur, çöllere dönersin. Açık sözlü ol! Her sözü üstüne alma! Gördün,

50 M. Baha Tanman, *"Edebâlî Zâviyesi"*, TDVİA, 10. Cilt (1994), s. 394-395.

söyleme; bildin deme! Sevildiğin yere sık gidip gelme; muhabbet ve itibarın zedelenir...

Şu üç kişiye; yani cahiller arasındaki âlime, zengin iken fakir düşene ve hatırlı iken, itibarını kaybedene acı! Unutma ki, yüksekte yer tutanlar, aşağıdakiler kadar emniyette değildir.

Haklı olduğun mücadeleden korkma! Bilesin ki atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli (korkusuz, pervasız, kahraman, gözü pek) derler.

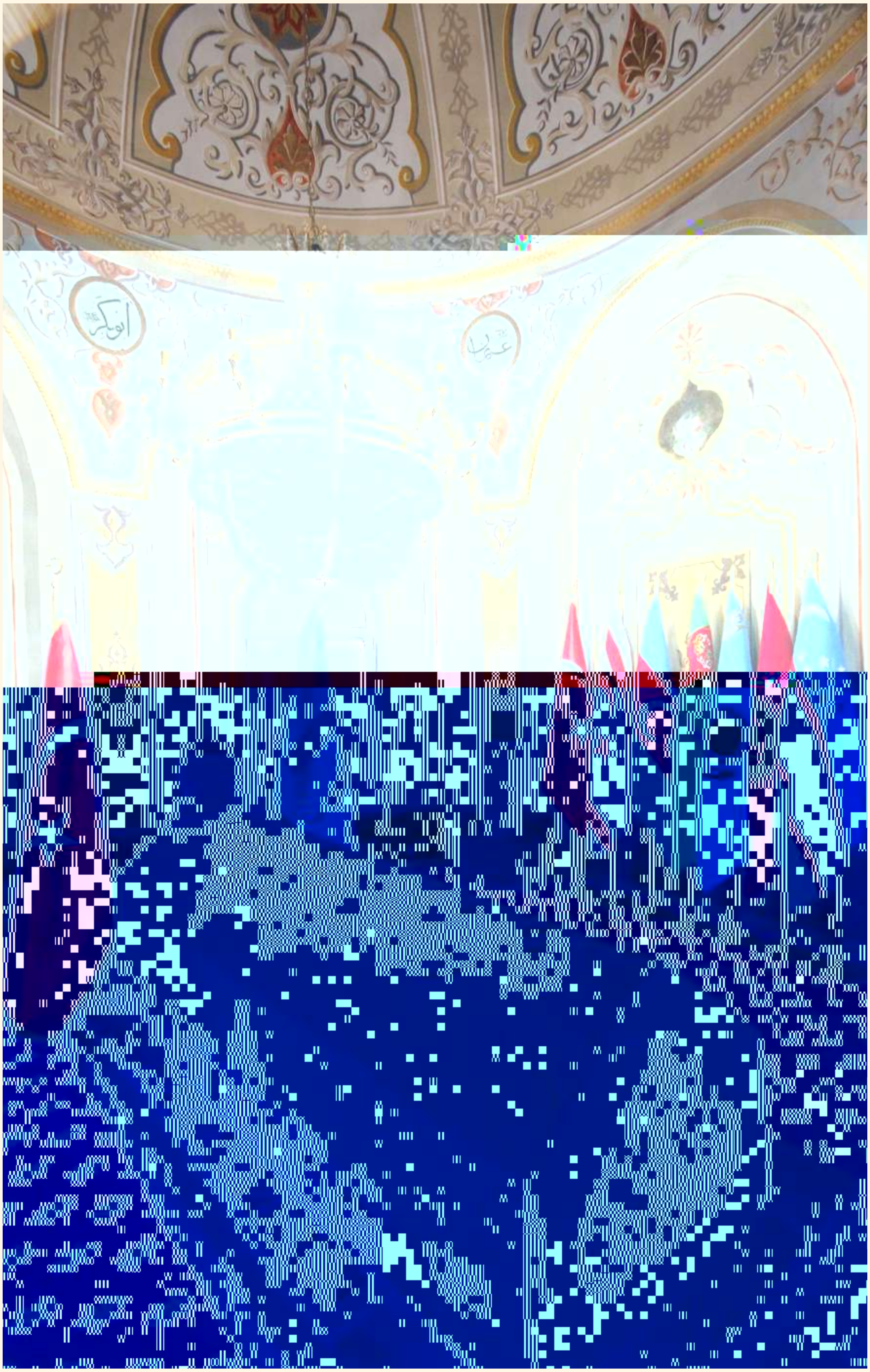
En büyük zafer nefsini tanımaktır. Düşman, insanın kendisidir. Dost ise, nefsi tanıyanın kendisidir. Ülke, idare edenin, oğulları ve kardeşleriyle bölüştüğü ortak malı değildir. Ülke sadece idare edene aittir. Ölünce, yerine kim geçerse, ülkenin idaresi onun olur. Vaktiyle yanılan atalarımız, sağlıklarında devletlerini oğulları ve kardeşleri arasında bölüştüler. Bunun içindir ki, yaşayamadılar.

İnsan bir kere oturdu mu, yerinden kolay kolay kalkmaz. Kişi kıpırdamayınca uyuşur. Uyuşunca laflamaya başlar. Laf dedikoduya dönüşür. Dedikodu başlayınca da gayri iflah etmez. Dost, düşman olur; düşman, canavar kesilir!

Kişinin gücü, günün birinde tükenir, ama bilgi yaşar. Bilginin ışığı, kapalı gözlerden bile içeri sızar, aydınlığa kavuşturur. Hayvan ölür, semeri kalır; insan ölür eseri kalır. Gidenin değil, bırakmayanın ardından ağlamalı... Bırakanın da bıraktığı yerden devam etmeli. Savaşı sevmem. Kan akıtmaktan hoşlanmam. Yine de, bilirim ki, kılıç kalkıp inmelidir. Fakat bu kalkıp-iniş yaşatmak için olmalıdır. Hele kişinin kişiye kılıç indirmesi bir cinayettir. Bey memleketten öte değildir. Bir savaş, yalnızca bey için yapılmaz. Durmaya, dinlenmeye hakkımız yok. Çünkü, zaman yok, süre az!..

Yalnızlık korkanadır. Toprağın ekim zamanını bilen çiftçi, başkasına danışmaz. Yalnız başına kalsa da! Yeter ki, toprağın tavda olduğunu bilebilsin. Sevgi davanın esası olmalıdır. Sevmek ise, sessizliktedir. Bağırarak sevilmez. Görünerek de sevilmez!

Geçmişini bilmeyen, geleceğini de bilemez. Osman! Geçmişini iyi bil ki, geleceğe sağlam basasın. Nereden geldiğini unutma ki, nereye gideceğini unutmayasın.

Ertuğrul Gazi Türbesi harimi. Söğüt, Bilecik, 2014.

TURSUN (DURSUN) FAKİH

Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ (*)

Osmanlı Devletinin kuruluş devrini idrak etmiş olan Tursun Fakih'in hayatı hakkında teferruatlı bir bilgi yoktur. Bilinen en bariz bilgiler, onun Şeyh Edebâlî'ya damat ve Osman Gazi'ye bacanak olmasıdır.

Birçok kaynakta adı, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında hizmetleri geçen Ahî Şemsettin, onun oğlu Ahi Hasan, Edebâlî oğlu Şeyh Mahmud ve Cendereli Kara Halil Paşa gibi kişilerle beraber anılan Dursun Fakih'in de bir Ahî büyüğü olduğu tahmin edilebilir.

Tursun Fakih hakkında müstakil bir kitap yayımlayan Dr. İsmet Çetin'e göre, kaynaklarda Karamanlı olduğu bildirilmesine rağmen, Fakih'in nereli olduğu konusu şüphelidir. Hatta Çetin, iki ayrı şahsiyetin olduğu (15. yy. da Karamanoğulları sarayında yaşayan Hoca Fakih Karamanî ve Tursun Fakih) ve bunların birbirine karıştırıldığı kanaatindedir[1]. Şeyh Edebâlî'nin Karamanlı olmasından dolayı Karamanlı olması ihtimalini göz önünde bulundurmak gerektiğini de vurgulamaktadır Çetin.

Tursun Fakih, Ahmed Yesevî ile birlikte başlayan Türk tasavvuf geleneği içerisinde, Şeyh Edebâlî'nin himaye ve terbiyesinde yetişmiş, ondan dinî, manevî ve ahlâkî eğitim almış; hem tasavvuf hem de fıkıh konusunda yetişmiş bir şahsiyettir[2].

Tursun Fakih'in Şeyh Edebâlî ile ne zaman ve nasıl tanıştığı bilinmemektedir. Şeyh Edebâlî ile ilişkisi ondan tefsir, hadis ve fıkıh dersleri alması ve ona bağlanması yani mürid olmasıdır. Bu vesile ile onun tarikatından da bahsetmek yerinde olacaktır.

Türkiye Selçuklu ve erken Osmanlı devri tasavvuf düşüncesinin şekillenmesinde en belirleyici tarikatlardan birisi olan *Vefâiyye*, XI. asırda Irak'ta yaşadığı bilinen Tacü'l-Ârifîn *Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî* (ö. 501/1107) tarafından kurulmuştur. Tarikat, ilerleyen

*) Pamukkale Üniversitesi, ssolmaz@pau.edu.tr.

1 İsmet Çetin, Tursun Fakih Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevîleri, Ankara 2002, s.7.

2 İsmet Çetin, a.g.e, s. 8.

dönemde Irak, Suriye ve Anadolu'yu içine alan geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Vefâiyye tarikatını Anadolu'nun bilhassa orta ve doğusundaki kısımlarda yaşayan Türkmen zümreleri arasında popüler hale getiren şahsiyet, günümüz Alevi geleneğinde de büyük saygı gören *Dede Garkın*'dır. Onun halifelerinden *Baba İlyas el-Horasânî* de şeyhi gibi konargöçer Türkmen ve Kürt aşiretleri arasında büyük itibar kazanmış, bununla birlikte Türkiye Selçuklu yönetimine karşı çıkardığı meşhur *Babâîler İsyanı* ile adını daha fazla duyurmuştur. Selçuklu yönetimini siyasi bakımdan zor durumda bırakan bu isyan, kanlı bir şekilde bastırılınca, isyana katılan Vefâî dervişler de devlet tarafından sıkı bir takibata uğrayınca uç bölgelerinde bulunan, Selçuklu merkezî otoritesinin daha zayıf olduğu Türkmen beyliklerinin topraklarına kaçmışlar, faaliyetlerini bu beylikler bünyesinde sürdürmüşlerdir. Vefâîyye XIV. asırdan itibaren Osmanlı topraklarında da temsil edilmiştir. Tarikatın Osmanlı topraklarındaki ilk temsilcisi *Şeyh Edebâlî*'dir. Bu zâtın beyliğin kurucusu Osman Gazi'nin kayınpederi olması tarikatın Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundaki etkisini görmek açısından önemlidir. Vefâiyye sonraki yıllarda *Geyikli Baba*, meşhur Osmanlı tarihçisi *Aşıkpaşazâde* ve onun damadı *Seyyid Velâyet* tarafından Osmanlı coğrafyasında temsil edilmiştir. Tarikat, tıpkı *Erdebiliyye* gibi başlangıçta sünnî bir karakter arz ederken, bilhassa göçebe Türkmen zümreleri arasında yayılmasından sonra gayrisünnî bir yapıya bürünmüştür. Bununla birlikte Aşıkpaşazâde ve Seyyid Velâyet örneklerinde görüldüğü üzere Osmanlı klasik döneminde hâlâ Sünnî geleneği temsil eden şeyhlerin mevcudiyeti de bilinmektedir[3].

Kaynakların bildirdiğine göre Tursun Fakih; halka imamlık yapabilen bir kimsedir[4]. Solak-zâde Tarihi'nde ise Tursun Fakih'in erdemli biri olmasından dolayı kâtip tayin edilmesi ve tayinin Osman Gazi'nin tahta geçmesine vesile olduğu haber verilmektedir[5].

Tursun Fakih sürekli Osman Gazi'nin yanında yer almış, onunla savaşlara katılmış, orduda imamlık yapmış, Karacahisar fethedildikten sonra (1288/1289) kiliseden çevrilen camide Osman Gazi adına ilk Cuma hutbesini okumuştur[6]. Bu vak'adan sonra Osman Gazi de onu Karacahisar'a hem kadı hem hatip tayin etmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti Sultanının, İlhanlı Gâzan Han tarafından İran'a götürülmesi üzerine devlet parçalandı. Her önüne gelen bey, herkes sığınacak yer arar oldu. Haber Osman Bey'in meclisine ulaştı. Mecliste hazır bulunan Osman Beye, hatîb ve vâiz Dursun Fakîh şu teklifi yaptı:

"*Beyim! Cenâb-ı Hak size, sığınacak yer arayan müslümanları bir araya toplayıp idâre etmek basîretini ve gücünü ihsân etmiştir. Allahü Teâlâ'nın inâyeti, duâ ordusunun himmet ve bereketi, gazâ ordusunun kuvvet ve kudretleriyle çevrenizdeki tekfurları dize getirip, birçoklarının topraklarını mülkünüze dâhil ettiniz. Şimdi sıra*

3 Haşim Şahin, Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikatı, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi / 2014 / 70.

4 Mehmed Neşrî, Kitab-ı Cihan-nümâ, (Yay. Faik Reşit Unat ve Mehmet Ali Köymen, Ank. 1987)

5 Solak-zâde Mehmed Hemdem Çelebi, Solak-zâde Tarihi (Haz. Vahit Çubuk), Ank. 1989, s.18

6 İsmet Çetin, a.g.e., s. 9.

Söğüt karayolundan Dursun Fakıh Türbesi. Küre, Söğüt, Bilecik, 2014.

Anadolu topraklarını ehil olmayanların elinden kurtarıp, ahâlisini huzûra kavuşturmaya gelmiştir. Müsâade buyurun da, adınıza hutbe okuyup, sizi sultan îlân edelim." dedi. Sultan düşünüp, istişâre etti. Dursun Fakîh'e hak verdi. O gün Dursun Fakîh, Osman Gâzi adına hutbe okuyup, beyinin sultanlığını îlân etti.

Dursun Fakîh bundan sonra Osman Gâzi'nin cihâd hareketine iştirak etti. O hem elinde kılıcı ile gazâlara katılıyor hem de namaz vakitlerinde gâzilere namaz kıldırıyordu. Ayrıca gâzilerin dînî meselelerdeki suâllerini de Dursun Fakîh çözüyordu. Bu husûsiyetleri ile onun Osmanlı Devletinin resmî olmamakla berâber ilk kâdıaskeri hüviyetini taşıdığı anlaşılmaktadır.

Dursun Fakîh, okuduğu hutbelerde vâaz ve nasîhatlarında gâzilerin gazâ şevkini artırıcı sözler söylerdi. Resûlullah Efendimizin ve O'nun mübârek ashâbının güzel ahlâk ve örnek yaşayışını anlatırdı. Bu mübârek âlimin sözleri ve duâları bereketi ile Osman Gâzi'nin seçme yiğitleri, Allahü Teâlâ'nın dînini yaymaya, insanlara merhametli davranıp zarar vermemeye çok gayret ettiler. Herkese iyilik edip, hayırlı amel işlediler. Nefislerini terbiye edip, ebedî saâdete kavuşmak için gayret gösterdiler.

Osman Gâzi 1302'de memleketi beş idârî bölgeye ayırıp, Bilecik'in idâresini Şeyh Edebâlî hazretlerine bıraktı. Dursun Fakîh bundan sonra hocası Şeyh Edebâlî'nin yanında kalıp onun yerine tefsîr okuttu ve fetvâ işlerini yürüttü. Edebâlî hazretlerinin vefâtın-

Şeyh Edebali Türbesi ve civarı. Bilecik, 2014.

dan (1326) sonra onun zâviyesinde şeyhlik makâmına oturdu. 1330'da İznik, Orhan Gâzi tarafından alındıktan sonra Bilecik kâdısı olan Çandarlı Kara Halil, İznik kâdılığına getirildi. Bu târihten îtibâren Dursun Fakîh'e de Bilecik kâdılığı vazîfesi verildi. Dursun Fakîh'in bu görevde iken vefât ettiği tahmin olunmaktadır. Mürşidi Şeyh Edebâlî'nin Bilecik'te bulunan türbesi içinde, Şeyh Edebâlî hazretlerinin kabri yanında bir makam mezarı bulunmaktadır.

Edebâlî'nin vefatından sonra onun dergâhında ders okutan ve Orhan Bey'e müşavirlik yapan Dursun Fakih'in şiirleri de vardır. Vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 14. yüzyılın ilk yarısında vefat ettiği sanılmaktadır. Türk Ansiklopedisi'nde ölüm tarihi olarak 1325 yılı verilmekteyse de bu tarihin 1326'dan sonra olması gerektiği vurgulanmaktadır[7]. Türbesi, Söğüt'ün Küre beldesinin bir kilometre yakınında "Konik Tepe"de bulunmaktadır.

Türkiye sahası Türk Edebiyatı'nın kuruluş aşamasında edebî eserler vücuda getiren Tursun Fakih, kendisinden sonra gelenlerin devam ettirecekleri Türk Mesnevi edebiyatının da kurucuları arasında yer almıştır... Türkiye'nin Türkleşmesi ve Müslümanlaşması aşamasında yaşayan ve eser kaleme alan Tursun Fakih, dinî-kahramanlık konulu eserleri kaleme alarak, bir yandan topluma dinî bilgiler ve kahramanlık duyguları aktarırken, bir yandan da tarih bilgisi ve şuuru vermeyi amaçlamıştır[8].

7 İsmet Çetin, a.g.e., s. 10,
8 İsmet Çetin, a.g.e., s. 130,

Dursun Fakih Türbesi.
Küre, Söğüt, Bilecik, 2014.

Dursun Fakîh'in ilmi, zühd ve takvâsı güzel ahlâkı yanında diğer bir yönü de şâir oluşudur. Nitekim onun; *"Mukaffâ Kalesi Gazâvatnâmesi"* isimli eseri günümüze kadar gelmiştir.

Dursun Fakîh eserini şu şekilde bitirmektedir:

Yâ İlâhî Habîbinin hürmeti
Rahmetinle bağışla bu ümmeti

Allahım! Habîbin Hz. Muhammed hürmetine, rahmetinle bu ümmeti bağışla.

Suçumuz çok anı şefi kılıruz
Rahmetini ol sebebden bilirüz

Suçumuz çok, Hz. Peygamber'i şefaatçi kılarız. Senin rahmetinin bu vesileye bağlı olduğunu biliriz.

Rahmetin umar isen Dursun Fakı
Resûlullah'ın mu'cizâtların[9] oku.

Ey Dursun Fakı! Allah'ın rahmetini umarsan O'nun Resulü'nün mucizelerini oku, Allah'a onlarla yakar.

Dursun Fakih'in gazavât-nâme tarzında yazdığı üç manzum eserin nüshaları günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar; *"Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa'-i Ummân", "Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa'-i Mukaffâ"* ve *"Gazavât-ı Muhammed Hanefî[10]"*dir.

9 Aldığımız yerde mucezât olarak kaydedilmiş, ancak anlam bakımından mu'cizât olması gerektiğini düşünüyoruz.

10 İsmet Çetin, a.g.e., s.11.

Dursun Fakih Türbesi.
Küre, Söğüt, Bilecik, 2014.

Eski Anadolu Türkçesiyle, son derece sade bir dille yazılmış olan bu üç gazavat-nâme, edebî birer metin olarak dil araştırmaları bakımından önemli birer kaynak olduğu gibi; tarihle ilgili bazı tartışmalı meseleleri tespit açısından da mühim birer vesika niteliğindedir. Diğer taraftan Köprülü'nün ifadesiyle İslâmiyet'i kabul etmiş basit zihniyetleri ihtiyacını karşılayacak mahiyetteki eserlerdir[11]. Bu ihtiyaçları Agah Sırrı Levend şu şekilde sıralamaktadır:

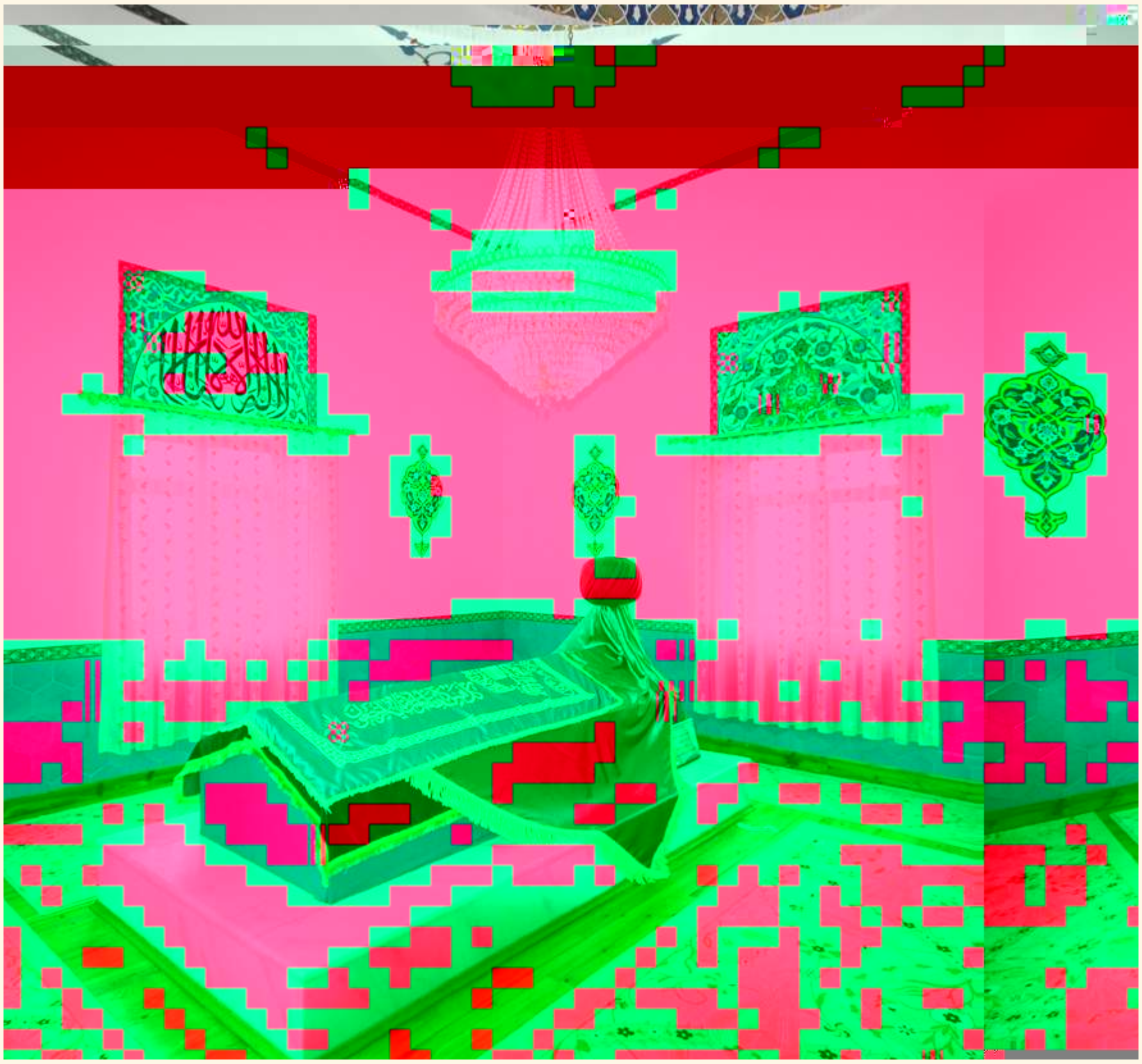
"Kur'ân kıssaları, enbiya ve evliya menkıbeleri, din ulularının hayatları etrafında teşekkül eden efsâneler, dinî inançlar bundan kaynaklanan cihad fikri, gazilik, şehitlik[12]."

1- Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa'-i Ummân

1200 beyitlik bir cenk-nâmedir. Daha çok Arap masal-efsane geleneğini yansıttığı söylenen mesnevi aruzun Fâilâtün, Fâilâtün, Fâilün kalıbı ile yazılmıştır. Eldeki nüshaların birinde mesnevinin beyit sayısı ve Dursun Fakih'in ismi geçmektedir:

11 Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, s. 286-287.

12 A. Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi-I Ankara 1973,. s. 122.

Dursun Fakih Türbesi.
Küre, Söğüt, Bilecik, 2014.

Bin iki yüz beyt oldı şakı
Kim işitdürsin sana Tursun Fakı[13]

Bin iki yüz beyte ulaşan bu eseri oku ki Tursun Fakı sana (hakikatleri) işittirsin/öğretsin.

2- Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa'-i Mukaffâ

Dursun Fakih'in tercüme yoluyla edebiyatımıza kazandırdığı bu eser, aruzun Fâilâtün, Fâilâtün, Fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Yemen'de meydana gelen bir savaşı konu almaktadır. Mesnevi'de yer alan şu beyitler konunun Yemen'de geçtiğine dair ipuçları vermektedir:

Yârın bir ümmet gele âhir zamân
Ola anlarun kamu fi'l-yaman

Yarın, ahir zamanda hepsi Yemen'de bulunan bir ümmet gelecek.

Biz dahı hem kalkdık anda yâ Resûl
Tutduk andan hemen Yemen semtine yol[14]

13 İsmet Çetin, a.g.e., s. 13.
14 İsmet Çetin, a.g.e., s. 12.

Ey Resul! Biz de bunun üzerine hemen kalktık Yemen'e doğru yola çıktık.

3- Gazavât-ı Muhammed Hanefî

Dursun Fakih tarafından tercüme yoluyla edebiyatımıza kazandırılmış bu mesnevi de bir cenk-nâmedir. Aruzun Fâilâtün, Fâilâtün, Fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Hz. Ali'nin oğlu Muhammed Hanefî'nin gençlik dönemindeki kahramanlıkları ile Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatır.

Mesnevilerin Tertibi:

Kitap şeklinde tertip edilmiş bir mesnevide Giriş (Mukaddime), Konunun İşlendiği Bölüm (Agâz-ı Dâstân) ve Bitiş (Hâtime) olmak üzere üç bölüm yer alır.

Giriş bölümünde besmele, hamdele ve salvele kısımları arka arkaya sıralanır. Bu bölümde tevhid, münacaat, naat, mi'rac, mucizât, din ve devlet büyüklerine övgü meseleleri işlenmektedir.

Dursun Fakih'in eserlerinde bu tertibe uyulmadığı gözlemlenmektedir. Buna sebep olarak da henüz Türk mesnevi geleneğinin oluşmadığı gösterilmektedir[15].

Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa'-i Ummân'dan

Bismillahirrahmanirrahim

Nâle kıl iy andelîb sühâne-i dil
Kim gidersin sen bu yirden şöyle bil

Ey gönül evinin bülbülü, ağlayıp inle ki bu yerden sonunda gideceksin, bunu bil.

...

Bağlama gönlin bu fâni külhâna
Sa'y kıl irmeğe bâki gülşâna

Bu fani külhana gönlünü bağlama, baki olan gül bahçesine ermeye çalış.

Akıl ayağından bu nefsin bağın gider
Hâb-ı gafletden uyanasın meğer

Akıl ayağına dolanmış nefis bağından kurtul, belki böylece gaflet uykusundan uyanırsın.

...

Sen gidersin kalur iş bu rüzigâr
Söyle bir söz kala senden yâdigâr

Sen gidersin bu dünya kalır, bir söz söyle ki senden sonra yadigar kalsın.

15 İsmet Çetin, a.g.e., s. 22.

Çün tevekkül kıldum ol sübhânuma
Bizi yokdan vâr iden sultânuma

Sübhan olan Allah'a, bizi yoktan var eden o sultana tevekkül ettim.

Dil açup şerh ideyüm uş kelâm
Hoş gazâvâtdan işitgil ya hümâm

Ey himmetli kişi! Gönlümü açıp bu gazalardan bahseden bu kelamı şerh edeyim, sen de dinle.

Işk ile dinle bunı ey mu'teber
Hoş acâ'ib kıssadur ey mu'teber

Bu güzel, acayip kıssayı aşk ile dinle ey güvenilir kişi.

Tut kulağın aç gözüni uyanık
Mustafa'ya gör ki ne dir bir konuk

Kulak ver ve gözünü açık tut, bir misafirin Mustafa'ya ne dediğini gör.

Gazavât-ı Muhammed Hanefî''den

Allah adıdur dilimizde yine
Allah'ındur ne ki var hamd ü senâ

Dilimizde yine Allah'ın adı, bütün şükür ve övgüler O'nadır.

Yirde gökde söylenen anun adı
Sevgüsin ol kamu canlara kodı

Yerde gökte söylenen hep O'nun adıdır. Sevgisini bütün canlara yerleştirmiştir.

Arşda ferşde de toptoludur ol Ganî
Kanda istersen hâzır bil sen anı

Yer ve gök o Gani olan yaratıcı ile doludur, O nerede istersen oradadır.

On sekiz bin âlemde hükmi ulu
Anun emrin tutan zî-bahtlu

On sekiz bin âlemde hükmü yücedir. O'nun emrini tutan bahtlıdır, bahtiyardır.

Utan andan olmagıl âsi ana
Kim nâgehân irmeye hışmı sana

O'ndan utan O'na karşı isyankar olma ki öfkesi, gazabı ansızın sana gelmesin.

...

Key sakın aldamasın dünyâ seni
Öğüdüm budur işidürsen anı

Eğer tutarsan sana öğüdüm budur: Dünya seni sakın ha aldatmasın.

Bunda sen çek bu azacuk zahmeti
Kim bulasın yarın anda rahmeti

Burada bu azıcık zahmeti çek ki yarın (ahirette) rahmeti bulasın.

…

Koma Allah'ı dilinden bir nefes
Andan artuk kılma nesneye heves

Allah'ı dilinden bir an olsun düşürme, O'ndan başka hiçbir şeye heves etme.

Vir salavat Mustafâ'ya şevkile
Dinle imdi bir gazâvat zevkile

Şimdi Hz. Muhammed Mustafa'ya şevk ile salavat getir ve benden zevk ile şu gazavâtı dinle.

Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa'-i Mukaffâ'dan

Nâle kıl ey andelîb itgil nevâ
Derdine senden durur devâ

Ey bülbül! İnle ve ağla, derdine derman yine sendendir.

Dahı yârdan özge dermân isteme
Özine yârdan merhem otan isteme

Yarin vereceği merhemden, ilaçtan bile uzak dur; yardan başka bir derman isteme.

Hemân kim isterisen var habîbi
Habîbindür hemân derdün tabibi

Derman istersen O'nun habibi (Hz. Muhammed) tüm dertlerin tabibidir.

Yohsa bu âşüfte vü şeydâ gönül
Her hevâdan dem uran rüsvây gönül

Kendüyi uşşâka hem-zâr eylemez
Avcı istignâne pervâz eylemez

Âlem-i bâlâya itmez bir nazar
İktizâ-yı nefsile eyler güzâr

Anı bilmez kim fenâdur kâinat
Pes hayâtından nedür hâsıl memât

Yoksa bu düşkün ve çılgın gönül, bu heva ve hevesten dem vuran rüsva gönül, tıpkı uçan kuşu vurmak isteyip de uçup ona ulaşamayan avcı gibi, aşıklarla dert ortağı olmaz, yüce âleme nazar etmez, nefsin yönlendirmesiyle ordan oraya gider ve kainatın fena ve fani olduğunu, hayatın sonunda ölümün olduğunu bilmez.

ÇANDARLI KARA HALİL HAYREDDİN PAŞA

Kara Halil Paşa, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda emeği geçen ve önemli bir yeri olan *"Çandarlı"* sülalesinin en büyüğüdür. Çandarlı ailesinin menşei olarak tarihlerimizde, vesikalar ve kitabelerde nisbet edatıyla *"Cenderî" veya "Çenderî"*, *"Candarlu"* veya *"Çandarlı"*, *"Çandarlu"* veya *"Çandarlı"* imlâlarıyla yazılmaktadır. Bu muhtelif imlâ şekli sonradan "Çandarlı" olarak kabul edilmiştir. Fakat bunun doğrusunun *"Cenderî"* olduğu Kara Halil Hayreddin Paşa'nın H. 780/M. 1378 tarihli İznik'deki Yeşil Cami ve H. 787/M. 1385 tarihli Serez'deki Eski Cami kitabeleriyle, Ahmedî'nin *"İskendernâme"*nin sonuna koyduğu Osmanlı tarihi kısmındaki bir beyitten anlaşılmaktadır. Ahmedî'nin Kara Halil Paşa hakkında yazdığı beyitler:

Bînevâlıktan koyuben Çenderî
Katına geldi Halil-i Cenderî
Bu kamu silaki ilmi az idi
Her hünerde âri ve nâzaz idi
Gurbet halin ve fakrin bildi ol
Lutfile ânı ehl-i mansıb kıldı ol
Akibet mülke anı itti vezir
Ve vezâret oldı bir ulu emir

Çandarlı ailesi arasındaki an'aneye göre Cender köyü Eskişehir'de, Seyidgazi ve Sivrihisar taraflarındadır. Müstakimzâde *"Mecelletü'n-nisâb"*da Cenderî maddesinde Kara Halil'in Karaman beldelerinden Sivrihisar kazası köylerinden Cender köyünden olduğunu beyan etmektedir.[1] 937/1530 tarihli Hüdavendigâr Livâsı tahrir defterinde *"Karahisar-ı Na'allu"* (Nallıhan) nahiyesinde *"Kendere"*, Sivrihisar nahiyesinde ise *"Çandır"* ve *"Çandırbükü"* adında yerleşmeler bulunmaktadır.[2] Günümüzde Nallıhan Kendere Köyü *"Cendere"*[3], Sivrihisar Çandır Köyü ise aynı isimle anılmaktadır.

1 Aşıpaşazâde, *Tarih*, İstanbul 1332, s. 55; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi,* C.I, s. 554-556, 582-583; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Çandarlı *Vezir Ailesi,* Ankara 1974.

2 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyeti Anadolu Defteri, s. 109, 123, 133.

3 Abdülkerim Erdoğan, *Adım Adım Ankara,* Ankara 2007, s. 373.

Çandarlı Kara Halil Paşa'nın doğduğu yer kabul edilen Cendere Köyü. Nallıhan, Ankara.

937/1530 tarihli Bolu Livası Mudurnu nahiyesinde *"Çandır"* köyü kaydı bulunmaktadır.[4]

Kara Halil Paşa'nın babasının adı *"Ali"*dir. *"Kara"* ve *"Karaca"* lakabıyla tanınmış, vezirliği sırasında da *"Hayreddin"* unvanı ile anılmıştır. Doğum tarihi bilinmemektedir. İlmiye sınıfından geldiği bilinmekle beraber kimlerden ders gördüğü ve nasıl yetiştiği meselesi tartışmalıdır. Bu dönemde Sivrihisar Medresesi önemli bir eğitim kurumudur.

İznik Medresesi müderrislerinden *Tâceddin Kürdî*'nin kızı ile evlenerek *Şeyh Edebâlî* ile bacanak olur. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ve yükselişinde önemli rol oynayan Anadolu ahîlerindendir. Osman Gazi'nin son yıllarında Bilecik kadısı olur. Kadılığı sırasında muntazam bir askerî ocak olan "yaya teşkilâtı"nı düzenler. 1331 yılında İznik'in fethinden sonra Orhan Gazi tarafından İznik kadılığına getirilir. 1349'da devletin yeni merkezi olan Bursa'ya kadı olur. Bu görevi, Murad Hüdâvendigâr'ın tahta çıkmasına kadar devam eder. 1362 yılında kendisine en yüksek şer'i ve hukukî bir makam olarak yeni ihdas edilen "kazaskerlik" görevine getirilir. Bundan sonra kazaskerlerin padişahla birlikte seferlere katılması kanun haline gelir.

"Acemi Ocağı" ile "Yeniçeri Ocağı"nın kurulmasını sağlayarak, Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli askeri birliği kurulur. Ayrıca Karamanlı Molla Rüstem ile birlikte Osmanlı maliyesinin teşkilâtlanmasında da önemli rol oynar.

Çandarlı Kara Halil, ilk Osmanlı vezirleri olan *Alâeddin Paşa*, *Ahmed Paşa*, *Hacı Paşa* ve *Sinaneddin Yûsuf* paşalardan sonra 1364 yılında vezir olur ve *"Hayreddin"* unvanını alır. İlk defa vezirlikle birlikte ordu kumandanlığı görevini de bir arada yürütür.

Batı Trakya ve Makedonya'nın Osmanlı topraklarına katılmasını sağlar. Kavala, Drama, Serez ve Selanik zaptedilir. Halil Hay-

4 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyeti Anadolu Defteri-II, s. 553.

HİMMET BABA

Halk arasında *"Kümbet Baba"*, *"Himmet Baba"* ve *"Himmet Dede"* adıyla anılan türbe/kümbet, Eskişehir ili Seyitgazi ilçesine bağlı ve Kümbet Köyü'nde bir tepe üzerindedir.

Himmet Baba'nın hayatı ve kişiliği hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ayrıca Osmanlı tahrir ve evkâf defterlerinde de Kümbet Köyü'nde bir tekke adı kaydı yoktur. Vakıf kayıtları arasında *"Himmet Baba"* adına rastlanılamamıştır. Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait ve 1530 tarihli tahrir defterinde Karahisâr-ı Sahib Livâsı (Afyon) Barçınlu (Han) kazası Oynâş nahiyesine bağlı Künbed Köyü, sipahi timarıdır: *Hane 12, kara 1, muhassıl 1, sahib-i berât 1, sipahi zâde 29, hasıl 1673 [akçe]*[1].

Tahrir kaydına göre yaklaşık 215 nüfuslu olan Künbed Köyü'nde "sahib-i berât" olan bir kişi, "muhassıl" (vergi tahsildarı) olan bir kişi ve yirmi dokuz kişi de "sipâhi-zâde" oturmaktadır. Sahib-i berat olan kişi Himmet Baba Türbesi'nin türbedârı veya köy camii imamı olabilir. Ayrıca Künbed'de sipahi-zâde sayısının çok olması da köyün bölgede önemli bir yerleşme olduğuna delildir. Kanaatimizce Himmet Baba adıyla anılan kümbet, Selçuklu dönemi dervişanından veya bölge yöneticilerinden bir şahsiyete aittir.

Himmet Baba Kümbeti

Çoğunluğu devşirme malzeme ve kesme taştan yapılmış, dıştan sekizgen, içten daire planlı bir yapı olan kümbetin kitabesi olmadığından yapım yılı kesin olarak bilinmemektedir. Mimari tarzına göre onüçüncü yüzyıla tarihlendirilir. Bazı yayınlarda kümbetin inşa tarihi olarak gösterilen 1229 tarihi hicri yıl olup, bu tarih hazirede mezarı bulunan Seyyid Yusuf Ağa'nın vefat tarihidir (H. 1229/M. 1813-14). Anadolu Selçuklu mimarisinin nadir örneklerinden olan kümbette resmi kazı çalışması yapılmadığı için alt kat cenazeliğinin olup olmadığı şimdilik bilinmemektedir.

1 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defter-I, Ankara 1993, s.202

Himmet Baba Kümbeti, Kümbet, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Himmet Baba Kümbeti giriş kapısı. Kümbet, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Tepe üzerinde bulunan Himmet Baba Künbeti'nin cephe duvarlarında antik çağlara ait mermer ve süslemeli çok sayıda yapı malzemesi kullanılmıştır. Ayrıca küfeki taşlar üzerine bitki ve hayvan motifleri işlenmiştir. Kümbetin üzeri sekizgen ve yassı tuğla ile örülmüş piramidal bir külahla örtülmüştür. Doğu ve güneydoğu cephede yarım daire, kuzeydoğu cephede dikdörtgen şeklinde çini süslemeli sağır pencereler konulmuştur. Çinilerin bir kısmı dökülmüştür.

Himmet Baba Kümbeti'ne doğu cephede bulunan dikdörtgen kapıdan girilir. Doğu cepheye süslemeli devşirme mermer lentolarla görsellik kazandırılmıştır. Giriş kapısının solunda ve kapının

Himmet Baba Kümbeti harim kısmı. Kümbet, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Himmet Baba Kümbeti dış cepheler. Kümbet, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Himmet Baba Kümbeti haziresinden.
Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Hazire

Himmet Baba Türbesi haziresinde Osmanlı dönemine ait çok sayıda şahideli ve kitabeli mezar bulunmaktadır. Bu mezarların kitabelerinin çoğunluğu zaman tahribatı dolayısıyla erimiştir. Okunabilen tarihler genellikle onsekizinci yüzyıl sonrasıdır. Vakıf kayıtlarında Himmet Baba Zâviyesi kaydı bulunmadığı için burada bir tekke olup olmadığını bilemiyoruz. Künbetin yakınında bulunan mermer şahideli ve sülüs yazıyla yazılmış bir mezarın kitabesinde şu ibare yazılıdır:

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî. Halâ Sadrı'l-'azâm Hurşîd Ahmed Paşâ-nın delîl başısı merhûm ve mağfûrun leh Yârâlî es-Seyyîd Yûsuf Ağanın ruhiçün el-Fatiha. Fî sene 1229 [1813-1814].

Kitabeye göre Seyyid Yusuf Ağa, Sultan II. Mahmud dönemi sadrazamlarından olan Hurşid Ahmed Paşa'nın "delîlbaşısı"dır ve 1229/1813-14 yılında vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Hurşid Ahmed Paşa'da 1238/1822 yılında vefat etmiştir[2]. Delîl ise rehber anlamına gelmektedir.

Hazirede bulunan mezarların bir kısmında kaçak kazı yapılmıştır. Himmet Baba haziresinin koruma altına alınarak çevre düzenlemesi yapılması gerekir.

2 Cevdet Küçük, *"Hurşid Ahmed Paşa"*, TDVİA, c: 18; s. 395-396.

Himmet Baba Kümbeti haziresinde bulunan Seyyid Yûsuf Ağa'nın mezarı. Kümbet, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Himmet Baba Kümbeti haziresinde bulunan mezarlar. Kümbet, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

OSMAN GAZİ

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in künyesi bulunan bir sikkeye göre *"Osman bin Ertuğrul bin Gündüz Alp"*'tir.[1] Babası *Ertuğrul Gazi*, validesi *Halime Hatun*'dur. Dedesi *Gündüz Alp*, büyük validesi *Hayme Ana/Hayme Hatun*'dur.

Tarihçiler, Ertuğrul Gazi'nin babasının ismi konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Birinci görüşe göre, Ertuğrul Gazi'nin babası Caber Kalesi'nde türbesi bulunan *Süleyman Şah*'tır. İkinci görüşe göre ise Ertuğrul Gazi'nin babası *Gündüz Alp*'tir. Günümüz tarihçileri tarafından ikinci görüş genel kabul görerek, Gündüz Alp'in Ertuğrul Gazi'nin babası olduğu kabul edilmiştir.

Enverî "Düstûrnâme-i Enverî" de, Ertuğrul Gazi'nin babasını Gündüz Alp, onun babasını *"Şah Melik"*, onun babasını da *"Mir Süleyman Alp"* olarak verir. Mir Süleyman Alp, diğer kaynaklarda Süleyman Şah olarak zikreder.[2] Karamanî (Nişancı) Mehmed Paşa da Enverî'nin görüşünü destekler ve Gündüz Alp'i Ertuğrul Gazi'nin babası olarak kabul eder.[3] İlim adamları tarafından son zamanlarda bulunan *"Osman bin Ertuğrul bin Gündüz Alp*" şeklindeki bir sikke de bu görüşü açıkça teyit etmektedir.

Karakeçili Aşireti

Osmanlı hanedanının Kayı boyuna mensup Karakeçililer'den olduğu genel kabul görmüş ve Sultan İkinci Abdülhamid Han zamanında ön plana çıkarılmıştır. Osmanlı tahrir defterlerinde Karakeçili'ye tabi cemaatlerin Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu bölge civarında (Eskişehir, Bolu, Kastamonu, Kütahya, Ankara) yoğun olarak yerleştiği görülür. Bölgede de Kayı adını taşıyan çok sayıda yerleşme bulunmaktadır.[4]

Sultan İkinci Abdülhamid Han, Yıldız Sarayı'ndaki muhafızların içinde Osmanlı hanedanının mensup olduğu Karakeçili aşiretin-

1 İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: 1071-1920, Ankara 1980, s. 28-29.

2 Halil İnalcık, "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg", Belleten (Ankara) (261. sayı). (Ağustos 2007), s. 490.

3 Halil İnalcık, agm, s. 488.

4 Üçler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açıdan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", s. 37-52.

5 Erhan Afyoncu, Tarihin Pusula-

den Türkmenler'in oluşturduğu "Söğüt Alayı"nı kurmuştur. Söğüt Alayı iki yüz kişiden oluşan bir süvari birliğidir. Abdülhamid Han, Söğüt Alayı'na alınacak muhafızların, Ertuğrul Gazi ile Söğüt'e gelmiş ailelere mensup, çok iyi ata binen, güzel ahlaklı, beş vakit namazını kılan, kendi işi ile uğraşan, mazbut, yakışıklı ve boylu poslu kimseler olmasını emretmiştir. Askerlerden sakallı olanların sakalı kesilmez ve sakallarını bakımlı tutmalarına özen gösterilmesi istenir. Abdülhamid Han'ın özel muhafızlığını yapacak kişiler kendi istekleriyle gelir ve hizmetleri süresince memleketleri ile ilişkileri kesilir. Seçilen muhafızlar, emirlere son nefeslerine kadar mutlak itaat edip, padişaha sadakatle hizmet edeceklerine dair Ertuğrul Gazi'nin Türbesi'nde yemin ederek göreve başlar.

İkinci Abdülhamid'in yıllarca başkâtipliğini yapan Tahsin Paşa, Söğüt Alayı mensuplarını şöyle anlatır: "Yıldız Sarayı'ndaki insanların her çeşidini, ahlaki davranışların her rengini, iyilik ve kötülüklerin her derecesini görmüş bir insan sıfatıyla şunu söylemeyi kendime vicdan borcu bilirim ki, damarlarında Türk neslinin temiz ve mübarek kanı dolaşan bu Karakeçili bölüğünden hiçbir fert, hiçbir şekil ve surette ne şahsen ne de birisine aracı olarak fenalık etmemiş ve fenalığa alet olmamıştır. Bunlar Yıldız Sarayı'na bir kaya gibi girdiler, dönüş zamanı geldiğinde yine bir kaya gibi tertemiz ve lekesiz çıktılar. Allah kendilerinden razı olsun."

Sultan Abdülhamid, Karakeçililer'den oluşan muhafızlarına çok güvenir, Söğüt Alayı'ndan sitayişle bahseder ve onlara "öz hemşerilerim" derdi. Sultanın Karakeçililer'e itimadı herkesten fazlaydı. Bu yüzden her gece yattıktan sonra İkinci Abdülhamid'in yatak odasının dışında bir haremağası ve Karakeçili aşiretinden bir muhafız bulunurdu. Söğüt Alayı'nda görev yapan askerler belirli bir hizmet süresi sonunda terfi ettirilerek jandarma kuvvetlerinde görev yaparlardı. Memleketlerine dönmek isteyenler ise üç senelik hizmetten sonra geri dönerlerdi. Karakeçililer her senenin Rebiülahir ayında atlarıyla Ertuğrul Gazi Türbesi'ni ziyaret ederler, türbede mevlit okuturlar, kurban keserler, çevreye ikramda bulunurlar. Bu tören Karakeçililer'e mahsustur.

Karakeçili aşiretine Anadolu'nun birçok yerinde rastlanılır. İç ve Batı Anadolu'daki Karakeçililer Yörük, Doğu'daki Karakeçililer ise Türkmen veya Kürt olarak isimlendirilmiştir. Urfa'daki Karakeçililer, konar-göçer hayat tarzlarından dolayı Karakeçili Kürtleri diye anılmışlardır.[5] Osmanlı Arşivlerinde de *"Suvari Ertuğrul Alayı"* ve Karakeçili aşiretlerinin Ertuğrul Gazi türbesi ziyaretleri hakkında çok sayıda belge bulunmaktadır:

"Söğüd Redif Taburu Dairesi efradından olup, Süvari Ertuğrul Alayı'na verilen Karakeçili Aşireti'ne mensup neferlerin künyelerininin takdimi."[6] "Karakeçili Aşireti'nden yaşları kırkı geçmiş olanlar için bir hafif süvari alayı teşkilinin uygun görülmediği, fakat buna teşebbüs edenlerin takdire layık olduğu."[7] "Söğüt ve Eskişehir

sı, http://gundem.bugun.com.tr/abdulhamitin-muhafizlari-haberi/888920

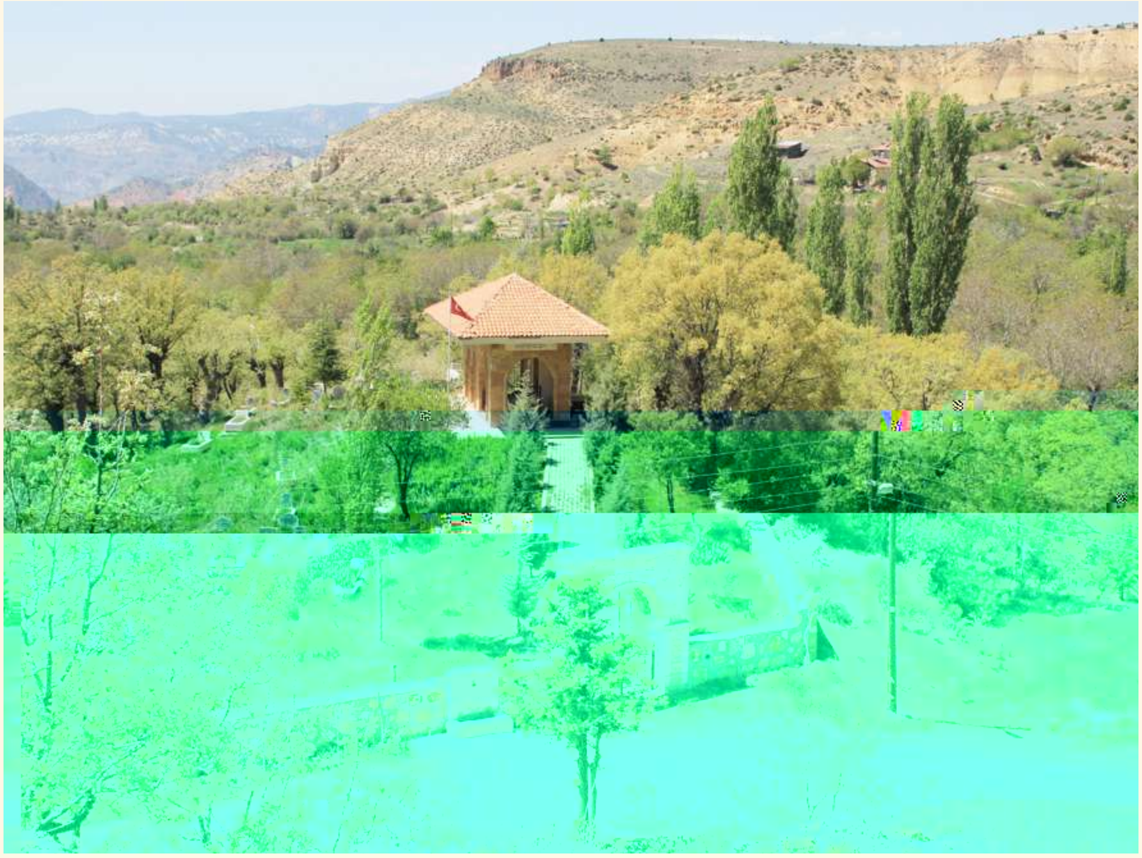
6 BOA, Tarih: 26/Ş/1306 (Hicrî), Dosya No: 38, Gömlek No: 95, Fon Kodu:Y..MTV.

7 BOA, Tarih:11/Ş/1317 (Hicrî), Dosya No: 2284, Gömlek No: 90, Fon Kodu: DH.MKT.

8 BOA, Tarih :18/R/1311 (Hicrî)

Kazalarında bulunan Karakeçili Aşireti ümerasından bazılarıyla Söğüt kaymakamının taltifi."[8] "Karakeçili Aşireti'nin Ertuğrul Gazi hazretlerinin türbesini ber-mutad ziyaret için Eskişehir'den Söğüd'e gittikleri."[9] "Ertuğrul Gazi'nin türbesini ziyaret ettiğine dair Karakeçili Aşireti Reisi Hacı Bekir'den alınan telgrafın Seraskerlik'çe takdimi."[10] "Gazi Ertuğrul Han'ın türbesini ziyaret için Söğüd kasabasına gelen Karakeçili aşiretinin tekrar davet edildiği."[11] "Ertuğrul Gazi Türbesini ziyaret için Söğüd'e gelen Karakeçili Aşireti için yeni misafirhane yapılması irade-i seniyye gereği olduğu. (Harbiye; 179451)"[12] "Karacahisar kasabasındaki camide Karakeçili Aşireti'nden Hacı Bekir Bey'in mevlit okutturduğu."[13]

Gazi Gündüz Alp

Gazi Gündüz Alp Türbesi. Hırkatepe, Beypazarı, 2013.

Klasik nakillere göre Osmanoğulları'nın atası Ertuğrul Gazi ve Karakeçili Türkmenleri, Moğol istilası üzerine Doğu Anadolu'dan batıya doğru göçer. Sivas yakınlarına gelip konakladıklarında, burada Anadolu Selçuklu ordusu ile büyük bir Moğol birliğinin savaştığını görürler. Moğollar'ın Selçuklu ordusunu bozmak üzere olduğu anda Ertuğrul Gazi, Selçuklu ordusunun yardımına yetişir ve savaşı Anadolu Selçukluları kazanır. Sadece Neşri'nin "Cihannümâ"sında kaydedilen bu savaşın, Selçuklu Sultanı I. Alâaddin Keykubad ile Hârizmşahlar arasında 1230 yılında yapılan "Yassıçimen Savaşı" olduğu da söylenir. Savaştan sonra I. Alâaddin Keykubad, Ertuğrul Gazi'ye yardımlarından dolayı iltifatlarda bulunur, "hil'at" giydirir ve Ankara yakınlarındaki Haymana Ovası'nın Karacadağ bölgesini "yurtluk" olarak verir.[16]

Ertuğrul Gazi, Haymana Ovası'nı "yaylak", kışın da Karakeçili-Kesikköprü bölgesini "kışlak" olarak kullanmaya başlar. Karacadağ-Sulakiye (Gölbaşı-Kuruçöl) Gölü civarında bir müddet kalır ve oğlu Savcı Bey'i (Saru Yatu) Sultan I. Alâaddin Keykubad'a göndererek yeni yurtluk ister. Sultan gerekli izni verir ve Ertuğrul Gazi, aşireti ile birlikte batıya doğru hareket ederek, Bizans sınırına yakın olan Bilecik-Söğüt dolaylarına, Aşağı Sakarya havzasına yerleşir. Kanaatimizce Karacadağ bölgesinden batıya göç halinde iken yapılan saldırı, muharebe veya normal vefat sonucunda Gündüz Alp, Hırka Köyü'ne defnedilir.

16 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 2002, s. 81-82, 325-395, 654, 674; Fahamettin Başar, "Ertuğrul Gazi", TDVİA, C. 11, İstanbul 1995, s. 314-315; H. Adams Gibbons, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara 1998, s. 17-19; Yılmaz Öztuna, age., C. I, s. 32-40; Alphonse de Lamartine, Osmanlı Tarihi, İstanbul 1995, s. 36; Abdülkerim Erdoğan, Tarih İçinde Gölbaşı, Ankara 2007, s. 40-41,114; Abdülkerim Erdoğan, Adım Adım Ankara, Ankara 2007.

Hayme Ana Türbesi harimi.
Çarşamba, Domaniç, 2014.

Hayme Ana Türbesi kitabesi.
Çarşamba, Domaniç, 2014.

Şâhinşeh-i 'alî haseb hâkân-ı mebrûkü'n-neseb / Abdülhamîd Hân kim anın lütfundan 'alem müstefîd / Gâzî-i meydân-ı vegâ cennet-mekân Ertuğrul'un / olmuş idî vaktâ ki bu sancakda ikbâli bedîd / Şu Domânîc Yaylasını aldıkta dest-i miknete / Ehl-i hilâfa evvela çekmişdi ol sedd-i sedîd / Gâzî-i merhûmun imiş bu Hayme Anâ mâderî / İtsün garik-i mağfiret daim anı Rabb-i Vahîd / Şâh-ı Cihân bu türbeyi yapdırdı ol merhûmeye / Eyyâm-ı ömr ü şevketin kılsın Cenâb-ı Hak mezîd / Bir paâdişâha itmemiş Allah bu hayrı nasîb / Şimdiye dek geçmiş idi tarihden asr-ı medîd / Vâlî iken Mahmûd kulu nazm eyledi tarihini / Kıldı bu ra'nâ türbe-i bünyâd Hân Abdülhamîd / Ketebehu İbrahim Hakkı Burusevî sene 1308 (1890).

Hayme Ana Türbesi.
Çarşamba, Domaniç, 2014.

Sultan II. Abdülhamid Han, 1903 yılında Hayme Ana Türbesi'nin yakınına İbtida-i Mektebi yaptırır. "Ertuğrul Gazi Han'ın Domaniç'e bağlı Çarşamba Karyesi'nde medfun annesinin türbesinin tamirinin yapıldığı ve aynı zamanda bir ibtidai mektebinin de açılışının törenle yapıldığı."[23] 1907 yılında Sultan II. Abdülhamid Han, Hayme Ana türbesine bir avize gönderir. "Hayme Ana Sultan Türbesi'nde kullanılmak üzere avize gönderilmesi."[24] "Hüdavendigar dahilindeki Çarşamba karyesinde bulunan Hayme Ana hazretlerinin türbesi ziyaret edilerek dualar yapıldığı."[25]

Domaniç Yaylası.
Domaniç, Kütahya, 2014.

23 BOA, Tarih: 19/Ra/1321 (Hicrî), Dosya No: 725, Gömlek No: 8, Fon Kodu :DH.MKT.

24 BOA, Tarih: 06/B/1325 (Hicrî), Dosya No: 301, Gömlek No: 37, Fon Kodu: Y..MTV.

25 BOA, Tarih: 05/L/1325 (Hicrî), Dosya No: 1209, Gömlek No: 14, Fon Kodu: DH.MKT.

Domaniç dönüşü Ermeni Beli.
Bursa, 2014.

Ertuğrul Gazi

Ertuğrul Gazi ve aşiretinin Ankara ve sonrası Söğüt civarına gelişleri hakkında kaynaklarda değişik rivayetler vardır. Neşri, Ertuğrul Gazi'nin Söğüt civarına gelişini şöyle nakleder:

"Çünki Süleyman Şah müteveffa oldı, dört oğlu kaldı. Biri Sunkur Tekin ve biri Gün Toğdı ve biri Ertuğrul Gazi ve biri Tundar [Dündar] Etrâk [Türk]'dan ba'zı bu dört karındaşa uyub yine Rum'a düşüb Fırat başında Pasin Ovası'na ve Sürmeli Çukuru'na vardılar. Ertuğrul'ı Tundar'la anda dört yüz mikdârı göçer evle kalub ol iki karındaşları yine vatan-ı asliyelerine rücû itdiler. Bir nice eyyâm anda turub yaylayub kışladıktan sonra Rûm'a azm itdiler. Gelüb Engûriyye [Ankara]'ye karîb Karaca Tağ'a nüzûl itdiler.

Andan Sultan Öyüği'ne rihlet itdiler. Ve ba'zı sıkâtdan işitdüm ki, hatta kıdvet'ül-müttekîn merhum Mevlânâ Ayaz eytdi: Ben Orhan [Orhan Gazi]'un irkibdârına [rikâbdârına] buluşdum; pir kişiydi. Eytdi: Atamdan ve dedemden işitdim ki, eytdiler, ol vakit ki Ertuğrul dört yüze yakın erle Rûm'a azm itdiler, Sultân Alâüddîn-i evvel dahi ba'zi a'dasiyle cenk sadedinde idi.

Bunlar dahi göçmen gelüb ittifak Sultân Alâüddin'ün şol haline yetüşürler ki Tatar [Moğollar], Sultân Alâüddin'i bunaldub sıyayürür. Ertuğrul'un yanında birkaç yüz yarar yoldaş var idi. Ertuğrul eytdi: Hey yârenler, cenge tuş geldük. Yanımuzda kılıç gö-

Ertuğrul Gazi Türbesi. Söğüt, Bilecik, 2014.

türürüz. Avret gibi geçüb gitmek erlik değildür. Elbette şunlarun birine muâvenet itmek gerek. Gâlibe mi muâvenet asîrdur. Âdemümüz azdur ve hem yeğine kuvvet dimişlerdür didiler. Ertuğrul eytdi: Bu söz merdağneler kelâmı değildür. Erlik oldır-kim mağluba yardım idevüz. Hızır gibi bun deminde bîçarelere medet yitişe. Dest-gîr olavuz didi.

Pes heman Ertuğrul etba'iyle el kılıca urub bir taraftan ki Sultân Alâüddîn'ün mukabelesinde idi. Tatara kılıç koydular. Şahin kargaya girer gibi girüb fi'l hâl aduvvı münhezim kıldılar. Sultân Alâüddîn anı görüb Ertuğrul'a istikbal gösterdi. Ertuğrul dahi etbâi'yle inüb Sultân Alâüddîn'ün elin öpdi. Sultân Alâüddîn dahi Ertuğrul'a hil'at-i fâhir giyürüb tevâbi'ine ve levâhikine atâ vü ihsanlar eğledi. Andan Söğüt nâm yiri halkına kışla[k] ve Tomaniç'i ve Ermeni Tağlarını yaylak virdi. Osman Gâzi'nün zuhûrı Söğüt'den olmasına hikmet budur. Ve ol vakit Karaca Hisar feth olunmamışdı. Amma Karaca Hisar'la Bilecik Alâüddin'e itaat iderlerdi. Ol taraflar uc idi. Ma-hasal, Sultân Alâüddin, Ertuğrul'un şecâatin ve merdâneliğin gördi. Çehresinde âsâr-i necâbet ve alnında envâr-i saadet müşahede idüb uc'ı ana virdi. Ol vakit Ertuğrul henüz nev civândı. Amma mehâbetünden Sam ü Neriman kan kaşanurdı ve Efrasyâb-ı zaman koşunırdı. Andan Ertuğrul Söğüt'i makam idindi. Ol zamanda Sahibin Kara Hisar'da Germiyan babası Ali Şîr vardı. Çavdar nâm bir tatarla gâh gâ gelüb Karaca Hisar'ı incidürlerdi. Ertuğrul Söğüt'de mutavattın olmağla ol vilayet emin oldılar. Bunun üzerine birkaç yıl geçti Söğüt'i kışlayub Tomaniç'i yayladılar."[26]

26 Neşrî,1/61-65; Cezmi Karasu vd, Osmangazi İlkler ve Karacahisar, s. 137-138.

Ertuğrul Gazi Türbesi harimi. Söğüt, Bilecik, 2014.

derbent ki bir başı Karye-i Çukurca'dadır. İçinde ra'iyetten ve müsellem tâifesinden ve piyâde tâifesinden mütemekkindir. Ba'zı evler vardır. Ve bir başı İnegöl Kadılığında karye-i Mîzâl'dır ki içinde külliyen yâyâlar sakindir..."[29]

Gerek destanî anlatımlar ve gerekse diğer kaynakların verdiği bilgiler derlendiğinde, Ertuğrul Gazi'nin XIII. yüzyıl ortalarına rastlayan bir tarihte uc beyi olduğu düşünülebilir. Rivayetlerde aktarılan I. Alâaddîn Keykubad dönemi (1220-1237) çok erken görünmektedir. Halil İnalcık uca geliş tarihinin 1260'lar olabileceğini söyler ki çok makul görünmektedir.[30]

Osmanlı kaynaklarına göre sultandan gerekli izni aldıktan sonra belki de daha verimli topraklar elde etmek üzere batıya doğru hareketle Bizans sınırlarına kadar gelerek Söğüt dolaylarına, Aşağı Sakarya havzasına yerleşti. Burada Bizans sınırlarındaki kasaba ve köylere karşı akınlar düzenlemeye başladı. Bu sırada I. Alâeddin Keykubad ülkesinin batı sınırlarını itaat altına almak amacıyla Bizans topraklarına bir sefer düzenledi. Konya'dan 1231 yılında hareket eden ordu Sultanöyüğü'ne (Eskişehir) geldiğinde Ertuğrul Bey de maiyetiyle birlikte buraya gelerek sultana katılır. Selçuklu ordusuyla Nikaia (İznik) Rum İmparatoru Teodoros Laskaris'e bağlı birlikler arasında Ermeni Derbendi denilen yerde yapılan savaşı, Ertuğrul Bey'in emrindeki akıncı süvarilerinin başarılı mücadelesi sonucunda Selçuklu ordusu kazanır. Bu haber Sultanöyüğü'nde bulunan Alâeddin Keykubad'a ulaştığında sultan çok

29 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 1937/1530, s. 39.

30 Cezmi Karasu vd, Osmangazi İlkler ve Karacahisar, s. 39.

sevinir ve Ertuğrul Gazi'yi taltif ederek Eskişehir ve çevresini kendisine verir. I. Alâeddin Keykubad bu zaferden sonra bölgenin önemli merkezlerinden olan Karaca Hisar'ı kuşatır, ancak bu sırada Moğollar'ın Anadolu'ya girdikleri haberini alınca şehrin muhasarasını Ertuğrul Gazi'ye bırakarak geri dönmek zorunda kalır. Ertuğrul Gazi ve beraberindeki Türkmen beyleri uzun süren bir mücadele sonucunda Karaca Hisar'ı ele geçirirler (629/1231-32). Şehrin tekfurunu yakalayarak elde edilen ganimetin beşte biriyle birlikte Sultan Alâeddin Keykubad'a gönderirler. Ganimetin geri kalanını da gaziler arasında paylaştırırlar. Ertuğrul Gazi, Karacahisar Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Söğüt üzerine yürüyerek bölgeye hâkim olur. Onun bu başarıları sonucunda Selçuklu sultanı Söğüt ve çevresini kendisine yurt olarak verir.[31]

Ertuğrul Gazi, Söğüt ve çevresine yerleştikten sonra Bizans sınırı boylarında bulunan diğer uç beyleriyle birlikte mücadeleyi sürdürdüğü gibi komşu Rum beyleriyle (tekfurlar) dostluk kurmaya da çalışır. Özellikle Belocome (Bilecik) ve Melangeia (Lefke, bugünkü adı Osmaneli) tekfurları Ertuğrul Bey ile gayet iyi geçinirler. Kendisi gibi Kayı Türkleri'nden olup Selçuklular'ın Kastamonu uç beyi olan Hüsâmeddin Çoban'ın oğulları ile de dostane münasebetler kurar. Bu şekilde kışları Söğüt'te, yazları da Domaniç yaylalarında geçiren Ertuğrul Gazi, aman zaman Bizans sınırlarındaki bölgelere akınlar düzenler. Onun Bizans'a karşı yaptığı bu akınlar sırasında çevrede bulunan Akça Koca, Samsa Çavuş, Kara Tegin, Aykut Alp ve Konur Alp gibi tecrübeli uç beyleri de etrafında toplanır. Böylece Söğüt'e yerleşmiş olan Kayı aşireti her geçen gün biraz daha büyüyerek kuvvetlenir. Osmanlı kaynaklarındaki rivayetlere göre Batı Anadolu'da Anadolu Selçukluları'na bağlı bir uç beyi olarak faaliyetlerini sürdüren Ertuğrul Gazi, Cimri olayından sonra Bizans sınırlarına gelen Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev'i karşılamış ve ona bağlılık bildirip hediyeler takdim etmiştir (1279). Bu tarihten sonra Ertuğrul Gazi'nin oldukça yaşlandığı ve Kayı aşiretinin idaresini oğlu Osman Bey'e bıraktığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu son tarihten kısa bir süre sonra da doksan yaşını aşmış olduğu halde vefat etmiştir (680/1281-82). Vefat tarihi olarak 1288 veya 1289 yılları da verilmektedir.[32] Ertuğrul Gazi'nin "Osman", "Saru Yatı" ve "Gündüz" adında üç erkek evladı vardır.

Ertuğrul Gazi Türbesi

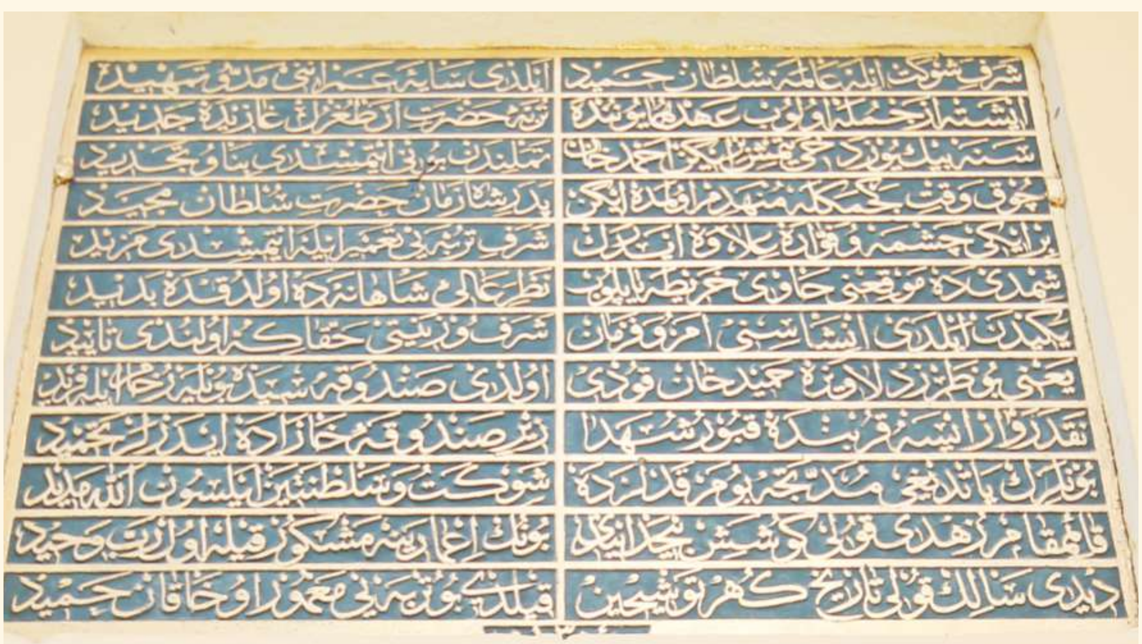
Orhan Gazi tarafından inşa ettirilen türbe, daha sonra çeşitli onarımlar geçirmiştir. Giriş bölümünün kapısı üzerine 1304 (1886-87) yılındaki II. Abdülhamid onarımı sırasında konulmuş olan sülüs hatlı manzum kitâbede, türbenin daha önce 1171/1757'de Sultan Ahmed tarafından bütünüyle yenilendiği, daha sonra tekrar harap olan ve yıkılmaya yüz tutan yapının Sultan Abdülmecid tarafından da tamir ettirilerek çeşme ve şadırvanla zenginleştirildiği belirtilmektedir. Ancak kitâbede verilen 1171/1757 tarihi, III. Ah-

31 İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, c. I, s. 102-103.

32 İ. Hakkı Uzunçarşılı, age., c. I, s. 103; Fahamettin Başar, "Ertuğrul Gazi", TDVİA, c. 11; s. 314-315.

Ertuğrul Gazi Türbesi'nin harimi ve türbenin Sultan II. Abdülhamid döneminde yapılan onarım kitabesi.Söğüt, Bilecik, 2014.

Ertuğrul Gazi Türbesi'nde bulunan Osman Gazi'nin ilk kabrine ait kitabe ile Ertuğrul Gazi'nin hanımı Halime Hatun'un mezarı. Söğüt, Bilecik, 2014.

med'in tahttan indirilmesinden (1730) yirmi yedi yıl sonrasına (III. Mustafa'nın cülûs yılı) aittir. Öte yandan türbe hariminin mimari özellikleri Orhan Gazi devrinden kalma olduğunu göstermekte, bu sebeple fahiş bir tarih hatası taşıyan kitâbenin yapının geçirdiği aşamalar hususunda da doğru bilgiler vermediği anlaşılmaktadır.

Ertuğrul Gazi Türbesi'nin Sultan I. Abdülmecid Han (2 Temmuz 1839- 26 Haziran 1861) tarafından 1266/1850 yılında ihya edildiğine dair bazı belgeler şunlardır: "Masrafları padişahın vakfından ödenmek üzere Söğüd kasabasındaki Ertuğrul Gazi Türbesi'nin tamirine dair."[33] "Bursa'nın Söğüd kasabasındaki Ertuğrul Gazi Türbesi'ne inşa edilecek olan şadırvan, çeşme ve su yollarının masraflarının tesviyesine dair Hazine-i Hassa nazırına buyruldu."[34]

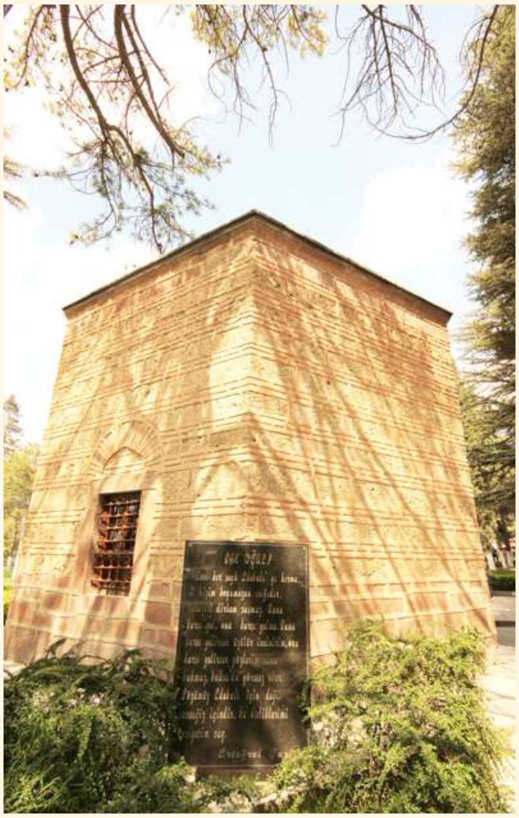
Sultan II. Abdülhamid Han tarafından da Ertuğrul Gazi Türbesi onarılmış ve çevresi ile Söğüt nahiye merkezinde yeni binalar yapılmış, nahiye de idari yönden kazâya yükseltilmiştir. 1884-1896 yılları arasındaki bazı belgeler: "Ertuğrul Gazi'nin sandukası için ihsan olunan örtünün ve bazı çeşmelerin su yollarının ve Ertuğrul Mescidi'nin tamiri dolayısıyla, Söğüt ahalisinin teşekkürünü havi iki telgrafnamenin takdimine dair."[35] "Söğüt kasabasında Ertuğrul Gazi Türbesi'ni muhafaza etmek üzere orada bulundurulacak zabtiyeler için kargir bir karakolhane inşası ve bedelinin tesviyesi."[36] "Söğüt Nahiyesi'nin kaymakamlığa dönüştürülmesinden ahalinin çok memnun olduğu ve Ertuğrul Gazi'nin kabrinin onarıldığı, yeni bir hükümet konağı ile bir rüşdiye mektebinin inşasına da karar veril-

33 BOA, Tarih:24/R/1266 (Hicrî) Dosya No:163 Gömlek No:4766 Fon Kodu:İ..MVL.

34 BOA, Tarih:08/Ca/1266 (Hicrî) Dosya No:25 Gömlek No:54 Fon Kodu:A.}MKT.MVL.

35 BOA, Tarih:04/R/1313 (Hicrî) Dosya No:337 Gömlek No:20 Fon Kodu:Y..A...HUS.

36 BOA, Tarih:21/S/1314 (Hicrî) Dosya No:16 Gömlek No:1314 Fon Kodu:İ..AS..

Ertuğrul Gazi Türbesi ve avlusunda bulunan Savcı Bey'in mezarı.
Söğüt, Bilecik, 2014.

diği."[37] Sulatn II. Abdülhamid onarımı sırasında türbenin yakınına ziyaretçiler için misafirhane niteliğinde bir han ile bir imarethâne inşa edilmiş, ancak bu yapılar günümüze ulaşmamıştır.

Türbe, çam ağaçlarının gölgelendirdiği geniş bir bahçenin içinde yer alır. Bahçenin giriş kapısı empire üslûbunun özelliklerini yansıtmakta ve Sultan Abdülmecid devrinden kalma olduğunu belli etmektedir. Kesme köfeki taşı ile inşa edilen kapı, içbükey profilli yuvarlak bir kemerle taçlandırılmış, yanlardan dorik başlıklı ikişer plasterle kuşatılmıştır. Türbe binası altıgen planlı ve kubbeli bir gövde ile dikdörtgen planlı ve beşik çatılı bir giriş bölümünden meydana gelir. Erken devir Osmanlı mimarisinin özelliklerini gösteren duvarlar, bir sıra kesme köfeki taşı ve iki sıra tuğla ile almaşık düzende örülmüştür. Altıgen gövdenin yüzlerinden kıbleye yönelik olana küçük bir mihrap yerleştirilmiş, diğerlerinden dördüne kapı ile üç pencere açılmış, bir cephe de sağır bırakılmıştır. Dikdörtgen pencere açıklıkları topuzlu demir parmaklıklarla ve demir kepenklerle donatılıp almaşık örgülü sivri hafifletme kemerleriyle taçlandırılmıştır. Kurşun kaplı basık kubbe, arada kasnak olmaksızın doğrudan gövdeye oturmaktadır. Türbede tek başına yer alan Ertuğrul Gazi'nin lahdi harçla sıvanmış, baş ucuna alçıdan yapılma bir Türkmen sarığı konulmuştur.

Türbe girişinin sol yanındaki çeşmenin de kitâbesinde Sultan Abdülmecid tarafından yaptırıldığı ve II. Abdülhamid tarafından ihya edildiği belirtilmektedir. Bahçede, türbenin doğusunda Ertuğ-

37 BOA, Tarih:22/Z/1301 (Hicrî) Dosya No:15 Gömlek No:97 Fon Kodu:Y..MTV.

rul Gazi'nin eşi Halime Hatun'un, batısında kardeşi Dündar Bey ile oğullarından Savcı Bey'in kabirleri, altı metre kadar ötesinde de Bursa'nın fethinden (1326) sonra vasiyeti gereği naaşı bu şehre nakledilen Osman Gazi'nin makam-kabri yer alır. Ertuğrul Gazi'nin türbesi Söğüt'ün Bilecik yolu çıkışında yer almaktadır. Ayrıca gerek Ertuğrul Gazi'nin gerek Osman Gazi'nin yanında çeşitli gazalara iştirak etmiş olan Abdurrahman Gazi, Pazarlu Bey, Samsa Çavuş, Turgut Alp, Gündoğdu Bey, Aydoğdu Bey gibi gazilere izafe edilen manevi kabirlerine de hazire bahçesinde yer verilmiştir.[38]

Osman Gazi

Osman Bey'in 1258 yılında doğduğu rivayet edilir. Osmanoğulları'nın ilk beyi ve Osmanlı Devleti'ninde ilk sultanıdır. Kendisine "Kara Osman", "Fahruddin" ve "Mu'înüddin" de denmiştir. Osman Gâzî, hayatının sonuna kadar emîr yani bey olarak anılmıştır; vefâtından sonra "Hân" ve "Sultân" denmiştir. Osman Bey, 1258 tarihinde Söğüt veya Osmancık'da dünyaya gelir. Babası Ertuğrul Gazi ve annesi Halime Hatun'dur. Babasının vefatı üzerine 24 yaşında aşiretine bey olur.

Hünernâme'deki tavsife göre Osman Gazi, uzuna yakın orta boylu, kara yağız müdevver çehreli ve belinden aşağısı yukarısından uzun ve kolları da dizlerinden aşağı doğru uzunmuş. İlk evliliğini Selçuklu vezirlerinden Ömer Abdülaziz Bey'in kızı Mâl Hatûn ile ikinci evliliğini ise Şeyh Edebali'nin kızı Rabî'a Bâlâ Hatûn'la yapar. Osman Bey'in Orhan, Alaaddin Ali, Pazarlu, Çoban, Melik ve Hamid beyler adında altı erkek ve Fatma Hatun adında bir evladı olduğu bilinmektedir.[39]

Kulaca Hisar'ın fethi

Osman Bey, aşiretinin başına geçtiğinde komşularından İnegöl ve Bilecik tekfurları kuvvetli durumdaydı. Bilecik tekfuru ile iyi geçinen Osman Gazi, İnegöl tekfuru ile rekabet halindedir. Kendisine karşı hasmane tavır alan, Söğüt-Domaniç arasındaki yaylak-kışlak güzergâhını hakimiyet altında tutan İnegöl tekfuru ile girdiği ilk çatışmada kardeşi Saru Yatı'nın oğlu Bay Hoca şehit olur. Neşri bu olayı şöyle nakleder: "...Osman ile İnegöl Tekfurı arasında âdavet var idi. Biri birinden muhterizlerdi. Bir gün Osman Beğ diledi ki yetmiş kişiyle Ermeni Derbendinden geçüp, gelüp İnegöl'ü yakup yıka. Aya Nikola'nun casusı var idi. Gelüp tenbih idub pusuya bi-kıyaz er kodular. Osman'un bir martalozı var idi. Bil (bel) dükendüği yerde kâfir pusuya er kodı dehü ilan itti. Osman Gazi dahi Hâk Teâlâya tevekkül idub toğru pusunun üzerine sürüp kâfirler ile buluştılar. Osmaniler cümlesi yayağidi. Kâfir dahi çoğidi. Ceng- i azim olup Osmanun biraderi Saru-Yatı oğlu Bay Hoca anda şehid olup, Ermeni beli dükendüği yerde Hamza Beğ Köyinün nevahisinde defnolındı. Şimdi mezarı civarında bir kârbân-saray viranesu vardur. Andan Osman Gazi gelüp yaylaya çıktı..."[40]

38 M. Baha Tanman, "Ertuğrul Gazi Camii ve Türbesi", TDVİA, c: 11, s. 316-317.

39 İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, c. I, s. 115; Ahmed Akgündüz-Said Öztürk, Bilinmeyen Osmanlı, İstanbul 1999, s.36.

40 Neşri, age, s. 81.

Osman Bey, Bay Hoca'nın şehadetinden sonra İnegöl tekfurunun hakimiyetinde bulunan ve İnegöl'e yakın olan Kulaca Hisarı'na ani bir baskın düzenleyerek teslim alır. "... Osman Gazi himmet kılıcın beline muhkem bağlayub bir gice yarenleriyle sürüb İnegöl'e gelüb yanında Kulaca'nın kaleyi oda vurub kâfirini kırdı."[41] İnegöl ve Karaca Hisar tekfurları Osman Bey'e karşı ittifak yaparlar. Domaniç Beli yakınlarında Osman Bey ve arkadaşları iki tekfurla muharebeye girer. Bu muharebede Osman Bey'in kardeşi Saru Yatı şehit düşer ve Karaca Hisar tekfurunun kardeşi Latos öldürülür.[42] Neşri bu muharebeyi şöyle anlatır: "... Pes Karaca-Hisar'un tekvur'ı karındaşı Kalonoz'a leşker koşub İnegöl'e muavin gönderdi. Osman Gazi dahı bu kaziyeyi tuyub guzzâtı cem idüb İkizce'ye gelüb Tomanic bilin aşduk yirde küffârile buluşub ceng-i azim itdiler. Osman'un biraderi Sarı-Yatı'yı anda şehit etdiler. Ol yerde bir çam vardur, Kandillü çam dirler. Zirâ gâh-gâh anda bir şule görünür. Saru-Yatı anun dibinde şehid oldı."[43]

Karaca Hisar'ın Fethi

İlk defa Ertuğrul Gazi tarafından fethedilen Karaca Hisar, tekfurunun Selçuklu sultanına vergi ödemesi şartıyla yerinde bırakılır. Daha sonra Karaca Hisar tekfuru Osman Bey'e karşı İnegöl tekfuru ile ittifak yapar. Bu gelişmeler üzerine Osman Gazi, Karaca Hisar'ı 691/1291 yılında fetheder. Âşıkpaşazâde, Karaca Hisar'ın fetih öncesi ve sonrasını şöyle nakleder:[44]

"...İmdi Sultan Alâaddîn'e[45] habar vardı kim Osman Gazi'nün üzerine kâfirler galaba leşker ile varmışlar; kardaşı Saru Yatu'yı şehid etmişler. Her kankı kâfirün leşkerü vardıyise bildürdiler. Sultan dahı eyitmiş kim: "Ma'lum oldı kim Karaca Hisar tekvüri bizüm ile yağı olmuş dedi. Ve hem Germiyanoğlı o garibleri sevmez" dedi.

Karacaşehir Camii. Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

41 Neşri, age, s. 85.

42 İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, c. I, s. 106-107.

43 Neşri, age, s. 83.

44 Âşıkpaşazâde, 6. Bab, s. 97; Cezmi Karasu vd, age, s. 61-62.

45 Sultan II. Gıyâseddin Mes'ûd olması gerekir.

Karaca Hisar giriş kapısı sur kalıntıları. Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

Karaca Hisar'da yapılan kazılar sonrası çıkan yapı kalıntıları. Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

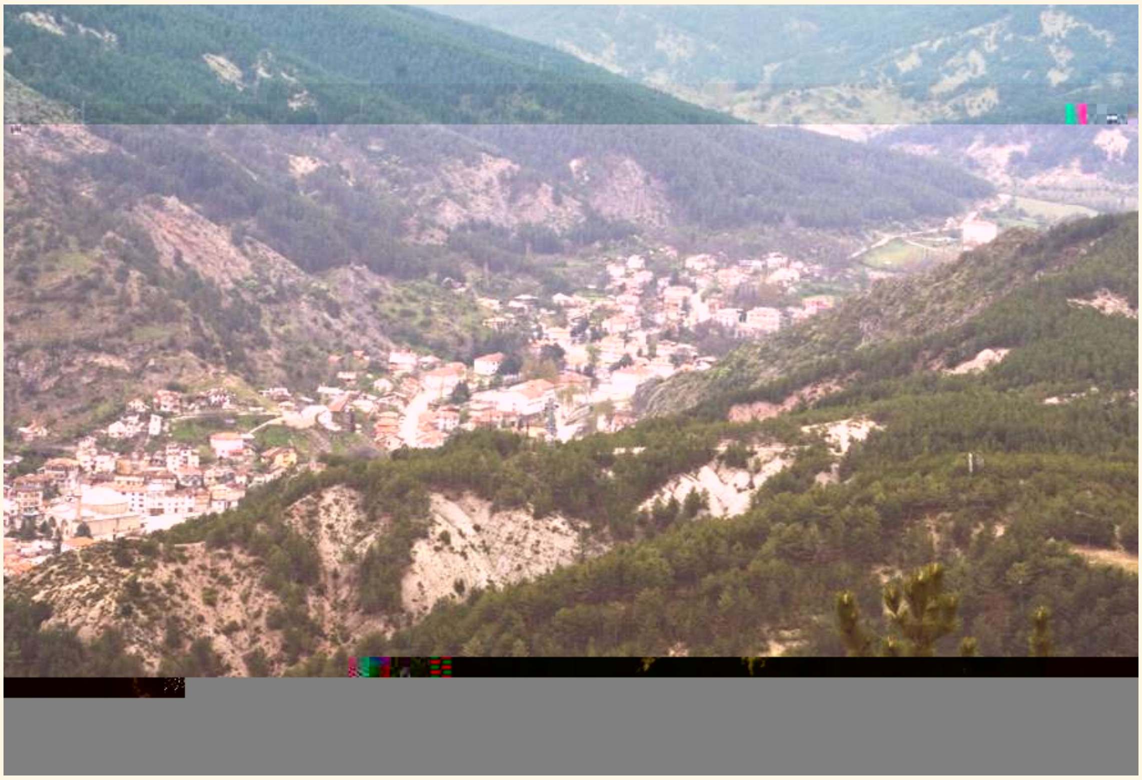

Karaca Hisar'da yapılan kazılar sonrası çıkan yapı kalıntıları. Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

Karaca Hisar'ın günümüze ulaşan sur duvar bakiyesi. Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

Mudurnu ilçe merkezi. Bolu, 2011.

"Beş Taş tekkesine kondular. Şeyhine sordılar 'Geçüt varmı' didiler. Şeyh eydür 'Gazilere geçüddir Allah fazl eyleye' didi."[48] Bu görüşmeden sonra Sakarya kıyısına gelerek Samsa Çavuş'la buluşarak Sorkun'a ulaşırlar. Sakarya suyunu geçerek, "mamur ve şenlikli" şehirler olan Mudurnu, Göynük ve Taraklı'dan esir almadan bol ganimetle dönerler. Bu seferde sadece ganimet elde edilmekle kalınmamış aynı zamanda Sakarya suyu ötesindeki Bizans tekfurlarının kendisine bağlılığını sağlar.[49]

Göynük ilçe merkezi. Bolu, 2011.

ele geçirilmesi kolay olur. Düğün yeri de baskından nasibini alır. Tekfur tez zamanda yakalanarak öldürülür.[51]

Osman Gazi, Bilecik'i aldıktan sonra Yarhisar tekfurunun kızı "Ulufer"i [Holofira] oğlu Orhan'a nikahlar ve düğünlerini yapar. "Ulufer" Müslüman olur ve "Nilüfer" adını alır.[52]

Osman Gazi, 1299 yılında Bilecik'i ele geçirince birinci hasmı olan İnegöl tekfurunun üzerine yürür. İnegöl taarruzunu Aşıkpaşazade şöyle anlatır: "Filhâl Turgud Albi İnegöle saldılar İnegöl tekfuri işidüb kaçmasun didiler Turgud Alb dahi İnegölü çevirdi. Osman Gazi dahı her ne kim aldılar hemân yağma itdi gaziler yağma avâzın işitdiler hemandem hisâr içine koyuldular tekfurını pâre pâre itdiler. Erlerini kırdılar dişisini esir itdiler. Anunçün kim çok müslemanlar kırılub şehîd olmağa sebeb olmışdı... Bu fethin tarihi hicretin altı yüz doksan dokuzunda vâki' oldı."[53]

Bilecik ve İnegöl'ün Osman Gazi'nin hâkimiyeti altına girmesiyle bölgedeki hakimiyet alanı genişler.

Başşehir Karaca Hisar

Osman Gazi, kılıçla fethettiği Karaca Hisâr'ı beyliğinin baş şehri yapar. Mevcut kiliseleri camiye çevirir. Şehir düzeni kurarak, Dursun Fakı'yı şehir kadısı olarak tayin eder. Kendi adına ilk Cuma hutbesini okutur. Böylelikle bağımsızlığını ve hanlığını ilan etmiş olur. Aşıkpaşazade bu gelişmeleri şöyle nakleder:[54]

Kaçan kim Karaca Hisarı aldı şehrin evleri boş kaldı Germiyân vilâyetinden ve gayri vilâyetden hayli halk geldi. Osman Gaziden evler dilediler. Osman Gazi virdi. Sehl zamanda ma'mûr oldı. Bir nice kiliseler dahi vardı mescid itdiler ve pazâr dahi turgırdılar. Ve bu kavm ittifak itdiler kim cum'a nemâzın kılalım ve hem bir kâdı dahi dileyelim didiler. "Tursûn Fakî" dirlerdi bir azîz vardı ve ol kavme imamlık iderdi ana söylediler. Ol dahi geldi Osman Gazinin kayınatası Ede Bâlîye söyledi dahi söz tamam olmadan Osma Gazi geldi sordu murâdların biledi. Osmân Gazi eydür her ne kim size gerektir anı idin dir. Tursun Fâkîh hanım, Sultândan izin gerekdir. Osman Gazi eydür "Bu şehri hod kendi kılıcımla aldım, sultanın bunda ne dahli var kim andan izin alam, ana sultan veren Allah bana dahi hânlık virdi didi. Eğer minneti şu sancaksa ben kendi sancağıyle getürüb uğraştım ve eğer iderse kim ben Âl-i Selçûkum dirse ben hod Gök Alb nesliyim. Eğer bu vilâyete ben anlardan öndin geldim dirse Süleyman Şah anlardan hod öndin [önce] geldi." Ve ol kavm dahi razı oldı kâdılığı ve hatibliği Tursûn Fakîye virdi. Cum'a hutbesi Karaca Hisar'da okundı Bayram hutbesi Eskişehir'de okundı.

Nazm:
Okundı hutbesi kim Âli Osmân / Ertuğrul oğlu Gazi Osmân Hân.

İbn Kemal, Osman Gazi›nin tavrını çok daha iddialı bir üslupla aktarmaktadır:

51 Aşıkpaşazade, İstanbul 1332, s.14-16; s. 107; Cezmi Karasu vd, Osmangazi İlkler ve Karacahisar, s. 89-90.

52 Aşıkpaşazade, İstanbul 1332, s. 17.

53 Aşıkpaşazade, İstanbul 1332, s. 18.

54 Aşıkpaşazade, İstanbul 1332, s. 18-19.

"...Ben kimsenin taht-ı hükümetinde değilim. Kendü başıma sultanım. Bu diyarı kılıcımla açub dururın. Kul, nöker olmadım. Ne efendim var ne de sultanım. Ben icazet verdiğim yetmez mi benim iznim kifayet etmez mi? Sultan-ı zaman dediğiniz Melik-i Yunan ise benim mülkümde anın ne tasarrufu var? Ol kimdir ana ne ülkem halkının ihtiyaçları ve ne hod benim mülkümün tevakkufu var. Nisbette andan eksik değilim. Benim aslım Güneştir, anın Ay. Hasb-i hesabı araya gelirse hod maslahat görmez. İş kolay. Gökalp'i bilmeyen bilmez, bilen Selçuk'a nisbet kalmaz..."[55]

Osmanlı arşivlerinde Osman Gazi'nin ilk hutbe okuttuğu Karacahisar köyü hakkında ulaştığımız belgelerden örnekler: "Sultan Osman Gazi'nin ilk hutbe okutturduğu Eskişehir civarında Karacahisar karyesindeki caminin yeniden inşası sebebiyle tören yapıldığı. (1318/1900-1)"[56] "Gazi Osman Han'ın ilk hutbe okuttuğu Eskişehir civarındaki Karacahisar karyesinde yapılan camide dini tören edası. (1319/1901-2)"[57]

Osman Gazi, kendi adına hutbe okuttuktan sonra yine kendi adına bir sikke kestirip kestirmediği tartışmalıdır. İlk defa 1977 yılında İbrahim Artuk, o güne kadar bilinmeyen bir sikkeyi tanıtmıştır. Bu sikke 15 mm çapında, 0.68 gram ağırlığında ve gümüştür. Sikkenin ön yüzünde "düribe Osman bin Ertuğrul Abdullah" arka yüzünde ise "düribe Osman bin Ertuğrul" yazılıdır. Sikkede darp yeri, yılı ve Osman Bey'in unvanı yoktur. İbrahim Artuk bu eksiklikleri "Anadolu'daki İlhani valilerin kuşkulanmasından çekinmek" şeklinde açıklamaktadır. Erken dönem kaynaklarımızda Osman Gazi'nin sikke bastırması hakkında kısa bir kayıt Neşrî'de yer almaktadır. Neşrî "...Çünki hutbe ve sikke Osman Gazi adına mukarrer olub..." şeklinde ayrıntıya girmeden Osman Gazi'nin kendi adına sikke bastırdığını kaydeder. Neşri, Tarihi'nde "...Sultan Alâaddîn ölünceye kadar -bağımsızlığını elde etmiş olmasına rağmen- Sultana duyduğu saygı nedeniyle hutbede ve sikkede Sultanın adına riayet etmiştir. Ancak sultan öldükten sonra hutbe ve sikkeyi kendi adına düzenlettirmiştir..." diyerek farklı bir ayrıntı sunar. Ne var ki bugün elimizde Osman Gazi tarafından kestirilmiş Sultan Alâaddîn'in adı geçen bir sikke mevcut değildir. Osman Bey'in sikkesi hakkında daha ayrıntılı bilgi veren tek kaynağımız olan Hadîdî, manzum eserinde şunları söylemektedir: [58]

Alıp dört kal'ayı Osman-ı Gâzî
Buyurdı emr idüp cum'a namazı
İdüp tertibi gayrı nâmı korlar
Hemân Osmân adına hutbe okurlar
Buyurdı akçaya sikke kazarlar
Ki Osmân ibn-i Er-tuğrul yazarlar

Osman Gazi, Başşehir Karaca Hisâr'ın yönetimini oğlu Orhan Gazi'ye verir. Kardeşi Gündüz Beyi de Başşehrin askeri işlerleriyle görevlendirir. Karaca Şehir pazarında "Bac" vergisini koyarak ilk kanununu çıkarır.

55 Tevarih-i Âli Osman, 1. Defter (Yay. Şerafettin Turan) Ankara 1970, s.112-113; Cezmi Karasu vd, Osmangazi İlkler ve Karacahisar, s. 97.

56 BOA, Tarih: 02/B/1318 (Hicrî) Dosya No:2420 Gömlek No:68 Fon Kodu:DH.MKT.

57 BOA, Tarih: 03/Ş /1319 (Hicrî) Dosya No:2556 Gömlek No:75 Fon Kodu:DH.MKT

58 Cezmi Karasu vd, age, 100-101.

"Kadı ve Subâşı konuldıklayın bu halk kanun ister oldılar. Germiyândan bir kişi geldi. Eydir bu bâzarın bâcını bana satın dir. Bu kavim eyitdiler Hâna [Osman Gazi] varalım dirler. Ol kişi Hâna vardı söyledi. Osman Gazi eydir "Bâc nedir." Ol kişi eydir bâzara her kişi kim gelse ben andan akçe alırım didi. Osman Gazi eydir Senin bu bâzar ehlinde alumegmi var kim akçe alırsın. Ol kişi eydir Hânım, bu töredir, cemî' vilâyetlerde vardır kim padişâh olanlar alır. Osman Gazi eydir Tenrî mi buyurdı, yoksa beğler kendileri mi eyidiler dir. Bu kişi eydir: töredir Hânım, ezelden kalmışdır dir. Osman Gazi bigayet kâkıydı eydir bir kişi kim kazana, gayri nekimi olur onun mülkinden. Benim ne dahlim vardır kim andan akçe alayım, var git artık bu sözi bana söyleme, sana ziyânım deger didi. Ve bu kavim eyitdiler kim Hanum bu bâzar beğlerine adetdir kim bir nesnecik vireler didiler. Osman Gazi eydir: İmdi çünki siz öyle dirsiz her kişi kim pâzara bir yük getüre sata iki akçe virsün ve satmasa hiç nesne virmesün didi. Ve her kim bu kanunu boza Allah anun dinin ve dünyasın bozsun didi.

Ve dahi her kime kim bir timar virem anın sebebsiz elinden almıyalar ve ol öldigi vakit de oğluna vireler ve eger küçücek dahi olursa vireler hidmetkârları sefer vakti olıcak sefere varalar ta ol sefer yaranıca ve her kim kanun düzerse Allah ondan razı olsun ve eğer neslimden bir kişi bu kanundan gayrı bir kanun koyacak olursa idenden ve indirenden Allah Teala razı olsun."[59]

Beylikten Devlet-i 'Aliyye-i Osmânî'ye

Osman Gazi, yaptığı akınlarla hakimiyet sahasını genişletir. Yenişehir'i alarak kendisine askeri üs yapar: "...Osman Gazi kim Yenişehir'e geldi, etrafun kâfirleri kim geldiler, bunun ile uğraşdılar idi. Cemi'isünün vilayetini zabt etdi. Adl ü insaf ile ma'mur etdi. Gaziler ferah oldılar. Her birisine köyler verdi. Yerler verdi. Her kişiye hallu halınca ri'âyet etdi. Osman Gazinün yanındağı gaziler kuvvetlendiler. Dâyıma gazâ etmek isterler idi."[60]

Osman Gazi, fetihlerde kendisine yardım edenleri de unutmadı ve kardeşi Gündüz Bey'e Eskişehir'i; oğlu Orhan Bey'e Sultânönü'nü; Hasan Alp'a Yarhisâr'ı; Şeyh Edebâlî'ye Bilecik'i ve Turgut Alp'e İnegöl'ü verdi ve Edebâlî'nin torunu Alâaddin'i yanında götürür.

1299-1301 yılları arasında Anadolu'da Mogol hakimiyetinin zayıflamasından faydalanan Osman Gazi, Bizans'ın önemli şehri İznik'i kuşatır.[61] 1324 yılında vefat eder. Osman Bey, sahip olduğu topraklarında yöneticilerini şu şekilde görevlendirir:

Karacahisar'da bulunan oğlu Orhan Bey'e Eskişehir, İnönü ve hatta Bozüyük'e kadar olan alanın yönetimi ve savunulmasından sorumlu tutar. İnegöl'ü Turgut Alp'e, Bilecik'i kayınpederi Şeyh Edebâlî'ye, Yarhisar'ı Hasan Alp'e verir. Yenişehir'i kendisine üs seçer. Burada yanındaki gazilere evler yapar.

59 Aşıkpaşazade, İstanbul 1332, 19-20.

60 Aşıkpaşazade, Bab: 19, s.106.

61 Halil İnalcık, Seçme Eserler-II, Devlet-i 'Aliyye, İstanbul 2009- s. 15.

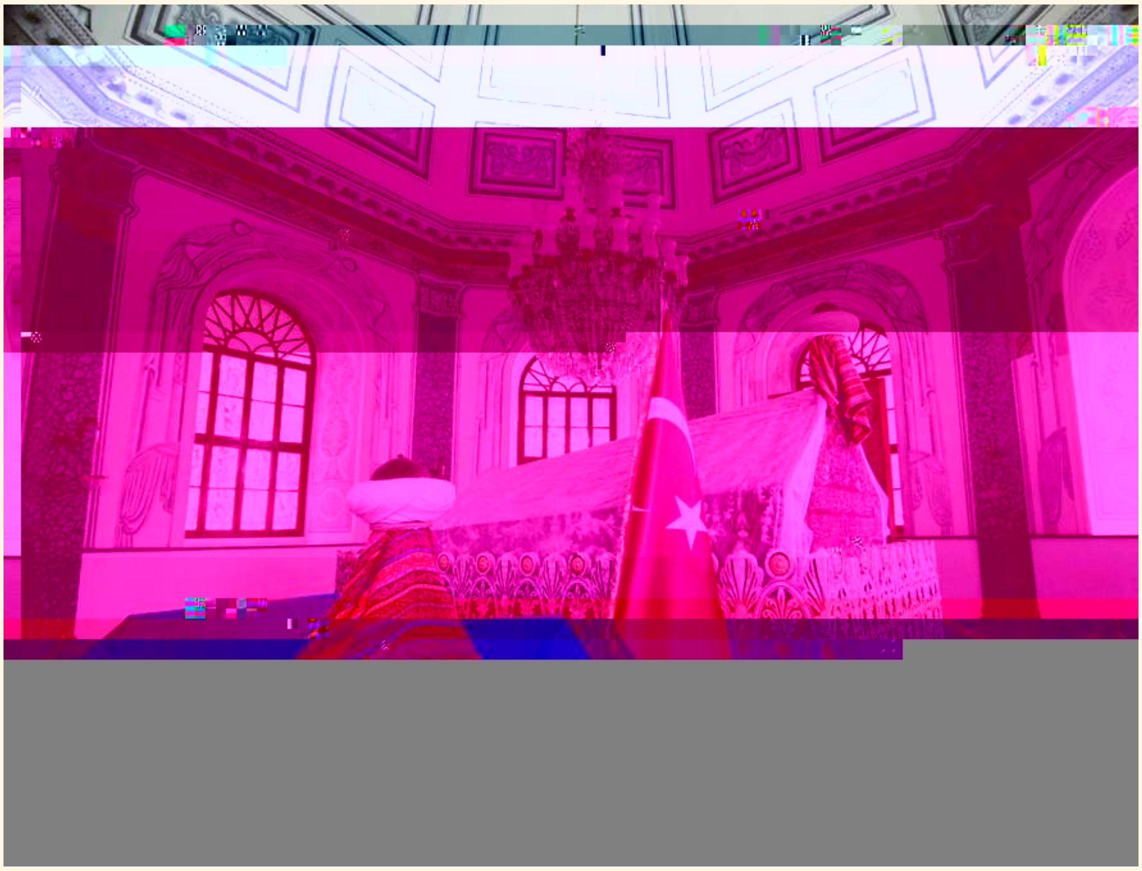

Osman Gazi Türbesi.
Bursa, 2014.

1308 yılında İlhanlı Hükümdarı Ahmed Gazan tarafından Selçuklu Devleti'ne son verilince Osmanlı Devleti tamamen müstakil hale gelir. 1313'de Harmankaya Hâkimi Köse Mihal Bey'in Müslüman olmasıyla Mekece, Akhisâr ve Gölpazarı Osmanlı'nın eline geçer. 1320 yılından itibaren çevrede fazla görünmeyen Osman Bey, 1324 yılında beyliği oğlu Orhan Bey'e devreder. 1324 yılı Şubat ayında Bursa'nın fethini görmeden 67 yaşında vefat eder. Osman Bey, vasiyeti üzerine, geçici olarak gömülü bulunduğu Söğüt'ten alınarak 2.5 yıl sonra 1326 yılında Bursa'daki Gümüş Künbed'e defnolunur.

Osman Gazi Türbesi

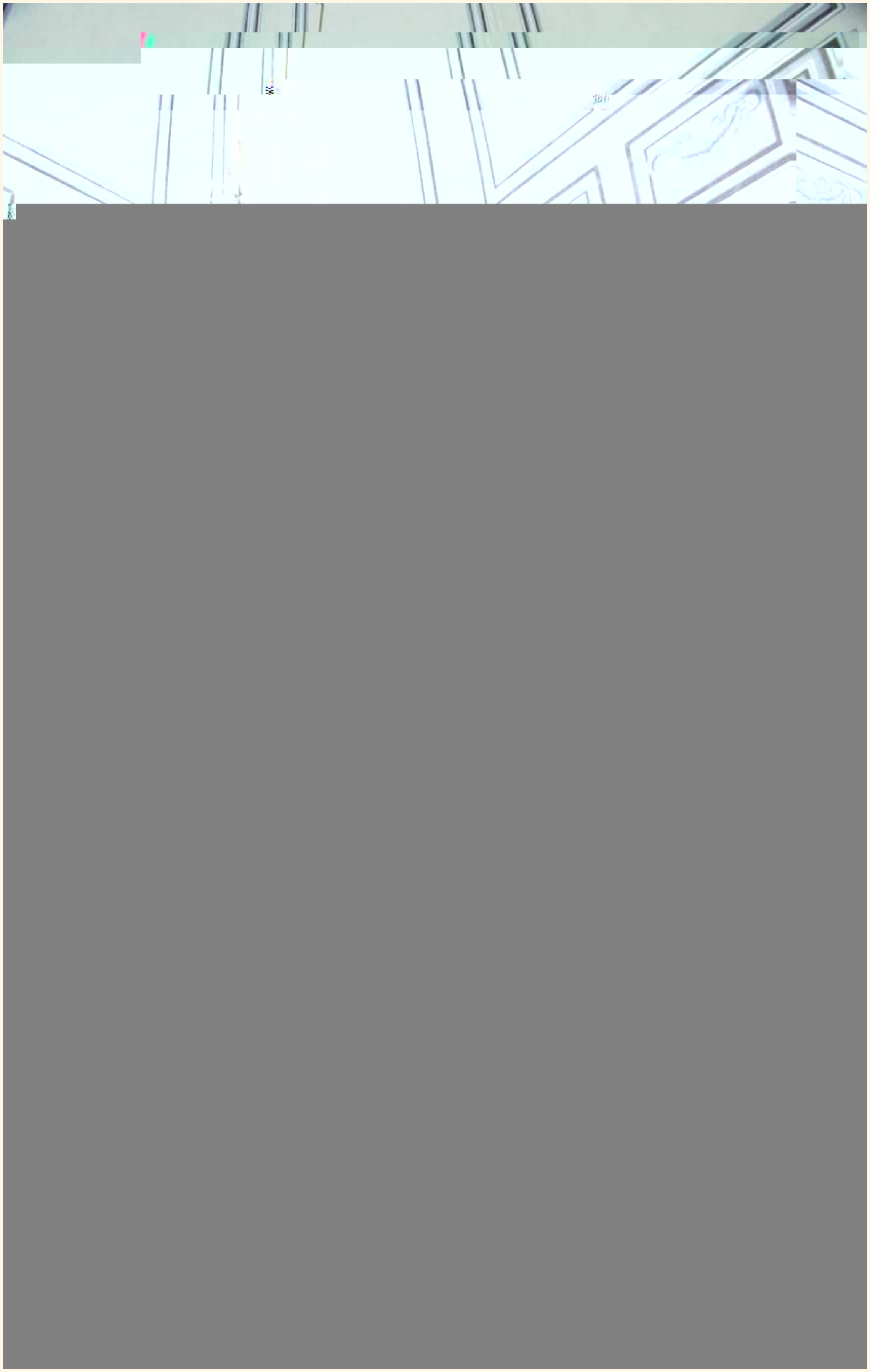
Osman Gazi'nin, Bursa kuşatması devam ederken zaman zaman şehir surlarının üzerinden Bursa'yı seyretmeye geldiği ve gümüş gibi parlayan manastırın şapelini görünce bu gümüşlü kubbenin altına gömülmeyi vasiyet ettiği nakledilir. Orhan Bey, Bursa'yı fethedince babasının vasiyetini yerine getirerek onu "Gümüşlü Kümbet" denilen binanın içine defnetmiştir. Burada bulunan manastır kompleksinden bir kısmının Orhan Medresesi, bir kısmının fetih camisi sıfatıyla Orhan Camii'ne dönüştürüldüğü (depremde yıkıldıktan sonra kitâbesi Şehâdet Camii'nin doğu duvarına konulmuştur), yuvarlak planlı şapelin içine de Osman Bey'in defnedildiği bilinmektedir. Selçuklu Sultanı Alâeddin'in Osman Bey'e bağımsızlık alâmeti olarak gönderdiği davul, tesbih, tuğ ve sancak da bu türbede muhafaza edildiğinden, halk arasında kullanılan "Davullu Manastır" ismi, bilhassa yabancı yazarlar tarafından yanlış anlaşı-

Osman Gazi Türbesi harimi. Bursa, 2014.

larak Dâvud Manastırı şeklinde ifade edilmiştir. Bir diğer yanlış da yuvarlak planlı bütün yapıların Aziz İlyas'a ithaf edilmesi buranın da Aya Eliya Manastırı (Kilisesi) diye adlandırılmasına sebep olmuştur. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalarda Aziz İlyas'tan başkalarına ithaf edilen yuvarlak planlı yapılara da rastlanmıştır.

Osman Gazi'nin gömülü olduğu yuvarlak bina 1801'de yanmış ve ardından tamir edilmiştir. 1855 depreminde tamamen yıkılmamışsa da çok büyük hasar görmüştür. Sultan Abdülaziz tarafından 1863 yılında yaptırılan bugünkü türbenin biraz daha geniş ölçülerde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapının Osman Nevres'in söylediği ve Mevlevî Zeki Dede'nin ta'lik yazıyla yazdığı on satırlık kitâbesinin son mısraından yapım tarihi olarak 1280 (1863) çıkmaktadır. Bugünkü bina iki adet çok ince ve uzun sütunceli, üzerinde Sultan Abdülaziz'in tuğrası bulunan bir sundurma, ahşap kemerli dikdörtgen bir giriş holü, holün batısında türbedar odası ve türbe olmak üzere dört bölümden oluşur. Birkaç basamakla inilen türbe giriş tarafı hariç diğer cephelerde yer alan kilit taşı volütlü yuvarlak kemerli, mermer söveli, dökme demir şebekeli pencerelerle aydınlanmaktadır. Türbenin hem gövdesi hem kasnağı hem de kubbesi sekizgendir. Kubbenin her dilimi iki adet girlant ile süslüdür. İçerideki kalem işleri basittir ve onarımlarda yenilenmiştir. Köşe plastırları yeşil mermer görünümündedir. Sandukanın barok bitkisel süslemeli kadife örtüsü ve sedef kakma şebekesi

Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi Türbesi harimi. Bursa, 2014.

birer sanat eseri olup, en son 2004 yılında Sedefkâr Zafer Karazeybek tarafından tamir edilmiştir. Pûşîdenin baş ucunda sülüs hatla Abdülfettah Efendi'nin gümüş simle işlenmiş yazısı vardır. Pûşîdenin kuzey sırtında ve güney sırtında dört kartuş halinde iki Arapça ibare yer almaktadır. Sandukanın üzerinde beyaz kandilli kristal bir avize asılıdır. Türbede on yedi sanduka bulunmaktadır, Osman Gazi, oğlu Alâeddin Bey, Orhan Bey'in eşi Asporça Hatun, Orhan Gazi'nin Asporça'dan doğma oğlu İbrâhim ve I. Murad'ın oğlu Savcı Bey olarak beşinin aidiyeti bilinmekte olup, diğerleri hakkında bilgi yoktur.

Çeşitli dönemlerde Osmanlı Devleti'nin ve diğer İslâm ülkelerinin ileri gelenleri tarafından bu türbeye hediyelerin verildiği bilinmektedir. Günümüzde bunlardan sadece ikisi mevcuttur. Bunlardan biri Hattat Hakkı'nın sülüs yazıyla siyah zemin üzerine altın yaldızla istiflediği fetih âyetidir. Altında *"Mekâtib-i İbtidâiyye Muallimleri Cemiyeti İstanbul 1341 Rebîülevvel Cuma ve 27 Teşrînievvel 1338"* tarihleri okunmaktadır. Diğeri, Bursa Yurdu'nun hediye ettiği kırmızı atlas kumaş üzerine altın simle işlenmiş beş satır halinde, *"Bursa Yurdu / Bismillâhirrahmânirrahîm/ Allāhümme salli alâ Muhammed / İnnâ fetahnâ leke fethan mübînen / Ve câhidû fî sebîlillâh"* yazılı tablodur.[62]

62 Doğan Yavaş, "Osman Gazi Türbesi", TDVİA, c. 33, s. 467-468.

ŞEYH ŞÜCÂEDDÎN-İ VELİ SULTAN

Doç. Dr. Güray KIRPIK (*)

Giriş

Şeyh Şücâeddîn-i Velî "Sultan" lakabıyla anılan bir Anadolu Türkmen erenidir. Horasan'dan Anadolu'ya gelen erenler silsilesinin içinde en dikkati çekenlerinden birisi Şücâeddin-i Veli'dir. Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı Arslanbeyli Köyü'ndeki türbesi 1515-17 yıllarında Yavuz Sultan Selim zamanında *Timurtaş Paşa oğlu Mürvet Ali Paşa* tarafından yaptırılan külliyenin içindedir. Külliye şeklindeki bu mekanda Şücâeddîn-i Veli'nin türbesinden başka Mürvet Ali Paşa Türbesi ve imareti bulunmaktadır.

Şeyh Şücâeddîn-i Velî'nin Yaşadığı Zaman ve Çevre

Velâyetnâmesi'ne göre Şücâeddîn-i Veli XV. yüzyılın ilk yarısında Seyitgazi'de yaşamıştır. Ancak *Otman Baba Velâyetnamesi*'ne göre o Timur istilasından önce diğer bazı erenlerle birlikte Anadolu'ya gelmiş olan sûfîlerden olmalıdır[1]. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu sayılan Çelebi Mehmet (I. Mehmet) ve Fatih'in babası II. Murat dönemlerini görmüş Anadolu abdalanındandır. Dolayısıyla uzun yaşamış olan bir şahsiyet olması halinde bu hal doğru kabul edilebilir. Böylece O, Sultan Orhan Gazi zamanının sonzamanlarını bile görmüş sayılabilir.

Sicill-i Osmanî'ye göre O'nun hayatı şu şekildedir: *"Şücâeddin bir mürşid-i kâmildi. II. Murat'ın ayağı kayıp adı geçen tutmuştu. Kim olduğu anlaşılıp nâmına bir mescit yapılması ferman buyurulmuştur. Şeyh her kerpici üç ihlâsla yerine koydu. Bu mescit, Eskişehir'den 12 saat kadar ileride ufak bir köyde olup Abdurrahman Gazi'ye yakındır. Arazisi oraya vakıftır. II. Mehmet (Fâtih) devri (1451-1481) başlarında vefat eylemiştir. I. Süleyman (Kanunî) dev-*

(*) Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi, guray@gazi.edu.tr

1 *Otman Baba Velâyetnamesi* (Tenkitli Metin), Haz. Filiz Kılıç, Mustafa Arslan, Tuncay Bülbül, Ankara, 2007, s.16-18, 244, 248-249.

rinde (1520-1566) bu mescit cami olmuştur. Mimarı rüyada Şeyh'in irşadıyla Müslüman olmuş ve ismi Hidâyet konulmuştur.[2]"

Velâyetname'ye göre o civar kazalardan Bursa, Kütahya, Ankara, Manisa'daki eren ve alimlerle iyi geçinen ve onlarla görüşen bir bilgedir. Şücâeddin-i Veli'nin çağdaşı olan *Abdal Hakkı, Abdal Mecnun, Abdal Yakup* ve *Abdal Mehmed* bunlardan bazılarıdır. Öte yandan O, Balkanlar'da önemli bir Pir olarak kabul edilen Otman Baba'nın "pîr" kabul ettiği bir bilgedir[3].

Şücâeddin-i Veli'nin Osmanlı ümerası ile çok yakın münasebetleri olduğu görülür. O, bu emirler arasında Balkanlarda "sağ kol" olarak bilinen Tuna havzasına doğru fetih politikalarından sorumlu Paşa olan Timurtaş Paşa ve oğlu Mürvet Ali Paşa ile birliktedir. Şücâeddin-i Veli'nin dervişleri ile birlikte Balkanlarda gazalarda gönüllü birlikler ile destek verdiği görülür. Yanındaki erenler arasında *Üryan Baba* adıyla meşhur bir bilge daha vardır. Üryan Baba'nın bir vakıf kaydının da Eskişehir'de çıkması her ne kadar bazı araştırmacılarda O'nun Şeyh Şücâeddîn-i Veli ile irtibatlı olduğu kanısını uyandırmışsa da bunun anakornik bir hata olması büyük bir muhtemeldir[4].

Şücâeddin-i Veli'nin dervişlerini ve Üryan Baba'yı *Sarı Saltık*'tan bu yana devam eden İslamlaşmanın Dobruca yöresindeki en mühim simaları arasında saymak mümkündür. Üryan Baba'ya tabi olan dervişler zümresi Balkanlarda *"Üryan Şücâîler"* lakabıyla bir şekilde Şücâeddin-i Veli'ye nispet edildiğini belirten araştırmacılar var ise de Uryan Baba'nın Şücaeddin-i Velî'den önce olması doğruya daha yakın görülmektedir[5]. Hatta O'na bağlı dervişleri "Onun ismiyle anılan *"Şeyh Şücâ Çomağı"* adı verilen bir âsâ taşıyarak ayrı bir "ocak"tan olduklarını göstermişlerdir" diyen araştırmacılarda gerçek Uryan Baba konusunda yanılmaktadır[6]. Saltıkname'deki Uryan Baba Anadolu erenlerinden bir derviş olup, XIII. yy'da yaşamış farklı coğrafyalarda bulunmuş bir erendir[7].

Velâyetname'ye göre, Şücaeddin-i Veli Sultan Seyitgazi'de yaptırdığı tekkesinde yaşamaktadır. Ancak yer yer inziva için kışları bir mağaraya çekilir. Orası onun için adeta bir tefekkürhane veya çilehane odası gibidir. Issız, tenha yerlerde yaşamayı tercih eden Şücaeddin-i Veli yaz aylarında seyahat eder ve ilim meclislerinde sohbetler yaparak, bildiklerini dervişlere ve halka anlatır. Yanındaki dervişlerinin lakabı *"abdal"* veya *"kalenderî"*dir. Bundan dolayı Şeyh Şücaeddin-i Veli Sultan'ı bir Kalenderî Pîri saymak mümkündür[7]. Ancak Şecaeddin-i Veli'yi doğru değerlendirmenin en önemli yöntemlerinden biri Hacı Bektaş-ı Veli'yi iyi bilmek ve anlamaktan geçmektedir. Çünkü Hacı Bektaş-ı Veli de vasat bir mümin ve derviş kimliği ile Anadolu'da yaşamış bir erendir.

Timurtaş Paşa ve oğlu Mürvet Ali Paşa Şücâeddin-i Velî'nin gönül dostlarındandır. Timurtaş Paşa ve oğlu Mürvet Ali Paşa'nın türbesi de Şucâeddin-i Velî Külliyesi'ndedir. Külliye başlıca iki bölümden oluşur. Birinci bölümde avlu ile çevrelenmiş Şeyh Şücâeddin-i Veli Sultan ve Timurtaş Paşa türbesi, havuz ve cami vardır.

2 Mehmet Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, Haz. N. Akbayar, Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul, 1996, C.5, s.1603.

3 Otman Baba Velâyetnamesi, s.244, 248-249.

4 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, Varak:39B

5 *Şücâeddin-i Velî Velâyetnâmesi*, Haz. Yağmur Say, Ankara, 2010, s.177.

6 Haşim Şahin, "Şücâüddin Velî" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.39, s.248.

7. Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, Saltıkname, Haz. Necati Demir, M. Dursun Erdem, İstanbul, 2013, s. 274-276 (T521-522)

7 *Şücâeddin-i Velî Velâyetnâmesi*, s.178.

Demirtaş (Mürüvvet) Paşa Türbesi.

Şücâeddin-i Veli'nin hayatı ve yaşadığı çevreyi en iyi tanıma yollarından birisi *Esirî* adlı biri tarafından kaleme alınmış olan *Velâyetnamesi*'nden hareket etmektedir. Mensur ve manzum kısımları olan eser 52 sayfa olup, 36'ncı sayfasından itibaren aruz vezniyle şiir şeklindedir[10].

Şücâeddin-i Veli'nin külliyesinin bugün ayakta olmayan derviş odaları ve derslerin yapıldığı halka bölümlerinin yerleri bellidir. Eğitim ve öğretim amacıyla tasarlanmış olan bu bina bugün bile benzer kültür ve eğitim amaçlarıyla kullanılabilecek tarihî bir yaygın eğitim müessesesidir.

Şakayık-ı Numaniyye'de Şücâeddin-i Veli "Karamanlı" olarak kaydedilmiştir. Şakayık'ta O'nun Sultan II. Murad'la katıldığı bir savaşta Sultan'ın hayatını kurtarması sonucu Sultan II. Murat tarafından Edirne'de kendi adına bir mescid ve zaviye yaptırıldığı, vefat ettiğinde de buraya defnedildiği anlatılır[11].

Velayetname'nin verdiği bilgilere göre Sultan Şücâ'nın yaşadığı yerler Seyitgazi Karamağaralar bölgesi, Şeyh Şücâeddin Köyü (yeni adı Asrslanbeyli köyü) Seyitgazi, Karkın, Melih Gazi çevresidir. Şücâeddin-i Veli ehl-i beytten bir seyyid olarak kabul edilir. Öyle ki o on iki imamdan sekizincisi olan *İmam Rıza*'dan gelir[12]. Bir yandan da Hacı Bektaş-ı Veli ile irtibatlıdır ve aslı Ahmet Yesevî'ye dayanır.

Şücâeddin-i Veli'nin tekkesi yatılı bir okul gibi görev yapmaktaydı. Eğitimleri tamamlanan dervişlerin çeşitli görevler verilerek, "ha-

10 *Şücâeddin-i Velî Velâyetnâmesi*, s.100-151.

11 Taşköprüzade, *Şakayık-ı Nu'maniye*, 1326, s.94-95.

12 *Şücâeddin-i Velî Velâyetnâmesi*, s.21.

lecek bir durumdur[19]. Ancak O' nun kaç yıl yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir.

Taşköprüzade'nin anlatımı ile Ârif Billah Şeyh Şücâeddin Karamânî Rahmetullah[20]

"Gece gündüz namaz ile kötülük arzulayan nefsin her türlü hile ve tuzaklarına karşı mukabele eden, tam bir şeci' ve cesur kimse idi. İslam ilimlerinde sağlam bir ilim ehli idi. Şeyh Hamid-i Kayserî'nin musahabetinde bulunmuş, onun hizmetinde sabitkadem olarak, O'nun vesilesi ile manevî ilimlerde ilerlemiş, yeryüzünün nefsânî dünyasından manevî âlemin rûhânî basamaklarının zirvesine urûc eylemiş idi.

Şiir:
Hâhî şeref u büzürgvârî
Mî-gûş himmetî ki dârî
Fi'l-cümle be-her çe sâyî
Himmet çû kavî bud berâyî

Zeyl: Merhûm Sultan Murat Han-ı Sânî (II. Murat) Edirne'de bir gün zikri edepten hariç bir mahalde, ayağının kayması ile helâki (ölmesi) mukarrer (kesin) oldukda meczup ve üstü başı dağınık bir kimse ortaya çıkıp, padişahı o tehlikeden kurtardıktan sonra kayboldu. Padişah o kimse ile tekrar karşılaşıp konuşmak istedi. Edirne'nin salih kimselerini getirtti. İstediği kimseyi bulamayınca, şehir halkının huzuruna getirilmesi için emir verdi. Getirilen halkı birer birer gözden geçirip, aralarında Şeyh Şücâ' Karamânî'yi görüp, kendisine yardım eden kimse olduğunu bildi. Tam bir iltifat ile onu iltifat gösterdikten sonra, Debbağlar Mahallesi'nde hala mezarı ve zaviyesi olan mahalde bir mescit ve zaviye yaptırdı. Fukarasına Muradiye evkafından taâmiye vazife tayin eyledi. Şeyh Şücâ' Hazretleri kendisinin mezarı yanındaki duvarı kerpiç ile bina etti. Her bir kerpici üçer ihlas ile yerine koydu. Merhûm Sultan Süleyman Han saltanatı zamanında Edirne'ye geldiğinde o mescidi cami yaptı. Âdet olduğu üzere devrhân (Kur'an-ı Kerim hatmeden) kimseler, muarrif (Kur'an anlatan kimseler) ve hatip tayin etti. Lakin o asırda o zaviyede seccadeneşîn olan Cerrahzâde Mustafa Çelebi o duvarı yıktırmayıp, teberrüken yerinde kalmasını sağladı. Şeyh Şücâ' hazretleri o binanın mimarının rüyasına girip, İslam'a davet edince, ertesi gün o mimar Müslüman oldu. Kelime-i şehâdeti söylereyek, hidayet boyasına boyandı. Bu nedenle adını Hidayet koyup, hak yoluna ermiş olduğundan kinâyet eylediler. Ravvahallâhu Rûhuhu."

Şücâeddin-i Velî Velâyetnamesi'nde Geçen Şahıs ve Yer İsimleri[21]

".....*Seyyit Gazi Sultan* hazretlerine geldi. Her kaçan kim *Seyyit Gazi Sultan*'a gelse, türbesinin gaipten kapısı açılırdı. Sultan Varlı-

19 Şücâ*eddin-i Velî Velâyetnâmesi*, s.117.

20 Taşköprüzade, *Şakayık-ı Nu'maniye*, 1326, s.94-95.

21 Velâyetnâme metninden seçmeler yapılarak alınmıştır. Bazı kelimelerin anlamca günümüzdeki yazılış ve anlamı okuyucu için verilmiştir. Şücâ*eddin-i Velî Velâyetnâmesi*, s.99-151.

ğı, içine girerdi. Bî-nişân diliyle sohbet edip otururdu. Sultan, orada üç gün oturdu. Üç gün sonra cemaatın çekip *Karkın Köyü*'ne geldi. Ol gün, ziyade soğuk gün idi. Vardı, Sultan bir *ılıcak* yere kondu. Sultanın bir kerameti olurdu kim, soğuk günde her kanda otursa kim harman kadarı yere, Sultan'ın çevresine soğuk gelmezdi.

Sultan ayıtdı: "Küçüğüm, *keşkek* bişirin" dedi. Ol sofra kurbanın keşkek bişirip yediler. Pes, yârendesi Sultan dayağın eline alıp kalktı. Ayıtdı; "Küçüğüm, bir devletli olsa, bu kış bizi beslese" dedi. Ol vakit nazarında iki yüz miktarı abdal var idi. Birisi cevap vermedi. Gördü kim birisi cevap vermez. *Kurt Baba Karacaoğlan* "Sultanım, senden devletli kim ola? Bu garipleri meğer yine sen besleyesin" dedi. Sultan Varlığı, dahi dönüp *Kurt Baba*'dan yana nazar etti; "Rast edersin bre Karacaoğlan rast" dedi.

Ol oradan çekilip *İlime*'ye mağaraya vardı. Girip mağaraya oturdu.

...

Sultan, ol kışı ol İlime mağarasında geçirdi. ......

Bahar olucak Sultan ayıtdı: "Küçüğüm. *Komak*'tan pirlerin türabı kokusu gelür" dedi.

Kalkıp andan şimdi mezarı olan yire geldi oturdu. Sundu, yirden bir avuç toprak aldı. Didi; "Küçüğüm, bu pirlerin tarla kokusudur" dedi. Ol yer virane. *Kerbela* misillu susuz, kır idi. Sultan Varlığı ol makamda karar itti.

...

Sultan dahi dönüp abdallardan yana nazar itti; "Küçüğüm pirlerin suyu çoktur. Gelin varalım, çıkalım" deyu yürüyüverdi. *Yağ Pınarı* olan yere gelip nazar etti. Dayağını yere sokup çekti.

Dayağın yerinde bir su çıktı. Ayıtdı: "Kazın indi küçüğüm." Abdallar, çevre alıp kazdılar. Bir kalebe (çok) su çıkardılar. Pes ol sudan içerlerdi. Ol pınarın adına *Yağ Pınarı* denilmesine sebep budur vesselam.

Horasan mülkünde bir çöl yer var idi. *Beriyye* demek olur. Şefliği üç günlük yerde bulunur. *Acem* erenlerinden *Baba Haki* demekle meşhur bir ihtiyar kişi var idi. Gün hoşluğuna aldanıp bir

Ol öyle deyincek Sultan Varlığı ayıtdı:; "Küçüğüm, senin kardaşın oldu kim, gördün şimden geru seni ol kardaştan kurtardılar" dedi.

Pes, Sultan'ın erliğine insaf getürüp elüne ayağına düştü. Kırk vücut abdal ile Sultan'a varını teslim eyledi. Ondan üç gün önden Sultan kırk kere tıraş olmuştu. Bilmemişlerdi kim ne remz idi. *"Ahir" "zâhir"* olucak bildiler kim bu rumuzmuş vesselam.

Bir gün Sultan Varlığı, *Çam Bahçesi*'nde ayıtdı: "Küçüğüm, Seyyid Gazi donundayken bu ervâha peltek dillü kardaşlar ile söyleşirken şunda bir altın sikke kenzi geçip dururdu. Hem bir altın maşrapa bir üzengimiz kalup dururdu. Gelin, varalım, açalım" dedi.

Pes durup şimdi Balpınarı olan yerin üzerine geldi. "İşte, Pîrlerin dedügi yer budur, kazın" dedi. İmdi gördüler kim bir taşlı kır. Kazdılar, su aşırdı, çıktı. Dahi kazdılar, ol altın maşrapayı buldular. Alıp Sultan'ın nazarına geldiler. Sultan, ayıtdı: "Dahi kazın küçüğüm" dedi. Kazdılar, mahmuz ile üzengi çıktı. "Yine kazın" dedi, kazdılar. Bir göz su çıktı. Suyu bir tasa koyup Sultan'ın nazarına geldiler. Alıp Sultan Varlığı içti; "Küçüğüm bala benzer. Bunun adı Balpınarı olsun"dedi. "Kim ki gelür bu sudan yunarsa pirler yüzü suyuna, dost divanı, cehennem azabından emin ola ol" dedi.

Pes Sultan, göçtükten sonra ol pınardan çıkmaz, gürler vesselam.

Demirtaş Bey oğlu *Ali Çelebi*, Sultan'ın gayetde muhibbi idi. "Pirimin yadigarı bende yaraşur, verin" deyu dervişlere hücum edip ellerin aldı. *Demirtaş Oğlu* "Sultan pirim" dedüğüne sebep buydu kim bir gün İslam üzerine kafir geldi.

Beyler ittifak edüp üzerine vardılar, uğraştılar, *Demirtaş Oğlu*, atdan ayrıldı, kafır içinde kaldı; "Medet ya *Sultan Şücâeddin*" dedi. Ol arada Sultan yetişip anı yerinden kaptı. Atı kaçıp giderken atı üzerine kodu.

...

Ol niyazıla Sultan'a geldi. Ol getirdiği atı çekti. Sultan ayıtdı: "Alın küçüğüm." Dahi ardınca olköseyi çekti; "Alın küçüğüm" pirin oğlancıkları "hayhaylar" dedi. Ardından nice bin koyun çobanıyla çekti. Anı dahi "alın küçüğüm" dedi. Dahi ardınca ol pür-hemyân (altın dolu kap) akçeyi çekip (geldi), Sultan, altını kabul eylemedi. Ayıtdı: "El edin küçüğüm, köpek yalağına dökün" dedi. Abdallar niyaz eylerdi kim, "inşallah Sultan bu akçeyi kabul eyler, yiyevüz" dirlerdi. Hele varup köpek yalağına döktüler. Köpekler aşı yediler, altın akçe yalakta kaldı. *Demirtaş Bey oğlu Ali Çelebi* dahi el kavuşturup karşı dururdu kim "bu getirdiğim nesneleri yoluna kabul eyle" derdi.

Sultan ayıtdı: "Görün küçügüm, yalağa döktüğünüz altun akçe nice oldu?" dedi. Varup gördüler kim "aşı köpekler yimiş, altun yalakta kalmış". didiler. Sultan ayıtdı: "ya küçüğüm, it yimediğin biz nice yiyelim?" dedi. Pes Sultan, sağ yanına nazar itti bir taşa. Ol

taştan bi-nihaye altın akça kabında döne döne geldi. Sol yanına nazar itti. Yerden bir avuç toprak alıp sıktı. Avucunda altın akçe oldu. Ayıtdı: "Küçüğüm, pirlerin altın akçeye tâkı yoktur" dedi.

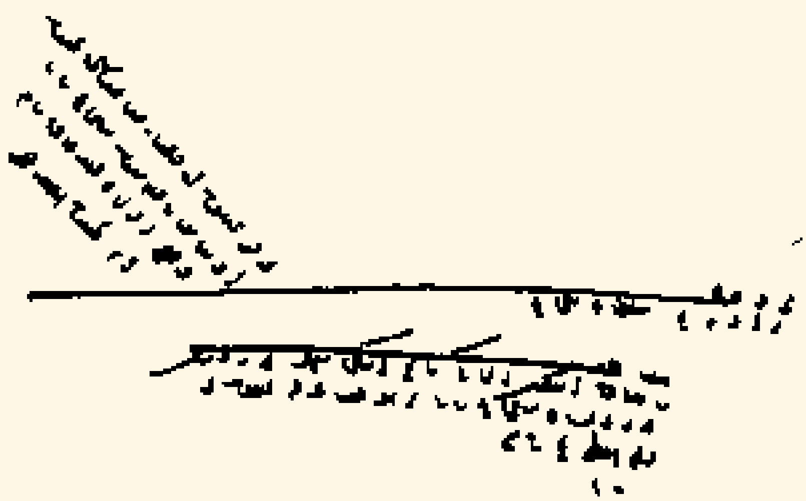
Pes, *Demirtaş Bey oğlu Ali Çelebi*, ziyade niyaz eyledi. Sultan; "Küçüğüm, kabul ittik" dedi. Aldılar. Andan sonra *Ali Çelebi*, kendi makamına geldi. Sultan'a daim gelir gider idi. Bir gün geldi, ayıtdı: "Devletli Sultanım, nazarınıza birkaç şehirler ve köyler vakıf edeyim. Sultan'ın aşkına yisinler" dedi. Nice kim haya eyledi, kabul eylemedi. Ayıtdı: "Küçüğüm, pirlerin kimsenin nesnesine ihtiyacı yoktur" dedi. "Pirler, baş açık, yalın ayak oğlancıklar doğurup durur. Pirler anların can oğludur. Pirlerin ocağına onlar uyadır" dedi vesselam.

Pes ol demde *Hünkar Hacı Bektaş* abdallarından *Yakup Abdal* derlerdi. Sultan nazarına hizmet kılurdı. Bir nice vakittir durup ileri geldi. Ayıtdı: "Sultanım, biz kuluna himmet nazar eyle" dedi.

Sultan Varlığı, ol saat ana nazar eyledi. Cünûn ve Şûrize olup, Sultan'ın nazarında samah (sema') durdu. Sultan dahi ayıtdı: "Küçüğüm, varsa *Gez Bel*'in yatak verdik" dedi. Ol, aradan sabah dura dura gitti. Gittikten sonra Sultan Varlığı ayıtdı: "Varın küçüğüm, Yakup'a son vakitlerden ne vakittir?" dedi. Meğer kim dün içiydi. *Kırk Kavak*'a ardından yitiştiler. Eğülüp giderken sordular; "De ki vakitlerden ne vakittir?" *Yakup Baba*, göğe bakıp ayıtdı: "Işte gün. yerinde bi-nihan durur" dedi. Abdallar, geri Sultan'ın nazarına geldiler. Sultan: "Neylediniz küçüğüm?" dedi. Ayıtdılar: "Kırk Kavak'ta (değirmen) ardından yettük. Sorduk, işte güneş öğle yerinde durur dedi" dediler. Sultan Varlığı, dahi ayıtdı: "Küçüğüm, âşık oldur ki gecesi, gündüzü bir ola" dedi.

Yakup Baba dahi gizlendi. Yatak salıp nice oyunlar izhar edüp anda karar itti. Şimdiki *Yakup Han*'da dahi asitanesi (dergâh) işler. Ol iklimin eridir vesselam…"

Sultan Şücâ' Vakıflarından bir Zaviye kaydı örneği 1575

22 Bu çalışmada alıntı yapılan kısımlar dikkate alınmıştır.

23 Şücâeddin-i Velî Sultan'ın uğrak yerlerinden sayılan "Karkun"a Eskişehir Sivrihisar ve Karahisar-ı Sahib'e tabi köyler arasında "Karye-i Karkun" kayıtlarına rastlanmaktadır.

Şücâeddin Velâyetnamesi'ndeki isimler ve bazı kavramlara dair cetvel[22]:

Şahıs Adı	Yer Adı	Istılah/ Terim	Nesne Adı	Zaman/ Rakamlar
Seyyid Gazi Sultan	Karkın (Karkun)[23]	Abdal	Keşkek	Bahar
Kurt Baba Karacaoğlan	İlime (Ilıma)	Don/Donuna girmek	Devlet	200
Sultan Şücâeddin Baba (Sultan)	Komak	Gökçe oğlak	Mahmuz	40
Baba Haki	Kerbelâ	Pîr	Üzengi	3
Cömerd(t)	Kır	Cünûn	Maşrapa	1
Baba Mecnûn	Yağpınarı	Şûrize	-	-
Yünlü Samut	Beriyye	Samah (Semâ')	-	-
Demirtaş oğlu Ali Çelebi	Diyar-ı Rûm	Derviş	-	-
Hünkar Hacı Bektaş	Çam Bahçesi	Eren	-	-
Yakup Abdal (Yakup Baba)	Balpınarı	-	-	-
-	Gez Bel	-	-	-
-	Kırk Kavak	-	-	-
-	Yakup Han	-	-	-

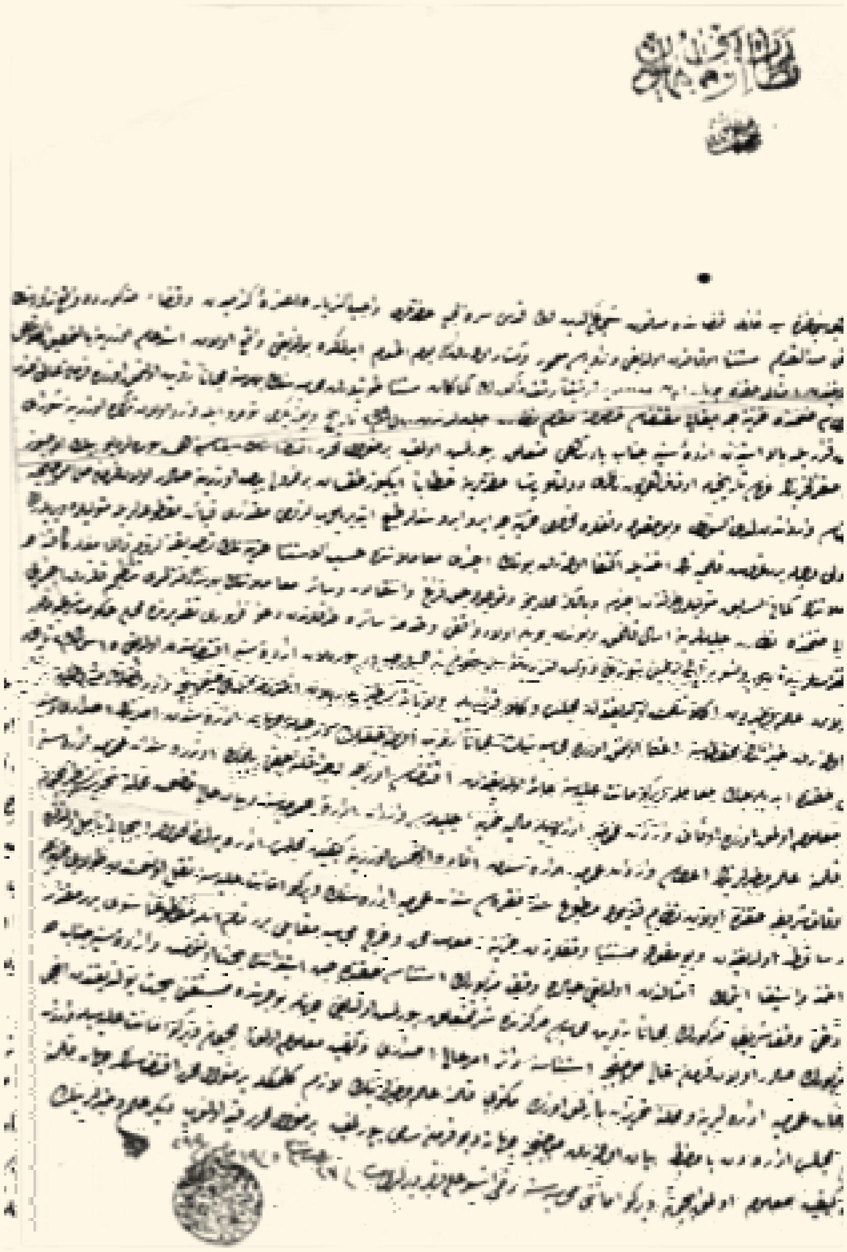
Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Şücâeddin-i Velî

1575 tarihli Sultanönü (Eskişehir) vakıf kayıtları arasında Şeyh Şücâeddin-i Velî'nin dervişlerinin bulunduğu bir vakıf İnegöl Yaylağı'ndan kaydedilmiştir. Dervişler Şücâ' Baba'nın zaviyesine bağlı olarak bu bölgede yaşamakta idiler. Kayıtta geçen ifadeler şu şekildedir:

"An vakf-ı Zaviye-i Sultan Şücâ'
Mukâtaa-i Yaylak-ı İnegöl Ayağı Tabi-i Eskişehir
Der dest-i dervişan-ı Şücâ' Baba
Ber mûceb-i defter-i atîk an vech-i maktû' fi sene[24]."

Bu kaydın dışında yine İnegöl merkezinde 3 adet Vakf-ı Hacı Şücâ' ismiyle kayıt bulunmaktadır ki bu vakıflarında Şeyh Şücâeddin-i Velî vakıfları zincirinden sayılması hem tarihi hem de coğrafî bağlantılar itibariyle münasiptir. *"Vakf-ı Cedîd der nefs-i Bilecik"*

24 TKADB, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No:541, Varak:29B

1883 tarihli Şeyh Şücâeddin-i Veli Vakfı'nın istisna vakıflardan sayılmasına dair karara dair belge

sı varidatdan lede's-süâl ve bu makule vakıflara mahsus hazinece ayrı ayrı senetler tab' ettirilip, lüzumu miktarı fiyat-ı maktualarıyla mütevellilere verilerek ve usuli veçhile birer guruş kalemiyenin ahzıyla iktifa olunarak, bunun icrâ-yı muamelatında hasbe'l-istisna hazinenin hazinenin tasdikine lüzum kalmamağla kâffe-i muâmelâtının kemâ fi's-sâbık mütevellileri tarafından icrası ve yalnız mahallerince vukubulacak firâğ ve intikalât ve sair muamelâtının beher sene birer defterleri tanzim kılınarak icrâ-yı îcâbı zımnında nezaret-i ceilelerine irsal kılınmak ve bundan böyle evlâd-ı vâkıfî ve hademe-i saire taraflarından da'vâ zuhuru takdirinde mahall-i hükûmet-i şer'iye memurları marifetleriyle ru'yet ve tesviye ettirilmesi Şûrâ-yı Devlet kararıyla şerefsünuh ve sudur buyurulan emirname-i sâmi mûcebince varidat-ı vakfın meşrutlarına sarf oluna-

Şeyh Şücâeddin-i Veli Külliyesi.

idersin bre Karacaoğlan rast" demiştir. Dolayısıyla Sultan Şücâ, Eskişehir'in ve Osmanlı Devleti'nin inşasında önemli katkıları olmuş olan mühim ve münbit bir bilge erendir. O'nun tarihî ve manevî kişiliğini anlamamıza yardımcı olacak Velâyetname'de geçen şu manzum ifadeler dikkati çekicidir:

Ol zamanda Çağtayı Rûm'a iner
Ma'nây-ı kelâm eyle sen ey baht-u vâr
Kodu Rum'un halkını kıldı akın
Tâki geldi Sivrihisar'a yakın
Seyyid Gazi ol ki senden
Bir nice cem' olur ulularından
Ey hoca didiler Sultan Baba'ya varalım
Öpelim elini diyü verelim[27]
...
Padişah andan görürdi çok sefâ
Vir salavât bir Muhammed Mustafa
Bu velâyet dahi hatm oldı tamâm
Kayzulardan cânunı kıl şâd-ı gâm[28]
...
Yani Sultan Şucâ'eddîn Baba mürüvvet 'Ali
Gökten inen dört kitabın mahremi sensin bugün
Kâşif kurb-u 'Ali aleyhe defteri sensin bugün

27 Şücâeddin-i Velî Velâyetnâmesi, a.g.y., s.145 (y.s.41).

28 Şücâeddin-i Velî Velâyetnâmesi, a.g.y., s.147 (y.s.42).

Şeyh Şücâeddin-i Veli Türbesi kapısı.

Sende iden sırda âb-ı hayat sensin bugün
Sırr-ı esrâr-ı Muhammed Mürtezâ sensin bugün[29]
...

Yukarıdaki dizelerde Sultan Şücâeddin-i Velî Hz. Peygamber, ehl-i beyt ve Seyyid Gazi ile alakadardır ve bu kaynaklardan beslenmektedir. Şücâeddin-i Velî genellikle bugünkü Eskişehir ilinin sınırları içerisinde yurt tutmuş, ancak zamanla Balkanlara kadar olan sahada onun vakıfları ve dervişleri yerleşmişlerdir. Anadolu insanının ilmen dokunmasında emeği olanlar arasında O'nun unutulmayacak bir yeri olduğu görülmektedir.

29 Şücâeddin-i *Velî Velâyetnâmesi*, a.g.y., s.151 (y.s.46).

ŞEYH ŞÜCÂEDDÎN-İ VELİ KÜLLİYESİ

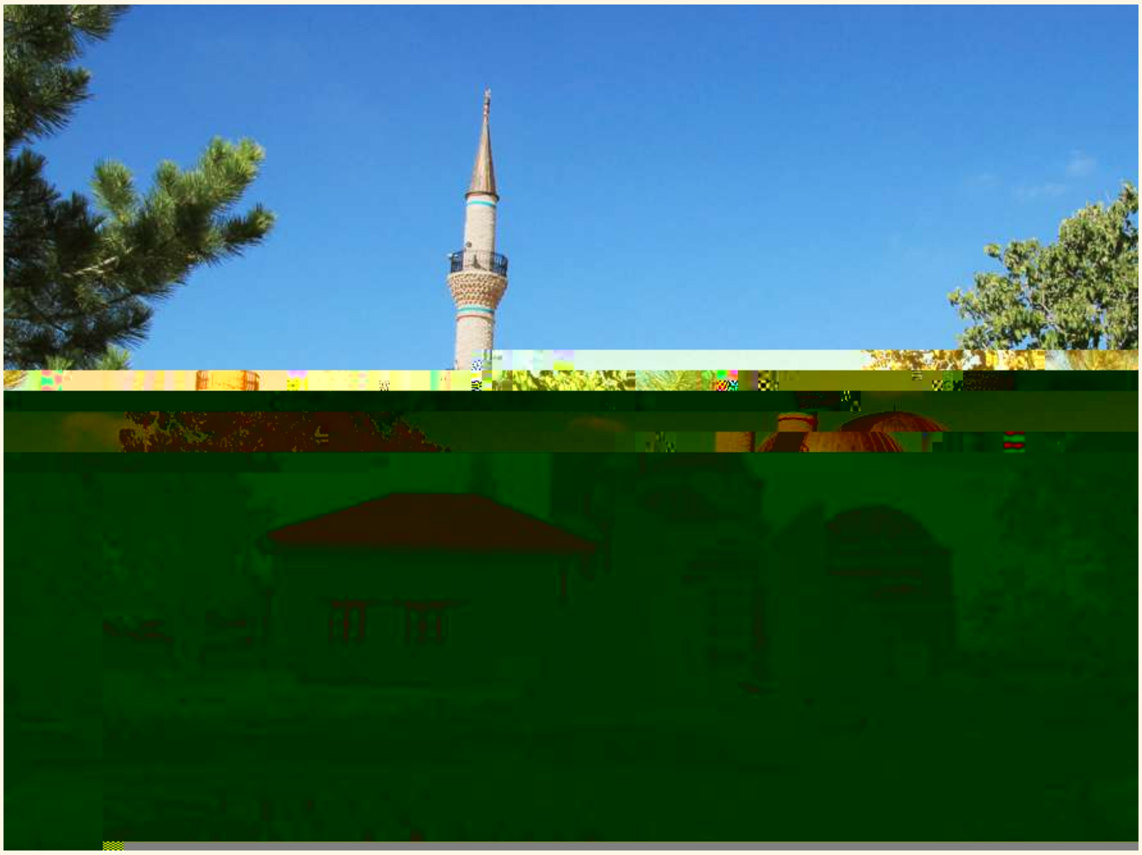
Şeyh Şücâeddîn Külliyesi, Seyitgazi ilçesine yaklaşık 6 km uzaklıkta olan eski adıyla *"Şücâ"* yeni adıyla *Arslanbeyli* köyündedir. Külliye geniş bir arazide inşa edilmiş ve iki ayrı yapı topluluğundan meydana gelir. Batı cihetinde avlu içinde cami ve türbeler ile hazire ve onikigen havuz; doğu yönünde avlu içinde imaret (meydan evi, mutfak, depo ve fırın) bulunmaktadır. Her iki avlu kemerli açıklıklı bir kapı ile birbirine bağlanmıştır. Külliyede, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı tarafından restorasyon ve çevre düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

Şeyh Şücâeddîn Veli Türbesi

Restorasyon çalışması devam eden Şeyh Şücâeddîn Veli Türbesi, kesme taşla inşa edilmiş yüksek kasnaklı ve kurşun kaplamalı bir kubbe ile örtülmüştür. Yapının dış cepheleri dikdörtgen yüzeysel nişlerle hareketlendirilmiştir. Sekizgen planlı ana mekânla doğusunda yer alan dışa taşkın konumdaki dikdörtgen planlı ve kubbeli giriş biriminden meydana gelir. Bu cephede yer alan kapı Bursa kemeri açıklıklıdır. Ana giriş kapısı üstünde yer alan Arapça kitâbeden, binanın *Yavuz Sultan Selim Han*'ın saltanatı zamanında *Bâlî Bey oğlu Kasım Bey* tarafından H.921/ M.1515 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır:

Ammere hâzel binâi'ş-şerif'i Kâsım Beğ bin Bâlî Beğ el-muhîb kıdvetü'l-evliyâ Sultân Hazreti / Şücâ nevverallâhü kabrühü fî eyyâmi devleti es-Sultân Selîm Hân bin Bâyezîd Hân. Fî târihi sene ihdâ ve ı'şrin ve tis'a mie.

Kitabenin Türkçesi: *Bu mübârek binayı Hazreti Sultan Şücâ'nın -Allah onun kabrini nurlandırsın- sevilen güçlü velilerinden Balî Bey oğlu Kasım Bey, Bayezid Han'ın oğlu Selim Han'ın hükümdarlığı döneminde tamir ettirdi. Sene 1515.*

Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi ve Camii. Arslanbeyli, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

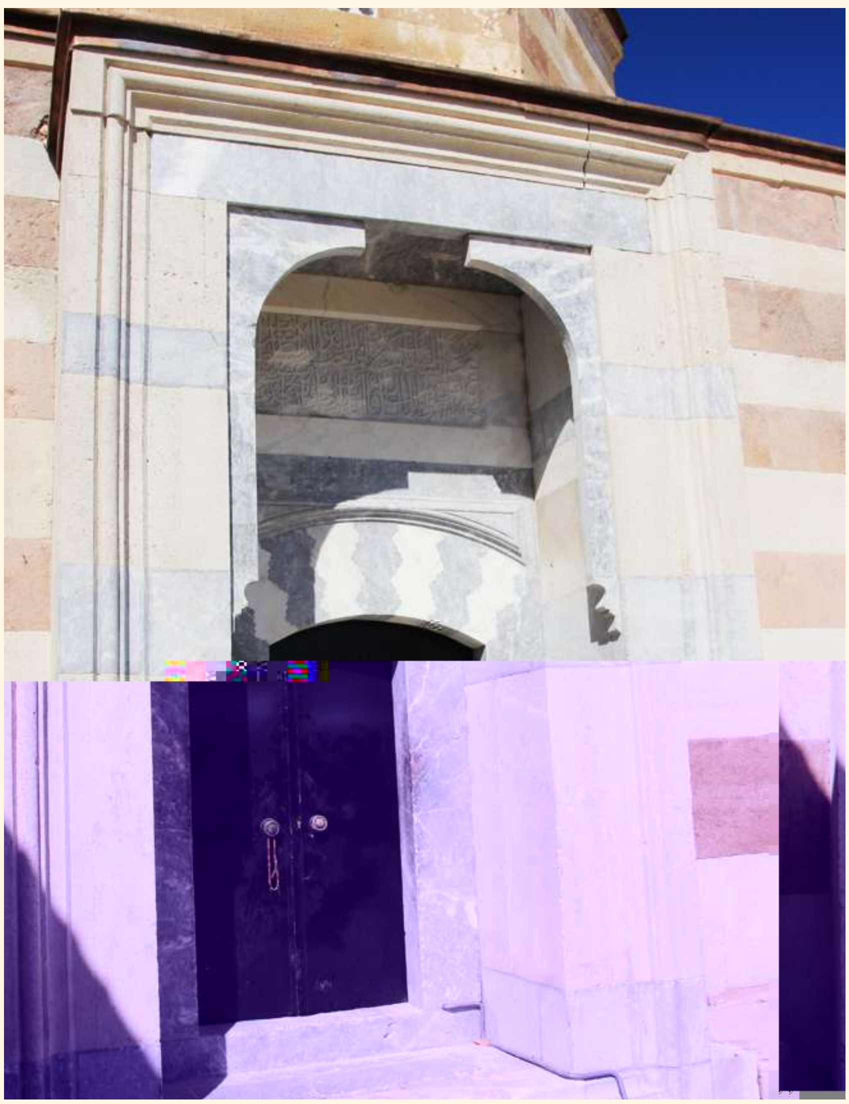

Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi ve Camii. Arslanbeyli, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

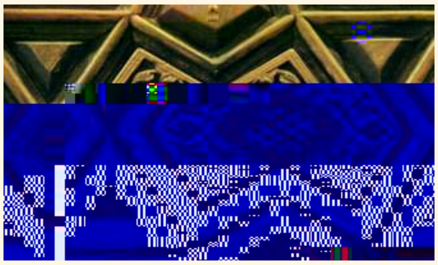

Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi portali ve kitabesi. Arslanbeyli, Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

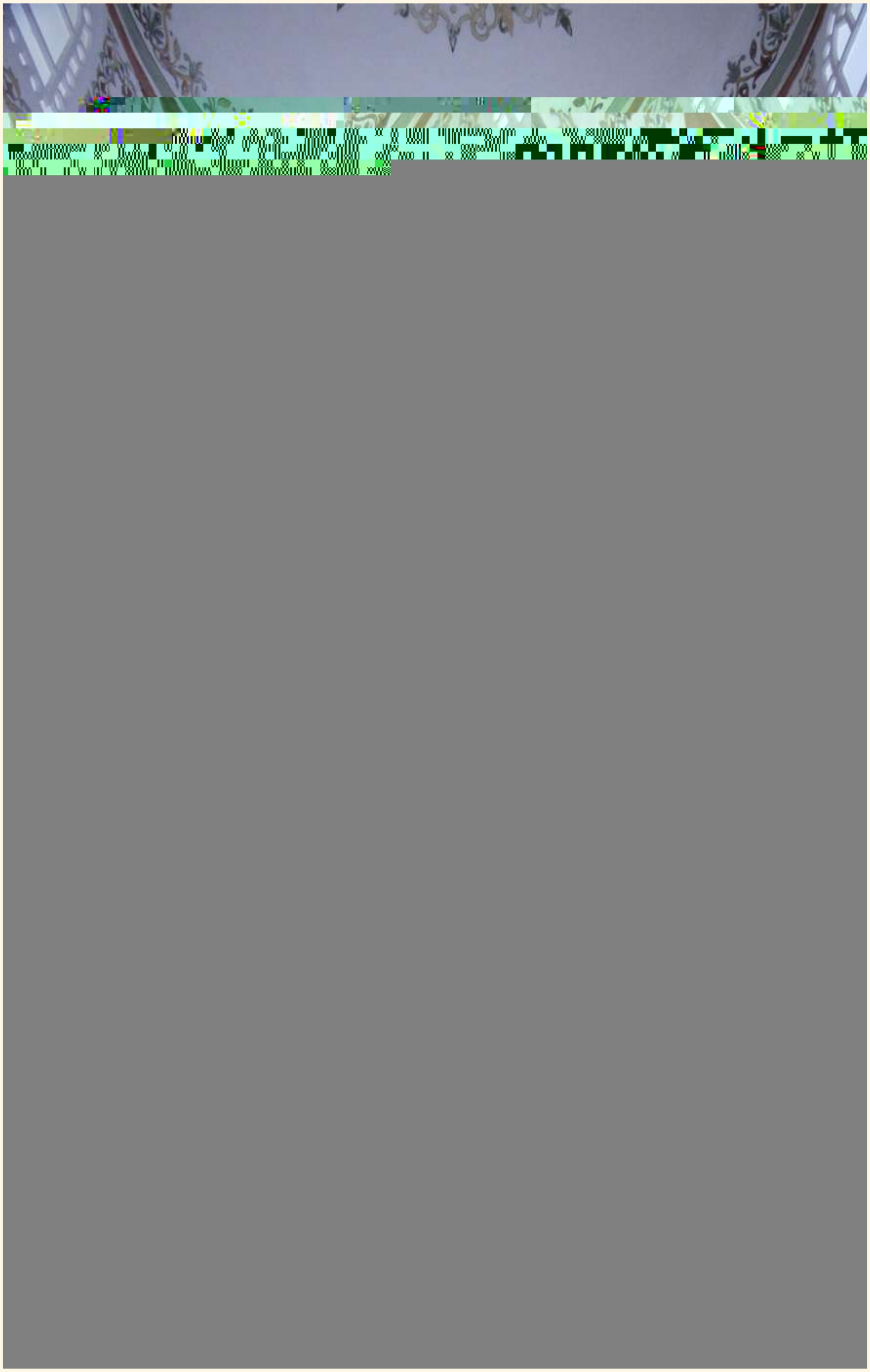
Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi özgün ahşap kapısı. Ankara Etnografya Müzesi.

Türbenin özgün ahşap kapısı 1932 yılında Ankara Etnografya Müzesi'ne nakledilmiş olup, 4334 envanter numarasıyla sergilenmektedir. Ahşap kapı iki kanatlıdır. Kapı kanatları geometrik süslemelerle bezenmiş ve üzerinde *"Allah"*, *"Muhammed"*, *"Ali Veliyyü"* yazılıdır.

Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi özgün ahşap kapısı detay. Ankara Etnografya Müzesi.

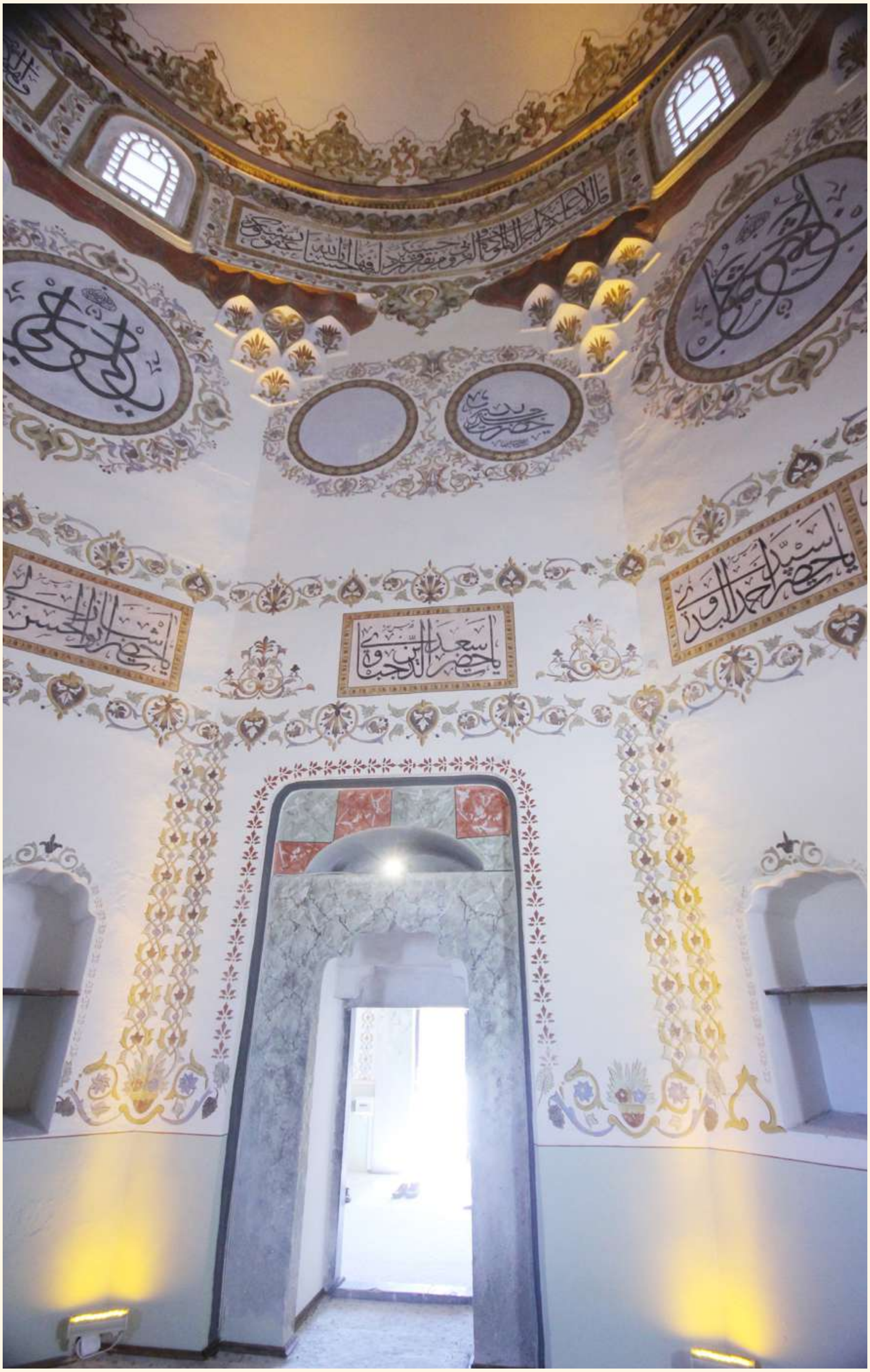
Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi harim giriş kapısı. Eskişehir, 2014.

Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi harimi onarım sonrası. Seyitgazi, 2014.

Türbe harimi giriş kapısı üstünde de *"Yâ hazreti Şücaeddîn Velî kaddesallahu sırrehu, [1]260 (1844-45), ketebehu Halil"* yazılıdır. Yapının güney ve kuzeybatı cephelerinde dikdörtgen açıklıklı birer pencere, iç kapının iki yanında dilimli kemerli birer niş bulunmaktadır. Kubbenin dıştan onaltıgen, içten yuvarlak kasnağını kalın profilli iki silme dolaşmaktadır. Kasnakta yer alan kitâbedeki 1183/1769 tarihi bir tamirata işaret etmektedir. Kasnakta ve kubbe içinde bitkisel motifli kalem işi süslemeler görülmekte, kubbe üç sıra mukarnas ve dört sıra prizmatik dilimlerden oluşan kasnağa oturmaktadır. Türbede dilimli kemerli ve kalem işi süslemeli mihrap nişi ve ortada yaklaşık beş metre uzunluğunda sanduka mevcuttur. Duvarların üst kısımları mavi, lâcivert ve sarı renkli kalem işi çiçek ve yaprak motifleriyle süslenmiştir.

Kubbe kasnağının üstünde de "Yâ hazreti Muhammed Bahaüddîn Şâh-ı Nakşıbendî kaddese sırrehu", "Yâ hazreti Abdülkâdîr Kîlânî kaddese sırrehu", "Yâ hazreti Mevlânâ Celâleddîn Rûmî kaddese sırrehu", "Yâ hazreti Hüsâmeddîn Uşşâkî kaddese sırrehu", "Yâ hazreti Şeyh Şabânî Velî kaddese sırrehu", "Yâ hazreti Hacı Bayrâm-ı Velî kaddese sırrehu", "Yâ hazreti Saadeddîn Cebâvî kaddese sırrehu", "Yâ hazreti Ebu'l-hasan Şazelî kaddese sırrehu", "Yâ hazreti Şah-ı Nimetullah Velî Celâlî kaddese sırrehu" yazıları mevcuddur. Yazıları yazan hattatın imzası da şöyledir: "Ketebehu el-hakîr Halîl b. Mehmed eş-şehr-i Tekfûrdağı Zâde Kütâhyevî." Türbede giriş biriminin güney cephesine bitişik olan minare kesme taştan dikdörtgen prizma kaideli, tuğla silindirik gövdeli ve çift şerefelidir. Şerefe altlarında beşer sıra kirpi saçak, minare gövdesinde mavi çinili şeritler ve kaval silmeli bilezikler dikkati çekmektedir.

Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi harimi. Eskişehir, 2014.

Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi hariminden. Seyitgazi, 2014.

Cami

Şeyh Şücâeddîn Veli Türbesi'nin güneydoğusuna sonradan yapılan caminin ilk mimari şekli hakkında bilgi yoktur. Dikdörtgen planlı cami sadedir.

Şeyh Şücaüddin Veli Camii harimi. Seyitgazi, 2014.

Demirtaş (Mürüvvet Ali) Paşa Türbesi harimi. Seyitgazi, 2014.

Demirtaş (Mürvet Ali) Paşa Türbesi

Demirtaş (Mürvet Ali) Paşa Türbesi, Şeyh Şücâeddîn Türbesi'nin kuzeyinde yer alır. Tuğla ile inşa edilen türbe, yüksek kasnaklı kubbeyle örtülü sekizgen planlı mekân ve doğu cephesindeki dikdörtgen planlı, kubbeli giriş biriminden oluşmaktadır. Türbenin cephelerini tek sıra, kasnağını çift sıra kirpi saçak dolanmaktadır. Yapının kuzey ve güneybatı cephelerinde sivri kemerli alınlıklı ve dikdörtgen açıklıklı pencereler bulunmaktadır. Giriş biriminin basık kemerli kapısından sonra türbeye batı cephesindeki kademeli basık kemerli kapıyla ulaşılmaktadır. İç mekânda beşgen nişe sahip mihrapla iki sivri kemerli niş yer almaktadır. Duvarların üst kısımlarında görülen mavi renkte, kalem işiyle yapılmış sütunlu ve kemerli kompozisyonlar, sarmaşık dallar ve çiçek motifleri işlenmiştir. Duvar yüzeylerinde damarlı mermer görüntüsü verecek boyamalar vardır. Pandantifle geçişi sağlanan kubbenin eteğinde yaprak ve çiçek motiflerinin bulunduğu kalem işi süslemeler koyu yeşil ve sarı renklerle boyanmıştır. Kubbe kasnağında yer alan kitâbe Şeyh Şücâeddîn Türbesi'nin kasnağındakiyle aynıdır. Her iki türbenin kubbesi üzerinde yazılı birer alem vardır.

Şeyh Şücaeddin Veli İmareti.
Arslanbeyli, Seyitgazi, 2014.

İmaret

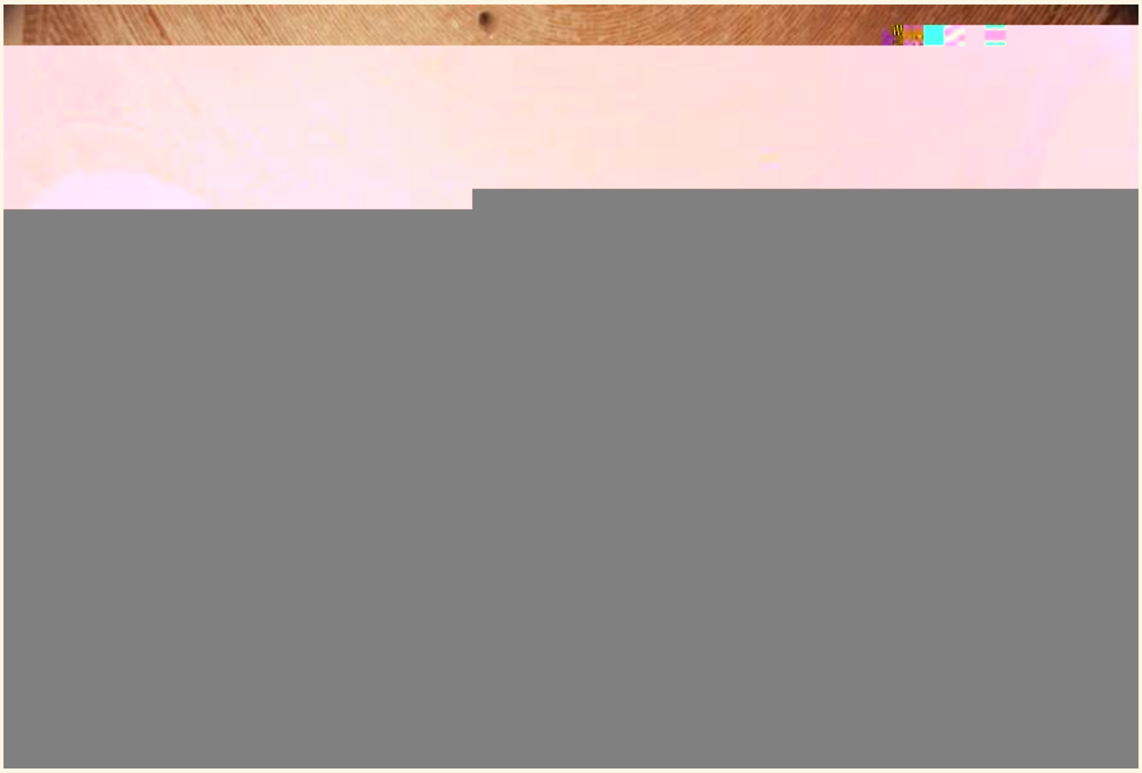
Külliyede doğu yönünde yer alan meydan evi, mutfak ve depo birimlerini meydana getiren imaret, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir alanı kaplamaktadır. Birbirine bitişik üç mekânda moloz taş, kesme taş ve tuğla kullanılmıştır.

Meydan Evi

Meydan evi kare planlı olup, mukarnaslı konsollara oturan ve kademeli sivri tromplarla taşınan yüksek kasnaklı kubbeyle örtülmüştür. Güney cephesinde sivri kemerli alınlıklı ve basık kemerli açıklıklı kapı, batı cephesinde sivri kemerli ve dikdörtgen açıklıklı pencereler vardır. Kuzey cephesinde külliyenin diğer bacalarından daha büyük boyutlarda dikdörtgen prizma şeklinde bir baca, giriş cephesinde dört sütuna oturan üç sivri kemerli revak bulunmaktadır. Cepheler silmelerle hareketlendirilmiştir. İç mekân cephelerinde duvar nişleri ve kuzey duvarında ocak nişi görülmektedir. Tromp kemerleri arasında ve kubbede kalem işi bitkisel süslemeler vardır.

Mutfak

Bu mekânın doğu cephesine bitişik olan mutfak, kare planlı, taş konsollara oturan, sivri tromplarla taşınan yüksek kasnaklı kubbeye sahiptir. Güney cephesinde dikdörtgen açıklıklı kapı ve sivri kemer

Şeyh Şücaeddin Veli İmareti'nden. Arslanbeyli, Seyitgazi, 2014.

alınlıklı dikdörtgen açıklıklı pencere yer almaktadır. Kuzey cepheyi hareketlendiren silmenin dışında piramidal külâh örtülü ve kirpi saçaklı iki baca dikkati çeker. Depoya bitişik olan doğu cephesinde dikdörtgen prizma şeklinde, kirpi saçaklı üç baca yükselir. İç mekânın cephelerinde değişik boyutlarda nişler, ayrıca kuzey duvarında iki, doğu duvarında üç adet yaşmaklı ocak nişi mevcuttur. Mutfağa batı duvarından bitişik olan depo da kare planlı olup, taş konsollara oturan sivri tromplu ve yüksek kasnaklı kubbeyle örtülüdür. Güney cephesinde dikdörtgen çerçeveli ve hafif dışa taşkın kapı bulunmakta, iç mekânında farklı boyutlarda nişler yer alır.

Fırın

Diğer yapılardan bağımsız olarak deponun güneydoğu köşesinde yer alan kare planlı fırın, yüksek kasnaklı tromplu kubbeyle örtülmüştür. Batı cephesinde altı sütuna oturan beş birimli revak mevcuttur. Tuğladan sivri kemerli açıklıklı revak eğimli bir çatı ile örtülüdür. Fırına geçiş batı cephesindeki dikdörtgen çerçeveli basık kemerli kapıyla sağlanmaktadır. Yapının doğu cephesinde dikdörtgen açıklıklı, güney cephesinde sivri kemer alınlıklı ve dikdörtgen açıklıklı ikişer pencere mevcut olup, dışa taşkın bir silme dıştan bütün cepheyi dolaşmaktadır. Ayrıca kuzey cephesinde üç, doğu cephesinde bir adet prizmatik gövdeli ve külâhlı baca vardır. İç mekânda dikdörtgen kesitli, sivri kemerli nişler, kapının yanındaki sivri kemerli niş içinde devşirme bir tekne ve duvarda musluk delikleri bulunmaktadır. Doğu duvarında büyük bir yaşmak-

KÖSE MİHÂL GAZİ

Köse Mihâl (Kozé Mihael), Osmanlı tarih geleneğine göre Bizans'ın hudut kale beylerinden olup, Bilecik'in doğusunda bulunan Harmankaya tekfurudur. Harmankaya, bugün Sakarya Nehri'nin karşı yakasında nehir kıyısında ve Sakarya Nehri'nden Sorkun'a giden boğazın sol üst yanında yer alan sarp bir kayalıktır. Bu kayalığın alt yanında yer alan yerleşim yeri erken Osmanlı dönemi kaynaklarında Köse Mihâl adlı tekfurun yönetiminde bir yer olarak gösterilir.

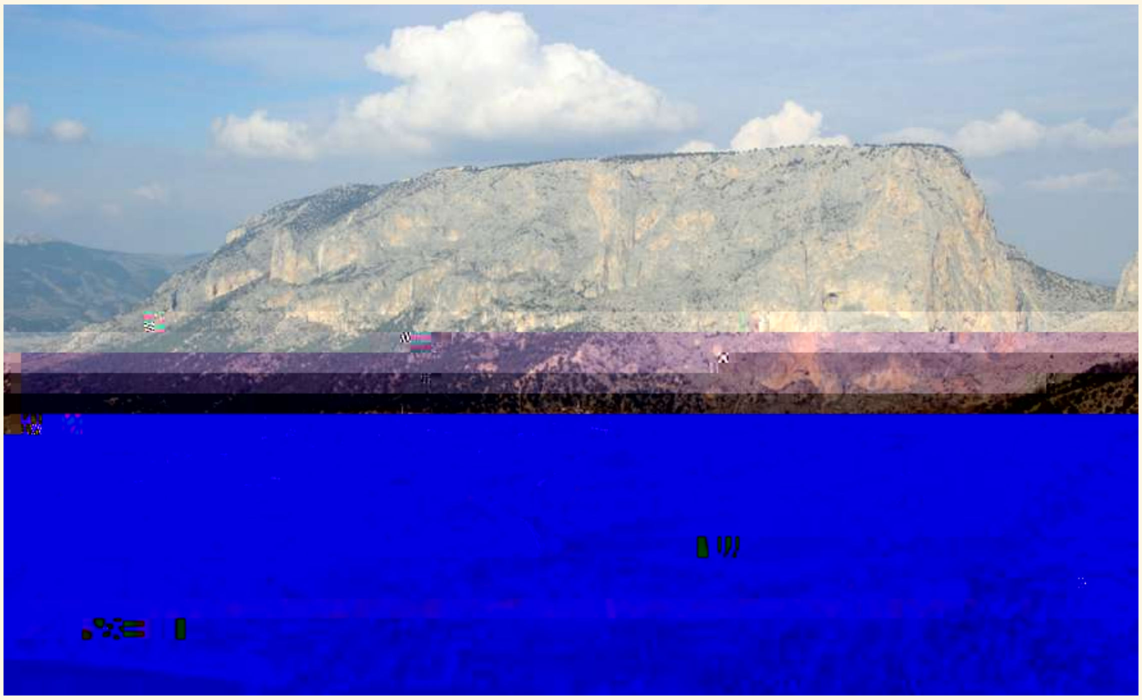
Osman Bey, Harmankaya tekfuru Köse Mihâl ile ilk karşılaşması İnönü Hisarı önünde olur. Osman Bey, kardeşi Gündüz Bey ile komşusu ve dostu olan İnönü Türk beyini ziyarete gider. Eskişehir Türk beyi de Köse Mihâl ile birlikte buraya gelerek ev sahibinden Osman Bey'in kendisine teslim edilmesini ister. Ev sahibinin misafirini teslim etmemesi üzerine İnönü Hisarı dışında karşılıklı çarpışma olur. Eskişehir beyi mağlup olarak kaçar ve Köse Mihâl de Osman Bey tarafından esir alınır. Osman Gazi, Köse Mihâl'in bahadırlığını bildiği için onu bağışlar ve serbest bırakır. Bu olaydan sonra dost ve arkadaş olurlar.[1] Neşri, bu olayı şöyle nakleder: "... Osman Bey, Köse Mihâl'i -bahadır olmağın- öldürmeye kıyamayub günahın af idüb azad itdi. Köse Mihâl dahi hemen can-u dilden Osman Bey'e etbaiyle nöker olub gerçek muhibbi oldu..."[2]

Osman Gâzi'nin fetih hareketleri devam ederken civarda bulunan Bizans tekfurları, Köse Mihâl hariç Osman Bey'e karşı ittifak halindedirler. Tekfurların Bilecik'te Osman Bey'e düzenleyecekleri suikast olayını Köse Mihâl önceden Osman Gazi'ye bildirir ve tedbirli olmasını ister. Bu olaydan sonra Osman Bey-Köse Mihâl dostluğu daha da gelişir.

Osman Gazi'nin Köse Mihâl ile dostluğu kısa sürede yoldaşlığa dönüşür. Osman Bey'in sadık nökeri olan Köse Mihâl, daha sonra

1 İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.I, s. 110, 570.

2 Neşri, Kitab-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi, Ankara 1987, s. 77.

Harmankaya ve Harman Köyü. İnhisar, Bilecik, 2014.

Müslüman olur (1313) ve "Abdullah" adını alır. Neşri, Köse Mihâl'in müslüman oluşunu şöyle anlatır:[3]

"Osman Gazi eyitdi: Köse Mihâl'i okuyalum. Gelsün. İslâma davet idelüm. Eğer müsliman olursa hoş. Her nereye dirseniz varalım. Eğer olmazsa evvel anun vilâyetini Harmankaya'yı cevabını ile talan idelüm didi. Zira bu Köse Mihâl Harmankaya kâfirlerinin tekfuru idi. Gayet bahadır idi. Andan hemen saat Köse Mihâl'e âdem gönderüb eyitdiler: Tizcek gelesün. Azim seferümüz vardur. Cemi-i esbabı müheyya olmuştur. Heman ancak sana muntazırız didiler. Köse Mihâl hemen kim bu haberi işidüp esbabın tehiye idüb ale't-ta'cil gelüb Osman Gazi huzurunda hazır olub el öbdüginleyin an-samîmi'l-kalb Osman Gazi'ye eyitdi: Bana iman arz it müslüman olayım didi. Köse Mihâl Osman Gazi önünde İslama girib beyler ve paşalar cem-şâd oldılar. Andan Osman Gazi Köse Mihâl'e bir alemli trâz-ı zâz-ı eyinine virüb hil'ât geydürdi..."

Oruç Bey, Köse Mihâl'in rüyasında Peygamber Efendimizi görüp Müslüman olduğunu ve "gazâya katılmak, neslini âleme doldurmak" gayesiyle rızasıyla Osman Bey'in hizmetine girdiğini nakleder.[4] Köse Mihâl, Osman Bey'in bütün savaşlarına katılır ve Sakarya Suyu ötesi akınlarında Osman Gazi'ye rehberlik eder. Köse Mihâl'in Sakarya Suyu ötesi akınlarındaki rehberlik hizmetini Aşıkpaşazade şöyle nakleder:[5]

"Osman Gazi sancak beği olub ata bindi, Köse Mihâl daim anınla bile olurdı. Ekseri bu gâzilerin hidmetkârları Harmankaya kafirleri idi. Bir gün Osman Gazi Mihâl'e eydür: Darakçı Yenicesi'ne sergirdelüm derüz, sen ne dersin? Mihâl eydür: Hânum! Sorkun üzerine Sarıkaya'dan, Beş Taş'tan geçelüm ki Sakarya Suyunı geçe-

3 Neşri, age, s. 121.

4 İbn-i Kemal, Tevârih-ib Âl-i Osman, I. Defter, Haz: Şerafettin Turan, İstanbul 1991, s.38.

5 Aşıkpaşazade, Târih, Neşr: Âli Bey, İstanbul 1332, s. 12-13.

(Köse Mihâl) görüşmeler için memur eder ve iki tarafın anlaşmasıyla Bursa Kalesi Osmanlıların hakimiyetine girer.[7]

Gazi Köse Mihâl'in kesin vefat tarihi bilinmemekle beraber 1326 yılından sonra vefat ettiği tahmin edilir. Türbesi Bilecik ilinin İnhisar ilçesine bağlı Harman Köyü'ndedir. Türbe hariminde iki sanduka bulunmaktadır. Ayrıca türbe civarında antik çağlara ait yapı malzemeleri görülür. Bu türbenin 1885 yılında Sultan II. Abdülhamid Han tarafından onarımı yaptırılmıştır.

Köse Mihâl'in Aziz Paşa, Balta Bey ve Gazi Ali Bey adlarında üç oğlunun olduğu bilinmektedir. Bunların Rumeli'de sınır boylarında faaliyet gösterdikleri kabul edilir.[8] Ayrıca kroniklerde ve kaynaklarda adı hiç zikredilmeyen, Osmanlı dönemi evkâf defterlerinde *"Abdullah ibn-i Mihâlıc Bey"* adında bir oğlu daha vardır.[9]

Mihâloğulları

Köse Mihâl'in soyundan gelenler, Osmanlı'nın Avrupa kıtasında akıncı beyi olarak görev yapmışlardır. Mihâl Gazi'nin oğlu Aziz Paşa'nın Vize Kalesi'nin fethinde bulunduğu ve 1403 yılında vefat ettiği, onun oğlunun ise Gazi Mihâl Bey olduğu belirtilir. Ailenin ilk tanınmış şahsiyeti olduğu anlaşılan Gazi

Sakarya nehri ve Bozaniç. Mihalgazi, Eskişehir, 2014.

Gazi Mihâl Bey'in oğlu Gazi Ali Bey, Mihâloğulları'nın en ünlü beyidir. 1462 yılında yapılan Eflak seferinde, Osmanlılar tarafından Kazıkit Voyvoda olarak bilinen III. Vlad'ı yenilgiye uğrattıktan sonra onu Erdel'e (Transilvanya) kadar takip etmiştir. Bu sefere katılmış olan Suzi Çelebi, Mihâloğlu Ali Bey'in akınlarını, kahramanlıklarını manzum olarak yazmış olduğu "Gazavatnâme" adlı eserinde anlatmıştır. Daha sonra Bosna'ya akınlar düzenleyen Gazi Ali Bey, bir ara Fatih Sultan Mehmed tarafından Anadolu'da devletin doğu sınırını korumakla görevlendirilmiş, kendisine Sivas eyaleti, kardeşi İskender Bey' e Kayseri sancağı ve diğer kardeşi Bali Bey'e de Niksar subaşılığı verilmiştir. Otlukbeli Savaşı'ndan sonra 1474'de tekrar Rumeli'ye dönen Gazi Ali Bey, kardeşleri İskender ve Bali beylerle birlikte Macaristan ve Arnavutluk üzerine akınlar düzenlemiş, onun zamanında Osmanlı akıncıları en uç noktalara kadar ulaşmıştır. Gazi Ali Bey, II. Bayezid döneminde de akınlarını sürdürmüştür. 1500 yılında Plevne'de vefat etmiş ve burada yaptırdığı mescidin yanında bulunan türbeye defnedilmiştir.

Mihâloğulları, Seyyid Battal Gazi ve babası Seyyid Hüseyin Gazi'ye özel bir sevgi beslemişlerdir. Ankara'da bulunan Seyyid Hüseyin Gazi Zâviyesi'ne Ankara Sancağı Murtazaabâd kazâsında mülkleri olan iki köyün gelirlerini vakfetmişlerdir:[10]

"Karye-i Cimşid ve Nenek [Bitik]: Karye-i mezkûreler Mihâl oğlu Ali Beğin ve İskender Beğin mülkü imiş. Mezkûrelerin cedd-i mezkûrler elinde padişahımızdan berâtı vardır deyu kayd olmuş der defter-i Köhne el-haletü hazihi mülkiyet üzere padişahımızdan mukarrernameleri vardır deyu der defter-i Köhnede mesturdur. Haliya Ali Beğin evladlarından Mehmed Beğ ve hısmı Yahşî Beğ ku-

10 928/1521-22 Tarihli Ankara Evkâf Defteri, v. 143a-b.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi. Seyitgazi, Eskişehir, 2014.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde bulunan ve *"Mihâloğulları Türbesi"*olarak bilinen yapıda Gazi Ali Bey oğlu Ahmed ve Mehmed beylere ait olduğu tahmin edilen iki mezar vardır.

Mihâlıc Bey

Tarihi kaynaklarda ve kroniklerde Mihâlıc Bey'in adı zikredilmezken, Osmanlı evkâf defterlerinde künyesi *"Mihâlıc Beğ ibni Abdullah"*[11] (Abdullah'ın oğlu Mihâlıc Bey) olarak zikredilir. Köse Mihâl, Müslüman olduktan sonra Abdullah adını aldığı kaynaklarda zikredilir. H. 763/M. 1362 tarihli vakfiyeye göre Mihâlıc Bey, Köse Mihâl'in oğludur.[12] 1362 yılında hayatta olduğu anlaşılan Mihâlıc Bey, Orhan Gazi'nin oğlu Gazi Süleyman Paşa'nın hakimiyet sahası olan bölgede geniş mülklere sahip bir bey olduğu vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır.[13]

Hayatı ve kişiliği hakkında henüz bir bilgiye ulaşılamayan Mihâlıc Bey'in, Köse Mihâl'in büyük oğlu Aziz Paşa olduğu görüşü ileri sürülür.[14] Aziz Paşa'nın da "Mihâlıc Bey" adıyla anıldığına dair bir kaynak ve belgeye de henüz ulaşılamamıştır. Sonuç olarak Abdullah oğlu Mihâlıc Bey, Köse Mihâl (Abdullah)'in kaynaklarda ve kroniklerde adı hiç zikredilmeyen dördüncü oğludur.

Günümüzde Eskişehir ilinin bir ilçesi olan "Mihâlıccık/Mihâlıççık" adının "Mihâlıc Bey"den geldiği vakıf belgelerinden anlaşılmaktadır. Bazı yayınlarda ilçenin adını Köse Mihâl ve torunu Mihâl Gazi'den aldığı nakledilse de hiçbir kaynağa dayanmaz.[15]

11 VGMA, Defter-i Evkaf, No: 732/61, s. 77; TKGMA, Defter No: 585, v. 390b.

12 VGMA, Defter-i Evkaf, No: 732/61, s. 77.

13 TKGMA, Defter No: 585, v. 288a-b.

14 Mihalıççık üzerine belgeye ve kaynaklara dayalı değerli bir araştırma yapan İsmail Adıgüzel; "Şu halde, burada adı geçen "Mihaliç Bey" ismiyle büyük olasılıkla Köse Mihal'in oğlu Aziz Bey kastedilmiş olmalıdır." (s.12) Derken daha sonra bir delil sunmadan "Çalışmamamızın giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, Abdullah oğlu Mihaliç Bey, Köse Mihal'in 3 oğlundan biri olan Aziz Bey'dir." İfadesini kullanır. (s. 328), Bak: İsmail Adıgüzel, Tarihte Mihalıççık (XVI.-XIX. yüzyıl), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2007, s. 12.

15 Hüseyin Saraçoğlu, Eskişehir'in Kuzeydoğusunun Coğrafî Etüdü (Mihalıççık, Beylikova, Alpu ve Çevresi), Marmara Üniversitesi S.B.E. Coğrafya ABD (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001, s.209; Salih Güven, Tarihi, Kültürü, Turizmi, Belde ve Köyleriyle Mihalıççık, Bilecik 2000, s.4.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Osmanlı Evkâf defterlerinde Mihâlıççık (Mihâlıc Hisarı/Mihâlıccık/Mihâliçlık) nahiyesinde "Mihâlıc Beğ ibn-i Abdullah"ın zâviyesi ve mülk köyleri kayıtlıdır. Vakıflar Arşivi'nde kayıtlı ve H. 763/M. 1362 tarihli bu Arapça vakfiyeden bir bölüm şöyledir:[16]

"...Çok 'aziz ve muhterem ve çok yüce ve mükerrem, lütûf ve keremin menbaı ve evsafı cemilesi dolayısile meliki hallakın şitâyisine mazhar bulunan Abdullah oğlu Mihâliç Bey Cenâb-ı Hak kadr-ü mertebesini yüceltsin meclis-i şer'-i şerifi nebevî ve divânî kazâ-i münifi mustafevide hâzır olarak vakfeylediğini natıktır. Şöyle ki mumâileyh hâl-i hayat ve sıhhatında tasarrufât-ı kavliye ve fi'iliyesi şer'an câ'iz olduğu bir sırada kendisinin malı ve hakk-ı sahihi ve mülk-i sarihi bulunan Mihâlic nâhiyesinde Uşak Bükü ve Çömi [Seki Virân] ve Göçebe ve Bahtiyar ve Kozılca Gögçek [Kozlu] adlarındaki karyeleri hudûd-u ma'rûfe ve hukuk-u ma'lûme ile merâfik ve levâhiki ile mezarî ve tevâbi' ile ve kadde-i mesâlih ve 'amme-i rüsûm ile anılsın anılmasın, yazılsın yazılmasın dâhil ve hâric her hakkı ile vakf ve hayırlar ve başkalarına âit mülk ve kabristan ve mescidler hâric olmak üzre mezkûr Mihâlıc Kalesi'ndeki zâviyesine vakfeyledi... Bu vakfiye yedi yüz altmış üç senesi Rebiü'l-evvel ayının sonlarında car' olub yazıldı (Ocak 1362)."

Vakfiye yazılırken hazır bulunan şahitlerden bazıları şunlardır: Aydın Beg ibn-i Hacı, İsa b. Cemâl, Mevlana el-Hac Mehmed Fakı b. el-Hac İbrahim, Davud Beg ibn-i Abdullah Subaşı el-Karahisarî, Şerefeddin Paşa b. Abdullah, Mevlana Ahmed b. Mevlana Hasan, Mehmed Beg ibn-i Murad Beg, Mevlana Davud Beg b. Ahmed.

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra kayıt altına alınan tarihsiz Hudavendigar Sancağı Evkâf Defteri'nde Mihâlıccık kazâsı vakıfları arasında Mihâlic Bey Zâviyesi vakfı kaydı şöyledir:

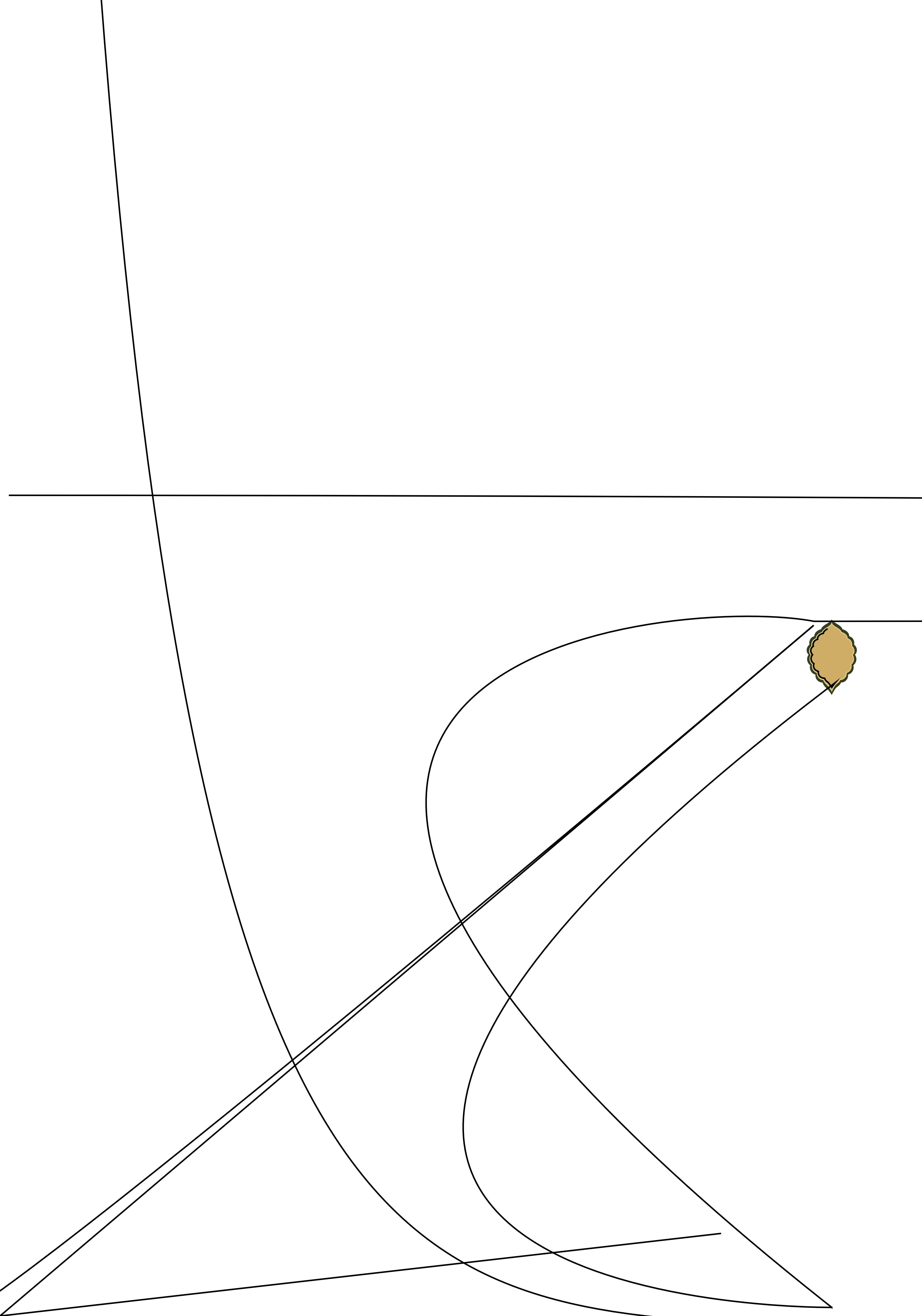
"Evkâf-ı Zâviye-i Mihâlic Beğ der nefs-i Mihâlıc.

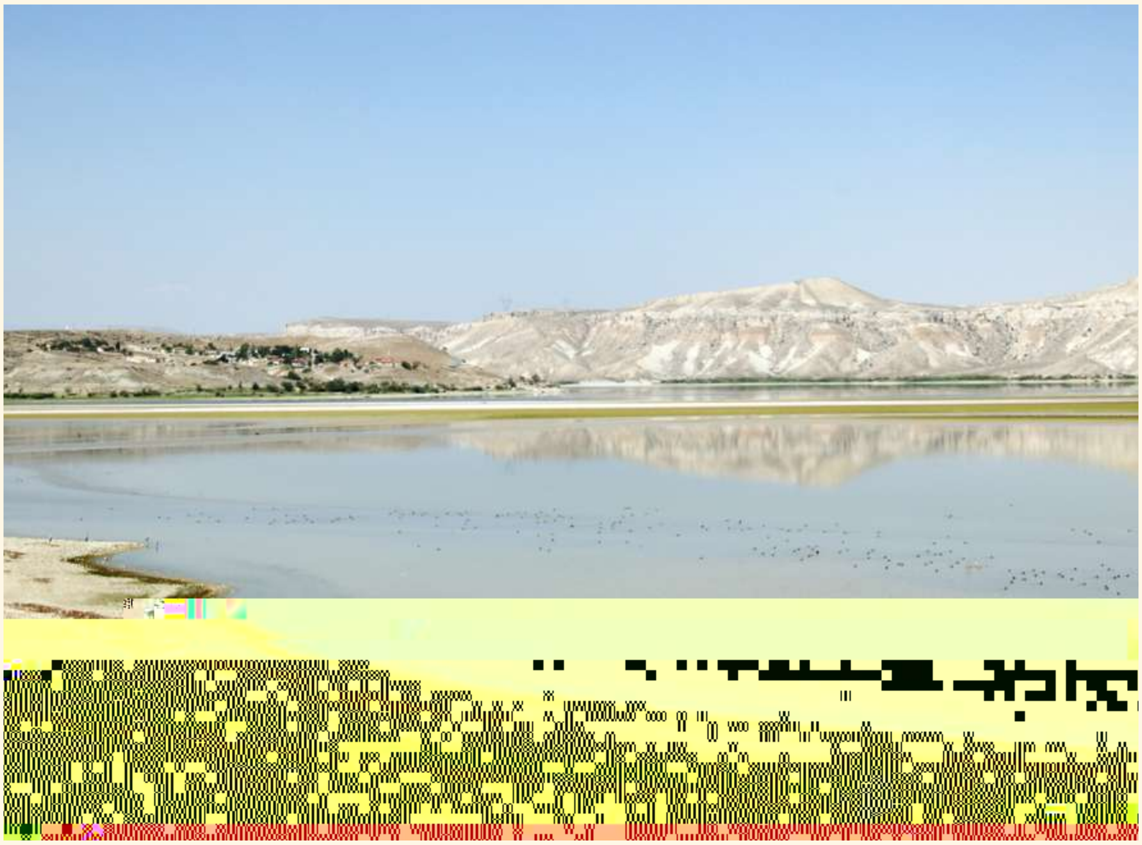
Mihâlıc Beğ ibni Abdullah kendinin Mihâlıc da olan karyesine birkaç pâre köyler vakf itmiş. Ve vakfiyesinde hamse mahsulatı ve rusûm-ı örfiyesini cihet-i tevliyet ta'yin idüb bakisi misâfirine ve fukaraya sarf oluna. Zâviyede bir şeyh sâlih ola deyu ta'yîn itmiş. Mezbûr vakfa Mihâlic Beğ kızı oğlanlarından Hamza Çelebi oğlu Mehmed Çelebi padişahımız berâtıyle mütevellidir. Kadimü'z-zamandan selâtîn-i maziye nişânları ile vakfiyeti üzere tasarruf olunur. Ma'mûr zâviyedir deyu kayd olunmuş der defter-i Köhne. El-haletü hazihi mûcebe mezkûr üzere tasarruf olunur vakf mukarredir deyu kayd olunmuş der defter-i Atik.

Nazır Nasûh, Yûsuf Kasım, Nasuh Kasım, Mehmed Yûsuf, Hamid Hızır.

Karye-i Mihâlic Beğin türbesi civarında temekkin iden haneler bulunur ki zikr olunur.

16 VGMA, Defter-i Evkaf, No: 732/61, s. 77; İsmail Adıgüzel, agt., s. 329.

Uşakbükü Köyü ve Sakarya. Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

"Mezraa-i karye-i Obrûk da Şeyh Eşref yeri vakf imiş. Mihâlıc Beğden merhûm Sultân mukarrer dutub nişân virmiş. Şimdi Şeyh Eşref oğlu Mûsa tasarruf ider deyu nakl olunmuş der defter-i Kirmasti..."[18]

"Mezraa-i Çaltucuk da Ahmed Şeyhin bir çiftlik vakf yeri varmış. Merhûm Süleymân Paşadan deyu nakl olunmuş an defter-i Kirmasti. El-haletü hazihi Ahmed Şeyh fevt olub oğlu Şah Hüseyin tasarruf ider ve merhûm Bâyezid Hudâvendigâr Mihâlic Beğin mülkinden vakf itdügi..."[19]

Mihâlıc Bey Zâviyesi Vakfı, bilmediğimiz sebeblerle onsekizinci asırda Lala Şahin Paşa Vakfı'na bağlanır. Mihâlıc Bey Zâviyesi Vakfı'nın, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar faal olduğu görülür. Nazîf zevcesi Şerife Hanım ve daha sonra 22 Kasım 1869 tarihinde Nazife Hanım vakfın mütevelliliğine atanır. H. 1136/M. 1724 tarihinde de Şeyh Ali, Mihâlıc Bey Türbesi türbedârıdır. Daha sonraki zamanlarla ilgili bir belgeye henüz ulaşılamamıştır.[20] Günümüzde Mihâlıc Kalesi, Mihâlıc Bey Zâviyesi ve Mihâlıc Bey Türbesi'nden hiçbir iz kalmamıştır.

18 TKGMA, Defter No: 585, v. 288b.
19 TKGMA, Defter No: 585, v. 288a.
20 İsmail Adıgüzel, agt., s. 337, 356.

Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

Hacı Süleyman Camii. Mihalıççık, Eskişehir, 2014.

HIZIR BEY

Doç. Dr. Süleyman Solmaz (*)

İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey, Osmanlı Dönemi'nin ilk âlimlerinden biridir. Kaynaklara göre H. 810/M. 1407 yılında Hudâvendigâr Sancağı'na bağlı Sivrihisar kazâsında dünyaya gelmiştir. Annesinin Nasreddin Hoca'nın kızı olduğu rivayet edilmekte olup babası, dönemin Sivrihisar kadısı olan *Celâleddin Efendi*'dir[1].

İlk öğrenimini babası Celâleddin Efendi'den alan Hızır Bey, daha sonra Bursa'da *"Molla Yegân"* adıyla şöhret bulan Ahmed b. Armağan'ın yanına gider ve orada öğrenimine devam eder. Bu arada hocasının kızı ile evlenen Hızır Bey, öğrenim hayatını tamamladıktan sonra Sivrihisar'daki bir medresede müderris olarak göreve başladı. Daha sonra da aynı yerde onun 837'de (1433) kadılık yaptığı Şakayık Tercümesi'nde kayıtlıdır.

Hızır Bey, bilimsel olgunluğa erişebilmek için çok çabalamış, hatta bu konuda zamanında bilinmeyen pek çok bilim dalıyla ilgilenmiştir. Onu Molla Fenârî ile eş tutanlar dahi olmuştur.

Hızır Bey asıl şöhretini II. Mehmed ile tanıştıktan sonra kazanmıştır. Şakâyıku'n-Nu'mâniyye'de geçen ve diğer kaynaklarda da tekrarlanan rivayete göre Hızır Bey, Edirne'de II. Mehmed'in huzurunda yapılan bilimsel bir toplantıda Mısır veya Suriye'den gelen bir Arap âlimiyle giriştiği tartışmada üstünlük sağlayınca padişahın dikkatini çekmiş, bir Osmanlı âliminin bu başarısı karşısında memnun olan padişah, sırtından kürkünü çıkarıp kendisine giydirmiş ve onu Bursa'daki Çelebi Mehmed (Sultaniye) Medresesi'ne 50 akçe ile müderris tayin etmiştir. Ancak bunun ne zaman olduğu bilinmemektedir. Bu olay muhtemelen Fatih'in saltanatının ilk yıllarında meydana gelmiştir.

Hızır Bey, Bursa'da iken her biri ileride adını duyuracak olan birçok öğrenci yetiştirdi. Hocazâde Muslihuddin ve Hayalî Ahmed Efendi, Muslihuddin Kastalânî (Kestelî), Alâeddin Arabî, Hocazâde, Hatibzâde ve Muarrifzâde bunlardan bazılarıdır. Daha sonra Edir-

(*) Pamukkale Üniversitesi, ssolmaz@pau.edu.tr.

1 Bu biyografi hazırlanırken Mustafa Said Yazıcıoğlu'nun yazdığı Hızır Bey başlıklı maddeden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Hakikatde O'dur Hâdî Mudil Ol
Mecaz oldu rusul etti ya şeytân

Her ne kadar mecaz yolu üzere hidayet peygamberlere ve dalâlet şeytanlara nispet edilse bile, doğruya iletici, maksada ulaştırıcı veyahut doğrudan saptırıcı olan gerçekte Allah Teâlâ'dır.

Kamu hüsn ü kubh şer'îdir ammâ
Olunur ba'zısı aklile iz'ân

Bütün her şeyin güzellik ve çirkinliği şer'idir (kendi yaratıldığı kanuna tabidir), amma biz deriz ki akıl vasıtasıyla da bilinebilir.

Kulun kisbidir elde ihtiyârî
Anınla etti derler tav' u isyân

Kulun cüz'î iradesi vardır ve o kazançlarıdır. Bundan dolayı o kazanç sebebiyle "itaat etti" diye vasıflanır.

Bilinmez akılla hükmî Hudâ'nın
Var amma illet ba'zında kavlân

Aslında Ma'bud'un hükmünde aklın müdahalesi yoktur. Bazılarında sebebinin bilinmesinin mümkün olabileceği hususunda iki görüş vardır.

...

Olaydı halkı ıslah Hakk'a vâcib
Olur muydu bu küfr ü fakr ü ahzân

Eğer kulu için en yararlıyı yaratması gerekli olsaydı, hiçbir kimseyi küfürle, fakirlikle, çeşitli belalarla, üzüntülerle imtihan etmezdi.

Harâm olsun mübah olsun muhassal
Ne yerse rızkını yer cümle hayvan

Rızık, haram olsun mübah olsun, herkes nasibini yer.

Mukaddem bir diri ölmez ecelden
Ederse pâre pâre ânı şîrân

Aslanların sivri dişleriyle parça parça olunsa dahi, hiçbir canlı ecelinden önce ölmez.

Felekler cümlesi küllî anâsır
Olupdur belki hâdis hem dahî fân

Dahî eczâlarıdır cevher-i ferd
Ederler ehl-i Hakk isbât-ı bürhân

Unsurlar, felekler, küreler hepsi hâdistir(sonradan yaratılmıştır). Hak ehli olanlar bunu apaçık delille ispat ederler.

Olupdur süfle ulvün irtibatı
Değil ta'lil ile belkim müdâfân
Görürsün gâh olur dâir medârı
Yine resm-i kadîmi üzre devrân

Dahi gâibden ol verdi haberler
Birisi şol musibet ki gördü Osmân

O, gaypten de haberler verdi. Bunlardan biri Hz. Osman'ın karşılaştığı musibettir.

Biri ashâb-ı kisrâ macerâsı
Hazâin gelmesi tahrîb-i büldân

Bir diğeri, ashabla Kisrâ'nın arasındaki macera, Kisrâ'nın hazinelerinin Allah yolunda harcanacağı ve beldelerin harap olmasıdır.

İki kere denizden hem gazâlar
Hem ola evvelinde Binti Milhan

Gayptan verdiği haberlerden biri de iki kere deniz seferi olacağı ve bunların ilkinde Ümm el-Haram binti Milhan'ın da bulunacağıdır[3].

Birisi subh-i mi'râcında ânın
Nice dediyse keşf-i hâl-i rukbân

Yine, mi'râcının vuku bulduğu gecenin sabahında kavmi mucize istediği zaman, gelen kervanın ahvâlinden haber verdi.

Kamer şakkı Bedir'de remy-i hasyâ
Uhud'da redd-i ayn-ı ibni Numân

Ayı ikiye böldü, Bedir'de attığı küçük taş ve kumlar Allah'ın izniyle kendisini müşriklerin gözünden korudu. Uhud'da kendisini Hz. Peygamber'e siper eden ibni Numan'ın ok batan gözü de O'nun mucizesiyle iyileşti.

Rivâyetler senedlerle musahhah
Anın misli ki nakleyler Sahîhân

Bu rivayetler senedlerle sahihtir. Bir bu kadarını daha sahih hadis kitapları nakleder.

Kamusunun budur sıdkına şâhid
Tevâtür buldular çün şi'r-i Hassân

Bütün bu rivayetlerin, tıpkı Hassan b. Sâbit'in şiirleri gibi tevâtür derecesine gelmesi, doğruluğuna şahittir.

Veli en A'zamı Kur'ân olupdur
Anın bir sûresinde âcizdir ezhân

Gelgelelim mucizelerin en büyüğü Kur'ân'dır. İnsan zihni O'nun bir sûresinin mislini yazmaktan âcizdir.

Ve mi'râc-ı Nebî hakdır anın şahsıyla muhtasdır
Çıkıb fevk-al-ulâya Hakk'ı görmüşdür Habîbullah

Peygamber'in miracı haktır, doğrudur; O'na hastır. Allah'ın sevgilisi yücelerin yücesine çıkıp Hak teâlâ'yı görmüştür.

Dahî mi'râcıdır vâki' rasûlün
Olupdur hem bedenle dâhî yakzân

3 Ümmü Haram binti Milhan b. Halid b. Zeyd b. Haram b. Cündüb b. Amir b. Ganem b. Adiy Neccar el Ensariyye en Neccariyye el Medeniye. Ümmü Haram (Radıyallahu anha) deniz şehididir. Ümmü Süleym (radıyallahu anha)'nın kız kardeşi ve Enes b. Malik (radıyallahu anha)'ın teyzesidir. Milhan b. Halidin oğulları Haram ve Süleym'in kız kardeşidir. Haram ve Süleym (radıyallahu anhuma) ise Bedir ve Uhud savaşlarına iştirak etmiş yiğitlerden olup daha sonra Bi'ri Meune vakasında gadre uğrayarak şehit edilmiştir.

"Feth-i İstanbul'a nusret bulmadılar evvelûn
Feth edip Sultan Muhammed kıldı târih "âhırûn" (857).

Kınalızâde Hasan Çelebi onu birçok konuda övmüş, hatta ikinci İbn-i Sinâ ilan etmiştir. Kınalızâde onun Türkçe şiirlerine örnek olarak bir gazeline yer vermiştir (Tezkire, I, 342). Bu şiiri aşağıya alıyoruz:

Kıl lâle sohbetini ki çâgındadur dahı
Var gel müsâfirine ki bâgındadur dahı

Gül leşkeri haberlerini lâleden işit
Kim şimdi geldi tozı ayagındadur dahı

Virmiş sabâ benefşeye peygâm-ı zülf-i yâr
Ol 'izzetün hevâsı dimâgındadur dahı

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Hızır Bey, dinî kişiliğinin yanı sıra şairliği de olan ve bu meziyetlerini toplum yararına kullanmış Müslüman bir Türk aydınıdır.

Hızır Bey'in Sivrihisar Ulu Camii onarım kitabesi, Sivrihisar, Eskişehir, 2014.

Hızır Bey'in mezar taşı kitabesi. İstanbul, 2014.

SİNAN PAŞA

(YÛSUF SİNÂNEDDÎN)

Doç. Dr. Süleyman Solmaz[(*)]

Asıl ismi Yusuf olan Sinan Paşa, Fatih döneminde yaşamış önemli bir ilim ve devlet adamıdır[1]. İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'in (ö. 863/1459)[2] üç çocuğundan birisidir. Annesi ise döneminin meşhur âlimlerinden Molla Yegân'ın (ö. 878/1473) kızıdır[3]. Verilen bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi Sinan Paşa, hem baba, hem de ana tarafından döneminin en yüksek ilim adamlarını yetiştirmiş olan bir aile ortamından gelmektedir.

Doğum yılı ve yeri hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Edirneli Mecdî Mehmed Efendi, Hadâiku'ş-Şakâik'ında babasının ölümü ile irtibat kurarak babasının ölümü esnasında Sinan Paşa'nın 20 yaşlarında olduğunu haber vermektedir[4]. Mustafa Sâid Yazıcıoğlu[5], babası Hızır Bey'in H. 863/1459 civarında öldüğünü yazıyor. Bu bilgiye dayanarak Paşa'nın 1440 yıllarda doğmuş olduğu söylenebilir. Bu konuda araştırmalar bulunan Mertol Tulum da Mecdî Efendi'nin verdiği bilgiyi doğru kabul etmek gerektiği kanaatindedir.

Sinân Paşa'nın doğum yeri konusunda tezkirelerde bir bilgi yoktur. Hoca Sa'deddîn, Tâcü't-Tevârîh'te[6], Bursalı Mehmed Tâhir Osmanlı Müellifleri[7]'nde, İsmail Hikmet Ertaylan[8] Sinan Paşa adlı eserinde Bursalı olduğunu söylemektedirler. Fâik Reşâd[9] ise Eslâf'ta Paşa'nın İstanbul'da, İsmail Hakkı Uzunçarşılı[10] ise Belleten'de Sivrihisar veya Bursa'da dünyaya gelmiş olabileceğini haber vermektedir.

Düzenli olarak kimlerden ders aldığı bilinmiyor, fakat bu konuda başta babası olmak üzere, dedesi Molla Yegân'ın talebelerinden olan Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Molla Kırîmî, Hocazâde ve Kestelî gibi devrinin meşhur ulemasından ders aldığı incelemelerde dile getirilmektedir[11].

(*) Pamukkale Üniversitesi, ssolmaz@pau.edu.tr.

1 Bu metin hazırlanırken Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde yer alan Sinan Paşa (Araş. Gör. Volkan Karataş) maddesinden istifade edilmiştir.

2 Hakkında bilgi için bk. Mustafa Said Yazıcıoğlu, "Hızır Bey", TDVİA, XVII, 413-415.

3 Hasibe Mazıoğlu, "Sinan Paşa", İA, X, 666; A. Mertol Tulum, Sinan Paşa, Tazarru'nâme, İstanbul 1971, 1.

4 Mecdî Mehmed Efendi, Hakâiku'n-Nu'maniye ve Zeyilleri (Haz. Abdülkadir Özcan). C. 1. İstanbul Çağrı Yay. 1989.

5 Mustafa Sâid Yazıcıoğlu, "Hızır Bey". İslâm Ansiklopedisi. C. 17. İstanbul: TDV Yay. 413-415

6 Hoca Sa'deddîn Efendi - Tâcü't-Tevârîh. C. II. İstanbul 1279.

7 Osmanlı Müellifleri C İstanbul 1338

8 Ertaylan, İsmail Hikmet, Sinan Paşa, Maârif-Nâme. İstanbul, 1961. İstanbul Üni. Yay.

9 "Sinân Paşa". Eslâf. C. I., İst. 1311, s.187-194.

10 Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1963). "Hızır Beyoğlu Sinan Paşa'nın Vezir-i Azamlıktan Azli Dair Çok Kıymetli Bir Vesika". TTK Belleten (105): 41.

11 Mazıoğlu, a.g.m., aynı yer; Tulum, a.g.e., 2

z r- azaml a get r ld yse de ayn y l bu görevden al nd[21]. S nân Pa a, vez rl kten azled ld kten sonra hapsed ld . Durumu ö renen ulema, Fât h Sultân Mehmed'e müracaat ederek onun a ed lerek hap sten ç kar lmas n sted . Bu yap lmazsa md ye kadar yazd klar eserler yak p stanbul'dan ayr lacaklar n söyley nce pad ah da S nân Pa a'y hap sten ç kard . Fât h, S vr h sar kad l ve müderr sl le stanbul'dan uzakla t rd S nân Pa a'n n arkas ndan b r hek m gönderer ek "mecânîne münâs b tedbîrât" al nmas n emre . Hek m, z n k'te Pa a'ya yet p onu yen den hapse rd . Ba lat p kend s ne her gün ell de nek vurdur u. Durumu haber alan Mollâ Hüsâmeddîn, sultana b r mektup yazarak bu tedav usulünden vazgeç lmes n ste d . Sonunda hap sten kurtulan S nân Pa a, S vr h sar'a g ve Fât h' n ölümüne kadar da orada kald . II. Bâyezîd' n tahta geçmes nden sonra stanbul'a dönen Pa a, yen den vez rl e get r lerek günlük yüz akçe le Ed rne Dârü'l-hadîs Medreses 'ne müderr s tay n ed ld[22].

Mecdî Mehmed Efend 'n n b ld rd ne göre S nân Pa a, 24 Safer 891/1 Mart 1486 tar h nde ak am üzer vefat e [23]. Tâhâ sures n n "Vesselamü alâ men ebeü'l-hudâ" ekl ndek 47. ayet n n ebcedle kar l olan tar h Hoca Sa'deddîn Efend ve Kât b Çeleb de tey t etmekted r[24].

Pa a'n n ölüm yer hakk nda da kaynaklardak b lg ler farkl l k arz etmekted r. Mecdî'ye göre[25] mezar stanbul'da Eyûb Ensârî Türbes 'n n yak n ndad r. Hoca Sa'deddîn[26] S nân Pa a'n n kabr n n Hazret- Hâl d c var nda Hatîb-zâde yak n nda oldu unu bel rtm , fakat Ed rne'de vefat etm olab lece n yazm t r. Bursal Mehmed Tâh r, nerede vefat e ne da r b lg vermeden mezar n Hatîb-zâde'de oldu unu söylem t r.

Uzunçar l se kabr n b r r vayete göre Gel bolu'da, b r r vayete göre Eyüp'te türbe yan nda bulundu unu aktarm t r. Mertol Tu lum, Beled ye Mezarl klar Tasn f Kom syonu üyes olarak çal an b r yetk l den S nân Pa a'n n kabr n n, Eyüp'te Samsunlu Hasan Efend 'n n mezar yan nda oldu unu nakletmekted r. Mezar ta koruma alt na al nm sa da bugün nerede oldu u b l nmemekted r [27].

S nân Pa a, Fât h devr n n öneml l m adamlar ndan b r d r. Felsefe, astronom , matemat k, tefs r, had s, f k h g b alanlarda gen b lg b r k m ne sah pt r. Kesk n zekâs ve l m ö renme ste le ulema aras nda seçk n b r yer kazand . Daha yed ya nda b r çocukken m nbere ç k p halka vaaz ve nas hat e Latîfî Tezk res 'nde kay tl d r[28]. Lat f 'n n fadeler n u ek lde bugünkü Türkçeye aktarab l r z: "Çocukluk dönem nde henüz ak l bal olmadan yed ya ndayken kürsüye ç kar ve halka Allah' n em r ve yasaklar n anlat r; onu d nleyen tal pler do ru yola g rerler d ."

S nân Pa a gençl k dönemler nde felsefeye büyük b r merak duymu ve hâd seler n arkas ndak her ey üphe le kar lay p e yan n hak kat ne ula may hede em t r. S nân Pa a ak lc b r felsef görü e sah pt . Fakat ak lc l nak l le s n rland rm ve er'î

21 Uzunçar l , smal Hakk "H z r Beyo lu Sinan Pa a'n n Vezir-i Azaml a Dair Çok K ymetli Bir Vesika". TTK Belleten (105): 41

22 Özcan, Abdülkadir, Mecdî Mehmed Efendi, Hadâiku'ş-Şakâik (Şakâiku'n-Nu'maniye ve Zeyilleri). C. 1. stanbul, 1989. Ça r Yay.

23 Özcan, a.g.e s. 196

24 Bursal Mehmed Tâhir, Osmanl M H O O L Á H U stanbul. 1338

25 Özcan, a.g.e s. 195

26 Hoca Sa'deddîn Efendi - Tâcü't-Tevârîh. C. II. s.500 stanbul, 1279.

27 Mertol Tulum, a.g.e. s.1

28 R dvan Ca m, a.g.e, 310

meseleler akl n har c nde tutmu tur. Çünkü ak ldan hatan n eks k olmayaca kanaat nded r. sma l H kmet Ertaylan' n tesp tler ne göre bu dü ünces n Ma'âr f-nâme'de u ek lde anlatm t r:

" er' eteg n muhkem tutmak gerek ve erî'at tarîk n gözetmek gerek. Akl na uyup mu as l öyle kdâm gerekmez, nakl koyup hemîn ak l cân b ne ht mâm gerekmez. Egerç ak l asldur, ammâ anda hatâ eks k olmaz.[29]"

S nan Pa a b r ara vez rl kten azled lm t r. A a ya ald m z Ma'âr f-nâme's ndek u sat rlar azled lmes n n sebeb n n kend s n çekemeyenler oldu una aret etmekted r:

"Pâd âha lâz mdur k men' eyleye h zmet nden eshâb- ürûr ve kam' eyleye memleket nden erbâb- fücûr . Müfs dler söz ne aslâ kulak urup sgâ tmemek gerek ve müzevv r olan vezîr dah olursa yan ndan g dermek gerek. Eshâb- garazdan kaçmak gerek, tut k y landan kaçar ve sözler n öyle tmemek gerek, tut k semm çer (...) B r k y vezîr d cek söz n d nlemek gerek ve e er vezîre nan mazsa vezîr d nmemek gerek. Vezîre hüsn- 't kâd tmek gerek ve vezîr n sözüne 't mâd tmek gerek.[30]"

S nan Pa a f kha ve aklî l mlerden haberdar b r ahs yet olup[31], tasavvufa da meyyal b r k mse oldu u ç n dönem n ünlü eyhler nden eyh Vefâ'ya (ö. 896/1491) nt sap etm t r. eyh Vefâ'n n, mezhebler kar t rd ve Hanefî ken âf îler g b besmeley namazda "cehren" okudu u suçlamas yla ulemâ huzurunda sorguya çek lmek stenmes ne, S nan Pa a büyük b r cesaretle kar koymu ve eyhül slâm Molla Gürânî'y ulemâ kar s nda yapt tar t ma net ces nde knâ etm t r. Molla Gürânî'n n bu konu madan sonra t raz eden ulemaya dönerek, "kalk n g del m, b r k msen n böyle âh d olunca onunla tart mak faydas z b r t r" demes [32] S nan Pa a'n n lmî sev yes n ve dönem ulemâs üzer ndek a rl yan nda, eyh ne sadakat n de göstermekted r. S nan Pa a, daha sonra kend s g b Ed rne Dâru'l-had s müderr sl kler n yapm olan Molla Lütf [33] ve Sar Kerez [34] de yet t rm t r.

S nân Pa a, vez rl kten ayr ld ktan sonra dünyevî hayat n n sonlar na do ru eyh Vefâ'ya nt sap e . Ünlü eser Tazarru'-nâme's n n b r bölümünü kend s ne ay rd . En öneml Türkçe eserler n de ayn y llarda yazd . S nân Pa a'n n bu eserler unlard r:

1. Tazarru'-nâme: "Tazarru'ât", "Tazarru'ât- S nân Pa a", "Darâ'at-nâme" g b s mlerle an lan bu k tap, S nân Pa a'n n Türkçe eserler n n lk d r. Eser k bölümdür. Tulum ne r ne göre lk 231 sayfa Tazarru'-nâme'n n as l bölümünü olu turmaktad r. lk bölüm de kend ç nde de k parçalara ayr lmaktad r. ç nde mesnevî b ç m nde yaz lm naz m parçalar vard r. Ayn ne re göre metn n k nc bölümü 233. sayfadan 264. sayfaya kadar sürmekted r. Yed büyük peygamber n hayat n n ele al nd bu bölüm peygamberler tar h görünümünded r. Tazarru'-nâme'n n 264 le 295.

29 . Hikmet Ertaylan, a.g.e. s.52

30 . Hikmet Ertaylan, a.g.e. s.254-255

31 Kehhâle, Mu'cemü'l-mü'ellifîn, XIII, 296.

32 e" lekâ'ik, 177; Hoca Sâdeddin, Tâcü't-tevârîh, II, ayr; Bâdî, Riyâz- f belde-i Edirne, II, 226-227.

33 e" lekâ'ik, 174, 279; Mecd, lekâik Tercümesi, 295; Hoca Sâdeddin, Tâcü't-tevârîh, II, 498, 547; Faik Re at, a.g.e., 54.

34 Mecdî, lekâik Tercümesi, 314.

lâhî âbdestüm b lürem hîç
Yudu um pây ü destüm b lürem hîç

lah ! Ald m abdest n de ers z oldu unu, y kad m el m ve aya m n de ers z oldu unu b l r m.

Gönül çün k m mülevves pür-necâset
Ne v rür bana bu zâh r tahâret

Gönül necasetle k rlenm ken bu d tem zl n bana ne fayda-s var?

ârât- Evsâf- l k

A k âsây - cândur; a k âray - c hândur. A k nemek- d yk-vefadur; a k hadîka- ehl- safâdur. A k hakîkat çerh nün ahter -dür; a k cân le ker nün m hter dür. A k b r sultân- kâh r ü tîzdür k alem çek cek b rb r ne urur vücûd le adem ; a k b r bî-karâr u ûr engîzdür k kadem bas cak ûr u gavgâya b ra ur âlem . A k b r cevher- pâkdür araz sanman; a k râhat- cândur maraz sanman.

A k b r murgdur k melâmet- halk ona bâl olur; a k b r dev -letdür k dbâr- dünyâ ona kbâl olur. A k bazar nda câme- dîbây b r habbeye almazlar; u âk mahalles nde nâmûs le nâm b r çöpe saymazlar. Â k olanlar gayret ü âr b ra urlar; dost steyenler ol vakâr b ra urlar. Âk l eydür:

“Cübbe vü destâr han ?”;

Â k eydür:

“Hâne- hammâr han ?”

Â k dü ünden bîn yâz olur; â k c hân ç nde serf râz olur. A k b r külüng- pulâddur k her vak t varl k b nas n y kar; a k b r bennâ-y üstâddur k dâ m yokluk saray n yapar. A k b r derd-mâderzâd olur; â k k c hândan âzâd olur. Ne vuslatda âd u ne gamdan f râr olur; ne dest nde sabr u ne pây nda karâr olur.

Â k hemî e belâke olur; dâ m belâ ç nde ho olur. Â k her dem sûz u evkda olur; derd- a k ç nde zevkde olur. Â ka g dâ belâ olur; â ka safâ cefâ olur. Â k k yolunda merd olur; renc dârû vü râhat derd olur. Beyt:

“D l k bûy- a kdan bîreng olur
Ehl- d l kat nda ol d l seng olur”.

D l ba nda k a k gülü olmaz; b r bezme benzer k onun mülü olmaz.

A k k ssa vü h kâyet olmaz; a k-bâzî hadîs ü r vâyet olmaz. Âlem- a k âlem- d erdür, pâye- a k ondan bülend-terdür, k her mesken ona menz l ola; veya onun mekan b r avuç kül ola. A k b r makâm- v cdanîdür; cezbes cezbe- nûrânîdür. A k halk gözünde dîvânel kdür; a k kend vücûduna bîgânel kdür. A k ezel kadeh n-den bîhû lukdur; a k k âlem ferâmû lukdur.

A k n Vas ar n n aretler

A k can n huzur, c han n z ynet bulmas d r. A k vefa az n n tuzu; gönülden anlayanlar ç n haz rlanm b r bahçed r. A k ha - k kat gö üne y ld z; can ordusunun en büyük asker d r. A k, öyle- s ne kudretl ve h zl sava an b r sultand r k sanca n çek p de yürüdü ünde varl k le yoklu u b rb r yle çarp t r r; a k öyles ne del f ek b r karga a adam d r k ayak bast yer çorakla t r p kavgaya salar. A k pak b r cevherd r; onu araz sanmay n; a k b r can rahatl d r, hastal k anlamay n.

A k b r ku tur k halk n ay plamas onun kanad ; a k b r tal h - t r k dünya z llet onun aç k baht say l r. A k pazar nda pek ku- ma lar b r arpa tanes etmez; a klar mahalles nde t bar kayg s veya öhret n çöp kadar de er olmaz. Â k olanlar gayret le na - musu b rak rlar; sevg l pe ndek ler elbe e a rba l l terk eder - ler. Ak ll n n sorusu “Han rütbe ve makam?”; â k n sorusu “Ne- de a k meyhanes ?”d r. Â k dünya e lences ne dönüp bakmaz; bu yüzden ba d k dola r. A k tunçtan b r külünktür k durmadan varl k b nas n y kmakta; a k öyle usta b r m mard r k (y kt var - l k b nas n n yer ne) da ma yokluk saray n yapmakta. A k, a kta anadan do ma b r der r k onunla kend n k c han kayg s ndan kurtar r; bu u urda ne vuslat le ad olup ayr l k derd nden kaç - n r; ne sab r elde edeb l r, ne aya na dur durak bulunur.

Â k bela çekmede devaml l k göster r; çünkü bela le ho ge ç mded r. Â k her an yan ve özlem ç nded r; a k derd yle da ma zevk ç nded r. A k ç n (sevg l s z) ret b r bela; e lence de b r cefa olur. Â k k g d at nda mertl k üzered r; s k nt lar zeh r, rahat se dert say l r. Bey t: “Gönül k a k kokusuyla kend nden geç p sar ho olmuyorsa; ehl- d ller kat nda o gönlün ta tan fark yoktur”. A k gülü açmam b r gönül bahçes ; arab olmayan b r ret mec - l s kadar beyhude ve yavand r.

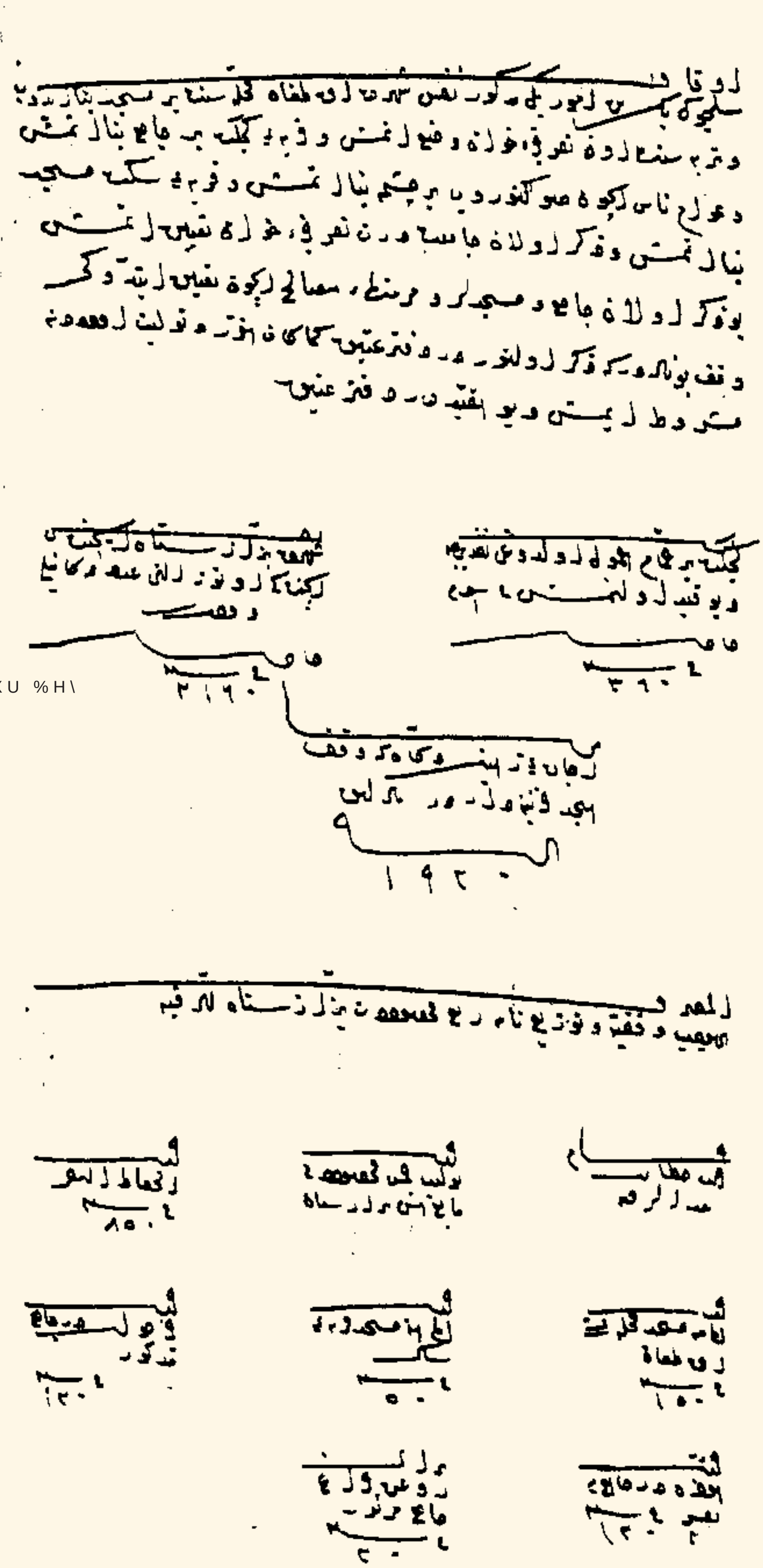
A k masal veya h kâye de ld r; a k oyunu anlat l(a)maz, r va - yete gelmez. A k âlem ba ka b r âlemd r; a k payes se ondan da yüksekted r; öyle k s radan b r mekâna gel p konab l r; ha a b r avuç külde b le vatan tutab l r. A k v cdana a t b r makamd r ve cezbes de nuran b r cezbed r. A k avam n gözünde b r del l k ve kend kend s ne (kend varl na ve varl k alem ne) yabanc l kt r. A k, ta ezeldek kadeh n sarho lu udur k â k, bu dünyay da, öte dünyay da unutmu tu.

Maâr f-nâme’den

Her k ye b r melek müvekkeld r ve zâb t; emr nde kavîd r, ne âsî ve ne gâl t. Her ne lersen hep yaz l r; cümles erte sana arz olunur. O vak e cevâb n ne se md f kr eyle, ve o günde olacak hâl md z kr eyle. Dünya ard ndad r, âh ret önünde; ard n gö- zetmek olmaz erl k yolunda. Dünyâ b r bala benzer k h rs z yâde

6LQDQ 3DüD·Q×Q (\•E .DEULVWDQ×·QGD EXOXQDQ PH]DU× (\•S úVWDQEXO

Umur Bey' n o lu Selçuk Bey hakk nda kaynaklarda b r b lg ye henüz ula lamam t r. Baz yay nlarda da sehven olsa gerek Selçuk Bey, Umur Bey' n babas olarak göster lm t r.[9] Onbe nc yüzy lda S vr h sar ve Günyüzü co rafyas nda hak m b r bey oldu u Osmanl tahr r ve vak f defterler ndek kay tlardan anla lmak tad r.[10] Ayr ca Evkâf defterler nde "Selçuk Bey defter nde" bares kullan l r. Bölgede mülk sah b olan Selçuk Bey, S vr h sar Akdo an Mahalles nde b r mesc d, M hal çç k kazas Sek[11] köyünde b r mesc d, Günyüzü lçes Gecek köyünde b r cam , b r çe me ve b r hamam yapt rm t r. Ayr ca Karaa aç köyünde bulunan mülkü b r ç ftl k yer brah m eyh zav yes ne vakfetm t r.

1530 tar hl Hudavend gar Sanca tahr r defter nde S vr h sar kazâs Ak To an Mahalles 'nde Selçuk Bey Mesc d ve Gecek Selçuk Bey Cam kayd bulunmaktad r: "Vakf- Mesc d- Selçuk Bey, dekâkîn der bezâz stân [bedesten] aded 4 has l fî sene 360 [akçe]."[12] Selçuk Bey' n yapt rd bu mesc d Ak Do an Mahalles nde olup, mesc d ç n bezâz standa dört dükkan vakfetm t r. "Vakf- Cam - Selçuk Beg; Hamâm der karye- Kecek [Gecek], fî sene 360 [akce]. Dekâkîn der bezâzban [bezâz stan] aded 36, has l 2.160 [akce]. [Yekun: 2.520 akce]."[13] Vak f kayd na göre Selçuk Bey, Gecek Köyü'nde bulunan cam s ne b r hamam ve bezâz standa 36 dükkan n y ll k k ra gel r n vakfetm t r. Ayr ca Selçuk Bey ve evlatlar n n bölgede çok say da mülk köyler bulunmakta ve Selçuk Bey mezreas n da brah m Kardâ Zâv yes ne vakfeder.[14]

Gecek Selçuk Bey Cam

Gecek Selçuk Bey Cam , Umur Bey o lu Selçuk Bey taraf ndan onbe nc [15] as rda yapt r lm t r. Baz yay nlarda Anadolu Selçuklu eser ve ban s Umur Bey göster lm ve mevcut olmayan k tabeye göre de n a tar h H. 570/1174-75 y l ver lm t r. Ha a "m nares n n alem nde 570 göç y l yaz l d r" fades kullan lm t r.[16] Bu hatal tar hlend rme de çok k taraf ndan tekrarlanm t r. Gecek Köyü, Günyüzü lçes 'ne ba l ve lçeye 4 km mesafeded r. Zaman ç nde çok say da onar m gören cam , bak ml ve badete aç kt r. Gecek Köyü; 1530 y l tahr r nde 165 hane, 62 mücerred, 1 mam ve yakla k 830 nüfuslu ve y ll k verg has l 14.190 akçel büyük b r yerle med r.[17] Tar hs z ve tahm nen Kanun 'den sonra yaz lan Hudavend gar Sanca Evkâf defter nde "Evkâf- Selçuk Beg b. Umur Beg" vak f kayd öyled r:[18]

"Mezkûr nefs- eh rde [S vr h sar] Ak To an mahalles nde b r mesc d b na düb ve türbes nde on nefer cüz- hevân [cüz-hân] vaz' etm . Ve karye- Gecek de b r cam ' b nâ etm . Ve 'avâm- nas çün su getürüb b r çe me b nâ etm . Ve karye- Sek de mesc d b nâ etm . Ve z krolan cam 'de dört cüz- hevân [cüz-hân] ta'yîn etm . Bu z krolan cam ' ve mesc dlere ve meremna- mesâl h çün ta'y n gü vakf bunlard r k z kr olunur der defter- Atîk. Kemâken mukarrer ve tevl yet evlâd na me rût m deyu mukayyed der defter- Atîk.

459

7DKg]ÌDQDSI+ +DOLPH 'RùU;9 YH;9,<•]\×OODUGD 6LYUL1KLVDU0XKDV\SDODUÌ V +DOLPH'RùUX8PXU %H\DQEH\ D%H\QÌ]LPXUWDü 3DüD RODUDN]LNUHGHU V

1XPDUDOÌ KDVHEH L 9LOk\HWL$QDGROX 'HIWHUL

6HNL]L•+DOLPH'RùUXWD+DUD I×QGD6HQùL6Gù•WHµNOLQGH RNXQP×%üDWÌ, 9 YH;9, <•]\×OO6DYUGLDKLVD\UHVL $QNDUD V +DOLPH 'RùUX5D\QHVHUL8PXU %H\RùOD6O%HNLµDGHVLQL NXOODQ×U V

1XPDUDOÌ KDO×VH9 EHkL \HW L $QDGROX 'HIWHUL V

1XPDUDOÌ KDO×VH9 EHkL \HW L $QDGROX 'HIWHUL V

1XPDUDOÌ KDO×VH9 EHkL \HW L $QDGROX 'HIWHUL V

(U$ROW×Q´7DSD'Kå5HVHO üLP•UHF(LVNLüHKLU%HOLJH VLQ2HWLD7•DNÌHUOHüLP OHUL YH <DS×VDO <R\XWXµ V

7Dkg]ÌDQDSI+)•JHQ úOW6HYUL\KLVDULüLW×UPD ODSUµ QDGRODXWRDO\ŀD $QNDUDV (URO W×Q VDS9L&DQ3DQ(VNLüHKLU 6HOoXNOX0DQDS×,DU× (VNLüHKLU V

1XPDUDOÌ KDO×VH9 EHkL \HW L $QDGROX 'HIWHUL V

7.*0$+XGDYHQGLJkU 'HIW'HUWRU Y E

6HOoXN %H\ &DPLL
*HFHN *•Q\•]• (VNLüHKLU

Gecek de b r hammâm ma'mûl oldu u takd rce deyu kayd olunmu . Fî yevm 1 [akce]. Has l fî sene 360 [akce].

eh rde bezzâz stân ç nde, ç ndek otuz alt aded dükkan yle vakfd r. Has l fî sene 2.160 [akce].

câre- zem n dükkan k vakf- mesc d kurbundad r... 1.920 [akce].

El-masraf: b -mu'ceb vakf ye ve tüzügnâme r bh- mahsulât bezzâz stan er-rakabe.

Hammâm c het- h tâbet nukd- rakabe.

C het- Tevl yet hamse mahsulat … bezzaz stan

…. Fî sene 850 [akce]

mâm mahalle- Ak Togan, fî sene 150 [akce].

mâmet- mesc d- Sek , fî sene 50 [akce].

Cüzhân der cam '- mezkûr, fî sene 120 [akce].

Müezz n der cam '- mezkûr, nefer 2, fî sene 120 [akce]

Berâ-y rugan çera cam '- mezbûr 20 [akce].

Vak f kayd na göre Umur Bey o lu Selçuk Bey; Gecek Köyü'nde b r cam ve ta radan su get rerek b r çe me, S vr h sar merkez Ak Togan mahalles nde b r mesc d ve M hal çç k lçes Sek köyünde b r mesc d n a e rm t r. Ayr ca Ak Togan Türbes 'nde Kur'ân t lavet ç n on cüz-han ve Gecek Cam 'nde Kur'ân t lavet ç n de dört cüz-han tay n ederek b r vak f kurarak, vakf n yönet m n ev-latlar na b rakm t r. S vr h sar Selçuk Bey Mesc d günümüzde "Akdo an" ad yla an lmakta olup badete aç kt r.

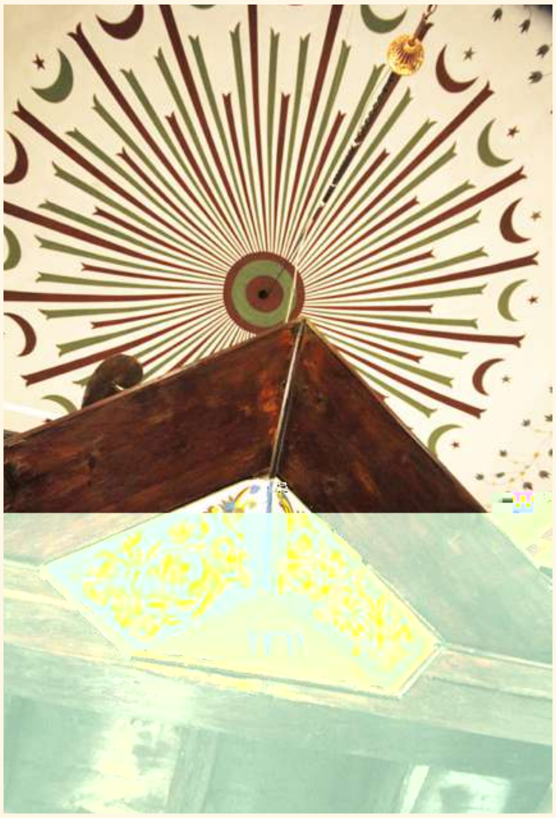
HKL

6HOoXN %H\ &DPLL J•QH\ FHSKH *HFHN *•Q\•]• (VNLüHKLU

6HOoXN %H\ &DPLL KDULPL *HFHN *•Q\•]• (VNLüHKLU

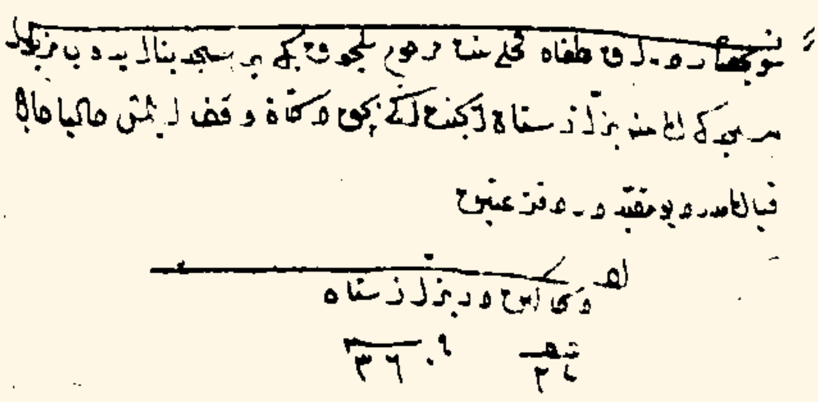

Selçuk Bey Camii mahfil ve kubbe kalem işleri
Gecek Günyüzü

Selçuk Bey (Ak Doğan) Mescidi

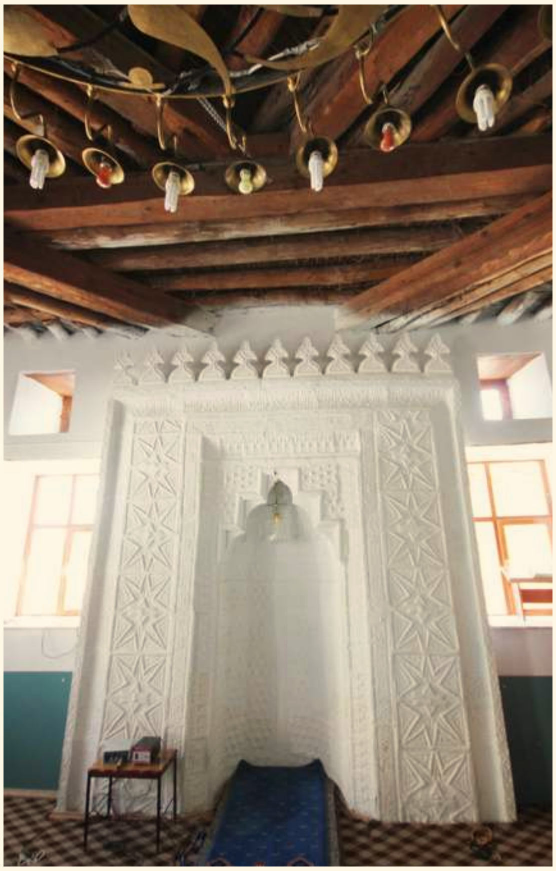
Umur Bey oğlu Selçuk Bey tarafından Akdoğan Mahallesinde yaptırılan mescid, günümüzde “Akdoğan Mescidi” adıyla anılmakta ve ibadete açıktır. Kanuni döneminden sonra tutulan Evkâf defterinde Selçuk Bey Mescidi vakfı kaydı şöyledir:[19]

“Sivrihisar Ak Toğan mahallesinde merhûm Selçuk Beg bir mescid binâ idüb mezkûr mescidin imamına bezzâzistân içinde iki buçuk dükkan vakf eylemiş. Haliyâ Hacı Kaya imamdır deyu mukayyed der defter-i Atîk. icâre-i dekâkîn der bezzâzistân. Fî sene 360 [akce].”

Sivrihisar Selçuk Bey Mescidi vakfı kaydı

TKGM Hüdavendigâr Evkâf Defteri No v b

6HOoXN %H\ $NGRùDQ 0HVFLGL
PLKUDE YH WDYDQ×
6LYULKLVDU (VNLüHKLU

Zaman çinde yap lan onar mlarla Selçuk Bey Mesc d 'n n öz gün m mar özell   tamamen kaybolmu tur. Do u cephen n kuzey kö es nde bulunan kap dan g r len mesc d n n a k tabes yoktur. Duvarlar nda dev rme malzeme görülür. Akdo an Mesc d 'n n en özgün yan , tavan örtüsünün 2/3'ünün "tütekl kl örtü" den len tek - n kle yap lmas d r. Tütekl kl örtü, aç kl   eldek k r   boyutlar n a an kare veya kareye yak n mekanlar n örtülmes   ç n gel t r l - m   b r konstrüks yondur.[20]

6HOoXN %H\ $NGRùDQ 0HVFLGL
J•QH\EDW× FHSKHVL
6LYULKLVDU (VNLüHKLU

&DQ 6DYULKLVDU GD
(NVHQ 3DVDYDQ &DPLOHUL
(VNL\HQL $UDO×N V

müntehî neseb n sulbî olab lece g b manevî olmas ht mâl de uzak de ld r. N tek m Peygamber m z (s.a.v),“Ben s ze baban z menz les ndey m” buyurmakla manevî neseb n varl na ve peygamberler n ümmetler n n manevî babalar oldu una aret bu yurmu lard r. Ayr ca bu lg n n Cüneyd- Ba dad vâs tas yla oldu unun fâde ed lm olmas bu ht mâl daha da teyîd etmekted r. Çünkü Cüneyd- Ba dâdî, Hz. Al vâs tas yla gelen tarîkatlar n “serhalkas ” kabûl ed lmekted r. Ancak Hüdâyî’n n sâd k mürîdle r nden bulunan Hal l Pa a (1039/1629)’n n vakf yes nde Hüdâyî’den bahsed l rken “...mazhar- envar- sübhan yye, zü’l-haseb ’z-zâh r sülâle seyy du’l- mürselîn, mür dü’s-sâl kîn ...”den lmes se bu mevzuya ayd nl k get rmekte ve Hüdâyî’n n seyy d olma ht mâl n kuvvetlend rmekted r[7].

E t m

Seyy d Az z Mahmud Hüdâyî hazretler lk tahs l ne çocukluk y llar n geç rd S vr h sar’da ba lam t r. O dönemde S vr h sar b r l m ve rfan merkez d r. eh r merkez nde çok say da medrese ve zâv ye bulunmaktad r. Tahs l ne hang medresede devam e ne ve k mlerden ders ald na da r b r b lg mevcut de ld r.

S vr h sar’da tahs l n tamamlayan Hüdâyî, Osmanl ’n n l m merkez olan stanbul’a g derek Küçükayasofya Medreses ’nde tah s l ne devam eder. Tahs l esnas nda devr n me hur al mNâz rzâde Ramazan Efend ’ye talebe olur. D er zamanlar nda da Halvetî me ây h ndan Sofyal Bâlî Efend ’n n hal fes eyh Nuredd nzâde Musl hudd n Efend ’n n tasavvuf sohbetler ne devam eder. Bu soh betler n devam nda eyh Musl hudd n Efend ’n n manev terb yes nden nas plen r. Hüdâyî hazretler Nuredd nzâde’n n kend s n n eyh ve mür d oldu unu “Tezak r” de z kreder[8].

Müderr s ve Kad Mahmûd Efend

Hüdâyî, medrese tahs l n tamamlad ktan sonra hocas Nâz r zâde Ramazan Efend ’n n muîd (yard mc s) olur. Hocas Nâz rzâde, Mahmud Efend ’y yan ndan h ç ay rmaz ve nerede görev yapsa onu da yan nda götürür. Naz rzâde, M s r ve am’da kad l k yaparken Hüdâyî’de onun na b olarak k -üç y l görev yapar. 1573 May s-Hazîrân aylar nda hocas Bursa’ya tayîn ed l r ve y ne onun na b olarak göreve ba lar. Mahmud Efend , M s r’da bulundu u y llarda Halvetî me ây h ndan Mehmed Dem rta î’n n halîfes Ke r mudd n Halvetî ’ye nt sâb eder.

Bursa y llar nda hocas Nâz rzâde Bursa mevlevîyet ne, Hüdâyî de Bursa Ferhad ye Medreses ’ne müderr s ve mahkeme- sura olarak b l nen “Câm - At k” mahkemes ne nâ b olur. Bu h zmetler ne mukâb l yevm (günlük) otuz akçe maa ba lan r[9].

7 Hasan Kamil Y lmaz, age, s. 43-44 ve dipnot: 9-13.

8 Hasan Kamil Y lmaz, age, s. 47- 48.

9 Hasan Kamil Y lmaz, age, s. 48-50.

Nâ b (kad) ve müderr sl k vazîfeler ne devâm etmekte olan Mahmud Efend , Bursa'ya yerle t n n üçüncü y l nda hocas Naz rzâde vefât eder (984 aban/1576 Ek m). Menk beye göre Mahmud Efend öyle b r rüya görür: "K yâmet kopmu , s rat ve mîzan kurulmu ; ashâb- hayr ve salâhdan olduklar n zanne pek çok k mse bâ-husûs hocas Nâz rzâde'de cehennem l kler aras ndad r." Bu rüyadan son derece müteess r olan Mahmud Efend , uyand n da dünyevî me galeler n terk ederek Hz. Üftâde'ye varm ve ona nt sâb etm t r.

k nc menk beye göre Mahmud Efend Bursa'da nâ b (kad) ken bo anma davâs yla huzuruna gelen b r kad n, "kocas n n her sene hacca n yyet e halde g tmed n ve o sene y ne hacca n yet ed p e er g demezse kend s n talâk- selâse le bo ayaca n söyled n , fakat arefe gününe kadar g tmed halde Kurban Bayram günler nde b rkaç gün ortadan kaybolduktan sonra meydana ç karak hacca g n söylemek sûret yle yalan rt kâb e n , bu t bârla talâk n vukuunu" taleb eder. Yan nda bulunan kocas se "Arefe gününe kadar memleket nden ayr lmad n " kabûl etmekle beraber "hacca g d p geld n ha â orada görü tü ü arka da lar ndan dönü ler nde âh dl k taleb ed leb lece n " söyleyerek talâk n adem- vukûunu taleb eder.

Davâ, Kad Mahmûd Efend taraf ndan hac lar n dönü üne kadar tehîr ed l r. Hac lar döndükten sonra se zevc n dd âs n n doru oldu u "hac lar n ehâdet yle" anla l r. Bunun üzer ne Mahmud Efend "talâk n vâk olamayaca na" dâ r er' hükmü lân eder.

Kad Mahmûd Efend , karar n bu st kame e aç klamakla b rl kte bu n nas l oldu unu ve g d -gel n nas l gerçekle t n dâvâl zâ an g zl ce ö renmek ster. O da:

"- Esk c Mehmed Dede d ye marûf b r zât n manevî delâlet yle tayy- zamân ve mekâna nâ l yet n " söyley nce Hz. Hüdâyî de derhal Mehmed Dede'ye ko arak nâbe taleb nde bulunur se de O:

"- Nasîb n z b zden de l, Hz. Üftâde'dend r, var n ona mürâcaat ed n" der[10].

Mür d Üftâde (Mehmed Muhy ddîn)

As l ad "Mehmed", lâkab "Muhy ddîn", mahlâs se "Üftâde" d r. Babas çocuk ya lar nda Manyas'tan Bursa'ya gel r ve Araplar Mahalles 'ne yerle r. Do um tar h kaynaklarda 1490 olarak ver l mekteyse de mür d Az z Mahmud Hüdâyî'n n "Vâk 'ât" nda geçen b r bareden 1495 y l c var nda dünyaya geld anla lmaktad r. "Seyy d" nesepl oldu u r vâyet ed l r.

Mehmed Muhy dd n, çocuk ya ta ken Hac Bayrâm- Vel hal fes Akb y k Sultan' n hal fes olan Mu'kad H z r Dede le tan r ve onun manev terb yes nde yet r. eyh H z r Dede'n n te v k yle l m tahs l ne de devam der. Genç ya na ra men büyük b r teslîm yetle ba lan-

10 Hasan Kamil Yılmaz, age, s. 79-80.

8Ox &DPL PLKUDEx %XUVD

+D]UHWL hIWkGH 'HUJkK× %XUVD

d eyh H z r Dede'n n nezd nde kemâle eren Mehmed Muhy dd n, eyh n n vefât ndan sonra da Muhy ddîn b. el-Arabî'n n rûhân yet n-den feyz alarak "üveysî" olarak manev e t m n tamamlar.

Güzel sesl oldu u ç n Bursa Ulu Cam 'nde ve Do an Bey Mesc d 'nde ezan okumaya ba lar. Bu h zmet ne kar l k vak ar kend s ne b rkaç akçel k maa tahs s eder. Müezz nl k görev kar l nda ücret alaca ç n b r gece rüyas nda "mertebenden üftâde oldun" (dü tün) d ye uyar l r. Gördü ü bu rüyan n ertes günü görev n b rak r. Daha sonra yazd rler nde de "Üftâde" mahlas n kul-lanmaya ba lar. Daha sonra pekç l k ve dü mec l k yaparak, k tap st nsah ederek geç m n tem n eder. B r yandan da fahrî maml k ve müezz nl k görev n sürdürür. Otuz be ya lar c var nda vaaz ve r ada ba lar. Celvetî eyh olan smâ l Hakk Bursevî, Celvet y ye'n n brâh m Zâh d- Geylânî devr nde h lâl, Üftâde zaman nda ay, Hüdâyî dönem nde dolunay durumunda bulundu unu söyler. Sultân III. Murâd kend s n z yâret ederek sohbet nde bulunur.

Üftâde hazretler , eyh H z r Dede sâyes nde tasavvuf yolu-nun s rlar na, seyr u sülûkün temel esâslar na vâk f olman n yan-s ra rüyâ tabîr lm ne de â nâ olur.

Hz. Üftâde'n n, doksanüç ya nda ken 988/(1580)'de vefat eder:

> Dü tü skât- yâ le tarîh
> Geçd Üftâde Bursa'n n kutbu

+D]UHWL hIWkGH 7•UEHVL YH &DPLL %XUVD

Müstak mzâde, Hazret n vefat na u bey tle tar h dü ürür:

> Dü tü d le kalemden Üftâde
> Târîh- rt hâl- Üftâde Üftâde

Mehmed Muhy dd n Üftâde (k.s)'n n "Hutbe Mecmûas " ve "Dîvân" olmak üzere k eser oldu u kayded l r[11].

+D]UHWL hIWkGH 7•UEHVL %XUVD

11 Hasan Kamil Yılmaz, age, s. 186-190; Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ +D] 0HKPHW $Nkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006, c. II, s. 576-584; Nihat Azamat, "Üftâde", TDVA, İ. 2012, cilt: 42, s. 282-283.

Hüdâyî'n n Rûmel Seyahat :

Mahmud Hüdâyî, S vr h sar'da bulunan a les n alarak Rume l 'ye geçer ve burada b r müddet seyahat eder. "Menâk b- Hüdâyî" adl b r r sâlede onun Rumel 'nde bulundu undan bahsed l r

Çünkü b ld n bu tarîk n hâl n
D nle erh dem hak kat kâl n

Çün e zze b ze h zmet eyled
Rumel 'ne seyre da'vet eyled

Za raesk s 'ne hem bulduk vusûl
Ol v lâyetler b z k ld kabûl
...
Anda b r câm b nâ e k nazîm
Arsas zîbâ, hevâs ho selîm
N ce â k k ld b ze rt bat
Her b r s kalb- sâf pür-ne ât

Bu fâdelerden Hüdâyî'n n Esk Za ra'da kâmet e   ve orada b r câm yapt rd   anla lmaktad r. Müteâk p sah fede de Hüdâyî'n n burada "Fethü'l-Bâb ve Refu'l-H câb" adl   eser n   yazd   fâde ed lmekted r[15].

stanbul'a Dönü ü

Hüdâyî, b r nüddet Rumel 'nde kald ktan sonra stanbul'a döner. eyhül slâm Hoca Sâdedd n Efend 'n n delalet yle tay n ed ld   Küçükayasofya Cam   Tekkes 'nde eyhl k makam na oturur ve r âd görev ne burada devam eder. B r yandan da Fât h Cam 'nde va zl k yapar, tefs r ve had s okutur. Küçükayasofya'da kâmet es nâs nda l m ve devlet adamlar na kadar uzanan gen   b r muhît ed n r. Sultan III. Murad'a kar   da samîmî b r yak nl k tem n eder. 15 Ramazan 994/30 A ustos 1586 târ hînde Ferhad Pa a le beraber Îran sefer ne   t râk eder ve Tebr z'e kadar g der. Sefer dönü ünden b rkaç y l sonra Hüdâyî, Küçükayasofya'dan Üsküdar'a ta n r ve Rûmî Mehmed Pa a c vâr nda kâmet etmeye ba lar. Pâd ah taraf ndan yapt rd   Al Pa a Zâv yes 'ne eyh olmas teklîf ed l r. Hüdâyî:

"Âlem- kübrâda al yyu'l-âlâ ve makâm- Mahmud zâv yes ne eyh oluruz b - zn llah" d ye mektupla cevap vererek bu tekl f kabul etmez.

Mahmud Hüdâyî, 1589 y l nda Üsküdar'da b r arsa sat n alarak dergâh n aat n ba lat r ve Fât h Câm 'nde de vaazlar na devam eder. Daha sonra Fât h Câm   vâ zl   n gerek yolunun uzakl   ve gerekse d er vazîfeler sebeb yle b rakmak zorunda kal r. Bunun yer ne Üsküdar M hr mah Sultân (skele) Câm 'nde Per embe günler vaaz etmey kabûl eder[16].

15 Hasan Kamil lmaz, age, s. 54-55.
16 Hasan Kamil lmaz, age, s. 56-58.

Hüdâyî ve Sultan III. Murad

Sultan III. Murad, Osmanl sultanlar aras nda vazîfe ve mesul yet uuruna lay k vech le sah p olamam , bu yüzden de b r “m rasyed ” rahatl yla Sokullu g b b r devlet adam na mâl k olma n n n met n b le takd r edemem olmas na ra men, re merâk , tasavvuf vâd s nde eser yazacak kadar bu lme de â nâ b r devlet adam d r. Sultan’ n zaaf ve mez yetler n mütehass s b r hek m g b gayet y te h s etm bulunan Hüdâyî, her vesîle le onu mü f kâne ve mütevâz âne kâz ed yor, adâlet, erîat ve sünnet çerçeves nde bulunmaya te vîk eder. B lhassa halk n ht yaçlar mevzûunda pâd ah daha srarl b r üslûb le h zmete te vîk eder. Meselâ stanbullulara odun tem n ç n III. Murad’a unlar yazar:

“Sakarya suyunu kes p odun ç karmay murad ed nm s z. Halk- âmme ve hâssa z yâde mesrûrlard r. ht yaç da zarûret de küllîd r. Ve odunun bedel dahî yoktur. Her nesnen n bedel bulunur saâdetlu pâd ah m, azîm hay rd r. Böyle hay r olmaz. “el-hayru la-yuahhar.” Merhûm ve ma fûr-leh ceddînîz Sultân Süleyman Han Hazretler Kâ thâne suyunu get rt p âmmey su le z yâfet etm t . S zler saâdet n z odun le...”

Sultan III. Murad, Hüdâyî hazretler ne b r kürk hed ye ederek ona olan muhabbetle ba l n fade eder. Hüdâyî, sultan n bu alâkas n asla st smar etmed g b ahs ad na b r talepte bulunmaz. N tek m kend s ne pâd ah taraf ndan Al Pa a Zâv yes eyhl teklîf ed ld nde bunu reddederken Ayasofya yak nlar nda “arslan yata ”olarak kullan lan b r yer n zâv ye yap lmas n ster:

“... ol büyük Ayasofya kurbunda olan arslanhâne, azîm b nâd r. N ce n ce büyük akçeler harcolunsa bu ma’kule b nâ olmaz. Amma tekaddümden ‘mabed- badullah ’l-kadîm’ olmak ht mâlî de vard r. Alâmet ve asar an ver r. Bu ma’kule azîm b nâ beytü’l-esed olmadan ‘beyt- badullah ’l-ahad’ olmak evlâd r.”

Hüdâyî pâd ah n rüyâlar n sâbetle tabîr e g b kend rüyâlar n da pâd aha yazarak onu hay rl lere sevker. Osmanl taht nda y rm y l kadar saltanat süren ve Hüdâyî le samîmî b r münâsebet kuran Sultan III. Murad, 16 Hazîrân 1595 tar h nde stanbul’da vefat eder. Mehmed Gül en Efend ’n n tesbît ne göre Hüdâyî hazretler Sultan’ n vefât üzer ne u lâhîy n âd eder:

Yalanc dünyâya aldanma ya Hû
Bu dernek da l r dîvân e lenmez
k kap l b r vîrâned r bu
Bunda konan göçer m hmân e lenmez

Bakma bunun karas na a na
Gönül verme bostan na ba na
Benzer hemân o lan oyunca na
Bunda akl olan nsan e lenmez

Do rusuna g de-gör bu yollar n
Geçe-gör sarp n yüce beller n
Dünyâ z ndân d r mü'm n kullar n
Z ndânda olan kul âsân e lenmez

Sen ey gâf l ne sand n rüzgâr
Durur mu anlad n leyl u nehâr
Yükün y neld -gör evvelden bâr
Yoksa yolcu g den kârbân e lenmez

Vâr n n sâr eyle Mevlâ yoluna
Bunda ne eylersen anda buluna
B r gün sefer dü er berzah l ne
Ota kalk cak sultân e lenmez

Ömür temâm olup defter dürülür
S rat köprüsü ve mîzân kurulur
Hakk' n dergâh na kullar dürülür
Buyru u tutulur ferman e lenmez

Hüdâyî n'oldu bu denlû peygamber
Ebubekr u Ömer Osman u Hayder
Kan Habîbullah S dd k- Ekber
Bunda gelen g der b r can e lenmez

Sultan III. Murad' n vefat üzer ne yer ne o lu III. Mehmed tahta geçer. Halîm, selîm, kerîm, edîb, vakûr g b s fatlarla an lan, be vakt cemaatle k lan ve Hz. Peygamber (s.a.)' n sm an ld zaman aya a kalkacak derecede d ndar b r pâd ah olan III. Mehmed le Hüdâyî hazretler n n münasebetler hakk nda pek fazla b lg yoktur. III. Mehmed otuz y ld r unutulmu olan b r an'aney hyâ ederek E r Sefer (1005/1595)'ne ordunun ba nda t râk etm ve "E r Fât h " unvan n kazan r. Pâd ah bu sefere kat lmas ç n S vas'ta bulunan Halvetî r câl nden Ahmed emseddîn S vasî hazretler n davet etm ve onu da beraber nde bu sefere götürür. emseddîn S vasî, E r Sefer ç n Üsküdar'a geld zaman onu b zzat Hz. Hüdâyî kar lar ve hürmet göstererek el n öper, üç gün tekkes nde m hmandarl k eder.

Sultan III. Mehmed' n vefat ndan sonra o lu I. Ahmed, 21 Aral k 1603 günü Eyüb Sultan Cam 'nde k l ç ku anarak tahta geçer.[17]

Sultan I. Ahmed' n Rüyas

Osmanl 'n n el nde bulunan Estergon Kales , 4 A ustos 1595'te Alman, Leh ve Vened kl ler'den olu an büyük b r ordu taraf ndan ku at l r. Sokolluzade Lala Mehmed Pa a'n n kumandanl ndak küçük b r ordu kaley savunur. Ancak, yard m gelmemes üzer ne açl k ve susuzluk ba göster nce Eylül 1595'te tesl m olmak zorun

17 Hasan Kamil Y lmaz, age, s. 58-63.

da kal r. Sultan I. Ahmed, Sokolluzade Lala Mehmed Pa a'y sadra zaml k görev ne get r r ve Estergon Kales 'n n ger al nmas ç n sefer haz rl klar ba lat l r. Bu günlerde Sultân I. Ahmed rüyâs nda, Nemçe Kral le güre tutup kend s n n arka üstü yere dü tü ünü görür. Zâh ren korkulu görünen bu rüyân n tabîr nde zaman n yorumcular zhâr- acz ed nce rüyâ, b r vesîle le tabîr ed lmek üzere Hüdâyî hazretler ne yaz l r. Hüdâyî'n n de rüyây "pâd ah n Nemçe (Avusturya) Kral 'na kar zafer kazanaca " ekl nde yorumlar. Sonuçta Sadrazam Sokolluzade Lala Mehmed Pa a, b r ayl k ku atmadan sonra Estergon Kales 'n Ek m 1605 tar h nde Osmanl hak m yet ne al r.

Bu gel melerden sonra Sultan I. Ahmed, Hüdâyî hazretler ne kar büyük b r muhabbet ve sayg yla ba lan r. Ha a nt sab e ve muh bb oldu u da r vayet ed l r.

"Pad ahlar r kâb nda yürüsün"

Sultân I. Ahmed, Üsküdar'a g b r günde çar da Hz. Hüdâyî le kar la r. Derhal at ndan nerek, Hüdâyî hazretler n kend at na b nd r r ve kend s de at n arkas ndan yaya olarak yürümeye koyulur. Hüdâyî'n n gönlü Osmanl sultan n n yaya olarak yürümes ne râz olmaz ve:

"- S rf eyh m n duâs ve emr yer n bulsun d ye b nd m." der ve böylece de eyh Üftâde'n n:

"- O lum, pâd âhlar r kâb nda yürüsün" ekl ndek duâs yer ne gelm olur.

Sultân Ahmed' n bu hâd se üzer ne a a dak bey tler n âd e söylen r:

> Vâr m ben Hakk'a verd m ayr vâr m kalmad
> Cümles nden el çek p pes dû c hân m kalmad
>
> Çünk hubbullah er d çekd ben kendüye
> Açd gönlüm gözünü gayr gümân m kalmad
>
> Evl yâ'n n h mmet yakd ben kal' eyled
> Sâf y m buldum safây dû-c hân m kalmad
>
> Ahmed der yâ lâhî sana ükrüm çok-durur
> Hamdu l 'llâh a k- Hak'dan ayr vâr m kalmad .

Gerek Hüdâyî'n n hayât n yazan kaynaklar, gerekse menk belerden anla ld na göre Sultân I. Ahmed, eyh Hüdâyî'ye büyük b r sayg le ba l olup onun "r kâb nda p yade yürüyecek" kadar b r tesl m yet ç nde hareket eder. Çe tl vesîlelerle daha sonra k zamanlarda Hüdâyî'y daha yak ndan tan ma mkân na sah p olan Sultân I. Ahmed, onun kemâl n görünce, c han pâd ah ol

du unu unutarak gönül sultân n n önünde sâd k b r bende olur. Çünkü o, gerçek pâd ahl n gönül taht na Hakk' sultân e kten sonra ba lad n gayet y anlar.

Sultân Ahmed, Hüdâyî'ye kar son derece samîmî ba larla ba lan r. Fakat Hüdâyî her nedense ona kar b raz müsta nî b r ta - v r çer s ne g rer. u hâd se onun bu tutumuna b r örnek te k l eder:

Sultân Ahmed, Hüdâyî'ye b r hed ye gönder r. O da bunu kabûl etmeyerek ger âde eder. Pâd ah bu sefer ayn hed yey eyh Ab- dülmec d S vasî'ye gönder r ve o kabûl eder. Bunun üzer ne Sultan Ahmed:

"- Bu hed yey Hüdâyî'ye gönderd m halde kabûl buyurma- d lar." der. Abdülmec d S vasî hazretler de:

"- Hüdâyî b r ankad r k , lâ eye tenezzül etmez" buyurur. B r- kaç gün sonra Hz. Hüdâyî le kar la an Sultan Ahmed:

"- Kabul etmed n z hed yem z Abdülmec d Efend 'ye gönder d m ve o kabûl e " dey nce Hz Hüdâyî de:

"- Sultan m, eyh Abdülmec d b r deryâd r k , deryâya b r kat- re ç rkef mâs va dü mekle mülevves olmaz" d yerek zarîfâne b r cevap verm ve böylece de kemâl n göster r.

*

Sultân I. Ahmed' n kend s ne büyük b r muhabbetle ba l bu- lundu u Hüdâyî, saraya davetl oldu u b r günde abdest tazelemek murâd eder. Hazrete abdest n tazelerken suyunu b zzat Sultan Ahmed döker ve havlusunu da Vâl de Sultân tutar. Vâl de Sultân havluyu ver rken gönlünden "Hz. eyh' n b r kerâmet n görsey- d m" d ye geç r r. Hz. Hüdâyî de ke fen duruma mu al olunca:

"- Hayret, baz k mseler b zden kerâmet sterler. C han pâd â h el m ze su döküyor, vâl deler de havlu tutuyor. Bundan daha büyük kerâmet m olur?" buyurur [18].

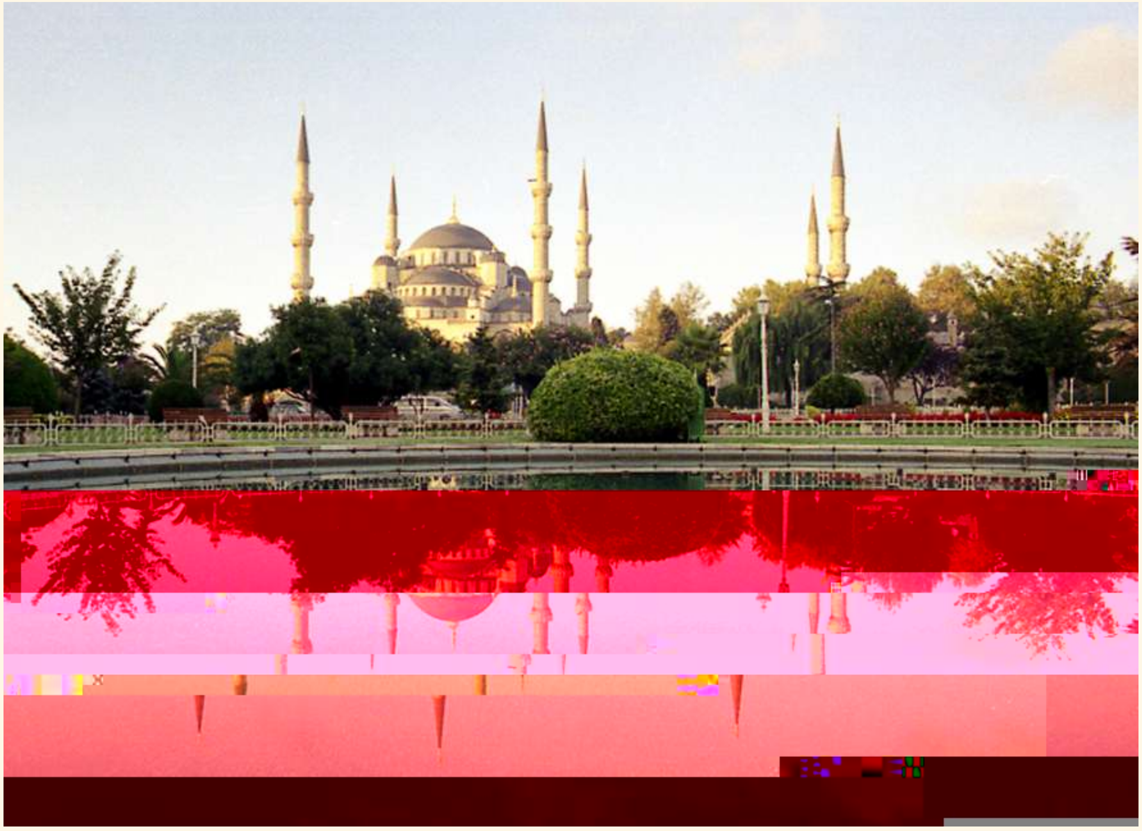
Hüdâyî Yolu

Hüdâyî'n n en yayg n menkabeler nden b r de ddetl b r ka- s rga esnâs nda, kay kç lar n b le den ze ç kma a cesaret edeme- d b r günde Sultân Ahmed Câm 'nde Cuma vaaz na yet mek üzere b nd kay n dört yan nda den z n süt-l mân olmas d r.

Bu esnâda Topkap Saray 'nda Yal kö kü yak n ndak fevkânî sultân kasr ndan dalgalar seyreden Sultân I. Ahmed' n y ld r m sâbet eden kasr n n b r süre y k lmay ve can n n kurtulmas da Hüdâyî'n n kerâmet say lmaktad r. Bu menkaben n yayg nl yü- zünden kay kç lar aras nda Üsküdar'dan Sarayburnu'na kadar g - den b r yolun bulundu una nan l r ve bu yola "Hüdâyî Yolu" den l r.

Azîz Mahnud Hüdâyî hazretler , b r gün Sultân I. Ahmed Han'la sohbe e ken Sultân kend s ne:

18 Hasan Kamil lmaz, age, s. 63-69, 85-86.

Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyi'nin
DoxOxüxQx \DSWxùx 6XOWDQ $KPHG
&DPLL úVWDQEXO

"- Abdülkâd r Gîlânî hazretler n n k yâmet gününde münte-s bler nden pek çok günahkâra efâat buyuraca na dâ r b r r vâ -yet var. Bunun s hhat ve adem- s hhat mevzûunda ne buyrulur?" d ye sorar. Hüdâyî de b r an murâkebeye vard ktan sonra "r vâye-t n s hhat n " haber ver r. Bunun üzer ne Sultân Ahmed:

"- S z n b zlere vaad ve teb îr n z yok mudur?" dey nce Hz. Hü-dâyî eller n açarak:

"- K yâmete kadar tarîkat m za nt sâb edenler, ömründe b r kerre türbem z n önünden geçt nden "Fât ha" okuyanlar b z m -d r. B ze mensûb olanlar den zde bo ulmas nlar, âh r ömürler nde fakîrl k görmes nler! Îmanlar n kurtarmad kça g tmes nler ve öle -cekler n b ls nler ve haber vers nler!" d ye duâ buyurur.

Sultan Ahmed Cam

Sultân I. Ahmed, câm n yapt r rken temel kazma nde Azîz Mahmûd Hüdâyî, eyhül slâm Mehmed Efend , Vezîr- azam Kuyu-cu Murad Pa a lk kazmay vururlar. B lâhare de ahâlî tahl ye ed -lerek pâd ah gelm ve el ndek alt n kazma le terley nceye kadar temel kazar. Temel atma merâs m nde de duây Hz. Hüdâyî yapar ve Sultan Ahmed de ete yle toprak ta r.

n âat tamamland ktan sonra yap lan "Kü âd merâs m "nde lk hutbey de Hz. Hüdâyî okur ve daha sonra da her ay n lk pa

zartes günü bu cam de vaaz etmey kabûl eder. Sultân Ahmed, Hz. Peygamber n b r ta üzer nde bulunan b r “Nak - Kadem ’h Ka-y tbay Türbes ’nden stanbul’a get rt p Eyyub Câm ’ne koydurur. Sultân Ahmed Câm   tamamlan nca da “Nak - Kadem” oradan al narak buraya nakled l r. Sultân Ahmed bu nak l   n n yap ld günün geces nde öyle b r rüyâ görür:

“Bütün pâd ahlar n topland   yüce b r dîvân kurulmu , Hz. Peygamber (s.a.) kad l k yapmaktad r. Kay tbay, türbes n z yârete vesîle olan “Kadem-   erîf” resm n kend câm ne nakleden Sultân Ahmed’den davac d r.

Hz. Peygamber (s.a.)’ n kad s fat yla verd   hüküm, Kadem- erîf resm n n al nd   yere götürülmes   st kâmet nded r.”

Sultân Ahmed ertes sabah rüyâs n tabîr e rmek ç n çler n-de Hz. Hüdâyî’n n de bulundu u ulemâ ve me ây htan b r grubu davet eder. Gelen eyh ve al mler rüyây “emânet n derhal yer ne gönder lmes ” ekl nde yorumlarlar. Ve emânet yer ne gönder l r. Bu hâd se üzer ne Sultân I. Ahmed “Kadem- Saâdet- peygamberî” ekl nde b r serguç yapt r p; Cuma, bayram ve d er resmî günler-de teberrüken sar   na takmaya ba lad . Ayr ca b r tahta üzer ne resmed len “Kadem-   erîf” kenarlar na da:

> N’ola tâc m g b ba mda götürsem dâ m
> Kadem- resm n ol Hazret-   âh- rusulün
> Gül- gülzâr- nübüvvet o kadem sâh b d r
> Ahmedâ durma yüzün sür kadem ne o gülün

K tas n kend ha yla yaz p eyh Hüdâyî Efend ’ye gönder r. O da bunu dergâh n n duvar na ast r r.

Sultân I. Ahmed’ n vefât nda (1617) gas l muameles   ç n Hü-dâyî hazretler davet olunmu ; fakat o ya l l   n öne sürerek g de -mem   yer ne dergâh n zâk rba s   aban Dede’y gönder r[19].

Sultân Ahmed’ n yer ne karde   I. Mustafa, kend s nden önce devâm edegelen “saltanat n babadan o ula geçmes ” ananes n y-karak pâd ah olur. Ancak devlet   ler yle me gul olamayacak kadar akl muvâzeneden mahrum bu “meczûbu’ - ekl” pâd ah, sâdece üç ay kadar Osmanl taht nda m sâf r olup b lâhare hal ed l r. Sultan I. Mustafa tah an feragat e r ld ktan sonra yer ne Sultan I. Ah -med’ n en büyük o lu II. Osman (Genç Osman) tahta geçer.

Sultân Genç Osman, babas Sultân Ahmed g b Hz. Hüdâyî’ye büyük b r hürmet ve ba l l k göster r. Sultân II. Osman babas n n yer ne kend s n n pâd ah yap lmamas ndan dolay Hal l Pa a’ya b raz k rg n davran r. Hz. Hüdâyî, k rg nl   n yers z ve mânâs z ol-du unu ke fed p tavassut ederek pâd ah   le sâb k vezîr- azam n aras n bulur ve Hal l Pa a yen den kaptan deryâl a get r l r.

Genç Osman, hacca g tmek   ç n haz rl klar ba lat r. Sultân’ n kay npeder   eyhu’l- slâm Hocazâde Esad Efend   le Sadrazam D lâ

19 Hasan Kamil Y lmaz, age, s. 69-72.

ver Pa a se pâd ah n hacca g tmes n stemezler. Pâd âh, hacca g tmes n stemeyenler n say s n n artmas üzer ne b r ara bu n y-yet nden vaz geçm , bunun üzer ne de b r rüya görür. Rüyas n tab r eden Hoca Ömer Efend , pad aha hacca g tmes gerekt ekl nde yorumlar. Sultan n hocas se rüyas n n "Fahru' - uyûh" Üsküdarî Mahmûd Efend 'n n tab r etmes n tavs ye eder. Pâd âh da rüyas n tafs l üzre yaz p Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye gönder r ve o da rüyay öylece tabîr eyler:

1- Kelâm- Izzet, hükm- rabbânîd r ve ona mt sâl lâz md r.

2- clâs buyurduklar taht se cebe- vücûddur.

Bu vâk a, muhavv f ve hatarnâkt r. B - lm llah bu vâk a-hâ len n vukûu tez vak e olur. Tevbe ve st fâr üzre olup "Ehl-Kubûr'dan st âne edînîz" fehvâs nca Hakk Teâlâ hazretler n n evl yâullah n n merâk d- erîfeler nden st mdâd taleb buyrun. Mercûdur k , def- bel yyât ola.

Bu tab r üzer ne Sultan Genç Osman, Ebû Eyyûb el-Ensarî'n n kabr n z yâret eder, fukarâya tasaddukta bulunur ve üçb n akçe-l k kurban kest r r. Pâd âh bunlara ra men hacca g tmekten vaz - geçmem , haz rl klara devâm ed lm ; ha a Otâ - Hümayûn'un Üsküdar'a geçmes b le emred l r. eyhu'l- slâm, Sultân'a fetva yollay p, "pâd âhlar n hacca g tmeler ne lüzûm yoktur, yer nde oturup adâlet etmes kâfîd r, b r f tne ç kmas ht mâlî vard r" d ye nasîha a bulundu u g b Azîz Mahmûd Hüdâyî de Sultân Genç Osman' f krînden vazgeç rmek ç n nasîhat e se de pâd âh knâ edemezler. Yen çer ve s pâhî eleba lar syan eder. Sultan Genç Osman eh d ed l r[20].

Hüdâyî ve Sultan IV. Murad

Sultan Genç Osman' n ehadet nden sonra I. Mustafa tekrâr pâd ah lân ed lm se de k sa zaman sonra y ne hal ed lerek IV. Murad, Osmanl taht na oturur, pâd ah yap l r. Bedenen ve z hnen sa lam ve cevvâl olan bu genç pâd aha Eyyûb Sultân'da crâ ed-len merâs mle "saltanat k l c "n devr n en mûteber eyh s fat yla Mahmud Hüdâyî hazretler ku at r. Hüdâyî'n n b r pîr- fânî olarak devr n drâk e IV. Murad le bundan sonrak münâsebetler ne dâ r herhang b r b lg ye sah p de l z.

Zeng n eyh

Azîz Mahmûd Hüdâyî, eyh Üftâde'n n: "B z an zeng n eyh e k ve ona dünyâ z yâde kbâl eder." duâs ve teveccühü netîces kalb nden ç kar p a dünyâ ona râm olur. Pâd ahlar ve devlet r câl le onun sâd k mürîd olur. O'nun sultânlar ve devlet r câl olan yak nl n n tab î b r netîces olarak hanedandan Kanûnî'n n k z M hr mah Sultân' n Rüstem Pa a'dan olan k z Ay e Sultân le evlend r vayet ed l r.

20 Hasan Kamil Ylmaz, age, s. 69-72.

Eyüb Sultan Camii kubbesi
Eyüp İstanbul

Ay e Sultân lk defa Vezîr- Azam Ahmed Pa a le evlen r. Bu -z d vâçtan pa an n b rkaç o lu dünyâya gel r. lk kocas Ahmed Pa a vefât ed nce dul kalm ve k y l sonra da "Mün eât" sâh b N ânc Fer dun Bey le n kâhlan r. Fer dun Bey'le b r y l kadar b r arada ka lan Ay e Sultân, Fer dun Bey' n 1583 y l nda vefât üzer ne tekrâr dul kal r. Büyük b r servete vâr s ve mâl k bulunan Ay e Sultân vefat ed nce Hüdâyî türbes ne defned l r. Târ hî kaynaklarda yak nl klar kayded len Ay e Sultân le Azîz Mahmûd Hüdâyî'n n evlenmes ne dâ r b r ârete rastlanmam t r. Daha sonra yaz lan eserlerde ve menk belerde rastlad m z bu r vâyet büsbütün reddedememekle beraber ht yatla kar lamak daha uygun olur kanâat ndey z [21].

Ehl- Sünnet Yolu

Ya ad zaman n "Kutbu'l-aktâb " olan Hüdâyî hazretler , "ehl- sünnet" yolundan h ç tav z vermem ve bat nî f k rlerle de mücadele etm t r. Tarîkat "s rât- müstakîm" olarak gösterm ve "Muhammedî" hak kat yolculu unun er at ya amakla ba laya - ca n rler nde d le get r r:

Envâr- erî'atdan
Etvâr- tarîkatdan
Esrâr- hakîkatdan
Lutf et meded Allah' m

21 Hasan Kamil Ylmaz, age, s. 73-74.

Münevver eyley p nûr- erî'at
S rât- müstakîm olsun tarîkat
hâta eyles n bahr- hakîkat
Meded ey pâd âhlar pâd âh
*
er'- pâk ba a ho tâc edel m
Sünnet- Ahmed' m nhâc edel m
Âlem- ma'nâya m 'râc edel m
Geld ho lutf le ehr- ramazân
*
u k m vahdet arâb n
Hazm de bezm erîa e
Tarîka e odur kâm l
Hakîka e odur vâs l

Sîmâvna Kad s o lu eyh Bedredd n (820/1417) ve adamlar hakk nda devr n pâd âh na gönderd mektûb da ehl- sünnete ba l l n , ehl- b d'at ve îa hakk ndak kanâat n göster r [22].

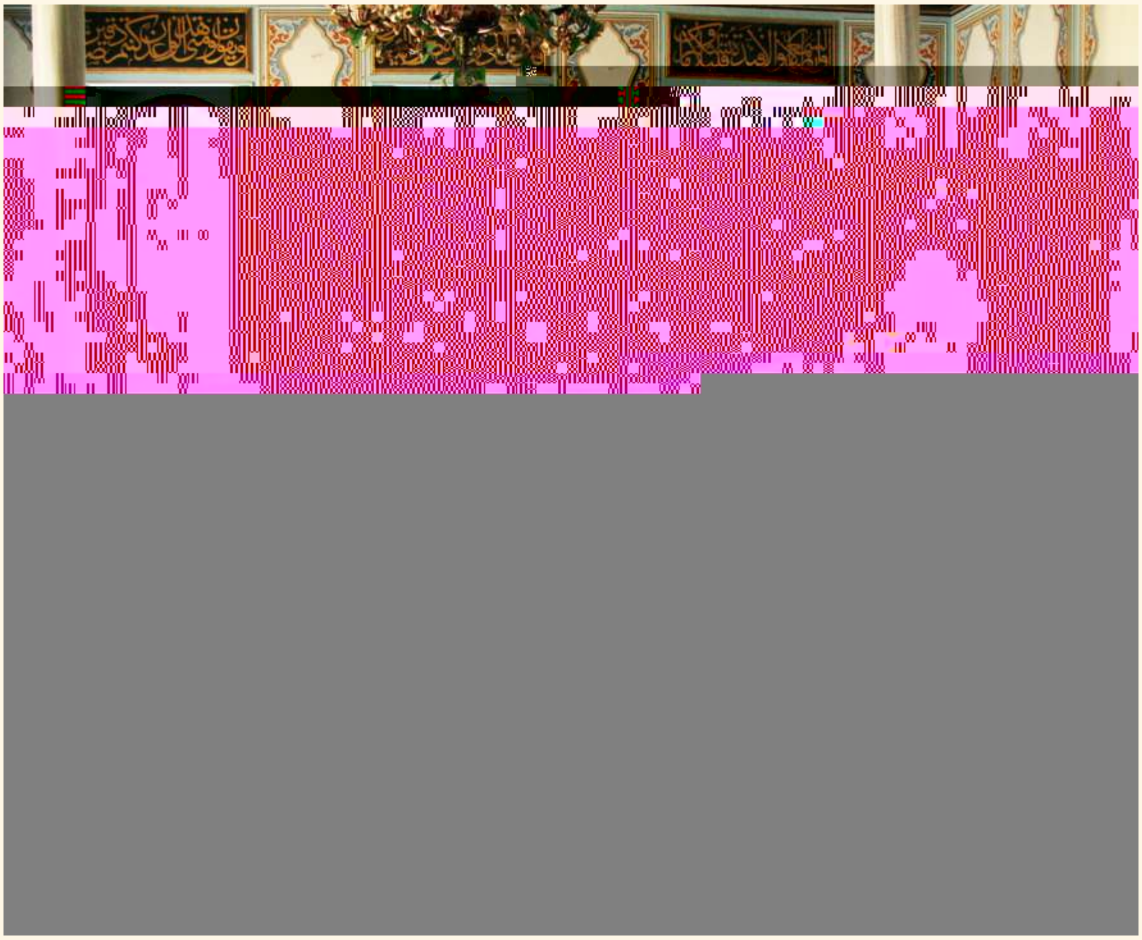
Hüdâyî Vakf ve Bulgurlu Köyü

Üsküdar'da bulundu u y llarda Bulgurlu Köyü'nde b r ç lehâ ne le b r hamam yapt r r. Ç lehânen n bulundu u yerdek Bulgurlu köyü, ll suluk tarlalar ve Gaz ler tepes n n b r k sm Sultan I. Ahmed taraf ndan fermân- hümâyunla Az z Mahmud Hüdâyî Evkâf ad na tesc l ed l r. Hüdâyî Vakf 'na a t Gebze'ye ba l Bulgurlu köyü reayas n n c var köylerde z raat ederek elde e kler mahsuller n bu köylerde harman e kten sonra vakfa a t köye nakletmeler ne da r hüküm [23]:

er fe nam hâtun gelüb bunun me rut yyet üzre berât- er fümle mütevell s oldu u Koca l Sanca 'nda Gekbuze [Gebze] nah yes nde merhum Üsküdarî eyh Seyy d Mahmud Efend evkâf kar yeler nden karye- Bulgurlu maa baz araz y- mezrâa- Em n Solak e - ehr yye Gâz ler Depes k be c het tesv ye lhâk ode d yü defter-Hakanî'de mukayyed karye ahal s nden Süleyman ve Mehmed Al ve Somuncuo lu Mehmed Be e ve kar nda Hasan ve Yalaka Hüsey n ve dah baz lar c vârlar nda vâk ahar kura topraklar nda z raat-h raset tmeler yle aharun karyes topra nda z raatler yle has l ey led kler terekeler n z raat tdükler karye topra nda harman tme d n getürüp vakf- mezburun karyes topra nda z raatler yle has l eyled kler terekeler ne halt düp vakf- er fe gadr eyledükler n b l-dürüp mezkurlar aharun karyes topra nda z raatler yle has l eyle d kler terekeler n z raat eyledükler karye topra nda harman düp harman tmedün getürüp vakf- mezburun karyes topra nda har man tdürülmeyüp men- def ol nmak bab nda hükm-ü Hümayunum reca ve defterhane- Am remde mahfuz defter- evkafa müracaat olundukda Gekbuze [Gebze] nah yes nde eyh Seyy d Mahmud vakf yaz ld mahalde karye- Bulgurlu ma'a baz araz - mezra- Em n

22 Daha gen"i bilgi için bak: Hasan Kamil Y lmaz, age, s. 102-106.

23 0 H U b D h O in, "Osmanl Dönem inde Azîz Mahmud Hüdayi Vakf ve Faaliyetleri", 12-14 0 D U W , , h-V N • S D U O D P H \ S R] \ X P X 0 D Stanbul 2005, s. 487-488

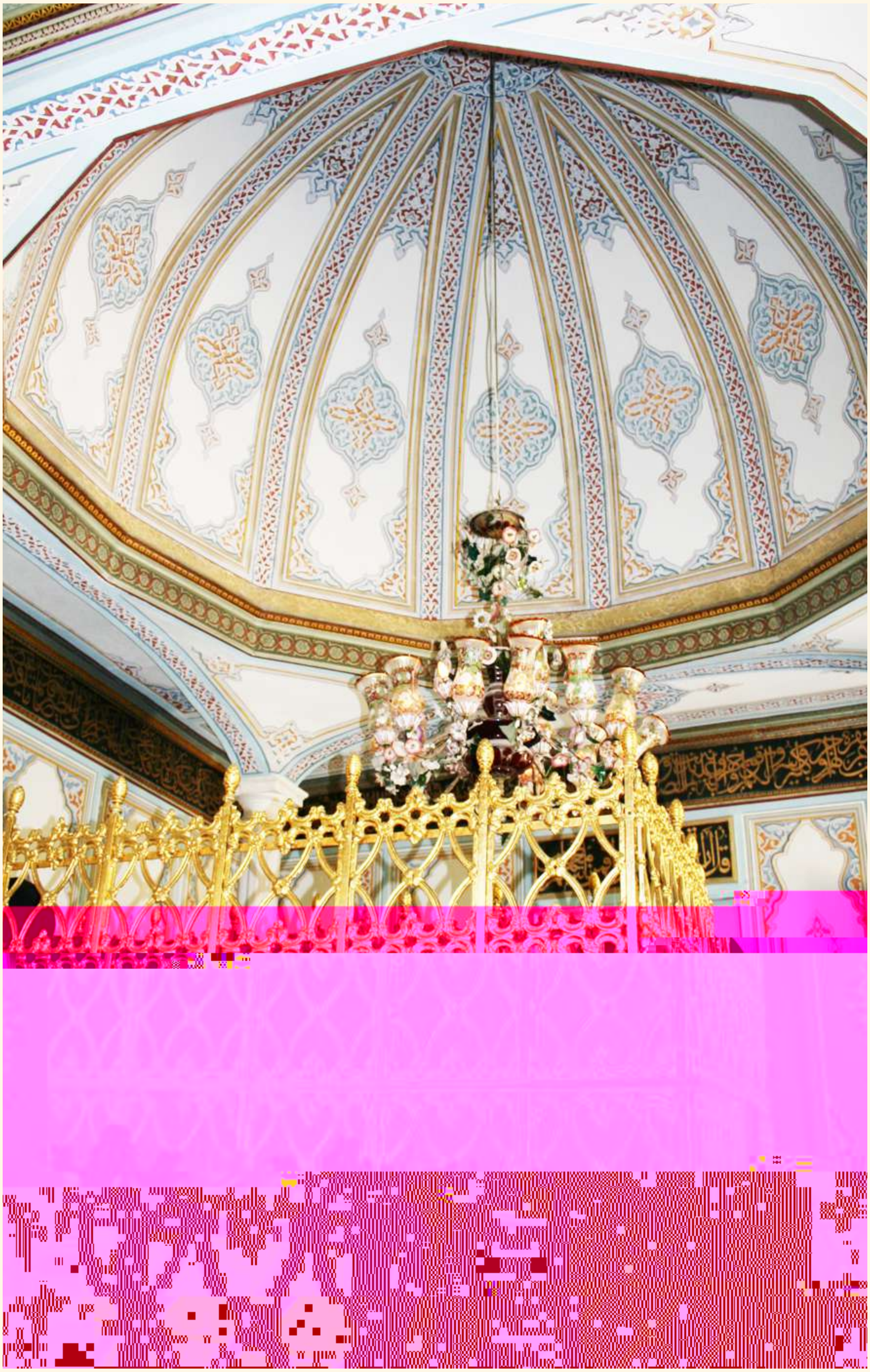
+D]UHWL +•GkYL 7•UEHVL KDULPL hVN•GDU úVWDQEXO

Solak e - ehr yye Gaz ler depes k be c het tesv ye- hudud lhak ode ell alt nefer reaya ve sek z ç ftl kha ve dokuz zem nha ve has l taht nda resm- ç ft ve resm- ek lü ve h nta yekün ma'a gayr ha be- b n yed yüz y rm akçe yazu le defter oldukda muharr r kalem yle tahr r ve merhum Seyy d eyh Mahmud Efend evkâf ndan oldu u mastur- mukayyed bulunup ve d van- Hümayûnum kalem nden kanun görüldükde b r karye ahal s aharun topra nda z raatle - r yle has l eyledükler terekeler n y ne z raat eyled kler karyenün topra nda harman tmedün ahar karye topra na nakl le harman tmeler kanuna mugay r oldu u derkenar olunma la defter- haka - n muceb nce kanun üzre amel olunmak çün yaz lm t r. Fî evah r- sene 1164 (15-24 Haz ran 1751).

Vefat

Hüdâyî hazretler vefat na kadar Üsküdar'da kamet e n - den dolay "Üsküdârî" n sbes yle an lm t r. Üçüncü hac z yaret sonras 1628 y l n n Ek m ay nda Üsküdar'da bulunan as tanes nde vuslât- Rahmân'a kavu mu ve buraya defned lm t r.

"Ola makâm- Mahmûd ol mür îd n makâm eyh Mahmûd Hüdâyî"

+D]UHWL +•GK\L 7•UEHVL KDULPL hVN•GDU úVWDQEXO

K m umar senden vefây
Yalan dünyâ de l m s n
Muhammedü'l-Mustafâ'y
Alan dünyâ de l m s n

Yürü hey bî-vefâ yürü
Sens n hod b r köhne kar
N ce yüz b n erden ger
Kalan dünyâ de l m s n

S hr le donad p kend n
Meydâne salan semend n
Âleme m hnet kemend n
Salan dünyâ de l m s n

Kasded p halk n özüne
Toprak doldurup gözüne
Ehl- a et n yüzüne
Gülen dünyâ de l m s n

E er âh u e er bende
Her k y salan bende
K mse mekân tutmaz sende
Vîran dünyâ de l m s n

K m s n nâlân ed p
K m s n g ryân ed p
Âh r- kâr uryân ed p
Soyan dünyâ de l m s n

n gücün dâ m yalan
Çok k den arta kalan
N ce kerre bo alûben
Dolan dünyâ de l m s n

D vân a r Hüdâyî b r tekke â r olarak daha çok "Tasavvufî Halk Edebîyât" tarz nda rler söylem olmakla beraber, Dîvan Edebîyât'na da â nâ d . O'nun a a dak r buna b r örnekt r:

âr- sadr mda habîb m a k n n hân
Bâ m üstünde hamâm- am yapupdur â yân
Ankebût- dâ - m hnet perde çekm d r âna
Bu de ld r gördü ün ey yâr- sâd k her zamân
Âf tâb m b r h lâl-ebrû kulundur mâh- nev
Âsumân- eh-n în nd r s p hrd r n ân
Dolunur her ebçera - encüm le kevkeb
B r tarîk le sana yol bulmak ster kehke ân
âne le â nâ olup sabâya uymasa
Dostum ç kmazd ba dan kâkül- ahber-fe ân

Mü k l n

Hüdâyî, lâhîlerden m n dîvan le "Edebîyat Tâ -

M. Hâl d Bayr , dak felse fes n n plâton k b r
a k felsefes olmad l onun, Ahmed Yesevî tar -
z nda" d nda lar na yo ye ed nd n "kaydetmekte

ayn zamanda yet m .

dîm etmekted

et âlem eyrâna

mân le t ınca
âlem- nsâna

eman b r lutf le na geld k

Umar z rewzübâ'

Geçüb â'

Secde- ükr ey

"Kâbe kavseyn"n Hü
Vâs l ol "s rr- ev ednâ'ya

yaz lan 152 tanes Türkçe ve 22 tanes de Arapça mektuptan olu an b r nüsha Süleyman ye Kütüphanes nded r. ç nde Halîl Pa a'ya, zn kl Al Efend 'ye ve Belgradl Al Efend 'ye ve Belgradl Münîr'e gönderd mektuplar da bulunmaktad r. Bkz. Mustafa Sal m Gü-ven, Çe tl Yönler le Azîz Mahmûd Hüdâyî'n n Mektuplar , MÜ. YLT., stanbul 1992.; Ceng z Gündo du, "Azîz Mahmûd Hüdâyî'n n Belgradl Al Efend 'ye Gönderd Mektup", Tasavvuf Derg s , Say 3 N san 2000, s. 82-84.

22. Nasây h ve Mevâ z: Hüdâyî'n n nas hat ve vaazlar n ht va eden eser 237 varak olup, 43 bölümden olu ur. B l nen tek yazma nüshas Hac Sel m A a Kütüphanes nde bulunmaktad r. Bkz. Saf Arpagu , Azîz Mahmûd Hüdâyî'n n Nasay h ve Mevâ z Adl Eser-n n H tabet ve r âd Aç s ndan Tahl l , MÜ. YLT., stanbul 1994, s. 267. Ayn yazar eser b lahare Sohbetler (stanbul 1995) ad yla da yay nlam t r.

23. M 'râc ye: Hz. Muhammed' n m 'râca ç k n âyetler ve ha-d sler n alt nda anlatan b r r sâled r. Bkz. Hac Sel m A a Ktp. Hüdayî Bl., Nu: 262/2.

24. R sâle fî Beyân Hareket ' - ems ve'l-Kamer: Felekler n de veran le lg l d r. Bursa Orhan Gaz Ktp., Nu: 682/2

25. Dîvân- lâh yât: Mutasavv f n, tasavvufî lâhî ve gazeller-n toplad k tab d r. Bu eserde, Hüdâyî'n n 255 kadar lâhîs nden ba ka rubaî ve k t'alar da vard r. Dîvân- lâh yât' n Türk ye ve dünya kütüphaneler nde pek çok nüshas vard r[26].

"Pîr- Celvetî" Seyy d Mahmud Hüdâyî

Kaynaklarda "kutbul-âr fîn", "kutb- zaman", "kutbu'l-vâs lîn", "gavsu's-sâl kîn" ve "mür îd- kam l" g b unvanlarla yâd ed len Hü-dâyî, "Pîr Mahmûd" ve "Tâc- Sultân" olarak Celvet yye tar kat n n kurucu pîr olarak kabul ed lm t r. Halvet yye ve Nak bend yye usül ve erkân ndan etk lenen "Bayrâm yye"n n b r kolu olan Cel-vet yye, Hüdâyî'den önce, mür d Ûftade devr nde teessüs etme e ba lam , kend devr nde de kemâle erm b r tarîka r. Celvet yye tarîkat nda "tevhîd z kr " le "sûrî ve manevî mücâhede" n n öneml b r yer vard r.

Hal feler

Seyy d Az z Mahmud Hüdâyî'n n yüzb nlerce mürîdan ç nde say lar altm geçen halîfes oldu u kaynaklarda z kred l r. Hü-dâyî Âs tânes 'n n son post-n înler nden olan Mehmed Gül en (1925)' n tesb t ed p Hüsey n Vassaf Bey'e gönderd ve b r l stes n de Hüdâyî türbes ne ast halîfeler unlard r:

1. Ser-halîfe Muk'ad Ahmed Efend (Bal kes rl)
2. Mehmed Fenây veyâ Ehl- Cennet Efend (Tophanel)

26 Hasan Kamil Yılmaz, age, s. 0XVID 0XVWDID Tatcı, Aziz Mahmud Hüdâyî Di-vân-ı İlâhiyât, İstanbul 2008, s. 13-17; Nevzat Özkan, Aziz Mah-PXG +•GD\v $UDSoD YH 7•UNoH Tarîkatname, Kayseri 1998.

Vak ar Genel Müdürlü ü tam r e rm t r. Son y llarda kurulan Az z Mahmud Hüdâyî Vakf taraf ndan küll yen n bak m hususunda büyük gayret sarfed lmekte, ayr ca talebelere ve muhtaçlara da t lmak üzere her gün a hanes nde yemek p r lmekted r.

*

Hüdâyî Küll yes , Osmanl devr stanbulu'nun en parlak tasavvuf kültürü merkezler nden b r s d . Özell kle bân s n n müstesna ahs yet bu müessesey hükümdarlar, hanedan ve saray mensuplar , devlet büyükler , ulemâ, sanat ve mûs k erbab dah l olmak üzere her s n ftan nsan n ve d er tar katlara mensup pek çok k - n n fey z ald klar b r rfan oca hal ne get rm ve bu gelenek tekken n postuna daha sonra oturmu d er eyhlerce de sürdü - rülmü tür.

*

Az z Mahmud Hüdâyî Küll yes 'n n ana g r bugün Azîz Mahmud Efend Soka na aç lan taç kap ndand r. Köfek ta ndan p - last rlar le çevr lm gen d kdörtgen kap n n üzer nde, ortada oval kartu ç nde alt n yald zla yaz lm Sultan Abdülmec d' n tu ras , k tarafta a r Sen h' n haz rlad tâl k hatl k tabe, sa ve solda k er sütun dörder sat r hal nde yer almaktad r:

Hazret- Abdülmec d Han lâ yevm 'l-h sâb
Ömr ü evketle Hüda taht nda k ls n kâmyâb

P r Mahmud Hüdâyî'n n ulüvv- h mmet
As tân n eyled ma'mure ve zerr n k bâb

Sa'y le kesb - safa k l k m dergâh- bülende
Kâbe- u âkd r olmu metâf- eyh ü âb

Ba keser bu bâba m hr n fer eyleyüb
Kad ham de olmu an n-çün s p hr- bî-t nâb

Bendes n envâr- hu le k lub Rû en-çera
Ol Azîz- Celvetî eyler derunun lem'a-tâb

Cûy-bâr- feyz ü h mmet k m der- hsân n n
Çe me-sâr cân b nden revând r âb- nâb

Levh- bâba yazd b r mu al ' Sen h kemter n
K ld her m sra'da b r tar h terk m ü h sab

Oldu Dergâh- Hüdâyî bendeye hayrü'l-meâb

1272

S dk le gel âs tân- kutb- âlemd r bu bâb

1272 (M-1855)

+D]UHWL +•GD\L 'HUJkK× WDF NDS×Q×Q \DQ×QGD EXOXQDQ oHüPH hOVNLGDU

H mmet ü evtab ü aktab le Z ver safhaya
Tâm ü cevher k tar h ç kub yazsun kalem

Kutb- âlem lütf d r bu çe meden ç sâf su
1272

Çar cuy- feyz ola ah- c hâna çâr yem
1272

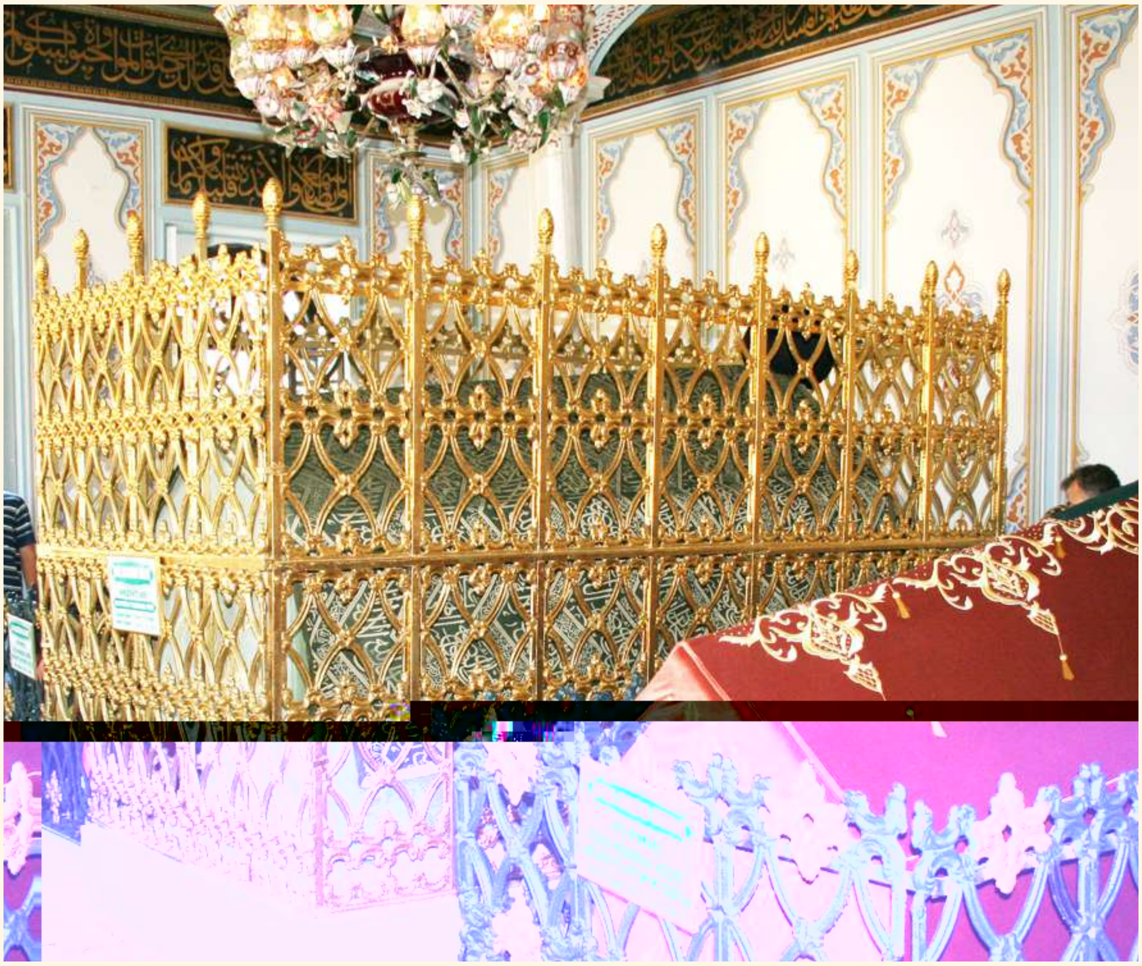
Sa dak daha küçük çe mede se k sat r hal nde sülüs hatl k taben n son m sra ebced hesab na vurulunca H.1019/M.1610 ta r h ç kmakta olup, k m n taraf ndan tam r e r ld bel rt lmese de d er çe me le b rl kte yapt r ld dü ünüleb l r. K taben n oku nu u öyled r:

Deryâ- cûd ü rahmet ol dem k cû a geld
Halk- c hân k ld bu çe mesâr cra
Ta'm r olundu unda den ld ana tar h
Âb- hayâta mânend oldu bu çe me hâlâ

Kap n n sa taraf ndak çe me, Dergah n kap lar n aç p kapayan Bevvap (Kap c) Dede'n n ev n n alt nda olup, ah ap ev bu çe men n büyük haznes üzer ne oturtulmu tur. Çe me, Nev eh rl Damat bra h m Pa a'n n damad ve 1719 y l nda Sadaret Kethüdas olan "Genç" lâkapl Mehmet Pa a taraf ndan 1723 de yapt r lm olup, tal k hatl k tabes a r ak r Hüsey n Bey taraf ndan haz rlanm t r:

+DJUHWL +•GD\L·QLQ üHEHNHOL VDQGXNDV× hVN•GDU

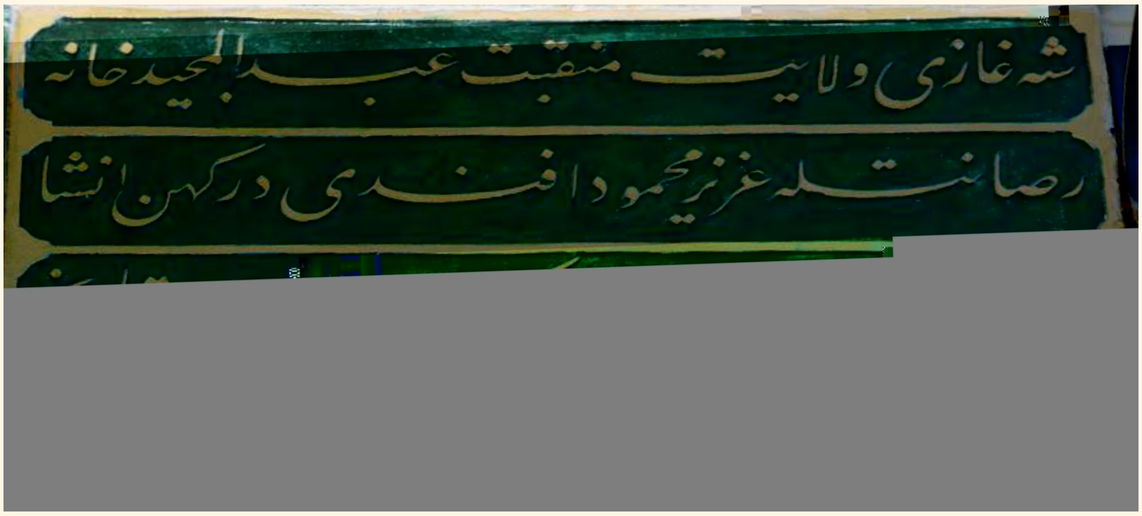

+D]UHWL +•GD\L 7•UEHVL KDULPL hVN•GDU

Bu k taben n üzer nde se Ha at Kazasker zzet' n tal k hatla yazd "Destûr Yâ Hazret- P r"levhas as l d r.

Türbe odas 7,40 cm. en nde ve 8,80 cm. boyunda d kdörtgen planda olup, k ble yönünde 3, eyhler kabr stan na bakan do u yönde 4, kap n yan nda b r olmak üzere 8 yuvarlak kemerl dem r ebekel pencere le ayd nl k b r mekan sa lanm t r. Ortada da re kes tl 4 mermer sütuna oturan Celvetî Tar kat tac n n tepel ekl nde onüç d l me bölünmü ç kalem nak l b r kubbe yer al r. Kubbeden a a ya 6 koldan üçer fanus ç kan aralarda boru ç çekler bulunan k rm z , sar , ye l, yald z desenl türbedar oda s ndak n n benzer y ne b r Vened k av zes sarkar. Duvarlar y ma ta t r. Alç s va üzer ne kalem nak l olup, dört duvara pencere ve kap üstler de dah l duvar n tavan le b rle t yere yak n yere boydan boya ah ap üzer ne yald z ve sülüs hatla Tebareke (Mülk) sures yaz lm t r. Ketebe ve tar h yoktur.

Azîz Mahmud Hüdâyî'n n alt n yald zl dem r parmakl k ç n-dek ah ap sandukas , kubben n alt nda yer al r. Ba ucuna neft renkl Celvetî tac konulmu tur. Bugün ye l çuha le örtülü sandu -kan n üzer nde, türben n lk y llar nda k ymetl Kabe örtüler , sur-ra bayra , parmakl nda Hüdâyî Hazretler n n asas , ba ucunda

Hazreti Hüdayi Camii Sultan
$EG•OPHFLG WXùUDO× RQDU×P
NLWDEHVL hVN•GDU

gümü amdanlar ve mumlar bulunmakta olup, bu eserler y pran - ma ve çal nma tehl kes ne kar depoda muhafaza ed lmekted r. Türben n ç nde kend s n n d nda on sanduka daha bulunmakta olup, bunlar çocuklar na ve b r de torununa a r. Erkekler n ba - lar nda y ne Celvetî tâc- erîf bulunur.

Türbe'n n solunda cam yer al r. Bodrum, zem n ve mahf ller ol-
mak üzere 3 katl d r. Cephede k yuvarlak kemerl pencere aras nda
k ana g r   kap s na 5 basamak merd venle ç k l r. Kap n n üzer nde
ortada Sultan Abdülmec d' n tu ras bulunan Z ver Pa a'n n 8 m sra
hal nde H.1272/ M.1855 tar h nde yazd   k tabe yer al r:

eyh- Gaz velâyet menkabet Abdülmec d Han'e
Zâh r olmu fütuh- mülket çre nusrat- aktâb

R zanetle Azîz Mahmud Efend dergeh n n a
d nce k ld celb- feyz- ruhan yet- aktâb

Du'a-y   evk yle Z ver k cevher n târ h
Sezâd r olsa bâb- hângâhda z ynet- aktâb

eh- d n k m Hüdâyî hângâh n eyled bünyâd
1272

Mu' n olsun umûrunda Hüdâ'ya h mmet- aktâb
1272 (M-L855)

Cam -tevh dhane b nas n n bu tar hten önce Sultan II. Mah-
mud taraf ndan 1837 y l nda da b r onar m geç rd   , Pertev Pa a
D van nda bel rt lm t r. K tabe udur:

Hüdâyî Hazret- Mahmud Efend Tekyes 'd r bu
D l- â k g b çoktan beru olmu du v rân-gâh

Yen den k ld   hya Hazret -Sultan Mahmud Han
de ma'mûr da' m kalb- pak n Hazret Allah

C han durdukça taht- âl baht-   evketde
Aç ls n z kr olunsun sayes nde böyle b n dergâh

Makâm- sof yând r bu makâm- kuds yând r bu
Gürûh- kalb âgâha z yâretgâhd r her gâh

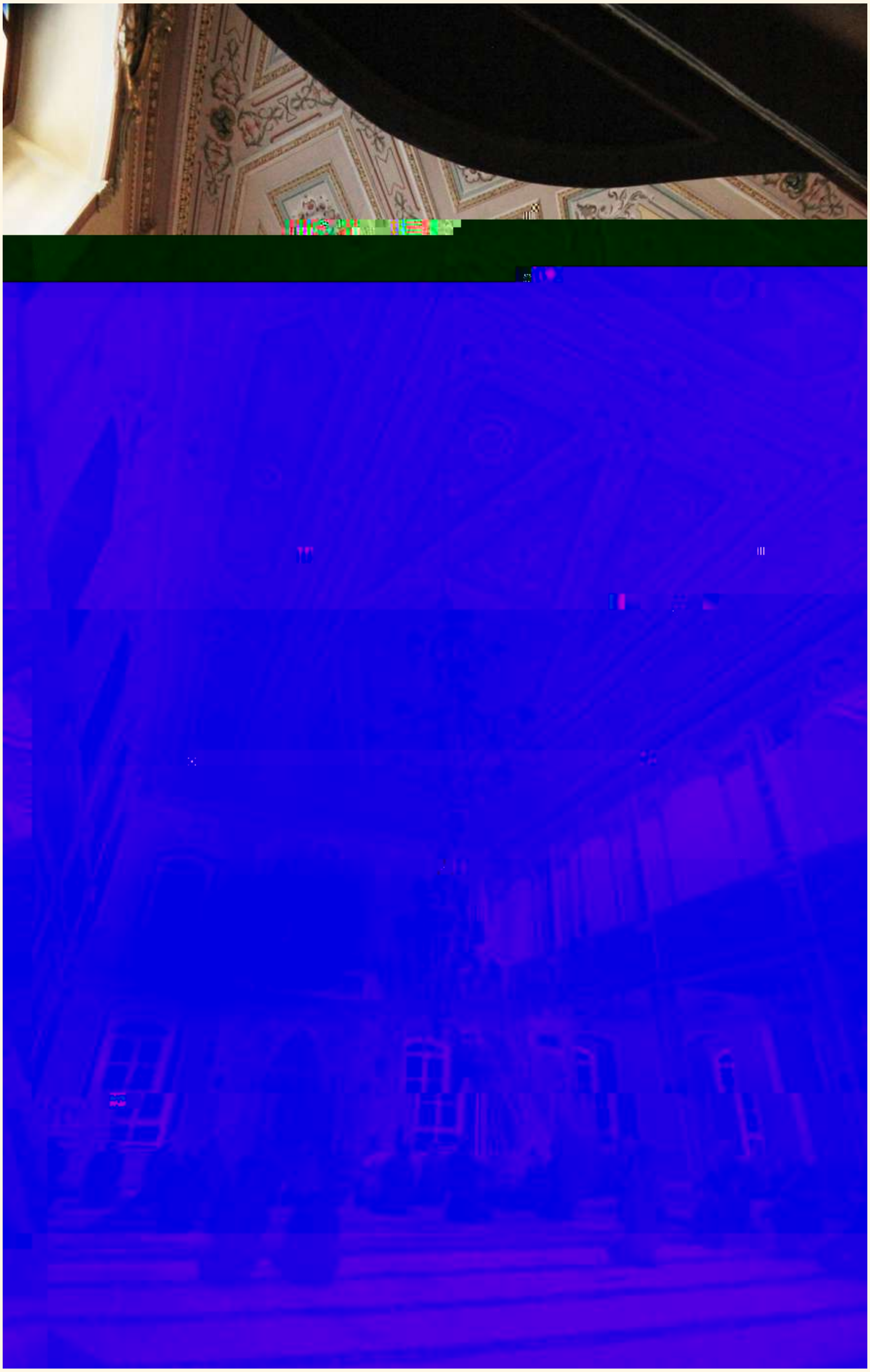
Be âretd r   aret oldu Pertev böyle b r tar h
Hüdâyî hangâh n yabd yahu ah- d l âgâh
1253 (M-1837

*

E er vâs l olam dersen d lâ sen s rr- maksûda
Gel adâb le yüz sür as tan-   eyh Mamud'a

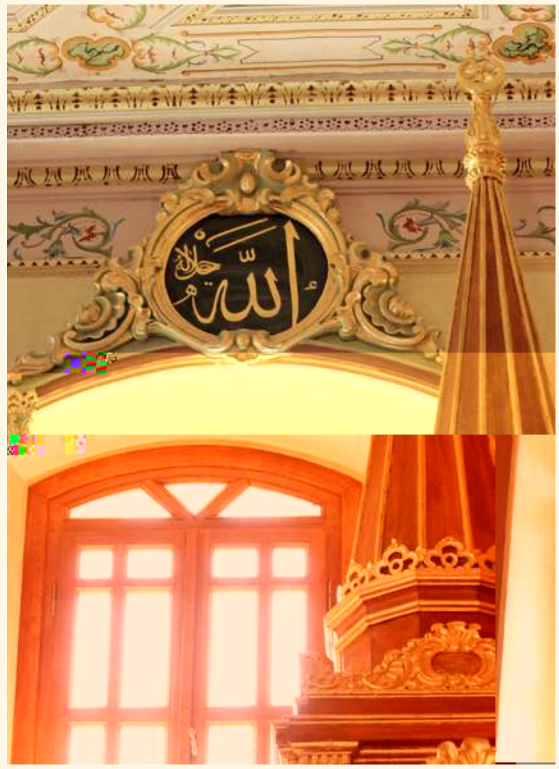
yaz l   r bulunan eyh kap s da cephen n sa taraf nda yer al r.
Cephe üst kat nda y ne bas k kemerl be pencere bulunmaktad r.

D kdörtgen planl yap n n duvarlar ka r, çat s ah apt r. Ze -
m n kat namaz ve ay nlere mahsus olup, g r   n kar s nda m hrap

+D]UHWL +•GD\L &DPLL KDUDPL hVN•GDU

Hazreti Hüdayi Camii
KDULPLQGHQ hVN•CDU

yan nda k üst bölümde bas k kemerl üç pencere bulunur. M h-rap âyet Sadrazam Melek Mehmet Pa a'n n torunu Al Haydar Bey taraf ndan yaz lm t r. G r ve bat yönündek zem n b r se-k le yükselt lm olup mahf llerle çevr lm t r. Ayn plan üst ka a da devam etmekted r. Bu mahf ller n s n r nda ah ap korkuluklar aras nda üst kat mahf ller n ta yan ve k sa b r parapet duvar n -dan sonra tavana kadar devam eden kare kes tl ve p last r ba-l kl ah ap sütunlar s ralanmaktad r. Her sütuna kar dak do u yönündek duvarda ayn eba a b r duvar payes tekâbül etmekte, bunlar n aras nda altl üstlü k er pencereden on k bas k kemerl pencere yer almaktad r. Çok say da penceres le cam ayd nl k b r mekand r. Üst kat pencereler ve üst kat mahf l kafesler n n üze r nde "Allah", "Muhammed" ve dört hal fen n s mler yaz l c har-yâr güz nler bulunur. Zem n ka a mahf ller n alt nda d ar dan ayr b r g r bulunan kafesl b r bölüm yer al r k , bu bölüm sa-dece Azîz Mahmud Hüdâyî tekkes ne a t b r özell k olup, cuma na-maz tak ben cra ed len ay nlerde Cuma namaz n bu kafeste k lan eyh ay n n bel rl b r yer nde derv ler k yama kalkt ktan b r müd -det sonra kafesten ç karak ay ne kat l rm . M hrab n sa nda S ve C k vr mlar le barok tarzda bezenm b r vaaz kürsüsü bulunur. Tavan ve duvarlar amp r üslupta kalem desenl d r. Üst kat mah-f ller n n bat yönü han mlara mahsustur. Bugün se han mlara a t k s m muhtemelen tekke oldu u y llarda ç lehane odalar olan bodrumdur. Bu bölümde dar b r kor dora aç lan sa da dört solda k adet hücre ekl nde bas k kemerle g r len k s ufak pencerelerle ayd nlanan alt oda yer al r.

Hazreti Hüdayi Camii
KDULPLQGHQ hVN•GDU

M nares d ar ya ta k n b r ka de üzer nde yüksel r. Tek erefel , sade, yüksekl fazla olmayan b r m nared r. Cam n n önündek meydan n sol taraf ndan hünkâr mahfel ne ç k l r. Asma olan bu bölümün alt ndan yol geçmekted r. Odalar n tavanlar res ml kuma larla kapl d r.

*

Cam n n kar s nda cephes güneye bakan d er b nalardan farkl b r görünümde ön ve do u cephes ant k yunan tap na n and ran Lütf Bey taraf ndan 1899-1900 y llar nda yapt r lan kütüphane-türbe b nas bulunur. Sar renkl yumu ak b r ta la kapl ya p n n kap s ve pencereler n k l t ta lar konsollarla bel rt lm yar m da re kemerl d r. Aralar nda k er yon tarz ba l kl , ka deler y vl , duvara gömülmü sütunlar yer al r. Ba l klar n üzer nde yatay k r l b r ku ak uzan r. Üst bölümde çat le sütunlar aras ndak alanda k yan nda kabartma rozetler bulunan ön cephede üç yan cephede k bölüme tal k hatla ebced hesab le Lütf Bey' n ad n ve H.1317 (M.1899-90) tar h n veren u manzum k tabe yaz lm t r:

Hûda b rd r bu m r'at gûna -gûn ta'y d r bûy- s rr- ar f ol bret le k l âlem seyran

Musah b Lütf Bey mülk- fenây terk edüb g td bekaya yâ lâh cay olsun ravza- R dvan

Makam- kurb- Mahmud'a çün oldu türbey n a t raz- ma'nev d r ana feyz- rahmet- rahman

O ya kça lâh necl- pâk n hal dan yle mu'ammer eyle devletle Hakk Sure- Furkan

+D]UHWL +•GD\L &DPLL hVN•GDU

Dua le ded m tar h tamm n hakk 'ya bende na' m- huld mes- ken eyle Lütf Bey'e Sübhan. 1317 Muharem. Burhanedd n Yahya.

D er k cephe sa r duvarl d r. çten d kdörtgen planl yap n n bat kes m dem r parmakl klarla ayr lm olup, Lütf Bey ve a les - ne a t türbe hal ne get r lm t r. Dört penceres bulunmakta olup, çten ve d tan be k tonozlu yap n n üzer nde üç maden alem yer al r. Bugün dare b nas olarak kullan lan kütüphanen n k taplar Üsküdar Hac Sel ma a Kütüphanes 'nded r.

Küll yen n mutfa kag r ve ah ap çat l olup, b r büyük d er küçük k bölümden olu ur Büyük bölümde tu ladan örülmü bü - yük b r ocak bulunur. Pencere ve kap lar bas k kemerl d r.

Me rutalar n heps sonradan yen lenerek özell n kaybetm - t r. Sadece üç katl harem da res t p k b r stanbul Kona n tel - nde olup, harap yap , ac len onar lmay beklemekted r.

*

Câm , tekkes , türbeler , çe meler , mâret ve kütüphânes yle manevî b r hayât zeng nl ta yan Hüdâyî Âs tânes bugün, Üs- küdar' n b r tepes ne ad n verm bulunmaktad r. Hüdâyî'n n bu âh ret bahçes n and ran küllîyes n ve b lhâssa türbes n der n b r ba l l kla z yâret edenler her dev rde pek çok olmu tur. Bu gün de ayn duygularla hâlâ z yâret ed lmekted r[29].

29 Hasan Kamil Yılmaz, age, s. 0 %DKD 7DQPDQ "Aziz Mahmud Hüdâyi Külliyesi," TDVA, İ. 2012, cilt: 42, S. 340-343; Server Dayıoğlu, "Aziz Mahmud Müdâyi Külliyesi", s. 381-390.

“D vân-   lâh yât”tan

Hüdâyî Hazretler n n eserler   ç nde en çok okunan , üphes z lâhîler n toplad   dîvân d r. Bu eser Yunus Emre ve N yâzî- M s rî’n n lâh yât’ ndan sonra, gerek yazma ve gerekse matbular n n çoklu undan besteler yap lm   olan onlarca lâhîs nden anla ld kadar yla, Müslüman Türk co rafyas nda ra bet gören en öneml eserlerden b r s d r. Dîvân-   lâh yât, lk kez Sahhâf Nûr taraf ndan (Küll yât- Hüdâyî, stanbul 1287/1870) ve k nc kez Mehmed Gül en Efend taraf ndan (Küll yât- Hazret- Hüdâyî 1338-1340/1919-1921) k   defa Osmanl   Türkçes yle; Kemale n   enocak (stanbul 1970) ve Z ver Tezeren (stanbul 1986) taraf ndan günümüz Türkçes yle bas lm   t r.

Az z Mahmud Hüdâyî’n n vefat ndan k sene sonra (1630) -s t nsâh ed len en esk nüshalar ndan b r olan Dîvân-   lâh yât (Sü leyman ye Kütüphanes , Hac   Mahmûd Ef. Bl., Yz. Nu: 2372/2. Yk. 54b-173a. Harekel nes h.), Mustafa Tatc ve Musa Y ld z taraf ndan çev r metn yap larak yay nlanm   t r [30].

Mevlâm sen n â klar n
Devrân ederler Hû le
Yolundak sâd klar n
Cevlân ederler Hû le

A k n arâb ndan ç p
Fânî alây kdan geç p
Vasl n hevâs nda uçup
Seyrân ederler Hû le

Arzûlay p dost ller n
Kokma a ma’nâ güller n
Aç p muhabbet yollar n
Meydân ederler Hû le

Durmaz dönerler felekler
Arz ed p Hakk’a d lekler
Ar   n etrâf n melekler
Cevlân ederler Hû le

Bülbül g b   a k bâ   na
K m dü se evk rma na
Derd- muhabbet dâ   na
Dermân ederler Hû le

Gör bülbülun sevdas n
Gül evk ne gavgâs n
Aç p gönüller pâs n
Handân ederler Hû le

[30] 0XVWDfl<0XVWDfl Aziz 7DWF 0DKPXG +•G ÿ\ külliyâ LYkQ İstanbul 2008.

Erme e vahdet nûruna
  rk aradan süre gör
Salma bu günü yar na
Menz le evvel ere gör

Gül g b yakan çâk eyle
A k le var n hâk eyle
Su g b yolun pâk eyle
Dost dîdâr n göre gör

Â k olan mü'm n ölmez
Mü r k hod kendüy b lmez
Âh r bunda k mse kalmaz
Yükün evvelden ra gör

Sâd klar yolunu tutup
Hakk' n dergâh na y tüp
Â k bülbül g b ötüp
Dost güller nden dere gör

Do ru yola g den erler
S rât bunda geçerler
B lmezsen bu yolu e er
Var b r b l re sora gör

Hulley bunda b çerler
Kevser bunda çerler
Cennet bunda açarlar
Durma kap y ura gör

Ölmezden önden ölüben
Kalb n nûr le doluban
Hakk' Hüdâyî buluban
Bâkî hayâta re gör

*

N'eyleyey n dünyây
Bana Allah' m gerek
Gerekmez mâs vây
Bana Allah' m gerek

Ehl- dünyâ dünyâda
Ehl- ukbâ ukbâda

Bana Allah' m gerek

Derdl dermân n ster
Kullar sultân n ster
Â k cânân n ster
Bana Allah' m gerek

Fânî devlet gerekmez
Dürlü zînet gerekmez
Hak's z cennet gerekmez
Bana Allah' m gerek

Mecnûn ster Leylâ'y
Vâm k sterAzrâ'y
N' dem gayr sevdây
Bana Allah' m gerek

Bülbül güle kar   zâr
Pervâney yakm   nâr
Her kulun b r derd var
Bana Allah' m gerek

Beyhûde hevây ko
Hakk' bula gör yâ hû
Hüdâyî'n n sözü bu
Bana Allah' m gerek

*

Ezelden a k le b z yana geld k
Hakîkat em' ne pervâne geld k

Tenezzül eyley p vahdet l nden
Bu kesret âlem n seyrâna geld k

Geç p fermân le bunca avâl m
Gezerken âlem-   nsâna geld k

Fenâ buldu vücûd- fânî mutlak
B rakd k katrey ummâna geld k

Geç p âh r bu kesret âlem nden
Hüdâyî halvet- sultân'a geld k

Nem z ola Hudâyâ sana lây k
Hemân b r lutf le hsâna geld k

Umar z revüz bâkî huzûra
C vâr- Hazret- Rahmân'a geld k

*

Sens n Evvel sens n Âh r
Varl k sen n buyruk sen n
Sens n Bât n sens n Zâh r
Varl k Sen n buyruk Sen n

Ger orada ger burada
 rgüren sens n murâda
Gayr n nes var arada
Varl k sen n buyruk sen n

K me k m etd n nâyet
Ol oldu ehl- sa'âdet
B r oldu gâyet b dâyet
Varl k sen n buyruk sen n

K m sultând r k m kul
Âh r b r yere ç kar yol
Redd n red kabûlün kabûl
Varl k sen n buyruk sen n

Hüdâyî ol cak takdîr
Kâr eylemez ana tedbîr
Ente'l-Alîm ente'l-Habîr
Varl k sen n buyruk sen n

*

Âr f ol âyîne-   nsâna bak
Anda aks- Hazret- Rahmân'a bak

Ko harâbât ehl n n vîrânl   n
Anda mevdu' kenz- bî-pâyâna bak

Sûret nde Âdem halk eyleyen
  bh ü m sl olmayan sultân'a bak

Semme vechu'llâh' fehm etd nse ger
 e c hetden bî-c het cânân'a bak

Hüdâyî’ye hsân et
Rahmet le gufrân et
Her   n âsân et
Kerem eyle yâ Mevlâ

*

Gül stânda gülü handân eden dost
Ana bülbüller nâlân eden dost
D lerse katrey ummân eden dost
K m n kul k m n sultân eden dost

Bakarsan âleme b r özge üslûb
K m tâl b olupdur k m matlûb
K m n a lad p mânend- Ya’kûb
K m n Yûsuf- Ken’ân eden dost

T l sm olup benî-Âdemde sûret
Konulmu anda esrâr- hakîkat
Mukaddem gönder p a k u mahabbet
Tecellî- cemâl hsân eden dost

Habîb’e emr n le h sn olup gâr
Halîl’e gül en oldu   ddet- nâr
Za’îf n eylesen derd ne tîmâr
Ne var ey derdlere dermân eden dost

 unu k m ede Mevlâ mazhar- zât
Hüdâyî tan m bulsa n ce lezzât
Cemâl ne ed p nsân m r’ât
Kemâl- hüsnünü seyrân eden dost

*

D ller aceb hayrân olur
Esrâr- z kru’llâh le
Yollar be m âsân olur
Âsâr- z kru’llâh le

Nefs n hevâs ndan kes l
Z kr eyle Hakk’ mu as l
Saykallan r m r’ât- d l
Tekrâr- z kru’llâh le

Ger ster sen kurb- Hak
Al ehl-   rfândan sebak
Geld zuhûra her varak
E câr- z kru’llâh le

+D]UHWL +•GD\L 'HUJkK• KD]LUHVLQGHQ hVN•GDU

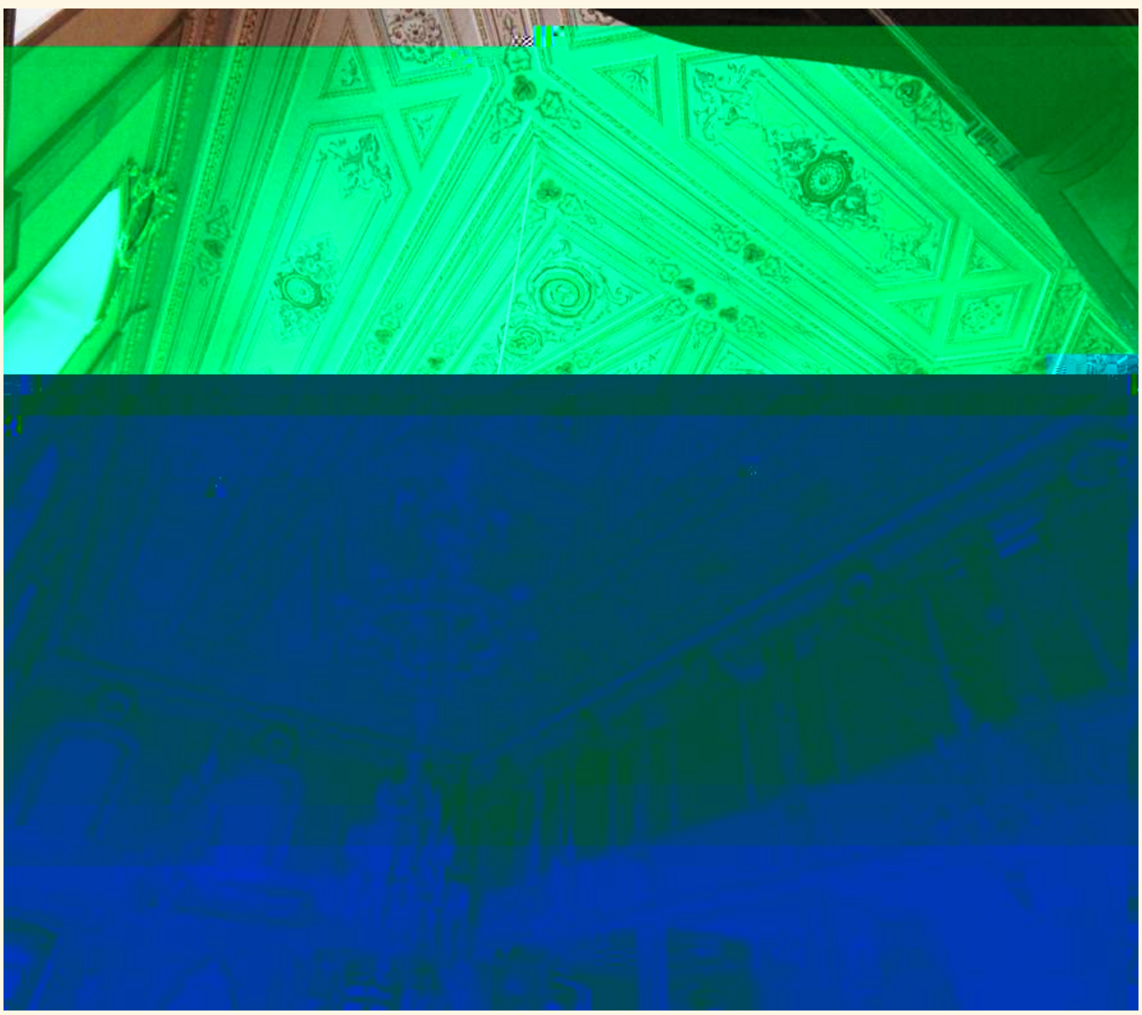
Ref’ olsa zulmânî h câb
D lden g derd zt râb
Yap yap gönül kasr n yap
M ’mâr- z kru’llâh le

Z kr bulup habl- metîn
Muhkem tutar ehl- yakîn
Dâ’ m eder ’lâ-y dîn
 zhâr- z kru’llâh le

 sterse ger kalb n safâ
Z kr eyle Hakk’ dâ’ mâ
Bîmâr olan bulur fâ
Tîmâr- z kru’llâh le

D lden kederler dûr olur
Mahzûn olan mesrûr olur
Zulmet Hüdâyî nûr olur
Envâr- z kru’llâh le

Hazreti Hüdayi Camii tavan
V•VOHPHOHUL
hVN•GDU

ûH\K %DED <XVXI &DPLL NLWDEHVL
6LYULKLVDU (VNLüHKLU

eyh Baba Yusuf S vr h sarî'n n Ya ad Zaman ve Çevre

Selçuklular ve Osmanl lar zaman nda S vr h sar farkl san-caklara ba l olmu tur. Selçuklular zaman nda Konya'ya ve daha sonra Ankara'ya, Osmanl lar n lk dönemler nde Bursa'ya, daha sonra Sultanönü ve Ankara sancaklar na ba l olmu -tur. S vr h sar tar hî önem ta yan nev ahs na münhas r baz vas ara ha z b r kaza merkez d . El dokumas k l mler , sec-cadeler ve heybeler le, ayr ca k ymetl madenler , telkârî le me sanat le me hur b r belde d . 1902 y l nda S vr h sar kazâ-s do udan Haymana, bat dan Hüdavend gar Sanca 'na tab Esk eh r Ç fteler Pad ah Ç ftl , kuzeyden M hal çc k ve Bey-pazar , güneyden Hüdavend gar sanca na tab Az z ye ve Kon-ya'ya tab olan Ak eh r kazas le çevrelenm bulunuyordu[2] ve bu son k l m merkez le s k b r rt bat hal nde d .

S vr h sar' n 1902 y l nda 108 cam , 20 mesc t, 32 tekke, 18 med-rese, 1 kütüphane ve 600 çe me le kültür ve sosyal hayat bak-m ndan gel m b r kaza oldu u görülmekted r. Bunlar n d nda e t m kurumlar , resm da reler ve mahalleler le ba ve bahçeler -le oldukça tem z ve bay nd r, mamur b r çevre d . Selçuklular ve beyl kler zaman nda pekyolu ha na tesadüf eden b r güzergahta bulunan S vr h sar, Osmanl son zamanlar nda trenyolu üzer nde bulundu u ç n da ma gel meye müsa t b r merkez olmu tur[3].

Kazâda en me hur yerler aras nda eyh Baba Yusuf Cam (Kur unlu) yan s ra, Ca'fer- Tayyar Türbes , Abdülvahhap Gaz Hazretler Türbes , Alem ah Cam , Selçuklu Vez r Em nedd n M-ka l'e a t b r cam - er f ve ç ndek türbe, eyh Hamd Baba Cam ve ç ndek Hz. Peygambere a t oldu u r vayet ed len "asa-y resû-lullâh" öneml kültür varl klar d r[4].

Pekçok devlet ve l m adam ç karm bu güzel belden n ç n-den ç kan ve Osmanl Devlet 'n n her taraf nda tes rler görüleb len b r güz de s ma da eyh Baba Yusuf'tur. eyh Baba Yusuf lk l m tahs l n babas eyh Hal l Baba'dan alm olmal d r. Daha sonra S vr h sar'daki Selçuk Medreses 'nde e t m görmü tür. O'nun dört

$QNDUD 9LOk\HWL 6DOQDPH L 5HV PL\H7DLUK $QNDUD \•NüH %LUOHG<D\\H∗VQLODUL×
$QNDUD& ;,V 2-V PDQ7OU∗N7HS6DDV6DP\ IDV×

$QNDUD 9LOD\HWL 6DOQDPH L 5HV PL\HDLJ W 2VPDQO×
7•UNoHVL 7×SN× %DV×P 6D\IDV×

$QNDUD 9LOD\HWL 6DOQDPH L 5HV PL\HDLJ W 2VPDQO×
7•UNoHVL 7×SN× %DV×P 6D\IDV×

6LYULKLVDU LOoH PHUNH]L (VNLüHKLU

o lundan en tan nm "Hamd Baba" olarak b l nen S vr h sarl Vel eyh Baba Ham dullah't r. Hamd Baba S vr h sar'da müderr sl k ve va zl k yapm t r. Hamd Baba'n n kabr Baba Cam k bles ne b t k olarak yap lm olan türbeded r [5]. Baba Yusuf S vr h sarî'n n b l nen d er çocuklar Fahr Baba, Sof Baba ve Ham d Baba'n n kabr de ayn yerded r. eyh Baba Yusuf S vr h sar' n d nda çe t l eh rlerde lmî faal yetlerde bulunmu , bu anlamda müderr s l k, va zl k görevler yapt g b , stanbul'da Bayez t Cam 'nde lk Cuma ve kürsü va zl görev n yapm t r.

aka k- Numan ye'de stanbul'da vefat e beyan ed len [6] Baba Yusuf S vr h sârî'n n vefat tar h konusunda 1511 ve 1513 tar hler de geçmekted r. Ancak mezarta k tabes nde H. 918 ta r h görülmekte oldu undan 1512 tar h n n genel kabul gördü ü söyleneb l r. Bu çal madak kanaat m zce de eyh Baba Yusuf S vr h sarî 1512 tar h nde stanbul'da vefat etm olmal d r [7]. Kabr Eyüp Sultan Hazretler türbes n n ç k yönüne göre sa taraf nda yer alan Gaz Edhem Pa a'n n ard ndak set üzer nde bulunmaktad r. Y ne b r ba ka S vr h sarl olan Osmanl Devlet adam , b lge nsan S nan Pa a (ölm. 1486)'n n kabr n n yak n ndad r. Mezar hece ta n n üst taraf sek z d l ml ve s l nd r ms olup, üze r nde Bayramî gülü bulunmaktad r. Ha - Sülüs le yaz lm olan mezar ta k tabes nde; "Merhum eyh Baba Yusuf Efend 'n n merkad d r. El-Fat ha Sene 918" yazmaktad r [8].

eyh Baba Yusuf'un seksenl y llara do ru veya o ya lar- da vefat e tahm n ed lmekted r. Çünkü hayat yla lg l bel -

$QNDUD 9LOD\HWL 6DOQDPH L 5HV PL\HWL 7DULK $QNDUD %DU D \•NüH %LUOHüHQ G<DYLU *D]HWHVLQLO D U × $QNDUD & ;,,, V

7DüN|SU]DGH N- × 1X·PD QL\H V

$KP.HDW W,D ×OV ×ûPHµ\K %DEDX V 6LYULKLVDUu eV kUv K€E × 0D(K N €E<HKLQLXUV (PUH•OW6•DUQYDHWXUL]P 9DNKID×\ × Q(VNLUüHKLU V ;;, ;;,,,

ûH\K %DED <XVXI &DPLL
6LYULKLVDU (VNLüHKLU

geler bunu makul olarak kabul etmem ze mkan vermekted r[9]. slam l mler nde güçlü b r tahs l sah b oldu u anla lan eyh Baba Yusuf ça na göre medresede okutulan aklî ve naklî l mlerde mümtaz b r b lge d . a r ve sanatç k l le günümüze kadar devam eden b r etk s oldu u görülmekted r. O'nun sm Anado-lu'nun kültür ta lar aras nda yer alm t r.

eyh Baba Yusuf, Hac Bayram- Velî derv ler n n mensup ol-du u Bayram yye tar kat nden olup Ak emsedd n Hazretler (1390-1459)'n n hülefâs ndand r[10]. O'nun bu hal n u m sra' çok vec z b r ek lde fade etmekted r:

eyh Hac Bayram O Sultanü' - uyuh, zü-lutuf u n knam

Y t t eyh müz emsü'l-Meham d Mun b u kutbu'l-aktab

eyh Ham d.

eyh Baba Yusuf'un ya ad zaman Fat h Sultan Mehmet, II. Bayez d ve Yavuz Sultan Sel m g b üç öneml Osmanl hükümdar-

$EG•O*FODN·OLHVOWDQD 0•]HVL <D]PDODU .DWDORJX V $KPHW ·/XWID × ULKLYHRùUD\ÂWDQEXO & V

6•OH\PDQL\H ;DOD EDVµ úVODP $QVLNORSHGLVL & V

na tevafuk dü er. Sultan Beyaz t' n ad na yapt rd   cam de lk va z olarak görevlend r lmes b r ara t rma sonucu olmu tur [11]. Va zl - s ras nda Sultan II. Beyaz t taraf ndan daha yak ndan tan nm olan eyh Baba Yusuf S vr h sarî II. Beyaz t' n tasavvu a alakas n n en bel rg n n aneler nden b r s olmu tur. O ayn zamanda b r Ah Baba d . Dolay s yla S vr h sar'dan ç km   b r çok yönlü sanatkar d .

"Mahabbet ü meveddet düp mabeynler nde akd- ebüvvet-ü bünüvvet eyled kten sonra... Ortalar nda bu ahd- ves k tevs k ol duktan sonra eyh Efend mevt n- asl s ne zah b oldu.[12]"

II. Beyaz t eyh Baba Yusuf'u huzuruna davet etm , onunla musahabelerde de bulunmu tur. Devlet makam tekl er n kabul etmeyen eyh Baba Yusuf da ma Allah (c.c.)'a kul olmay öne ç kar m , dünya kayg s na dü mem   b r mânâ b lges d r. O hayat nda

$NüHPVHGGLQ 7•UEHVL
*|\Q•N %ROX

Baba Yusuf S vr h sarî le olan yak n münasebet nde adeta baba-o ul yak nl na sah pt r. Öyle k Sultan II. Beyaz t eyh Baba Yusuf'un Hac yolculu una ç kaca s rada onun arac l le Kâbe'ye baz hed yeler gönderd ve u ek lde ded :

"Bu ben m, kend el mle kazand m helal mallard r. Bunlar peygamber m z Hz. Muhammed (s.a.v.)' n Ravza- Mutahharas n n kand ller ne harcans n. Ya Rasulallah, ümmet n n koruyucusu günahkâr kul sana selam söyled ve bu helal alt nlar Ravza- Mutahharan n kand ller ne zeyt nya almak ç n gönderd . Bu hed yen n kabulu ç n O'na yalvar rs n."[13]

eyh Baba Yusuf "Üzülmey n Sultan m, buyru unuzu yer ne get rece m n allah." d yerek vedala t ve kutsal topraklara do ru yolculu a koyuldu. eyh Baba Yusuf Mekke'de b r y l kald ktan sonra ger döndü.

"Ol ekmel- kümmel me ay h- zev 'l-mefah r Ka'be- er fe'de b r y l mücav r olup Hacerü'l-esvedün yan nda te'l f ü tasn f le mülhem old k tab sefay h- levay h- gaybdan saha' f- ba-leta' f-u huda nakl eyled ..."[14]

R vayete göre O Kâbe'de ya ad s rada burada bahs geçen olaydan sonra "Mahbub- Mahbub (Sevg l n n Sevg l s)" adl manzum eser n kaleme alm t r. Öyle k "Bundan evvel nazma kad r olmayup b har- nazmda el yog ken ürü - lhamun lkas yla ol babda zhar- yed- Beyza eyled ..."[15] Bu konuda Ta köprüzade'n n fadeler de ayn meyandad r[16].

7DüN|SUD•]DGH
7DüN|SUD•]DGH
%N]H\K%DED<XVXIL-YUL
KLVRHUYK€E × HDK€E
$KPHDW VDNL üHKLQ
(PUH OW6DQYDW XUL]P
9DNI× <D\×QODU×
7DüN|SUD•]DGH

Mekke- Mükerreme’den sonra Med ne- Münevvere’ye g derek, Hz. Peygamber’ n ravzas n z yaret e . Bu z yaret s ras nda abdest ald ktan sonra derv vârî elb ses n g ym t . Eller n es r g b arkadan ba la . Yere yat p yüzükoyun sürünerek ve efaat d leye rek, Hz. Peygamber’ n merkad kap s na kadar geld .

“Kubbe- er fe’n n ta ras nda mahfuz u masun u makbul u mer’ b r asa var d k huddam- türbe- mutahhara an el üzere tutarlar d .[17]”

Bu asa- er f peygamber m z Hz.Muhammet (s.a.v.)’e yemen krallar ndan b r taraf ndan hed ye ed lm , peygamber m z Hz. Muhammet (s.a.v.) taraf ndan b r müddet kulland ktan sonra çok sevd sahabe- k ramdan Zeyd b n Erkam’a hed ye ed lm t r. Bu asay manevî b r aretle oradak h zmetl lerden de müsaade alarak Anadolu’ya get ren eyh Baba Yusuf asay üç parçaya ay r p b r parças n Bursa’da Em r Sultan’ n türbes ne b r parças n Ankara’da Hac Bayram- Velî’n n türbeler ne, b r parças n da muhtemeld r k kend S vr h sar’dak eyh Baba Yusuf (Kur unlu) Cam ’ne b rakt . Osmanl son as rlar na kadar bu cam dek “asa-y erîf ” odas nda korundu u b l nmekted r [18].

Osmanl Devlet ’n n kurulu undan t baren b r erenler yuvas olan S vr h sar Kazas yukar da bahsed len küll ye ve eserler n yan s ra b rçok de erl el yazmas eser n bulundu u b r kültür mer kez d . Vakt yle bu k taplar burada harap olur korkusuyla v layet merkez hal ne gelen Esk eh r’e naklolunmu tur. Bu nak l n yapan k Necmedd n D nçer sm nde b r evkaf memurudur. Ancak eserler n daha sonrak ak bet b l nmemekted r. Asa- er f ad na yaz lan baz rler bulunmaktad r.

…….
Öyle lütfa mazhar olmu k m bu belde, ehl- hakka
Fahr- âlem dest- pak le eref bulmu asad r bu,
Enb yan n server- dü-c han n ba s
 kan- ümmete yad gâr k l nm asad r bu,
 ükrüye yüzün sürüp eyle tazarru, hem n yaz
K m ef ’- ruz- mah erden eser kalm asad r bu.

Eser hame- ac z Süleyman ükrü el-ma’ruf “Mukayy t”, b -Med ne- S vr h sar Günyüzü Sene 1280

Baba Yusuf S vr h sarî’n n Eserler ve Tes rler

eyh Baba Yusuf S vr h sarî’n n “D van, R saletü’n-Nûr ye, Tef s r, Mevhûb- Mahbûb” adlar nda edeb yat, tefs r ve tasavvuf hak k nda dört k tab bulunmaktad r. Bunlar n yan s ra O’nun menâ k b mah yet ndek r vayet ve anlat lar da öneml b rer eser olarak kabul ed leb l r. rler nde hece ve arûz vezn n kullanm , eserle r n Arapça, Farsça ve Türkçe olarak yazm t r.

eyh Baba Yusuf S vr h sarî D van’ “ eyh zzedd n Yusuf Hak k ” mahlas le yazm t r. Eser Evl yalar n terceme- haller n n

528

ûH\K %DED <XVXI &DPLL
FHSKH YH KD]LUHVL
6LYULKLVDU (VNLüHKLU

Arapça ve Farsça rlerle anlat ld b r eser ekl nde olup, ah s-lar n s mler ne göre alfabet k olarak d z lm r bölümler nden olu maktad r. Eser 1507 y l nda tamamlanm t r[19].

Tasavvuf b r eser olan "R saletü'n-Nur ye" Arapça olarak, ne-s h ha yla yaz lm t r. Allah dostlar n n haller n , erenler n özel -l kler edeb b r ek lde manzum olarak anlatan eser, hamdele ve salavat le ba lar ve dua le b ter. Antalya Tekel o lu kütüphanes 297.701 numara le kay tl olup, Hac Osman-Zade Mehmet A a'n n vakf d r[20].

Kur'an- Ker m tefs r olarak yaz lm   olan eser n c ltler nden korunab len sadece b r nc c ld olmu tur. Bu nedenle eser n tam anlamda de erlend rmes n yapmak güçtür. B r nc c l e Kur'an-Ker m' n ba ndan Kehf Sures 'ne kadar olan bölümün tefs r yap l-m t r. Bu hal yle eser n kaç c lt oldu unu kes n olarak b lmek güç-tür. Ancak tahm n etmek mümkündür. Eser S vr h sar'dak   eyh Baba Yusuf (Kur unlu) Cam   mam n n korumas alt ndad r. Tek c ltl k k sm n el yazmas   eyh Baba Yusuf'un ha - yedevîs d r.

eyh Baba Yusuf'un Mahbub- Mahbub veya d er ad yla Mev-hub- Mahbub adl eser en me hur olan d r. Eser n d er b r ad K tab- Mahbub ye'd r. D van edeb yat n n nad de örnekler nden b r olarak n telend r leb lecek olan eser, mesnev tarz nda, aruzla yaz lm t r. Eserdek bey t say s 7968 (yed b n dokuz yüz altm   se k z)'d r. Bölümlere ayr lm   olan   rlerden olu ur k bu bölümler n alt ba l klar hal ndek toplam say s 178 (yüzyetm sek z)'d r. Eser n ba   euzu besmele le ba lar ve devam nda hamdele le hlas vard r[21].

$KPHW .DUWDO ´,...V×Q1 DEL. ... 6LYULKLVkUv 0HY...
%DED <XVXI 6LYULKLVkUv
K€E × 0DKEE× (KEE×KLX
(PUH+ OW•DUQ 6•DYWXUL]
9DNID\×Q× (VNLüHKLU
V ;;9, ;;9,,

$KPHW .DUWDO
9,, ;;9,,,

ûH\K %DED <XVXI 6LYULKLVkUv
D J H V

Euzu b llah m ne' - eytan r-rac m B sm llah r-rahman r-rah m.

S pas u had düp ol zat- pake yüz urduk v ren oldur kadr hâke O Vah d Kul hüve'llahu ahad'dur, O Hayy u Bak Allahu's-sameddür.

Eser genel anlamda b r dînî-tasavvufî b r nas hatname olmakla b rl kte derv ler ç n muhasebe ve musahabe ders özell ta d söyleneb l r.

An n ad le ba lansa e
Mükemmel pak olur ol hem e
Tezekkür eylese her k an
Ol ebter ecda olmaz yah tan
D dük çün b z de b sm llah Allah
Müyesser de her sanuy Allah[32]

eyh Baba Yusuf eser nde "tevh d, münacat, na'at" bölümle r n b rb r ard nca yerle t rm t r. Bu bölümlerde esmaü'l-hüs na ve Allah' n s fatlar üzer ne aç klamalar, tevh d yorumlar yer al r. Hz. Muhammed (s.a.v.)' n had sler nden de örnekler ver l r.

eyh Baba Yusuf S vr h sarî'n n D l nden Nas hatler

O'nun nas hatler ehl- sünnet ve'l-cemaat t kad üzere ahlak ve man esaslar n güçlend r c , e t c , ö ret c temalardan olu mu tur. O slam d n n ve tar h n b len, hal ve gelece le lg l de

ûH\K %DED <XVXI &DPLL KDULPL 6LYULKLVDU (VNLüHKLU

ûH\K %DED <XVXI 6LYULKLVkUv D J H V

f k rler ortaya koyan b r b lged r. A a dak d zelere bak ld nda eyh Baba Yusuf S vr h sârî'n n bu b lge k l daha y anla lacak-t r. Onun d l nden gelen a a dak nas hatler hem rumuzlu hem de rumuzsuz haller le güzel anlamlar ta maktad r. O her ne kadar r sonradan ö renm se de bu konuda oldukça ba ar l oldu u görülmekted r. Osmanl ça n n b r mutasavv f eren ve b lges n n d l yle slam meden yet alg s n vec z b r ek lde fade etmekted r:

Uzunu b n sene yoldur l vanun
n b yüz sene yoldur l van n
K z l yakut durur re's muayyen
Gümü dür kabzas gayet de ahsen
…..
Ebu Bekr'e v r le s dk l vas
Ol ola ehl- s dkun muktedas
Cem - ahl- s dk ana gel ser
mam bunlar n Bu-Bekr ol sar

L va- mu'd let Ömer'e y cân
V rülür hakkada bâ-emr- Yezdan
Ad( )l ehl- kamu ana gel ser
mamu anlarun Ömer ol sar

Saha alem n d n ah Osman
El ne al sar ol bn- A an
L vas alt na ehl- sahâvet
Cem( )' olsa gerekdür der-k yâmet

Al sanca na emr eyleye Rab
ehîd ü â kûn cem' olalar heb
Al yy- Murtezâ sultan- merdân
mam ola bu f rkanun ol can
Fak hler geleler der-rûz- mah er
Mu'az b n Cebel kat na server[23]

O'nun ya ad ça a aret eden r bölümler de bulunmak - tad r. rden O'nun Sultan II. Beyaz t' sevd ve tavs erle O'nun hükümdarl n n keyf yet n aç klad görülmekted r:

Hal fe md Sultan Bayez ddür
H l( )m hulk la âlemde ferîddür
er f zat nda hep art- mâmet
Bulunur ta'at u hem st kamet
Ana Hak'dan atâ olsun hemî e
Ana canlar fedâ olsun hemî e
Velî vü sünn dür hem âh- âd l
Takî vü hem nakî lm le âm l
Nazar-gâh- lâhîdür cemâl
Latîfdür h lm vü hulk u h sâl
Salât u savm u cûd anun dür
Der nde bendeler hîme-ke dür[24]"

ûH\K %DED <XVXI 6LYULKLVkUv
DJH V
ûH\K %DED <XVXI 6LYULKLVkUv
DJH V

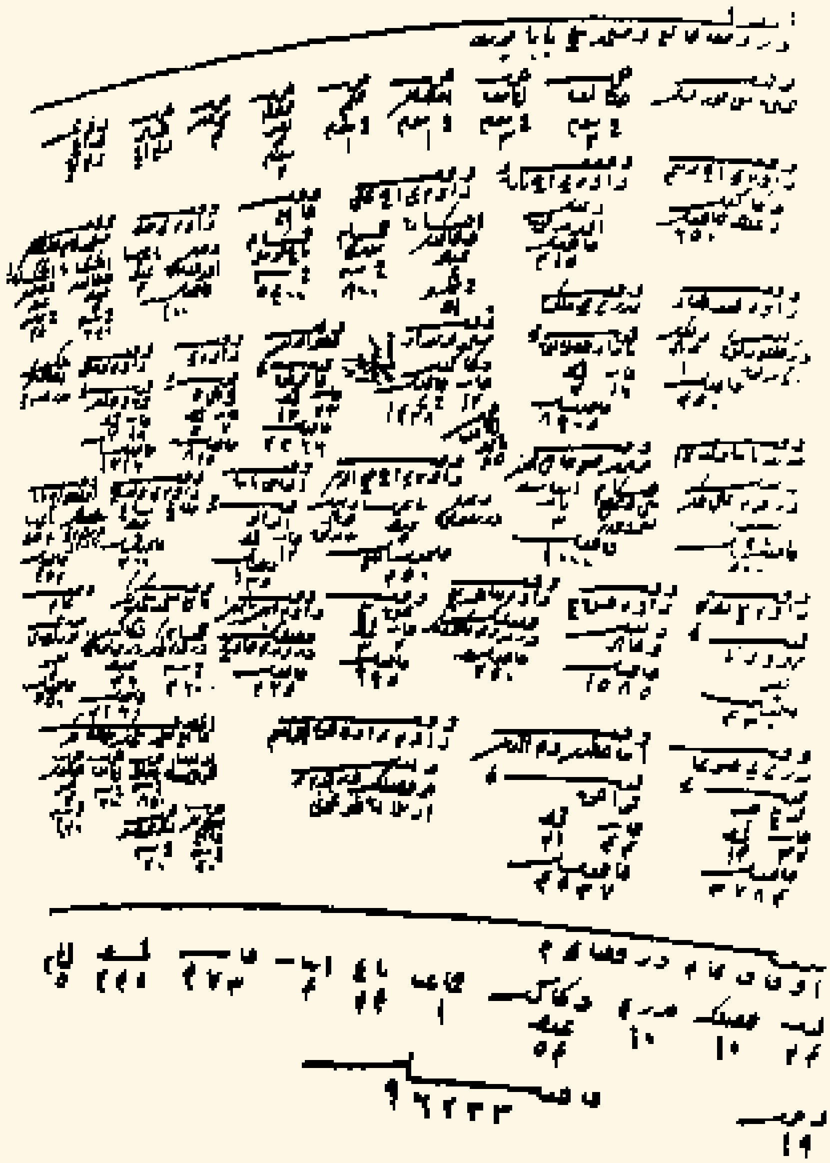
ûH\K %DED <XVXI &DPLL
6LYULKLVDU (VNLüHKLU

Devlet n zâm ve Sultanlar n yapmas gerekenler le lg l s yasetname den leb lecek derecede nas hat konusunu devlet erkanına da yönlend ren eyh Baba Yusuf S vr h sârî cömertl k, adalet ve amel (sal h ve güzel) yapman n reâyay (halk) huzurlu hale get rece n zah etmekted r. Devlet adam b r çoban g b d r ve sorumlulu unu yere get rmel d r, reâyây her türlü kötülükten men ederek, h fzeylemel d r:

D m lerd r n zâm üç nesnededür
Sehâ vü hem ad( )l b r de ameldür
Bu üçü k ola âh- C hânda
Huzur bulur reâyâ her zamanda[25].

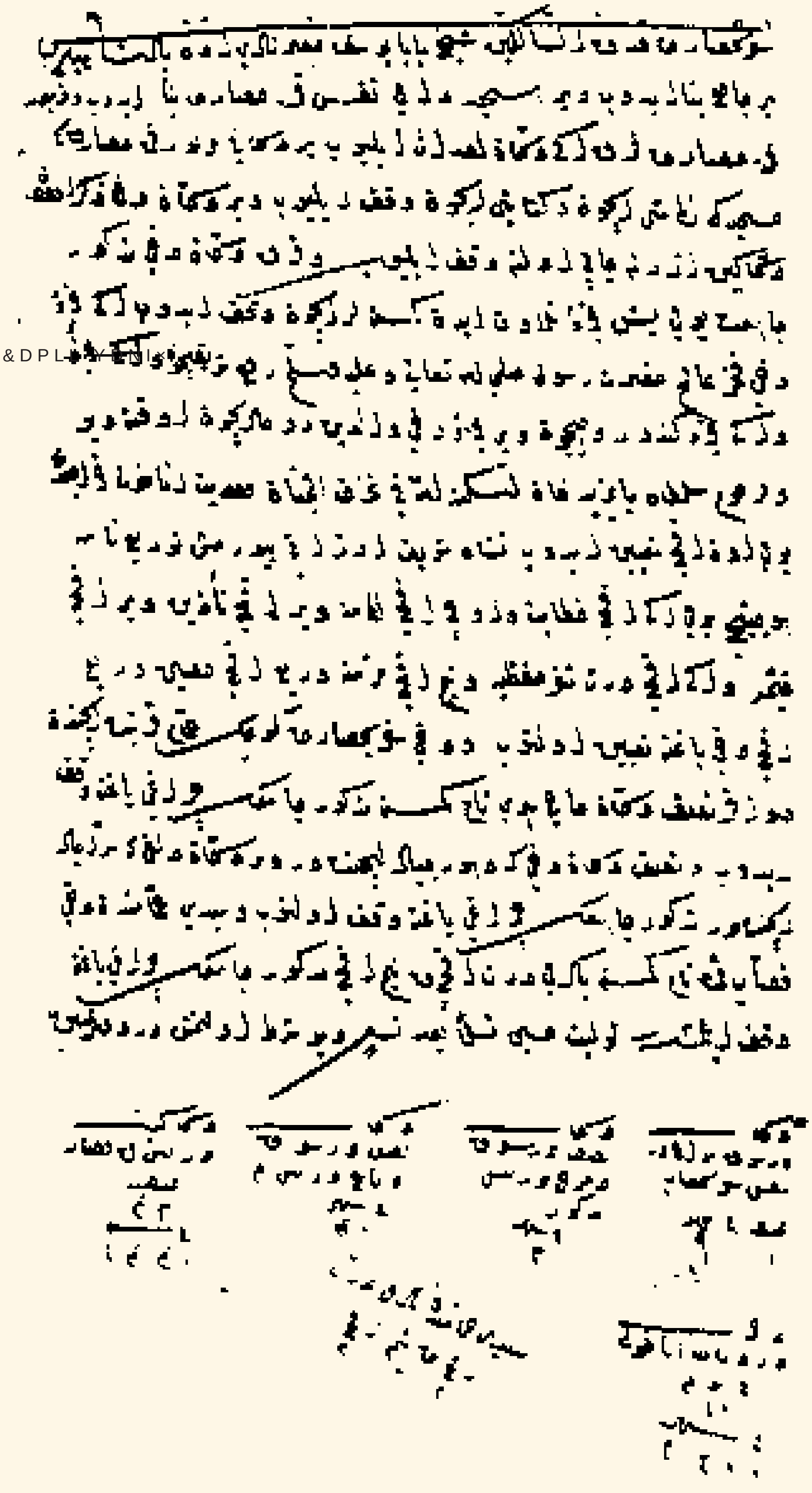
ük(ü)r Hakka k erd k bu zamane
K Sultan Bâyez d Handur d vâne
den m lket- Rûmda adl u dâd
Bu asr çre odur d nün mâd[26]

ûH\K %DED <XVXI 6LYULKLVkUv D J H V
ûH\K %DED <XVXI 6LYULKLVkUv D J H V

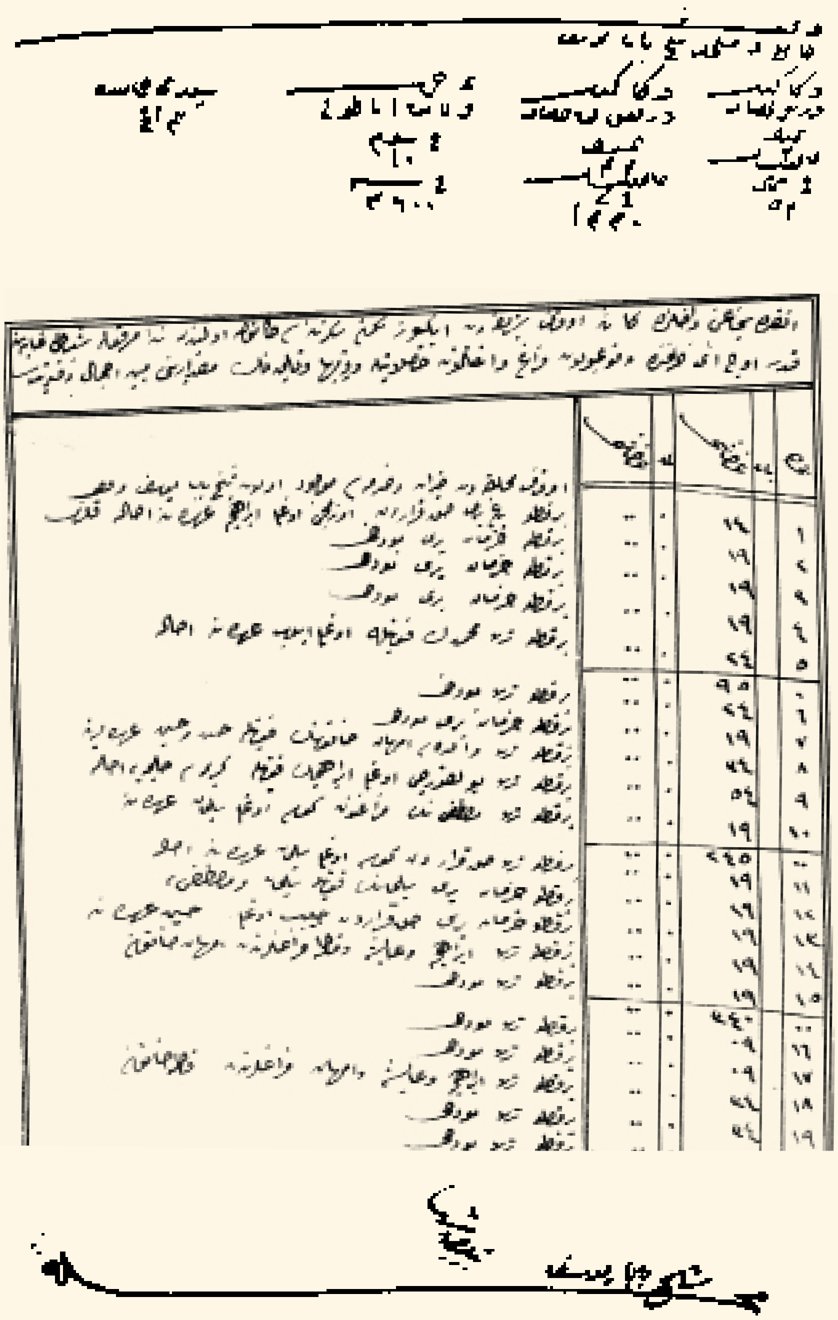

ûH\K %DED <XVXI &DPLL YDNI× NDYG×

rah sar'da b nâ düb ve mezbur Karah sar'da k rk k dükkân hdas eyleyüb b r dükkân mezbûr Karah sar'dak mesc d n mamet ç n ve k tabet ç n vakf eyleyüb ve b r dükkan dah z kr olan dekâkîn üzer ne câbî- evvel ne vakf eyleyüb, ve k rk dükkan dah mezkûr ca m de yevm be cüz' t lavet den k mesneler ç n vakf düb k cüz dah fahr- âlem Hazret- Resûl sallallâhu Teâlâ ve aleyh ve sellem rûh- erîf çün ve k cüz' kendü rûh çün ve b r cüz' dah val deyn ruhlar- çün okuna d yü ve merhum Sultân Bâyez d Han eskenehullâhu f gu ref 'l-cennât V lâyet- Anadolu harac ndan yevmî on akçe ta'yîn düb n ân- erîf erzânî buyurmu tevdî'nâme mûceb nce yevmî k akçe h tâbet ve üç akçe mâmet ve b r akçe te'zîn ve b r akçe kayy me ve k akçe dört nefer hafazaya ve nîm akçe meremmete ve rub' akçe hafîre ve rub' akçe dah ya na ta'yîn olunub ve dah Sefer h sar da küçük Hammam kurb nde ç nden su akar n sf dükkân Hac Pîrî nâm k mesne mezkûr cam n çerâ ya na vakf düb ve n sf dükkan

dah , k Dem rc ler ç nded r ve b r dükkân dah k Sarraçlar ç nde d r, mezkûr cam   n çerâ   ya na vakf olunub ve Seyd Hammam 'n-dan dah Kassâb Mahmûd nâm k mesne y rm dört akçede n m akçe mezkûr cam   n çera   ya na vakf eylem d r. Tevl yet h sbî neslen ba'de nesl n d yü art olunmu dur. Der defter- atîk."

Belgen n trankr be etmed m z alt k sm ndak kay a görül dü ü üzere Sarraçlar çar s nda 1 adet dükkân, Dem rc ler çar s nda yar m dükkân, Debbâ c lar çar s nda yar m dükkân, Karah sar'da (Karah sar- Na'llu) 42 dükkan (y ll k gel r 1440 akçe) olmak üzere, Seyd Hammam 'nda y rm dört akçede n m akçen n eyh Baba Yusuf vakf na vakfed ld görülmekted r. El-Masraf k s m nda se tevl yet n h sbî neslen ba'de nesl n (mütevell ler n zadegan ekl nde göreve gelece), h tabet görev n n günlük 2, imamet n 3, müezz n (te'zîn) n 1, kayy m n 1, haf z n 2, meremmetç n n yar m, h zîr n çeyrek, çera ya n n çeyrek bütçe ayr larak muhasebes n n yap ld görülmekted r[33].

7.$'%HIWHUL;Yk L +•GkYHQGLRJkU9D UDN %

Ta köprüzade'n n anlat m le
eyh Baba Yusuf S v(f)r h sarî Rahmetullah Teâlâ [34]

Bunlar dah Hac Bayram Sultan hazretler n n tar kalar na müntes p olup, onlar n meslek- sülûklar na g rm d . Baba Yusuf, d ndar ve er at ar ed nm , hak kat n ne oldu unu b len, ed p, büzürgvar, takva sah b b r k mse d . er at n adab n , tar kat n hududunu b len ve gözeten b r k mse d . Va'z ve Allah' hat rlatmakta gayretke d . O'nun güzel sözler ve etk l dualar vard . N ce k mseler n kat kalb n mum g b yumu ak hale get recek, onlara duygu dolu b r nsan olma hüv yet n ya atacak kadar tes rl b r k mse d . Merhum Sultan Beyaz t Han stanbul'da yapt rd Cam - er f tamamlan nca, lk Cum'as nda Pad ah kend s b zzat haz r olup, namaz k l nd ktan sonra, Baba Yusuf hazretler m nbere ç km , Pad ah huzurunda oldu u halde va'z ve nas ha e bulunmu tur. O'nun bu konu mas ndan halka büyük b r co ku ve tes r yay lm , nsanlar n kalpler ne son derece büyük b r tes r olmu tu. Bu s rada Cam 'n n d ndan onun konu malar n d nleyen kü ardan üç k mse h dayete gelerek, Baba Yusuf'un önüne gel p Müslüman oldular.

M sra':

B r hasâr- ân bud tab nda slam

Merhûm Pad ah bu olaydan dolay sev nerek, o kadar memnun oldu k , o yen Müslüman olanlara kend s bol m ktarda mal hsan e kten ba ka, vez rler ne em r vererek onlara da hads z n'amat yapt rd lar. Böylece o k mseler say s z mal ve melale sah p olup, eyh Baba Yusuf hazretler n n sohbet bereketler yle zeng n ve anl k mseler aras na g rd ler.

Mesnevî:

Zer u semî çönîn kerdend îsâr
K od çarh u zemîn bâlû gerân bâr
Bezîr bâr kâl- tecemmül
Nemânde gav u mâhî-ra tahammül

Merhûm Sultan Beyaz t, eyh Baba Yusuf hazretler ne muhabbet besleyerek, aralar nda babal k ve o ulluk akd n yapt ktan sonra, bütün beldeler n en de erl yer olan Ka'be-y erîfe'ye g decek olursan z, b z m le tekrar görü ünüz. Orada baz maslahat m z vard r, görüveres n z d ye b r söz s par e . Aralar nda bu ah t le me gerçekle t kten sonra eyh Baba Yusuf aslî memleket olan S vr h sar'a g . B r zaman sonra eyh Baba Yusuf hazretler ne rüya âlem nde b r gayb perdes n n arkas ndan Mekke- Mükerreme'de Hacerü'l-Esved' n yan nda b r k tap nazm etmes müjdelen d . Bunun üzer ne tem z b r n yetle hacca yönelece zaman tekrar stanbul'da Pad ah- Ma f retpenahla bulu maya g . Pad ah hazretler b r m ktar alt n ver p, "Bu ben m el m eme yle has l olmu helal mal md r. Bunu Türbe- Mutahhara'da olan kand ller n

ya na sarf eyleyes n. Ve dah sen n ümmet- pür-gammet nden Be yaz t adl b r günahkar, âs , köhnekâr (günahkâr olmal) b r kul sana selâm eyled . Dah cenâb- n 'me'l-meâb n n kand ller n n zeyt   ç n hed ye yoluyla gönderd   helal mal kabul etmek bab nda dua ve yakar ta bulundu" d yes n d ye m nnet eyled .

 eyh hazretler de bu söze muvafakat ederek, büyük b r gayretle yer ne get rmeye çal t . Baba Yusuf hazretler Ka'be-   er-fe'de b r y l kald . Hacerü'l-Esved' n yan nda tel f ve tasn f e kend s ne mülhem olan k tab   günyüzüne ç kard . Bundan evvel nazma kad r olmay p,   r yazmakta el yok ken bu   lham n   lkas yla nazma da el a . Âyetler n bât n nda yaz lm   olan anlamlar kend s nce b l nen ve   lmen   lham   le onun   lm ne dü enler yazarak, tel f e . Kend s nden önce b lgeler n akl na gelmem   olan hususlar bu k taba derceyled .

K t'a:

Ey nüsah g rdkâh- beyân-kerden- suhen
Lafz- latîf azeb-revân- tu âb-ra
Te vîr-dâd ez ser 'câzd r zuhur
Manî- b kr vâz h- tu âf tab-ra

Manzumey   yazmak oldukça zor   ken, Baba Yusuf hazretler   ç n bunu yazmak b zn llah kolay olmu tur. Daha sonra Med ne-Münevvere'ye var p, esk   çullar g y p, el ne ard na ba lay p, kubbe-   erîfeye kar   yüzü üzere sürünerek, a laya a laya tazarru' hal nde dualar ederek, efaat d le nde bulundu. Kubbe-   erîfe'n n d ar s nda korunan, görünürde bulunan k ymetl   b r asa vard . Türbe-   Mutahhara h zmetl ler   onu el üzer nde tutarlard . Rüya âlem nde Hz. Resulullah'tan   eyh'e   aret olunmas yla asay   üç parça eyley p, b r parças n D yar-   Rûm (Anadolu)'da Bursa'da Em r Sultan hazretler n n türbeler nde b r parças n Hac Bayram Sultan' n Ankara'da olan türbeler nde, b r parças n da b r ba ka eyh n türbes ne koymas   stend . Bu üçüncü k msen n k m oldu unu râv   (r vayet eden) unu u u   ç n bunun yer burada bel r   -t lmed . Baba Yusuf hazretler bel rt len   aret üzere asay   almak stey nce Türbe- Mutahhara h zmetl ler n n ba   gelerek, kend s-ne de bu hususta   are e bulunuldu unu b ld rerek, O'nun asay   almas na z n verd . Daha sonra eyh Baba Yusuf hazretler o asa le vatan na dönerek, memur oldu u görev yer ne get rd .

***

Baba Yusuf hazretler Sultan Sel m (Yavuz) Han hazretler n n tahta geç ler n n ba lang ç y llar nda vefat e   ve cenazes   stan-bul'da Ebu Eyyub Ensarî'n n türbes c var na defnolundu.

 eyh Baba Yusuf S vr h sârî memleket n seven b r b lge n sand r. S vr h sâr'a özel b r sevg h ss   le ba l d r. S vr h sar' kend d l yle aslî vatan olarak tar f e   ve memleket n çok sevd   u d zeler nden anla lmaktad r:

Üçünc vech budur k vatandur
K ye s dk nedür hubb- vatandur
Buyurm dur hadîs sultân- kümmel
Vatan hubb çun o zât- ekmel
Hadîs görüben düp tefa un
Anunçun bunda b z k lduk tava un [35].

Mehmet Süreyyâ'n n anlat m le Baba Yusuf S vr h sarî

Mehmet Süreyyâ'n n S c ll- Osmanî ad yla yay nlanm oldu u hal tercemeler n n ç nde bulunan Baba Yusuf anlat m nda O'nun 1513 y l nda vefat e yazmakla b rl kte k tabes ne göre O, 1512'de vefat etm olmal d r. Öte yandan vefat y l olan 918 h cr y l n n sadece son 2-2,5 ay 1513 y l na rastgelmekted r. Mehmet Süreyyâ'n n anlat m öyled r:

"Baba Yusuf S vr h sarl d r. Hac Bayram- Velî tarîkat ndend . II. Bayez d Cam 'n yap nca, orada lk Cuma günü huzur-humâyûnlar nda vaaz eyled . Etk l konu mas ndan dolay üç Hr st yan Müslüman olunca Pad ah n'âm buyurup hacca g dece nde kend s ne gelmes n fermân buyurmu tur. O da emr îfâ eyled kde, b r m ktar alt n ç kar p, Bu ben m el m eme yle has l olmu b r helâl mald r. Bunu Ravza-y Mutahhara'dak kand ller n süslenmes ne sarfeyleyes n. Bayez d adl , günahkâr ve âsî ve suçlu selâm eyled ve kand ller n z ynet ç n hed ye yoluyla gönderd helâl mal kabul buyurmak bâb nda tazarru' eyled d yes n d ye fade buyurdular. eyh, hacc ve görev yer ne get rd kten sonra b r y l orada kald ve nazmen Hacer- Esved'e b r k tap yazd k , evvelden nazma kt dar yoktu. Dönü te manevî aret le Kubbe- Saâdet har c ndek asây ald . Üç parça ederek b r parças n Em r Sultan ve b r parças n Ankara'dak Hac Bayram- Velî ve b r parças n da ba ka b r eyh türbes ne koydu. 919 (1513)'te stanbul'da vefat ed p, Eyüp'te türbe kap s avlusunun ard nda defned ld .[36]"

Bursal Mehmet Tâh r' n d l nden
eyh Baba Yusuf S vr h sarî

"Mazanne- k ramdan (Erenlerden kabul ed len) ve Ak emsedd n hülefâs ndan b r zat olup "ruhuna rahmet" terkîb n n delâlet H. 917'de (M.1511-12) stanbul'da vefat ederek, Eyub Sultan türbe- erîfes kap s havl s n n kar s na defned ld . Hacc- er fden avdet nde bâ- aret- manev ye kubbe- saâdet har c ndek asâ-y er f alarak üç parça düb b r k t'as n Eyub Sultan, b r k t'as n Em r Sultan, b r k t'as n Hac Bayram- Velî türbeler ne vaz' eyled menkuldür. Sunûhât- Rabbân ye le "Hacerü'l-Esved" nezd nde n âd eyled kler manzume- âr fâneler âyân- mütalaad r.[37]"

Bursal Mehmet Tah r' n burada asa le verd b lg de b r farkl l k olarak asân n üçüncü parças n n "Eyub Sultan"da oldu u bu-

ûH\K %DED <XVXI 6LYUL+LVkU
D J H V

0HKPHW 6ÈUH\\Ã 6LFLOO L 2V
PDQ+vD]1 $NEDÞ\DOUW•U
%DNDLQOLVLQW•×UùNK(LN\RI QRPLN
YH7ROSOXP7DULK9DNIÕ I×2-UQ×Q
WD<N\×úQV×WDQEXO&O
V

%XUVHO0HKPHW7DKLU2VPDQO×
0•HOOLÁHúLVWLDQ0EXL,,
EDD L ÇPLUH +

rada b ld r lmekted r. Ayr ca eyh Baba Yusuf'un vefat tar h n de 1511'e kadar götürerek "ruhuna rahmet" yaz n n ebced le h cr 917 yan m lad 1511-12 tar h n bulmu tur. O, r yazma olay n da d er kaynaklara ve "Mevhûb- Mahbûb"tak b lg lere uygun olarak zah etmekted r.

Sonuç

Baba Yusuf S vr h sârî Osmanl Devlet 'n n speten ht aml döneme do ru kavu tu u b r zamanda Fat h Sultan Mehmet ve II. Beyaz t g b öneml Osmanl pad ahlar n n zaman nda ya am , Onlar n dönem n tems l eden b r k s m eserlerde sm nden bahsed lm t r. O'nun Anadolu erenler n n Osmanl dönem nde art k yen b r ekolü say lan Bayramîl k koluna müntes p oldu u b l n mekted r. Bu ves leyle O'nu Hac Bayram- Velî ve Ak emsedd n' n anlat lar yla kar la t rd m zda b lgeler ve "â klar" s n f n n t - yakl b r tems lc s oldu u anla lmaktad r.

Bu k ben b lmez düm bu b r aceb sevdây m
B r zerres ay u güne b r katres deryây m [38]

Baba Yusuf S vr h sarî'n n "K tab- Mevhûb- Mahbûb" adl eser nde Ca'fer- Tayyar, Sahabe Abdülvehhab, Hac Bayram- Vel , Yunus Emre'n n mezar n n neres oldu u le lg l kanaat bel r görülür. Bugün tar h belgeler ne göre de Esk eh r s n rlar ç nde veya kom usu olan bölgelerde bu b lge erenler n kab rler bulunmaktad r [39].

Vechün dördünc s budur k yyâr
Bu eh( )rde yatur Ca'fer- Tayyâr
Resülün amm s vü yolda dur
Al Hazretler nün karde dür [40]
……
Budur alt nc vech ko tmeg l hâb
Bu eh( )rde yatur eyh Abdülvehhab
Sahabenün fak h ü evrâ dur
Sehâ ehl vü emced e câ dur
Selam olsun anun ruh na her bâr
Hüda ruh n tsün gark- envâr
Y d nc vech budur b r n ce kümmel
Vel ler her b r b r zât- ekmel
Olurlarm müdâm pür-mest- hâlât
düp gark anlar envâr- sübhât
Az zlerm hususa Yunus Emre
derm zühd ü uzlet uyup emre
Bu y rdedür bu zümrenün mezâr
Mü erref eylem lerdür d yâr [41].

$EG•ONHGLUL %DED \ UDPv+RUDVDQ·× $QDGROX·\D $QDGROX·\X %DONDQODUD %DùOD\ 0kQk gQGHUL +DF× %D\UDP × 9HOL $QNDUD Nü%HOH GL\H\L× $QNDUD V

$KPHW .DUDWDú <HWLúWLUHQ ùHKLU ú OJ LOL \HULOHU 2VPDQJD]L -hQLYHUVLWHVL 6RV \DO %LOLPOHU 'HUJLVL +D]LUDQ V

ûH\K %DED <XVXI 6LYULKLVkUv D J H V

ûH\K %DED <XVXI 6LYULKLVkUv D J H

ûH\K %DED <XVXI 6LYULKLVDUL·QLQ (\•E .DEULVWDQ×·QGD EXOXQDQ PH]DU× úVWDQEXO

de yap lan b r mare r. Pad ah n vez r bu b na ve n aat n sah b Mustafa Pa a'd r. Ona övgü ve ululuk k smet olmu tur. Bu yap n n tar h "hayr hsânen" (930/1523)[1]. K tabeden Mustafa Pa a'n n vez r oldu u anla lmaktad r.

Ba ar l b r devlet adam , y b r asker olarak tan nan Çoban Mustafa Pa a, dönem ndek saray entr kalar na kar mayan ve dev rmeler ç nde de ba l l le d kkat çeken b r k l e sah pt r. Yayg n kabul ed len b r görü e göre, Yavuz Sultan Sel m' n k zlar n dan b r yle, büyük b r ht malle Sultanzâde Sultan Han m Sultan (ehzade Sultan) le evlenm t r.

Gaz Mel k Mustafa Pa a, darec l yan nda da çok say da vak f eserler n a e rerek Osmanl co rafyas n n enlenmes ne h z met etm t r. Bu vak f eserler n en öneml ler Gebze Çoban Mustafa Pa a Küll yes le Esk eh r Gaz Mel k Mustafa Pa a Küll yes 'd r. Günümüzde Bulgar stan'da bulunan ve "C sr- Mustafa Pa a" ad yla b l nen köprüyü yapt rm , zaman ç nde burada "C sr- Mustafa Pa a" (yen ad Sv lengrad) kasabas kurulur. D er öneml vak f eserler unlard r: Ed rne-Sö ütlüdere'de b r köprü; Rodos, Sey d gaz , Galata ve Bo azkesen'de s byan mektebler , Ed rne'de han ve k hamam, S l stre ve Prevad 'de b rer hamam, Sv lengrad'da köprü le Üsküp'te cam ve maret. Esk eh r Çoban Mustafa Pa a Cam n a k tabes nde "..onun [Kanun 'n n] vez r , mülkünün d rayetl yönet c s , dönem n âsaf ve zaman n yüce k s Mevlânâ Mustafa Pa a…"[2] fadeler yaz lm t r.

Mustafa Pa a, bân s oldu u eserler ç n Anadolu ve Rumelî'de, stanbul, Ed rne, Gebze ve Selan k ba ta olmak üzere, Yalova, z m t, Balat, Esk eh r, F l be, Pravad , T rhala, Tek rda ve Ç rmen le Arnavutluk'un çe tl yöreler nde gayr- menkul ve menkuller vakfeder. Ekonom k gücünü Sultan II. Bayez d, Yavuz Sultan Sel m ve Kanun Süleyman taraf ndan kend s ne ve e ç n yap lan zeng n teml klere borçlu olan Pa a, her eser ç n zeng n vak ar tes s etm t r. Ayr ca Mustafa Pa a, Gebze'dek küll yes n n kütüphanes ne 165 c lt k tap vakfetm ve 4 c lt k tab da Esk eh r-Somac k Ç ftl 'nde bulunmas n art ko mu tur.[3]

541 Mumaral Sultanönü Sanca Evkâf Defter 'nde Mevlânâ Mustafa Pa a vakf n n mülkler öyled r:[4]

Mülk- Hazret Mustafa Pa a -yesserallahu mâ ye â'-
Mezraa- To uz pek tab - Karaca eh r.
Mezraa- To uz [Dokuz] pek tab - mezbûr [Karaca eh r].
Çay r, der karye- ne-k r.
Mezraa- Câ V rân , der karye- Öküz V rân ve Ham d [Cem d] Çây r .

Mezkûr mezraa- To uz pek ve mezraa- Câ V rân , der karye- ve mezra- Öküz V rân ve Cem d Çây r ve karye- ne-k r kar

)DWLK HUULĆ VRQ X EDQXV WDUDIDOO\HVL %2$ PÛQ H EL ŞD N ODU 'HUJLVL $QNDUD V
1L]D P $NUDQ JHÜLH WDEHOHUL (VNLüHKLU
)DWLK HUULĆ VRQ X EDQXV WDUDIDOO\HVL %2$ PÛQ H EL ŞD N ODUJ $QNDUD <XVXI DOD RLP X VLWD I3DüD 7 9 $HPQ LFH ´&LOUX VW DIDOL 7 9 $ 9*0$ UüLYL XPDGHO WHULQD\DH V×UDGD ND\×WO× WDUDNÑOL\H QLQ \HQL KDUÁHUH oHYLULVL
7.*0$ YN'HI WHRUL Y

dREDQ 0XVWDID 3DüD &DPLL 2GXQSD]DU× (VNLüHKLU

yes nde olan çây r sab k merhûm Karagöz Pa a s pah den yüz y r- m akce mukata'a le alub Kütahya da evkâf mâret ne vakfeylem . Sonra S nan nam mütevell s le mu arun leyh Mustafa Pa â haz- retler baz mülkler yle st bdâl düb maktû' olan yüz y rm akces ne ma'kûl olub karye- mezbûre le z krolan çay rlar cem ' hudud le ve evvelg nde olan e câr s nurlar ve tevâ k ve levâh k ve terâ k ve merâ k ve gallat vesa r mütevecc hât ve mahsûlat b l-cümle kâ e- er' yye ve âmme- rusûmu örf yes yle sultân m z halledal- lahu mulkehu hazretler sene seb'a ve semân Muharremü'l-harâ m n n y rm be nc gününde mü arun leyh Pa â hazretler ne tef- v z- temlîk k lub....

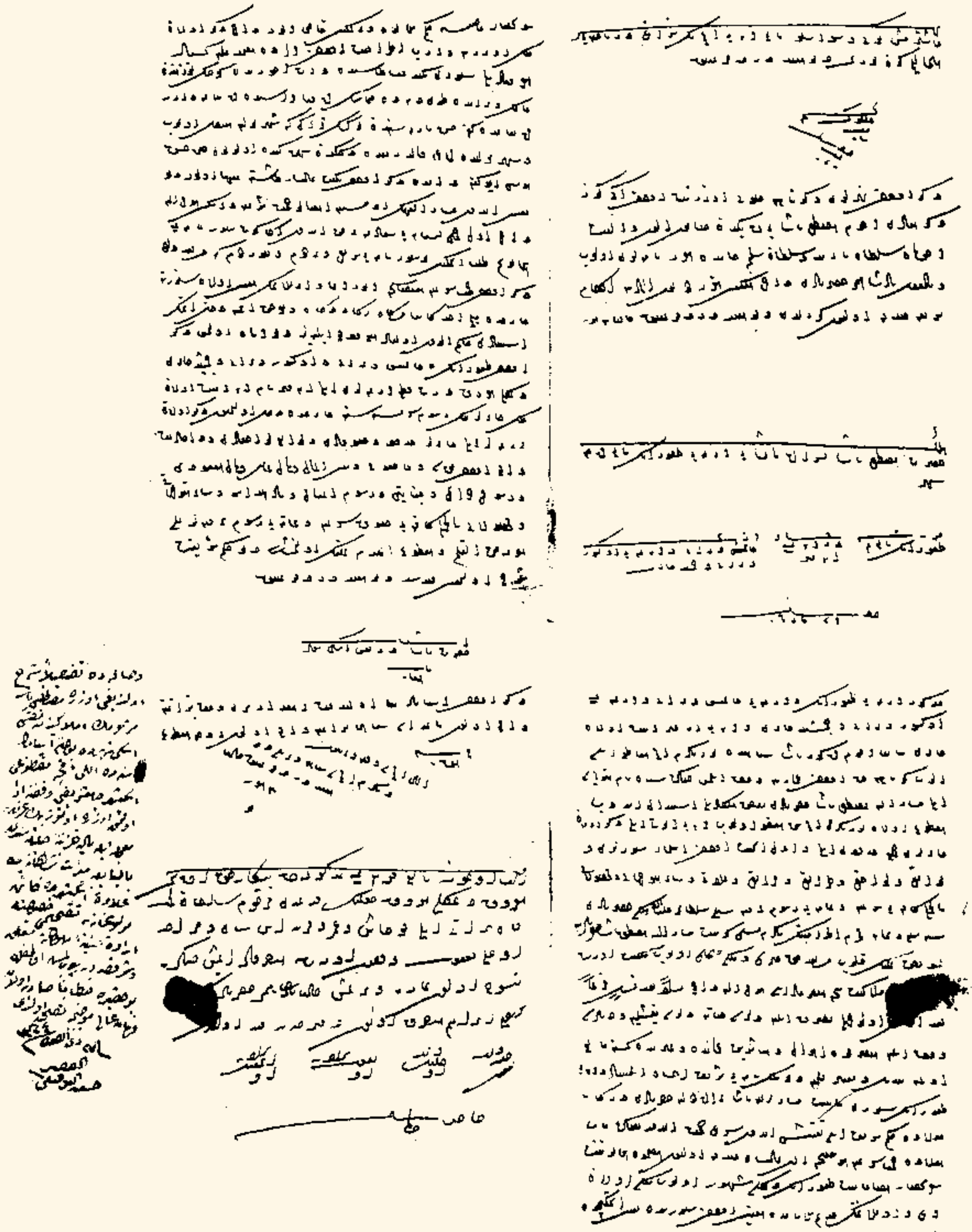
1530 tar hl tahr r defter nde Mustafa Pa a Vakf 'n n y ll k ge- l r dü üktür:

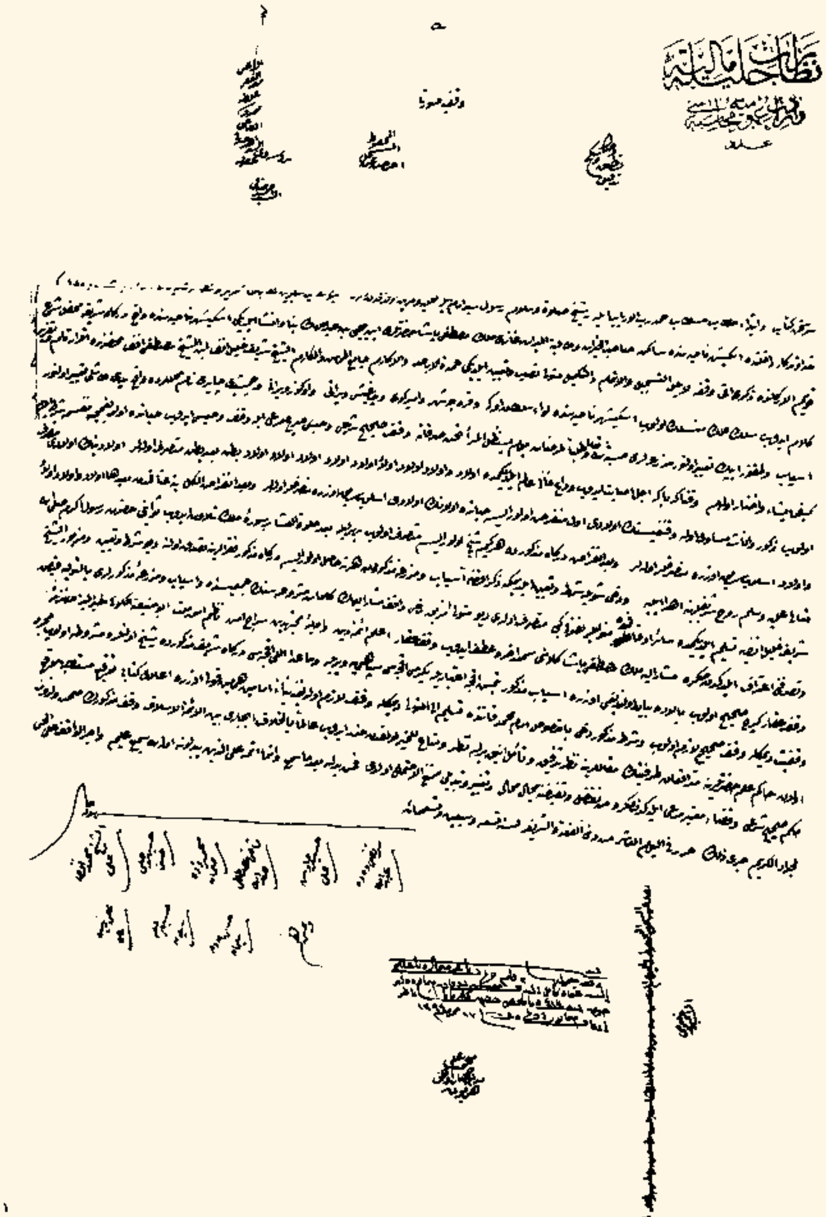
"Vakf- mâret- merhûm Mustafa Pa a; mezrea 1, çay r 2 k t'a, has l 120 [akce].[5] Y ne ayn defterde Karaca eh r' n yakla k be - yüz nüfuslu, pazar olan, Mustafa Pa a maret ve cam bulunan b r kasaba oldu u z kred l r:

Nefs- Karaca eh r: Pazar durur. md vakf olan merhûm Mustafa Pa a'n n mâret ve cam 's vard r kasabad r der tasarruf Kas m Be b. ehsuvâr Be Zü'l-kadrî. Hane 81, berât 17, muhass l[6] 1.

1XPDUDOD×V9EEHkL \HW L $QDGROX , V

1XPDUDOD×V9EEHkL \HW L $QDGROX , V

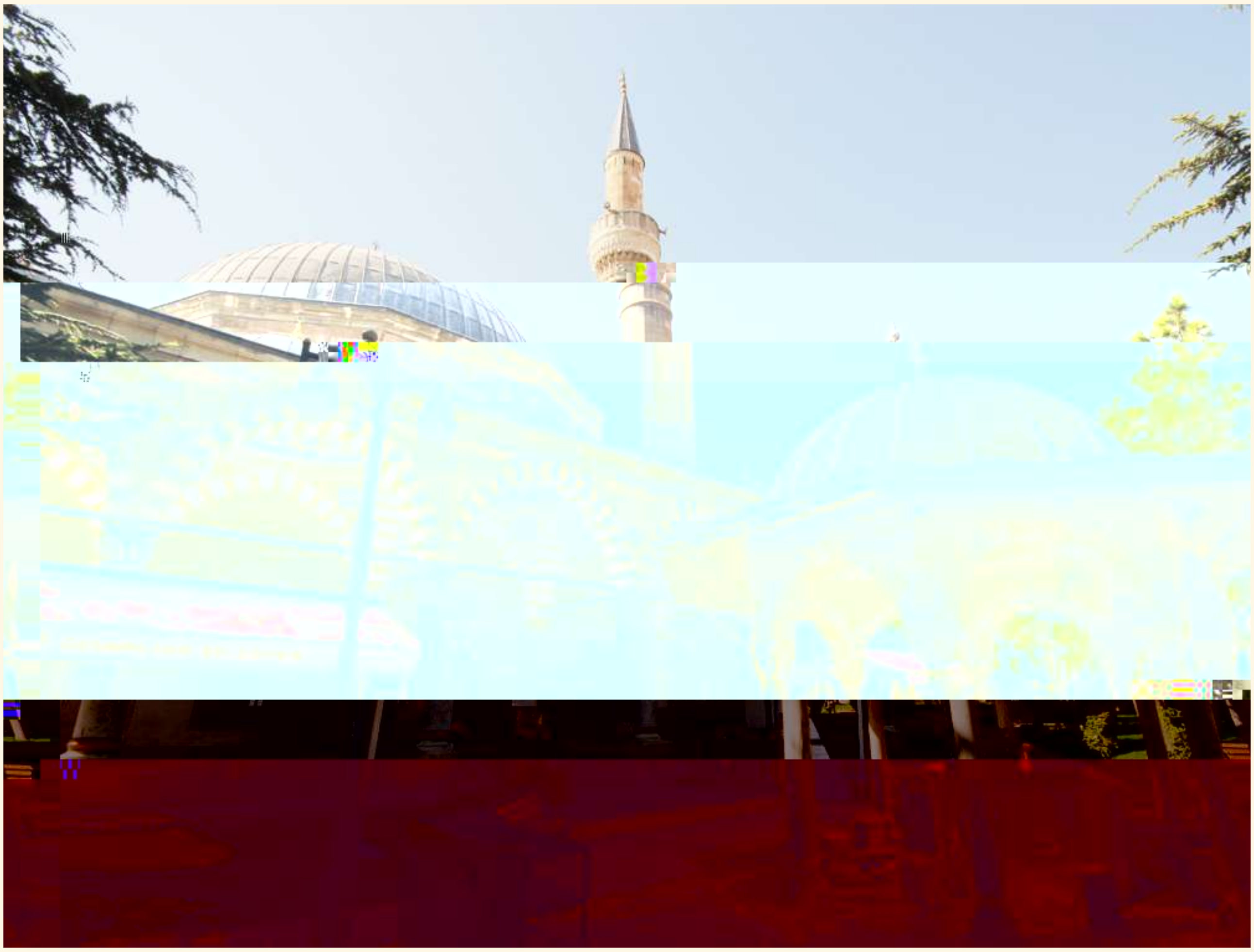

6XOWDQ|Q• 6DQFDù× (YNkI 'HIWHUL·QGH dREDQ 0XVWDID 3DüD YDNÀ\H VXUHWL NDÌ\G× 7.*0$ QXPDUDO× (YNkI 'HIWHUL

ESK EH R KUR UNLU KÜLL YES

Esk eh r Odunpazar lçes Pa a Mahalles 'nde bulunan Çoban Mustafa Pa a Küll yes , cam kubbeler n n kur unla kapl olmas ndan dolay zaman ç nde “Kur unlu Cam ” ad yla da an l r. Günümüzde mevcut küll yeye a t yap lar unlard r: Cam , ad r-van, hangâh/zâv ye (medrese), tal mhane, harem, mâret, k ker vansaray ve Mevlevî hamu an .

Çoban Mustafa Pa a Küll yes 'n n m mar n n Acem Al oldu u kanaat hak md r. Devr n n ba m mar olan Acem Al (v. 944/1537-38) b l nd kadar yla S nan'dan önce b r süre ba m marl k görev nde bulunmu , 1537-38'de vefat üzer ne bu göreve S nan atanm t r. stanbul-Yen kap Mevlevîhanes c var nda, M mar Al

dREDQ 0XVWDID 3DúD &DPLL
2GXQSD]DUx (VNLúHKLU

ad yla an lan cam n n haz res ne defned len m mar n ad yla an-lan b r de mahalle mevcu ur. Sultan I. Sel m'n Çald ran Sefer (1514) dönü ünde yan nda get rd dd a ed len M mar Al , Azer ve Es r olmas ndan dolay Osmanl m marl k tar h nde "Acem", ya da "Es r" lâkablar yla tan nm t r. Ad vakf yeler nde "Abdülker m o lu Alâedd n Al Bey" sekl nde geçmekted r. Ba m marl döne-m nde n a e tahm n ed len eserler: Esk eh r Çoban Mustafa Pa a (Kur unlu) Küll yes (1525); Saraybosna Hüsrev Pa a Küll yes ve Gebze Çoban Mustafa Pa a Küll yes[7].

ad rvan

Küll yen n kuzey nde bulunan merd venl avlu kap s ndan g-r l nce zar f ve baklaval ba l a sah p sek z mermer sütunun des-tekled gen saçakl b r küçük kubbeyle örtülüdür. ad rvan n 1960'l y llarda yap ld r vayet ed l r.[8]

Cam

Çoban Mustafa Pa a Cam , kesme ta malzemeyle n a ed-l m , kare planl ve tek kubbel b r yap d r. Cam n n kuzey nde be b r ml son cemaat yer vard r. Bu bölüm, cam k tles nden k yana ta r lm olup, mukarnasl ba l kl alt mermer sütunun ta d

)DWLKHUUDVJRPùOX
.DVáQFHXUüXQQQXL\H
VLµ 7'9ú$ F

dREDQ 0XVWDID 3DüD &DPLL 2GXQSD]DU× (VNLüHKLU

s vr kemer üstünde pandand erle geç ler sa lanan kubbeler - le örtülmü tür. Kemerler, beyaz ve k rm z renkl kemer ta lar n n atlamal olarak d z lmes yle olu turulmu tur. Sütun b lez kler nde baz z yaretç ler n s mler yaz l d r.[9]

Bu ehre Mustafa Çavu le geld m. Sene 1012 [1603-1604].

Sen ben yârabb kemâl h rsla aç düb nâmerde muhtâc eyle me. Sene 1012. Derbeder gezd rme gel b fâ de. "Rabbenâ enz l-aley nâ mâ de"[10] Ketebetü'l fakîr Osman Kas mpa al .

Son cemaat yer n n ortas ndak cümle kap s haf f çe çek lm olup bas k kemerl d r.[11] Cam n n tek erefel m nares kuzeybat kö es nde bulunmaktad r.

Son cemaat yer n n kubbe ç nde kalem süslemeler görülür. Tac kap n n sa nda ve solunda k er pencere vard r. Bas k kemer l tac kap kanatlar ah ap ve özgündür. Kemer n üstünde, d kdört- gen al nl kta üç sat rl k Arapça n a k tabes nde u bare yaz l d r:

Kümm let hâz h 'l- mâretü'l-mübâreketü fî devlet mel k 'l-asr ve'l-evân Süleymânü'l-vakt ve'z-zemân. / Dâme mülkehû muhalle den ve müceddeden se'adehû b tevfîk llâh l -vezîr hî ve müdebb ru mülk h nasîrun ve âsafu'd-dehr / ve azîmu'l-asr Mevlânâ Mustafa

1L]DP$HUWVO(WDQLüHWKDUE H OHUL V

5DEEEL P]JH|NWEHLVQRIUD LQGLU 0kLGH VXUHVL D\HW

.DV×P úQFH DJP V

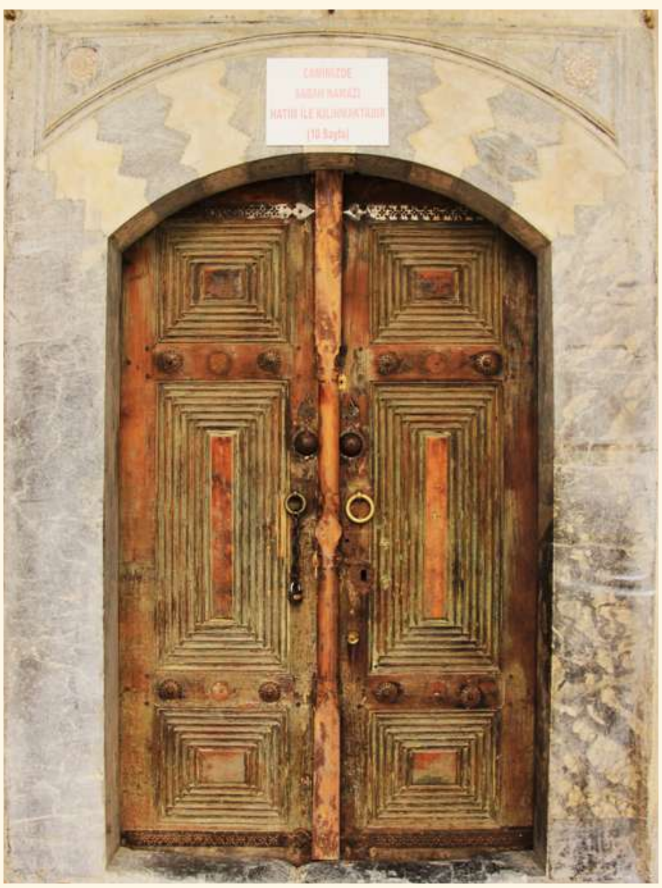

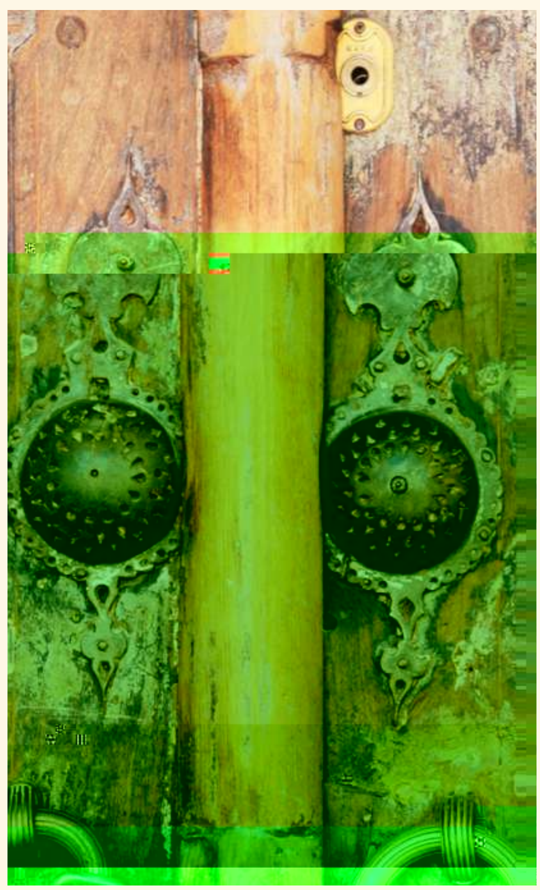
dREDQ 0XVWDID 3DüD &DPLL LQüD NLWDEHVL

Pa a dâme se'adehû hasbeten l llâh 'l-hamîd. Ve câe târîhun 'm nnî hayrun cedîd [Ebced hesab na göre H.931].

K taben n anlam : Bu mübarek yap , övülmeye lây k olan Yüce Allah' n r zas ç n, asr n ve devr n mel k , vakt n ve zaman n Süleymân' -Allah onun devlet n ebed ve sürekl k ls n, yard mlar yla mutlulu unu art rs n- ve onun vez r , mülkünün d rayetl yönet c s , dönem n Âsaf' ve zaman n yüce k s Mevlânâ Mustafa Pa a -Allah onun mutlulu unu dâ m k ls n- zaman nda tamamland . Ve tar h geld ; benden yen b r hay r. [M.1524-1525][15]

dREDQ 0XVWDID 3DüD &DPLL JLULü NDS×V×

6RQ FHPDDW \HUL NXEEH NDOHP LüOHUL YH KDULP

0LQEHU YH PLKUDE× LOH NDG×QODU PDKIHO

6×E\DQ 0HNWHEL ELQDV×
2GXQSD]DU× (VNLüHKLU

S byan Mekteb

Cam n n do usunda bulunan S byan Mekteb , günümüzde kütüphane olarak kullan lmaktad r. Kuzey cephede üç yöne k- er kemerle aç lan revak vard r. Revak n kö es nde "L" b ç m nde b rer ayak, bu k ayak ve ayaklarla güney duvar ndak p lastrlar aras nda yekpâre b rer sütun bulunmaktad r. Dev rme olan sü-tunlar n ta d ba l klar B zans dönem ne a r. Revakl mekân n üstü pandant erle geç sa lanan sek zgen kasnakl b r kubbeyle örtülmü tür. Bas k kemerl b r kap dan kapal mekâna geç lmekte olup, buras da d l ml tromplarla geç sa lanm sek zgen kas-nakl b r kubbeyle örtülüdür. Mekân, duvarlarda aç lan üç d k-dörtgen ve kasnakla aç lan k s vr kemerl pencere le ayd nlat-l maktad r. Bat duvar ndak pencerenin güney nde bu k sm n k nc kap s yer almaktad r. Mekâna gen b r s vr kemerle aç lan küçük bölümün üzer ortada ayd nl k fenerl b r kubbe, yanlarda s vr be k tonozlarla örtülmü tür. B nan n güneybat kö es nde be k tonozla örtülü k bölümden olu an helâ vard r. [14]

6×E\DQ 0HNWHEL ELQDV×
2GXQSD]DU× (VNLüHKLU

.DV×P úQFH DJP V

Medrese (Han kâh/Mevlevî As tanes)

Küll yen n güneydo u kö es nde “L” meydana get recek b ç m de yerle t r lm olan zâv yen n kodu cam ye göre yüksekt r. G r bat ya do ru uzanan kolun ortalar nda bulunmaktad r. Oval ba samaklarla ula lan k s m mey ll ah ap çat yla örtülü revakt r. Revak n ger s nde dershane oldu u dü ünülen, pandant er n ta d tek kubbe le örtülü ve revaka gen çe b r kemerle aç lan mekân yer almaktad r. Bu mekân do u, bat ve güney duvarlar n dak d kdörtgen b rer pencereden k almaktad r. “L” ekl ndek revak n kuzeye gelen ucu kapal , bat ya bakan taraf se b r kap yla avlunun güney kap s basamaklar na aç lmaktad r. Revaka bas k kemerl b rer kap ve küçük pencereyle aç lan hücrelerde ocak, dolab ve güneye bakan küçük pencereler vard r. Üzerler b rer s vr be k tonozla örtülmü tür. Zâv yen n sadece güneydo u kö es n dek hücreye dehl z b ç m nde b r kap dan geç l r. Bu hücre çapraz tonozla kapat lm t r. Zâv yen n bütün üst örtüsü kur unla kap lanm t r.[15] Kesme ta , moloz ta ve tu la le n a ed len b na, günümüzde Lületa Müzes olarak kullan l yor.

Tabhane (M saf rhane)

Avlunun güneye aç lan kap s yla bat dak yemekhane aras nda k b na, m saf rhane olarak tan mlanmaktad r. Yap , zâv yen n koduna paralel olarak yüksek tutulmu tur. B nan n önünde k yandan basamakla ç k lan b r sundurma ve k ucu kapal revak bulunmak-

7DEKDQH ELQDV× 2GXQSD]DU× (VNLüHKLU

tad r. On ta y c yla desteklenen sundurma ve revak, ah ap mey ll b r çat yla örtülmü tür. Yap da dört oda vard r. Bu odalar, bas k ke - merl b rer kap ve küçük d kdörtgen pencereyle revaka aç l r. Her b r nde b rer ocak ve oca n k yan nda b rer küçük dolap yer al r. Üst örtüde pandant er n destekled sek zgen kasna a oturan kubbeler ve revak d tan kur unla kaplanm t r. Malzeme olarak düzgün kesme ta ve tu la kullan lm t r. [16] Bu mekan n Mevlev ha-ne'n n harem k sm olarak kullan ld da ler sürülür.

úPDUHW ELQDV× 2GXQSD]DU× (VNLüHKLU

.DV×P úQFH DJP V

0HGUHVH ELQDV× 2GXQSD]DU× (VNLüHKLU

maret (Yemekhane)

Mutfa n hemen kar s nda bulunan yap n n yemekhane ol-mas ht mal yüksekt r. Avlunun güneybat kö es ndek b nan n g r avlu bat kap s n n güney taraf ndad r. Haf f çerlek s vr ke-merl b r n n bel rled kap n n bas k kemerl g r nden hole ge-ç l r. S vr be k tonozla örtülü holün k yan nda b rer d kdörtgen pencere vard r. Holden bas k kemerl kap yla as l mekâna ula l r. Der nlemes ne d kdörtgen planl düzenlenen mekân, do u ve bat duvarlar nda s metr k olmayan k er d kdörtgen, güney duvar n-da da daha yukar da aç lm k mazgal pencereyle ayd nlat l r. Bel rl aral klarla üç s vr kemerle desteklenen üst örtüsü, s vr be k tonozludur ve d tan kur unla kaplanm t r. n as nda düzgün kesme ta , moloz ta ve tu la kullan lm t r.

A ev (Mutfak)

Yemekhanen n hemen kar s nda bulunan yap ya, bas k ke-merl yal n b r kap dan g r l r. Mekân n zem n a a da tutulmu olup, üçer d kdörtgen ve mazgal pencerelerle ayd nlan r. Kuzey duvar nda k adet dolap vard r. Bat duvar n n güney taraf nda-k n n su ht yac na cevap veren küçük b r çe me oldu u dü ü-nülmekted r. Bu bölüm, pandant erle geç sa lanan yüksek se-k zgen kasna a oturan tek kubbe le örtülmü tür. Kubbe d tan

úPDUHW ELQDV× 2GXQSD]DU× (VNLüHKLU

Mevlevî Hamu an

Küll yen n güneydo u kö es nde Esk eh r Mevlev hanes ’nde post-n n olarak görev yapan Çürüko lu Hüsey n Efend , Hasan Hüsnü Dede, emsedd n Dede ve o ullar ehabedd n, Kemaledd n ve Alâadd n Efend ler, Hüsnü Dede’n n k z Ay e Hatun’un mezar lar bulunmaktad r. [18]

0HYOHYL KDPXüDQ× 2GXQSD]DU× (VNLüHKLU

'DKHPEHULDUO+•VHLQ $GDO×RùOX 1LU]VDOPDHQWLQ (VNLüHKLU0HYOHYvKDQHVL üHKLU

ba lat r. Bu maksatla Seyd eh r ve Bey eh r tara ar nda Del lâhî, Konya'da Rum Mehmed, Afyonkarah sar'da Baba Ömer, Ayd n'da K nal o lu, Esk eh r ve nönü'de Kör Al ve sk l p'te Köse âban ad lar ndak zorbalar türer. K sacas Hüsrev Pa a'n n azl Anadolu'yu yen den anar n n e ne get r r. Âs ler stanbul'da toplan r ve sadrazam Hâf z Ahmed Pa a le eyhül slâm Yahyâ Efend ve Ba defterdar Mustafa Pa a'n n da dah l oldu u on yed k n n kend ler ne tesl m n sterler. Sultan IV. Murad ba lang çta d rend yse de saray n ç kap s na kadar gelen zorbalar kar s nda boyun e mek zorunda kal r ve Hâf z Ahmed Pa a'y âs lere tesl m eder. Hâf z Ahmed Pa a'y pad ah n gözler önünde parçalayan zorbalar, Receb Pa a'y sadârete tay n e rd ler (10 ubat 1632).

Karga al klardan Hüsrev Pa a'y sorumlu tutan Sultan IV. Mu rad, D yarbek r beylerbey Murtaza Pa a'y Hüsrev Pa a'y dam et mekle görevlend r r. Murtaza Pa a asker yle Tokat'a g der ve Hüsrev Pa a'ya pad ah ferman n gönder r. Hüsrev Pa a emr okur ve namaz n k ld ktan sonra boynunu cellâtlar n kemend ne tesl m eder. dam edildi ine del l olmak üzere kes k ba stanbul'a gönde r l r (11 Mart 1632).

Ça da kaynaklarda asker üzerinde büyük nüfuza sahip, do rulukla tan nm , muktedir bir vezir olmakla birlikte çok sert tabiatl , ma rur, asabi, etraf na kar k r c davran larda bulun an b r ahs ye r. [1]

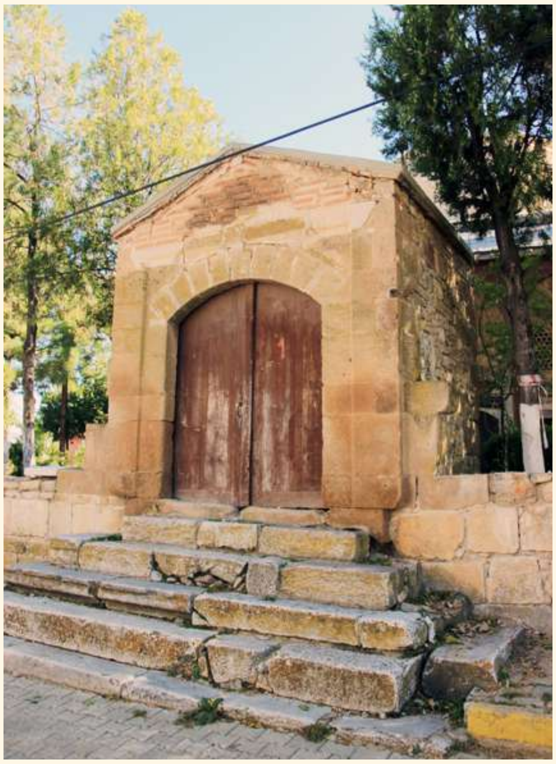
Hüsrev Pa a, Topçular Kât b 'ne göre Ba dat Sefer 'ne g der ken Bardakl (Bardakç l) köyü yak n nda ve Cedîd Han menz l nde kervansaray, m saf rhaneler, çe meler ve cam yapt rm t r. [2]

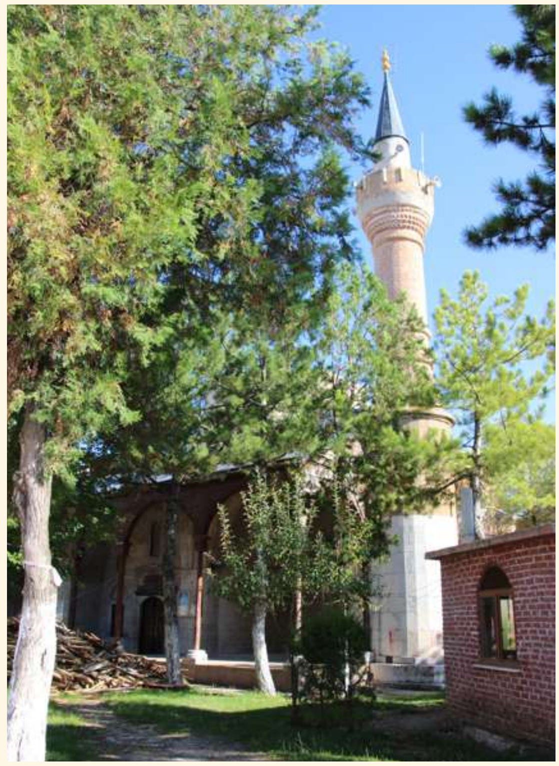
Hüsrev Pa a, Ba dat Sefer 'ne g derken güzergâh üzer nde bu lunan "Ulu K se" köyünde cam , hamam ve kervansaray yapt rm , daha sonra buras "Hüsrev Pa a Han " köyü olarak an lmaya ba lar. Hüsrev Pa a Küll yes 'nden günümüze sadece cam ve hamam ula ab lm t r. Kervansaray tamamen yok olmu tur.

Hüsrev Pa a Vakf

Vak ar Genel Müdürlü ü Ar v 'nde bulunan Hüsrev Pa a'ya a t 25 Ramazan 1040 (27 N san 1631) tar hl vakf yede [3] Karah sâr-Sâhib (Afyonkarahisar) sanca nda Barç nl u kazâs na ba l Ulu K l se köyü ve mezras , Em n Ek n ve Korkut Han köyler gel rle r n n bu menz lde bulunan küll ye ç n ba land , ayr ca on k b n r yal kuru nak t akçe tahs s ed ld bel rt lmekted r. Bu küll ye ç n vakfed len üç parça köyün ve mezraan n gel rler n n nas l kul lan laca da tay n ed lm , evkâf n dares de Al Pa ao lu Ç fteler Osman A a'ya b rak lm t r. Vakf yede gel rler n vak f eserler n ta m r ne, kalan n n Hüsrev Pa a evlad na ver lmes art ed l r. Zevce s Ay e Sultan, onun ölümünde karde brâhim Pa a b. H z r Pa a ve onlar n da ölümler nden sonra evlât ve torunlar n n mütevell

+DúOQLDOO+F•VN3HúYDúµ 9ú$ F V
7RSo.XWVDEG•O(NHDQGU 7kUkK]L\D×OPGRHNUWRUD WH]L úh(G)DNHQ.HO WDSO×N QU 7(V
9*0$UüLHYI1HRU V 6HPD(YLLF´H•V UH3YDü.DOOL\7H9úL$µ V

+•VUHY 3DüD &DPLL DYOX F•POH NDS×V× YH NX]H\ E... +DQ

rev Pa a menz ller nden geçer. 1638 y l n n Haz ran ay nda Sultan Murad' n ordusu Hüsrev Pa a Han menz l ne geld zaman Ç fte-lerl Osman A a pad aha ve vez rler ne z yafet ver r. Ordu daha sonra Bayat ve Bolvad n menz ller n geçerek yoluna devam eder. [7]

E. Brandenburg, 1901-1907 y llar aras nda Hüsrevpa ahan köyüne u rar ve lk d kkat n çeken yap , büyük b r kervansaray olmu tur. k nc öneml yap se Hüsrev Pa a Cam 'd r ve Selçuklu yap s olarak tar hlend r r.

Hüsrev Pa a'n n bendes oldu u anla lan Çiftelerli Osman A a çe tl h zmetler sebeb yle pa al a yükselm , am val s , ar -d ndan Anadolu beylerbey olmu ve âs lere kar yap lan b r çar-p mada 8 Rebîülâh r 1055'te (3 Haz ran 1645) zm t dolaylar nda vefat etm t r. [8]

Hüsrev Pa a Cam

Vak ar Genel Müdürlü ü taraf ndan restorasyon çal mala -r yürütülen Hüsrev Pa a Cam , k smen hâk m b r yerde ve gen b r avlu ç nded r. n a kitabesi olmayan, pembeye çalan b r renkte muntazam lenm kesme ta lardan n a ed lm heybetl b r ya -p d r. Avluya kuzeyde bulunan ve merd venle ç k lan b r kap dan g r l r. Kap üzer nde cam ye sarfed len para le lg l oldu unu tah-m n e m z b r yaz bulunmas na ra men okunamam t r.

+D6DLKL O´OLUGü•QX•
UDG%•DQ6HMMH\UHQ]LOOüL
PHVL7.%HOJH,6HU
V

Cam , m nare kürsüsü ç k nt s har ç 26 metreye yak n b r cep-hev gen l ne sah pt r. Son cemaat yer boydan boya g r n önün-

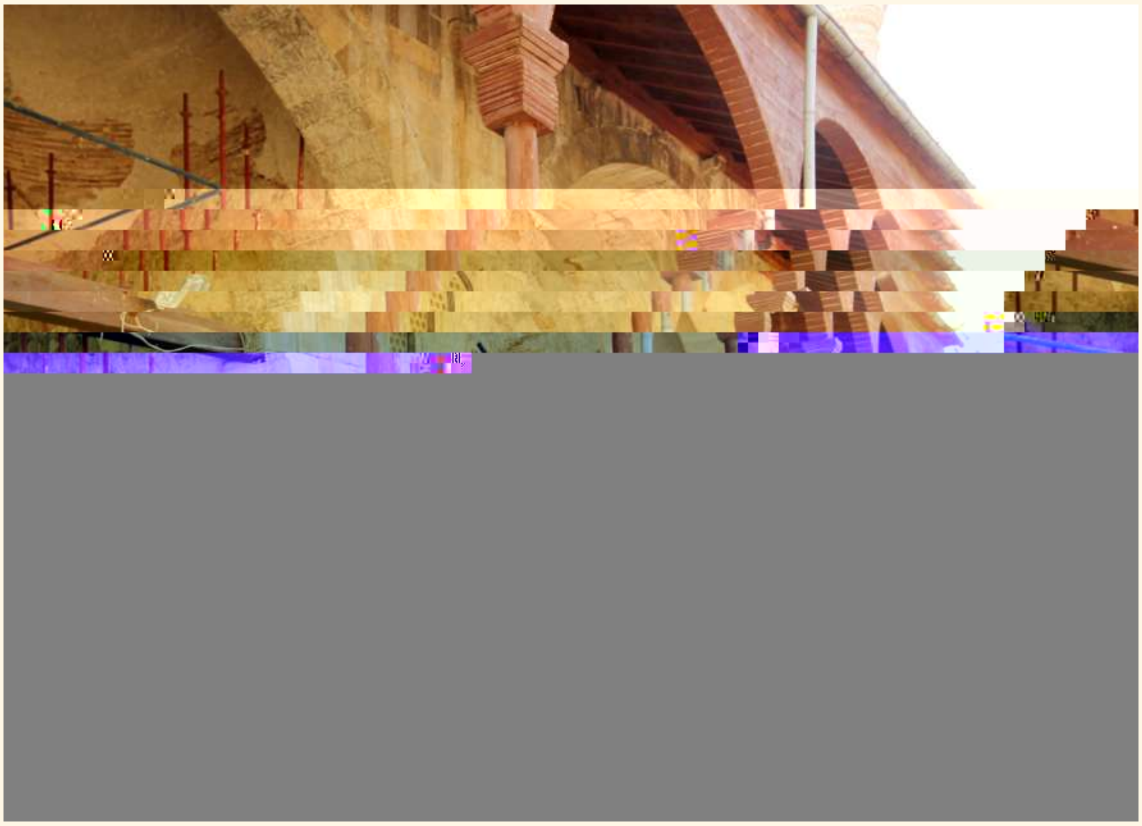
6HPDLEH•V3DYDO
OL\HVLµ 7'9ú$ F

+•VUHY 3DüD &DPLL DO JLULü NDS×V× +DQ

de yer al r. Bugün b r sundurma görünümünde olan bu son cemaat yer n n esk den de ayn ölçülerde oldu u duvardak muntazam mermer konsollardan anla l r. Son cemaat yer n n üstü k rem t örtülü ve öne do ru mey ll çat s n ta yan d rekler n ka deler n de dev rme malzeme kullan lm t r. Bu k s mdan b raz çerde b r bölüm hal nde ayr lan, üstü kemerl b r g r nt n n ortas nda cümle kap s bulunur. Bu g r k sm n n k yan nda eyvan b ç m nde ve tam gen l kler yle son cemaat yer ne aç lan b r ç ft mekân vard r. Bu mekânlar n a zlar b rer s vr kemerle takv ye ed lm , üstler se d ar dan görülmeyen b rer kubbe le örtülmü tür. Türk cam m mar s nde b l nd kadar yla ba ka benzer olmayan bu mekânlar n n ç n yap ld anla lamam t r.

Esas har m mekân , k ble taraf ndak kolu daha k sa olan dört kol hal ndek b r tert be sah pt r. Mekân n g r k sm ndak kolu, ç nde kap n n bulundu u duvar n yap lmas le bölündü ünden daha az der n olmu tur. Böylece bu kol k ble taraf ndak k sa kola e t b r ölçü kazanm t r. Orta kubbey destekleyen kö eler, d ar ta k n pâyelerle takv ye ed lerek bunlar n üzer ne kubbey ta yan büyük ana kemerler at lm t r. Bunlar tamamen s vr Türk kemerler d r. Dört kolun üstler yar m kubbelerle kapat lm t r. Bunlar n kö eler nde çer de tromplarla bask lar kar lanm t r. Yan kollar n ortalar nda b r tehl key önlemek üzere b na eksen ne paralel b rer kemer daha at lm t r k , bunlar herhalde pek gerekl de l d r. K ble taraf ndak kol se ler ye do ru ta maktad r. Cam n n ç n Türk m mar gelene ne uygun nt zaml pencereler ayd n-

+•VUHY 3DüD &DPLL VRQ FHPDDW \HUL

lat r. Sek z kö el yüksek kubbe kasna n n her b r yüzünde b rer pencere aç lm sa da bunlardan sadece dördü   k vermekted r. Esk b r foto raf ndan ö ren ld   ne göre yar m kubbeler n üstler o s rada hâlâ kur un kapl   d . Ayr ca kubbe kasna n n da s va-s z oldu u, ta ve tu la örgüsü aç kça görüleb len bu kasnaktak pencereler n Türk üslûbundak kemerlere sah p oldu u farked l r. Sonralar yap lan tam rlerde kasna n d   yüzü s vand   g b kas -nak pencereler n n üst kemerler n n b ç mler de   t r lm , kubbe -n n üstüne de k rem t kaplanm t r. Yanlardak yar m kubbeler n kasnaklar nda pencere yoktur. 7,50 m. çap ndak kubben n geç pandant erled r. çer de bunlar n ba lang çlar nda y ne dev rme malzemeden b rer konsol vard r. Tromplar n b nd r ld   bu kon -sollar da mermerden esk kap söveler parçalar oldu u tahm n ed len dev rme malzemed r.

Hüsrev Pa a Cam 'n n ç nde Türk dönem ne a t sanat de e r olan e yaya rastlanmaz. M nber, m hrap, ah ap mahf l, kap ve pencere kanatlar g b duvarlar nda da kayda de er özell kler yoktur. Bunlar, b nan n ölçüler ve heybet yle k yaslanamayacak derecede bas t eylerd r. Cam n n ç nde en d kkate de er husus duvar ve kubbe le yar m kubbelerdek pek geç döneme a t kalem   yaz lar ve süslemelerd r. Son y llarda mahallî mkânlarla yap -lan çok kötü b r restorasyonda bütün kalem   nak lar yok ed l -m t r. Yaln z kürsü k sm n n XVII. yüzy la a t oldu u tahm n ed len m naren n gövdes , daha yak n tar hlerde yen den n a ed lm t r.[9]

6HPDLEH•VUHY3DüD OL\HVLµ 7'9ú$ F

+•VUHY 3DüD &DPLL·QLQ J•QH\LQGHNL KD]LUHGH 2VPDQ $ùD YH DLOHVLQH DLW PH]DUODU +DQ

unda kullan lmaktad r. Daha o zamanlardan t baren ta lar köy evler n n yap m nda kullan lan bu menz l kervansaray , sonralar bütünüyle y kt r larak kalan malzemes 1925 y l nda n a ed len l-kokulun yap m nda kullan lm t r. Brandenburg'un yay mlad fo -to rafta kervansaray avlusunda ad rvan göbe olarak görülen, daha esk b r döneme a t ta tan oyulmu büyük çanak se md cam n n önünded r. Ayn foto ra ardan hareketle b nan n olduk -ça büyük, belk de ç fte avlulu oldu unu söylemek mümkündür.

+•VUHY 3DüD &DPLL·QLQ J•QH\LQGHNL KD]LUHGH 2VPDQ $ùD YH DLOHVLQH DLW PH]DUODU +DQ

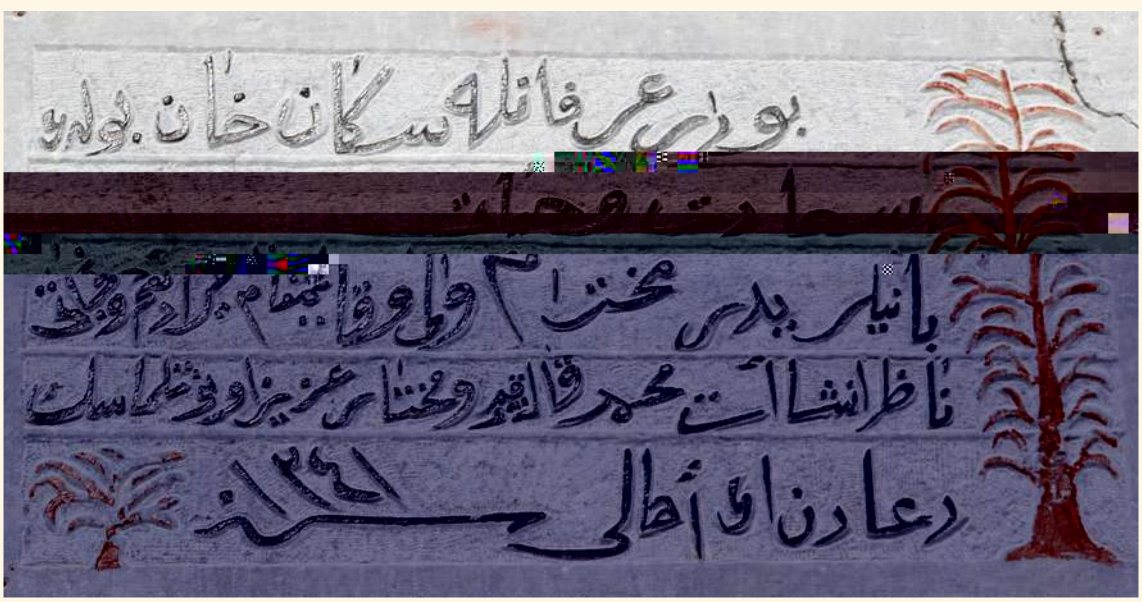

+•VUHY 3DüD .HUYDQVDUD\×·Q×Q \DS× PDO]HPHOHUL\OH LQüD HGLOHQ PHNW
NXOODQ×OPDNWDG×U

+•VUHY 3DüD .HUYDQVDUD\×·Q×Q \DS× PDO]HPHOHUL\OH LQüD HGLOHQ PHNW

%X GkU × LUIDQOD V•NNkQ × +kQ EXOD VDkGHW YH KD\kW× %kQvOHULGLU PX
1k]×U × LQüDDW 0HKPHG YH PXKWDU $]L] XQXWXOPDV×Q GXkGDQ H\ HKkO

+DQ VDNLQOHUL EX LUIDQ HYL\OH VDDGHW YH KD\DW EXOD <DSW×UDQODU
0HKPHG YH PXKWDU $]L] (\ DKDOL EXQODU× GXkGDQ XQXWPD\×Q 6HQH

+•VUHY 3DüD +DPDP×·QGDQ +DQ

+DF× 0HKPHG =•OD...
P•UüLGL 0HYODQk ...
NV W•UEHVL ûD...

sürede câzet al nca, tekkede y llard r bulunan baz derv ler a- rm lar. Derv ler n merak Mevlâna Hâl d Hazretler ne malûm olunca b r sohbetler nde hvân na “Esk eh rl buraya geld nde gönül lâmbas n n cam , gaz ve f t l haz rd . B z sadece onu uyand rd k” buyurmu . Mehmed Zülâl Efend , muhtemelen câzet ald ktan sonra Hacca g derek Hac görev n de fâ ed p Esk eh r’e dönmü ler.

Esk eh r Orta Mahalle Teme uat Defter nde, 1845 y l nda Hac Kayyumo lu Molla Mehmed sm yle 16 numaral hanede kamet et ve a arl k mesle le u ra t kay tl d r [2]. Re ahât’ n lk kapak alt sayfas na yaz lan: “ bu k tâb- müstetâb, Esk eh r’de sâk n, A ar el-Hâc Zülâlî Efend rahmetullah’ aleyh rahmeten vâs a Hazretler n n Re ahât- erîf ’d r” notu da bu b lg y tey d etmekted r. Malûm oldu u üzere “ a ar” güzel koku ve fal b tk ler sat lan yere ve satanlara den yor. Mehmed Zülâl Efend hastalara t bbî b tk lerden laç da yapmaktad r. Özel ar v m zde bulunan hazrete a t bu konudak üç eserden, onun farmakoloj lm ne de â na oldu unu görüyoruz. Eserlerde; hang hastal n hang laçlarla tedav ed lece ne ve bu laçlar n nas l yap laca na da r b lg ler bulunmaktad r.

Hac Mehmed Zülâl Efend , a arl k mesle n n yan nda, Esk eh r ve çevres nde Tarîkat- Nak îbend ye- sevd rmeye çal m lar. Bu dünya âlem nde kald süre çer s nde madd hastalara madd laçlar, manev hastalara da manev laçlar sunarak hastalar n ve tâl bler n derd ne derman olmu lar. Odunpazar sem t nde bulunan Orta Mesc d (günümüzde Orta Cam) ayn zamanda Zülâl Efend ’n n eyh oldu u Nak îbend dergâh d r. Bu konuda günümüze ula an sözlü r vayetler n yan s ra, Orta Cam m nare k tâbes n yazan k olarak “el-fakîr Zülâl ” mzas bunu do rula-

+DF× 0HKPHG =•ODO (IHQGL·QLQ PH]DU× 2GXQSD]DU×

maktad r. Ayr ca cam zem n nde kayma oldu u ç n "2013 Esk eh r Türk Dünyas Kültür Ajans Kal c Eserler Da re Ba kanl " taraf ndan Orta Cam temeller ne kadar söküldü. Günbegün b z zat tak p e m z söküm esnas nda; cam n n kuzey taraf nda bu lunan g r n sa ve sol taraf ndak odalarda üzerler s va le ka pat lm ocak, k tapl k ve gömme dolap yerler n n aç a ç kmas söyled kler m z n do rulu unun en güzel aret yd .

Fatma Han mefend le zd vâc eden Hac Mehmed Zülâl Efen d 'n n Hat ce ve Mustafa sm nde k çocu u vard r. Bereketl b r ömrün ard ndan 1900'lü y llar n ba nda sevenler n gözya lar ç nde b rakarak rt hâl- dâr- bekâ eyleyen Hac Mehmed Zülâl Efend 'n n kabr- er er Esk eh r Odunpazar Kabr stan 'ndad r. H mmetler hâz r rûhu âd olsun.

*

Hac Mehmed Zülâl Efend 'n n "Müntehâb- Tercüme- Re ahât" s ml eser n mukadd mes nden:

"B sm llâh rrahmân rrahîm

Hamd ü senâ- bî-n hâye ol zât- mukaddes- ulyâya mahsûs ve mahsûr ve salât ü selâm…. ol Habîb- Hüdâ'ya b 'l-lezzât mansûs ve maksûr ve b ab ' âl-ü ezvâc- ashâb- k râmîne k muhâfaza- dîn- met n nde bünyân- mersus olduklar mezkûr ve me hûrdur. Bu husûs yyât ezelen ve ebeden mahaller ne vâr d ve sâb r. K m se bu ma'nâdan âgâh olsun, olmas n. Ammâ ba'd, çünk nüsha- câm 'a- güze tegân- eslâf ve râze-bend- sahây f-âyendegân- ahlâf kutb- dâ re- kemâlât- enfüs ü âfâk ve mür dü's-sakaleyn ale'l- tlak cenâb- mür d nâ cân fedâ Seyy dü's-sakaleyn Haz ret- Mevlânâ Z yaedd n eyh Hal d- Zülcenâheyn kaddesallâhû s rrahû ve ravhullâhû rûhahû ve esbaga âlâ kâ et 'l-muhadd sî -

n fütûhahû hazretler n n vücûd- unsurîler kars- güne g b bu dâr-   m hnet ma r b nden gurûb   düb vücûd-   hakîkîler   u‘â‘î-nârullâh ’l-mûkade ef‘ de-   mü’m nîn [ve] muhl s n   râk ve ten-vîrde ke’l-evvel belk z yâde olub râb ta- tarîkat vehn ü füturdan masûn ve ezvâk- bât n yyes ve câz be- terb yyes erbâb-   evk ve h dâye e nûrun alâ nûr olma a makrûndur. Lâ-cerem bu âvâre-bâd ye- harmân ve çer‘ake bâde- h crân anlar n kâf leler yan n-da mürsâ ‘â k serge tes   olmak mülâbeses yle tarîkler   ebnâ-y sebîl n n dü künces ve sevdâ-y h crânlar mübtelâs n n a k nca-s nezîl-   Esk eh r Muhammed Zülâlî ‘asamehullâhû ‘an ’l- nh râf f ’t-t bâ‘   sr h ve emeddehû fî-‘usr h ve yüsr h ol hazret n mürîd-muhl sler yle sohbet ve halka-bend-   cem‘ yyet   tme e, ol lezzât-celîlü’l-menâk b   kadem nde   kâ m   hülefâ-y   k râm   cân b nden câzet ve   âret olundu se, ol hazret n tarîkat ve revî - terb yye-t ‘ayn-   Hâce Bahaedd n Nak bend belk   karn-   evvel ve sân de, tâc ve h rka ve ‘alâmetd r, dervî ân gâ les nden hâlî olarak z yy-‘avâmda bulunub, el kârda gönül yârda olmak   îve-   nâz kânes üzere halkdan sûret-   mt yâz tutmayub her hâlde Huzûr-   ma‘al -lâh melekes ne mâl k ve tarîkata ashâba sâl k olmak, sîret- hasene ve tarz müstahsene oldu se, bu cevher- nefîseye semen- sohbet ve sermâye- cem‘ yyet le bâzâr- ehl- huzûr ve st kâme e al nub sat lur b r t câret-   mahsûsa ve metâ‘-   pür-nemâs   se kütüb-eslâfdan okuyub d nlemekle bey‘ ü erâ olunub urût ve âdâb na r ‘âyet olunmad kça, fesâd ve kerâhet ve z yân ve hasâre en sâl m olmayub fâ de-pez r olmaz. Ve mahzâ kâb l yyet ve st ‘dâd muk-tezâs nca ve kend hevâs na göre ve sa‘y ü tâkat n bezl etse, tâl b mütene a olub kend   nefs   ve hevâs   belâs ndan kurtulub ‘abd-hâs ve dîn- hâl s sâh b olamaz. Re ahât-   erîf, ol hazret n rûhu k dâve-   me ây h-   k ram   ahvâl ve ezvâk ve etvâr-   pür-e vâklar beyân nda te’lîf ve Türkî’ye tercüme   le, bu d yâr ahâlîler n n sâ m ‘alar , an nla h sse-mend te nîf olunmu b r k tâb- latîfd r. Lâk n müterc m   Ar f Efend   rah mehullâh, ehl-   slâmbol olub, ekser yâ ta‘bîrât   anlara mahsûs mün yâne ta‘bîr etmekle hâlâ mütevat -t n oldu umuz Esk eh r ahâlîs n n ekser , merâm ve maksûda z -h nler   nt kâlde da da aya dü er olduklar ndan, k tâb-   mezbûr ekser yâ   st ‘mâl nden tekâsül olunur. Bu tekâsül   se tarîkat m-z n âdâb na r ‘âye e tekâhüle bâdî olmu dur. Husûsan ahbâb ve yârân   se, ehl-   sûk ve ba   ve bostan ve z râ‘at ‘ameller yle me gûl ve ekserîs ehl- kurâ olma la, ümmî ve sâde-d llerd r.

Ya‘n   Arabî ve Fâr sî elfâz n n me‘ânîs n   fehm ve   drâk gâ le-s nde âzâdelerd r. Kald k   st lâhât- me ây h ve tarz-   n ây â nâ olmak, anlara göre pek güç ma‘nâd r. Bâ-husûs k tâb-   mezkûr müdevven ve büyücek olma la, her vak t koyuna ve koltu a s   -makdan ‘âr etmekle kû e-   st nâda encümen ashâb-   s gâra aç lmas n sever b nâen ‘alâ zâl k fakîr, kalîlü’l-b dâ‘a kesîrü’t-tak-sîr murâd eyled m k kend yârân m z n kîse- fehm ve st ‘dâdlar alaca   cevâh r-   nefîsey   K tâb-   mezbûreden   nt hâb ve anlar n

2UWD ,ü×N &DPLL %LU G|QHP 1DNüLEHQGL GHUJkK× ROD UDN NXOODQ×OP×üW×U 2GXQSD]DU×

mükâleme ve muhâvereler nde st ‘mâl e kler elfâz ve ta‘bîrât st shâb b rle, ba‘z ta‘b rât n ta yîre ahbâb ulû’l-ebsâr ve ashâb-ahyârdan stîzân le bu ümn yyen n tem yyet ne kdâm ve hüsn-h tâm na ht mâm ve ‘t zâm b rle eyzed- ‘allâm- Zü’l-celâl ve’l- k râm Hazretler n n takdîr ve tekvîn ne cân b- p r-destgîr- lûtf u h mmet- ‘âlemgîrler nden st mdâd ve st ‘âne olundu B -menn h ve kerem h ve bu mecmû‘ yye [ye]Müntehab- Tercüme- Re ahât den ld .”

Eserler

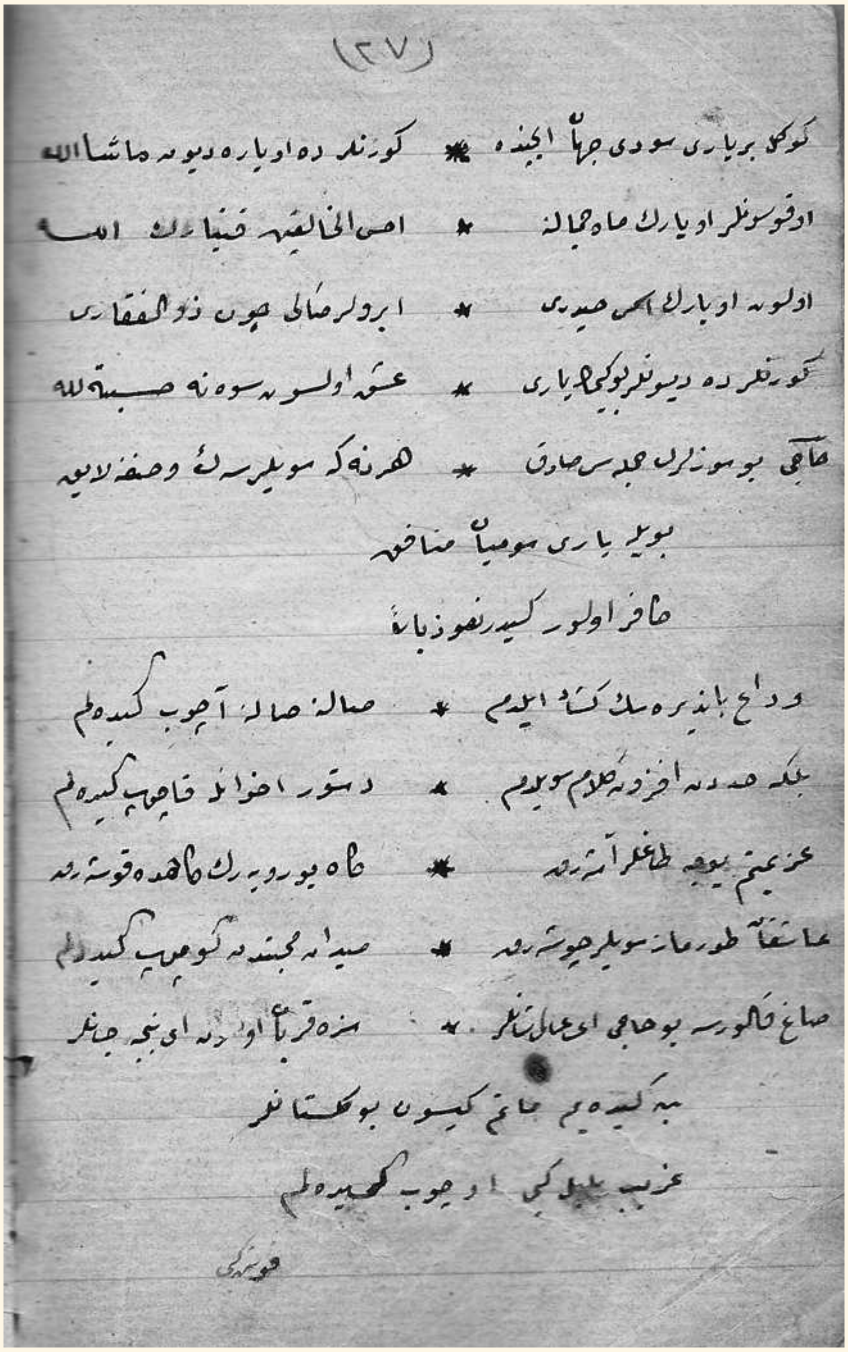
Müntehâb- Terceme- Re âhat:Hac Mehmed Zülâl Efend ta raf ndan st nsah ed len ve özel b r kütüphanede bulunan eser; ayn sayfada or j nal met n ve transkr p ed lm ekl yle “Re âhat” ad yla 2013 y l nda yay nland[3].

Dîvân: Güldeste demek daha do ru olur. 392 sayfad r. Zülâl Efend ’n n kend rler n n yan s ra de k dîvânlardan al nm - rler vard r. S yah kapak (ç zg l deftere kaplanm) 16x10cm. ebat lar nda olan eser n ba lang ç k sm nda ayet ker meler ve had s- er er yaz l d r. Eser günümüz har er ne çevr lm olup yay na haz rlanmaktad r.

Zübdetü’r-Resâ l l-Fâr kîye ve Umdetü’l-Mesâc l ’s-SufîyeM ll Kütüphane 26 Hk 23/1 ar v kayd nda bulunan eser Arapçad r. s t nsah tar h 1269 (1851) y l olan eser üzer nde tercüme ve yay na haz rlama çal malar devam etmekted r

Tasavvuf R sâles :Molla Mehmed Murad Efend ’n n “Tasavvuf R sâles ”n n erh d r. Arapça olan r sâle, M ll Kütüphane 26 Hk 994 Ar v numaras nda kay tl d r. 11 varak olan eser n lk vara eks k-t r. Tercüme ed lm olup, yay na haz rlanmaktad r.

5HüH\DkWQD]×U1DDFDQ %D\UDNWDURù$OV\XO1DLQ]DPHWWLQ ú] \D\×QF×O×N úVWDQEXO

(۳۷)

کوکلی بر یاری سودی جهان ایچنده ٭ کورنلر ده او یاره دیونه ماشاالله

اوقوسونلر او یارك ماه جمالنه ٭ احسن الخالقین فتبارك الله

اولونه او یارك اسمی حیدری ٭ ابرولر صانکی چون ذوالفقاری

کورنلر ده دیسونلر بو کیمین یاری ٭ عشقه اولسونه سوزنه صبغة الله

حاجی بو سوزلرك جمله‌سی صادق ٭ هر نه که سویلرسه‌ك وصفنه لایق

بویله یاری سومیان منافق

حاضر اولور کیدر نفوذ بابه

وداع باندره سك کشاد ایلدم ٭ صالنه صالنه آچوب کیده لم

بلکه حدده‌نه ازدن کلام سویلدم ٭ دستور اخوانلر قاچوب کیده لم

عزیمت یوجه طاغلر آشرده ٭ شاه یوروبرك شاهده قوشرده

عاشقانه طورماز سویلر جوشرده ٭ صیدانه مجنونه کوچوب کیده لم

صاغ قالورسه بو حاجی ای عالی شانلر ٭ سزه قربان اولسون ای نیجه جانلر

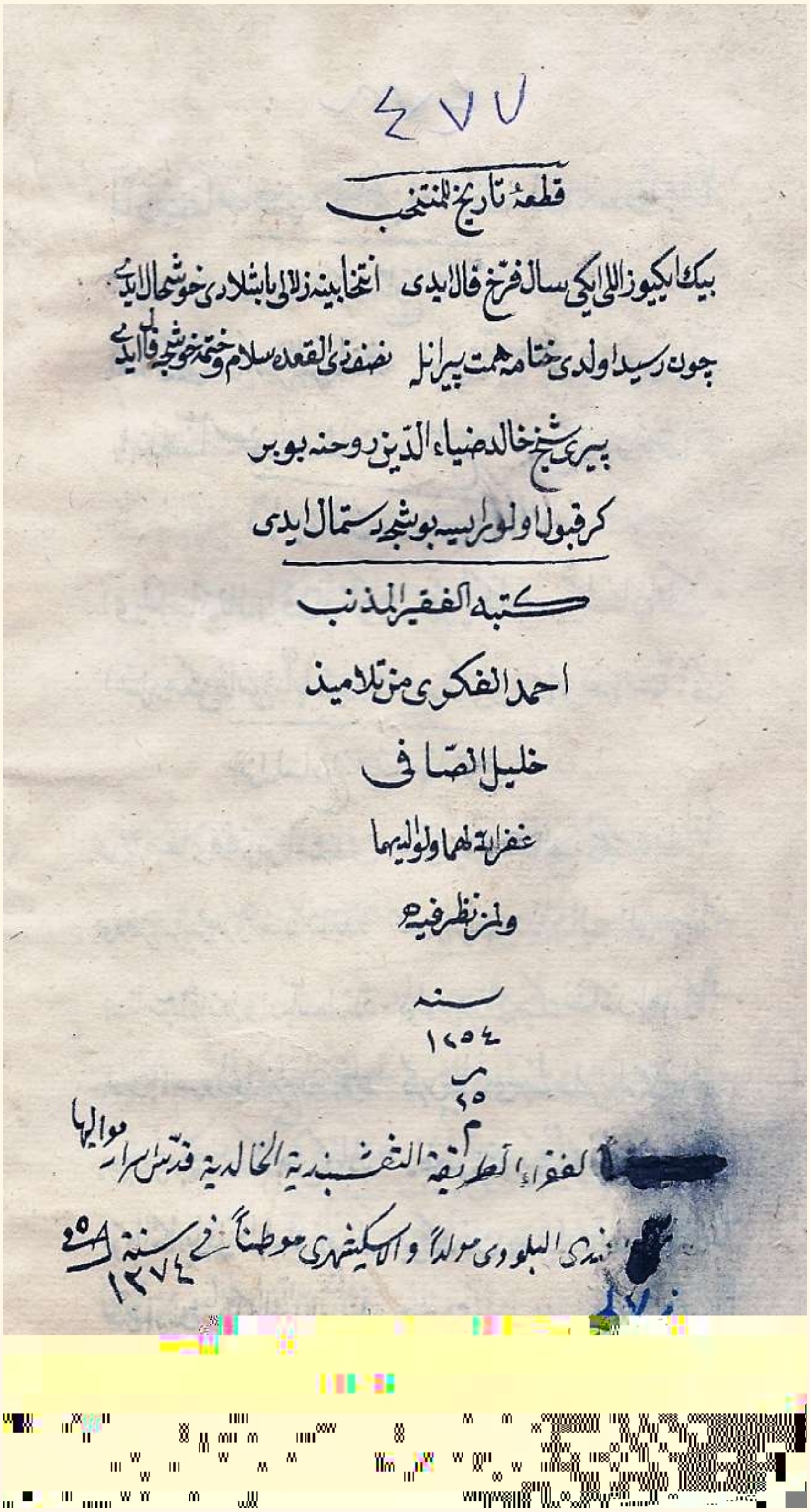
نه کیده یم جانم کیسون بو کتانلر

عزب بلبل کبی اوچوب کیده لم

خویه‌کی

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد وثناء بی نهایه اول ذات مقدس علیایه مخصوص ومحصور
وصلوة وسلام اول حبیب خدایه بالذات منصوص ومقصور
وبالتبع آل وازواج واصحاب کرامینه که محافظهٔ دین متینک بنیان
مرصوص اولدقلری مذکور ومشهوردر بو خصوصیات
ازلاً وابداً محللرینه وارد وثابتدر یکه بو معنادن آگاه اولنور و
اولنمور امّا بعد چونکه نسخهٔ جامعهٔ کذشتکان اسلاف
وشیرازه بند صحایف آیندکان اخلاف قطب دائرهٔ کمالات
انفس وآفاق ومرشد الثقلین علی الاطلاق وجناب مرشدنا جانفدا
سید الثقلین حضرت مولانا ضیاء الدین شیخ خالد ذی الجناحین
قدس الله تعالی سره وروح الله روحه واسبغ علی کافة الموحدین
فتوحه حضرتلرینک وجود عنصریلری قرص کونش کبی بو دار
محنت مغربندن غروب ایدوب وجود حقیقیلری شعاعی نار الله
الموقدة افئدهٔ مؤمنین مخلصینی اشراق وتنویرده کالاول بلکه
زیاده اولوب رابطهٔ لمرهیقی وهن وفتوردن مصون واذواق

قطعۀ تاریخ للمنتخب

بیك ایكیوز اللی ایكی سال فرخ فال ایدی / انتخابینه زلالی باشلادی خوشحال ایدی

چون رسید اولدی ختامه همت پیرانله / نصف ذی القعده سلام وختمه خوش بجه فال ایدی

پیری شیخ خالد ضیاء الدین روحنه بویس

کر قبول اولورایسه بوشیجه دستمال ایدی

کتبه الفقیر المذنب

احمد الفکری من تلامیذ

خلیل الصافی

غفر الله لهما ولوالدیهما

ولمن نظر فیه

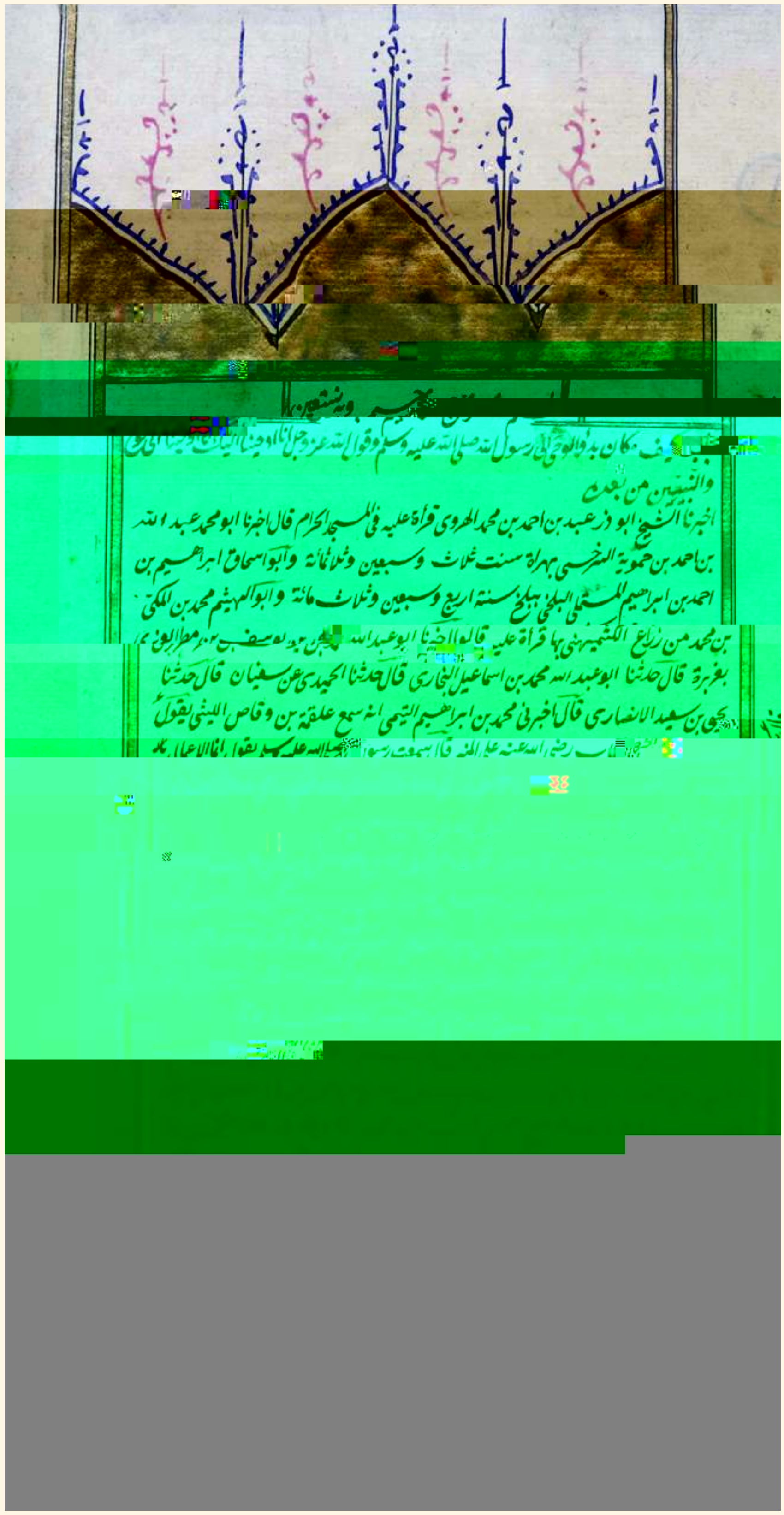
سنه

١٢٥٤

٢٥ م

لفقراء الطریقة النقشبندیة الخالدیة قدس اسرار موالیها

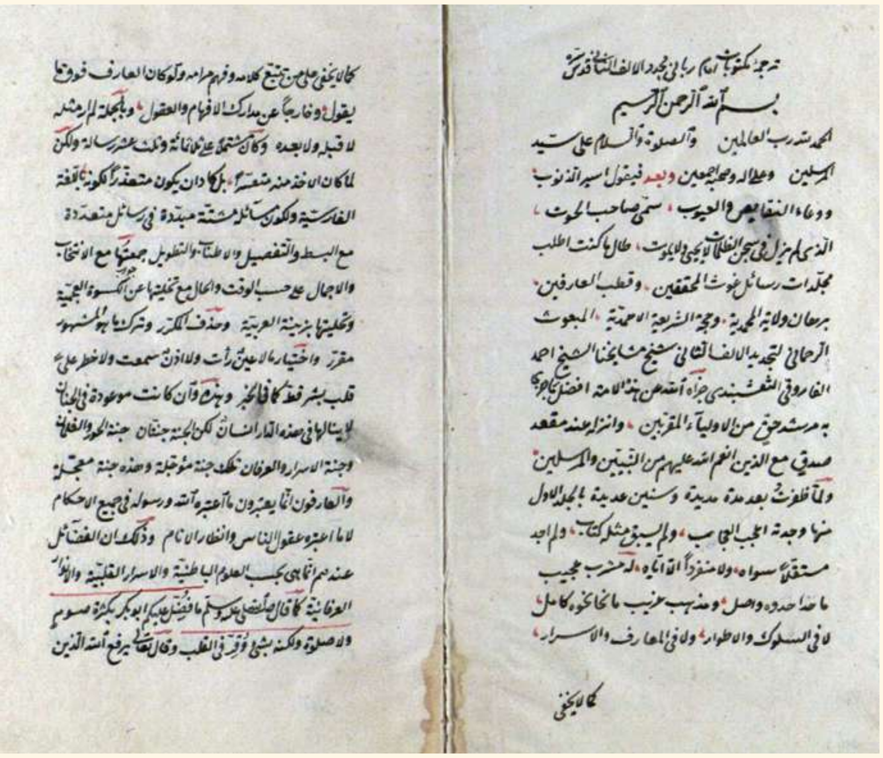
…ندی البلوی مولداً والاسکیشهری موطناً فی سنة ١٢٧٤

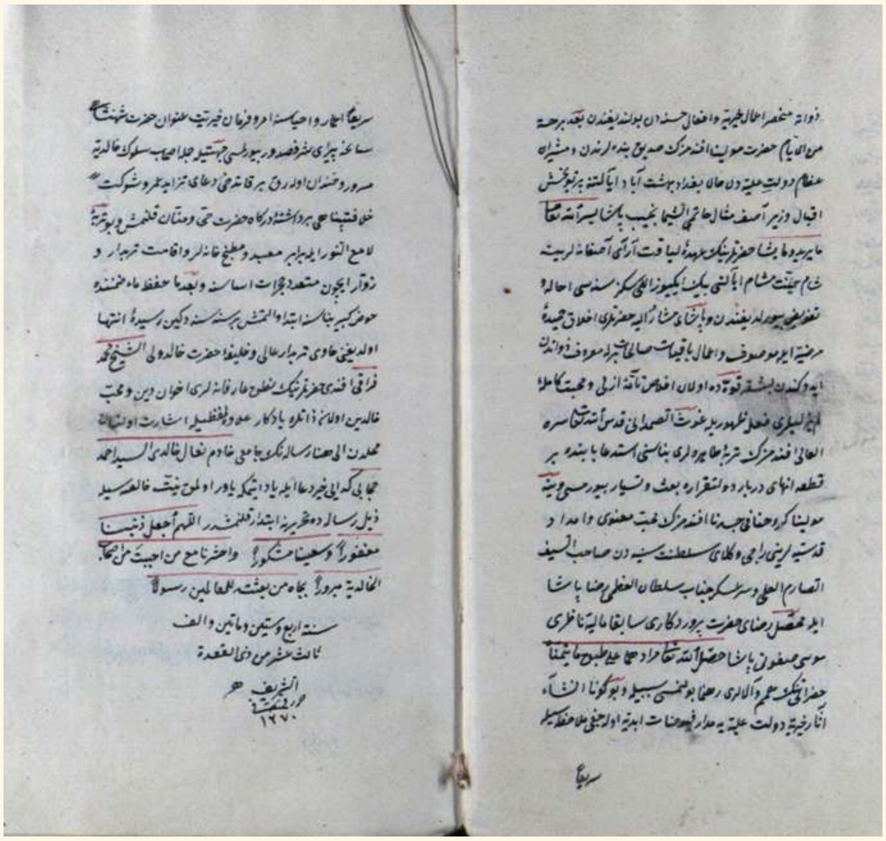
كيف كان بدء الوحي الى رسول الله صلى الله عليه وسلم وقول الله عز وجل انا اوحينا اليك كما اوحينا الى نوح
والنبيين من بعده
اخبرنا الشيخ ابو ذر عبد بن احمد بن محمد الهروي قراءة عليه في المسجد الحرام قال اخبرنا ابو محمد عبد الله
بن احمد بن حموية السرخسي بهراة سنة ثلاث وسبعين وثلاثمائة وابو اسحاق ابراهيم بن
احمد بن ابراهيم المستملي البلخي ببلخ سنة اربع وسبعين وثلاث مائة وابو الهيثم محمد بن المكي
بن محمد من زارع الكشميهني بها قراءة عليه قالوا اخبرنا ابو عبد الله محمد بن يوسف بن مطر
بفربر قال حدثنا ابو عبد الله محمد بن اسماعيل البخاري قال حدثنا الحميدي عن سفيان قال حدثنا
يحيى بن سعيد الانصاري قال اخبرني محمد بن ابراهيم التيمي انه سمع علقمة بن وقاص الليثي يقول

+DF× 0HKPHG =•´&DOL ·(IHQGL QÕVKDVÕQ PXNDGGLPH VDKLIHVL

(VNL VHKLU %

+DF× 0HKPHG =•ÊELGLQ(VHQQLG5HQVLDQLÓµ PXNDGGLPH VDKLIHVL

+DF× 0HKPHG =•ÊELGLQ(VHQQLG5HQVLDQLÓµLQ NHWEHH VDKLIHVL

s nda ondokuzuncu yüzy l n sonlar nda y rm ye yak n medresede e t m yap ld Ankara V lâyet Salnâmeler nde z kred lmekted r.

rfâ n ye Medreses Vakf

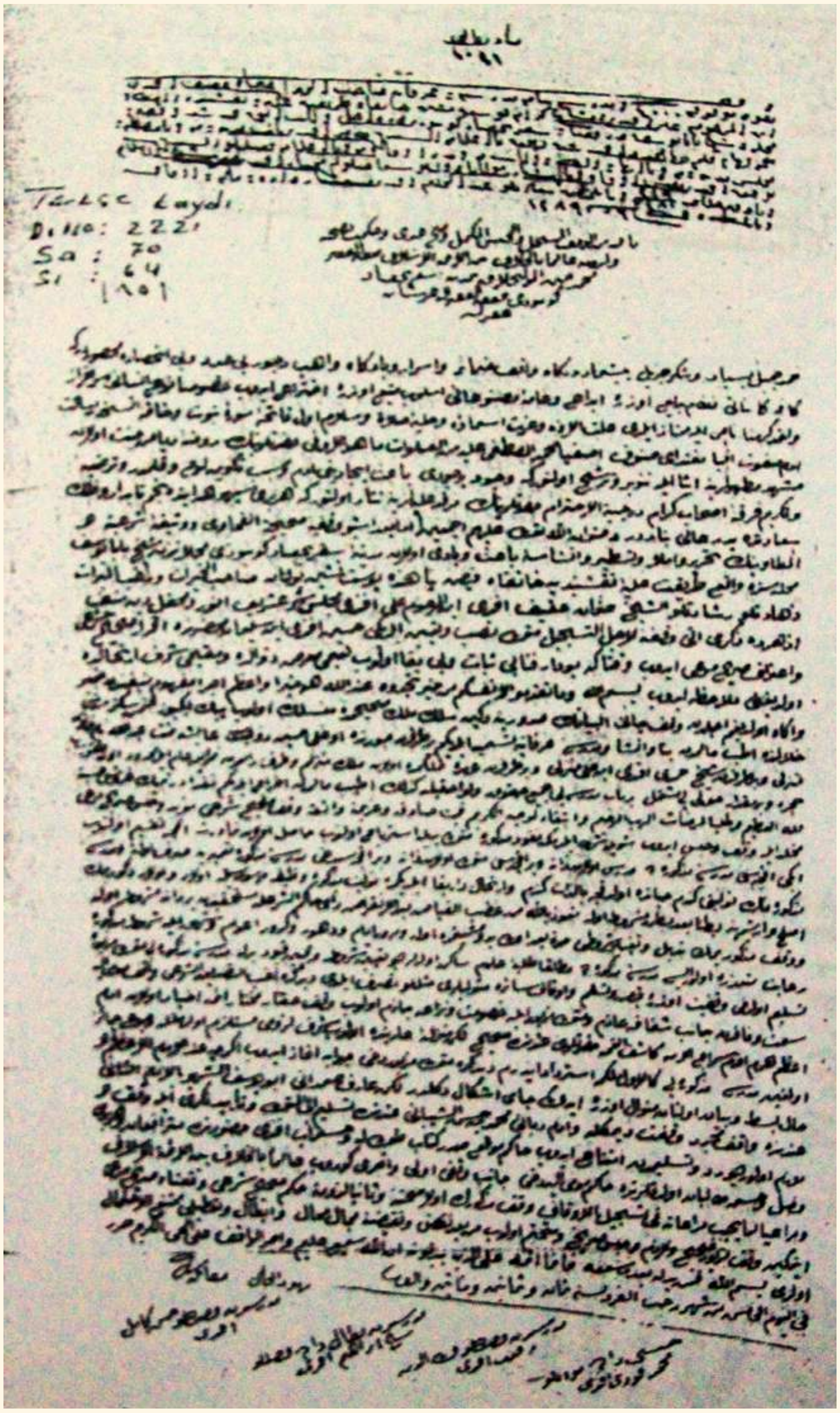
eyh Osman Afîf Efendi'nin bir alim, bir mutasavv f ve bir vâk f (vakfeden) oldu unu Osmanl dönemi vak f belgelerinden ö reniyoruz. Ba bakanl k Vak ar Genel Müdürlü ü Vak f Kay tlar Ar v 585 nu - maral defter n 81. sah fes 85. s rada kay tl bulunan S vr h sar'da "e - eyh Osmân Afîf Efend bn 'l-merhûm Al Efend Vakf " n vak- f yes kay tl d r. Bu vakf yeye göre S vr h sar eh r merkez nde ve eyh Baba Yusuf Cam (Kur unlu) yak n nda, 1268/1851-52 y l nda " rfân ye Medreses 'h yapt rd anla lmaktad r. eyh Osman Afîf Efend 'n n 5 Receb 1268 (25 N san 1852) tar hl vakf yes nden:

"…Med ne- S frîh sâr (S vr h sar) Günyüzü mahallat ndan eyh Babâ Yûsuf Mahalles 'nde vak ' tar kat- 'al ye- Nak bend ye hankâh feyz penâh nde post-n în bulunan sâh bü'l-hayrât ve râ- g b 'l-meberrât (hay r ler ne stekl) ve seâdetlü ve re âdetlü e - eyh Osmân Afîf Efend bn 'l-merhûm Al Efend mecl s- er' erîf- enver ve mahfel- d n mün f- ezherde z kr at vakf na l -ecl 't-tes c l mütevell nasb ve ta'y n eyled Hüsey n Efend bn Süleyman mazhar nda krar- sah h- er' ve t raf- sar h mer' edüb vaktak bu dâr- fenâ b -sebât ve b -bekâ olub na' mü ma'râz- zevâlde ve muk m- eref rt hâlde oldu unu mülahaza edüb, B sm llah. Ve mâ tukadd mû l enfüs küm m n hayr n tec dûhu ' ndallâh hüve hayren ve 'azâme ecren(Allah'a gönül ho lu uyla ödünç ver n. Kend n z ç n önden -dünyada ken- ne y l k haz rlarsan z Allah kat nda onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere Allah'tan ma f ret d ley n.)[7] mefhumu münîf nden haber ve agâh oldu um ec lden vakf- cemîl beyân n sûdur na de n s lk- mülk- sah h mde münsel k olub b n k yüz altm sek z (1268/1851- 52) senes h lâl nde atyeb- mâl mdan b nâ ve n â ve Medrese- ' rfâ- n ye tesm ye eyled m b r taraftan Curendeo lu Hüsey n zevces Ay e b nt Abdullah nam Hatûn menz l ve b r taraftan eyh Hamd Efend bn Al menz l ve b r taraftan uhde- teml k mde olan mülk menz l m ve taraf- rab 'den târ k- âmm le mahdûd on dokuz bâb hücre ve m kdâr havl y mü tem l b r bâb medresey cem ' hukuk ve levâh k yle kezâl k atyeb- mâl mdan hrâc eyled m nakd dört b n gurû u hasbeten l llah 'l-azîm ve taleben l -merzat 'r-rabb 'r-rahîm ve bt ka- l -vech 'l-kerîm …. vakf- sah h- er' müebbed ve hasb sar h- mer' muhalled le vakf ve habs düb öyle art eyled m k nukûd- mezkûre mütevell yed yle st rbâh olunub hâs l olan nemâ dört akce taksîm olunub k akçes medrese- mezkûrede müderr s olan zata ve b r akces mütevell olan zata ve b r akces n dah med- rese- mezkûre ta'm r ne sarf oluna ve medrese- mezkûren n tevl- yet kend m hayatda oldukca b zzat kend m ve rt hâl dâr- bekâ ey- led mde tevl yet- mezkûre vaz fe- mersumes yle evlâd ve evlâd- zukûr m n eslâh ve er ed ne badnen ba'de batn n me rûd ola…"[8]

. .HUvP 0•]]HPPLQ

8 VGMA, Evkâf Defteri no: 585, s. V×UD

Vakf yen n kad huzurunda yaz l nda Hasan Kam l Efend (müderr s), Ba alzâde eyh brah m Efend , Vel yüddîn R f'at Efend (müderr s) ve Habe zâde Mehmed Fevz Efend ah tl k yaparlar.

ûH\K 2VPDQ $IvI 9DNÀ\HVL NDÎ\×W |UQHùL 9*0$

úUIDQL\H 0HGUHVHVL \×N×OPDGDQ |QFH

Vakf yeye göre S vr h sar Nak bend hankâh[9] post-nî n , merhûm Al Efend o lu eyh Osman Afîf Efend , eyh Baba Yusuf Mahalles 'nde on dokuz odal ve avlulu b r medrese yapt r r. Bu medresen n g derler ç nde dört b n kuru nak t para vakfeder. Vakf n yönet m - ne de Süleyman o lu Hüsey n Efend 'y tay n eder. Vakfed len dört b n kuru un yönet c taraf ndan let lerek elde ed len gel rden k akçen n medrese müderr s ne, b r akçen n vakf n yönet c s ne (mütevell), kalan b r akçen nde medresen n tam r nde kullan lmas n , kend s haya a oldu u sürede medresen n yönet c l n , vefat ndan sonra se erkek evlad ndan olanlar n yönet c olaca n art eder.

eyh Osman Afîf Efendi, yapt rd ve müderrisi oldu u rfaniye Medresesi'nin giderlerini kar lamada zaman içinde maddi zorlu a dü er. 12 Haziran 1872 tar h nde Sultan Abdülaz z Han'a b r mektup yazar ve kend el yle yazd "Delâ lü'l-hayrât" s ml eser n b r nüshas n da Sultana hed ye eder. Sultana yazd mektupta "otuz üç seneden beru ne r- 'ulûm- 'âl ye"le me gul oldu unu, yapt rd medresede talebelere l m tahs l yapt rd n , tekyes nde de "ayende ve revendeye" (gelene-g dene) mümkün mertebe yemek kram e n , bugüne kadar da haz neden h ç yard m almad n , ancak zarurete dü tü ü ç n medresen n masra ar n kar lamada zorluk çekt n bel rterek madd yard m taleb nde bulunur. Bu mektuptan sonra Sultan Abdülaz z Han taraf ndan eyh Osman Afîf Efend 'ye haz neden yüz kuru maa ba lan r: " eyh Osman Af f Efend n n hda eyled Dela l- er fe'den dolay fukara maa ndan kend s ne yüz kuru maa tahs s ." [10]

eyh Osman Afîf Efendi'nin vefat ndan sonra rfaniye Medresesi müderrisli ini o lu eyh Ahmed emseddin Efendi yürütür. Sivrihisar Müftüsü Mehmed Ali Bey bu medresede e itim görür. [11]

*

eyh Osman Afîf Efendi taraf ndan yapt r lan rfaniye Medresesi, Türk ye Büyük M llet Mecl s taraf ndan 3 Mart 1924 tar h ve 430 Kanun numaras le kabul ed len "Tevh d- Tedr sat Kanunu"nun yürürlü e g rmes nden sonra kapat lm t r. Kullan lmayan medrese b na - s zaman ç nde harap olmu ve 2006 y l nda S vr h sar Beled yes taraf ndan tamamen y k lm t r.

Ha at Osman Af f S vr h sârî

eyh Osman Afîf Efendi, ayn zamanda ondokuzuncu yüzy l n me hur ha atlar ndand r. 17 Cemâziyel-ahir 1288/3 Eylül 1871 tarihinde Sultan Abdülaziz Han'a yazd bir arz nda u ifadeyi kullan r: "… ha destimle terkîm k l nan bir cild Delâili'l-hayrât …"[12]

eyh Osman A f Efendi'nin halifesi eyh Osmân Abdülmennân Efendi'nin muhiblerinden bnü'l-emin Mahmud Kemal nal (1871-1957), "Son Ha atlar" isimli eserinde eyh Osman A f Efendi hakk nda u k sa biyo ra yi verir:

6LYULKLVDU·GD 6H\\LG 0DKPXG
6X]kQL 7•UEHVL \DN×Q×QGD EXOX
QDQ YH J•Q•P•]GH EXOXQPDGD
KDQNkK 1DNüLEHQGL.GHUJkK× ROD
UDN NXOODQ×O×U

%2$ 5D +LFUL 'RV
\D 1R *|POHN 1R
)RQ .RGX ú '+

6DG×N $OED\UDN 6RQ 'HYLU 2V
PDQO× 8OHPDV× F

%2$ 5DPD]DQ 7FU
'RV\D 1R *|POHN 1R
)RQ .RGX ú '+

ûHyK 2VPDQ $IvI (IHQGL·QLQ
yDG×ù× 'HOkLOL·O KDyUDW·×Q NHW
VDKLIHVL YH P•KU•

“Osman Afîf Efend Sefer H sarl d r (S vr h sar). 1283 de (M. 1866-67) nesh le yazd “Delâ lü’l-hayrât” mühend s Ekrem Hakk (Ayverd) Beyde görüldü. Nümune olarak son sah fes derc ed ld . Bu zat hakk-n da da malûmat almak kab l olamad . stanbul’da m , memleket nde m kamet eyled n , hang tar hde, nerede vefat eyled n de l, s-m n den k mseye b le tesadüf olunamad . stanbul’da yeti enlerin terceme-i hallerini ve yaz lar n bulmak müteassir iken ta rada ya ayanlar n terceme-i halini ö renmenin ve eserlerini tedarik etmenin ne derece mü kil, belki gayri kabil oldu unu dü ünmeli. Os-man Af f Efend ’n n elbe e sülüsle yazd levhalar ve k t’alar ve nesh le yazd Kur’ân- Kerîm ve k taplar da vard , fakat nerede bulmal ?”[13]

eyh Osman A f Efendi’nin H. 1283/M. 1866-67 y l nda yazd “Delâili’l-hayrât” s ml eser n ketebe sah fes nde u bare yaz l d r:

“Teme ü k tâbet Delâ l ’-hayrât fî keyf yyet ’s-salavât ala sey-y dü’s-sâdât m n yedü’l-fakîr lâ rahmet rabb h ’l-kadîr Osmân el-Afîf es-S frîh sârî l senet selase ve semânîne ve m et n ve elf (1283).”[14]

eyh Osman Efendi’nin yazd di er eserler hakk nda henüz bir bilgiye ula lamam t r.

Tasavvufî ahs yet

eyh Osman Afîf Efendi, Nak ibendi tarikat n n Halidî kolu me âyihindendir. S ls les , mür d irvânî eyh Hac Ahmed-i G yâsî Efendi ve onun mür d eyh smâîl- rvânî ve onun mür d Haz-ret Mevlana Hal d- Ba dad ’ye ula r.

Hal dî kolunun kurucu Pîr Mevlana Hal d- Ba dad hazretle-r n n “Alt n s ls le”de el-kab öyled r: “Kutb dâ ret ’l- r âd gavs ’s-sa-

úEQ•·O HPLQ 0DKPXG .HPDO úQDO
6RQ +DWWDWODU úVWDQEXO

úEQ•·O HPLQ 0DKPXG .HPDO úQDO
DJH V (NUHP +DNN× $YYHUGL
NROHNVLyRQXQGDQ

yer n tesb t ve defn yle lg l haz rl klar n tamamlanmas ndan son- ra 14 Z lkade 1242'de (9 Haz ran 1827) vefat eder. Bahâedd n ve Ab durrahman ad ndak çocuklar da ayn y l vebadan vefat eder. am yak nlar ndak "Cebelükâs yûn'un tepeler nden b r ne defned len Hâl d- Ba dâdî'n n kabr n n üzer ne daha sonra b r b na n a ed l r. Günümüzde z yaret ed lmekted r. am'da Hâl d- Ba dâdî de l de "Hâl d- Nak bendî" olarak tan nmaktad r.

Mevlânâ Hâl d'e n sbet ed len ve Nak bend yye'n n b r kolu olan Hâl d yye tar kat n geleneksel nanç ve uygulamalar yan nda er - ata ba l l a ve cehrî z k rden kaç nmaya özel b r önem vermes yle tan nm t r. Hâl dî kolunun k ml aç s ndan ayn derecede öneml olan b r d er husus da bu kolun ben msed s yasî tav rd r. Hâl - dîler, Müslümanlar n b rl k ve kuvvet n n odak noktas olarak Os- manl Devlet 'ne kes n ba l l k gösterm ler ve bunun sonucunda Avrupa'n n sömürgec güçler ne kar daha uyan k olunmas n tav - s ye etm lerd r. Bundan dolay Da stan'dan Sumatra'ya kadar Hâ - l d yye'n n yay ld hemen her yerde tar kat mensuplar Osmanl lar leh ndek faal yetler yle öne ç km lard r.

Hâl d yye, Mevlânâ Hâl d' n yüzlerce hal fes arac l le son dere- ce gen b r alana yay l r. Balkanlar ve K r m'dan Güneydo u Asya'ya kadar ula r. Ancak tar kat n as l etk alan Osmanl Devlet 'ne ba l Kuzey Irak, Güneydo u Anadolu le Kuzeybat ran bölgeler d r. Arala- r nda bn Âb dîn "Rûhu'l-me'ânî"adl tefs r n müell f ehâbedd n Mah- mûd el-Âlûsî, II. Mahmud'un eyhül slâm Mekkîzâde Mustafa Âs m Efend g b tan nm s mler n de bulundu u pek çok Osmanl ulemâs Hâl d yye'ye mensuptur. Bu ek lde Hâl d yye hem Anadolu'da hem de stanbul'da çok büyük b r yay lma göster r. Y ne bu kol sayes nde Nak- îler Sur ye, F l st n ve Irak'tak tasavvuf ehl aras nda lk defa öneml b r yer ed n rler. Hâl d el-Ba dâdî, Kürtler' n yo un olarak ya ad Kuzey Irak' n d nî hayat üzer nde özel b r etk ye sah p olur. Tar h bo- yunca hâk m tar kat olarak Kâd r yye'n n faal yet gösterd bu böl - gede Hâl d yye'n n do u uyla hâk m yet Nak bend yye'ye kaym t r.

Günümüzde Hal d ye kolu müntes pler Asya ve Avrupa ülkeler le k smen de Amer ka ve Afr ka k tas ülkeler nde bulunmakta olup. en büyük ameller "Hatme- Hâce"d r.

Ba dad hazretler n n yaz l eserler unlard r: Dîvân, R sale fî sbât 'r-râb ta, Bu yetü'l-vâc d fî mektûbât 't-Mev-lânâ Hâl d, R sa- le fî âdâb 'z-z kr, R sale fî âdâb 'l-mür d ma'a eyh h, R sale f 't-tarîk, C lâ'ü'l-ekdâr, Ferâ' dü'l-fevâ' d, Vas yyetü' - eyh Hâl d, R sâletü'l-'-k d 'l-cevherî.[15]

Osmanzâde Hüsey n Vassaf Efend , "Sefîne- Evl yâ"da avânî eyh sma l Efend hakk nda u b lg y ver r:

es-Seyy d e - eyh smâîl S râceddîn en-Nak bendî el-Hâl dî e - rvânî hazretler 1197 sene- h cr yyes nde (1783) rvân v lâye-

+DPLG $OJDU ´+kOLG HO %DùGkGvµ 7'9ú$ úVWDQEXO F V
+•VH\LQ 9DVVDI 2V PDQ]kGH 6HIvQH L (YOL\k 0HKPHW $NNXü $OL <×OPD] úV WDQEXO F ,, $KPHW 7XUDQ $UVODQ ´+kOLG L %DùGkGv·QLQ úVPkLO úUYkQv·\H 9HUGLùL +LOkIHWQkPHµ 5H\KDQ 'HUJLVL V

ûDPDK× 8OX &DPLL $]HUED\FDQ

t dâh l nde emâhî kazâs na tâb ' Kürdemîr karyes nde do du. Âbâ vü ecdâd n n eser ne bâen emâhî ulemâs ndan Muhammed Nûr Efend 'den ahz- lme mübâ eret eyled . 1205/1791'te Erz ncân'a azîmet ve me âhîr- fuzalâdan Evl yâ-zâde Abdurrahmân Efend 'n n bezm- rfân na müdâvemetle tekmîl- nüsâh ve ahz- câzet e . Muahharan Tokat'a g ve b r kaç sene mukîm oldu. Ba dâd'a g derek e - eyh Yahyâ el-Mervezî el- mâdî hazretler nden lm- hadîs ve Molla Mu hammed b. Âdem hazretler nden ulûm- h kem yye tahsîl buyurdu.

1220/1805'de Burdur'a azîmetle ulemâ-y mahall yyeden ba'z lar na kütüb- f kh yye oku uktan sonra rvân'a avdet ve maskat- re's nde yed sene ne r- ma'r fet eyled . Bu esnâda farîza- hacc edâ ve Ravza- mutahhara- hayru'l-enâm z yâret le kt sâb- feyz- bî- nt hâ ederek avdet nde Beytü'l-Makd s' de z yâretle 1228/1813'de stanbul'a muvâsalat e . B r kaç ay kâmetle Mevlânâ Abdullâh ed-Dehlevî (kudd se s rruhû) hazretler n n enfâs- kuds yyes nden -s t fâza etmek üzere H nd stan'a azîmet tasmîm ed p Basra'ya vusû lünde Mevlânâ-y mü ârün leyh cân b nden b r âret- ma'nev yye zuhûruyla Mevlânâ Z yâeddîn Hâl d (Kudd se s rruhû) hazretler n n nezd- âlîler ne g d lmes ve orada sülûk ve st fâzada bulunulmas emr buyurulmakla derhal Ba dâd'a teveccüh eyled .

Cenâb- Hâl d'den h lâfet- mutlaka ve ulûm- zâh re vü bât na le r âd- nâsa me'zûn yyet- kâm le ahz e kten sonra 1233/1818'te emr- mü ârün leyh le rvân'a azîmet ve dokuz sene havâss u avâm zâh ren ve bât nen r âda h mmet buyurdu. Orada teehhül ederek lk veled- muhterem olarak es-Seyy d Abdülhamîd Efend do du. (Bu o lu) 1262/1846'de garîkan vefât e .

irvân'da Muhammed el-Yerâ î Efendi'ye, o da me hûr eyh âmil Efendi'ye hilâfet verdi. Hz. Azîz, mü ârünileyhimâ ve yirmibin zâ an mürekkeb mürîdân ile berâber Rusya Muhârebesi'nde bulunarak Ruslar taraf ndan habs olundu. Hulefâ-y kirâm ndan Ahmed Efendi,mü ârün leyhe bedel olmak üzere kend n habs e r-mes yle Hz. Azîz tlâk olunarak 1242/1826'de Ah ska'ya g . Ba'dehû Ahmed Efend , Buhârâ tarîk yla f râr ve Ah ska'ya gelerek nezd-Azîz'de karâr e . Ruslar, Ah ska'y stîlâ e kler nde Azîz, Amasya'ya r hlet ve dört sene kâmet eyled . Orada k nc mahdûmu sadr- es bak Muhammed Rü dî Pa a[16] 1244/1828'de tevellüd eyled .

Hz. Azîz, Amasya'dan S vas'a g derek dokuz sene kâmet ve ne r- feyz ü ma'r fet buyurdu. Üçüncü o lu, Anadolu kazaskerle-r nden Ahmed Hulûsî Efend 1249/1833'da orada do du.[17] Ba'dehû Amasya'ya avdet (e) ve dördüncü mahdûmu Mustafa Nûr Bey 1260/1844'ta tevellüd eyled .[18] Hz. Azîz bundan sonra ale'd-devâm Amasya'da kâmet ve 17 Ramazân 1264/18 A ustos 1848 târîh-n de âlem- bakâya r hlet e . Amasya üstünde türbe- mahsûsas na defn olundu. (Kaddesa'llâhu esrârahum) Mü ârün leyh n tercüme-hâl n urefâ-y asrdan bnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl (nal) Beyefend hdâ buyurdular. Türbe- erîfeler nde muallak b r levhada Arabça muharrer m . Tercüme buyurmu olduklar n söyled ler. (Eazzel-lâ'hü f 'd-dâreyn)

Hz. Azîz' n kerîmes Hâce erîfe Fât ma Hân m, stanbul'da Horhor'da kâmet ederd . Mahdûmu Hac Muhammed Nûr Bey' n Safranbolu n yâbet ne ta'yîn nde b rl kte g derek Receb 1321/(Eylül 1903)'de orada vefât e . Zevc Haremeyn pâyel ler nden ve ulemâ-dan rvânî el-Hâc Îsa Rûhî Efend , 15 Ramazân 1303/(18 Haz ran 1886)'te Amasya'da vefât ederek türbe- Azîz'e defn ed ld (Rah me-humu'llâh). (eyh smaîl hakk nda) muhabbeten sân h olmu tur:

eyh smâîl Sirâceddîn irfân kân d r
Nak bendî bâ n n gül-gonce- rfân d r
Ne 'e- tevhîde vâs l mür d- kâm l d
Hazret- Hakk' n yegâne nât ku'l-Kur'ân' d r

Cenâb- Hak cümlem z mazhar- afâatler buyursun, âmîn.[19]

smail irvani, Azerbaycan ve Da stan'da çok say da halife yeti tirmi tir. Bu halifeleri eyh amil, Mir Hamza Nigari, Mola Has Muhammed irvani, Muhammed Yaragi, Almal 'l Mahmud Efendi, Küllü'lü H. Ahmed Efendi ve Cemaleddin Gazigumuki'dir.[20]

eyh Osmân Afîf Efendi'nin b l nen hal fes eyh Osmân Abdülmennân Efendi'dir. Me ây h- Hâl d yye'n n ler gelenler nden olan bu zât, Karah sâr- Sâh b (Afyonkarah sar) sanca dâh l nde Yaka karyes nde 1244/(1828) senes nde do du. Pederler Muham-med Emîn Hoca onun peder ulemâdan Muhammed Efend 'd r.

Mukadd mât- ulûmu memleket nde tahsîl e kten sonra stan -bul'a gel p me hûr ehrî Hoca Hâf z Efend 'den ahz- câzet- lm yye

+LFk] YDOLVL LNHQ ûDNLkQ
(\O•O ·GH 7kLIGH
LUWLKkO LOH $EGXOOkK E $EEkV 5D
G×\D·OOkKX DQKXPk ·Q×Q ELYkU×
NDEULQH GHIQ ROXQGX (IkG×O YH
Y•]HUkGDQ LGL

$KPHG +XO€Vv (IHQGL $PDV
\D·GD .kQ€Q × VkQv
2FDN ·GH YHIkW HGHUHN SH
GHU L D]v]LQLQ \DQ×QD GHIQ ROXQGX

0XVWDID 1XUL %H\ U•WEH L EkOk UL
FkOLQGHQ 1kÀD 0XKkVHEHFLVL LNHQ
ûXEDW 0DUW ·WH
úVWDQEXO·GD YHIkW HGHUHN)kWLK 7•U
EHVL KD]vUHVLQH GHIQ ROXQGX

+•VH\LQ 9DVVDI 2VPDQ]kGH
6HIvQH L (YOL\k
$NNXü $OL <×OPD] úVWDQEXO
F ,, V

.DPUDQ $EGXOOD\HY
$]HUED\FDQGD <DüDP×ü úNL %•\•N
6XÀ úVPD\×O ûLUYDQL YH +DP]D
1LJDULµ (OPL 0HFPXDV×
+•VH\LQ 9DVVDI 2V
PDQ]kGH 6HIvQH L (YOL\k F ,,
V

6LYULKLVDU %DED <XVXI dHüPHVL YH úUIDQL\H 0HGUHVHVL

eyled . Bâyezîd Câm '-   erîf nde b r müddet tedrîsde bulundu. 1275/ (1859)'te Den zl kasabas nda ht yâr-   kâmet ederek ulûm- zâh re vü bât na ne r yle me gûl ve üç def'a câzet-   lm yye 'tâs na mu-va ak oldu.

Mü ârün leyh n mür d   S vr h sârl   eyh Osmân Afîf Efend'd r. Onun mür d   irvânî eyh Hac Ahmed-i G yâsî Efendi; onun mür   -d de hulefâ-y Mevlânâ Hâl d'den eyh smâîl-i irvânî 'd r.

Den zl 'de seccâde-n în-   r âd oldu u Halvetî, Nak bendî Der-gâh-   erîf n Den zl Voyvodas Osmân A a, mü ârün leyh Hac Ah-med Efend   ç n n â ederek vefât nda ba'z hulefâs dergâh   dâre etmekte ken Osmân Abdülmennân Efend mü ârün leyh n kerîme-muhteremes n tezevvücle dergâha eyh oldu. 1305/1888'de Den zl nakîbü'l-e râf kâ m- makâml   da uhde- al yyeler ne tefvîz olun -du. Alt yüzü mütecâv z mürîdân ndan on zâta h lâfet verd . Asr m z erbâb- kemâl nden bnü'l-Emîn Seyy d Mahmûd Kemâl ve b râder ler Seyy d Ahmed Tevfîk Beyler zümre- mürîdâna dehâletle kâm-yâb olanlardand r. 11 N san 1311/23 N san 1895'te Den zl 'de   rt hâl ederek Büyük Kabr stân'da kay npeder n n c vâr na defn olundu.

Âsâr ndan (eserlerinden), "Meclis-i Îdeyn ve   M ftâhu'l-Ma y-ye f   Tarîkat 'n-Nak bend yye Tercümes   ve Me'va'r-Regâ b fî Mec d 'n-Nasây h" matbû'dur. "Hulâsatü'l-Mant k   erhu   nâyet   Tehzî -b 'l-Kelâm m ne'l-Mant k" nâm ndak   Arab yyü'l- bâre eser   gayr-matbû'dur. Ebu'l-Vefâ eyh Z yâ ve G yâseddîn nâm nda k o lu ve b r kerîmes vard r.[21]

Osmanl ar vler nde eyh Osman Afîf Efend 'n n Den zl Kay-makam 'na h taben yazd   28 Aral k 1860 tar hl b r ar za öyled r: "Den zl 'de medfun   rvânî eyh Efend 'n n damatlar Osman ve Ah-med A alar hakk nda h zmet, umur ve hususlar na muavenet olun-mak üzere Den zl kaymakam na tavs ye yaz lmas na da r eyh Os-man Af f Efend 'n n ar zas . (10. Anadolu)"[22] Osmanl ar vler nde eyh

+•VH\LQ 9DVVDI 2VPDQ]kGH 6HIvQH L (YOL\k F ,, V

%2$ 7DULK &D +LFUv 'RVV\D 1R *|POHN 1R)RQ .RGX 09/

Osman Afîf Efend 'ye a t baz belgeler: "Tar kat- Nak bend ye me â y h nden S vr h sar kazâs nda bulunan Osman Afîf Efend 'n n Surre-Hümayûn'a davet olunmas taleb ."[23] "Osman Afîf Efend 'n n Surre-Hümayûn'a kat lma taleb n n Evkaf- Hümayun'a b ld r ld ."[24] "Osman Afîf' n yen sadrazam tebr k ."[25] "S vr h sarl eyh Osman Afîf' n yen Sadaret kaymakam n tebr k ."[26]

a rl

eyh Osman Afîf Efendi'nin bir divan oldu u rivayet edilse de henüz tespit edilememi tir. Piri Mevlanâ Halid-i Ba dadi hazretlerine yazd bir münacaat öyledir: [27]

Günahkâr z es r- nefs b -hevâher h dâyet k l
Yet m z dâr- muh tde kerem eyle vesâyet k l
Dah l- dergâh hsân g z lutf nâyet k l

Emân yâ hazret- Hal d b z h fz u h mâyet k l
e '-i'l-müznibine 'afvimiz içün delâlet k l

C hâd- ehl- beyt hazret fahr- r sâlet çün
R yâz- Kerbelân n goncas hûn- ehâdet çün
Seadet hânek m hmân olan sah b- seâdet çün

Emân yâ hazret- Hal d b z h fz u h mâyet k l
e '-i'l-müznibine 'afvimiz içün delâlet k l

C vâr nda komaz lokmac n hevân lutfundur
Alemdâr- neb s n cümlem z cîran- lutfundur
B z taht- l vâ' l-hamde almak ân- lutfundur

Emân yâ hazret- Hal d b z h fz u h mâyet k l
e '-i'l-müznibine 'afvimiz içün delâlet k l

Göründ ebru bârân kudret gökde hem yerde
Zuhûr td fesâd enfüs ve efâk bahr le berde
Koma hüsrân u g ryân dü c hânda rûz- mah erde

Emân yâ hazret- Hal d b z h fz u h mâyet k l
e '-i'l-müznibine 'afvimiz içün delâlet k l

Yamând r hâl m z a'mâl m zden ol cak mes'ul
Garîk- çerk- cer mezâb hsân le k l ma sul
ki 'alemde senden eyleriz biz evkati me mul

Emân yâ hazret- Hal d b z h fz u h mâyet k l
e '-i'l-müznibine 'afvimiz içün delâlet k l

%2$ 7DULK / +LFUL 'RV\D 1R *|POHN 1R)RQ .RGX +5 0.7

%2$ 7DULK =D +LFUL 'RV\D 1R *|POHN 1R)RQ .RGX +5 0.7

%2$ 7DULK û +LFUL 'RV\D 1R *|POHN 1R)RQ .RGX $ `7û)

%2$ 7DULK = +LFUL 'RV\D 1R *|POHN 1R)RQ .RGX $ `7û)

0HKPHW $ULI 'LQoHU $UüLYL·QGHQ

594

6H\\LG ûH\K 2VPDQ $IvI (IHQGL 7•UEHVL 'RùDQFD 0DKPXGL\H (VNLüHKLU

Yay nlanan b r   r de öyled r:

D yâr- gurbe e kald m
Hal mden anlar yad gâr m yok
Sevda- m hne e b -mecâl oldum
Derd ü gamdan özge el mde var m yok

Bu dehr n el nden gülmed m b r dem
Akan çe m m ya n s lmed m b r dem
Derd ü gamdan azâd olmad m b r dem

Çok niyâz eyledim geçmedi dilek
Ah mdan ac z kald göktek melek

eyh Osman Afîf Efend Türbes

1881 y l nda vefat eden eyh Osman Af f Efend , Mahmudiye lçes ne ba l Cönger yen ad yla Do anca Köyü Kabr stan 'na def ned l r. Daha sonra kabr , yap lan b r türbe ç ne al n r. Mezar n n ah de ta nda "Rufa tar kat   eh (eyh) eh (eyh) Al Efend o lu Osman Af f ruhuna Fat ha. D. 1234 (1818-19), Ö. 1297 (1879-80)" bares yaz l d r. Mezar ta lar na b r dönem " eyh" bares yaz lmas yasak- land   ç n " eh" ekl nde yaz lm t r. Ankara-Esk eh r karayolu ya - k n nda bulunan es-Seyy d eyh Osman Af f Efend türbes ne g r gösteren tabela bulunmaktad r.

eyh Ahmed emsedd n Efend

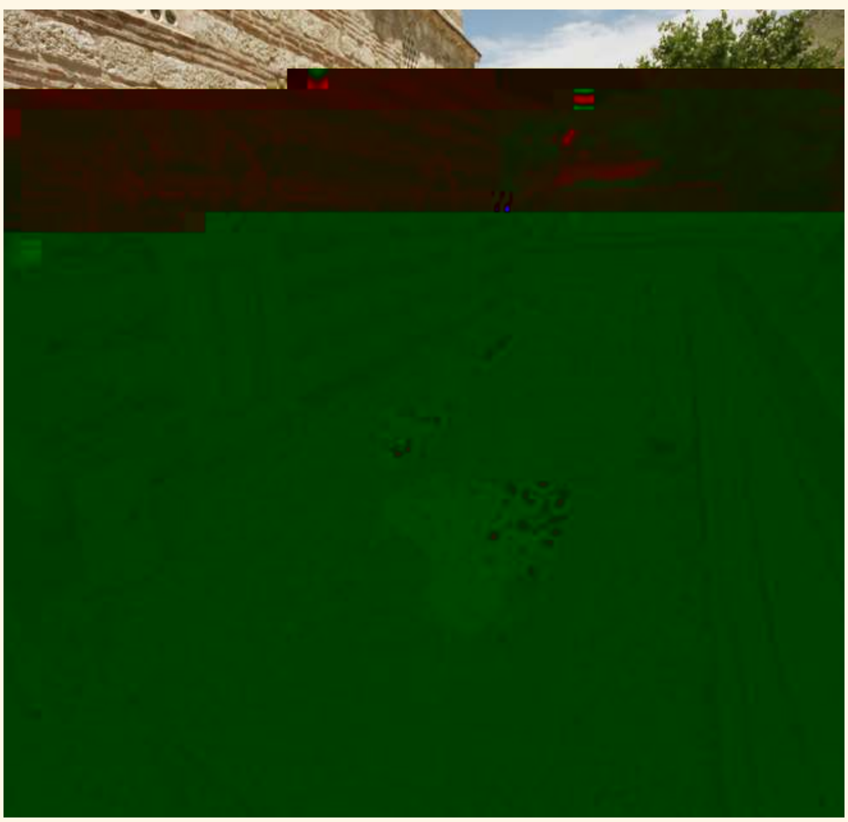
eyh Osman Afîf Efendi'nin o lu eyh Ahmed emsedd n Efen- d 'n n do um tar h b l nmemekted r. Babas n n vefat ndan sonra S vr h sar   rfân ye Medreses 'nde müderr sl k yapar. Yaz malarda

6H\\LG ûH\K $KPHG ûHPVHGGLQ (IHQGL YH PDKGXPODU×

Osmanl ar vler nde eyh Ahmed emsedd n Efend le alakal belgelerden baz lar unlard r:

"Saadat- Sof ye'den olan S vr h sarl Osman Af f Efend 'n n mah dumu Ahmed emsedd n Efend 'ye Haz ne'den maa tahs s . (Mal ye)"[29] "Vefat eden babas eyh Osman Efend 'ye ver len maa n kes l mes nden dolay tedr sata devam edemed nden Ahmed emsedd n Efend 'n n at yye taleb ."[30] "Sadat- Sof ye'den S vr h sarl eyh Osman Af f Efend 'n n o lu Ahmed emsedd n Efend 'ye maa tahs s ."[31]

ûH\K $KPHG ûHPVHGGLQ (IHQGL·QLQ PH]DU×Q×Q EXOXQGXùX ûH\K +DPGL %DED KD]LUHVL 6LYULKLVDU

%2$ 7DULK =D +LFUv 'RV\D 1R *|POHN 1R)RQ .RGX %(2

%2$ 7DULK / +LFUv 'RV\D 1R *|POHN 1R)RQ .RGX '+ 0.7

%2$ 7DULK =D +LFUv 'RV\D 1R *|POHN 1R)RQ .RGX ú 0/

*

%HOJH YH ELOJL NRQXVXQGD \DU G×PF× RODP 0HKPHW $ULI 'LQoHU %H\H WHüHNN•U HGHUL]

6H\\LG 0DKPXG 6X]DOL .•OOL\HVL
LoLQGH EXOXQDQ 6LYULKLVDU
1DNüLEHQGL +DQNDK×Q×Q \HUL
6LYULKLVDU

ûH\K $KPHG ûHPVHGGLQ
(IHQGL·QLQ PH]DU×Q×Q EXOXQGXùX
ûH\K +DPGL %DED KD]LUHVL
6LYULKLVDU

Dergâhı'nda bulunan yaşlı Mevlevî dervişlerinin de şehadetleriyle 2 Recep 1282/ 21 Kasım 1865 tarihinde düzenlenen bir beratla dergâh Hasan Hüsni Dede'ye tevcih edilir[4].

Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz (1861- 1876)'in Hasan Hüsni Dede'ye verdiği berat

Gekbüze (Gebze) kasabasında Gâzî Mustafa Paşa'nın Eskişehir'de Paşa Mahallesi'nde vâki' câmi-i şerîf havâlisi dâhilinde fukarâ ve dervîşâna mahsûs hangâh ve tekye odalarının meşîhât ciheti müşârun ileyhin vakfından olmak üzere yevmî on beş akçe vazîfe ile Muhammed bin Mustafa'nın uhdesinde iken, vefâtı vukûuna mebnî mahlûlünden sulbî oğulları kebîr Süleymân'a ve sağîr Muhammed Kâsım'a iştirâken tevcîhi mukaddemâ bâ i'lâm inhâ ve müşârun ileyh Gâzi Mustafa Paşa'nın Eskişehir'de ihyâgerdesi olan hangâh-ı mevleviyyenin berâeti vakıfdan yerdir ve dervîşânı dağılup tevliyyeti âhara geçmiş ise de dergâh-ı şerîf-i mezkûr hangâh-ı mevleviyyeden *olduğu ve fukarâ-i mevleviyye sâkin idüğü halen Konya'da mevcûd olan müsinn ve ihtiyâr-ı dervîşânın ma'lûmları olduğundan başka kazâ-i mezbûr ulemâsından on beş nefer kimesnelerin memhûr şehâdetnâmelerine nazaran hangâh-ı mevleviyye olduğunda bir vecihle şek ve şüphe olmadığından ve meşîhatı pederleri merhûm zamanında Hasan Dede'ye ihâle olunduğu misillü bu kerre dahî meşîhatnâmesi tecdîd olunduğunda hangâh-ı mezkûreye kûşad olunarak âyende ve revende fukarâ-i mevleviyye iskân olunmak üzere tevliyyetin mûmâ ileyh Hasan Dede uhdesine tevcîhi husûsu iftihâru's- sulehâi's-sâlikîn muhtâru'l-iltikâi'l-evâsilîn Konya'da Hazreti Mevlânâ Celâleddîn Rûmî kaddese sırrahu's-sâmî hangâhında bi'l-fiil seccâdenişîn olan Mahmud ve Sadreddîn Çelebi edâme feyzuhû tarafından iş'âr ve ihbâ olunmuş ve zikr olunan Eskişehir hangâh-ı şerîfinin meşîhat-i yevmî on beş akçe vazîfe ile müteveffâyı mûmi ileyh Muhammed b. Mustafa'nın uhdesinde olduğu kayden tebeyyün idüp fakat vakfiyesi mukayyed olmadığından hangâh-ı mezkûr mevlevîhâne olup olmadığı bilinememiş olduğundan ol bâbda istilâm-ı keyfiyeti şâmil makâm-ı nezâret-i evkâf-ı humâyunumdan tastîr ve tesyîr kılınan tahrîrâta cevâben vârid olan i'lâmât ve mezâbıt ve inhâlarda müşârun ileyh Mustafa Paşa Câmi-i şerîfi havâlisi dâhilinde ihyâ-gerdesi olan yirmi beş bâb odalar kadîm mevleviyye hangâhı olup yüz seneden mukaddem mevlevî dervişânının sâkin oldukları ve vasatında kebîr kubbenin semâhâne-i mevleviyye olduğu rivâyet kılındığı medîne-i mezkûrenin dersiâm hâcelerinden ve ahâlisinden yirmi beş nefer kimesnelerin ber-vechi muharrer bir kıt'a şehâdetnâmelerinden nümâyân olduğundan müteveffâ-i mezbûrun sulbî kebîr oğulları mezbûran Süleyman ve Muhammed Kâsım'dan her biri kazâyı mezbûr meclîsinde pederleri müteveffâyı mumâ ileyhden münhâl olan cihet-i*

4 Konya Mevlânâ Müzesi, Dosya No. 88/29.

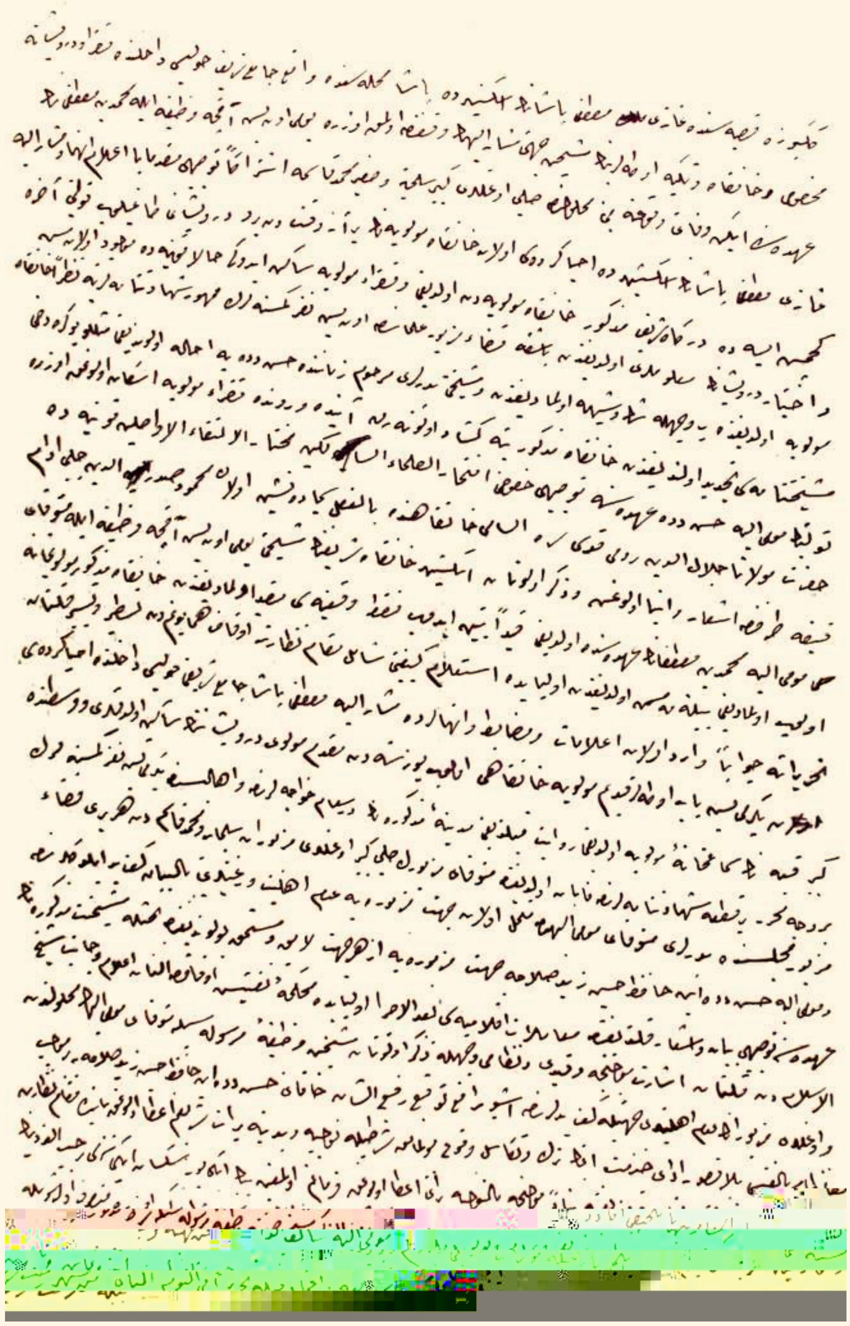
mezbûreye adem-i ehliyet ve rağbetlerini bi'l-beyân keff-i yed eylediklerinden ve mumâ ileyh Hasan Dede ibn Hâfız Hüseyin zîyde salâhuhû cihet-i mezbûreye ezher cihet lâyık ve müstahâk bulunduğundan bahisle meşîhât-ı mezkûrenin uhdesine tevcîhi beyân ve iş'âr kılındığında muâmelât-ı aklâmiyyesi ba'del icrâ ol bâbda mahkeme-i teftîş-i evkāfdan alınan ilâm ve cânibi şeyhu'l-İslam'dan kılınan işaret mûcibince ve kaydı ve nizâmı vechile zikr olunan meşîhât vazîfe-i mersûlesiyle müteveffâ-yı mumâ ileyhin mahlûlünden ve oğulları mezbûranın adem-i ehliyetleri cihetiyle keff-i yedlerinden iş bu râf-i tevkî refîü'ş-şân-ı hakanî Hasan Dede ibn Hâfız Hüseyin zîyde salâhuhûya ber mûceb-i nizâm bi'n-nef bilâ kusûr edâ-yı hizmet etmek terk ve tekâaaasül vukû' bulmamak şartıyla tevcîh ve yedine berât-ı şerîfim î'tâ olunmak makâm-ı nazariyye müşârun ileyhâdan ifâdeye binâen mucibince î'tâ olunmak bâbında makâm-ı nezâret-i müşârun ileyhâdan bâ telhîs ifâde kılındığına binâen mûcibince bi't-tevcîh berâtı î'tâ olunmak fermânım olmağın bin iki yüz seksen iki senesi recebü'l-ferdînin ikinci târihiyle bu berât-ı şerîfimi virdim. Ve buyurdum ki mumâ ileyh sâlifü'z-zikr meşîhât cihetine vazîfe-i mersûliyyesiyle şart-ı mezkûr üzre mutasarrıf ola. Şöyle bile alâmet-i şerîfe i'timâd kıla. Tahrîren fi'l-yevmi's-sânî min şehri recebi'ş-şerîf li sene isnâ ve semâni ve mieteyn ve elf. 2 Recep 1282 / 21 Kasım 1865."

Hasan Hüsni Dede, Eskişehir dergâhı postnişinliğine tayin edildikten sonra, Mevlevîhâne'yi eski işlerliğine kavuşturmak için hemen faaliyetlere girişir. Hükümetle yaptığı yazışmalar neticesinde, Gazî (Çoban) Mustafa Paşa tarafından Eskişehir Mevlevîhânesi'ne vakf ve tahsis edilen ve daha önceden babası Hüseyin Hüsni Efendi adına kayıtlı olan, ancak, bir müddetten beri Hazîne-i Celîle-i Mâliye'nin uhdesine geçmiş olan değirmen ve bazı ziraat yapılan yerlerin geri verilmesini talep eder. Hasan Hüsni Dede müracaatında bu vakıfların gelirini fakirlerin doyurulmasına sarfedeceğini ifade ile, eskiden olduğu gibi dergâhı şerîfe ihsan ve iadesini Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nden istirham eder. Bunun üzerine adı geçen yerlerin kat'i olarak geri iadesi adalete uygun olmayacağından, Hazîne-i Celîle-i Mâliye'nin idaresinde kalmak şartıyla, uygun bir bedel karşılığında ihale edilmesine karar verilir. Bu karar 12 Cemaziyelevvel 1303/ 16 Şubat 1886 tarihinde Hasan Hüsni Dede'ye bildirilir[5].

Hacı Hasan Hüsni Dede'nin Mevlevî, Kâdirî ve Melâmî tarikatlarından halifelik icâzeti vardır. Mezar taşında Mevlevî ve Kâdirî şeyhi olduğu yazılıdır. Melâmîliği hakkında ise, Abdülbaki Gölpınarlı "*Melâmîler ve Melâmîlik*" adlı kitabında, Hasan Hüsni Dede'nin bir İstanbul seyahatinde Melâmî Pîri Seyyid Muhammed Nur Hazretleri ile görüşerek Melâmî olduğunu, ancak bunu gizlediğinden Mevlevîlerden kimsenin bilmediğini yazar[6].

5 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Dahiliye, Dosya No: 979 / 77294.

6 Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler,* Gri Yayınları, İstanbul 1992, s. 314-315.

Hasan Hüsni Dede'nin, Kâdirîlikten de icâzeti olduğu için bazı mübarek gecelerde dergâhda Kâdirî zikri icra eder. Bazen hususi hayatında Kâdirî tacı giydiği de olur. Fakat zikir âyinlerinde daima Mevlevî sikkesi giyer. Her zaman aynı şekilde zikretmez, ara sıra geleneğini değiştirir[7]. İhtifalci Mehmet Ziya Bey "*Yenikapı Mevlevîhânesi*", adlı eserinde *"...asr-ı âhirde yetişen meşâyih-i kirâm-ı Mevlevîyye içinde ahlâkıyla, fazlıyla, teslimiyetiyle bahusus vakar u edeb-i şeyhânesiyle velî-i kâmil vasfına bihakkın lâyık olan Eskişehir Mevlevîhânesi Postnişini merhum şeyhim Hasan Hüsni Dede Efendi..."* diyerek ondan övgüyle bahseder[8].

7 M. Celal Duru, *age*, s. 175-176.

8 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi,* Hazırlayan: Murat A. Karavelioğlu. Ataç Yayınları, İstanbul 2005,s.156

Kurşunlu Mevlevihane hamuşanında Çürükoğlu Hacı Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi ve oğlu Hacı Hasan Hüsnü Dede'nin mezarları. Odunpazarı, 2014.

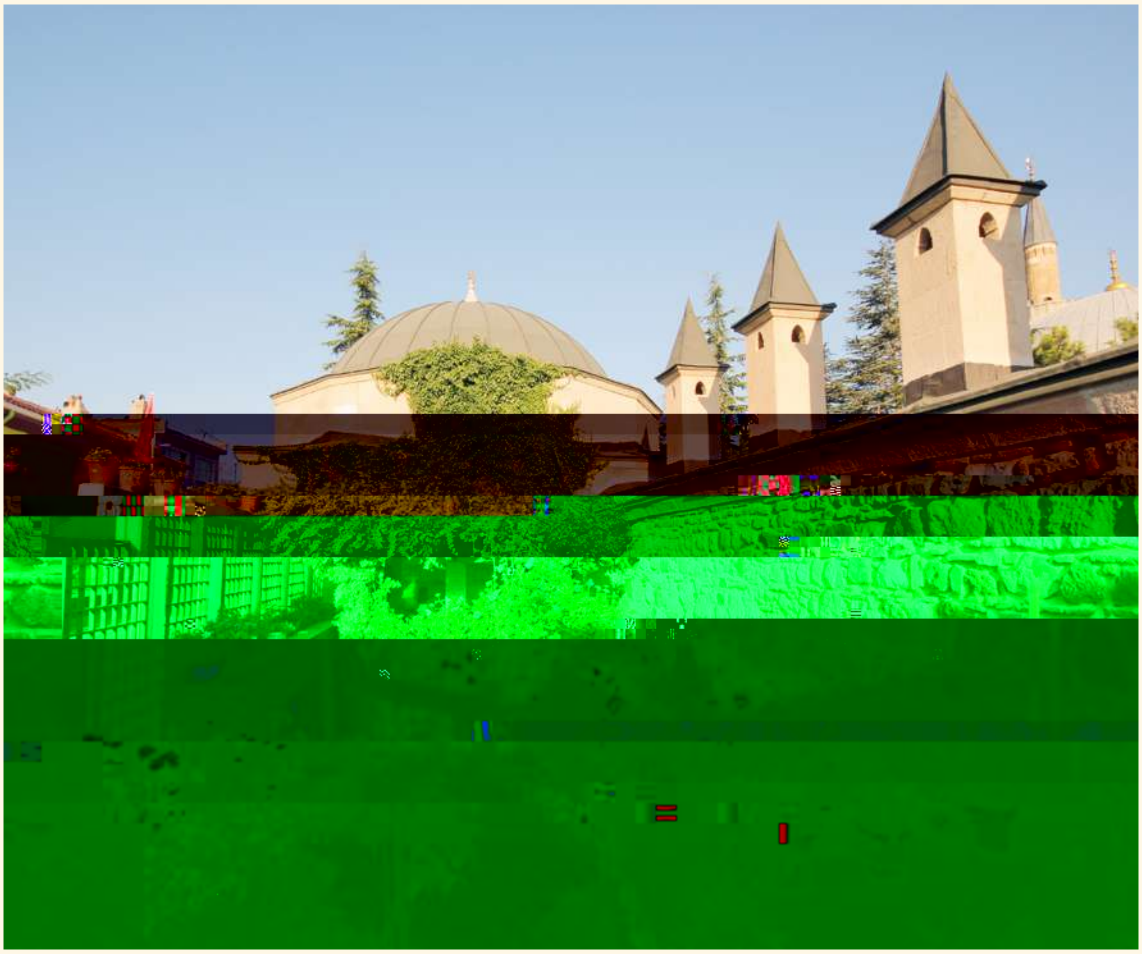
Mevlânâ Hazretleri, *"...eski erenler nefislerini aşağılatmak için dilenmeyi hoş görmüşler. Ama biz, bizi sevenlere bu kapıyı kapattık. Herkes bir iş tutmalı, elinin emeğiyle geçinmelidir. Böyle davranmayanlar bizden değildir."* buyurur[10]. Onun bu sözleri kendisine bağlananları her dalda çalışmaya zorlamış; Mevlevî dergâhlarında dedeler ve dervişler zikir ve musikî çalışmalarının yanı sıra kazanç sağlamak amacıyla mutlaka bir sanatla ilgilenmişlerdir. Hasan Hüsni Dede de bu konuya önem vermiş, dergâhtaki dervişlerin hem sosyal hayata katkıda bulunmaları hem de dergâha gelir sağlamaları amacıyla bazı iş kollarında faaliyet yapmalarına imkan sağlar. Bu nedenle Eskişehir Mevlevîhânesi'nde üç adet fanila örme makinesi ve dört adet çorap dokuma makinesi çalıştırılırdı. Dergâhta dokunan çorap ve fanilalar pazarcı marifeti ile şehirde satılarak, dergâhın bütçesine ek gelir sağlanıyordu[11]. Böylece ekonomiye katkı sağlamanın yanı sıra, tekke ve zâviyelerin son asırda içine düştükleri mali sıkıntılar ve işsiz güçsüz takımının sığıntı yeri olmasından dergâhı korumuş oluyorlardı.

Hasan Hüsnü Dede ökçeli mest giyer, ahşap bir asa taşır ve daimi surette sade, temiz ve Mevlevî dervişlerinin semâ ayininde giydikleri geniş etekli bir tennure giyer[12]. Mektuplarında istisnasız

10 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik,* İstanbul 1983, s.3.

11 Bahâeddîn Dede'nin oğlu Hüseyin Cahid Duru'nun 1990 yılında teyip kasetine doldurduğu anılarından.

121 M. Celal Duru, *age*, s.150.

Kurşunlu Mevlevi hamuşanı. Odunpazarı, 2014.

herkese *"Ahî fi'llah= Allah'ta kardeş"* hitabı kullanır ve *"Bâki, Es'adekum'ullahu fi'd-dareyn."* cümlesiyle bitirir. Anlamı: "Allah sizi iki cihanda mesut etsin." İmzası *"Hâdimü'l-fukarâ el-Mevlevî Eskişehrî Hasan Hüsni"* şeklinde olup mührü ise *"el-Mevlevî Hüsni"* idi.

Hasan Hüsni Dede'nin Celâleddîn, Şemseddin, Bahâeddîn ve Hilâleddin adında dört oğlu, Şehribânû ve Hacer Sâniye adında iki kızı vardır. Şeyhzâde Hüseyin Celâleddîn Efendi en büyük oğlu ve aynı zamanda Eskişehir âsitânesinin sertabbah/aşçıbaşısı idi. Hasan Dede'nin sağlığında 1319/1901-2 yılında vefat etmiştir[13].

Hasan Hüsni Dede, meşihatta kaldığı sürece medrese derslerinden üç defa icâzet vermiş, otuz kadar zata Mevlevîlikten hilâfet ve birçok kimseye Mesnevî-yi Şerif okutma, Mevlevî âyini icra edebilme icâzetleri vermiştir. Onun müntesipleri arasında bir çok alimler, şeyhülislamlar ve vezirler vardır. Bunlar arasında Tire Mevlevîhânesi şeyhi Hayrullah Dede, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Mehmed Celâleddîn Dede, İhtifalci Mehmed Ziya, Kemâlî Aşçı Tahir Dede, Kasımpaşa Mevlevîhânesi Mesnevîhanlığı yapan Muhammed Es'ad Dede, meşhur bestekâr, hanende ve hattat Hasan Sırrı Efendi, Kütahya Mevlevîhânesi postnişini şair ve hattat Hacı Pesendî Dede, Kütahyalı Şeyh Rıfat Efendi, Konya Çelebilerinden Ab-

13 M. Celal Duru, *age*, s. 165.

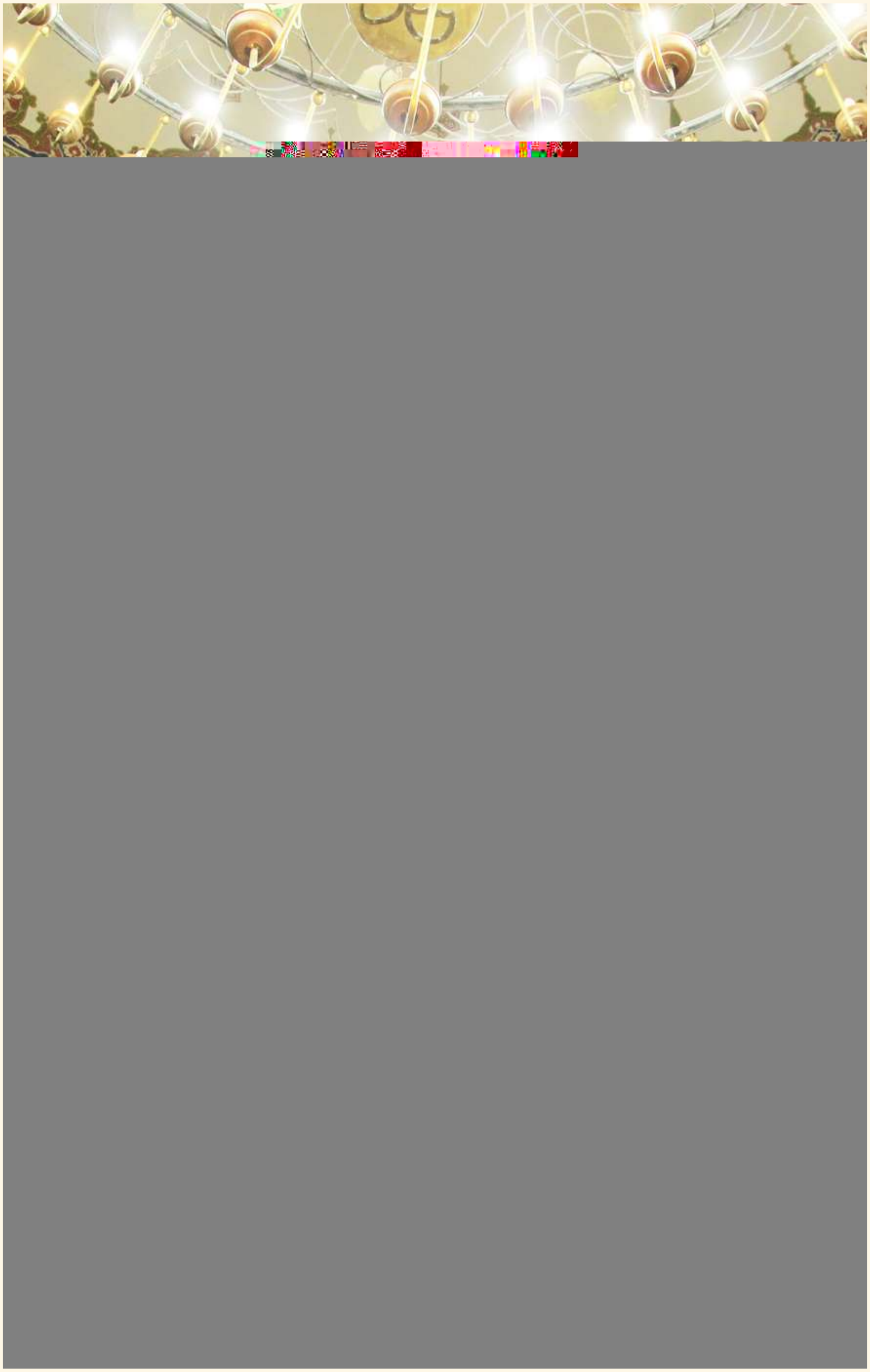

Kurşunlu Mevlevihanesi. Odunpazarı, 2014.

den bekâ âlemine göçer. O gün Müslüman Hıristiyan bütün Eskişehir ahalisi ayağa kalkar. Üç camide cenaze namazı kılındıktan sonra Mevlevihane'nin güney duvarına bitişik hamûşana sırlanır. Ruhu şâd, himmeti hâzır olsun. Torunu Muhyiddin Celâl Duru bu vuslat günü için şu dörtlüğü, tarih kaydı olarak düşer:

Pîr idi, seksendi sinni Hazretin,
Pîr idi ihvânı irşâd etmede;
Söyledim târih-i tam-mi naklini
Hakka göçtü Şeyh Hasan Hüsnî Dede (1325

Kurşunlu (Çoban Mustafa Camii) mahfili. Odunpazarı, 2014.

BAHÂEDDÎN DEDE EFENDİ

Nizamettin Arslan (*)

Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Hüsni Dede'nin üçüncü oğludur. Annesi Zeynep Hanım'dır. Bahaeddin Dede 1875 yılında Eskişehir'de doğar. İsmi Bahaeddin olarak biliniyorsa da babası Hasan Hüsnü Dede'nin kendisine verdiği evrad okuma icâzetinde ismi *Cafer Bahaeddin* olarak geçiyor. Bahaeddin Dede ilk eğitimini babasından aldıktan sonra Eskişehir Rüşdiyesi'ni bitirir. Daha sonra Mısır'a giderek El-Ezher'de dini ilimler tahsil eder. Mısır dönüşü Eskişehir Mevlevîhânesinde çile çıkarır. Ardından Mısır'da öğrendiği Arapça lisanına ilâveten Farsça öğrenir. Sesi güzel ve makam bildiği gibi aynı zamanda ney üfler, kudüm ve rebab çalar.

Bahâeddîn Dede'nin ağabeyi Muhammed Ali Şemseddin Dede, Meclis-i Meşâyih ve Şeyhülislamlığın 3 Mart 1913 tarihli Dâire-i Meşîhât-ı İslâmiyye Kalemi'nden çıkan karar gereği şeyhlikten alınır[1]. Bahaeddin Dede Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edilir[2].

Bahâeddîn Dede tekkedeki işlerden ayrı olarak Eskişehir Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reisliği ve Tayyare Cemiyeti Veznedarlığı yapar. Dergâhların sırlandığı 1925 yılına kadar şeyh olarak kalır. Dergahlar sırlanınca bu tür sosyal faaliyetlere ağırlık verir. Aynı zamanda dedelerinden kalan çiftlikte ziraat işleriyle uğraşmaya başlar[3]. Oğlu Hüseyin Cahid Duru'nun anlattıklarından; at koşup çift sürdüğü, harman işleri ile uğraştığını öğreniyoruz[4]. Arapça Farsça bilen, makam ve mûsiki aletlerine âşina bir şeyh efendi, bir sabah kalktığında bütün bunların geçerliliğinin olmadığı kendisine söylendiğinde veya bunu gördüğünde acaba neler hissetti? Nasıl bir ruh haline büründü acaba?

Osmanlı Devleti'nin son sadrazamlarından Damat Ferit Paşa'nın tekrar işbaşına gelmemesi için bütün yurtta başlatılan pro-

(*) Araştırmacı-Yazar.

1 Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, Dosya No. 88/20.

2 KMMA, Dosya No. 88/2; Suzan Albek, *Dorliomdan Eskişehire*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1991, s. 269.

3 H.Hüseyin Adalıoğlu-Nizamettin Arslan, *Eskişehir Mevlevîhânesi*, Odunpazarı Belediyesi yay, Eskişehir 2011, s.76

4 Hüseyin Cahid Duru'nun 1991 yılında anılarını anlattığı teyp kasetinin çözümü.

Bahaeddin Dede Efendi.

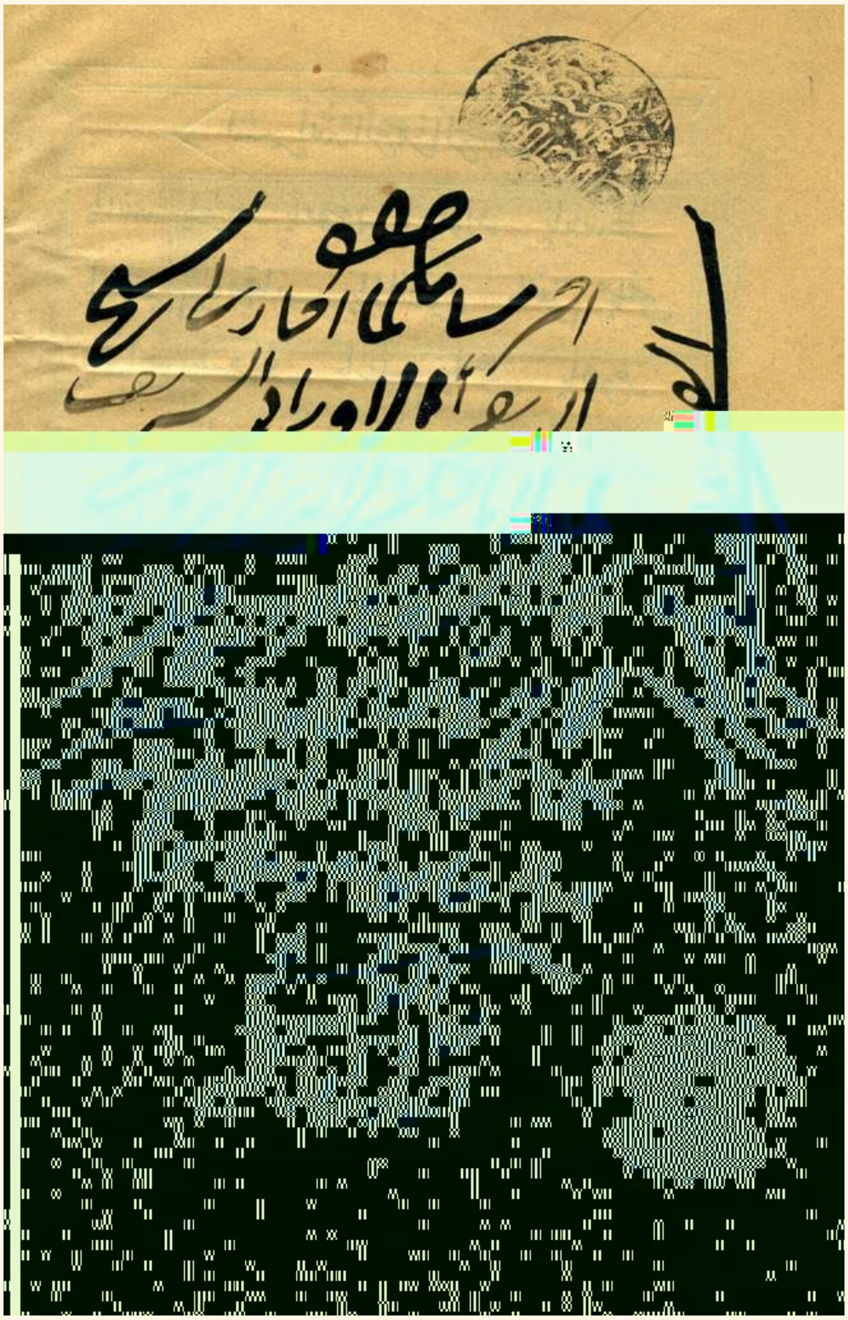
testo faaliyetlerine Bahaeddin Dede de katılmış, Eskişehir'den İstanbul Hükümetine çekilen telgrafa imza atmıştır. 6 Mart 1920 de Anadolu ve Rumeli Müdafâ-i Hukuk Reisi İbrahim, Belediye Reisi Süleyman, Cemâat-i İslâmiye Reisi müftü Salih ve Esnafı temsilen İşçibaşı Hakkı'nın imzalarının yer aldığı telgrafa Bahâeddîn Dede de Mevlevî şeyhi olarak imza koymuştur[5].

17 Şubat 1930 tarihinde Eskişehir'de vefat eden Cafer Bahâeddîn Dede Efendi'nin kabri şerifi Kurşunlu Külliyesi güney duvarında bulunan hazirededir.

Hasan Hüsni Dede Efendi'nin oğlu Bahaeddin Dede'ye kendi el yazısı ile verdiği *Evrad-ı şerif* okuma icâzeti[6]:

5 Ali Sarıkoyuncu-Selahaddîn Önder-Mesut Erşan, *Milli Mücadelede Eskişehir*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi yayın., Eskişehir 2004, s. 52.

6 Bahaeddin Dede'nin torunu Ferda Tarzi Hanımefendi'nin özel kütüphanesinde bulunan Mevlevi Evradı'nın son sayfası.

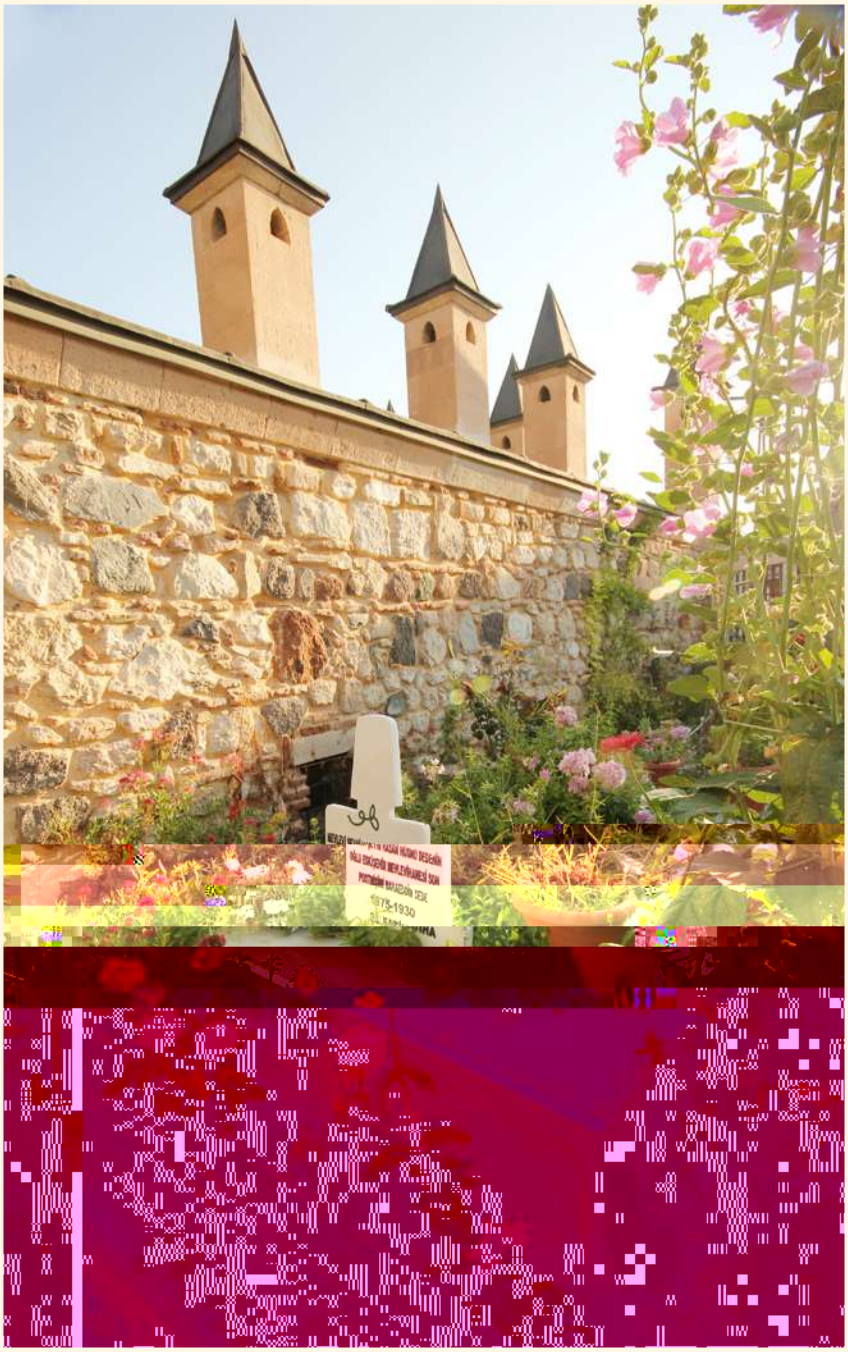
Hasan Hüsni Dede Efendi'nin Bahaeddin Dede'ye verdiği icazet.

Hû

Şeyhimin bana icâzet verdiği gibi, bu evrad-ı şerif-i Mevlâna Celâleddin Rûmi Kaddesallahü sırrıhû için hergün zevalden önce okumak üzere, ben de Allah için söz söyleyen el-mevlevi oğlum Ca'fer Bahaeddin'e icâzet verdim. Allah onun feyzini dâim, masivasını kolay, bekâsını uzun kılsın.

7 Zilkade 1310/ 23 Mayıs 1893

Ed-Dâi
Hadimül-Fukara
El-Mevlevî der Eskişehir

Bahaeddin Dede Efendi'nin mezarı. Odunpazarı, 2014.

Hû

Şeyhim Hasan Hüsni Dede'nin (Allah-ü Tealâ onun ruhunu kendine ulaşmada her daim canlı kılsın) bana icâzet verdiği gibi Mevlâna Celâleddin-i Rûmi kaddesallahü sırruhû için bu evrad-ı şerif-i her gün zevalden önce okumak üzere, Mevlevî tarikat-ı maneviyyesi üzerine konuşan Hafız Mehmed Feyzi (Allah onun feyzini ve seadetini artırsın, ömrünü uzun, afiyetini dâim etsin)'ye kıyamete kadar icâzet verdim. Allah onu her an ve zamanda, manen ve maddeten tarikat-ı aliyye'ye hâdim kılsın. Bu icâzet 1335 yılının Şevval ayında yazıldı. (Ağustos 1917)

MUHAMMED ALİ ŞEMSEDDİN DEDE EFENDİ

Nizameddin Arslan (*)

Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hacı Hasan Hüsni Dede Efendi'nin, Hüseyin Celâleddîn Efendi'den sonra gelen, ikinci büyük oğludur. 1282/1865-66 yılında Eskişehir'de doğar. Annesi, Zeyneb Hanım'dır.

Çocukluk döneminin ardından Eskişehir Sıbyan Mektebi'ne gider. Eskişehir'deki eğitiminden sonra İstanbul'a giderek Musalla Medresesi'ne kaydolur. Medrese eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra imtihan sonucu askerlikten muaf tutulur ve Eskişehir'e döner.

1303/1888 senesinde Eskişehir Mevlevihanesi'nde çîleye girer ve 1306/1891 senesinde çîlesini tamamlar "Dede" unvanını alır. 1908 yılında babası Hasan Hüsni Dede'nin vefat etmesi üzerine, en büyük erkek evlâdın posta geçme âdeti üzerine 25 Temmuz 1327/7 Ağustos 1911 tarihinde Konya Çelebilik Makamı'nca Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhliğine atanır.

Şemseddin Dede, şeyhlik makamına oturduktan sonra bazı kişiler tarafından yönetimde yetersiz olduğu gerekçesi ile iki yıla yakın Konya Çelebilik makamına sürekli şikayet edilir. Bu şikayetler üzerine Şemseddin Dede, Konya'ya yazdığı 18 Aralık 1911 tarihli mektupta;

"Hizmetkârı bulunduğum âsitâne olan dergâhınızda âdâb ve erkân-ı Mevleviyyeyi temsil için sair fukara ve dervişânın çilesini tamamlama, mesnevi ve tasavvufa dair olan kitab-ı mukaddesenin talim ve tahsilini yaptırmak yegane maksadımdır" diye şikayetlerin yersiz olduğunu bildirir. Netice de Meclis-i Meşâyih'ın kararı ve Şeyhülislâmlığın 3 Mart 1913 tarihli Dâire-i Meşihât-ı İslâmiyye Ka-

(*) Araştırmacı-Yazar.

Şemseddin Dede Efendi'nin mührü.

lemi'nden çıkan tezkere ile 1913 yılında Çelebilik Makamınca şeyhlik görevinden alınır. Yerine kardeşi Bahâeddîn Dede atanır.

Muhammed Ali Şemseddin Dede'nin Eskişehir Mevlevî Dergah'ı şeyhliğinden ayrılmasından yaklaşık bir yıl sonra, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber 14 Kasım 1914'te *"Cihad-ı Mukaddes"* ilân edilir. Bu kutsal savaşa katılmak ve Filistin Cephesi'ne gitmek üzere bütün Mevlevîhânelerden katılan gönüllü dervişlerle Mevlevî Taburu kurulur.

Muhammed Ali Şemseddin Dede Efendi kurulan bu *Mevlevî Taburu*'na 15 dervişle iştirak eder. Ancak 20 Şubat 1915 tarihinde askerliğe hazırlıklı olmayan pek çok Mevlevî dervişi gibi o da Şam'da hastalanıp vefat eder ve oraya sırlanır.

Şemseddin Dede Efendi yanındaki 15 dervişin giyim kuşam teçhizatlarını, dönüşte ödemek üzere borç bulduğu paralarla kendisi karşılar. Ancak, Şam'da vefat edip geri dönemeyince, borçları eşi Zeynep Hanım tarafından ödenir. Şemseddin Dede borç alırken akçe olarak almış, fakat Zeynep Hanım ödeme yaparken kağıt banknot şeklinde öder. Alacaklının biri buna itiraz edip, alacağını akçe olarak ister. Zeyneb Hanım bu kişiyi ikna edemeyince alacağı tutarı kişinin adına bankaya yatırır, o da daha fazla itiraz edemez.

Zeynep Hanımla evli olan Şemseddin Dede'nin Alâeddin, Ahmed Cevdet, Şehabeddin, Necmeddin, Kemaleddin adında beş oğlu ve Şefika adında bir kızı vardır. Alâaddin, Şehabeddin, Necmeddin ve Kemaleddin beş yaşları civarında henüz çocuk iken vefat etmişlerdir. Bunların kabirleri Eskişehir Mevlevîhanesi hamuşânındadır. Oğlu Ahmed Cevdet ve kızı Şefika'dan gelen torunları ile nesli devam etmektedir.

Mektuplarını; *"Ed-dâi Hâdimü'l fukarâ El-mevlevî Muhammed Şemseddin"* diye bitiren hazretin imza olarak kullandığı mühürü *"Muhammed Ali Şemseddîn el-Mevlevî"* şeklindedir. Kurşunlu Külliyesi kuzey giriş kapısının bulunduğu sokağa "Şeyh Şemsettin" ismi verilerek adı yaşatılmaktadır.

ŞEYH MEHMED SADIK HALVETÎ

Mustafa Tatcı (*)

Eskişehir'de yetişen gönül erlerinden biri de Halvetî-Şabâniyye meşâyihinden Şeyh Mehmed Sadık Halvetî (k.s.)'dir.

Şabaniyye, Halvetiyye tarikatının dört ana kolundan (Cemâliyye, Ahmediyye, Rûşeniyye, Şemsiyye) *Cemâliyye*'nin bir şubesidir. II. Bayezid devrinde İstanbul'a gelip kendisine tahsis edilen Kocamustafapaşa Dergâhı'nda irşad faaliyetine başlayan Cemâl-i Halvetî tarafından kurulan Cemâliyye, "Sünbüliyye" ve "Şâbâniyye" adlı iki büyük kola ayrılmıştır. Cemâl-i Halvetî'nin halifelerinden Sünbül Sinan'a nisbet edilen *Sünbüliyye* ve Şeyh Şâbân-ı Velî'ye nisbet edilen *Şâbâniyye* tarikatıdır. Şabaniyye, Kastamonu merkezden XVI. yüzyıldan itibaren çevre illerde yayıldıktan sonra XVII. yüzyılda İstanbul'da temsil edilmeye başlanır. Şâbâniyye bu yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar'dan Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Şâbâniyye'nin silsilesi Şâbân-ı Velî, Hayreddin Tokadî, Cemâl-i Halvetî, Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincânî vasıtasıyla Halvetiyye tarikatının ikinci pîri *Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî*'ye (ö. 868/1464) ulaşır. Çok sayıda halife yetiştiren Şâbân-ı Velî, bazı halifelerini irşad göreviyle çevre illere göndererek tarikatın kuruluş sürecini başlatmıştır. Nitekim kendisinden sonra sırasıyla makamına geçen *Kastamonulu Osman Efendi*'yi (ö. 976/1569) Tokat'a, *Hayreddin Efendi*'yi Amasya'ya, *İskilipli Abdülbâki Efendi*'yi Çorum'a, *Muhyiddin Efendi*'yi Şam'a yollamıştır. Halifelerinden *Muharrem Efendi*'nin İstanbul'da Süleymaniye Camii vâizi olduğu bilinmektedir. Gelibolulu Âlî Mustafa Efendi, Şâbân-ı Velî'nin *Mehmed Dâğî* adlı bir dervişi irşad için Alâeddin Efendi adlı bir halifesini Gelibolu'ya gönderdiğini, Alâeddin Efendi, Mehmed Dâğî seyrü sülûkünü tamamlamadan vefat edince

(*) Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi.
tatci@gazi.edu.tr

Seyyid Yahya Şirvânî Türbesi.
Bakü, Azerbaycan, 2014.

Şâbân-ı Velî'nin ona seyrü sülûkünü mânen tamamlattığını anlatır. Bu bilgilerden, Şâbân-ı Velî'nin sağlığında Şâbânî halifelerinin Şam, İstanbul ve Gelibolu'da faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Şâbân-ı Velî'nin Kastamonu'daki merkez tekkede görev yapan ilk dört şeyh döneminde halifelerin faaliyet alanı Kastamonu çevresiyle sınırlı kalmıştır. Merkez tekkenin dördüncü şeyhi Muhyiddin Efendi'nin yanında seyrü sülûkünü tamamlayan ve ondan sonra yerine geçip otuz iki yıl şeyhlik makamında bulunan Ömer Fuâdî, Şâbân-ı Velî hakkında bir menâkıbnâme kaleme almış, devlet ricâliyle temas kurarak türbesinin yapımına öncülük etmiş, yetiştirdiği halifeler ve tarikata dair yazdığı eserlerle Şâbâniyye'nin müstakil bir tarikat halinde gelişmesi yolunda önemli hizmetler yapmıştır. Şâbâniyye'nin gelişip yayılması ve kurumsallaşması *Karabaş Velî* döneminde gerçekleşmiştir. Önce Ömer Fuâdî'nin halifesi İsmâil Kudsî Çorumî'ye, onun ölümü üzerine oğlu ve halifesi Mustafa Muslihuddin Efendi'ye intisap edip hilâfet alan Karabaş Velî'nin, 1081'de (1670) İstanbul'a giderek bir Halvetî dergâhı olan Üsküdar'daki Atik Vâlide Sultan Dergâhı'nda şeyh olmasıyla birlikte Şâbâniyye, İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Limni'ye sürgüne gönderildiği 1090 (1679) yılına kadar İstanbul'da irşad faaliyetinde bulunan Karabaş Velî, Şâbâniyye'nin ikinci pîri sayılır ve kendisine tarikatın Karabaşiyye kolu nisbet edilir. Karabaş Velî'nin İstanbul'a gelip tarikatı yayması ve pîr kabul edilmesinin ardından tarikatın merkezi ve "zat postu" İstanbul'a intikal etmiştir.

Şabâniyyenin ana silsilesi *"Geredeli Azîz"* lakabıyla tanınan Şeyh Halîl Efendi'ye (H. 1259/M. 1843) nisbet edilen *"Halîliyye"* ile yürümüş ve günümüze gelmiştir.

Gençliğinde meşin işiyle uğraşan Geredeli Azîz, ümmî bir şeyh idi. II. Mahmûd tarafından İstanbul'a davet edilmiş, "amellerin niyetlere göre" olduğunu belirten hadîs-i şerîfe verdiği mânâlarla

Şeyh Şabân-ı Veli'nin kabr-i şerifi. Kastamonu, 2014.

pâdişâh ve huzûrundakilerin hayranlığını kazanmıştır. Şeyh Halil Efendi, Gerede'de Aşağı Tekke Camii'nin bahçesindeki türbesinde medfundur . Türbesindeki kitâbede şunlar yazılmıştır:

Delîl-i râh-ı Hudâ kutb-ı ârifîn idi hem
Füyûzu tutdu enâmı Halîl Efendi'nin
Teceddüd etdi yüzünden Tarîk-i Şabânî
Gönüller oldu bekâmı Halîl Efendi'nin
Bu irtihâline târîh-i tâmmdır irfân
Cinâna döndi makâmı Halîl Efendi'nin
H. 1259/M. 1843

Şabâniyye'nin Kuşadalı kolu umûmiyetle İstanbul'da faaliyet göstermiştir. Buna mukâbil Halîliyye kolu Orta ve Batı Anadolu'da, İstanbul'da ve Bulgaristan'da faaliyetlerini sürdürmüştür. "*Geredeli Azîz*" adıyla anılan Halil Efendi'nin yetiştirdiği halîfelerden tesbit edebildiklerimiz şunlardır: Kütahyalı Sâlih Efendi (ö. 1878), oğlu Mustafa Rûmî Efendi (ö. 1857), Nevrokoplu Ahmed Rif'at Efendi (ö. 1894), Nevrokoplu Süleyman Sırrı Efendi, Çerkeşli Elvânzâde Mustafa Hulûsî Efendi (ö. 1882), Mehmed Hilmî Efendi, Geredeli Hâcı Yûsuf Efendi, Ömer Fuâdî-i Sânî (ö. 1857 İstanbul), Safranbolu Yazıköylü Mehmet Emîn Efendi (Mahlası Şükrü, ö. 1867, Safranbolu).

Geredeli Hacı Halîl Efendi'nin silsilesi Kütahyalı Hacı Halîl Efendizâde Şeyh Sâlih (ö. 1878), Söğütlü Hacı Osman (?), Çaltılı İsmâil Hakkı(?), Eskişehirli Mehmed Sâdık (ö. 1922), Uşaklı Yamalızâde Hacı Ali Rızâ (ö. 1939) ve Yakup Baba lakaplı Uşaklı Mustafa Özyürek, (ö. 1973) ve Cemaleddîn Kunat (Uşak 15 Mart 2013) efendiler vâsıtasıyla yürümüş ve günümüze intikâl etmiştir .

Gençliğinde berberlik yapan ve ümmî olan Kütahyalı Sâlih Efendi'nin ezberleyememiş olması hasebiyle bir dervîşine ücreti mukâbili her gün evrâd-ı şerîf okuttuğu bilinmektedir. Mâlûmdur ki postnîşîn ol-

manın kurallarından birisi de Vird-i Settâr'ı ezberden okumaktır. Fakat Sâlih Efendi bu konuda nev'i şahsına münhasır bir kâide ortaya koymuştur. Şeyh Sâlih Efendi çoğu ümmî gibi sohbetlerinde hemen vahdet sırlarına geçmesiyle tanınmıştır. Şeyh Sâlih Baba, Mes'ûdiyye Tekkesi'nin bahçesinde kargîr türbede medfûndur. Şâhide taşında bulunan kitâbe Yakupzâde Mustafa Hazretleri tarafından yazılmış olup şöyledir:

Bende-i Şabân-ı Velî ârif-i billâh idi
Kalb-i şerîfi anın sonsuz bir deryâ idi
Kerâmeti vasfa gelmez cümlece ayân idi
Âşıkâna feyiz saçar himmeti vâlâ idi
Her umurda salâh ister öyle bir şeyh Sâlih idi

*

Ey zâir san ki bunda gelip duâ edersin
Sadâkatla Hakk'a boyun eğersin
Sanma bunda melûl mahzûn dönersin
Murâdların hâsıl olur ağlar iken gülersin
Girip Firdevs-i a'lâya cemâli seyredersin
Âkıbet kevseri Şeyh Sâlih elinden içersin

Şeyh Mehmed Sâdık Efendi, Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi'ye yetişmiştir fakat hilâfeti İsmail Hakkı Azîz'dendir. Sâdık Efendi, muhtemelen Söğütlü Şeyh Osman Efendi (ö. ?) ve Çaltılı İsmail Hakkı Efendi (ö. Söğüt, 1900'den sonra)'den sonra posta geçerek irşâd ile meşgûl olmuştur. Sâdık Aziz, Meclis-i Meşayıh tarafından atanan tekkelerin seddine kadar (1925) devletten maaş alan son şeyhtir. Bu kanundan sonra silsilenin diğer meşayıhı gibi Sâdık Baba'nın da ululemre itaatle irşâd sırasında uyguladığı bazı usulleri askıya aldığı görülmüştür.

Eskişehir Belediye reisi olarak da görev yaptığı bilinen Mehmed Sâdık Efendi, aza arasında haşa huzurdan, "Deli Sadık" lakabıyla tanınmıştır. Rivâyet ederler ki Mehmed Sadık Aziz, bir gün Belediye encümeni toplantı halindeyken eliyle çeşitli işaretlerde bulunur. Bu sırada dışarıda bardaktan boşanırcasına yağmur yağmakta imiş. Üyeler Sadık Baba'nın yaptığı bu harekete bir anlam veremeyip gülüşmüşler. Sâdık Baba'nın meşayıhtan olduğunu herkes biliyor fakat kale almıyorlarmış. Bu sırada kimi:

Bu ne hal Sadık Efendi diye alay etmiş. Sadık Efendi:

- Porsukta sel köprüyü götürdü, bizim delilerden birine de aşk tuttu, gelme dediysek de dinlemedi. Porsuk'u geçemeyince o da kendini "Himmet ya Hazret-i Pir!" diyerek suya atıverdi. Demin onu çaydan çekip kurtardım diye karşılık vermiş. Encümen azası:

- Gene bizimle şaka ediyorsun Sâdık Efendi diye gülüşmüşler. Bu sırada derviş Odunpazarındaki dergaha gelir:

- Sultanım burada mı, diye sorar. Valide Sultan, Efendi Hazretleri Belediye'ye toplantıya gitti diye cevap verir. Dervişin üstü sırıl sıklamsada içi yanmıştır. Hiç beklemeden Belediye'ye yönelir. Üstü başı sucuk gibi olduğu halde:

- Sultanım! diye içeri dalar...

El-etek öper. Sarılıp göz yaşı döker. Dervişin aşkı bütün azayı yakmış ve hepsini mahçup etmiştir. Hepsi kalkar Mehmed Sadık Aziz'in büyüklüğünü anlayıp kendilerinden özür dilerler.

*

Kutbiyyet makamının sahibi olan bu büyük aziz, meşreben harabatîdir. Şâhidesinde de kaydedildiği üzere *"Yıktım ekvân-ı vücûdu sen göründün mevcud"* diyen Mehmed Sâdık Baba her an terk üzere yaşamış, sülûkunda şiddetli bir celâl terbiyesinden geçtiği için de taliplerine aniden çaktığı imtihanlarıyla şöhret bulmuştur. Onun celalli meşrebini yansıtan bir hatırası da Cemalettin Kunat tarafından şöyle nakledilmiştir:

Şeyh Mehmed Sadık Efendi'nin mezar şahide taşı. Odunpazarı, Eskişehir, 2014.

Eskişehir'e Yunanlılar girip talan ettiğinde uzun müddet karartma uygulanmıştır. Sadık Aziz vakti geldiğinde dervişine emreder:

-Evladım kandilleri uyar!

Derviş:

-Destûr Efendim efendim, yağımız kalmadı, diye karşılık verir. Sadık Aziz:

-Git çeşmeden su doldur, kandili uyar!, der. Derviş de "Eyvallah Sultanım!" diyerek kandile çeşmeden su doldurup yakar...

...

Ertesi gün Yunanlılar Eskişehir'den Uşak'a doğru kaçmaya başlamıştır ve yine Yunan Ordusu Başkomutanı Trikopis'in esir alınması (2 Eylül 1922) da bundan sonradır. İşte tam bugünlerde Sadık Aziz'in postuna oturacak olan Yamalı Dede halvetten çıkmış tekbirlerle hilafete nâil olmuştur...

*

Eskişehir'in kalbinde sırlanan bu manâ sultanı 29 Safer 1347 (16 Ağustos 1928) senesinde göçmüştür. Türbesi Odunpazarı Mezarlığı'ndadır. Şahide taşında şu ibare yazılıdır:

Huve'l-Hay
Sıdkile ziyâret kim bu sandûku'l-'amel
Oldı hem-nâm benî bir 'ârif-i Hakk'a mahal
Çıkdı bâ-feyz-i Mehmed fevtî tarihi der-best
Cây-ı sadık-ı mak'ad-ı sıdk-ı Hudây-ı lem yezel
29 Safer 1347 (16 Ağustos 1928)

Sâdık Aziz'in yerine Uşaklı Yamalızade Şeyh Ali Rıza Hazretleri postnişîn olmuştur.

Musikiye de aşinâ olan Mehmed Sadık Efendi'nin bildiğimiz iki nutk-ı şerifi vardır:

Şeyh Mehmed Sadık Efendi'nin mezarı. Odunpazarı, 2014.

Esti bâd-ı muhabbet cûşa geldi bahr-ı zât
Var oldu esmâ sıfat mevc ile ayân oldum

Balçıktaki tadıma beş erbain adıma
Havvâda bünyâdıma tarîk-i kıbâb (?) oldum

Sefîne-i vücûdu saldım tevhîd bahrine
Katreyi mahv eyleyip bir ulu ummân oldum

Bir berzaha düşmüştüm aşk ateşine yetiştim
Nefs-i Nemrut'u yakıp öylece gülistân oldum

Yakub-ı tenden geçip Yusuf-ı câna yetip
Sırr-ı cânâna erip âleme sultân oldum

Meryem-i kalbden doğup sırf-ı vücûda erip
Aşk ile bir savt vurup dem ile devrân oldum

Birdim bin birden idim türlü donlar giyindim
Yüz binde bir göründüm giden duran ben oldum

Nûr durur aslım benim Sâdıkla yâdım benim
Bu harabât deminde bir genc-i nihân oldum

Nutk-ı şerif:

Seher vaktinin yeliyiz
Sırr-ı hakîkat diliyiz
Mecnûn'a Leylâ eliyiz
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Bize gelen irfân olur
Hayvân iken insân olur
Sırr-ı cânı cânân olur
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Pîrimizdir Şeyh-i Şabân
Erkânıdır mağz-ı Kur'ân
Yolunda cânımız kurbân
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Yaktık aşkla cân u teni
Koymadık dilde gümânı
Hak'tır bugün dil mihmânı
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Varlığımız yokdur bizim
Ma'denimiz pâkdır bizim
Dîdârımız Hak'dır bizim
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Şerîatsız yol değiliz
Hakîkatden dûr değiliz
Ma'rifetsiz kul değiliz
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Kırklarla halvete girdik
Yedilerle sohbet ettik
Üçlerle birliğe yettik
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Halvetîdir şöhretimiz
Vahdet kıldık kesretimiz
Mahviyettir maksadımız
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Şabaniyye tacı.

Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi ve teberrukat eşyası. Kastamonu, 2014.

Şeyh Mehmed Sadık Efendi.

Devrâneyiz yane yane
Aşk meyinden kane kane
Mestâne erdik bu hâle
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Dervîş Sâdık Harâbâttır
Cismi zâta müstağraktır
İsmi resmi zât-ı Hak'tır
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Sâdık Aziz'in vefatından sonra postnişîn olan Uşaklı Yamalızade Şeyh Ali Rıza Hazretlerinin (ö. 2. 12. 1939, Uşak) irşâdî faaliyetleriyle Şabâniyye silsilesi Uşak'ta neşv ü nemâ bulur. Babası'nın yüzünde ben olduğu için "Yamalı" lakabıyla tanınan aile, soyadı kanununda Yamalıoğlu soyismini almıştır.

"Yamalı Baba" lakabıyla şöhret bulan Şeyh Ali Rıza Efendi, Eskişehirli Mehmed Sadık Aziz tarafından yetiştirilmiş ümmi bir zattır. Mizacen şok sert olan Sâdık Aziz'le ilgili bir hatırası şöyledir:

Mehmed Sâdık Azîz, Yamalızâde Efendi'yi bir grup dervişle birlikte Odunpazarı'ndaki tekkede Halvete koyar. Bir gün, üç gün, beş gün, yedi gün derken otuz dokuz gün geçer. Mâlumdur ki Halvetiyye tarîkinin usulüne göre halvetçi dervîşlerin hâl ve zuhûratları ikindi namazından sonra mürşid tarafından alınır, dervîş tekrar hücresine çekilir. Sadık Azîz diğer dervişân huzura gelirken bir şey demez, Yamalızâde gelirken:

- Gel bakalım eşek herif, anlat bakalım eşek herif diye çok sert davranırmış.

Yamalızâde nükteyi anlayamaz:

- Yahu ben eşek olsam burada işim ne? Aziz'im bana neden böyle diyor diye gücenir, kendi kendine:

- Şu halvet bir tamamlansın, Pîr huzuruna gidip azizi şikayet edeceğim, diye söylenirmiş. Bu hal üzere halveti kırmadan devam etmiş. Otuz dokuzuncu gün huzura tekrar geldiğinde Sadık Aziz:

Yine aynı sert hitapla karşıladıktan sonra:

- Yaa oğlum, senin pîr dediğin adam benim işime ne karışır? diye zirveden, biraz da şatahat kabilinden sözler söylemiş.

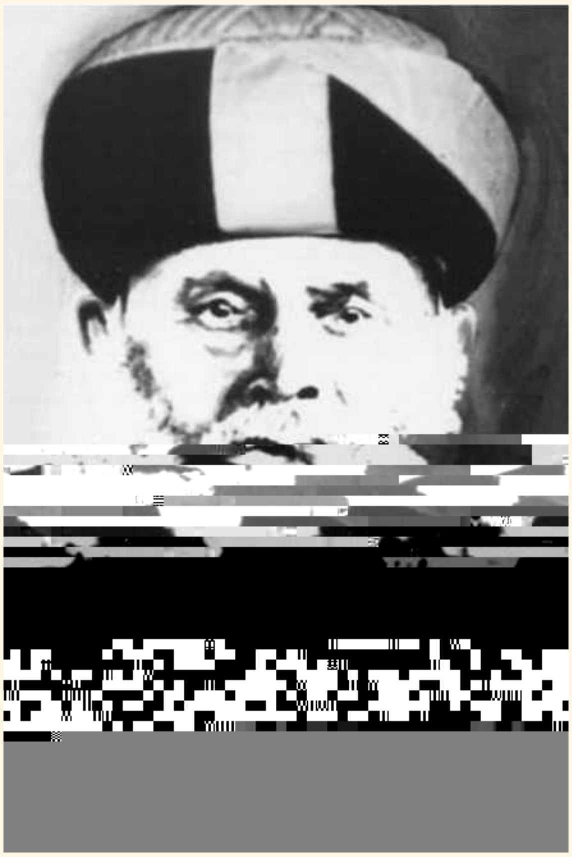
Yamalızâde zuhuratını anlattıktan sonra destûr deyip tekrar hücreye döndüğünde bir de bakmış ki seccâde üzerine oturmuş zikr-i daimî halinde Hu Hu Hu diye zikrediyor... İçi dışarıda, dışı içeride...

Meseleyi anlamış tabii. Etesi sabah saadethaneye getirildiğinde Sâdık Baba kendisine:

- Gel Ali Rıza Efendi oğlum, gel! diye taltif etmiş, alnından öperek "aradığını buldun Hakk'a hamd ü sena kıldın!" diyerek kendisine tekbirlerle velâyet ve hilâfet sırrını vermiş.

Yamalı Baba irşadını Uşak'ın merkezinde bulunan saadethanesinde yapmıştır. Az ve öz derviş kabul etmiş halkı başına toplamamıştır. Kendisinden sonra posta geçen Yakupzâde de aynı tavra sahip olup seçici davranmıştır.

Girişte de belirttiğimiz gibi Şabâniyye, Şabân-ı Velî ve silsilesinden gelen mürşidlerin yetiştirmiş olduğu kâmil insanlarla, tasavvuf tarihinin en önemli tarîkatlerinden biridir. Bu erkân içinde yetişen mürşid ve müridler, yaşadıkları dönemlerin en saygın kişileri olmuşlardır. Yamalızâde de, onun müntesibi olan başta dönemin büyük âlimlerinden *Uşaklı Yusuf Ziya Bey, Yakupzâde Hafız Mustafa Özyürek, Kütahyalı Elifzâde Nuri Efendi* gibi zevatın da saygın kişiler olduğu görülecektir. Nitekim Yamalı Baba, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı ve çok güvendiği için de Kuvâ-yı Milliye'nin bölgedeki mâlî işlerinin başına getirdiği büyük âlim Yusuf Ziyâ Bey'in de şeyhidir.

Şeyh Yamalızâde Ali Rıza Efendi.

Yamalı Baba'nın kabri Uşak'ta nakl-i kubur yoluyla eski mezarlıktan Şehitler Mezarlığı'na getirilmiştir. Şâhide kitâbesi kendinden sonraki postnişîn Yakupzâde Hazretleri tarafından yazılmış olup şöyledir:

Hazîne-i esrâr-ı Hudâ
Dürr-i ekber-i Hazret-i Mevlâ
İmamü'l-uşşâk ve'l-urefâ
Bende-i Şabân-ı Velî
eş-Şeyh Ali Rızâ

Yamalı Baba'nın yerine 1939 senesinde *Yakupzâde* Hazretleri (d. 1887-ö. 30 Mart 1973) posta geçmiştir. Halvetî/Şabânî Azîzlerinden Yakupzâde Hâfız Mustafa (Özyürek) Efendi (d. 1887-ö. 1973) Uşaklıdır. Annesi Alîme hanım, babası Mehmed Efendi'dir. Her ikisini de küçük yaşlarında kaybeder. Teyzesi tarafından büyütülür. Teyzeoğlu ile birlikte hafızlık tahsil eder. On sekiz yaşında Rukiye Hanım (nam-ı diğer Rukiye Molla) ile evlenir. Bu evlilikten Ahmet, Mehmet, Nurettin, Hatice (Kayahan), Ulviye (Aksekili), ve Alime (Vidinlioğlu) adlı çocukları dünyaya gelir. İyi bir halıcı olan Rukiye Hanım'ın da desteğiyle Uşak'taki medrese tahsilinden sonra Birinci Dünya Harbi sırasında İstanbul'a Harbiye'ye nakleder. Buradaki tahsilini ikmâlden sonra 1 Temmuz 1915 tarihinde Kafkas Cephesi'ne gönderilir. Üçüncü Orduda teğmen rütbesiyle görev yapar ve üç sene sonra Uşak'a geri döner. Memleketine döndükten sonra ticâret ve Yeşil Câmi'de imâmet ile meşgûl olmaya başlar.

Yakup Baba tesirli hutbeleri ve va'zlarıyla tanınmış ve saygı duyulmuş bir azîzdir. Onu yakinen tanıyanların ifadelerine göre halk üzerinde fevkalâde tesiri olan ileri görüşlü bir kişidir. Hutbelerinde *"Allah'ı isteyen eteğimi tutuversin"* diyecek kadar açık sözlü olmasına rağmen tasavvufî yönünü halktan gizlemeyi de bilmiştir.

*

Kendinden önceki pîran gibi aşka ve irfana dayalı sülûk anlayışıyla sohbetlerinde ısrarla vahdet bilincini vurgulayan Yakupzâde Hazretlerine göre "Sülûk, gönülden önce, dil; kulak, göz, el ve ayak eğitimidir. Dil Hakkı söyleyecek, kulak Hakkı duyacak, göz hakkı görecek! Bunlar eğitilmeden, gönül Çalab'ın tahtı olmaz! Bu eğitim birkaç günde gerçekleştirilecek bir şey olmadığı gibi, ne sadece bedenî, ne de rûhî bir eğitimdir. Kırk sene hizmetin sırrı, topyekûn bir gönül eğitimiyle ilgilidir. Yûnus'un dergâha kırk yıl hizmet etmesi, gönül (insan) terbiyesinin ne kadar zor ve hassas olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu hizmet sırasında dervîşin içten içe idrâk etmesi gereken nüktelerden

Her nefesde ezkârımız Cemâl-i Hak didârımız
Münkir bilmez esrârımız acâibdir seyrânımız

Yetmiş bin hicâb geçeriz Hakk'ı her şeyden sezeriz
Her dem Mirâc biz ederiz kimse görmez Mirâcımız

Dervîş Mustafâ'dır adım Hakk'a vardım adım adım
Dersimi Ali'den aldım Muhammed'dir serdârımız

Rif'at Harenge'ye Cevâb:

Sultânım erenler eridir şübhe yok
Hem Alidir hem velidir şübhe yok
Vahdet bâğının gülüdür şübhe yok
Üçlerin serveridir şübhe yok
Yüreğim yarelidir kardeşim rif'at
Ebter mi zannettin kardeşim rif'at

İnsâfa gel sen de atma ok
Merâk etme vârisi hem halîfesi çok
Gâfil olma aç gözünü bak
Bâğçesinde yetişen gülleri kok
Yüreğim yarelidir kardeşim rif'at
Ebter mi zannettin kardeşim rif'at

Erenler meydânında onun eşi yok
Uluvv-ı himmetini dayanmayan kişi yok
Kâr etmez bize taşradan gelen ok
Mahv etti beni ârifden gelen ok
Yüreğim yarelidir kardeşim rif'at
Ebter mi zannettin kardeşim rif'at

Bağçesinde açılan gülleri çok
Bîgânelerin bundan haberi yok
Sandılar o şâhın eseri yok
Bülbüller öter orada öküzün mandanın işi yok
Yüreğim yarelidir kardeşim rif'at
Ebter mi zannettin kardeşim rif'at

Ateş-i firkatle kardeşin Mustafa yanar
Öksüzün başına hiç devlet mi konar
Her taraftan ona tîg-i cefâlar yağar
Boynunu eğsen ol sana niyâzlar sunar
Yüreğim yarelidir kardeşim rif'atâ
İnsâfa gel sen de etme cefâ

*

ŞEYH HACI MEHMED HİLMİ EFENDİ

Hacı Mehmed Hilmi Efendi (k.s.), "Muttalibli Hoca" ve "Muttalibli Hacı Hafız Mehmed Hilmi Efendi" lakabıyla da anılmış, 1888 yılında Eskişehir'in merkez köylerinden olan Muttalib'de doğmuştur. Babası Halil Efendi, validesi Gülsüm Hanım'dır.

Muttalib, adını hangi alp-erenden aldığı bilinmez ama Hz. Muhammed (s.a.v)'in dedesinin adı "Abdülmuttalib"dir. Anadolu Selçukluları'ndan itibaren ilim ve irfan yuvası olan Muttalib Köyü'nün manevi coğrafyasından kısada olsa değinmek yerinde olacaktır. 1530 tarihli ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi tahrir defterinde Muttalib[1] Köyü, padişah hassı olup "ortakçılar"[2] tabir edilen aileler de oturmaktadır. 36 hane, 33 ortakcı, 11 mücerred, 2 pîr (yaşlı), 1 ma'lul ve 1 ehl-i berâtlı kayıtlı ve Muttalib'in yıllık vergi hasılı 10.981 akçedir. Ayrıca köyün yakınında bir mezraa bulunmaktadır.[3]

H.983/M.1575 tarihli ve Sultan II. Selim Han dönemine ait Sultanönü Evkâf Defteri'ndeki kayıtlara göre Karaca Şehir nahiyesine bağlı Muttalib Köyü'nde bir çiftlik yer kadîmden *"Elvân Şeyh Zâviyesi"*nin vakfı olarak tasarruf edilirmiş.[4] Ayrıca Muttalib Köyü'nde bir çiftlik yer *"Kulâgûz Zâviyesi"*nin vakfı iken daha sonra sipahiye verilmiş. Zaman içinde bu arazi sipahiden alınarak Seydî Mahmud adında bir dervîşe zamanın padişahı tarafından sadaka olunmuş. Seydî Mahmud'un vefatından sonrada evlatları, Muttalib Köyü'ndeki bir çiftlik miktarındaki araziye tasarruf etmeye başlar.[5] Muttalib Köyü'nde elli dönüm yer kadîmden vakfiyet üzere tasarruf olurken, Sultan Mehmed Han bu araziyi Muslihiddîn'in tasarrufuna vermiş. Daha sonra Ca'fer, ondan sonra Ahmed veledi Musa tasarruf etmeye başlamıştır.[6] Osmanlı arşivlerindeki belgelere göre Muttalib Köyü'ndeki "Seyyid Kulâgûz" ve "Elvan Şeyh" zâviyesi vakıflarının ondokuzuncu yüzyıla kadar devam ettiği anlaşılmak-

Şeyh Hacı Mehmed Hilmi Efendi medresesi. Muttalib, Tepebaşı, Eskişehir, 2014.

fızlık törenlerine katılır. İlk tanışmaları şöyle rivayet edilir: Üstad Bediüzzaman, Muttalib Köyü'nden geçerken arabası Hacı Mehmed Hilmi Efendi'nin cami ve medresesinin yakınlarında arızalanır. Yapılan müdahalelere rağmen bir türlü çalıştırılamaz. Üstad bunda bir hikmet vardır diyerek camiye doğru yönelir. Camiye girdiklerinde Hacı Mehmed Hilmi Efendi tebessüm ederek karşılar ve "Ne o Üstad! Araba çalışmadı mı?" der. Bu görüşme yıllarca sürecek manevi dostluğa vesile olur. Bediüzzaman, Muttalib'te Hacı Mehmed Hilmi Efendi'yi ziyarete geldiğinde Hilmi Efendi'ye "Yoldaşım!, izdaşım! İstirahatgâhını belirledin mi? Neresidir?" diye sorar. Hilmi Efendi'de bugünkü Orta Cami avlusunda bulunan minare kaidesinin yanını gösterir. Bunun üzerine Üstad "ben ölürsem beni işte buraya defnedin" der. Üstad'ın "Eskişehir'de vefat edersem Muttalib'e, Emirdağ'da vefat edersem kaldığım evin bulunduğu yere ve Isparta'da vefat edersem Çam Dağı'na beni defnediniz" dediği de rivayetler arasındadır.

Hafızlık müessesesinin Eskişehir ve civarındaki en büyük mimarlarından olan Hacı Mehmed Hilmi Efendi'yi merhum Abdullah Toprak hoca şu kısa sözle anlatır: "Ey koca hoca! Dünya bizi aldattı; sen ise dünyayı aldattın."

Tasavvufî Hayatı

Hacı Mehmed Hilmi Efendi genç yaşta Nakşî-Halidî şeyhlerinden Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (k.s)'ye (1807-1903) intisab eder. Şeyhi vefat ettiğinde onbeş yaşlarındadır. İrşâd yetkisini hangi yaşlarda aldığını bilemiyoruz.

Nakşibendiyye'nin "Hâlidiyye" kolu, kurucu Pîr Mevlanâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Ahmed el-Ervâdî, Seyyid Tâhâ Hakkârî, Abdullah Mekkî (Erzincânî), Ali es-Sebtî ve Muhammed Kudsî (Memiş Efendi) gibi halifeleriyle, Anadolu ve Balkanlar'da geniş muhibban

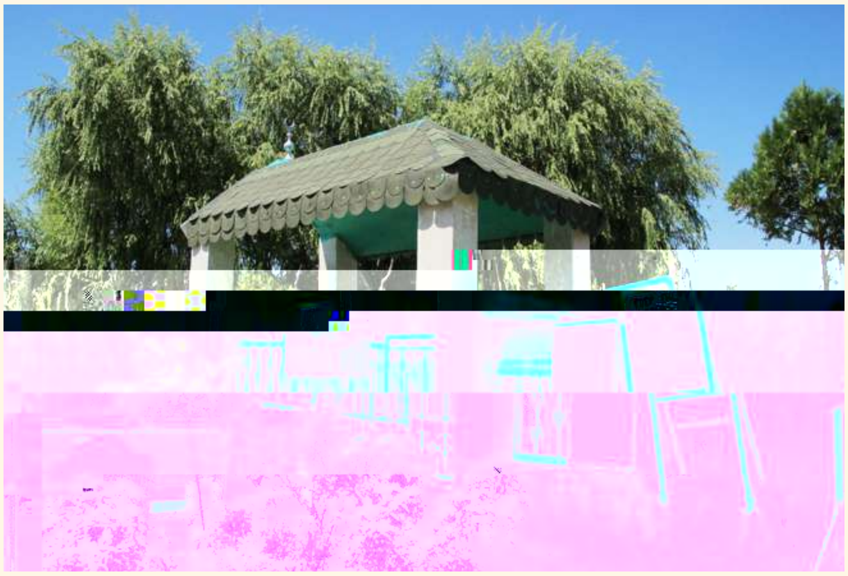
Orta Camii. Muttalib, Tepebaşı, Eskişehir, 2014.

edinmiştir. "Memiş Efendi" adıyla da tanınan Muhammed Kudsî (v. 1852)'nin halifeleri Konya merkez olmak üzere İstanbul, Kırım, Trabzon, Sivas, Tarsus ve Manisa'da irşâd faaliyetinde bulunmuşlardır. Silistreli Hacı Feyzullah Efendi (v. 1875), Konyalı Topbaşzâde Ahmed Kudsi Efendi ile (v. 1889) Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi meşhur halifelerindendir. Hacı Feyzullah Efendi İstanbul'da Fatih-Halıcılar'da kendi adına bir dergâh kurar. Şair Leskofçalı Galib ve Mehmed Emin Paşa onun müridlerindendir. Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi'nin mensuplarından Halil Develioğlu (v. 1933) Tarsus ve çevresinde faaliyet gösterir.[11]

Ondokuzuncu asrın Anadolu bilgelerinden olan Hacı Abdullah Efendi (k.s.), H.1222/M.1807 yılında Konya ilinin Bozkır ilçesine bağlı Karacahisar köyünde doğar. Babası aynı köyden Ali oğlu müderris Yeğen Mehmed Efendi, annesi Bozkır'ın Karacaardıç köyünden Sarı Fakîh kızı Zeyneb Hanımdır. İlköğrenimini babasından görmüş, onun vefatından sonra Hocaköy (Üçpınar) müderrisi Mehmed Kudsî Efendi'nin derslerine katılmış ve 1833 yılında da icâzet almıştır. Bundan sonra Seydişehir'e yerleşen Şeyh Abdullah Efendi, Seydişehir'in şimdi yıkılmış bulunan büyük medresesinde, 36 yıl müderrislik yapmış, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. "Memiş Efendi" olarak tanınan Nakşibendi-Halidi meşayihinden Şeyh Mehmed Kudsî Bozkırî (k.s.)'ye intisab eder. Şeyh Mehmed Kudsî'nin mürşidi Ödemişli Hasan Kudsi Efendi (k.s.), onun mürşidi de Hazreti Mevlana Halid-i Bağdadi (k.s.)'dir.

Mürşidinin manevi eğitiminde seyr-i sülukunu tamamlayarak Halidî kolundan hilâfet alır. Mürşidi Şeyh Mehmed Kudsî Bozkırî'nin 1853 yılında Seydişehir'in Çavuş nahiyesinde vefatı üzerine, Seydişehir'de Nakşi-Halidi irşad şeyhliği postuna oturur. Uzun yıllar Nakşi-Halidi şeyhi olarak irşad faaliyetlerini yürüten Şeyh Abdullah Efendi'nin sohbetlerine Konya ili sınırları dışından gelen çok sayıda muhib katılır. İrşad faaliyetleri yanında medrese hocalığını da yürüten Abdullah

11 Süleyman Uludağ, "Hâlidiyye", TDVİA, c: 15, s. 297.

Şeyh Hacı Mehmed Hilmi Efendi'nin mezarı. Muttalib, Tepebaşı, Eskişehir, 2014.

Efendi, 1869 yılında medresedeki görevini oğullarına devreder. Bu tarihten sonra her sabah Seyyid Harun-ı Veli Camii'nde cemaate tefsir dersleri vermeye başlar. Tasavvuf sohbetleriyle de ilahi aşka susamış gönüllere merhem olur. Şeyh Hacı Abdullah Efendi (k.s.), 26 Zilhicce 1320/26 Mart 1903 tarihinde 96 yaşındayken Seydişehir'de vefat etmiş, mezarı üzerine Sadrazam Mehmed Ferid Paşa ve Sultan II. Abdülhamid'in yardımı ile bir türbe yaptırılır. Türbe, 1955 yılında temelinden itibaren onarılmıştır. "Hızır Mescidi" olarak tanınan türbede, ailesi ve oğulları Hacegân (v. 1906), Hacı Ahmed (v. 1918) ve Hacı Şâkir (v.1909) medfundur. Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi'nin Eskişehirli bilinen halifeleri şunlardır: Muttalibli Hüseyin Efendi (1841-1912), Muttalibli Hacı Sadık (Toprak) Efendi (1866-1942), Eskişehir-Muttalibli Hacı Hilmi Okur Efendi ve Sivrihisarlı Şeyh Osman Afîf zade Ahmed Şemseddin Efendi'dir.[12]

Ali Öztaylan, Altınoluk Dergisi'nde yaptığı söyleşi de Hacı Mehmed Hilmi Efendi'yi ziyaretinde yaşadığı bir hatırasını şöyle anlatır:

Eskişehir'de Hacı Hilmi Efendi hazretleri vardı. Hacı Abdullah Efendi'nin hulefasından. Üç halifesi vardı. Kırkağaç'ta Karkaszâde, Avran'da İbrahim Efendi bir de Bergamalı İbrahim Efendi hazretleri vardı. Eskişehirli Hilmi Efendi baktım fakire tazimde bulundu, "Fakiri birisine benzetti, tevafuk mu oldu" diye aklımdan geçirdim. "Sizler Haydar ve Sami Efendilerin teveccühüne mazharsınız" dedi. Utandım eyvah keşke gitmeseydim dedim kendi kendime. Allah himmetlerine nail eylesin. O büyük zatlar bir sevdiklerini bir daha bırakmıyorlar. Onlar ihvanını cennete girdirmeden kendileri girmezler. Merhum "Allah rızası için bizi bir kere ziyaret edeni biz unutmayız" derdi...[13]

Şeyh Hacı Mehmed Hilmi Efendi, üç seher vaktine ve Hatme-i Hace'ye önem verir. Bu üç seher; gündüzün seheri sabah namazı vakti, akşamın seheri ikindi namazı vakti ve gecenin seheri olan yatsı namazı vaktidir.

12 Şerafettin YILDIZ, Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903), Konya 2012, s.9-48; Mehmet Önder, Seydişehir Tarihi, Ankara 1986, s. 165; Mustafa Aşkar, Çankırılı Astarlızâde Mehmed Hilmi Efendi (k.s.), İstanbul 2005, s. 105.

13 Ali Öztaylan Beyefendi ile... "Her Şeyi Latif Görmeli", Altınoluk Dergisi, 1998 - Haziran, Sayı: 148, s. 40.

ESKİŞEHİR'İN MELEK HOCASI
MÜNİR DERMAN

Mustafa Özçelik (*)

Kimi insanlar vardır. Doğdukları yerden çok yaşadıkları yerle anılırlar. O şehrin tarihinde özel bir yere sahip olurlar. İşte bu tür insanlardan biri de Dr. Münir Derman'dır. Trabzon doğumludur ama hayatının büyük bir bölümü Eskişehir'de geçmiştir.

Yaşı müsait olanlar, Eskişehir'de onu öncelikle hastalarını çok seven, onlarla yakından ilgilenen bir doktor olarak hatırlarlar. Fakat, cami cemaati onu bir başka yönüyle, Eskişehir camilerinde kendine özgü bir dil ve üslupla yaptığı vaazlarıyla hatırlayacaktır. Ona daha yakın olanlar ise onu aynı zamanda bir maneviyat ehli olarak bileceklerdir.

Felsefeden tıbba

1910 yılında Trabzon'da doğan Dr. Münir Derman'ın soyu, baba tarafından Kafkas Kartalı Şeyh Şamil'e, anne tarafından ise Ahmet Ziyaeddin Gümüşhanevî hazretlerine dayanır. Küçük yaşlardan itibaren maddi ve manevi ilimler konusunda tahsil görmeye başlamış, dokuz yaşında ise hafız olmuştur. İlkokulu özel Fransız okulunda tamamladıktan sonra liseye başlamış, ardından devlet tarafından üniversite tahsili için Fransa'ya gönderilmiştir. Burada felsefe ve psikoloji tahsili gördükten sonra tıp fakültesini de bitirerek doktor olmuştur.

Bununla da yetinmemiş, Mısır El-Ezher üniversitesinde İlahiyat tahsili de yapmıştır. Askerlik yıllarında Kore Savaşında bulunmuş, burada askeri doktor olarak hizmet vermiştir. Bu yıllarda bir süre Japonya'da da kalmıştır. Yurda dönünce A.Ü. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Felsefe dalında kısa bir süre öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Daha sonra ise bu görevinden ayrılarak Tıp doktorluğu hizmeti için Doğu Anadolu'da görev almıştır. Ardından Hükümet tabibi olarak Bozüyük'te görevlendirilmiştir. Bu arada evlenmiş, ardından davet üzerine Almanya`ya giderek burada 15 yıl anatomi dalında öğretim üyeliği yapmıştır.

(*) Araştırmacı-Yazar

Bir maneviyat ehli

Onun vaizliği işin bir yönüdür. O, manevi ilimlerde de derin bir irfanın insanıdır. Çevresini bu anlamda da irşat eder. Fakat, onun bu yoldaki pek çok kişiden önemli bir farkı vardır: O, namsız-nişansız bir irfan ehli olmayı seçmiştir. Bu yüzden bir tarikat kurmadığı gibi kurulu olanlara da rağbet etmemiş, etrafına bu anlamda muhipler toplamamıştır. Ancak vaazlarından ve doktorluğundan kendisini tanıyan ve hakiki seven sayılı kimseler O`na yanaşmışlar ve ilminden istifade etmeye çalışmışlardır.

Münir Derman Hoca'nın mezarı. Memlik, Yenimahalle, Ankara, 2012.

Şahsiyeti

Şahsiyetiyle de örnek bir inan olan Münir Derman Hoca'nın bu yönü ile ilgili söylenecek epey söz vardır. Kendisini yakından tanıyanlardan Sabri Tandoğan onu şöyle anlatmaktadır: "Ömür boyu ne zengin, ne fakir kimseden muayene ücreti almadı. Ben devlet memuruyum, maaşım ne kadarsa onunla idare etmeliyim." derdi. Münir Bey daima sofrada bir çeşit yer ve hemen doyardı. Yaz kış pantolon ve tişört giyer, onların temiz ve ütülü olmasına çok dikkat ederdi. Çok az uyurdu. Çok güzel konuşurdu. Ömrüm boyunca Münir Bey kadar Türkçeyi güzel konuşan bir insan görmedim."

Yine dostlarından Latif Yıldız onun için şöyle demektedir: "Ağır sıkıntılar, çileler ve dertlere rağmen yüz buruşturduğu, of bile dediği görülmemiştir. Dertlilerin, hastaların dertlerine derman olmaya çalışır, yardımlarına bıkmadan usanmadan koşardı. Yaklaşılması güç, kendisini ele vermeyen, içini göstermekten uzak duran, celâlli yapısının altında, derya gibi sevgi, merhamet ve şefkat görünürdü... Çok celâlliydiler. Bazen gürler konuşurlar fakat aynı zamanda da gözlerinden yaşlar akar yine konuşurlardı."

Yunus Emre muhabbeti

Münir Derman Hoca, bütün irfan ehline derin bir sevgi ve saygı ile bağlıydı. Yunus ise onun dünyasında daha özel bir yerde idi. Yunus Emre toprağında görev yapamak onu Yunus konusunda daha hassas hale getirmişti. Zaman zaman onunla ilgili konferanslar veriyor, sohbetler yapıyordu.

Onun Yunus konusundaki tavrı bir irfan adamının tavrıydı. Ona mana olarak yaklaşmaktan yanaydı. Bu yüzden ilmi, tarihsel yaklaşımın ortaya "ancak şu tarihte doğu, öldü. Şu kadar şiiri vardı. Şuralıydı...." gibi müşahhas bilgiler çıkarabilirdi. Oysa Yunus mana

Münir Derman Hoca'nın mezarı. Memlik, Yenimahalle, Ankara, 2012.

adamı olduğu için onun iç dünyasına girerek onu tanıyabilir, anlayabilirdik. Bir sohbetinde şöyle diyordu: "Yunus, şiirler söylemiştir. Elde bir divanı vardır. Yunus tahlil edilmiştir. Şiirlerinin şiir laboratuarında analizi yapılmıştır. Kendisini anma günleri tertip edilmiştir.. Hakkında kitaplar, broşürler, fikirler, güzel sözler anlatılmıştır. Bunların hepsi ortada fakat görünmeyen bir cephesi vardır Yunus'un: Bu Gayb'dır. Yunus budur. Buna şimdiye kadar temas eden olmamıştır… Onun asıl bu yönüne bakarak onu tanıyabiliriz."

Yunus'la ilgili bu yaklaşım, bugün için de ona yaklaşım ve onu anlama meselesinde bize ışık tutacak, yol gösterecek niteliktedir. O, bu yönüyle sufiliğin bir "kaal" (söz) değil bir "hal" ilmi olduğunu da belirtmiş olmaktadır. Onun bu tarz farklı yorumları sadece Yunus Emre ile ilgili değildir. Yazı ve konuşmalarında Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli, Hallac-ı Mansur, Nasreddin Hoca gibi irfan ehline de sık sık atıflar yapmakta ve onları doğru tanıma, anlama meselesinde yol gösterici sözler söylemektedir.

Bir derviş mezarı

Münir Derman, mesleği çok para kazanmasına müsait olmasına rağmen dünya malına hiç iltifat etmemiş, sade bir hayat sürmüş ve maddi olan her şeyden uzak durmuştur. Nitekim, emeklilik sonrası Eskişehir'den ayrılıp yeniden Almanya'ya gitmiş, bir süre orada kaldıktan sonra Türkiye'ye döndüğünde hayatının son günlerini Ankara`da bir otel odasının mütevazi şartlarında, eşi ile birlikte yalnız başına, eski tanıdığı dostlarından oluşan mütevazi bir çevrede geçirmiştir. Zira bir eve dahi malik değildir. Hayatının son iki buçuk senesini sağlık sorunları nedeniyle hastanede geçiren Münir Derman Hoca, "Dünyaya garip geldim, garip gitmem lazım. Garibin yeri tenhadadır." diyerek sessiz bir köy kabristanına gömülmeyi vasiyet etmişti. 2 Aralık 1989 Cumartesi günü Hakk'a yürüdüğünde sevenleri bu vasiyete uyarak onu Ankara'nın kuzeybatısında yaklaşık 15 kilometre mesafedeki Memlik köyü yakınında toprağa vermişlerdir. Annesinin mezarı ise Eskişehir Odunpazarı kabristanındadır.

Eserleri

Geniş bir telifatı da olan Münir Derman Hoca, sohbetleri ve yazıları "Allah dostu derki" başlıklı beş ciltlik bir kitapta toplanmıştır. Yine üç ciltlik "Su kitabı", "Muhiddin Arabi'nin Nasihatları" kitaplarında toplanmıştır. Ayrıca basılmamış başka eserlerinin de olduğu bilinmektedir.[1]

1 Mustafa Özçelik, Eskişehir'den Portreler (İlim, irfan, kültür, ve sanat büyükleri), Eskişehir 2013, s. 173-178.

MEHMET KAPLAN

Mustafa Özçelik (*)

Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde doğan, Lise tahsilini Eskişehir'de yapan Prof. Dr. Mehmet Kaplan, son yüzyılda Türk Dili ve Edebiyatı alanında yetişen profesörlerimizden biridir. Fakat, onu önemli kılan durum, onun her üniversite hocası gibi eserler vermesi ve yüzlerce öğrenci yetiştirmiş olmasının ötesinde bir özellik taşır. Bu özelliği şimdilik onun "Türkoloji'ye getirdiği yenilik" ve "müstesna hocalık şahsiyeti" olarak özetleyebiliriz. Fakat bu iki önemli nitelik kolay kazanılmamış, uzun, zahmetli bir bilim yolculuğunun sonucunda gerçekleşmiştir. Bu yüzden Kaplan'ın hayat seyrine ve yetişme şartlarına ve edebiyat bilimine neler kazandırdığına bakmak gerekecektir.

Yunus Emre ve Nasreddin Hoca toprağında doğmak

Mehmet Kaplan, birkaç kuşak öncesinden köyden Sivrihisar'a gelip yerleşen bir ailenin çocuğudur. 5 Mart 1915'te Sivrihisar'da doğdu. Babası 1. Dünya Savaşı gazilerinden Halil İbrahim Bey, annesi ise Fatma Hanım'dır. Kaplan'ın babası yedi yıl boyunca cephede savaşmış ve evine dönememiştir. Bu süreçte annesi Kaplan'a hem annelik hem de babalık yapmıştır. Kaplan, sessiz, sakin hatta biraz da içe dönük fakat milli ve dini değerleri özümsemiş kişiliğinin oluşmasında ilk önemli etki sahibinin annesi olduğunu söyler.

O zamanlar bu küçük kasaba (Sivrihisar) iki yönden Kaplan'ı çok etkiler. İlki savaş olgusuyla burada yüzyüze gelmiştir. Sivrihisar'ın Yunalılarca yakıp yıkılmasına tanık olmuş, savaşın getirdiği sıkıntıları yaşamak zorunda kalmıştır. Müspet etki ise kendi anlatımıyla şöyledir: "Benim kasabam Sivrihisar, Yunus Emre'nin, Nasreddin Hoca'nın yaşadığı yerdir. Bunları özellikle Yunus Emre şiirlerini ben daha okula gitmeden önce annemden dinledim. Nasreddin Hoca'nın kızının mezar taşı etrafında oynadık." Bu yüzden Kaplan, doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği Sivrihisar'ı hiç unutmayacak, oradan daima "benim kasabam" diye bahsedecektir. Bu yüzden Sivrihisar'da geçirdiği yıllar onun üzerinde derin izler bırakmıştır.

(*) Araştırmacı-Yazar

Prof. Dr. *Mehmet Kaplan*

Sivrihisar'dan Eskişehir'e

Kaplan Hoca, ilkokul öğrenimini Sivrihisar'da tamamlar. Yaz tatillerinde fırıncı ve kunduracı çıraklığı yapar. Daha sonra ailece Eskişehir'e taşınırlar. Bu göçün temel sebebi ekonomiktir. Devrin genel sıkıntıları yanında Sivrihisar'a özgü bir durum bu göçü zorunlu hale getirmiştir. Kendisi bu durumu şöyle anlatır: " Eskişehir'e gelişimiz Sivrihisar'a kervanların gelmeyişi neticesinde oldu. Eskişehir demiryolu Sivrihisar'ı bir köy haline getirdi. Gittikçe öldü Sivrihisar. Kasabamız öldükten sonra Eskişehir'e gittik."

Eskişehir'e gelişleri Kaplan Hoca için sıradan bir göç olayının ötesinde bir anlama sahiptir. Zira onu "Kaplan hoca" yapacak olan gelişmeler burada başlar. Aile Eskişehir'de de Sivrihisar'da olduğu gibi zor şartlar içerisindedir. Dolayısıyla Eskişehir, yeni bir hayatın kapısı olmuştur ama "ıstıraplarla dolu bir hayat" asıl sıkıntılarıyla burada başlamıştır. Bu durumu "İşimiz bozulmuştu. Paramız yoktu. Çalışmak mecburiyetinde kaldım." Şeklinde açıklayan Kaplan bir taraftan Eskişehir Lisesinde (şimdiki Atatürk lisesi) öğrenimini sürdürürken bir taraftan da fabrika kapılarında, istasyonda simit, ekmek satarak ailenin geçimine katkı sağlamaya çalışır. Ama o, bu sıkıntılardan hiç rahatsız olmamış ve yaşadıklarını "zengin bir tecrübe" olarak görmüştür. Kaplan'ın bu lisede çok değerli edebiyat, tarih, felsefe ve sosyoloji öğretmenleri olmuştur ama üzerinde en çok tesiri, Cemal Duru ile Ömer Lütfi Barkan Hocalar bırakmıştır.

Kitap ve kütüphane ile tanışması

Buraya kadar özetlediğimiz hayat seyriyle Kaplan, yoksul ama onurlu bir hayat sürmüştür. Özellikle Eskişehir'deki hayatı onu yaşından önce olgunlaştırmıştır. Fakat onu İstanbul'da edebiyat öğrenimi yapmasına, keyfiyeti yüksek onca eser yazmasına kısacası "Kaplan hoca" olmasına sebep olacak asıl hadise de Eskişehir'de gerçekleşmiştir. Bu hadise onun "beyaz mabed" dediği Eskişehir Halkevi Kütüphanesi'dir. Kitapla, kütüphane ile burada tanışır. Bu olayı şöyle anlatır Kaplan: "Hayatın acılarıyla kütüphanedeki kitaplara daldım. Orada pek çok şey okudum. O kütüphanenin hayatımda büyük bir rolü vardır. Adeta dış âlemin sefaletinden kurtulmak için kitapların içine sığındım. Benim için bir nevi cennet oldu."

Gerçekten de Kaplan'ın ömür boyu yol azığı kitaplar, yol arkadaşları yazarlar olmuştur. Böylece sanatın, edebiyatın, tarihin, felsefenin anlattığı dünyanın kapılarını açarak bir fikir adamını yetiştirecek bir dünyaya girmiştir. Ama onu bu dünya ile tanıştıran ve belki de kütüphaneye gitmesine sebep olan bir isim vardır. Bu zat, lisede edebi-

yat hocası olan Cemal Duru'dur. Kaplan, hayatın tabi zaruretlerinin dışında "şiir ve sanat diye, her şeyden yüce bir varlık olduğunu" ilk defa ondan öğrenir. Cemal Hoca ve Eskişehir kütüphanesi ve yaşadığı zorlu hayat... Denilebilir ki Mehmet Kaplan, bunlarla "Kaplan Hoca" olmuştur.

Kaplan'ın bundan sonraki hayatı kitap sayfaları arasında geçer. Güzel bir tesadüf olarak okul kütüphanesinde de görevli olarak çalışır. Hayat ve kitap... Artık iki gerçeğidir onun. Kendi ifadesiyle hayata kitapların, kitaba hayatın penceresinden bakar. Maksim Gorki ve Goethe, ilk keşifleridir. Tolstoy'u çok sever. Nietsche'yi, Hugo'yu okur.

İstanbul yılları

Kaplan'ın Eskişehir'den daha büyük bir şehirle yani İstanbul'la tanışması 1935 yılında olur. Buraya üniversite öğrenimi için gelir. Amacı felsefe alanında öğrenim görmektir. Bu arada tıbbiye sınavını da kazanır. Ama o tercihini kültür sahasında yapar ve Yüksek Öğretmen okulu sınavlarına girer. Sınavı başarıyla geçer fakat bu okulda felsefe bölümü yoktur. Bu yüzden kaydını edebiyat bölümüne yaptırır. Kaplan'ın akademik anlamda yetişme yeri İstanbul olur. Fakat felsefe arzundan da hiç kopmaz. Özel okumalar yoluyla edebiyatla birlikte felsefe ilgisini de devam ettirir.

Zaten içe kapanık, kitapların dünyasında yaşayan Kaplan, İstanbul'da da kalabalıklar arasında yalnız yaşamayı öğrenir. Burada da yine en yakın dostları kitaplar ve kütüphaneler olur. Ama çok geçmeden insanların dünyasına da girer. Ona bu imkânı fakültedeki hoca çevresi vermiştir. Okuduğu bölüm, o devrin çok ünlü hocalarının ders verdiği bir yerdir. Bunlar arasında kimler yoktur ki... Türkiye'de Türkoloji'nin kurucusu olan M. Fuat Köprülü, klasik edebiyatımızın büyük bilgini A. Nihat Tarlan, Felsefeci M. Şekip Tunç, H. Ziya Ülken, büyük dilci R. Rahmeti Arat, Ahmet Caferoğlu ve Kaplan'ın bilhassa estetik noktasında kendinden çokça yaralandığı A. Hamdi Tanpınar...

Okul dışında çok zengin kültür ve ilim muhitleri de vardır. Buralarda daha önce adlarını verdiğimiz ilim adamlarının dışında Ertuğrul Muhsin, Yahya Kemal, Abidin Dino, Orhan Veli, Sait Faik, Behçet Necatigil gibi sanat insanlarıyla tanışır. Bu isimlerle yakın dostluğu onu aynı zamanda sanat meselelerine de ilgili bir Hoca yapacaktır.

Alain'i keşfetmek

Üniversite yıllarında hocaları ona farklı bir çevre ve dünyanın kapılarını aşmıştır ama, o yine de kitaplardan kopmaz. Öyle bir isim keşfeder ki hayatının en büyük tesirini ondan alır. Bu isim ünlü Fransız denemeci Alain'dir. Kaplan'ın "Çetin bir ceviz" olarak nitelediği Alain, irade ve hürriyet felsefesiyle karşımıza yeni bir Kaplan çıkarır. Kendisi bu etkiyi şöyle açıklar: " Hayatımda en büyük tesiri Alain yaptı. Lisedeki hayatım ezilmişlik içinde geçti. Alain beni bu ezilmişlikten

kurtardı." Böylece ömrünün son çeyreğine kadar Alain, onun adeta "mürşid"i olur.

Kaplan, gerek lise gerekse üniversite öğrenimi esnasında pek çok Türk yazarını da okuma imkânı bulmuştur. Dede Korkut'tan Köroğlu'na; Fuzuli'den Şeyh Galip'e edebiyatımızın zirve isimleri ona bambaşka bir ufuk açmış, bilhassa Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Tanzimat yazarlarını okumak Kaplan'ı yavaş yavaş edebiyat meselelerinden medeniyet meselelerine de yöneltmiştir. İşte tam da bu aşamada yerli bir kimlik kazanma sıkıntılarını yaşamaya başlar. Alain, onun her şeyidir ama onda da bir eksiklik vardır. Ne de olsa farklı bir kültürel iklimin yazarıdır. İşte tam bu sırada çocukluğunda ilahileriyle kendisinde büyük iz bırakmış hemşehrisi Yunus'u tekrar hatırlar ve ona yönelir. Yoğun bir şekilde Yunus okumalarına başlar. Artık onun "hakiki mürşidi" Yunus Emre olur. Hakkında çok sayıda yazılar yazar. Onu yeni bir dikkatle aydınların gündemine getirir. Medeniyet krizinden, kimlik meselelerimizden ancak Yunus'la kurtulabileceğimize inanır. Onun "Aydınlar milli ruhun keşfi için ana kaynakları dikkatle okumalıdırlar. Yunus Emre'de en dinsiz insanı uyandıracak ilhamlar vardır. Ondan işe başlamalıyız. Ben dikkatle okunursa, sadece Yunus Emre'nin bizi kurtaracağına inanıyorum." Demesi bu yüzdendir.

Üniversitede hocalık yılları

Kaplan Hoca, 1935'te başladığı üniversite öğrenimini 1939 yılında bitirir ve aynı yıl mezun olduğu bölüme asistan olur. Bu sadece kendi tercihi olmayıp fakülte hocalarının da isteğidir. Zira Kaplan, gerek kişiliğiyle gerekse çok zengin edebiyat, sanat ve ilim ilgisiyle onların da dikkatini çoktan çekmiş bir isimdir. Hocası ise Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Hocasının vefatına kadar onunla çalışır. Akademik süreç bundan sonra normal seyrinde devam eder. 1942'de doktor olur. Aynı yıl Behice Hanım'la evlenir. Ardından Avrupa'da bir süre kalır. 1944'te "Tevfik Fikret'in şiiri" teziyle doçent olmanın ardından askere gider. Konya Askeri ortaokulunda Türkçe öğretmenliği yapar. Terhisinden sonra fakültedeki görevine döner.

Kaplan Hoca'yı 1953'te "Şiir Tahlilleri" teziyle profesör olarak görürüz. 1966'da eşini kaybeder. Yeniden yalnızlığına ve kitapların dünyasına girerek kendini edebiyat araştırmalarına adar, Böylece yaş haddinden emekli olacağı 1984 yılına kadar İstanbul Üniversitesi'nin sahasında en önemli profesörlerinden biri olarak yüzlerce öğrenci yetiştirir. Bir taraftan da makaleler yayımlar, denemeler yazar. Yani hem ilim hem de kültür insanı olarak hizmetini sürdür. Onun gayretleri bunlarla da sınırlı değildir aslında. Anadolulu bir ailenin çocuğu olması, zorluklarla geçen hayatı, memleket meselelerine karşı hissiyatı onu başka gayretlere de yöneltir. Mesela Erzurum'da bir üniversite kurulması meselesinde son derece aktif bir rol üstlenir. Üniversitenin kuruluş aşamasında burada görev yapar. İki yıl çalıştığı bu üniversitede Türk dili ve edebiyatı bölümünü kurar ve idari başka görevlerde

bulunur. Erzurum Üniversitesi hem bölge insanına hem de bilhassa edebiyat ve tarih bölümünden yetişen öğrencileriyle memleket sathında çok önemli bir hizmete vesile olmuş, ayrıca Anadolu'da başka şehirlerde de üniversite açılmasında bir modellik teşkil etmiştir.

Mehmet Kaplan Hoca, her şeyden önce bir akademisyendir. Bir bilim insanıdır. Görevini bu anlamda mükemmel bir şekilde yerine getirmiş, onlarca esere imza atmış, yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. Fakat yazının girişinde de belirttiğimiz gibi Kaplan'ı bu özelliklerden ötesine taşıyan yönü, akademisyenliği bir fikir ve sanat adamı özellikleriyle de birleştirerek çok yönlü bir şahsiyet olmayı başarmasıdır. Burada onunla ilgili söylenmesi gereken ilk husus şudur.

Hocalık anlayışı

Burada onun "hocalık" tavrına da kısaca temas etmek gerekir. Kaplan, asla sıradan bir hoca olmamış, öğrencilerini yeniliğe, özgür düşünceye, yerli değerlere ve çağdaş anlayışa uygun bir tarzda yetiştirmeyi amaçlamıştır. Vefatından sonra öğrencilerinin yazdıklarından bu tutumu kolaylıkla anlamak mümkündür. Öğrencilerinin yetiştirilmesi için azami gayret sarf eden Kaplan Hoca, öğrencileri öğretmen olduktan sonra da mektuplarla eğitmeye devam etmiş, her birinin birer ilim ve kültür adamı olmaları noktasında devamlı olarak onları teşvik etmiş ve yönlendirmiştir. Mesela bunlardan biri Orhan Okay'dır. Ona yıllarca mektup yazarak hocalık görevini hep sürdürmüştür.

Bir denemeci olarak Mehmet Kaplan

Mehmet Kaplan, edebiyat sahasında bir otorite olmasına rağmen kendini sadece ilmi çalışmalarla sınırlamadı. Gençliğinde şiirler, hayatı boyunca ise denemeler de yazdı. Bence düşünce adamı olarak Mehmet Kaplan'ı asıl bu denemelerinde görürüz. Alain'in serbest düşünme metodunu benimsemiş, başta dil ve kültür olmak üzere milleti ve memleketi ilgilendiren her konuda denemeler yazarak düşüncelerini açıklamıştır. Onun denemelerinde Türk milletinin tarihi, geçmişi, bugünü ve geleceği, edebiyatımızın meseleleri, nesiller arası değişmeler ve buların ortaya çıkardığı problemler ana konuları teşkil ederler.

Mehmet Kaplan'ın denemeleri hür ve bağımsız düşüncenin ürünü olan metinlerdir ki asıl önemleri buradadır. Zira pek çok yazar, eserlerini devre, zamana, siyasi şartlara bağlı olarak kaleme almaktadır. Kaplan da ise bu duruma rastlanmaz. Elbette hassasiyetleri ve taraf olduğu düşünceler vardır ama bunlar hakkında yazarken bile nesnellikten ayrılmaz. Bilim adamı tavrını denemelerinde de bu anlamda gösterir.

Deneme, söylediğimiz gibi hür düşüncenin eseridir. Öyleyse bu düşüncenin anlaşılması için sade bir dile ihtiyaç vardır. Kaplan'da bunu da görürüz. Onun Türkçesi son derece sade, açık ve anlaşılır bir Türkçe'dir. Hemen her seviyedeki insan bu denemelerden mutlaka

bir şeyler anlayabilir. O yüzden denemeci Kaplan derken, bir Kaplan Türkçesinden de bahsetmek gerekir. İşte onun gazete ve dergilerde yer alan ve sonradan kitap haline de gelen denemeleri, çok geniş bir okur kitlesinin beğenisiyle karşılaşmıştır.

Şunu da belirtelim. Deneme, yazarın hemen her konuda söz söylediği bir tür olduğu için zengin bir birikimi gerekli kılar. Deneme yazarı çok ve çeşitli okuyan biri olmak durumundadır. Kaplan'da bu özelliği de görmekteyiz. Kendisinin de belirttiği gibi onun çok geniş bir okuma ilgisi vardır. Küçüklüğünden itibaren bu anlamda hem Türk edebiyatından hem de Doğu ve Batı edebiyatlarından çokça beslenmiştir. Kendisi hatıralarında Eskişehir kütüphanesindeki okuma geçmişini şöyle anlatmaktadır:

"O ıstıraplı yıllarda benim için asıl hayat, dışarıda değil, kitaplarda idi. Allah'ım, orada neler okumadım! Bütün romanları, felsefe ve psikoloji kitaplarını, dergileri elden geçirdim. Bu bende bitmez tükenmez bir keyif intibaını uyandırıyordu. Kitapların içinde neler vardı, uzak, gidilmedik diyarlar, acayip insanlar, yabancı dinler, örf ve âdetler, çok eski çağlar, ruh ve kâinatın sırları...

Lisede okuduğumun bin mislini bu kütüphanede okudum. Hür ve mesut olarak. İyi, hayat boyunca kendilerine saygı duyduğum hocalarım vardı. Fakat ben en büyük hocaları, Goethe'leri, Nietzsche'leri, Tolstoy'ları, Hugo'ları, Gorki'leri kitaplarda tanıdım. Tabiî tercümelerinden.

Hayalimde uzun yıllar bir beyaz düşünce mabedi gibi hatırası devam eden bu kütüphaneyi, Eskişehir'e her gidişimde ziyareti ederdim. Onu yıktıklarını duyunca, saadet ülkem tecavüze uğramış gibi üzüldüm. Ne olur kütüphaneleri de böyle mabetler gibi güzel inşa etseler ve onlara hiç dokunmasalar..."

Mehmet Kaplan, deneme türündeki bu yaklaşımıyla Türk edebiyatında Suut Kemal Yetkin, Nurullah Ataç ve Cemil Meriç'ten sonra en popüler isim olmuştur.

Çağdaş bir eleştirmen

Bilindiği gibi Türkiye'de edebiyat araştırmalarında tarihsel metodu tanıtan ve bunu kendi edebiyatımıza uygulayan ilk isim M. Fuat Köprülü'dür. Onun açtığı çığırdan hareket eden fakat buna doğrudan edebiyat eserinden hareketle, esere sosyal ve kültürel çevre içinde bakış tarzı getiren isim ise Mehmet Kaplan olmuştur. Dolayısıyla o, Türkiye'de Türkoloji sahasında "yeni tenkitçilik" anlayışını kuran ve uygulayan ilk isim olma özelliği taşımaktadır. Kaplan'ın tavrı bir "tahlilci" tavrıdır. O, bunu yaparken edebi eseri estetik, stilistik ve yapısalcı metotlarla incelemektedir. Böylece bir eserin ve yazarın dünyasına girebilmek ve ondan bugünün kültür hayatı için sonuçlar çıkarabilmek mümkün olabilmiştir. Başka bir ifadeyle Mehmet Kaplan, bir eseri önce "estetik bir dikkat", ardından "felsefi bir yaklaşım"la ele almış, bu yaklaşımda metni kompozisyona dikkat ederek incelemiş, metnin de-

rin noktalarına nüfuz etmeyi önemli görmüş, böylece bir eserle ilgili ortaya koyduğu değerlendirmelerle yeni ve orijinal olabilmeyi başarmıştır.

Kaplan'ın tahlilciliğinde bir başka önemli nokta da araştırma ve yeniliklere daima açık bir tavır sergilemesi, kendini sürekli yenilmesi ve çağdaş değerlendirme anlayışlarını, yeni edebiyat teorilerini sürekli takip etmesidir. Bu tavrıyla onun yazdıkları basmakalıp ifadeler olmaktan öteye geçmiş, üslubuna denemeci ve şair kimliğini de katarak bize okunabilir metinler bırakmıştır.

Yunus'un çağdaş yorumcusu

Kaplan'ı önemli kılan bir husus da onun hemşehrisi Yunus Emre ile olan münasebetidir. Onu sevmesi ve ondan etkilenmesi çocukluk yıllarına dayanır. Kendisi bu durumu şöyle açıklar: "Yunus Emre'nin şiirlerini ben daha okula gitmeden önce annemden dinledim. (…)Yunus Emre'ye karşı o yıllardan kalma çok canlı intibalar var. Bunlar hâlâ benim içimde yaşıyor. Orayı bir kök olarak görüyorum."

Kaplan'ın yetişkinlik yıllarındaki Yunus ilgisinin temelinde ise Alain vardır. Zira Kaplan'ın Alain'den kurtarıcı bir anlayış olarak öğrendiği "her şeyi yeniden düşünme" şeklindeki davranış tarzı aslında Yunus'ta da vardır. Zira Yunus'un "her dem yeniden doğma" şeklinde ifadelendirdiği bir anlayıştır bu.

Yunus'taki bu özelliği kavrayan Kaplan çok ciddi bir Yunus okuru olur. Prof. F. Akün, bu durumu "Kaplan Bey, Yunus'u en iyi okuyan okuyucusu olmuştur. Diyebilirim ki Kaplan Bey derecesinde Yunus'a sadık, onun ruhuyla hemhal olmak isteyen bir okuyucusu olmamıştır." Şeklinde açıklar. Denilebilir ki "Yunus Emre kaç asır sonra büyük bir okuyucusuna Kaplan Bey'in şahsında kavuşur. Yunus Emre, Kaplan Bey'in üstadıydı. Asırlar öncesinden ona hitap eden mürşidi durumundaydı…Yunus Emre'yi fikir hayatını mihveri haline getirmiştir."

Fakat bu alaka tasavvufi bir alaka değildir. Kaplan, Yunus'un şahsında bir mutasavvıftan öte büyük bir mütefekkir ve çok özlü bir Türk şairi, Türk klasiği olarak görmektedir. " Alain'in etkisiyle de olacak onu "bir maddi tavrı ile değil, tasavvuf meraklısı bir davranışı ile değil de batılı felsefe istemleri içerisinde görmeye çalışıyordu." Yine ona sadece bir edebiyat tarihi konusu olmaktan öte çok dik zaviyelerden bakıyor, ona büyük bir sevgiyle yaklaşıyordu. Yunus Emre'yle kendisi arasında teşekkül etmiş fikri bir aşk vardı. Kaplan Bey, Yunus Emre'yi aşk ile okuyordu ve Yunus Emre, Kaplan Bey'e çok şey söyleyebiliyordu."

Kaplan, Yunus hakkında müstakil bir kitap yazmaz. Gerçi böyle bir arzuyu içinde hep taşımıştır. Bir zamanlar 'bitmez tükenmez" Yunus Emre hakkında bir kitap yazma arzusuna kapılmış, hatta ona Yunus'un dehasını özetlediğini söylediği "Yunus bir haber verir işitenler şâd olur" ismini vermeyi bile düşünmüştür. Bu arzu, gerçekleşmez ama Yunus'la ilgili yazdığı makaleler, bir kitap hacmini çoktan aşmıştır. İlk yazısı da

zaten Yunus Emre üzerinedir. Ve 47 yıl boyunca bu ilgi hep devam eder. Orhan Okay'ın tespitine göre 1966 yılına kadar 23 müstakil makalesi neşredilmiştir. Yine herhangi bir vesile ile Yunus'u zikrettiği veya ondan mısralar alarak değerlendirdiği 47 yazısı daha bulunmaktadır. Ayrıca Edebiyat üzerine araştırmalar kitabında 7, Tip Tahlilleri'nde 11, Şiir Tahlilleri'nde 13, Cumhuriyet Devri Türk şiirinde 24 tahlil metninde Yunus'la ilgili yorum ve değerlendirmeler yapmıştır.

Bu neşriyat sayesinde Yunus Emre gerek üniversite muhitlerinde gerekse bu makalelerin yer aldığı dergi ve kitaplarla genel okuyucu nezdinde yepyeni bir alakanın konusu olmuştur.

Kaplan, Yunus'u pek çok araştırmacının yaptığı gibi halk şairi bağlamıyla sınırlamaz. Onu halk edebiyatına değil, Ahmed Yesevî geleneğine bağlayarak, Türk tasavvuf edebiyatının temsilcisi olarak görür. Bu yüzden Yunus, Kaplan'a göre Türk kültür ve sanatının güçlü bir temsilcisi, bir sembolüdür. Her şeyden önemlisi Yunus'un fikir dünyasının ve şiirleriyle ne yapmak isteğinin farkındadır. Ona göre Yunus, Mevlâna, Hacı Bayram, Eşrefoğlu, Süleyman Çelebi gibi isimlerin derdi sadece şiir söylemek değil "ruhu yükseltmek, insanları benliklerindeki manevi kuvvet kaynaklarını ifşa etmek, hayatın ve kâinatın sırrını anlatmaktır."

Yunus'un kimliği konusunda da görüşü nettir." İslamiyetsiz, tasavvufsuz bir Yunus Emre düşünülebilir mi?" Sözü yaklaşımını açıkça gösterir.

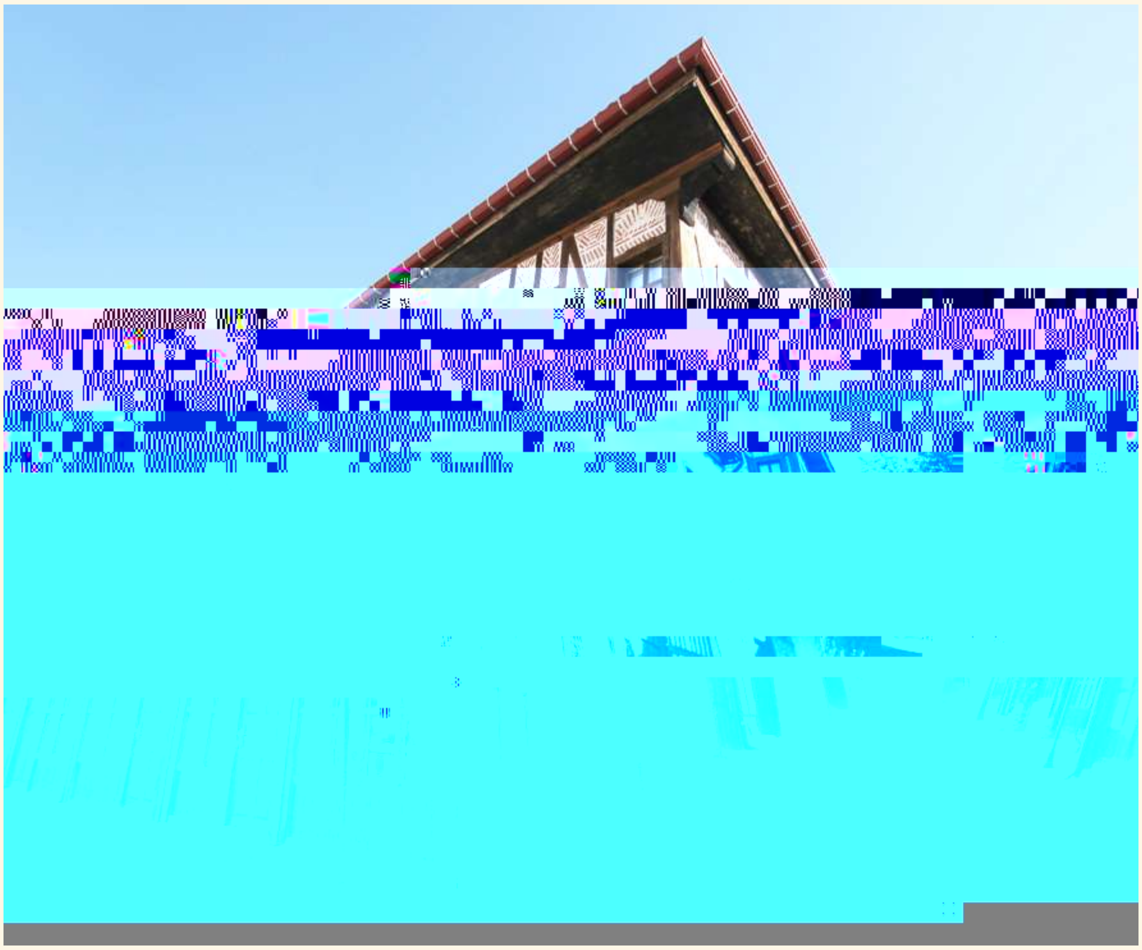
Kaplana göre Yunus, Mevlâna ile birlikte Anadolu'ya İslâm medeniyetinin ve Türk kültürünün yerleşmesinde öncü bu iki isimdir. "On üçüncü asrın sonlarına doru bir Konya'da öteki Eskişehir civarında iki büyük ruh kahramanı yükselir. Mevlâna ve Yunus." Bu yüzden Yunus, devlet felsefemizin şekillenmesinde, kültür ve ahlakımızın gelişmesinde rol oynayanların başında gelir.

Yine ona göre Yunus hümanist değildir. Yani onun insan sevgisi batı hümanizmi ile aynı değildir. Bu sevgi kaynağını İslam düşüncesinden alır.

Kaplan mektebi

Mehmet Kaplan, bir üniversite hocasıydı. Ama onun burada kendi eğitim, bilim anlayışına göre özel bir mektep oluşturduğunu da söylemek gerekir. Türkoloji bilimi, bu mektepte onunla ayağa kalkmış ve bugün de eserleriyle edebiyatımıza katkı sunan pek çok ilim adamı onun "rahle-i tedris"inde yetişmiştir. "Zeynep Kerman, Birol Emil, İnci Enginün, Bilge Ercilasun, Orhan Okay, Abdullah Uçman, Kazım Yetiş, Sema Uğurcan…" onun yetiştirdiği önemli Türkologlardır.

Şunu da ekleyelim. Böyle müstesna bir hocanın hemen her öğrencisi çok iyi yetişmiş ve bunlardan yüzlercesi aynı misyonu lise öğretmenliklerinde sürdürmüştür. Yine bu öğrenciler arasından çok sayıda şair, hikâyeci, romancı ve denemeci yetişmiştir. Bütün bunlara Kaplan'dan üniversite ortamında ders almadığı halde onun kitapları-

Sivrihisar şehir merkezinden.

nı okuyarak ondan istifade ederek yetişen okuyucularını da ekleyecek olursak, bir Mehmet Kaplan mektebinin varlığından söz etmek hiç de abartılı olmayacaktır.

Eserleri

Mehmet Kaplan, çağdaş bir Türkoloji bilgini, şair duyarlığına sahip usta bir denemeci üslubuyla pek çok esere imza atmıştır. İlmi eserleri arasında "Tevfik Fikret ve Şiirleri", "Namık Kemal, Hayatı ve Eserleri", Şiir Tahlilleri I-II", "Tanpınar'ın Şiir Dünyası", "Hikâye Tahlilleri,", " Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I-II-III" bugün için de Türkoloji ilgililerinin olmazsa olmaz kaynakları arasındadır.

Kaplan, ilk yetişme çağlarında şiir, roman ve hikâye ile de ilgilenmesine rağmen asıl edebiyatçı kimliğini deneme ve eleştiri yazılarıyla kazanmıştır. Denilebilir ki o, deneme dalında Türkiye'de Nurullah Akaç, Suut Kemal Yetkin ve Cemil Meriç'le beraber adı anılması gereken bir isimdir. O, deneme türünü "bir düşünce temrini" olarak görmüştür. Ayrıca bu düşüncenin dünyası da çok geniştir. Öyle ki onun denemeleri millet ve memleketi ilgilendiren hemen her konuya temas eden bir muhteva zenginliğine sahiptir. Bu yönüyle o, aynı zamanda bir "münevver" tavrı da sergilemiş, böylece Türk fikir hayatına da

Sivrihisar şehir merkezinden.

önemli katkılar sağlamıştır. "Nesillerin Ruhu", "Kültür ve Dil", "Büyük Türkiye Rüyası", "Sevgi ve İlim", "Edebiyatımızın İçinden" isimli deneme kitapları ilme, akla, ruhun ölümsüzlüğüne inanan, güzelliklere hayran, milletine bağlı, onun değerler sistemine saygılı bir ilim adamının, usta bir denemecinin eseri olarak kültürümüzün önemli klasikleri arasın da daha şimdiden girmiştir.

Vefatı

Mehmet Kaplan Hoca, 23 Ocak 1986 Perşembe günü İstanbul'da vefat etti. Mezarı Karacaahmet Mezarlığı'ndadır. Ondan geriye kalan mirası şüphesiz kitaplarıdır. Çoğu yazarın kitapları, vefatından sonra unutulup giderken onun eserlerinin hâlâ büyük bir ilgiyle okunuyor olması, Kaplan Hoca'nın ne kadar önemli bir ilim bir kültür adamı olduğunu göstermektedir.[1]

1 Mustafa Özçelik, Eskişehir'den Portreler (İlim, irfan, kültür, ve sanat büyükleri), Eskişehir 2013, s. 199-208.

SIRADIŞI BİR MİMAR

CEVAT ÜLGER

Mustafa Özçelik (*)

Bu kitap[1], Cevat Ülger olmadan eksik olurdu. Zira onun Eskişehir için önemi çok büyük ama çok geniş kitle onu muhtemelen tanımıyordur. Tanıyanlar da yok değildir elbette. En çok da yetmişli yıllarda Eskişehir Maarif Kolejinde onun öğrencisi olanlar, eminim hâlâ onu hayırla anıyorlardır. Zira orada çalıştığı yıllarda yani sıra dışı mimar olmadan önce o okulda gerçekten de sıra dışı bir öğretmenlik yapmış, kendine özgü eğitim yöntemleriyle bir hayli nitelikli öğrenci yetiştirmiştir.

Söz onun Eskişehir'deki en önemli esriyle başlayalım. Eskişehir'in en önemli dini yapılarından biri -Kurşunlu Camii dışta tutulacak olursa- merkezi hüviyetiyle şehrin kalbi durumunda olan Reşadiye Camii'dir. İşte Cevat Ülger'i önemli kılan bir diğer husus da bu caminin mimarı olmasıdır. Nitekim camiye cadde tarafından girenler kapının sol tarafından *"Bu caminin mimarı Cevat Ülger'dir"* bilgisinin yer aldığı kitabeyi mutlaka göreceklerdir. Aslında onun Eskişehir'deki pek çok camide emeği ve imzası vardır. Yeri geldikçe onlardan da bahsedeceğiz. Şimdi onu biraz daha yakından tanıyalım.

Öğretmen, ressam ve mimar

15 Mayıs 1933'te Eskişehir'de doğan Cevat Ülger, ilk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamladı. Bolu Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra bir süre Malatya'da öğretmenlik yaptı. İşte onu zamanın eğitimci ve entelektüelleri arasında farklı olması büyük ölçüde bu şehirle ilgilidir. Zira burada Malatya'nın önde gelen fikir odaklarından olan Said Çekmegil'le yakın bir münasebeti oldu.

Bu münasebet onu fikri anlamda beslerken bir yandan da onda olan sanat kabiliyetinin ortaya çıkmasına imkân hazırladı. Yaptığı ilk iş Çekmegil'in kapak resimlerini çizmek oldu. Bu şunun için önemlidir. Bu çizgiler nonfigüratif abstrakt anlayışla bir sanat eseri olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu da kapak ressamlığında yeni bir çığır açmak demekti. Yani onu bu safhada kamuoyu, öğretmenliğinin yanı sıra ressam hüviyetiyle de tanımış oldu.

(*) Araştırmacı-Yazar

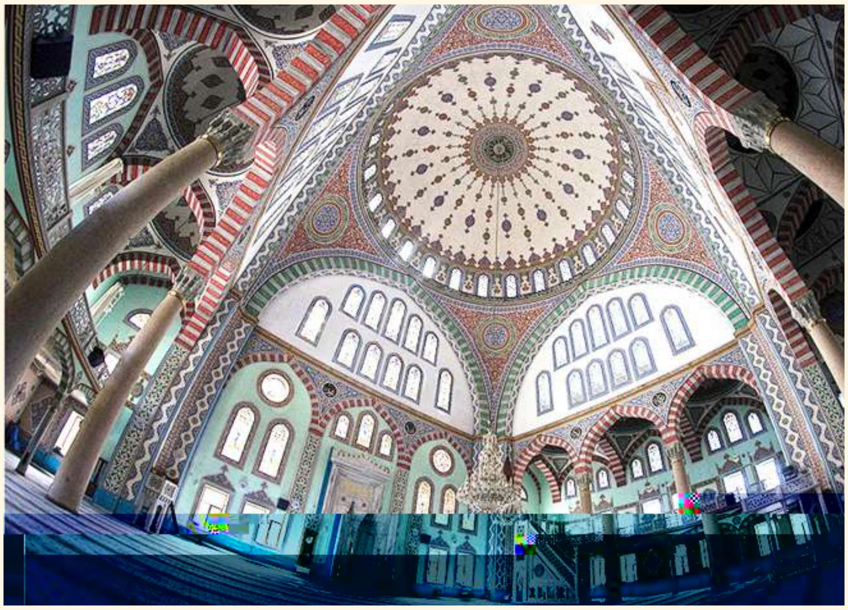
1 Mustafa Özçelik, Eskişehir'den Portreler (İlim, irfan, kültür, ve sanat büyükleri), Eskişehir 2013.

Garı'nda Fuzuli'nin Su Kasidesi, Dede'nin, Itri'nin besteleri, Ege'nin zeybeklerinin yer aldığı konserler vermiştir. Bir şey daha. Cami mimarisine ilgisini cami musikisine de taşımış, Eskişehirlilerin yine çoktan unuttuğu Enderun usulü teravih namazını İsmail Bülbül ile birlikte oluşturdukları ilahi gurubuyla Eskişehir Kurşunlu Camii'nde kıldırmışladır.

Reşadiye yeniden yapılıyor

Reşadiye Camii, ilk olarak Osmanlı'nın son dönemlerinde 1916 yılında Padişah Sultan Reşat tarafından yaptırılır. İşte şimdiki Reşadiye Camii bu caminin arsası üzerine fakat daha büyük hacimde sonraki yıllarda yeniden hayat bulur. İnşaat, 1969'da başlar. İşin başında Cevat Ülger vardır. Caminin tüm detay projeleriyle bizzat tek tek ilgilenir. Filpaye başlıklarından, mahfel altı sütun başlıklarına ve hatta sütun başlıklarını hepsi ayrı modelde olmak kaydıyla modellerini çıkartıp, kalıplarını hazırlar ve tüm sütun başlıklarını betonarme olarak gerçekleştirir. Diğer taraftan da bir heykeltıraş gibi çalışarak kubbe altı mukarnaslarını, şerefe altı ve mihrap içi mukarnaslarını hazırlar. Her iş, en ince detaylarına kadar onun tarafından planlanır ve uygulanır. Şimdi burada şunu özellikle belirtmek gerekir. Onun yenilikçi ve sıra dışı tavrı cami yaptırma ve yaşatma cemiyetinin tepkisini çeker ama o yılmaz ve caminin yapımını 1979 yılında tamamlar.

Gerçekten de bugün Reşadiye Camii hem klasik Osmanlı camilerinin havasını yansıtan hem de modern çizgileriyle Eskişehir'in yüz akı bir yapısıdır. İşte bu caminin bu fevkalade güzelliğini büyük ölçüde Cevat Ülger'in gayretine ve mimarlık anlayışına borçluyuz. İşin ilginç yanı o bütün bunlarla uğraşırken henüz bir mimarlık diplomasına bile sahip değildir. İşte bu yüzden kimi eleştirilerin konusu olur. O da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Yüksek Okulu'na kaydolarak 1975 yılında "diplomalı mimar" olur.

Reşadiye Camii, Eskişehir. (Foto: Yavuz Alper)

Cevat Ülger Hoca mimarlığının yanı sıra aynı zamanda karikatüristti. 1973 Yılında Milli Gazete'nin Yayın hayatına girmesiyle, gazetenin birinci sayfasında "Karamehmetler" imzasıyla günlük siyasi karikatürler de çizmişti. Yine Türkiye Yeşilay Derneği'nin çıkartmakta olduğu "Mavi Kırlangıç Çocuk Dergisi"nde çizgi roman çalışmaları yapmıştı.

Öğretmen olarak portresi

Sözün başında onun hayata resim öğretmeni olarak başladığını özellikle Eskişehir Maarif Koleji'nin unutulmaz öğretmenlerinden biri olduğundan söz etmiştik. Öğrencilerinin anlattığına göre o, öğretmenlikte de sıra dışı bir kişiydi. Mesela "Eğer canınız şimdi resim yapmak istemiyorsa Tom Miks, Teksas okuyabilirsiniz" diyecek bir öğretmen olabilir mi derseniz aklınıza Cevat Ülger gelmelidir. Bir öğrencisinin ifadeleriyle Ülger Hoca, öğrencilerine sadece resim yapmayı öğretmiyor, onlara "Lagari Hasan Çelebi'den, Hezarfen Ahmed Çelebi'den, Levni'den, Paul Klee'den, Braque'dan, Kel Aliço'dan, Sezai Karakoç'tan, Mimar Sinan'dan, Sadullah Ağa'dan, Gandhi'den, Kierkegaard'dan, Dokuzuncu Senfoni'den, Balıkesir Pamukçuköy Bengisi'nden" bahsederek onların ufuklarını açan biriydi. Dahası tuvalde başladığı "nonfigüratif" macerayı, evindeki dokuma tezgahında halılara, kilimlere taşıyan; ıskarta malzemelerden çocuk oyuncakları yapan; giydiği ceketin, gömleğin, ayakkabının modelini kendisi çizen; bağlama çalan; sadalı bir kubbe görünce aşka gelip gülbank çeken; okula motosikletle gelip giden nalbant bıyıklı bir "resim öğretmeni"ydi.

Cevat Hoca'nın öğrencilerinden Prof. Dr. Nazif Gürdoğan ise onu şöyle tanıtıyor:

"Cevat Ülger Hocayı ortaokul ikinci sınıfta iken tanıdım. Yıl 1958. Mihalıççık Orta Okulu'nda resim ve müzik öğretmenimizdi. Tutum ve davranışlarıyla alışılmış öğretmenlere hiç benzemezdi.(...) Cevat Hoca giyinişiyle, konuşmasıyla, anlamlı nükteleriyle, tarihe bakışıyla o güne kadar karşılaşmadığım bir eğiticiydi. Ders verme konusu resimdi. Ancak ilgi alanı, tarihten edebiyata kadar insanı konu edinen her şeydi. Okula geldiği yıl vefat eden Yahya Kemal için bir anma toplantısı düzenlemeye öncü olmuştu. Böylece biz, kültür merkezlerinden uzak Anadolu kasabasında, ilk defa onun konuşmasından, "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" şiirinin sahibini tanıdık."

İşte onun bu özgür, ufuk açıcı eğitim ortamında o okuldan çok değerli öğrenciler yetişti. Bunlardan her biri bugün değişik mesleklerde görevlerini başarıyla devam ettiriyorlar. Bunu anlamak için sadece bir ismi söyleyelim. Nabi Avcı... Milli Eğitim Bakanımız.. O da Cevat Ülger Hoca'nın yetiştirdiklerinden. Onun sıra dışılığı da işte hocasından gelmektedir. Trajediye bakın ki, o kişisel çabalarıyla böylesi eğitim başarılarına imza atarken o devrin Milli Eğitim Bakan Eskişehir Maarif Koleji'nde böyle bir "öğretmen" olduğunu duyar duymaz tepki göstererek, derslerinde öğrencilere resim dersiyle ilgisi bulunmayan

KAYNAKÇA

928 Tarihli Ankara Evkâf Defteri.

Defter-i Evkâf-ı Liva-i Konya, Defter No: 565.

Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Sultanönü, No: 541.

Hudâvendigâr Sancağı Evkâf Defteri, No: 580.

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995.

370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)-I, Ankara 2001.

438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Kütahya, Kara-hisâr-i Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1993.

*

1320 Ankara Vilâyeti Sâlnâmesi, Haz: Güray Kırpık, Ankara 2014.

1325 Ankara Vilâyet-i Salnâmesi, Haz: Süleyman Solmaz-Mevlüt Çam-Abdülkerim Erdoğan, Ankara 2014.

Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin Efendi, Amasya Tarihi III, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 1986.

Abdullayev,Kamran, “XIX Asırda Azerbaycanda Yaşamış İki Büyük Sufi: İsmayıl Şirvani ve Hamza Nigari”, Elmi Mecmuası, 2007.

Abdurrahman Câmî, Nefahâtü’l-Üns-Evliyâ Menkıbeleri-Tercüme ve Şerh-Lâmiî Çelebi, (Haz. S. Uludağ, M. Kara), İstanbul 1995.

Adalıoğlu, H. Hüseyin - Arslan, Nizamettin, Eskişehir Mevlevîhânesi, Eskişehir 2011.

Adıgüzel, İsmail, Tarihte Mihalıççık (XVI.-XIX. yüzyıl), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2007.

Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, C. 1, İstanbul 1981.

Ahmet Eflâkî, Menâkıbü’l-Ârifîn, (haz. T. Yazıcı), C. II, Ankara 1961.

Akgündüz, Ahmed - Öztürk, Said, Bilinmeyen Osmanlı, İstanbul 1999.

Aksoy, Hasan, “Derviş Şemseddin”, TDVİA, c: 9.

Aksoy, Hasan, “Derviş Şemsî, Dehmurg ve Bazı Notlar”, İlim ve Sanat, sy. 28, İstanbul 1991.

Aktepe, Münir, “Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa”, TDVİA, C. 8, İstanbul 1993.

Albayrak, Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması, c.3, s.17.

Algar, Hamid, “Hâlid el-Bağdâdî”, TDVİA, c. 15, İstanbul 1997.

Ali, Selçuknâme, (Tarih-i Al-i Selçuk), Topkapı Sarayı Ktp. Revan Kitapları, Nu: 1391.

Alphonse de Lamartine, Osmanlı Tarihi, İstanbul 1995.

Altınsapan Erol, - Parla, Canan, Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I: Günyüzü, Mihalgazi, Mihalıççık, Sarıcakaya, Seyitgazi, Sivrihisar, Eskişehir 2004.

Altınsapan, Erol - Parla, Canan, Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı yapıları I, Eskişehir 2004.

Altınsapan, Erol – Say, Yağmur - Gerengi, Ali, “Seyitgazi İlçesinde Bulunan Üryan Baba Zaviyesi ve Türbesi”, Türk Tültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 2012/61.

Altınsapan, Erol- Gerengi, Ali, “Eskişehir-Seyitgazi Melekgazi Türbesi ve Zaviyesi (Die Türbe und die Zaviye von Seyitgazi Melekgazi in Eskişehir)” Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi (Forschungszeitschriftüber Alevitentum und Bektaschitentum) Heft 2 Winter 2010 Köln.

Altınsapan, Erol, "Ortaçağ'da Eskişehir ve Çevresinde Türk Sanatı (11.-15 Yüzyıllar Mimarisi)" adlı doktora tezi.

Altınsapan, Erol, "Seyitgazi İlçesi Arslanbeyli Köyü Şeyh Şücaaddin Külliyesi", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi (Şücaaddin Veli Ocağı özel sayısı), S. 37, Ankara 2006.

Altınsapan, Erol, "Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde Yer Alan Ümmühan Hatun Türbesi", I. Uluslararası Seyyit Battal Gazi Semineri Bildirileri: 10-11 Eylül 1990, Eskişehir 1990.

Arslan, Ahmet Turan, "Hâlid-i Bağdâdî'nin İsmâil-i Şirvânî'ye Verdiği Hilâfetnâme", Reyhan Dergisi. s. 18.

Arslan, Nizamettin, Eskişehir Kitabeleri, Eskişehir 2013.

Artuk, İbrahim, "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: 1071-1920, Ankara 1980.

Âşık Çelebi, Meşâirü'ş-Şuarâ, (haz. Filiz Kılıç) İstanbul 2010.

Âşık Paşazâde, Âşık Paşaoğlu Tarihi, Haz: Atsız [Hüseyin Nihal], İstanbul 1992.

Âşıkpaşazâde, Osmanoğullarının Tarihi-Tevârih-i Âl-i Osman, (Haz. K. Yavuz-Yekta Saraç), İstanbul 2007.

Aşıkpaşazade, Târih, neşr: Âli Bey, İstanbul 1332.

Atilla, Osman, "Büyük Mutasavvıf Yûnus Emre'nin Mezarı Sandıklı'dadır", Kocatepe Gazetesi, Afyon, Yıl 2, Ağustos 1967.

Atilla, Osman, "Yûnus Emre ve Tapduk Emre'nin Afyon'daki Mezarları ve Kaybolan Cönkler", Uluslararası Yûnus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Bildirileri, Konya 1977.

Aydın, Filiz (Oğuz), "Seyitgazi Aslanbey Köyünde Şeyh Sücaeddin Külliyesi", Vakıflar Dergisi, c. 9 (1971).

Ayvazoğlu, Beşir, "Herkesin Yunus'u Kendine Göre", Eskiyeni Dergisi Mayıs 2010, Eskişehir 2010.

Azamat, Nihat, "Üftâde", TDV İslam Ansiklopedisi, c: 42.

Azîz Mahmud Hüdâyî, Vâkıât-ı Üftâde, Selimağa Ktp. Hüdâyî Yz. Nu. 574.

Barkan, Ömer Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri", Vakıflar Dergisi, c. II, İstanbul 1942.

Başar, Fahamettin, "Ertuğrul Gazi", TDVİA, C. 11, İstanbul 1995.

Battal Gazi Destanı, Haz. Hasan Köksal, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, Câm-ı Cem Âyîn, (Sad: F. Kırzıoğlu), Osmanlı Tarihleri I, İstanbul 1947.

Bayraktaroğlu, Naci - Arslan, Nizamettin, Reşehât, İz yay, İstanbul 2013.

Bayram, Mikail, "Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", Türkler, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Boratav, Pertev Naili, "Battal Gazi", İslam Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1993.

Boratav, Pertev Naili, Nasreddin Hoca, Edebiyatçılar Derneği, Ankara 1996.

Boz, Cem, Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl'in Hayatı ve Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi'ndeki Yeri, Yüksek Lisans tezi, AÜ Sos. Bilimler Ens. Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2013.

Bulduk, Üçler, "İdari ve Sosyal Açıdan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri".

Bulduk, Üçler, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı, Ankara 2013.

Bursalı Beliğ, Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, Bursa 1302.

Bursalı Mehmed Tahir, Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyıh, Ulemâ, Şuarâ, Müverrîhin ve Etibbâ'nın Terâcim-i Ahvâli, İzmir 1324.

Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri. C. 2/2. İstanbul 1338.

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, C. I, Tıpkı Basım, (haz. M. Tatcı, C. Kurnaz), Ankara 2000.

Canım, Rıdvan, Latifî Tezkiretü'-şuarâ ve Tabsıratu'n-nuzamâ, Ankara 2000.

Celâleddin es-Suyûtî, Tarihü'l-Hülefâ, Tahkik: Hamdi Demirdaş, Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, Kahire 2004.

Ceylan, Hilal, Ahîlerin Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Devlet ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2008.

Çam, Mevlüt, "Yunus Emre Vakıfları", Bizim Külliye, Ankara 2012.

Çetin, İsmet, Tursun Fakih Hayatı-Edebî Şahsiyeti Mesnevileri, İlesam Yayınları, Ankara 2002.

Danişmendname, Haz. Necati Demir, Niksar 1999.
Demir, Necati - Özen, Kutlu, Abdülvehhâb Gâzi ve Gaza Arkadaşları, Sivas 1996.
Demir, Necati, Danişmend-name, Ankara 2004.
Denknalbant, Ayşe, "Seyyid Battal Gazi Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, C.37, İstanbul 2009.
Denknalbant, Ayşe, "Sivrihisar Ulu Camii", TDV İslam Ansiklopedisi, C: 42.
Denknalbant, Ayşe, "Şeyh Şücâüddin Külliyesi", TDVİA, c: 39.
Dinçer, M. Arif, "Eskişehir Sivrihisarlı Es-Seyyid Osman Afif Efendi (1818-1881)", Eskiyeni, Ağustos 2010.
Doğru, Halime, "Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi", Sosyal Bilimler Dergisi 2000-2001.
Doğru, Halime, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, TTK, Ankara 1997.
Doğru, Halime, XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul 1992.
Doğru, Halime, XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı'nda Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, Ankara 1991.
Duran, Hamiye, Velâyetnâme, TDV Yayınları, Ankara 2007.
Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Tarihü'r-Rüsul ve'l-Müluk (Tarihü't-Taberî), Daru'l-Maârif, Kahire, C.7.
Ebu'l-Hayr Rumî, Saltıknâme, Haz: Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, Ankara 2007.
Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, Saltıkname (Saltık Gazi Destanı), Haz. Necati Demir, M.Dursun Erdem, UKİD ve TİKA yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007.
Emecen, Feridun, "Timurtaş Paşa", TDVİA, C: 41.
Enveri, Düstur-name-i Enveri, Osmanlı Tarihleri Kısmı (1299- 1465), haz. Necdet Öztürk, Kitabevi,
Erdoğan, Abdülkerim-Günel, Gökçe-Kılcı, Ali, Osmanlı'da Ankara, Ankara 2007.
Erdoğan, Abdülkerim, Ankara Ahileri ve Eserleri, Ankara 2011; Ankara Erenleri-I,II, Ankara 2012; Çile Dağı Erenleri, Ankara 2014; Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Ankara, Ankara 2013; Geçmişten Günümüze Kazan, Ankara 2009; Şeyh Tâceddin Veli, Ankara 2010; Polatlı Tarih ve Kültür Atlası, Ankara 2013; Unutulan Şehir Ankara, Akçağ Yay., Ankara 2004; Tarih İçinde Gölbaşı, Ankara 2007; Adım Adım Ankara, Ankara, 2007.
Erdoğan, Abdülkerim, Narince, Mehmet, Edebi ve Tarihi Şahsiyetleriyle Ankara, Ankara 2007.
Ergin, Osman Nuri, Mecelle-i Umur-i Belediye-I, İstanbul, 1338(1922).
Erşahin, Seyfettin, "Türk Hakimiyet Geleneğinde Bilge Kişi: Osmanlı Hakimiyetinde Şeyh Edebalı Örneği, İslami Araştırmalar", XII/3-4, 1999.
Ertaylan, İsmail Hikmet, Sinan Paşa, Maârif-Nâme. İstanbul, 1961. İstanbul Üni. Yay.
Erünsal, İsmail E., "Umur Bey Kütüphanesi", TDVİA, C: 42.
Evliya Çelebi, Tam Metin Seyahatname, c. III, İstanbul 1996.
Eyice, Semavi, "Alemşah Kümbeti", TDV İslam Ansiklopedisi, c: 2.
Eyice, Semavi, "Cisr-i Mustafa Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi
Eyice, Semavi, "Hüsrev Paşa Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, c: 19.
F. Giese, Anonim Tevarih-i Al-i Osman, haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1992.
F. W. Hasluck, Bektaşilik Tetkikleri, Anadolu'nun Dînî, Tarih ve Etnoğrafyasına Dair, İstanbul 1928.
Gazzîzâde Şeyh Abdüllatîf, Hülâsatü'l-Vefeyât, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi BI. Yz. Nu: 2257.
Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbâr,I/1, Haz: A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ.H. Çuhadar, 1997.
Gıbb, Wilkinson, Osmanlı Şiir Tarihi (History Of Ottoman Poetry), I-II, (haz. Ali Çavuşoğlu), Ankara 1999.
Gölpınarlı, Abdülbaki, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Vilâyetnâme, İstanbul 1958.
Gölpınarlı, Abdülbaki, Yûnus Emre Risalata'l-Nushiyya ve Dîvân, s. XII.
Gölpınarlı, Abdülbaki, Yûnus Emre ve Tasavvuf, s. 26-29-41.

Gölpınarlı, Abdülkadir, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: XI(Ekim 1949- Temmuz 1950), no:1-4.

Gündoğdu, Hamza, "Sivrihisar Alemşah Kümbeti'nin Mimarisi, Geometrik ve Plastik Süslemeleri Üzerine", Vakıflar Dergisi, s. XVI, Ankara 1982.

Güneş, Mustafa, "Menâkıb-ı Akşemseddin'de Kayserili İbrahim Tennûrî", İbrahim Tennûri Sempozyumu, Kayseri 2011.

Güngör, İ. Hulusi, "Devlet Arşivlerinde Yunus Emre İle İlgili Belgelerin Ortaya Koyduğu Gerçekler", Ankara 1991.

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, 2. Cilt-2. Kitap, Haz: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2005.

Güven, Salih, Tarihi, Kültürü, Turizmi, Belde ve Köyleriyle Mihalıççık, Bilecik 2000.

Güzel, Abdurrahman, Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı, Ankara, s. 284.

H. Adams Gibbons, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara 1998.

H. L. Fleischer, "Über den Türkischen Volksroman Siret-i Sejid Battal", Türkçesi: Battal İnandı, Milli Kültür, 35, Ağustos, Aralık 1982.

Hadidi, Tevârih-i Âl-i Osman, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991.

Halaçoğlu, Yusuf, "Cisr-i Mustafa Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi.

Hoca Sa'deddîn Efendi, Tâcü't-Tevârîh. C. II, İstanbul 1279.

Hulvî, Lemezât, haz. M. Serhan Tayşi), İstanbul, s. 360

Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I, haz. Ömer L. Barkan-Enver Meriçli, Ankara 1988.

Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 2002.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, I, Ankara 1983.

Türkmen, Fikret, Letaif-i Nasreddin Hoca Burhaniye Tercümesi İnceleme-Şerh, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Uçman, Abdullah, Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri, Ankara 1983..

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Hızır Beyoğlu Sinan Paşa'nın Vezir-i Azamlığına Dair Çok Kıymetli Bir Vesika". TTK Belleten, 1963.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, c.I.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Çandarlı Vezir Ailesi, Ankara 1974.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C.I.

Üsküdarlı Nasûhî, Mürâselât, MÜ. İlâhiyat Fakültesi Ktp. Tasnif dışı Yz.

Üşenmez, Emek, "Eski Anadolu Türkçesi Açısından Germiyanlı (Kütahya) Şairlerin Yeri ve Kütahya'daki Yazma Eser Kütüphanelerinin Önemi", Turkish Studies-International..., Volume 8/1 Winter 2013, p.2787- 2805.

Vicdanî, Sâdık Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Tarîkatler ve Silsileleri, (haz. İrfan Gündüz), İstanbul 1995.

Yavaş, Doğan, "Osman Gazi Türbesi", TDVİA, c. 33.

Yazıcıoğlu, Mustafa Sâid, "Hızır Bey", TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 17.

Yıldırım, Dursun, Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler, MEB 100 Temel Eser, Ankara 2008.

Yıldız, Musa - Tatcı, Mustafa, Aziz Mahmud Hüdâyî Divân-ı İlâhiyât, İstanbul 2008.

Yılmaz, H. Kamil, Azîz Mahmûd Hüdâyî -Hayatı, Eserleri, Tarîkatı-, İstanbul 1999.

Yılmaz, Hasan Kamil, "Şehâbeddin Sühreverdî", TDV İslam Ansiklopedisi, c: 38.

Yılmaz, Hasan Kamil, Azîz Mahmûd Hüdâyî, Hayatı-Eserleri-Tarîkatı, İstanbul 1999.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, "Seyitgazi Bölgesinin Bazı Önemli Abideleri", İlmi Araştırmalar Dergisi.

Yuvalı, Abdülkadir, "İlhanlılar", TDV İslam Ansiklopedisi, c: 22.